Leone CAETANI

İslam Tarihi

-3-

Oryantalist Klasikler: 10/3

ANKARA OKULU

Leone CAETANI (1869-1935)

Sermonato Dükü, akademisyen, politikacı ve Orta Doğu araştırmacısı Prens Leone, İtalya'da ünlü Caetani ailesinin bir ferdi olarak 12 Eylül 1869 tarihinde Roma'da doğdu. Erken yaşlardan itibaren İtalyanca dışındaki dillere olan ilgisi neticesinde 15 yaşında Arapça ve Sanskritçe öğrenmeye başladı. 1891 yılında 22 yaşında iken Roma Üniversitesi'nin Antik ve Doğu Dili ve Tarihi bölümlerinden mezun oldu. Özellikle Doğu dillerine olan hâkimiyetini daha da ileri seviyelere götürme hevesi ve İslam coğrafyasına ve kültürüne olan merakı onu Doğu seyahatlerine yönlendirdi. 1909-1913 yılları arasında İtayla Parlamentosunda milletvekilliği yaptı. 1904-1926 yılları arasında İslam Tarihi ve İslam düşüncesinin kökenleri üzerine yaptığı araştırmalarla bu konularla alakalı kaynakların kapsamlı analizlerini gerçekleştirdi. Bu çalışması neticesinde 10 ciltlik *Annali dell' Islam* adlı eserini tamamladı. Caetani İtalya hükümeti ile düştüğü fikir ayrılığı sebebiyle hayatı boyunca topladığı tüm eserleri kendi açtığı vakfa hibe ederek Kanada'ya iltica etti ve 1935 yılında orada öldü. Kitap, makale ve konferans tebliğ metinleri halinde çok sayıda esere imza atmıştır.

Hüseyin Cahid YALÇIN (1874-1957)

Gazeteci, yazar, mütercim ve siyasetçi Hüseyin Cahid Yalçın, 7 Aralık 1874 tarihinde Balıkesir'de doğdu. Şair ve yazar Hüseyin Suat Yalçın'ın kardeşidir. İlköğrenimine İstanbul'da Yakup Ağa Mahalle Mektebi'nde başlayan Hüseyin Cahid, sekiz yaşında iken babasının mesleği nedeniyle taşındıkları Serez'de Askerî Rüşdiye'yi bitirdi. Daha sonra İstanbul İdâdîsi'nden mezun oldu. Yükseköğrenimini 1893-1896 yılları arasında Mülkiye'de tamamladı. Mülkiye Mektebi'nin son sınıfında birkaç arkadaşıyla birlikte *Mektep* adlı dergiyi çıkararak gazeteciliğe ilk adımlarını attı. Mezuniyetinin ardından Vefa ve Mercan idâdîlerinde öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulundu. 1879 yılından itibaren *Servet-i Fünûn*'un yazı kadrosuna girdi ve 1900 yılında Tevfik Fikret'in dergiden ayrılmasının ardından derginin yönetimini eline aldı. Bundan sonraki süreçte çeşitli gazete ve dergilerde yazarlık ve yöneticilik yaptı. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra memuriyetten ayrılarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. 1908 yılında İttihat ve Terakki saflarında Meclis-i Mebusan'a girdi ve 3 dönem mebusluk yaptı. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali sonrası Malta Adası'na sürgüne gönderildi. Yaklaşık 2 yıl süren Malta sürgününün yanı sıra Milli Mücadele döneminde bazı kanunlara karşı çıktığı gerekçesi ile 1925 yılında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak bu sefer de Çorum'a sürüldü. Çorum'da geçen bir buçuk senenin ardından İstanbul'a geri döndü. İlerleyen yıllarda dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteği doğrultusunda tekrar siyasete döndü ve 1939-1954 yılları arasında TBMM'de 4 dönem milletvekilliği yaptı. Hüseyin Cahid Yalçın 1957 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti.

Ankara Okulu Yayınları: 357/3

© Ankara Okulu Basım Yay. San. Tic. Ltd. Şti.

Oryantalist Klasikler: 10/3

Özgün İsmi
Annali dell'Islam

Baskı ve Cilt
Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

Proje editörü: Mehmet Azimli
Kitap editörü: M. İhsan Hacıismailoğlu
Son okuma: Fatma Zehra Kurt
Dizgi ve kapak: Ankara Dizgi Evi
Birinci baskı: Aralık 2021

Tk No: 978-605-7596-86-4
ISBN: 978-625-7387-30-9

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/Ankara
Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12
web: www.ankaraokulu.com.tr
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com.tr
ankaraokuluyayinlari@gmail.com

İslam Tarihi

-3-

Leone CAETANI

Çeviren
Hüseyin Cahid YALÇIN

Hazırlayanlar
Meral YILMAZ
Elif Kübra ASLANDOĞDU

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 9

V. CİLT 11
Mukaddime 13
Kaynaklar 21
VII. YIL 45
Ebû Basîr'in Tecâvüzâtı 46
Zeyneb'in, Zevci Ebü'l-Âs ile Birleşmesi 50
Peygamber'in Hastalığı, Yahudilerin Büyüsü 50
Hayber Seferi 53
Devslerin İhtidâsı {Hidayeti} 92
Safiyye ile Evlilik 93
Zehirlenme 97
Ganimet Dağılımı 99
Hayber Şehitleri 107
Hayber'in Fethi'nin Neticeleri 113
Peygamber'in Vâridâtı {Gelirleri} 114
Fedek 115
Vâdilkurâ 117
Eş'arîlerin Vürûdu 120
Benî Huşeyn 121
Habeş'ten Dönüş 121
Dönenlerin İsimleri 122
Vefat Edenler 125
Doğanlar 126
Ümmü Habîbe 126
Kisra Şîreveyh'in Katli 127
Necid'e Sefer 127
Turbah Seferi 128
Necid'e Başka Seferler 129
Fedek Seferi 130
Meyfa'a Seferi 131
Cinâb ve Yemen Seferi 133
Hayber'de Katl 135
Umretü'l-Kazâ 136
Benî Süleymler 145

Mısır Heyeti 145
Minberin İnşâsı 146
Gassânîler 146
Benî Neha' 148
VIII. YIL 151
Amr ve Hâlid 152
Benî Mülevvah 156
Zâtu Atlâh Seferi 157
Siy Seferi 158
Mûte Seferi 159
Vefât Edenler 171
Medine'ye Avdet 174
Âmir b. Sa'saa 175
Huzâalara Mektup 178
Eslemler 181
Benî Süleymler 184
Zâtü's-Selâsil Seferi 189
Sîfü'l-Bahr Yahut Habat Seferi 193
Gâbe Seferi 194
Mekke'nin Zabtı 197
Görev Dağılımı 230
İslamiyet Düşmanlarına Tertib Edilen Cezalar 239
Mekke'de Olaylar 247
Putların Tahribi 256
Mekke Civarlarına Askerî Seferler 257
Muhammed'in Mekke'de İkameti 259
Abbâs b. Mirdâs'ın İhtidâsı 259
Benî Cezîmeler 260
7. Yıl Kronolojisi 268
8. Yıl Kronolojisi 273

VI. CİLT 281
Huneyn Muharebesi 283
Maktûl Müslümanlar 303
Tâif Seferi ve Muhâsarası 304
Maktûl Müslümanlar 319
Ci'râne 321
Mekke'de Hac 338
Kilâbî Kadın ile İzdivâc 340
Doğu Arabistan 340

Bahreyn 342
Alâ b. Hadramî 343
Abdülkayslar 348
Bahreyn'deki İhtidâ İddiası 355
Umân 359
Muhammed'in Melîke ile İzdivâcı 364
Senevî Hac 365
İbrahim 366
Sevde'yi Tatlîk {Boşama} 367
Benî Sudâ'ların İhtidâsı 367
Benî Sa'lebelerin İhtidâsı (Gatafân) 368
Peygamber'in Kerîmesi Zeyneb'in Vefâtı 368
Minber İnşâsı 369
Hâtim et-Tâî'nin Vefâtı 370
Abdullah Ebî'l-Lahm 370
IX. YIL 371
Vergi Toplama 372
Benî Temîmler 374
Benî Mustalikler 377
Bâhileler 378
Ka'b b. Züheyr'in İhtidâsı 380
Tâif'te Urve b. Mes'ûd'un Katli 382
Benî Esed 384
Uzreler 388
Kuratâlar 389
Esmâ el-Kindiyye ile Evlilik 390
Benî Belîler 391
Şuaybe Seferi 394
Fels Putu 395
Ukkâşe'nin Hubâbe Seferi 397
Habeş Necâşîsi'nin Vefâtı 397
Eşler Arasında Kavga 397
Mâriye Meselesi 399
Tebük Seferi 400
Eyle Hükümdarı Yuhanna 422
Cerbâ, Ezruh, Maknâ 424
Benî Cenbe 426
Tebük'te İkamet 427
Medine'ye Avdet 428
Dûmetü'l-Cendel Seferi 430

Benî Kelb....444
Benî Gâdiyâ ve Urâyzlarla Muâhede....446
Mescid-i Dırâr'ın Tahrîbi....448
Ümmü Gülsüm'ün Vefâtı....451
Heyetler....452
Sakîf....453
Himyer....462
Hemdân....469
Lahm....471
Fezâre ve Mürre....475
Abdullah b. Übey'in Vefâtı....476
9. Senenin Haccı....478
Âmir b. Sa'saa İhtidâsı....480
Benî Ukayl....480
Benî Kilâb....482
Benî Ruâs....482
Benî Ca'de....483
Benî Kuşeyr....483
Benî Bekkâ....484
Benî Hilâl....485
Tağlibler....485
Kinde....487
Benî Behrâ....487
Benî Hades....488
Benî Şeybân....488
Benî Kurreler....489
Sümâle ve Huddân....490
Şehrberâz'ın Vefâtı....493
Bir Zânînin Recmedilmesi....494
Ümeyye b. Ebi's-Salt....495

DİZİN....513

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları "Oryantalist Klasikler" projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin onuncu kitabı olarak, Leone Caetani'nin, *İslam Tarihi* adıyla bir asır önce (1924) 10 cilt halinde neşredilen çevirinin 5 ve 6. cildlerini birleştirerek 3. Cild olarak takdim ediyoruz.

Siyeri kronolojik olarak inceleyen kitabın İslam tarihçileri açısından ilginç yönü; geçen yüzyıldaki bir Avrupalı bilim insanının meseleye dışarıdan bakışını göstermesi açısından önem arz ediyor. Bu bağlamda bilinmeyen birçok rivayeti gündemine alarak kendi görüş açısını temellendirmeye çalışıyor. Caetani, bütün tarih ve hadis külliyatını kullanarak o dönemin olaylarına panoramik olarak bakmamızı sağlıyor.

Bir başka açıdan siyeri gözümüzün önüne seren Caetani'nin eseriyle sizleri baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli*
Proje Editörü

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

V. CİLT

Hazırlayan: Meral YILMAZ

Mukaddime
İkinci Cildin Mukaddimesi[1]

[V/5]

Bu eserin birinci cildi berâ-yı tecrübe *{tecrübe maksadıyla}* 1904 tarihinde neşredilmişti.[2] Maksadımız, kitabda takîb edilen meslek-i esâsiyenin ve kabûl edilen sistemin, eserin ithaf edildiği erbâb-ı tedkîk *{araştırmacılar}* tarafından tasvîb edilip edilmeyeceğini anlamak idi. Bu tecrübe-i kalemiyyenin bu kabîl *{türden}* bir tecrübede gayr-ı kâbil-i ictinâb *{kaçınılması mümkün olmayan}* bulunan bazı nevâkısa *{eksikliklere}* rağmen mazhar olduğu hüsn-i kabûl programımı takîbe beni sevk etti. Onun için şimdi zuhûr eden fırsattan kemâl-i memnuniyetle istifâde ederek beni teşvîk ve teşcî' *{cesaret}* lütfunda bulunan zevât-ı mümtâziyeye *{seçkin kişilere}* teşekkürâtımı takdîm eyliyorum. Bu meyanda birinci derecede muhterem ve meşhûr üstâdım Profesör İgnazio Guidi'nin ismini zikir etmek lazım gelir. Mamafih De Goeje, Nöldeke, Goldziher, Sachau, Pizzi, Lestrange, Derenbourg, Rahip Lagminez vesaire gibi âciz-i mesaimi hayr-hâhâne *{iyilikseverlikle}* telakki eden *{kabûl eden}* ve beni [V/6] devama teşvîk eyleyen diğer meşhûr isimleri de zikir etmezsem pek tatlı bir vazifede kendimi kusur etmiş addeyleyeceğim. Bilhâssa Profesör Nöldeke ve Profesör Pizzi'ye verdikleri fâideli nasihatlerden ve yaptıkları kıymetdâr tashîhlerden *{düzeltmelerden}* dolayı müteşekkirim. Bütün bu meşhûr müsteşriklere *{Doğu bilimcilere}* burada alenen derin minnetdârlıklarımı arz etmeye karîlerimin *{okuyucularımın}* müsaadesini ricâ eylerim. Çünkü onların salâhiyetdâr *{yetkili}* müzâheretleri *{yardımları}* olmasa idi bu kadar uzun, zor ve yorucu bir sa'yde *{gayrette}* devam etmek cesaretini ihtimal ki kendimde bulamayacaktım.

1 Hazırlayanın Notu: Burada yazan ikinci cild ifadesinden maksat eserin İtalyanca baskısının ikinci cildi olduğudur.

2 Eserin aslı büyük kıta da matbu' olduğu *{basıldığı}* için İtalyanca cildlerle Türkçe cildler birbirine tevâfuk etmez *{uymaz}*. İtalyanca metnin birinci cildi Türkçede dört cild teşkîl etmiştir *{oluşturmuştur}*. Binaenaleyh burada görülen "ikinci cild" tabiri zihinleri karıştırmamalıdır.

Tarihî malzemeyi tertîb ve tanzîm için kabûl ettiğim sistemin teferruât ve tafsîlâtını bu cildi birinciyeye nisbetle daha vâzıh *{açık}* sûrette gösterecektir. Evvelki cildde[3] Muhammed hakkındaki ehâdîsden *{hadislerden}* bahsederken Arabistan Peygamberinin vefâtını takîb eden büyük vakâyı'ı tarihiyeye *{tarihi olaylara}* medhal *{giriş}* olmak ve bunları tenvîr etmek *{aydınlatmak}* için tarihe ve hadîse ait malzemeyi hülâsa *{özetlemeye}* ve teksîf etmeye *{yoğunlaştırmaya}* mecbûr oldum. Onları edebî ve mütemadî *{sürekli}* bir tarzda kaydettim. Aynı sistem Muhammed'in son dört sene-i hayatı için de bu cildde daha ziyâde tafsîlât *{ayrıntılarıyla}* ile takîb olunmuştur. Fakat benim eserim aslı 11. sene-i hicriyye ile başlar. Nihayet oraya geldiğim zaman düşündüm ki sistemimi tamamiyle tatbîk etmeye *{uygulamaya}* lüzum gördüm. Bu sistemin ne olduğunu birinci kadîmde *{başlangıçta}* de medhalde *{girişte}* muhtasaran *{kısa olarak}* anlatmıştım. Mamafih kâri' *{okuyucu}* ile muharrir *{yazar}* arasında muhtemel bazı sû-i tefehhümleri *{yanlış anlaşılmaları}* ortadan kaldırmak için burada umûmî *{genel}* bazı izâhât-ı muhtasara *{kısa açıklamalara}* vermeye lüzum vardır.

[V/7]

Bu vakâyı'nâme, kelimenin en yüksek manasıyla bir tarih değildir. Farazâ Mommsen'in ve Gregrovius'un Roma tarihi için yazdıkları eserlere benzemez. Yani mevcûd malzemeyi mezc *{karıştıran}* ve tevhîd *{birleştiren}* eden bir eser-i edebî değildir. Bu vakâyı'nâme Müslüman akvâmın *{kavimlerin}* bir tarihi sayılamaz. Tekmîl malzeme-i tarihiyenin cemi' *{toplanması}* ve telfîk edilmesinden *{birleştirilmesinden}* terekküb etmiştir *{meydana gelmiştir}*. İstikbalde gelecek müverrihin vazîfesini teshîl *{kolaylaştırmak}* için, ihzârî *{hazırlayıcı}* bir tetkîk *{araştırma}* mahiyetindedir. En büyük emelim erbâb-ı tetkîke mevâdd-ı ibtidâiyyeyi *{ham maddeleri}* menba'larda *{kaynaklarda}* olduğu gibi arz etmekten ibarettir. O mevâdd-ı ibtidâiyye, bir müverrih ve filozof nazarı ile bakılarak ta'dîl *{değiştirilmiş}* ve tânzim edilmiş *{düzenlenmiş}* değildir. İsla-

3 Yani bundan evvelki dört cildde.

miyet'in büyük mesâil-i tarihiyyesi *{tarihi meseleleri}* hakkında kendilerine has, müstakil bir fikir edinmek isteyen erbâb-ı tarihiyyenin kendilerine has bir hüküm verebilmeleri için icâb eden bütün anâsırı *{unsurları}* bu eserde bulabilmelerini temine çalıştım. Mamafih bu gayeye vusûl *{ulaşma}* keyfiyeti malzemenin mebzûliyetinden *{çokluğundan}*, mesâilin *{meselenin}* giriftliğinden *{karmaşıklığından}*, muhtelif menbaların kıymetlerindeki farklardan dolayı büyük müşkilâta *{zorluklara}* müsâdif oldu *{rastladı}*. Bundan dolayı yeni bir sistem tasavvur etmeye mecbur oldum. Tetkîkât-ı tarihiyye sahasında şimdiye kadar böyle bir şeye hiç kıyâm edilmemiştir *{kalkışılmamıştır}*. [V/8] Şimdi bunu ulemânın nazar-ı tetkîki *{bakış açısı}* ve muhâkemesine arz ediyorum. Ta ki başkaları bu eserin nekâyısından *{noksanından}* ibret alarak tetkîkatlarında daha kolaylıkla devam edebilsinler ve benden daha iyi yapsınlar. Sistemimi bütün teferruâtıyla izâh etmeme lüzum yoktur. Çünkü 489. sahifeden itibaren[4] bu cildi azıcık dikkatle gözden geçirecek olursa çetin bir nazariyye-i izâhâtından *{teorik bir anlatımdan}* daha iyi maksad-ı izâhâ *{amaca uygun açıklama}* kâfi gelir. Mamafih şurasını ilaveye mecburum ki bu cild, sadece bir cem' *{toplama}* ve telfîk *{birleştirme}* ameliyesinden *{çalışmasından}* ibaret değildir. Malzeme-i tarihiyye sûret-i katiyyede ilmî mefhumlara *{kavramlara}* tebean *{bağlı olarak}* ve senelerce devam eden muvaffakiyetsiz tecrübelerden sonra, uzun uzadıya tedkîk olunmuş *{incelenmiş}* bir plana tevfiken *{uygun olarak}* bir araya toplanmıştır. Eserin bütün birinci kısmı yani 132. sene-i hicriyyeye kadar olan yerleri üç defa yeniden yazılmıştır. Sûret-i daimede çalışmak şartıyla hemen hemen on senenin mahsûl-i mesâîsi *{çalışma ürünleri}* ateşe atılmıştır. Bu elim tecrübe bana isbât ettiki bu kâbil mesâînin en müşkil *{zor}* ve en nazik kısmı malzemenin tanzimidir *{düzenlemesidir}*. Çünkü hem tahlîlî *{analizi}* hem terkîbi *{birleştirilmesi}* olan böyle eserlerin en birinci meziyeti tertîbinin *{düzenlemesinin}* iyiliğine ve vuzûhuna *{açıklığına}* tâbidir.

4 Yani 11. sene-i hicriyyeden itibaren.

İhtimalki bazıları kabûl ettiğim tahlîlî sistemden hoşlan-
[V/9] mayacaklardır. Fakat birçok senenin tecrübesi bu usûlun mahzûrları bu kâbil bir eserde diğer herhangi bir sistemin mahzûrlarından daha az olduğunu gösterdi. Onun için bu vakâyı'ın, menba' olarak kabûl edildiği zaman bütün muhassenâtı *{yararları}* idrâk ve takdîr edilecektir. Küçük ve gayr-ı kâbil-i ictinâb *{kaçınılması mümkün olmayan}* tekerrürler *{tekrarlar}* ve hikâyenin ara sıra kesilmesi, parçalanması eseri devamlı sûrette okumak isteyenler için biraz nahoş ise de bir seneye taalluk eden *{ait olan}* bütün malûmâtı hep bir araya toplamak gibi bir muhassenât karşısında bu mahzûr *{sakınca}* pek ehemmiyetsiz kalacaktır.

Selâhiyetdâr nesâyıhı *{öğütleri}* takîb ederek bu cildde muhtelif bazı ıslahât-ı müfîde *{faydalı açıklamalar}* yaptım. Her şeyden evvel en mühim vakâyı'ın hep bir arada cedvellerini tanzîm ettim. Bir de eserdeki malzemenin tahlîlî bir fihristini ilave ettim. Bu kadar çok malûmât yığını arasında bu cedveller, taharriyâtı *{araştırmaları}* pek teshîl edeceklerdir *{kolaylaştıracaktır}*. Saniyen, *{ikinci olarak}* Sinyor Ramoni'nin muâvenetiyle *{yardımıyla}* şimdiye kadar tab' edilen *{basılan}* iki cilddeki esâmî *{isimler}* ile vakâyı'ın kâffesini *{tamamını}* muhtevî bir hurûf-ı hecâ *{alfabe}* cedveli tanzîm eyledim *{düzenledim}*. Diğer cildler de çıktıkça böyle cedveller olacaktır. Bu, eserin umumî planını hiç değiştirmeyecektir. Çünkü eğer kader şu uzun yolu kat' etmeme müsaade ederse vakâyı'nâmenin sonunda intişâr edecek *{yayınlanacak}* olan umûmî hurûf-ı hecâ *{alfabe}* fihristi, Müslümanın tarih ve coğrafyasının bir nevi muhitü'l-maârifini *{ilim ansiklopedisini}* vücuda getirecektir. Ayrı cildlere ait hurûf-ı hecâ cedvellerinin mezc *{karış-*
[V/10] *tırılma}* ve tevhîd *{birleştirme}* edilmiş şekl-i umûmiyyesinden başka muhtelif sebeplerden dolayı vakâyı'nâme idhâl *{dâhil}* edilmemiş olan coğrafyaya, terâcim-i ahvâle *{filolojiye}*, tarihe, lisana ait pek çok malzemeyi de ihtiva edecektir.

Bu hurûf-ı hecâ cedvellerinden başka meşhûr yerlerin ve âbidâtın *{anıtların}* fotoğrafları ile bahsedilen mevzuyu tenvî-

re *{aydınlatmaya}* hizmet edebilecek şeylerin resimlerini de esere ilave ettim. Çünkü bugün herkes, resmin kıymet-i tenvîriyye *{aydınlatıcı}* ve iknâiyyesini *{ikna ediciliği}* ve erbâb-ı tedkîke *{araştırmacılara}* temin ettiği muâvenet-i kıymetdârı *{kıymetli yardımlarını}* takdîr ve teslîm ediyor. Burada meşhûr seyyâh, müsteşrik ve İslamiyet'in muhibbi ve aşıkı Sinyor Wilfrid Scawen Blunt. 1880 tarihinde bir Türk zabıtı tarafından alınmış Medine'nin iki nadir fotoğrafını neşretmek için verdiği müsaade-i lütufkârâneden dolayı minnetdârlığımı arz etmek isterim. Âlim Rahib Lammens'e de arz-ı teşekkür etmeye mecburum. Bu cildde pek şâyân-ı ehemmiyet bazı fotoğrafları onun sayesinde neşredebilmek kâbil olmuştur. Bunlardan başka Asya'da 1893 tarihinde yaptığım uzun seyahatte kendi aldığım bazı resimler de ilave olunmuştur. Diğerleri Beyrut'ta Bonfils'in koleksiyonuna aittir. Bunları neşretmek müsaadesini dirîğ *{ret}* etmemiştir.

İçinde coğrafyaya ait birçok girift mesâilin *{meselelerin}* tedkîk edildiği böyle bir eser-i tarihî için bazı topoğrafya haritalarına da büyük bir ihtiyaç var idi. Çünkü tecrübe göstermiştir [V/11]
ki bu haritalar olmazsa vakâyı' hakkında sahîh *{doğru}* ve emin malûmât istihsâli *{elde edilmesi}* kâbil değildir. Bunun için, on dokuzuncu asrın ibtidâlarında büyük seyyâh Burckhardt tarafından tersîm *{resmedilmiş}* olan Medine'nin ve Mekke'nin iki meşhûr planını neşretmeyi münâsib gördüm. Kendim de şark menba'larının *{kaynaklarının}* verdikleri malûmâta istinâd ederek *{dayanarak}* üç coğrafya haritası tanzîm eyledim. Birinci harita Muhammed'in faâliyet-i askeriyye ve müceddidânesine *{yeniliklerine}* sahne-i cereyan olan Arabistan havâlisini ihtiva eder. Bu harita, sırf coğrafyaya ait olan kısmında Arabistan'ın adeta meçhul olan bu havâlisini ziyaret cesaretini göstermiş bazı nadir seyyâhların (Doughty, Huber, Euting, ilâ âhir) keşiflerine istinâd eder. Tarihî kısımları da başlıca bu eserin menâbi'ine *{kaynaklarına}* kısmen de yorulmak bilmez ve Wüstenfeld'in tedkikât-ı coğrafiyye ve tarihiyyesine müstenid bulunmaktadır *{dayanmaktadır}*. Mamafih, şurasını unutmamalıdır ki vakâyı'nâmede zikri geçen ve bugün artık mev-

cûd olmayan isimler ancak takribî bir sûrette toplanmışlardır. Çünkü Arab coğrafiyyûnunun verdikleri malûmât daima gayet mübhemdir *{gizlidir}*. Hatta birçoğu mütezâd *{zıt}* ve karışıktır. Yalnız meşhûr isimleri kayd ile iktifâ ettim *{yetindim}*.

İkinci harita, Muhammed'in esnâ-yı vefâtında Arab kabilelerinin birbirlerine nisbetle vaziyetlerini tayin ve irâeye
[V/12] *{göstermeye}* hâdimdir *{hizmet etmektedir}*. Bu harita da yukarı(daki) haritada görülen aynı sebeplerden dolayı sûret-i kat'iyyede doğru olmak iddiasında değildir. Çünkü elimizdeki nâkıs *{noksan}* malûmât ile gayet kat'i bir sıhhat ve isâbet temini imkân hâricindedir. Bedevî kabileler daimî sûrette hâl-i harekette idiler. Aralarında cereyân eden daimî münâzaât *{kavga}* neticesinde ekseriya tadilât *{değişiklikler}* vukû'a geliyordu. Bundan başka, Arab coğrafiyyûnunun ve müverrihlerinin kabilelere ait merâ hudutlarını tesbit için kullandıkları isimlerin kısm-ı a'zamı meçhul yer isimleridir. Bunlar artık bugün mevcûd değildirler. Arabistan'ın kısm-ı a'zamı el'ân *{hâlâ}* keşif ve ziyaret edilmemiş bir haldedir. Onun için bir sıhhat-i kat'iyye gayr-ı mümkündür. Mamafih, herhalde denilebilir ki kabilelerin vaziyet-i nisbiyyeleri doğrudur. Harita tedkîk edilirse 11. ve 12. sene-i hicriyyelerde kabileler arasındaki büyük muhârebenin tarihi daha iyi anlaşılacaktır.

Üçüncü harita, fütûhâtın *{fetihlerin}* ilk vakâyı-'ı askeriyyesini irâeye *{göstermeye}* hizmet eder. Mamafih bu harita da 12. sene-i hicriyye vakâyı'ına ta'alluk etmeyen *{ait olmayan}* isimlerin kısm-ı a'zamı mevcud değildir. Son haritada, Bizans kuvvetlerine karşı İslamiyet'in birleşmiş ordularına muâvenete *{yardıma}* çağrıldığı zaman Hâlid'in Babilonya'dan Suriye'ye gitmek üzere yaptığı meşhûr yürüyüşün güzergâhını farazî bir halde göstermeye kalktım.

[V/13] Bundan sonraki cildlerde, erbâb-ı tetkîkin evvelki cildlere de mürâcaata mecburiyet hissetmeksizin istedikleri şeyleri bulabilmelerini temin maksadıyla, birçok harita neşretmek niyetindeyim.

Bu cilde daha çok senelere ait vakâyı'ı idhâl *{dâhil}* etmek istiyorum. Hâlbuki menâbi'in *{kaynakların}* itina ile tetkîki vakâyı-'ı tarihiyyenin o kadar yeni safhalarını meydana çıkardı, o kadar yeni meseleler ve kadîm mesâîl *{meseleler}* hakkında o kadar yeni sûret-i haller arz etti ki malzemenin gayet çoğaldığına hiç bakmaksızın bunları icâb eden tafsîlât *{açıklama}* ile yazmaktan kendimi men edemedim. Eser bu yüzden daha tam ve daha müfîd *{yararlı}* bir şekil alacaktır. Filhakika şurasını anladım ki Muhammed'in tercüme-i hâlini yazanlar, tercüme-i hâle ait vakâyı' ile sonraki tarihe ait vakâyı' arasındaki lazimiyet ve melzûmiyetin tetkîkini ihmâl ettikleri gibi Müslüman tarihini Muhammed'in vefâtı ânından sonra tedkîk edenler de Medine'de Peygamber'in on senelik faaliyet-i rasulânesinin mûşikâfâne taharriyâtından *{araştırmalarından}* temin edebilecekleri istifâde-i kıymetdârı takdîr etmemişlerdir. İki devre arasındaki merbûtiyete *{bağlantıya}* büyük bir ehemmiyet atfederek yaptığım tedkîkâtın *{araştırmaların}* neticesinde birçok hatalı mütalaa tenvîr *{aydınlatma}* ve tavzîh *{açıklama}* edilmiş ve şimdiye kadar gerek Arabistan Peygamberi'nin faaliyet-i müceddidânesinin *{yenilik faaliyetlerinin}* derece-i vüs'ati *{genişlik derecesi}* ve mâhiyet-i hakîkîyyesi gerek vefâtını takîb eyleyen vakâyı' hakkında mevcûd fikirler oldukça de- [V/14]
rin sûrette ta'dîl olunmuştur *{düzeltilmiştir}*. Vâsıl olduğumuz bazı netâyic *{neticeler}* ihtimal ki hayret-bahş *{hayret veren}* ve gayr-ı muntazır *{beklenmeyen}* görüneceklerdir. Fakat erbâb-ı ilmin kısm-ı azâmının bunları tamamıyla değilse de hutût-ı esâsiyyelerini *{esas sınırlarını}* kabûl edeceklerini ümit ediyorum. Çünkü hiçbir şey iddia etmedim ki sarîh *{açık}* ve emin malûmât üzerine istinâd etmiş *{dayanmış}* olmasın. Ne iddia ettim ise delillerini ve vesikalarını da gösterdim.

Bu uzun mukaddimeyi bitirmeden evvel ahîren *{son olarak}* bazı genç müsteşriklerin muâvenetini temin etmek imkânını bulduğumu haber vermekle mütelezzizim *{mutluyum}*. Bu zatlar şimdi Londra, Paris, Berlin, vesair yerlerin kütübhânelerindeki el yazıları arasında benim için taharriyâtta *{araştırmalarda}* bulunuyorlar. Kıymetdâr bir Arabiyât mütehassısı ve Sac-

hau'nun şâkirdi bulunan ve İbn Sa'd'ın tercüme-i hâlinin tâbi'lerinden biri olan Berlinli Doktor Josef Horovitz'in sayesinde İbn Asâkir'in ve İbn Ceyş'in yazma eserlerinden kıymetdâr bazı parçalar elde ettim. Bunlardan bu cilddede çok müstefid oldum *{yararlandım}*. Gelecek sene intişâr edeceğini *{yayınlanacağını}* ümit ettiğim cild için istifade edeceğim. Burada, Roma'da Lincei Akademisi hafız-ı kütübü kıymetdâr müşteşrik Doktor Giuseppe Grabrielli'ye de bu cildin müretteb *{tertip eden}* müsveddelerini tashîh *{düzeltmek}* hususunda gösterdiği ihtimam ve nezaketten dolayı arz-ı teşekkür ediyorum. Birçok tashihâtı *{düzeltmeleri}* ve ilâvâtı kendisine medyûnum *{borçluyum}*.

Bu münasebetle şurasını da ilave etmek icâb eyler ki gayet
[V/15] kıymetdâr bir Arabiyât mütehassısı ve ihtimal ki de fütûhâttan sonra İslam Tarihi'nin en iyi âlimi bulunan Rahip Lammens de bu cildin ikinci kısmının tertîb-i müsveddelerini okumaya tenezzül etmiş ve kıymetdâr mütalaâtından birçoğu, tashihât *{düzeltmeler}* ve ilavât sûretinde esere ilave olunmuştur. Bu muhim muâvenetinden *{yardımından}* dolayı minnettarlığımı burada alenen beyan ve tecdîd *{yenilemekten}* etmekte(n) büyük bir haz duymaktayım.

Diğer rüfekâ-yı mesâîmden *{mesai arkadaşlarımdan}* gelecek cildlerde, onların nezaketine medyûn olduğum parçaları ve malzemeyi neşrettiğim vakit bahsetmekten geri kalmayacağım. Nihayetlerinde [H] işareti bulunan fıkralar, Doktor Horovitz'e medyûn olduğum fıkralardır.

Bu mukaddimeye menâbi' *{kaynaklar}* hakkında ikinci bir cedvel rabt *{ekliyorum}* ediyorum. Bu cild ile aşağı(da)ki cildlerin cem' *{toplama}* ve telfîkinde *{birleştirilmesinde}* müracaat edilen yeni menâbi'in *{kaynakların}* kâffesini *{bütününü}* bu cedvel ihtiva etmektedir.

Aynı usûl sonraki cildlerde tatbîk olunacaktır. Eserin nihayetinde bütün menâbi'i hâvî *{ihtiva eden}* tam iki cedvel neşredeceğim. Biri hurûf-ı hecâ *{alfabe}* sırası ile olacak, diğeri tarih sırasına göre tahlîlî bir cedvelden ibaret bulunacaktır.

Roma, 31 Kanûn-i Sânî, 1907.

Kaynaklar [V/17]

Menâbi' Hakkında Mütemmim *{Tamamlayıcı}* Cedvel

(Medhal, § 7. fıkraya bakınız)

Ebbâr - Kitabü't-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla... li İbnü'l-Ebbâr.

Complementum libri Assilah, (dictionarium biographicum) ab Aben al-Abbar scriptum edidit Franc. Coderà y Zaydin. Matriti 1886-1887, 2 voll. (Biblioth. Arabico-Hispana, tomi, V et VI).

Ebbâr Mu'cem - el-Mu'cem fî Ashâbi'l-Kâdî el-İmam Ebû Ali es-Sadefî... Te'lîf: Ebû Abdullah Muhammed... İbnü'l-Ebbâr.

Almocham (Dictionarium ordine alphabetico) de discipulis abu Ali Assadafi ab aben al-Abbar scriptium... edidit... Franc. Codera y Zaydin. Matriti 1886. (Bibliotheca Arabico - Hispana, tomus IV).

el-İbşîhî - Kitabü'l-Müstatraf fi Külli Fennin Müstazraf, te'lîf ... Şehâbeddin el-İbşîhî. Kahire, 1292.

Ebu'l-Fidâ:

Géographie d'Aboulféda, texte arabe publié par M. Reinaud et M. le baron Mac (Guckin De Slane. Paris 1840.

Ebu'l-Fidâ:

Géographie d'Aboulféda, traduite de l'Arabe en français et accompagnée de notes et d'eclaircissements par M. Reinaud. Paris 1848, 2 voll.

Açogh'ig. - Histoire universelle parEtienneAçogh'ig. de Daron, traduite de l'arménien par E. Dulaurier. Paris 1883. [V/18]

Elif Bâ - Kitâbu Elif Bâ ... Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed el-Belevî, Kahire 1287, 2 cild.

Ao. - Dar Alte Oriente. Gemeinverständliche Darstellungen hgg. von der Vorderasiatischen Gesellschait. Leipzig 1899-1905.

Arch. Or. Lat. - Archives de l'Orient Latin, publiées sous le patronage de la Société de l'Orient Latin. Paris 1881-1884, 2 voll.

Arnold.-The Preaching of Islam: a History of the the propagation of the musulman faith, by T. W. Arnold. London 1896.

Asâkir - "Tarihu'ş-Şam", Ali b. Hasan İbn Asâkir'in [vefâtı: 571] eseridir. Berlin Kütübhâne-i Kraliyesindedir. Büyük Şam tarihinin mükaddemâtını yani Muhammed'in seferlerini ve Suriye'nin fethini ihtiva eder.

(Spr. 120: W. Ahlwardt, Verzeichniss der Arabischen Handschriften der K. Bibliothek zu Berlin, vol. II, N° 9781).

Bu eserden alınmış parçaları Doktor Josef Horovitz'in lütfuna medyûnum *{boçluyum}*.

Beathgen.-Fragmente syrischer und arabischer Historiken, herausgegeben und übersetz von Friedrich Baethgen. Leipzig 1884 (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, hgg. von der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Band. VIII, N° 3).

Barhebræus. - Gregorii Barhebraei Chronicon Ecclesiasticum, quod ediderunt... J. B. Aebbeloos... et Th. J. Lamy. Lovanii 1872-1874, 3 vol.

Bişküvâl - Kitabu's-Sıla fî târîhi e'immeti'l-Endelüs... te'lîf Ebu'l-Kâsım Halef... b. Bişküvâl.

[V/19] Aben Pascualis Assila (Dictionarium biographicum)... edidit .. Franc. Codera. Matriti 1883, 2 vol. (Bibliotheca Arabico - Hispana, tomi I et II).

Beaumier. - Roudh el-Kartas. Histoire des souverains du Maghreb (Espagne et Maroc) et Annales de la ville de Fés, traduite de l'Arabe par A. Beaumier, Paris 1860.

Becker. - Beiträge zur Geschichte Aegyptens unter dem Islam, von Dr. Carl H. Becker. Strassburg 1902-3.

Becker Kanzel. - Die Kanzel im Kultus des Alten Islam, von C. H. Becker. Gieszen 1906.

Beitr. Assyr. - Beiträge zur Assyriologie und vergleichenden semitischen Sprachwissenschaft. hgg. von Fr. Delizsch und Paul Haupt. Leipzig 1889-1902.

Berchem. La propriété territoriale et l'impôt foncier sous les premiers Califes. Etudes sur l'impôt du Kharag, par Max von Berchem. Geneve 1886.

Bergmann. - Die Nominale der Munzreform des Cha'ifen Abdulmelik, von Dr. E. von Bergmann, Wien 1878.

Borrmann. - Geschichte der Baukunst, bearbeitet von R. Borrmann und I. Neuwirth. Vol: Die Baukunst des Altertums und des Islam im Mıttelalter. Leipzig 1904.

Boscawen. - The First of Empires. Babylon of the Bible in the light of latest research, by W. St. Chad Boscawen. London 1903.

Brosset. - Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'au XIX siécle, traduite du géorgien par M. Brosset, membre de l'Académie Impériale des sciences. St. Pétersbourg 1856-1858. 3 vol.

Brünnow Arabia. - Die Provincia Arabia; auf Grund zweier [V/20] in den Jahren 1897 und 1898 unternommenen Reisen. beschrieben von R. R. Brünnow und A. Donaszewski. Strasburg. 1904-05, 2 vol.

Buhârî Kastallânî - İrşâdü's-Sârî ilâ Şerhi'l-Sahîhi'l-Buhârî, te'lîf Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî el-Kâhirî. Kahire 1304-1305, 10 cild.

Burckhardt Syria. - Travels in Syria and in the Holy Land by the late I. L. Burckhardt. London 1822.

Bury. - A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800 A. D.). by J. Bury, M. A. London 1889, 2 vol.

Chronica Minora. Scriptores Syri(a) (Corpus Script, Christ, Orient., curr. J. B. Chabot, J. Guidi etc., series tertia. tomus IV). Chronica Minora, edit. J. Guidi et E W. Brooks. Parisiis 1903-1904.

(İki kısım rakamlar Süryani metin sayfalarını gösterirler).

Codrington-. A manual of musulman numismatics, by O. Codrington. London 1904 (Asiatic Society Monographs. Vol. VII).

Cooke A Text. - Book of North-Semitic Inscriptions by Rev. G. A. Cooke. Oxford 1903.

Couret.-La Palestine sous les Empereurs 326-636, par Alph. Couret. Grenoble 1896.

Croll. -Climate and Time, in their geological relations. A Theory of secular changes of the Earth's climate by James Croll. IV ediz, (London) 1897.

Cusa.-l Diplomi Greci ed Arabi di Sicilia, publicati nel testo originale et tradotti da Salvatore Cusa. Palermo 1868-82.

Dabbî - Kitâbu Buğyetü'l-mültemis fî târîhi ricali ehli'l-Endelüs... Ahmed b. Yahya... ed-Dabbî.

[V/21] Desiderim quærentis historiam virorum populi Andalusiæ (Dictionarium biographicum) ab Adh - Dhabbi scriptum... ediderunt... Franc. Codera... et Julianus Ribera. Matriti 1885 (Bibliotheca Arabico Hispana, tomus III).

Dahlân Fütûh - el-Fütûhâtü'l-İslamiyye es-Seyyid Ahmed b. Seyyid Zeynî Dahlân Mekke. 1311, 2 cild.

Dahlân Ümerâ - Hulâsatü-l-Kelâm fî Beyâni Ümerâi'l-Haram... eş-Şeyh... Ahmed b. Seyyid Zeynî Dahlân. Mekke, 1311, 2 cild (yukarı(da)ki esere haşiye olarak).

Demîrî - Hayâtü'l-Hayevâni'l-Kübrâ eş-Şeyh Kemâlü'd-dîn Demîrî Kahire, 1319, 2 cild.

Darmesteter. - Etudes Iraniennes. Paris 1883, 2 vol.

Derfrémery. - Mémoires d'HistoireOrientales suivis de Mélange de Critiques etc. Par. M. C. Derfrémery. Paris 1854-1862, 2 fascicules.

Delitzch Paradies. - Wo lag da Paradies? Eine Biblisch-Assyriologisch Studie... von Dr. Friedrich Delitzsch. Leipzig 1881.

Denys. - Chronique de Denys de Tell Mahri. IVme Partie, publiée et traduite par J. B. Chabot. Paris 1895 (112me fascicule de la Bibl. d. l'Ecole des Hautes Etudes).

Derenbourg. - Souvenirs historiques et récits de chasse, par un émir Syrien du douzième siècle. Autobiographie d'Ousama ibn Mounqidh, intitulée: L'instruction par les examples. Traduction Française d'aprèsle texte arabe, par Hartwig Derenbourg. Paris 1895.

Desvergers. - Arabie, par M. Noel Desvergers, Paris. Paris 1847.

[V/22] Dımeşkî:

Cosmographie de Chems-ed-din abou Abdallah Mohammed ed Dimichqui. Texte arabe publié... par M. Fraehn et M. A. F. Mehrem. S - Pétersbourg 1866.

Dînâr - Kitabü'l-Mûnis fî Ahbârî İfrîkıyye ve Tunus, te'lîf Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Kayrevânî el-Ma'rûf İbn Ebî Dînâr. Tunus 1286.

Dozy Hist. - Histoire des musulmans d'Espagne, jusqu'a la conquête de l'Anda'ousie par les Almoravides (711-1110) par R. Dozy. Leyde 1861, 4 vol.

Dozy Israel. - Die Jisraeliten zu Mekka von Davids Zeit bis in's Fünfte Jahr hundert unser Zeitrechnung, von Dr. R. Dozy. Leipzig 1864.

Dozy Vêtements. Dictionnaires détaillés des noms des Vêtements chez les Arabes. Par R. P. Dozy. Amsterdam 1845.

Drapeyron. - L'empereur Héraclius et l'empire Byzantin au VII siècle, par L. Drapeyron. Paris 1869.

Duchesne Eglises. Autonomies Ecclésiastiques. Eglises séparées, par L. Duchesne, II édit. Paris 1905-

Duchesnes Missions. - Les missions Chrémiennes au Sud de l'Empire Romain, par L. Duchesne (Mélanges d'Archeologie et d'Histoire, publ. par l'Ecole Française de Rome, tome XVI). Roma 1896.

Dulaurier Bibl. Bibliothèque Historique Arménienne. Chronique de Mathieu d'Edesse (62-1136) avec la continuation de Grégoire le Prêtre jusqu'en 1162, traduils en français par M. Edouard Dulaurier. Paris 1858.

Dulaurier Chronol. - Recherches sur la chronologie technique et historique, par M. Edouard Dulaurier. Paris 1859.

Dussaud. Miss'on dans les régions désertiques de la Syrie [V/23] Moyenne, par René Dussaud et Fr. Macler. Paris 1903. (Nouvelles Archives des Missions Scientifiques, tome X).

Dussaud Safa. - Voyage archéologique au Safa et dans le Djebel ed-Druz, par René Dussaud et Frédéric Macler. Paris 1901.

Zehebî - Tarihü'l-İslam: Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin [vefâtı: 748] eseridir.

Paris Kütübhâne-i Milliyyesinde el yazması. Peygamber'in tercüme-i hâlini, hicretin 1-40 senelerine ait vakâyı'ı muhtevidir (içerir).

(Ancien Fonds. 626, cfr. De Slane, Catalogue des Manuscrits Arabes de la Bibliothèque Nationale, N° 1580).

Bu eserden alınan fıkraları Doktor Emile Âmâr'ın lütfuna medyûnum *{borçluyum}*.

Zehâir - Kitabü'z-Zehâiri'l-İ'lâk fî Adâbi'n-Nüfûs ve Mekârimi'l-Ahlâk li Ebi'l-Hasan Selâm b. Abdillâh b. Selâm el-Bâhilî el-İşbîlî (Kahireli 1298).

Escurial. - Les manuscrits Arabes de l'Escurial, décrits par Hartwing Derenbourg, membre de l'Institut. Paris 1884-1903, 2 vol.

Eutychius. - Contextio Gemmarum, sive Eutychii Patriarchae Alexandrini Annales... J. Seldeno chorago interprete Edward Poeckio... (Patrologiae Graecae, tomus CXI, EDİZ. J. P. Migne) Paris 1863.

Faradî - Kitabu Târîhi 'Ulemâi'l-Endelüs te'lîf.... Ebu'l-Velîd Abdullah b. Faradî.

Historia Virorum doctorum Andalusiæ (Dictionarium biographicum) al Aben al-Faradhi scripta... edidit... Franc. Codera Matriti 1891-1892. 2 vol (Bibliotheca Arabico-Hispana, tomi VII et VIII).

[V/24] Ebu'l-Ferec - Târîhu Muhtasari'd-Düvel Gregorius Ebu'l Ferec b. Ehrûn et-Tabîb el-Malatî el-Marûf İbnü'l-İbrî. Beyrut 1890.

Ferişteh - Tarihu Ferişteh: Muhammed Kâsım Ferişteh'in tarihinin Acem metni Bombay, 1247, 2 cild.

Fehrese - el-Fehrese li Ebî - Bekr b. Hayr b. Halîfeti'l-İşbîlî.

Index Lib orum de diversis scientiarum ordinibus, quos a magisiribus didicit abu Bequer ben Khair... ediderunt Franc. Codera... et Ribera Tarrago. Caesaraugustæ 1894. (Bibliotheca Arabico-Hispana, tomus IX).

Firdevsî:

The Shah Naneh, an heroic poem, containing The History of Persia irom Kioomurs to Yesdejird, that is, from the Earliest Times to the Conquest of that Empire by the Arabs, by the Abool Kasim Firdousel, carefully collated etc... by Turner Macan. Calcutta 1829. 4 voll.

Fraenkel Aram. - Die Aramäische Fremdwörter im Arabischen, von Siegmund Fraenkel. Leiden 1886.

Frankel Qur. - De vocabulis in antiquis Arabum carminibus et in Corano peregrinis. Dissertatis inauguralis quam scripsit... Sig. Frankel. Leiden 1880.

Freytag. - Einleitung in das Studium der Arabische Sprache bis Mohammed und zum Theil später... von G. W. Freytag. Bonn 1861.

Furât - Tarihu İbni'l-Furât [vefâtı: 807] hicretin 11-19. seneleri vakâyı'ı. Paris Kütübhâne-i Milliyyesinde mevcûd el yazması:

Cfr. Catalogue de Slane, N° 1595 (Supplément 743).

Bu eserden alınan fıkraları Doktor Emile Âmâr'ın lütfuna medyûnum.

Futuh Lees. - The Fotooh al Sham, being an account of the Moslim Conquests in Syria by Aboo Isma'ail Mohammed bin [V/25] Abdallah al Azdi al-Baçri... edited by Ensigne W. N. Lees. Calcutta, 1854.

Câhız - Kitabü'l-Beyân ve't-Tebyîn, te'lif Ebû Osman Amr el-Câhız b. Bahr el-Kinânî el-Basrî. Kahire, 1311, 2 cild.

Gasquet. - Etudes Byzantines. L'Empire Byzatin et la Monarchie Franque, par S. Gasquet. Paris 1888.

Cevherî Kitabu Tâci'l-Luga ve Sıhâhi'l-Arabiyye, tasnif... Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî. Kahire (Bulak) 1282, 2 cild.

Gay. - L'Italie Méridionale et l'Empire Byzatine depuis l'Avènement de Basile I jusqu'à la prise de Barii par les Normands (867-1071). Paris 1904. (Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, fascicule LXXXX.

Gieger Grundriss. - Grundriss der Iranischen Philologie, herausgegeben von Wilhelm Geiger (II edizione) Leipzig 1902.

Geikie. - The great Ice Age, and Its relation to the antiquity of man, by James Geikie. III. ediz. London 1894.

Geikie Preh. - Prehistoric Europ: a geological sketch, by James Geikie. London 1881.

Gelder. - Mohtar de valsche Profeet, door H. D. von Gelder. Leiden 1888.

Gibb. - A Hisotry of Ottoman Poetry by E. J. W. Gibb. London 1900-1905. 4 vol.

Gildemeister. - Scriptorum Arabum de Rebus Indicis Loci et opuscula inedita, etc., rec. et ill. Loannes Gildemeister, fasc. I. (il sola publicato) Bonnae 1838.

Glaser. - Skizz der Geschichte und Geographie Arabiens von den ältesten Zeiten bis zum Propheten Muhammed. Berlin 1890. (vol. II. il solo publicato).

[V/26] Goeje. - Mémorie sur la conquête de la Syrie, par M. J. De Goeje, II édition. Leide 1900.

Goldziher Mythos. - Der Mythos bei den Hebräern und seine geschichtliche Entwickelung, von I. Goldziher. Leipzig 1876.

Grimm Arabien. - Die weltgeschictliche Bedeutung Arabiens. "Mohammed" von Hubert Grimme (Weltgeschichte in Kararakterbildern. hgg. von F. Kampers. S. Merkle und M. Spahn II. Abtheilung: Mittelalter). München 1904.

Guarmani. - Gl'Italiani in Terra Santa. Reminiscenze e ricerche storiche di Carlo Guarmani. Bologna 1872.

Guidi Sed. Pop. - Della sede primitiva dei popoli semitici, memorie del socio Igniazio Guidi (Atti della Reale Accademia dei Lincei). Roma 1879. Serie 3, Memorie della classe di scienze morali ecc.; vol. III, anno 1878-1879).

Haarbrücker. - Schahrastanis Religions parteien und Philosophenschulen, übersetzt von Haarbrücken. Halle 1850, 2 vol.

Hamzah. -Hamzae Ispahanensis Annalium Libri x. Edidit. I. M. E. Gottwaldt. Petropoli 1845.

Hanbel - Müsned İmâm... Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. Kahire, 1313, 6 cild.

Hazm - Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl, el-İmâm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm ez-Zâhirî [vefâtı: 456]. Kahire, 1317-1321. 5 cild.

Heer. - Die Historischen und geographischen Quellen in Jaqut's Geographischen Wörterbuch. Inaugural Dissertation von F. Justus Heer. Strasburg 1898.

Herbelot. Bibliothèque Orientale, ou Dictionnaire Universel contenant tout ce qui fait connaître les peuples d'Orient. La Haye 1777-1779, 4 vol. [V/27]

Heyd. - Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Age, par W. Heyd. Edition Française par Furey Raymond. Leipzig 1885-1886, 2 vol.

Heyd Coloan. - Le Colonie Commerciali degl'Italiani in Oriente nel Medio Evo. Dissertazioni di Wilhelm Heyd, recate in Italiano da Giuseppe Müller. Venezia-Torino. 1866-1868, 2 vol.

Hirschfeld Medine. - Essai sur L'Histoire des Juifs de Médine. Revue des Etudes Juives. Paris, N° 14, Oct. Déc. 1883. pagg. 167 e segg. e tomo X. N° 19-20. Janv. - Juin. 1885, pagg. 10 e segg.

Holmes. - The Age of Justinian and Theodora. A History of the sixth Centurie. A. D. by William Gordon Holmes. vol. I. (solo publ.) London 1905.

Homenaje. - Homenaje à D. Francisco Codera in su Jubilac on del Profesorado. Estudios de erudicion oriental con una introduction de D. Eduardo Saavedra Zaragoza 1904.

Hommei. A. A. - Aufsätze und Abhandlungen von Fr. Hommel. Leipzig 1892-1902.

Hommel Alt. Ueber. - Die Altisraelische Ueberlieferung in inschriftlicher Beleuchtung, von Fritz Hommel. München 1897.

Hommel Grundriss. - Grundriss der Geographie und Geschichte des Alten Orien's, von Dr. Fritz Hommel. II ediz. (I parte. sola pubbl.) München 1904.

Houdas. - L'Islamisme. par O. Houdas. Paris 1904.

Huart. Lit. Ar. - Littérature Arabe, par Cl. Huart. Paris 1902.

Hubeyş - Kitabü'l-Gazavât. İslam fütûhâtının tarihidir. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed el-Ensârî el-Mürsî, İbn Hubeyş'in [vefâtı: 584] eseridir. Berlin'de Kütübhâne-i Kraliyyede mevcûd el yazması. İlk üç halife devrindeki fütûhât tarihini (ihtiva) eder [11-35 sene-i hicriyye]. [V/28]

(W. E. cfr. W. Ahlwardt. Verzeichniss der Arabischen Handscriften der K. Bibliothek zu Berlin. vol IX. N° 9689).

Bu eserden alınan parçaları Doktor Horovitz'in lütfuna medyûnum.

Hübschmann. - Zur Geschichte Armeniens und der ersten Kriege der Araber. Aus dem Armenischen des Sebêos. Habilitationss chrift... von Dr. Heinrich Hübschmann. 1875.

Hübschmann. Arm. Et. - Armenische Grammatik von H. Hübschmann. I. Theil. Armenische Etymologie Leipzig 1897.

Hull - Memoir on the Geology and Geography of Arabia Petraca, Palestine and adjoining districts, by Edward Hull. London 1889.

Hurgronje Biogr. - Une nouvelle biographie de Mohammed (Grimme Hub. Mohammed das Leben, 1892) par Dr. C Snouck Hurgronje. Paris 1894 (Revue de l'Histoire des Religions, 1894).

Idris Africa. - Description de l'Afrique et de l'Espange par Edrissi. Texte Arabe et traduction, par R. Dozy et J. De Goeje. Leyde 1866.

İshâk - Kitabu Fütûh Mısır ve A'mâlihâ eş-Şeyh el-İmâm İbn İshâk el-Emevî. Kahire 1275.

Istakhri Mordtmann. - Das Buch der Länder, von Schech ebn Ishak el-Fassi el Isztachri. aus dem Arabischen übersetzt von
[V/29] A. D. Mordtmann. Hamburg 1845. (Schriften der Akademie von Hamburg, Band. I. Abteilung. I).

Jacob Arab. Dicht. - Studien in Arabischen Dichtern, von Dr. G. Jacob. Berlin 1893-1897, 3 fasc. (del III, la seconda edizione).

Jacob Arab. Georgr. - Studien in Arabischen Ceographen, von Dr. G. Jacob. Berlin 1892-1896, 4 fasc. (di cui il I nella seconda edizione).

Jean Catholicos. - Historire d'Arménie par le Patriarche Jean VI, dit Jean Catholicos, traduit de l'arménien en français par M. Y. Saint Martin. Paris 1841.

JQR. - The Jewish Quarterly Review. London 1888-1904, vol, I-XVI.

Justi Alt. Pers. - Geschichte des Alten Persiens, von Dr. Ferdinand Justi, Berlin 1879.

Justi Namenbuch. - Iranische Namenbuch von Ferdinand Justi. Marburg 1895.

Juynboll. - Hendeleiding tot de Kennis von de Mohammedaansche Wet, volgens de leer del Sjafi'itische school. Leiden 1903.

Karabacek Führer. - Papyrus Erzh ervog Bainer, Führer durch die Austellung. Wien 1894.

Karabacek Mitth. - Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Bainer, Wien 1886-1897, 6 voll.

Kehr. - Monarchiac Asiatico - Saracenicæ. Status qualis VII et IX post Christum natum sæculo fuit, ex nummis argenteis... prope Gedanum nuper effossis, illustratus a M. G. I. Kehr. Leipsiae 1724.

Hafâcî - Tarzu'l-Mecâlis Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Hafâcî, Kahire, 1284.

Halîl: [V/30]

Précis de Jurisprudence musulmane, ou principes de legislation musulmane, civile et religieuse salon le rite Malikite par Khalil ibn Ishak, traduit de l'Arabe par M. Perron. Paris 1848-1852, 6 voll, con indice (Exploration scientifique de l'Algérie publiée par ordre du gouvernement... etc. Sciences Historiques er géographiques, vol X-XV).

Khatib Salmon. - L'introduction topographique à l'Histoire de Bagdadh d'abou Bakr Ahmed ibn Thabit al Khatib al-Bagdadhi (362-363, a. H) par Ge. Salmon, Paris 1904 (Bibliothàque de l'Ecole des Hautes Etudes-Sciences Hist. et Philol. - CXL-VIII fasicule).

Hizâne - Hizânetü'l-Edeb ve Lübbu Lübabi Lisâni'l-Arab, te'lîf eş-Şeyh Abdülkadir b. Ömer el-Bağdâdî. Kahire (Bulak 1299, 4 cild).

Hând - Habîbü's-Sîyer, te'lîf... Gıyâseddîn b. Hamamiddin el-Hüseynî, med'uvv Hândmîr.

The Habeeb-os-Seear, by Mirza Gheeos-od Deen bin Mirza Hamaum-od-deen being a general History of the World from the earlist times to the year of the Hejira 930. A. D. 1520 Bombay 1857, 3 voll.

Cildlerden her biri dörder kısma münkasımdır *{kısımlara ayrılmıştır}*.

Khond. Ferté. - Vie de Sultan Hossein Bakara, traduit de Khondéemir par H. Ferfé. Paris, 1895.

Krause. - Die Byzantiner des Mittelalters in ihrem Staats. Hoff- und Privatleben, insbesondere von Endedes zehnten bisgegen Ende des vierzehnten Jahrhunderts, nach byzantinischen Quellen, dargestellt, vom Prof. Dr. J. H. Krause. Halle 1869.

[V/31] Kramer Abul-ala - Ueber die philosophischen Ge dichte des Abdul'Ala Ma'arry, ein culturgeschichliche Studie, von A. Freiherrn von Kramer. Wien 1888. (Sitzb Wien K. Ak. d. Wiss. CXVII).

Kramer Mittelsyrien. - Mittelsyrien und Damascus. Geschichtliche, etnographische und geographische Studien, währends eines Aufenthaltes daselbst in den Jahren 1849, 1850 und 1851, von Alfred von Kramer, Wien 1853.

Kramer Seuchen. - Ueber die gross en Seuchen des Orients nach Arabischen Quellen, von A. v. Kramer. Wien 1880.

Kramer Streifz. - Culturgeschictliche Streifzüge auf dem Gebites des Islams, von Alfred von Kramer. Leipzig 1873.

Kramer Studien. - Studien zur vergleichenden Culturgeschicte, vorzüglich nach arab schen Quellen, von Alfred Freiherrn von Kramer. Wien, 2 fascicoli.

Kramer Topogr. - Topographie von Damascus. Im Auftrage der K. Akademia der Wiss enschaften, hgg. von A. v. Kramer. Wien 1854.

Kurumbacher. - Geshichte der Byzantinischen Litterattur. von Prof. Karl Kurumbacher. II edizione. München 1857.

Kumayt. - Die Hasimijijat des Kumait, hgg. übersetzt und erlaut. von J. Horowitz. Leiden 1904.

Kütübî - Uyûnü't-Tevârîh İbn Şâkir Fahreddin b. Muhammed el-Kütübî'in [vefâtı: 860'dan sonra] üç cild eseridir. 80-123 sene-i hicriyyeleri vakâyı'ını hâvîdir *{içerir}*, Paris Kütübhâne-i Milliyyesinde el yazması. Slane de Katagu *{Katalog}*, numara 1578; bu eserden alınan fıkraları Doktor Seligsohn'un lütfuna medyûnum.

Labourt. - Le Christianisme dans l'Empire Pers sous la dynastie Sassanide. (224-632). par l'abbé J. Labourt. Paris 1904. [V/32]

Lafuente. - Inscriptions Arabes de Granada, precedidas da una resena historica y de la genealogia detallada de los rexes Alahmars, por D. Emilis Lafuente y Alacantara. Madrid 1859.

Lammens. - Un poéte royal á la cour des Omiades de Damas. par H. Lammens. S. J. (Revue de l'Orient Chrétien 1903).

Land Anecdota. - Anecdota Syriaca collegit, edidit. explicuit J. P. N. Land. Leiden 1862-1875, 4 vol.

Langlois. - Collection des Historiens anciens et modernes de l'Arménie, publiée en français sous les auspices de S. E. Nuber Pacha... par Victor Langlois. Paris 1867-1869, 2 vol.

Lebeau. - Histoire du Bas-Empire par Lebeau, nouvelle édition corrigée et augmentée etc. par M. De Saint-Martin et M. Brosset. Paris 1825-1836, 21 vol.

Leclerc. - Histoire de la Médecine Arabe, par le Dr. Lucien Leclerc. Exposé csmplet des traductions du Grec. Les sciences en Orient. Leur transmiss ion en Occident par les traductions latines. Paris 1876, 2 vol.

Lelewel. - Geographie du Moyen Age, éditée par Joachim Lelewel. Bruxelles 1852-1857, 4 vol.

Le Strange Land. - The Lands of the eastern Caliphate, by G. Le Strange. Cambridge 1905.

Le Strange Nuzhat. - Mesopotamia and Persia under the Mongols in the fourteenth Century A. D. from the Nuzhat-el-Kulub of Hamdallah Mustawfi by G. de Le Strange. London 1903. (Asiatic Society Monographs. Vol. V).

Lidzbarski. -Handbuch der Nordsemitische Epigraphik, nebst ausgewählten Schrilten, von Mark Lidzbarski. Weimar 1898. [V/33]

Mafatih. - Liber Mafatih al-Olum, explicans vocabula technica scientiarum... auclore... al-Khowarzemi ed G. van Vloten, Lugd. Batav 1895.

Mailla. - Histoire générale de la Chine, ou Annales de cet Empire, traduit du chinois (Tong-Kien-Kang-Mou) par feu le père Joseph-Anne-Marie de Moyriac de Mailla. Publiée par l'abbè Grosier. Paris 1777-1785. 13 vol.

Mâlik - el-Muvatta İmâm Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbahî (Kahire?) 1320. Taş basması.

Ma'n b. Aws. - Gedichte des Ma'n ibn Aws. Arab. Text un Commentar, hgg. von P. Schwartz. Leipzig 1903.

Maqdisi. - Le livre de la Création et de l'Histoire de Mutakhar b. Tahir al-Maqdisi, attribué á Abou-Zeid Ahmed ben Sahl el Balkhi, publié et traduit par Cl. Huart. Paris 1899-1903. 3 vol.

Margoliouth. -Mohammed and the Rise of Islam by D. S. Margoliouth, London-New-York 1905.

Marquart osteur. - Osteuropäische und Ostasiatischr Streifzüge, von J. Marquart. Leipzig 1903.

Mas Latrie Chronique. - Chronique d'Ernoul et de Besnard le Trésorier. Publiée pour la première fois par Lous de Mas Latrie. Paris 1871.

Mas Latrie, Commerce. - Commerce et Expéditions militaires de la France et de Venise au Moyen Age, par Louis de Mas Latrie. Paris 1879.

Mas Latrie, Documents. - Documents nouveaux servant de preuves á l'Histoire de l'ile de Chypre sous le régne des Princes de la Maison de Lusignan, par Louis de Mas Latrie, Paris 1882.

[V/34] Mas Latrie, Hist. Chypre. - Histoire de l'ile de Chypre sous le régne des Princes de la Maison de Lusignan. par Louis de Mas Latrie, Paris 1855-61, 3 vol.

Mas Latrie, Traités. - Traités de paix et de commerce et documents diverse soncernant les relations des Chrétiens avec les Arabes de l'Afrique Septentrionale au Moyen-Age. Recuellis par Louis de Mas Latrie. Paris 1868-1872.

Maverdi. - Maverdii Constilu'iones Politicae ex recensione Maximiliani Engeri. Bonnae 1853.

Mâverdî - Kitabu Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn, te'lîf... Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî. İstanbul, 1299.

Mawardi Ostr. - El-Ahkâm es-Soulthâniya. Traité de Droit public musulman dAbou l Hassan Ali ibn Mohammed ibn Habib el Mawerdi. Traduit et annoté par le comte Léon Ostrorog. Paris 1900.

(Yalnız birinci cildi tab' edilmiştir).

Mehren, Exposé. - Exposé de la réforme de l'Islamisme commencée au III siécle de l'Hégire pa Abou-l-Hassan Ali el-Ash'ari et contiué par son école. Avec des extraits du texte arabe d'Ibn-Asakir, par M. A. F. Mehren. Leyden 1878.

Mélange I. - Mélanges Orientaux. Textes et traductions publiés par les Profess seurs de l'Ecole spéciale des Langues Orientales vivantes, à l'occasion du VI Congrés Intern. des Oriental. réuni á Leyde. Paris 1883.

Michaud. - Histoire des Croisaces, par Michaud. Paris 1849, 4 vol.

Michaud, Biblioth. - Bibliothéque des Croisaces. par M. Michaud. Paris 1829, 4 vol.

Michel Syrien. - Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1116-1199). Editée pour la première fois par J. B. Chabot. Paris 1899-1904. [V/35]

Üç buçuk cildi, neşredilmiştir.

Miednikoff. -Palestina ot zavoievanìja ieia Arbami do Krestovych pochodof. po arabskim istocnikam. N. A. Miednikoff. Pietroburgo 1897-1907, 2 tomi in 4 voll.

Mihlât - Kitabü'l-Mihlât Bahâüddîn Muhammed b. Hüseyin el-Âmilî. Kahire, 1317.

Muir Annals. - Annals of the early Caliphate, from original sources, by Sir William Muir, London 1883.

Müller Beiträge. - Beiträge. zur Geschichte der westlichen Araber, hgg. von M. J. Müller. München 1866-1878, 2 fascicoli.

Müller Doc. - Documanti sulle relazioni delle cittá Toscane coll'Oriente Christiano e coi Turchi fino all'anno MDXXXI. Racolti et annotati da Giuseppe Müller. Firenze 1879.

Müneccim - Sahâifü'l-Ahbâr Müneccimbaşı. İstanbul 1285, 3. cild.

Müslim - Sahîh yahut Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc'ın hadîs mecmuası Kahire, 1290.

M V A G. - Mitteilungen der Vorderasiatichen Gesellscaft. Berlin 1896-1905.

Naqa'id. - The Naka'id of Jarir and al-Farazdak, ed. by Antony Ashley Bevan. Vol. I. Leiden 1905.

[V/36] Narsakhi. - Description topographique et histo rique de Boukhara par Mohammed Nerchakhy. Texte persan publié par Ch. Schefer. Paris 1892.

Nesâî - Kitabu Sünen-i Ebî Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr en-Nesâî. Kahire, 1312, 2 cild.

Nicephorus. - Sancti Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Breviarium-rerum post Mauricium gestarum, recogn Imm. Bekkerus. Bonnae 1837.

Nöldeke Aufsätze - Aufsätze zur Persichen Geschichte, von Th. Nöldeke. Leipzig 1887.

Nöldeke Beiträge. -Beiträge zur Kenntniss der Poesie der Alten Araber, von Theodor Nöldeke. Hannovre 1864.

Nöldeke Ghassan. - Die Ghassanischen Fürsten aus dem Hause Gafna's, von Th. Nöldeke (Abh. d. K. Preuss. Akad. d. Wiss) Berlin 1887.

Nöldeke Semit. - Beiträge zur Semitschen Sprachwissenchaft von Th. Nöldeke. Strassburg 1904.

Notices et Extraits. - Notices et Extraits des manu crits de la Bibliothèque Nationale. Paris 1787-1903. Tomes l-XXXVIII.

Nüveyrî - Nüveyrî'nin [vefâtı: 733] büyük Muhîtü'l-Maârifinin beşinci fenninin beşinci kısmının ikinci bâbı: "Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb" ilk beş halifenin, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Hasan'ın ve Muhtar zamanında Kûfe'deki iğtişâşâta *{karışıklığa}* kadar ilk Emevîlerin Tarihi (el yazması 2 h. Leiden).

Nüveyrî - Nüveyrî'nin büyük Muhîtü'l-Maârifinin beşinci fenninin beşinci kısmının dördüncü ve beşinci bâbı. Irak'ta ve Mısır'da Abbâsîlerin ikinci Müstekfî'nin bidâyet-i hükümetine kadar tarihleri [701 tarihi hicrî] (el yazması 2 h. Leiden).

[V/37] Pellisier. - Mémoires historiques et géographiques sur l'Algérie... par E. Pellissier. Paris 1844. (Exploraiton scientifique de l'Algérie... publiée par ordredu Gouvernement etc. Sciences historiques et géographiques, vol. VI).

Périer. - Vie d'Al-Hadjdjadj ibn Yousof (41-95 de l' Hégire= 661-714 de J. C.) d'après les sources Arabes, par Jean Périer.

Paris 1904. (Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes, CLI^me^ foscicule).

Pernice. - L'Imperatore Eraclio. Saggi di Storia Bizantina di Angelo Pernice. Firenze 1905. (Publicazioni del R Istituto di Studi Superiori. Sezioni di Filosofia e Filologia. N° 32).

Petrus. - Petrus ibn Rahib. Chronicon Orientale edid. L. Cheikhs S. I. (Corpus Script. Christ. Orient. curr. I. B. Chabot. I. Guidi, etc. Scriptores Arabici. Serie III. Tomus I.) Paris 1903.

Pizzi Islam. - L'Islamismo, del dott. Prof. Italo Pizzi. Milano 1903. (Manuali Hœpli).

Pizzi, Lett. Ar. - Letteratura Araba, del dott. Prof. Italo Pizzi. Milano 1903 (Manuali Hœpli).

Pizzi, Poesia Pers. - Storia della Poesia Persiana, del dott. Prof. Italo Pizzi. Torino 1894. 2 vol.

Procksch. - Ueber die Blutrache bei den vorislamischen Arabern und Muhammads Stellung zu ihr, von Otto Procksch. Leipzig 1899.

PSOL. S. G. - Publications de la Société de l'Orient Latin. Série Géographique. - I. Itinera Latina bellis sacris anteriora. - II Itinéraires français. - III. Itinerum Bellis sacris anteriorum Series Chronologica Occidentalibus illustrata testïmoniis. - IV. Itinéraires russes. Genève 1869-1889,4 vol.

PS. OL-SH. - Publications de la Société de l'O rient Latin Historique - I. Prise d'Alexandrie. -II. Quinti Belli Sacri Scriptores - III. Testimonia Minora de V Bello Sacro. - IV. Chronique de Morée - V. Les Gestes des Chyprois. Genève 1879-1887, 5 voll. [V/38]

Quatremère - Mémoires géographiques et hi toriques sur l'Egypte et sur quelques contrées voisines. Recueillis et extrait des Mss. etc par Et. Quatremère. Paris 1811, 2 voll.

Quatremère Recherches - Recherches critiques et historiques sur la langua et la litterature de l'Egypte, par Etienne Quatremère, Paris 1808.

Qayruwani - Aistoire de l'Afrique de Mohammed ben abi-l-Raini-el-Kairouani, traduite de l'Arabe par M. M. E. Pelissir et Rémusat, Paris 1845, (Exploration scientifique de l'Algérie... publiée par ordre du Gouvernement et avec le concours d'u-

ne commission académique. Sciences historiques et géographiques, vol. VI i).

Qutaybah Tabaqat - Ibn Qotaiba. Liber Pœsis et Pœtarum, quem edidit M. J. De. Goeje. Lugduni-Batavorum 1904.

Qutaybaj Uyun - Ibn Qutayba's Ujun al-Ahbar, hgg. von carl Brockelmann, Theil l e II (i soli publicati). Berlin 1900. Strassburg 1903.

Rat. - al. Mostatraf: Recueil de morceaux choisis... par... Sihab-ad-din Ahmed al-Absihi... traduit... par G. Rat. Paris 1899-1902, 2 voll.

Rawlinson - The Seventh Great Oriental Monarchy, by Professor G. Rawlinson. London 1876.

Recueil - Recueil de Textes et de Traductions publiée par les Professeurs de l'Ecole des Langues Orientales vivantes, à
[V/39] l'occasion du VIII Congré, Internat. des Oriental. tenu à Stockholm en 1889, Paris 1889, 2 voll.

Reinaud - Extraits des Historiens Arabes relatifs aux guerres des Croisades, par M. Reinaud, Paris 1829.

Rev. Or. Lat. - Revue de l'Orient Latin, pebliée sous la direction de M. le Marquis de Vogué etc. Paris 1893-1903.

Ridgeway - The Origin and influence of the thorough bred horse, by William Ridgeway, Cambridge 1905.

Robertson Religion - Lectures on the Religion of the Semites. First Series, by W. Robertson Smith. New edition. London 1901.

Robinson Researches - Biblical Researches in Palestine and the adjacent regions, by Edward Robinson II ediz. London 1856. 3 voll.

R O C. - Revue de l'Orient Chrétien, Paris. 1895-1905.

Kosenmüller - Analecta Arabica. Edidit, latine vertit et illustravit Ern. Frid. Carl Rosenmüller. Lipsial 1825-1828, 3 fascicoli.

Rustah - Kitab al alak an nafisa VII, auctore Abu Ali Ahmed ibn Omar ibn Rosteh. Lugduni Batavorum 1892 (Bibliotheca Geographorum Arabic., edidit M. Z. De Goeje, vol. VII).

Saad - Ibn Saad, Biographien Muhammedes, seiner Gefährten und der spätern Träger des Islams bis zum Jahre 230 der Flucht, voll. III et VII (soli publicati). Leiden 1904.

Sabi - The historical remains of Hilal-al-Sabi: first part of his Kitab al-Wuzara (Gotha, ms. 1756) and fragment of his History 389-393, a. H. (B. M. Ms add. 19360). Edited with notes and G'ossary by H. F. Amedroz Leyden 1904 (Catholic Press of Beyrut). [V/40]

Sachau - Muhammedanisches Rect, nach Schafitischer Lehre, von Eduard Sachau. Berlin 1897 (Lehrbüche. des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin. Band XVII).

Sachau A. - Studien zur ältesten Geschichtsüberlieferung der Araber, von Ed. Sachau. (Mittheilungen des Seminars fùr Orientalische Sprachen zu Berlin. Jahrgang VII. Abteilung II. Westasiatische Studlen. Berlin 1904).

Sachau B. - Der ers CHalife Abu Bekr. Eine Charakterstudie von Eduard Sachau, Sitzungsberrichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaft. 1903. III.

Sachau C. - Ueber den zweiten CHalifen Omar. Ein Charakterbild aus der ältesten Geschichte des Islams, von Eduard Sachau (Sitzungsb. d. K. Preuss. Akad. der Wiss.zu Berlin 1902, XV).

Sachau Khwar. - Zur Geschichte und Chronologie von Khwarizm, von Dr. Ed. Sachau Wien 1873, 2 fasc.

Sachau Musa. - Das Berliner Fragment des Musa ibn Ukba. Ein Beitrag zur Kenniniss der ältesten Arabischen Geschichtslitteratur (Sitzungsberichte der der K. Preussisshen Akademier der Wissenschaften. 1905, XI).

Sachau Saad. - Einbitung zu Band III, Theil I, der Mekkanischer Kämpfer in der Schlacht bei Badr, von Saad. Leiden 1904.

Sahrastani. - Book of Religions and philosophical Sects, by Muhammed Al-Sarastani, edited by Rcv. W. Cureton. London 1846. [V/41]

Abu - Said Asrar. - Tainy edinenia s-bogom (Asrar al-tawhid) v-podvigach startza abu-Saida. Testo persiano pubbl. da V. A. Giukovski. Pietroburgo 1899.

Abu Said Halat. - Gisn i reci (Halat u Sukhnan). Startza abu Saida Meicheneiskago. Testo persiano pubbl. da V. A. Giukowski. Pietroburgo 1899.

Sehâvî - Kitabü't-Tıbri'l-Mesbûk fi'l-Halli's-Sülûk, te'lîf Sehâvî (Muhik b. Abdirrahman), Kahire. 1310. Ch. Gaillardot. Bey tarafından tab' edilmiştir.

Salil. - History of the Imams and Seyydes of Oman, by Salil-ibn-Razik from A. D. 1661-1856; translated from the original Arabic... by George Percy Badger. London 1871.

Sauvaire. - Histoire de Jérusalem et d'Hébron, depuis Abraham jusqu'à la fin du XVe siècle, de J. C. Fragments de la Chronique de Moudjiir-ed-dyn, traduits sur le texte arabe par Henry Sauvaire. Paris 1876.

Scherzer. - Recueil d'Itinéraires et de Voyages dans l'Asie centrale et l'Extrême - Orient, par F. Scherzer. Paris 1878.

Schlumberger. Epopée. - L'épopée Byzantine à la fin du dixième siécle, par Gustave Schlumberger, Paris 1878.

Schlumberger. Nicéph. - Un Empereur Byzantin au dixième siécle: Nicéphore Phoces. Paris 1890.

Schrader. - Keilinschriftliche Bibliothek. Sammlung: von Assyrischen und Babylonischen Texten in Umschrift und Uebersetzung, hgg. von Eberhard Schrader Berlin 1889-1901, 6 vol.

[V/42] Schwarzlose. - Kitab-al-Silah. Die Waffen der Araber aus ihren Dichtern dargestellt, von Dr. Fr. Schwarzlose. Leipzig 1886.

Sebeos. - Histoire d'Heraclius par l'évêque Sebeos, traduite de'arménien et annotée par Frédéric Macler. Paris 1904.

Snouck-Hurgronje. - Het Mekkaansche Feest, door Christian Snouck Hurgronje. Leiden 1880.

Snouck-Hurgronje, Mekka. - Mekka, von Dr. C. Snouck Hurgronje. Haag 1888, 2 vol.

Spiegel, Eran. Alterth. - Eranische Altertumskunde, von Fr. Spiegel. Leipzig 1871-1878, 3 vol.

Spitta. - Zur Geschichte abu l'Hasan al Asari's, von Wilhelm Spitta. Leipzig 1876.

Sprenger, Geo. - Die alte Geographie Arabien als Grundlage der Entwicklungsgeschichte des Semitismus von A. Sprenger. Bern. 1875.

Şuarâ - Kitabu Şuarâü'n-Nasrâniyye. Hristiyan Arab Şairler. P. Louis Cheykho. S. Y. tarafından toplanmış ve Beyrut'ta 1870 tarihinde basılmıştır.

Suyuti Itgan. - al Itgan fi ulum al Quran li-l-Suyuti. Soyuty's Itgan on the Exegetic Sciences of the Qoran, edited by... D. Sprenger. Calcultta 1857.

Suyûtî. - Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl. Ebu'l-Fazl Abdurrahmân Celâleddin es-Suyûtî'nin büyük hadîs mecmuası. Haydarâbad, 1312-1314, 8 cild.

Suyûtî - Kitabu'l-Muzhir fî Ulûmi'l-Luga Suyûtî Celâleddin. Kahire (Bulak), 1282.

Suyuti Samar. - Gelal-al-din al-Sujutis. Al-Samarih fi ilm al Tarih. "Die Dattelrispen über die Wissenschaft der Chronologie" hgg. von Chr. Fr. Seybold, Leiden 1894. [V/43]

Teâvîz - Dîvân Ebu'l-Feth Muhammed b. Ubeydillâh b. Abdillâh, Sıbt İbnü't-Teâvîzî.

Margoliouth D. S. tarafından tab' *{baskı}* edilmiştir.

Halis Saxonum 1905.

Tabari Zotenberg. - Chronique de Tabari sur la version persane de Belami, par M. Hermann Zotenberg Paris 1807-1874. 4 vol.

Tanasi. - Complément de l'Histoire des beni Zeiyan rois de Telemcen, ouvrage du Cheikh Mohammed Abd al-Djalil al Tenessy par M'l'abbé J. J. L. Bargés Paris 1887.

Thaalibi. - Histoire des Rois des Perses. Parjabou Mansour Abd al-Malik ibn Mohammed al-Thaalibi. Texte arabe publié et traduit par H. Zotenberg. Paris 1900.

Theophanes Boor. - Theophanis Chronographia. recensuit Caro'us De Boor. Lipsae 1883-1885, 2 vol.

Tirmizî - Câmiu't-Tirmizî. Taş basması. Dehli. 1315 üç kısım: 1 Sünen; 2 Sünen; 3 Peygamber'in tasvîr-i ahvâli.

Umarah. - Oumara du Yemen; sa vie et son oeuvre, par Hartwig Derenbourg, Paris 1897-1902, 2 vol.

Utbî - Şerhu'l-Yemînî, Müsemma bil-Fethi'l-Vehbî 'alâ Târîhi Ebî Nasr el-Uṭbî, Şeyhü'l Menînî. Kahire 1286.

Vasılieff Amor. - Vizantia i Arabi-Politiceskia Otnosenia Vizantii i Arabov za vremia Amoriiskoi Dinastii. Pietroburgo 1900.

[V/44] Vasılieff Mak. - Vizantia i Arabi Politiceska Otnosenia Vizantii i Arabov za vremia Makedonskoi Dinastii (867-959 g.) Pietroburgo 1902.

Vloten Opkomst. - De Opkomst der Abbasiden in Chora an, door Gerlof van Vloten. Leiden 1890.

Vâkıdî - Fütûhu'ş-Şam eş-Şeyh ... Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (sahte Vâkıdî) Kahire, 1278 - 2 cild.

Waqidi. - Qitab Futuh al-Sam al-mansub ila ... al Waqidi (pseudo-Waqidi) The Conquest of Syria, commonly ascribed to al Woqidi, edited with notes by W. Nassan Lees. Calcutta 1854, 2 vol.

Waqidi Niebuhr. - Geschichte der Eroberung von Mesopotamien und Armenien von Mohammed ben Omar el Wakedi, aus dem Arabischen übersetzt... von B. G. Niebuhr, herausgegeben... von Dr. A. D. Mordtmann. Hamburg, 1874 (Schrifter der Akademie von Hamburg, Band I, Abtheilung II und IV).

Welhausen Arab. - Das Arabisch Reich und sein Struz, von J. Welhausen. Berlin 1902.

Welhausen Opposit. - Die religiös-politischen Oppasitionspartein im Alten Islam, von J. Welhausen. Berlin 1901 (Abhandl. der K. Ges. d. Wiss. zu Göttingen, Band V. No 2).

Welhausen, Romaër. - Die Kämpfe der Araber mit den Romaërn in der Zeit der Umaijaden (Nachrichten von der K. Ges. d. Wiss, zü Göttigen. 1901. Heft No. 4).

Wenrich. -Rerum ab arabibus in Italia inoulisque adjacentibus, Sicilia maxime. Sardinia atque Corsica gestarum commentarii, scripsit Johannes Georgius Wenrich. Lipsae 1845.

Wetzo Tein. - Reiseberich über Hauran und die Trachonen,
[V/45] nebst einem Anhange über Sabäichen Denkmäler in Ostsyrien, von Dr. Johann Gottfried Wetzstein, Berlin 1860.

Winckler. - Geschichte Babyloniens und Assyriens von Hugo Winckler. Leipzig 1892.

Winckler A. F. - Altorien alische Forschungen von Hugo Winckler, 3 vol. Leipzig 1893-1900.

Winer. - Biblischer Realwoerterbuch, ausgearbeitet von Dr. G. B. Winer III Auflage Leipzig 1847-1848, 2 voll.

Wright. - Early Christianity iin Arabia: a historical Essay, by Thomas Wright. London 1855.

Wüst. Wohns. - Die Wohnsitze und Wanderungen der Arabischen Stämme von F. Wüstenfeld (XIV Bd. der Abhandl. der K. Ges. d. Wiss. zu Göttingen). Göttingen 1868.

W Z K M. - Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, hgg. und redigirt von Bühler, Karabacek, Müller etc. Vienna 1887-1905.

Yahya. - Le Livre de l'impôt Foncier, de Yahya ibn Adam publiée par M. W. Juhnboll, Leide 1896.

Yanoski. - Syrie Ancienne et moderne, par M. Jean Yanoski et M. Jules David. Paris 1848.

Yaqubi Buld. - Kitab al-Buldan auctore Ahmed ibn abi Jakub ibn Wadhih al Katib al-Yakoubi. Lugduni Batavorum 1892 (Biblioth. Geographorum Arabic, edidit M. J. De Gœje, vol. XII).

Yusuf. - Kitabu'l-Harâc. Ebû Yusuf Yakub'un eseridir. Kahire, 1302.

Z. A. - Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete. hgg. von C. Bezold. Leipzig 1886-1905.

Zakariyyah. - Livre des Beni-Mzab. Chronique d'Abou Zakaria, publiée pour la première fois, traduite et commentée par Emile Masqueray. Alger 1878. [V/46]

Zamakhsari Lex. Az. - Zamakzarii Lexicon Georaphicum, cui titulus est "Kitab al-gibal wa-l-amkinah wa-l-miyah" edidit Matthias Salvedras de Grave. Lugduni Batavorum 1856.

Zarkasi Fagnan. - Chronique des Almohades et des Hafçides, attribuée à Zerkechi. Traduction Française d'aprés l'édition de Tunis et trois manuscrits, par E. Eagnan. Constantine 1895.

Z.D.P.V. - Zeitschrift des Deutschen Palæstina Vereins. Leipzig 1878-1905. 28 vol.

Z. K. - Zeitsehriut für Keilschriftforschung und verwandte Gebiete ... hgg. von C. Bezold und T. Hommel. Leipzig 1884-85.

VII. YIL

[V/47]

Yedinci Sene-i Hicriyye Vakâyı'ı

11 Mayıs 628 30 Nisan 629

Beşinci Sene-i Hicriyye

[V/48]

1	Muharrem	11	Mayıs	628	Çarşamba
30	Muharrem	9	Haziran	628	Perşembe
1	Safer	10	Haziran	628	Cuma
29	Safer	8	Temmuz	628	Cuma
1	Rebîülevvel	9	Temmuz	628	Cumartesi
30	Rebîülevvel	7	Ağustos	628	Pazar
1	Rebîülâhir	8	Ağustos	628	Pazartesi
25	Rebîülâhir	1	Eylül	628	Perşembe
29	Rebîülâhir	5	Eylül	628	Pazartesi
1	Cemâziyelevvel	6	Eylül	628	Salı
30	Cemâziyelevvel	5	Teşrînievvel	628	Çarşamba
1	Cemâziyelâhir	6	Teşrînievvel	628	Perşembe
29	Cemâziyelâhir	3	Teşrînisânî	628	Perşembe
1	Receb	4	Teşrînisânî	628	Cuma
30	Receb	3	Kânûnievvel	628	Cumartesi
1	Şa'bân	4	Kânûnievvel	628	Pazar
29	Şa'bân	1	Kânûnisâni	629	Pazar
1	Ramazân	2	Kânûnisâni	629	Pazartesi
30	Ramazân	31	Kânûnisâni	629	Salı
1	Şevvâl	1	Şubat	629	Çarşamba
29	Şevvâl	1	Mart	629	Çarşamba
1	Zilkâde	2	Mart	629	Perşembe
30	Zilkâde	31	Mart	629	Cuma
1	Zilhicce	1	Nisan	629	Cumartesi
30	Zilhicce	30	Nisan	629	Pazar

[V/49]

7. Sene-i Hicriyye Vakâyı'ı

Ebû Basîr'in Tecâvüzâtı

§1. Hudeybiye Muâhedenamesinde tesbit edilen şerâitin *{şartların}* tamamı tamamına icrâsı pek çok müşkilât-ı tahaddüsüne *{zorlukların ortaya çıkmasına}* sebebiyet verdi. En elim şart Mekke firârîlerine karşı tatbîk edilecek haksız muâmele idi. Bunun te'sîriyle derhâl bazı müz'ic *{rahatsız edici}* meseleler zuhûra geldi. Mekke'de Benî Zührelerin bir müttefiki bulunan Ebû Basîr Useyd b. Hârise, Hudeybiye'den biraz sonra İslamiyet'e girmeye karar vererek Mekke'yi terk ile Medine'ye kadar yayan kaçtı. Benî Zühre kabilesi muâhedenâmenin *{anlaşmanın}* verdiği haktan istifade etmek isteyerek firârînin teslimini talep etti. İki reis-i kabile Ahnes b. Şerîk ile Ezher b. Abdiavf, Medine'de Peygamber'e hitaben Huneys b. Câbir el-Âmiri'ye bir mektup verdiler, Ebû Basîr'in
[V/50] teslimi talebinde bulundular. Huneys ile birlikte Kevser isminde âzâdlı köle de beraber idi. İki murahhas *{delege}*, firârî Ebû Basîr'den üç gün sonra Medine'ye muvâsalet edince *{ulaşınca}* mektubu Muhammed'e verdiler ve firârînin teslimini istediler. Muhammed, kâtibi Ubey b. Ka'b'ın yüksek sesle okuduğu mektubun muhteviyâtına muttali olunca firârînin derhâl iki Mekkeliye teslim edilmesini emreyledi. Ebû Basîr, Peygamber'e tebdîl-i fikir ettirmek için son derecede yalvardı, itirazlarda bulundu. Fakat muâhedenâmenin şerâiti pek sarîh *{açık}* idi. Muhammed başka türlü hareket edemeyeceğini bildirdi. Mamafih onu teselli için Allah'ın kendisine yardım edeceğini ve müşriklerin elinden kurtaracağını tebşîr etti *{müjdeledi}*.

Ebû Basîr götürüldüğü sırada firârîye karşı bir hiss-i muhabbet besleyen Müslümanlar, kendisini teşci' *{cesaretlendirmek}* için Cenâb-ı Hakk'ın elbette bu işe bir çare bulacağını söylediler. Doğru bir adam, sair *{başka}* bin adama bedeldir dediler. Nihayet kulağına şu sözleri fısıldadırlar: "Boş durma!" Ebû Basîr Medinelilerin neyi îmâ ettiklerini anlayarak

nasihatı kabûl etti. İki muhâfız ile birlikte bilâ-hâdise *{olaysız bir şekilde}* Zülhuleyfe'ye vâsıl olduğu *{ulaştığı}* zaman oradaki camide öğle namazını kılmak istediğini söyledi. Talebi kabul edildi. Yanındaki hurmaları yer gibi caminin duvarına dayanan Basîr, iki muhafızı kendine celb etmeye *{çekmeye}* teşebbüs eyledi. Onlarla dostâne konuştu. Yediği hurmalar- [V/51]
dan yemeleri için ısrar etti. Bu sûretle gayet mâhirâne hareketlerle iki Mekkeli'de o kadar itimâd uyandırdı ki öteden beriden konuştukları sırada ekmeğinden bile onlara yedirdi. Bütün şüpheleri teskîn eyledikten sonra Ebû Basîr lakırdıyı Huneys'in kılıcına intikâl ettirdi. Onu görmek istedi. Mekkeli hiçbir şeyden şüphe etmeden silahı kınından tutarak kabzasını Ebû Basîr'e uzattı. Ebû Basîr bir an bile kaybetmeden kabzayı yakaladı, kılıcı kınından çıkardı. İhtiyatsız muhafızı bir darbede öldürdü. Diğer Kureyşî, âzâdlı Kevser, son derece korkarak Medine'ye doğru kaçtı. İkindi namazını müteâkib oraya vâsıl oldu. Heyecandan hâlâ karmakarışık hutût-ı vechiyyesiyle derhâl Peygamber'in huzuruna koşarak cereyan eden vakâyı'ı hikâye eyledi. Biraz sonra öldürdüğü Âmirî'nin eşyasını almak ve bunları deveye yükletmek için biraz gecikmiş olan Ebû Basîr de geldi. Ebû Basîr artık Muhammed'in muâhede ahkâmını *{antlaşma hükümlerini}* icrâ etmiş olduğunu ve kendisini serbest bırakabileceğini iddia etti. Başka sebeplerle de Peygamber'i yumuşatmak ümidiyle, Huneys el-Âmiri'den aldığı ganimetin beşte birini Peygamber'e vermeye kalktı. Fakat Muhammed, irtikâb edilen *{işlenen}* hareketden dolayı hiçbir mesûliyyet kabûl etmek istemediği için bu beşte bir hisseyi reddettikten başka Kevser'e firârîyi teslim edip etmemek (konusunda ne) istediğini tekrar sordu. [V/52]
Korkmuş olan âzâdlı köle cevab-ı red verdi. Bunun üzerine Muhammed, Ebû Basîr'e istediği yere gitmekte hür olduğunu bildirdi. Mamafih kendisini Medine'den uzakta görmeyi tercih eylediğini anlattı. Çünkü Huneys'in katlinde şerîk *{ortak}* gibi görülmekten ve Hudeybiye Muâhedenamesi ahkâmına *{hükümlerine}* muhâlif hareket etmekten ictinâb ediyordu

{çekiniyordu}. Bunun üzerine Ebû Basîr, Bahr-i Ahmer *{Kızıldeniz}* sahiline doğru, el-Îs havâlisine gitti. Suriye'ye giden kervanlar oradan geçerlerdi. Firârînin nezdinde ibtidâ *{başlangıçta}* bir parça hurmadan başka bir şey yoktu, bunlarla üç gün yaşadı. Sonra sahile atılmış balıklarla taayyüş etti *{beslendi}*. Bu sûretle bir müddet idâme-i hayat ettikten *{hayatını devam ettirdikten}* sonra nihayet etrafında bir miktar Müslüman (yetmiş kişi) toplamaya muvaffak oldu. Bunlar Mekke'den kaçmışlardı. Arkadaşlarıyla birlikte Kureyşîleri elinden geldiği kadar iz'âca *{rahatsız etmeye}* başladı. O taraftan geçen bütün Kureyş kervanlarına hücum ediyordu. Bir hayli hâdisâttan sonra Ebû Basîr çetesi nihayet otuz develik bir kervanı ele geçirdi. Kervanda o kadar mal vardı ki mütecâvizlerden *{saldırganlardan}* her birinin hissesine otuz dinarlık bir ganimet isabet eyledi. Ebû Basîr'in ma'iyyetindekiler *{emrindekiler}* bunun humusunu *{beşte birini}* Peygamber'e takdim etmek istediler. Fakat Ebû Basîr bu teklifin beyhûde olduğunu onlara anlattı. Çünkü Muhammed'in red-
[V/53] dedeceği şüphesizdi. Ebû Basîr, arkadaşları üzerinde büyük bir hüküm ve nüfuz sahibi oldu. Gerek maddî gerek manevî mesâilde *{meselelerde}* hakemlik etti. Hepsinden bir itâ'at-ı kâmile *{tam itaat}* taleb eyledi. Müslümanlık iddiasında bulunan bu çetenin Muhammed tarafından nazar-ı müsâmaha ile görülen tecâvüzâtı çok geçmeden Mekke'de kendisini hissetirdi. Mekke'de pek şiddetli şikâyetler meydan aldı: Benî Âmir b. Lüeyylerin reisi bulunan Süheyl b. Amîr gibi bazıları, bu ahvâlden Muhammed'in mesûl olduğunu iddia ediyorlar, Ebû Basîr tarafından katledilen Âmîrî'nin diyeti(nin) verilmesi için ısrar gösteriyorlardı. Ebû Süfyân sulh *{uzlaşma}* ve müsâlemet *{barış}* namına buna itiraz ederek bu müşkil meselenin halli(nin) daha münâsib bir zamana ta'lîk edilmesi*{ertelenmesi}* fikrinde bulundu. Ebû Basîr'in mensûb olduğu Benî Zühre ailesini o sırada Benî Âmir b. Lüeyylere diyet vermekten muaf tuttu. Kureyşîler, Ebû Basîr'den nasıl kurtulacaklarını bilemeyerek Muhammed'e mektup yazdılar. Ebû

Basîr çetesini kendi taraftarları arasına alarak tecâvûzata bir nihayet vermesini rica eylediler. Muhammed talebi kabûl etti. Ebû Basîr'i Medine'ye davet için kendisine mektup yazdı. Emir pek geç vâsıl olmuştu. Çünkü Ebû Basîr, Peygamber'in nâmesini ölüm yatağında iken aldı. Son nefesini mektup elinde iken verdi. Arkadaşları kendisine bir mezar yaptılar. Üzerine bir cami bina ettiler. Sonra hep birden Medine'ye hicret eylediler.[1]

§2. İbn Sa'd tarafından muhafaza edilen ve Muhammed'e atfolunan metin hiç şüphe yok ki Muhammed'in Ebû Basîr çetesine gönderdiği mektup olacaktır. İbn Sa'd, Tihâme dağlarından Kinânelerden, Müzeynelerden, Hakemlerden, Kârelerden ve daha birçok firarî kölelerden mürekkeb *{oluşan}* eşkıya türediğini ve bu çetenin o havâliden geçen kervanları pek iz'âc *{rahatsız}* ettiğini anlatır. Muhammed'in Medine'de kudret-i askeriyyesi teeyyüd ve teessüs ettiği *{kuvvetlendirdiği ve kurduğu}* zaman bu eşkıyanın bir heyet-i sefâreti *{elçilik heyeti}* Peygamber'e geldi ve Peygamber onlarla mülâkatı neticesinde şu mektubu yazdı:

"[Bismillâhirrahmânirrahîm] Bu, Rasulullah Muhammed Nebi'nin el-Kîkâ'da Allah'ın kullarına yazdığı mektubudur. Allah'a iman ediyorlarsa, namaz kılıyorlarsa, zekât veriyorlarsa, aralarında bulunan kölelerin kâffesi *{hepsi}* hürdür ve Muhammed kendilerinin hâmîsidir. Aralarında kabilelere mensûb olanlar (yani esasen hür bulunanlar), kabilelerine avdete *{geri dönmeye}* mecbur olmayacaklardır. Döktükleri kanlar ve aldıkları (yani; çaldıkları) mallar kendilerine verilecektir. Mamafih evvelce borçları olanlar bunları te'diyeye [V/55] *{ödemeye}* mecbur bulunacaktır ve buna mükâfataen hiç kimse kendilerine karşı bir haksızlık yapamayacak, muâmele-i hasmâne *{düşmanca tavır}* gösteremeyecektir. Bu noktada Allah'ın ve Muhammed'in himayesine (zimme *{koruma}*) nâil

1 Hişâm, 751-753; Vâkıdî [V/54] Wellhausen, 261-262; Taberî, birinci cild, 1551-1553; Esîr, ikinci cild, 157; Haldûn, ikinci cild, zeyl 35; Hamîs, ikinci cild, 26-28; Halebî, üçüncü cild, 137-138.

olacaklardır. Esselamü Aleyküm!"[2] Ubey b. Ka'b tarafından yazılmıştır.[3]

[V/56] **Zeyneb'in, Zevci Ebü'l-Âs ile Birleşmesi**

§3. Rivâyet olunduğuna göre o senenin Muharreminde Muhammed, kerîmesi Zeyneb'i zevci Ebü'l-Âs b. Rebî'ye iade etmiştir.[4]

Peygamber'in Hastalığı, Yahudilerin Büyüsü

§4. O sene Muhammed'in Yahudiler tarafından yapılan bir büyüye marûz olduğuna dair bir hadîs vardır. Bu hadîs, Peygamber'in hissetmiş olacağı rahatsızlıktan çıkmış olabilir. Sadık taraftarlarının sonra bu hastalığı Yahudilerin fenalığına atfetmiş olmaları muhtemeldir. Muhammed'in artık evvelki gibi sıhhatı pek yerinde olmadığına dair bilvâsıtâ başka haberler de görüyoruz. Yani Peygamber'de baş ağrıları, şekîka

2 Not-1 [V/55] Bu vesîkanın büyük bir kıymeti vardır. Garîb tarzı, mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* hakkında kâfi bir delil teşkil eder. Muahharan *{sonradan}* esnâ-yı intikâlde *{taşınma esnasında}* bazı cümleler değişmiş olsa, bazı teferru'atta bir yanlışlık bulunsa bile mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* haleldâr *{bozulma}* olmamıştır. Görüyoruz ki Muhammed gayet fena kimselerden, kâtil, hırsız ve eşkıyadan mürekkeb birçok çete ile müzakerâtta bulunuyor. Onları "Allah'ın kulu" addediyor, irtikâb ettikleri *{işledikleri}* fezâyıh-ı siyasi *{siyasi suçlar}* esbâbdan dolayı affediyor, sair Müslümanlarla müsâvî şerâit *{eşit şartlar}* dairesinde kendilerini sine-i İslamiyete alıyor ve onları sû-i muâmelâta karşı masûniyet *{dokunulmazlık}* bahş ediyor. Bu eşkıya kuvveti Medine civarında bulunuyordu. Müslümanları hiç taciz etmemişti. Binaenaleyh eşkıyanın Muhammed ve taraftarlarını kendileriyle aynı şerâit dâhilinde birer eşkıya gibi telakki etmeleri ağleb *{büyük}* ihtimaldir. Eşkıyanın daha kat'î muvaffakiyet ümidiyle Medine eşkıyası ile ittifak arzusunda bulunmaları bu sûretle kolayca kâbil-i izâhtır *{açıklanabilir}*. Hudeybiye Musâhalası'na gelinceye kadar Muhammed'in Kureyşîlere karşı muâmelesi, Tihâme eşkıyasının takip ettiği hatt-ı hareketden farklı değildi. Eğer bu mektup filhakika yukarı(da)ki fıkrada zikri geçen mektup ise orada bahsolunan vakâyı'ın hadîsde mezkûr *{zikredilen}* olduğu şekilde cereyan etmemiş olduğu anlaşılıyor. Ebû Basîr, bir çete teşkil [V/56] etmemiş, esasen mevcûd çeteye iltihâk etmiş *{katılmış}* olacaktır. Ebû Basîr'in Muhammed ile o eşkıya arasında mütavassıtlık *{aracı}* vazifesini ifa etmiş olması muhtemeldir.

3 Sa'd, 18, § 46.

4 Taberî, birinci cild, 1591; Esîr, ikinci cild, 172; 6. sene-i hicriyye, § 9 bakınız.)

{migren} başlamıştır.[5] Hayber Seferi esnasında bundan muzdarib olmuştur. Buna zehirli koyun vak'ası da ilave ediliyor.[6] Bu vak'ada, Muhammed'in pek muvâfık-ı sıhhat *{sağlıklı}* olmayan yahut pek fazla yenen bir yemek neticesinde hissettiği [V/57] mide rahatsızlığının muahharan *{sonradan}* pek sadık taraftarlar tarafından bu şekilde tağyîr *{değiştirilmiş}* ve tefsîr *{yorumlanmış}* olunması sûretinde anlaşılmak lazım gelir. İşte bu alâmetlere Muhammed'in şimdi bahsolunan rahatsızlığını da ilave edersek Muhammed'in birkaç ay biraz hastalanmış olduğuna hükmedebiliriz. Filhakika bazılarına göre kırk gün, bazılarına göre altı ay hatta bir rivâyete göre bir sene hastalık çektiği hikâye ediliyor. Mamafih bu son rivâyet şâyân-ı itimâd değildir. Hâdiseyi hikâye eden kitaplar vakâyı'ın Hudeybiye Seferi ile Hayber Seferi arasında cereyan ettiğini söylüyorlar. Fakat bizim için bunların tarih-i vukû'unu sûret-i sarîha ve kat'iyyede ta'yîn etmekte bir ehemmiyet yoktur. Çünkü bütün menba'lardan anlaşılıyor ki o sene esnasında Muhammed'in ahvâl-i sıhhiyesi *{sağlık durumu}* mazideki kadar iyi değildi. Evvelce müşkil ve heyecanlı bir hayata rağmen her türlü hastalıktan masûn *{korunaklı}* yaşamıştı. Hastalığa ait verilen tafsilât pek çoktur. Fakat muhtelif menba'ların *{kaynakların}* rivâyetlerinde bu bâbda ihtilaf vardır. Çünkü kâffesi ve bilhassa daha muahhar *{sonraki}* olanlar ise efsane kabîlinden pek çok şeyler karıştırmışlardır. Esas vaka şudur: Muhammed kendisini eskisi kadar sağlam hissetmemeye başladı ve artık zevceleriyle yatamayacak kadar bir düşkünlük hisset- [V/58] ti. Bundan gerek Peygamber gerek kendisini pek çok seven mü'minîn *{inananlar}* endişeye düştüler. Hepsi bu rahatsızlığın sebebini araştırıyorlar, fakat hiç kimse bunu izaha muvaffak olamıyordu. Nihayet, Muhammed'e Yahudilerin büyü yaptığı menkıbesi vücûd buldu. Bu menkıbe şu sûretle teşkil etti: Muhammed'in Yahudi bir kölesi vardı. Lebîd b. A'sam namında bir Yahudinin kızı bunu kandırdı. Onun vasıtasıyla

5 Taberî, birinci cild, 1579.
6 § 38. fıkraya bakınız.

Muhammed'in kullandığı tarağın dişlerinden birkaç tanesini ele geçirdi. Dişlerde saç telleri vardı. Yahudiler bunlara büyü yaptılar. Saçlardan on bir düğüm vücûda getirdiler. Erkek bir hurmanın dallarına bağladılar. Sonra hepsini Bi'r-i Zû Ervân yahut Zervân denilen kuyuya gömdüler. Bu kuyu Benî Züreyklerin mahallesinde (menâzil), Medine Camii civarında, kıble tarafında idi. Yahudiler bunları kuyuya attıktan sonra üzerlerine birçok taş örttüler. Büyünün neticesine muntazır *{bekleyen}* bulundular. Büyü çok geçmeden te'sîrini yaptı. Muhammed esrâr-âlûd *{esrara karışık}* bir sûrette bir zaafa uğradı. Sıhhati bozuldu. Hiç kimse sebebini anlayamıyor, ilacını bulamıyordu. Ahvâl-i sıhhiyesi o kadar fenalaştı ki nihayet bizzat Cebrail işe müdahale ederek Kur'an'ın iki su-
[V/59] resini, CXIII, CXIV[7] tebliğ eyledi. Bunlar on bir ayetten terekküb ederler. Yani, Muhammed'in saçlarından Lebîd'in kızının yaptığı düğümler miktarına müsâvî *{denk}* idiler. Cebrail ayetleri Peygamber'e okudukça düğümler bir bir çözülüyor, Muhammed iktisâb-ı afiyet *{sağlığını kazaniyordu}* eyliyordu. Muhammed, hastalıktan iyileşince büyüyü haber aldığına ve mücrimleri idam ettirdiğine dair de bir hadîs vardır. Diğer bir rivâyete göre köleyi de Lebîd'in kızını da affetmiştir.[8] Muir[9] bu hadîslerden bahsederken (onların) 113. surenin son ayetinden çıkmış olacaklarını farz ediyor. O ayette "düğümler üzerine nefes eden kadınların yaptıkları fenalıklardan" yani avâm halkın sihirbaz kadınlara atfettiği ananevi büyü şekillerinin birinden bahsedilir. Şâyân-ı hayrettir ki sihirbaz kadınların saçları düğümleyerek böyle yaptıkları hakkındaki itikâd-ı batıl *{batıl inançlar}* kurûn-ı vüstâda *{Orta çağda}* Avrupa'da pek münteşir *{yaygın}* idi.[10]

7 Kur'an-ı Kerim'de 113. ve 114. sureler.
8 Hamîs, ikinci cild, 45-46.
9 4, 80-81.
10 George Slane tarafından tercüme edilen The Koran'a bakınız, 1889, sahife 460, not I.

Hayber Seferi

§5. Hayber, Yâkût'un rivâyetince[11] Medine'den Suriye'ye doğru giderken sekiz merhale (Berd) (takriben 150 kilometre) mesafede kâin bir havâlinin *{bulunan bir çevrenin}* ismidir. Burada yedi hisar, birçok mezrû' *{ekili}* tarlalar ve [V/60] pek çok hurmalıklar vardı. Mahsullerinin mebzûliyeti *{bolluğu}* ile meşhûr idi ve münhasıran *{sadece}* Yahudilerle meskûn bulunuyordu. Yedi hisarın isimleri (Yâkût'a nazaran) ber-vech-i âtidir *{aşağıda olduğu gibidir}*: Hısn-ı Nâim, Hısn-ı Ebu'l-Hukayk, Hısnü'ş-Şık, Hısnü'n-Netâh, Hısnü's-Sülâlim, Hısnü'l-Vâtih, Hısnü'l-Ketîbe. Hayber ismi "Hayâbir" namı da verilen bütün yerlere şâmil idi. Çünkü Yâkût'a nazaran "Hayber" kelimesi orada sâkin olan Yahudilerin lehçesinde "Hisar" manasına gelirdi. Burası hummâların habislikleriyle pek fena bir şöhrete hâiz idi. Vadilerin dibindeki durgun sular bu hummâları yapıyorlardı.[12] Mamafih bu hisar isimleri teker teker bir kale ifade etmiyorlardı. Müstahkem *{sağlamlaştırılmış}* ve birbirlerinden ayrı evlerin heyet-i mecmu'asına *{topyekün görünüşüne}* delalet ediyorlardı.

§6. Hayber Seferi'ne ait birçok teferruât *{ayrıntılar}* ve tafsilât(ın) *{açıklamaların}*, ihtimal ki kısmı a'zamı itibarıyla mevzu olmakla beraber hakîkaten cereyan etmiş vakâyı'ın menkıbe şeklini almış hatıralarını aks ettirmesi muhtemel- [V/61] dir. Onun için, Peygamber'in o esnadaki siyaset-i askeriyyesini anlamak üzere, Hayber'i yegâne ziyaret etmiş bir Avrupalı olan Doughty'nin Hayber'in bugünki hali hakkında verdiği tafsîlâtı okumak pek faydalı olabilir. Doughty 1877 teşrîn-i sânîsinden *{Kasım ayından}* 1878 Martına kadar orada yaşamıştır.[13] Hayber, geniş vadilerden mürekkeb, menba' suları

11 İkinci cild, 50, satır 21.

12 Yâkût, ikinci cild, 503-505; Wüstenfeld Med. Hauptst; 15, Kâmûs ve Vecde namındaki hisarlardan bahseder. Yakûbî, ikinci cild, 56, Kasârah (?) ve Marbata namında iki hisar zikreyler. Başka menba'larda *{kaynaklarda}* bunları görmüyoruz.

13 *Travels in Arabia Deserta*, ikinci cild, 77-226.

itibarıyla zengin bir yerdir.[14] Memleketin heyet-i mecmu'âsı ile teşkilatı bir hurma yaprağına benzer. Yani kısa kısa, adeta birbirlerine muvâzî *{paralel}* vadilerden terekküb *{meydana gelme}* eder. Bunların hepsi merkezî bir vadide birleşirler.[15] Vadiler siyah volkanik bir kaya içinde oyulmuş çatlaklardan (Harre) ibarettir. Vadilerin a'mâkı *{derinlikleri}* bataklıktır. Burası bataklık nebatatı ile hafif kükürtlü menba'larla doludur. Etraflarında emlâh *{tuz}* teressübâtı *{çökeltileri}* vardır.[16] Bunun için memleket, kuvve-i inbâtiyesine *{bitkilerin kâbiliyetine}* rağmen seyyâhlara pek korkunç bir manzara arz eder. Bilhassa, hurmalıkları ihâtâ eden *{kuşatan}* kayaların siyah rengi bunda büyük bir âmil *{sebep}* olur. Parça parça yığılmış siyah lavlar, her taraftan yükselen köşeli köşeli bazaltlar *{yanardağ kayası}* her tarafı kaplarlar, o havâliye *{çevreye}* kas-
[V/62] vet-âlûd *{kasvet bulaşmış}* bir reng-i matem verirler.[17] Doughty, bu manzaranın insana dehşet-bahş *{dehşet verici}* olduğunu söylüyor. Bugün bile Hayber havâlisi Peygamber'in meşhûr seferine ait an'anât *{rivâyet}* ile doludur. Fakat oralarda sakin halkın an'anâta *{rivayet}* istinâd ederek gösterdikleri yerlerin pek doğru olmaması îcâb ediyor. Birçok mahalin ismi tamamen değişmiştir. Doughty'nin toplayabildiği isimlerden hiçbiri 7. sene-i hicriyyede kullanılan isimleri hatırlatmıyor ve bizi seferin Sevku'l-Ceyş'e ait safahâtı hakkında hiç tenvîr etmiyor *{aydınlatmıyor}*. Kadîm hisarların (Yahudi mi?) izleri elân *{halen}* mevcûddur.[18] Kezâlik *{bunun gibi}* birçok köy harabesi de vardır.[19] Fakat bugün o havâlîde en çok göze çarpan şey, bazaltdan tabîi bir tepe üzerinde mevcûd Kale el-Hısn'dır.[20] Hiç şübhesiz bu kale, Muhammed zamanında Hayber'in en başlı bir hisarı idi. Bugün meydanda kalan yegâne hisarın o yedi kaleden hangisi olduğunu ehâdîse müstenid *{dayanan}*

14 Doughty'nin eserindeki plana bakınız, ikinci cild, 182.
15 Doughty, ikinci cild, 92.
16 Doughty, ikinci cild, 183.
17 Doughty, ikinci cild, 79, son satır ve 91. sahife, son satır.
18 Doughty, ikinci cild, 91.
19 Doughty, ikinci cild, 98-99, 101, 103, ilâ âhir.
20 Doughty'nin ikinci cildinde, 95, resimlere bakınız.

hikâyelerin muhteviyâtından anlayabilmek kâbil değildir. Mamafih ilk hücum edilen hisar(ın) bu olması muhtemeldir. Çünkü yanında, Ali'nin Yahudi Merḥab'ı[21] öldürdüğü rivâyet olunan mahalde Ali namına binâ edilmiş cami vardır. Bugün araziyi zenciler zer' *{tohum ekme}* ediyorlar. Bunlar ağleb *{büyük}* ihtimale göre Hayber, Halife Ömer zamanında Yahudilerin elinden alınıp da Müslüman arazi-i emîriyyesine idhâl edildiği *{içeri alındığı}* zaman, araziyi işlemek üzere getirilen Afrikalı kölelerin ahfâdıdırlar *{torunlarıdırlar}*. Ahali bugün büyük bir fakr içindedir. Fakat çalışmak arzusu da azdır. Onun için birçok arazi gayr-ı mezrû' *{ekilmemiş}* ve metrûk bir halde bulunuyor. Buna rağmen Hayber'in mahsûlâtı daima pek hâiz-i ehemmiyet olmuştur. Mebzûliyeti sayesinde civardaki bedevî kabilelerin büyük bir kısmının iaşesini *{beslenmesini}* temin ediyor. Bu kabileler, memleketin sekenesi *{sakinleri}* ile müştereken o arazinin sahibidirler.[22] Ahalinin miktarı bugün bin kişiye tenezzül etmiştir *{inmiştir}*.[23] Fakat metrûk bırakılan arazi ve eski zamandaki refah ve mamûriyet *{bayındırlık}* hesaba katılırsa Muhammed zamanında buradaki nüfusun adedini beş binden fazla tahmin edebiliriz. O zaman mezrû' *{ekili}* olan yerler bugünkünden pek çok fazla olmak icâb ederdi. Bunu harâb köylerin bakiyelerinden başka vaktiyle irvâ ve iskâ *{sulama}* gayesiyle suları toplamak üzere yapılmış büyük sedler de isbât eyler.[24] Eskiden burada her taraf mesûd ve zengin idi. Şimdi bilakis her taraf inhitât *{çöküş}* ve fakr ve harabî içindedir. Bu, kısmen Yahudilerin yerini alan [V/64] murdar *{kirli}* zenci ahalinin kabahatidir, kısmen de aciz Türk hükümetinin eser-i sun'udur *{sanat eseridir}*. Bu hal belkide bedevî, kabileler arasındaki anarşiden ve tağallübden *{zorbalıktan}* daha müessir bir sebeb-i inhitât *{çöküş sebebi}* teşkil ediyor.

21 § 21. fıkraya bakınız [V/63]
22 Doughty, ikinci cild, 115.
23 Doughty, ikinci cild, 134.
24 Doughty, ikinci cild, 181.

§7. Menbalar seferin esbâbı hakkında sükût ediyorlar.[25] Fakat şurası muhakkakdır ki Muhammed hiçbir husûsî sebebi olmadan yalnız siyasî mülâhazâta teba'iyetle bu Yahudi cemaatine hücum ve onu mahvetmeye karar vermiş olacaktır. Bu, keyfî ve indî *{kişisel}* bir tecavüz olmuştur. Müslüman müverrihleri bunu mağdur göstermeye bile ehemmiyet vermemişlerdir. Bu mesele hakkındaki sükûtlar gayet beliğdir *{açıktır}*. İbn İshâk'a nazaran sefer Muharrem ayında başladı. Vâkıdî'de ise bilakis Muharrem, Safer ve Rebîülevvel aylarından bahsedildiğini, bunlardan hangisinde vukû'a gelmesi daha muhtemel addedilebileceğine dair hiçbir fikir dermeyân *{ileri sürmek}* olunmadığını görüyoruz.[26][27]

[V/65] §8. Mevki'(n)in şerâit-i husûsiyyesi ve Yahudilerin vaziyeti göz önüne getirilmeyecek olursa Hayber Seferi'nin sûret-i cereyânını anlayabilmek kolay olmaz. Yahudiler ne
[V/66] şiddetli bir mukâbele gösterdiler ne de aralarında te'min-i ittifâk edebildiler. Müşkilât, Yahudilerin şerâit-i maneviyye

25 Not-1 [V/64] Müslümanların ve hatta Peygamber'in de ne gibi hissiyât ile Hayber Fethi'ne kıyâm ettikleri Buhârî tarafından muhafaza edilen bir hadîste pek maddiyetperestâne *{maddiyat düşkünü}* hikâye edilmektedir. Peygamber'in zevcesi Âişe şu sözleri söylemiş: "Hayber zapt olunduğu zaman artık hurmaya doyarız! dedi." Anlaşılıyor ki Hayber'i zapt etmeyi açlıktan kurtulmak için arzu ediyorlardı. Aşağıda § 13. fıkrada Peygamber'in duasına da bakınız. (Buhârî, üçüncü cild, 132, satır, 7; Hamîs'e de bakınız. İkinci cild, 61-62; satır).

26 Hişâm, 755; Ṭaberî, birinci cild, 1575-1576; Vâkıdî Wellhausen, 264; Esîr, 2. cild, 165-166, sefere azîmet tarihi *{yola çıkış tarihi}* olarak Muharemi kabûl etmiştir. Hamîs, ikinci cild, 47, Muhammed'in Hudeybiye ile Hayber arasında Medine'de ancak yirmi gün kaldığını söylüyor.

27 Not-2 [V/65] Mamafih ehâdîsin bilvâsıta imalarından anlıyoruz ki Ḥayber Muhâsarası *{kuşatması}*, meyveler yeşil ve hurmalar ham olduğu bir zamanda vukû'a gelmişti. Bu işaret biraz mübhem *{belirsiz}* olmakla beraber mevzubahis olan mevsim Mart ile Haziran arasına isabet edebilir. Bu ise bizim için kıymetdârdır. Çünkü Hayber Seferi'nin tarihini tayine hizmet eyler. Filhakika 8. sene-i hicriyye Muharremi, Mayıs ve Haziran aylarına tesadüf ediyor. Hâlbuki Cemâziyelevvel ayı bizi sonbahara, Eylül ile Teşrîn-i Evvel'e *{Ekim ayı}* götürür. O zaman hurmalar kemâle ermiştir. Onları toplamak zamanı gelmiştir. Binaenaleyh seferin Muharrem ayında vukû'a geldiğini tercihte tereddüt etmemelidir (Vâkıdî Wellhausen, 18-19; Haldûn'a da bakınız, ikinci cild, zeyl 38, hâşiyede not).

ve siyasiyyeleri hakkında malûmâtın gayet nadir olmasından ileri geliyor. Yahudilerin birbirleriyle itilâf-ı tam halinde yaşamadıkları muhakkaktır. Hatta Vâkıdî'nin bir fıkrasından anlaşılacağı üzere[28] arada birbirlerine karşı kanlı tecâvüzât-ı mütekâbilede *{karşılıklı saldırılarda}* bulunuyorlardı. İhtimal ki bu sebepten ve ağleb *{büyük}* ihtimale göre şerâit-i mahalliyyeden ve ziraatın icabatından *{gereklerinden}*, Yahudiler bir merkezde müctemi' *{toplu}* bir halde yaşamıyorlardı. Bütün vadilere dağılmışlardı. Oralarda, istihkâm şekilde tahkîm edilmiş *{sağlamlaştırılmış}* küçük ev kümeleri vardı. Evler ya kaya tepelerine ya hurmalıkların ve tarlaların ortalarına yapılmıştı. Bu ev kümelerinden her birinin ayrı bir ismi vardı. Fakat mühaddîsin bunları ber-mu'tâd *{alışıldığı gibi}* karmakarışık zikrettiklerinden, yerlerin vaziyet-i topoğrafyalarını bilmediğimiz için, zihin şaşırıyor. Bütün vadi üç muhtelif havâliye ayrılmış gibi görünüyor: Netâh, Şık ve Ketîbe. Mamafih bu üç ismin yalnız coğrafi ehemmiyetleri vardı. Çünkü hadîslerin muhteviyâtlarından anlaşıldığına göre hiçbir ayrı tertibat-ı siyasiyeye *{siyasi düzenlemeye}* delâlet etmiyorlardı. Hatta Yahudilerin ittihâz *{kabûl}* ettikleri hatt-ı harekete bakılacak olursa kendilerine hiçbir siyasî teşkilat eseri bile yoktu. Her aile yahut kabile kendi hesabına müdafaâtta bulu- [V/67]
nuyordu. Yahudilerin müşterek sûrette bir müdâfaaya kıyâm ettiklerine dair hiçbir malûmât yoktur. Hâlbuki diğer taraftan muhtelif kabilelerin daima tedâfi'i *{müdâfaa}* bir vaziyette kalarak birbirlerini müteâkib ezildiklerini görüyoruz. Hatta muhtelif Yahudi kabilelerinin isimleri(nin) ne olduğu bile mâlum değildir. Muhammed'in, Hayber Yahudilerinin vaziyet-i dâhiliyeleri ve siyasî ve askerî za'af-ı kat'iyyeleri hakkında sarîh *{açık}* malûmât sahibi olması pek muhtemeldir. Çünkü başka türlü olsa idi, muannidâne *{inatçı bir şekilde}* bi mukâvemete marûz kalacağını bilse idi Medine'den o kadar uzak mesafede o kadar çok hisarı zapt etmeye kıyâm etmezdi. Bundan başka hisarları birbiri ardı sıra muhâsara

28 Vâkıdî, Wellhausen, 269, not 1.

{kuşatma} ve zap ettiğini, diğer düşmanların arkadan hücum etmelerinden, baskın yapmalarından hiç korkmadığını da biliyoruz. Muhammed'in yanında yalnız 1.600 kişi vardı. Yani bütün hisarları aynı zamanda zapta kifâyet edecek *{yetecek}* bir kuvveti yoktu. Yahudilerin miktarı ve mukâvemet için çıkarabilecekleri kuvvetleri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Yahudilerin muhâcimlere *{saldırganlara}* adeden fâik *{üstün}* olmaları pek muhtemel bulunmakla beraber Müslümanlardaki vefeyâtın miktarı (cemâ'n yirmiye bile bâliğ olmaz *{ulaşmaz}*) muhârebenin bir aydan ziyade sürmesine rağmen hiç de hunrîzâne *{kanlı}* olmadığını isbata kâfidir. Hayber'in on bin muhârib *{savaşçı}* tarafından müdâfaa edildiği hakkında-
[V/68] ki hadîsde mevcûd mübâlağayı kabûl edemeyiz.[29] Bu miktarın yalnız üçte biri hakîkate daha karîb *{yakın}* addedilebilir. Yukarıda işaret ettiğimiz vechile, Muhammed'in tecavüzü sebepsiz ve haksız olmakla beraber, gayr-ı saf-i esbâb-ı siyasiyyeden ileri gelmiş olmakla beraber diğer taraftan Yahudiler de Peygamber'in azm ü şiddeti karşısında gösterdikleri mecnunâne atâlet *{tembellik}* ve vahdet-i siyasiyye fıkdânı *{siyasi birlik yokluğu}* hasebiyle Muhammed'in kendilerine ihzâr ettiği *{hazırladığı}* akıbet-i faciaya müstehak olmuşlardır. Tarih, ihtiyatsızlar için merhametsizdir. Yahudiler işte bu ihtiyatsızların akıbetine uğradılar. Sefer zamanı da gayet münasib sûrette intihâb *{seçmek}* edilmiştir. Çünkü Hudeybiye Muâhedenamesi, Muhammed'i Kureyşîler tarafından tecavüz ihtimaline karşı te'min ediyordu. Diğer taraftan bu mağrur ve zî-kudret *{kudretli}* tacirler ile müsâvî şerâit dairesinde *{eşit şartlar çerçevesinde}* muâhedeye girişmiş olmak, Muhammed namına büyük bir şan ve şeref veriyordu. Sair Arab kabilelerinden hiçbiri bu sırada Muhammed'e karşı bir tecavüze cüret edemezdi. Muhammed'in taraftarları arasında Hudeybiye Muâhedenamesi birçok adem-i hoşnudî tevlîd etmişti *{hoşnutsuzluğu meydana getirmişti}*. Çünkü birçok ümit boşa çıkmıştı. Çok ve zengin ganimetler alınabilecek

29 § 9. fıkraya bakınız.

muvaffakiyetli bir sefer, bu yeni merâretleri *{acıları}* silmek için en iyi bir çare olmuştu.

§9. Muhammed (İbn İshâk'a nazaran) Hudeybiye'den [V/69] Zilhicce ayında yahut (Vâkıdî'ye nazaran) 6. sene-i hicriyye nihayetinde avdet ettikten *{geri döndükten}* sonra Hayber'e müteveccihen *{yönelerek}* harekete karar vereceği güne kadar yani Muharrem ile Cemâziyelevvel ayı arasındaki devrede Medine'de kaldı. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre yeni senenin ilk günlerine kadar Medine'de bulundu. Onun için bu tevakkuf *{duraksama}* pek kısa sürmüş demektir. Hayber üzerine yürümek o kadar nâgehânî *{ansızın}* sûrette kararlaştı ki Müslümanlar, Yahudilerin hisarlarının önüne adeta onların hiç haberi olmadan vâsıl olabildiler. Azîmet emri ilan edildiği zaman Medine civarındaki birçok Arab seferin muhakkak ve kârlı neticesini idrak ettikleri için sefere iştirak etmek istediler. Fakat Muhammed, Hudeybiye Seferi'ne iştirak etmemiş olanların muhtemel ganâime *{ganimetlere}* iştiraklarını sûret-i ka'tiyyede tervîc *{kaḅûl}* etmedi. Bedevîler sadece bir muhârib sıfatıyla gelebilirler, din uğrundaki gayretlerini gösterebilirler, fakat ganâime zerre kadar hissedar olamazlardı. Bu ma'lûmât, seferin mâhiyet-i hakîkiyyesini ortaya koyuyor. Mukâvemet edemeyeceklerini, mütearrızların *{saldırganların}* eline kolayca düşeceklerini pekâlâ bildikleri bazı kabilelerin ellerindekini almak teşebbüsünden ibarettir. Hayber Seferi'ne iştirak Hudeybiye Seferi'ne iştirak edenler için bir mükâfat gibi telakki ediliyor, adeta bir tazmînât teşkil ediyordu. [V/70] Hikâye edildiğine göre, Peygamber'le akdettikleri muâhedelerin taht-ı himayesinde el'ân *{halen}* Medine'de bulunan Yahudiler, Hayber'deki dindaşlarına karşı vukû' bulan tecavüz tasavvurundan pek dil-gîr *{kırgın}* oldular. Pek çok aksilik çıkardılar. Medyûn *{borçlu}* Müslümanları borçlarını ödemeleri için sıkıştırdılar. Bunlardan Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî gibi bazıları muâvenet *{yardımlaşma}* talebi için Muhammed'e koştular. Te'diyât *{ödemeler}* için Peygamber'in husûsî bir kolaylık bulacağını ümîd ediyorlardı. Fakat Muhammed

uzun uzun düşündükten sonra hiçbir müsaadekârlıkta bulunmadı. Müslümanları bütün taahhüdâtlarını ifâ etmeye icbâr *{zorladı}* eyledi. Yahudiler böyle küçük iz'âcât *{taciz etmeleri}* ile Müslümanları durduramayınca Hayber'in 10.000 müdâfi'i *{koruyucusu}* olduğunu işaret ederek onları korkutmak istediler. Bu sûretle Müslümanların en şiddetli i'tirazatına ve Müslüman cemaatin himayesi altında yaşamakla beraber İslamiyet düşmanlarıyla gizli münâsebette bulundukları ithâmâtına *{ithamlarına}* marûz kaldılar. Hayber Yahudileri bir hayli zamandan beri Muhammed'in niyetinden şüpheleniyorlardı. Fakat müstahkem evlerin metânetine *{dayanaklılığına}* boş yere güveniyorlardı. Müslümanların oralara hücum etmek cesaret ve imkânına mâlik *{sahip}* olamayacakları kanâatini besliyorlardı. Gatafânlarla ittifaklarına da pek i'timâtları vardı. Muhammed'i korkutmak ve fikrinden caydırmak ümidiyle bu ittifak haberini Medine'de işâa etmekte
[V/71] *{duyurmakta}* itinâ eylemişlerdi. Mamafih, Muhammed'in tasavvurâtı(nın) neden ibaret olduğunu hiçbir zaman sarîh *{açık}* sûrette anlayamadılar, sahte ümîdlere kapıldılar. Zeyneb'in pederi Hâris, Hayber Yahudilerine bir hücum ihtimaline mebnî *{dayanan}* tedâfî'i tedâbir *{savunma tedbirleri}* ittihâz etmelerini *{almalarını}* teklif eyledi. Hisarların o günde, Müslümanlara açık sahrada mukâvemet etmek, Medine'deki dindaşları gibi hisarlar içinde kalıp mahvolmamak için müstahkem *{sağlam}* bir karargâh vücûda getirmek istedi. Yahudiler bu nasihatleri tasvibkârâne karşılamadılar. Kendilerinin hisarları(nın) Medine'nin hisarlarından başka türlü olduğunu, çünkü kayalık tepeler üzerinede kâin *{mevcut}* oldukları cihetle müdâfaaları(nın) daha kolay bulunduğunu söylediler, Hâris'in fikri Yahudilerin kuvve-i askeriyyelerini tek bir heyet halinde toplamaktı. Fakat Yahudiler onun muhâkemâtındaki *{akıl yürütmesindeki}* kıymeti teslim etmediler. Hisarlarda ayrı ayrı kalmakta devam eylediler. Nihayet Muhammed birdenbire hisarlar önüne geldi.[30]

30 Hişâm, 755-756; Vâkıdî Wellhausen, 264-265; Taberî, birinci cild, 1575; Yakûbî, ikinci cild, 56, Hayber'in yirmi bin muhârib tarafından

§10. Hâsılı, Muhammed birdenbire Medine'den hareket kararını verdi. İbn Hişâm'a nazaran Nümeyle b. Abdillâh el-Leysî'yi yahut Vâkıdî'ye nazaran Sibâ' b. Urfuta el-Gıfârî'yi [V/72] Medine'de kendi yerine vekil bıraktı. Takriben 1600 kişiye bâliğ olan taraftarlarıyla yola çıktı. Benî Eşca'[31] kabilesinden iki Arab yani Huseyl b. Hârice ve Abdullah b. Nu'aym rehberlik ediyordu. İbn İshâk yalnız Muhammed'in Medine'den Hayber'e giderken geçtiği yerlerin üçünün ismini zikrediyor. Yani Asr ile Sahbâ'dan ve Recî' vadisinden bahseyliyor. Vâkıdî ise daha çok tafsilât i'tâ etmektedir *{vermektedir}*. Muhammed'in Seniyyetü'l-Vedâ'dan, Zagabe'den, Nakmâ'dan, Müstenah'tan, Asr'dan ve Sahbâ'dan geçtiğini söylüyor.[32]

müdâfaa edildiğini temin ediyor (!); Hamîs'e nazaran, ikinci cild, 47, Muhammed zevcesi Ümmü Seleme'yi sefere beraber getirmiştir; Halebî, üçüncü cild, 144.

31 Not-1 [V/74] Eşca'lar, Medine ile Hayber arasındaki havâlîde sâkin idiler. 5. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız. § 94.

32 Not-2 [V/74] Muir (dördüncü cild; 62-63 ve not) İbn Hişâm'ın metnini ihtimal ki biraz kasdi sûrette tefsir ederek Muhammed'in Medine'den Hayber'e kadar olan mesafeyi cebrî yürüyüş ile yalnız üç merhalede yaptığını temin eyler. İbn İshâk'ın bahsettiği üç mahal ismi Müslümanların geceyi geçirdikleri yerleri göstermiyorlar. Yalnız umûmî tâbirât *{genel ifadelerle}* ile yolu irâe ediyorlar *{gösteriyorlar}*. Yukarıda söylediğimiz vecihle bu üç isim Asr, [V/75] Sahbâ, Recî'dir. Bunların Müslümanların merhaleleri olmadıkları Vâkıdî'nin ifâdâtıyla sâbittir. Farazâ Vâkıdî'den öğreniyoruz ki Sahbâ'da Muhammed öğleden sonra yalnız birkaç saat kalmıştır. Silahları, eşyaları bulunan kalabalık bir kuvve-i askeriyyeye bir sâ'î *{çalışan}* gibi sürat-i seyr *{hızlı hareket}* temin eden tefsirâtı *{yorumları}* kabul edemeyiz. Mamafih, Arabların oradaki mesafeyi kaç günde kat ederlerse etsinler, gayet süratle yürüdükleri ve Yahudilerin adeta basar gibi oldukları şüphesizdir. Humeys'e nazaran (ikinci cild, 48, satır 13) Sahbâ, Hayber'den bir merhale (berîd) uzakta idi. Halebî'ye nazaran (üçüncü cild, 143) Hayber, Medine'den sekiz merhale (berd) uzakta bulunuyordu. Her berîd dört fersahtan, her fersah da üç Arab milinden terekküb eder. Demek ki Hayber, Medine'ye 96 Arab mili mesafede idi. Doughty (ikinci cild, 122), Türk Askerlerinin Medine'den süratle yürümek şartıyla Hayber'e beş günde geldiklerini söylüyor. Diğer taraftan da (sahife 126) pek hızlı gidecek bir sâ'înin bu mesafeyi 24 saatte kat edebileceğini temin etmektedir. 180. sahifeye de bakınız. Semhûdî'nin 231. sahifesinin 23. satırına ve Wüstenfeld'in Med. Haudstr eserinin, 15-18. sahifesine bakınız. Burada Medine ile Hayber arasındaki merhalelerin daha mufassal *{ayrıntılı}* izahâtına tesadüf edilir (sekiz mevki', üç günlük mesafe).

Muhammed, Sahbâ'ya vâsıl olunca orada ikindi namazından akşam namazının sonuna kadar kaldı ve sevîk *{ezme, buğday ezmesi}*[33] yedi. Sonra, kılavuz Huseyl'e Hayber'e şimâl cihetinden *{kuzey yönünden}* muvâsalet edecek *{ulaşacak}* sûrette askeri dağın zirvesi boyunca sevk etme emrini verdi. Meşâ *{yürüyüş}* esnasında muhtelif yolların ayrıldığı bir noktaya geldiler. Muhammed bunlardan her birinin ismini sordu. Kulağına en iyi, en uğurlu gelecek ismi intihâb etmek *{seçmek}* istedi. Çünkü bu gibi itikâdât-ı batılaya *{batıl inançlara}* pek meclûb *{bağlı}* olduğundan uğurlu işaretleri sever, uğursuz isimlerden nefret ederdi. Heyet-i seferiyyenin en önünde pîşdâr *{öncü}* süvarileriyle Abbâd b. Bişr yürüyordu. Pîşdârlar,
[V/73] Yahudilere casusluk için Eşca' kabilesinden bir Arab tuttular. Abbâd bunu söyletmeye uğraştı. Fakat ibtidâ *{ilk başta}* bir şeye muvaffak olamadı. Çünkü Arab Yahudilerin hazır ve müsellah *{silahlanmış}* olduklarını, kendilerini beklediklerini, menfaatleri bulunan Gatafânların da mühim kuvvetlerle Yahudilere muâvenete *{yardıma}* Hayber'e geldiklerini söyledi. Mamafih kendisine kırbaç atılınca casus ağız değiştirdi. Hayatına ilişilmeyeceğine emin olduktan sonra Hayber sekenesinin Muhammed'in tasavvurâtından dolayı korkudan titrediklerini, Medine'deki dindaşlarının kendilerini oradaki vakâyı'dan haberdar etmelerine, Müslümanların miktarca az, zayıf ve fena müsellah *{silahlı}* olduklarını bildirmelerine rağmen yine korktuklarını anlattı. Kezalik casus, Arab kabileleri arasında Muhammed'in Yahudiler aleyhine açtığı bu mübârezenin neticesini anlamak için büyük bir merak mevcûd olduğunu, kabileler arasında biri Peygamber'e müsaid diğeri kadîm *{eski}* usûl ve ahvâle taraftar olmak üzere iki fırka *{bölük}* teşekkül ettiğini *{oluşturduğunu}* haber verdi. Abbâd, casusu Peygamber'in huzuruna götürdü. Ömer derhâl kafasını kesmek fikrinde bulundu. Fakat Muhammed onu taht-ı himayesine alarak Hayber Muhâsarası esnasında esir diye

33 Undan yapılmış tatlı bir yemek, Snouck-Hurgronje'nin Mekka eseri, birinci cild, 30, not 3).

muhafaza etti. Nihayet kendisine İslamiyet'i kabul etmesini teklif ettiği zaman Arab bir müddet kabul etmek istemedi, fakat Muhammed ölümden ancak serian *{derhal}* İslamiyet'i kabul sûretiyle kurtulabileceğini anlatınca artık tereddüt [V/74] etmedi. Rehber Huseyl, Müslüman kuvvetlerini dağların zirveleri boyunca götürdü. Nihayet Hâs ile Serîr *{Surayr}* arasına muvâsalet ettiler. Oradan Harasa'ya doğru indiler. Sonra tekrar yokuş çıkarak Şık ile Netâh arasında Hayber'e vardılar. Daha henüz sabah olmamıştı. Çiftçi Yahudiler tarlaya gitmek üzere hisardan henüz çıkmamışlardı.[34] Müslüman pîş-dârlarını Ukkâşe b. Mihsân el-Esedî kumanda ediyordu. Çünkü Ali b. Ebî Tâlib, seferin bidâyetinde hiçbir kumanda deruhde edemeyecek *{alamayacak}* kadar şiddetli bir göz ağrısından muzdarib bulunuyordu.[35]

§11. Yahudilerin çoktan beri Muhammed'in harekâtından [V/75] endişe ettikleri ve onun tarafından vukû'a gelecek bir hücuma karşı bazı tedbirlerde bulundukları şüphesizdir. Medine'deki dindaşlarının başına gelen şeylerden ibret almışlardı. Vâkıdî, miktarları 10.000'e bâliğ olan Yahudi muhâriblerinin her sabah askerî talimler yapmak üzere kalelerin önünde toplandıklarını ve Muhammed'in bir hücumunu tahmin ede- [V/76] rek buna karşı hazırladıklarını iddia ediyor. Mamafih bu haber pek az şâyân-ı itimattır. Bu da yalnız 10.000 rakamının sonradan ilave edilmiş bir mübalağa eseri olmasından değil yine Vâkıdî'nin daha evvelki fıkrâtından biriyle tezat teşkil ettiğinden dolayıdır. Çünkü Vâkıdî, Yahudilerin bütün kuvvetleri hep bir araya toplamak yolunda Hâris'in verdiği nasihatı reddetmiş olduklarını temin etmişti. Muahhar vakâyı'ın, Yahudiler arasında büyük bir nifâk hüküm sürdüğünü isbat etmiş olduğunu da buna ilave etmek lazım gelir. Bu noktada İbn İshâk'ın tamamıyla sâkit *{suskun}* kalması bizim şüphelerimizi te'yid eder. Yahudiler, zaaflarını pekâlâ idrak ettikleri için

34 Hişâm, 757; Vâkıdî Wellhausen, 266-267; Buhârî, üçüncü cild, 120; Hamîs, ikinci cild, 47-48;

35 Aynı eser, ikinci cild, 47, Asr mevki(s)inde Muhammed'in bir cami inşa ettiğini söylüyor.

bir müddet evvel kadîm müttefiklerinden yani Gatafânlardan imdat istemişlerdi. Gatafânların reisi Uyeyne b. Hısn el-Fezârî namında biri idi. Gatafânlar bir tehlike veya Muhammed tarafından bir tecavüz vukû'unda Yahudilerle müzâheret edeceklerine *{destek olacaklarına}* dair kat'i temînâtta bulunmuşlardı. Vâkıdî'ye inanmak lazım gelirse daha sonra, Hayber Yahudileri arasında en sahib-i nüfuz bir reis olan Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, on dört refikiyle birlikte Gatafânlar nezdine gitmiş, mün'akid-i ahdin *{imzalanmış anlaşmanın}* hatırasını tazelemiş ve Hayber hurmalıkları mahsulünün nısfını *{yarısını}* onlara teklif ederek bu ahde daha kuvvet vermek istemişti. Yine Vâkıdî'ye nazaran Yahudiler Medine'ye bazı eşya mübâdele etmek üzere gitmiş olan Fezârî Kabilesi'ne mensûb bir
[V/77] Arap'tan Muhammed'in kendilerine karşı bir heyet-i seferiyye hazırladığını haber almışlardı.[36]

§12. Bu seferin karanlık noktalarından biri Gatafânlar tarafından takip edilen hatt-ı harekettir. Çünkü ne yaptıklarına dair menba'lar hemfikir değildir. Bunlar, Yahudilerin müttefikleri olmakla beraber, ehâdîsde hakîkati saklamaya ve Gatafânların, ihtimal ki ileride Müslümanlarla ittihâd etmiş *{birlik}* olmaları mülahazasına mebnî *{dayandırılmış}*, o zamanki bedhâhâne *{kötü niyetli}* hareketlerini mazur göstermeye bir meyelân *{eğilim}* vardır. Vâkıdî'ye nazaran Gatafânlar, Yahudilerin davetine icabet ederek Uyeyne b. Hısn'ın kumandası altında Hayber'e gelmişlerdi ve Muhammed'in vürûdundan *{gelişinden}* üç gün evvel Gatafânlardan 10.000 kişi hisarlardan birinde ahz-ı mevki eylemişlerdi *{yer edinmişlerdi}*. Yine Vâkıdî'ye göre Muhammed'in vürûdu *{gelişi}* esnasında Hayber'de bulunuyordu. Muhammed, bunları uzaklaştırmak ümidiyle ibtidâ *{önce}* kendileriyle müzâkerâta girişmeye mecbur oldu. Filhakika Arab karargâhına sefir sıfatıyla sadık taraftarı Sa'd b. Ubâde'yi gönderdiği, fakat Müslüman sefirinin Merhab

36 Vâkıdî Wellhausen, 267; Hamîs'e nazaran, ikinci cild, 48, münafikîn reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, Muhammed'in garîbü'l vukû' olan tecavüzüne mukâvemete hazırlanmaları için Yahudileri gizlice işten haberdar etmişti.

Kalesi'ne girmesine Yahudilerin müsaade etmedikleri söyle- [V/78]
niyor. Gatafânların reisi Uyeyne b. Hısn, o kalede oturuyordu. Yahudiler, Medineli ile görüşmek için Uyeyne'yi kaleden dışarı çıkmaya mecbur ettiler. Sa'd, Gatafânlar çekilecek ve Peygamber'i Yahudilerle baş başa bırakacak olurlarsa kendilerine Peygamber namına Hayber hurmalıklarının bir senelik mahsûl-i tâmmını teklif etti. Vâkıdî'nin beyânâtına nazaran bazıları, Peygamber'in yalnız Hayber mahsûlünün nısfını teklif ettiği iddiasında imişler.[37] Fakat muhtelif me'hazlar, Uyeyne'nin tekmil teklifleri reddettiğini ve Gatafânların Hayber'den ayrılmaları(nın) mâ-fevk-i tabîi *{olağandışı}* esrâr-âlûd bir sesin tesirinden ileri geldiğini teslimde müttefikdirler. Bu ses üç kere işitilmiş, Hayfâ'daki Arab karargâhının pek yakında bir baskın tehlikesine marûz bulunduğunu bildirmiştir. Arablar, sürüleri ve aileleri(ni) orada, çöl ortasında, hâmisiz, kendi kendilerine bırakmışlardı. Arablar arasında bir korku, telaş tevlîd etmek için bu ses(in) kifayet ettiği söyleniyor. Alelacele Hayber'i terk ile Hayfâ'daki karargâhlarına koştular. Orasını harabî ve felaket içinde bulacaklarını zannediyorlardı.[38] Aynı muharrire nazaran Gatafânlar, Hayfâ karargâhına vâsıl oldukları zaman her şeyin gayet yerli yerinde olduğunu, hiç kimsenin kadınlara ve hayvanlara tecavüzü akla getirmemiş bulunduğunu gördüler. Bunun üzerine tekrar Hayber'e dön- [V/79]
meye karar vererek yine yola çıktılar. Yolda Uyeyne b. Hısn bir rüya gördü. Rüyasında Peygamber kendisine Hayber'in dağlarından biri olan Zü'r-Rukaybe'yi hediye ediyordu. Gatafânlar Hayber'e muvâsalet ettikleri *{ulaştıkları}* vakit Muhammed'in bütün memleketi zapt etmiş olduğunu gördükleri için Uyeyne, oradan çekilmesi ve Hayber müdâfaasından 4.000 muharibi eksiltmesi sûretiyle temin-i muzafferiyete hizmet etmiş olduğunu söyleyerek ganâimden hisse istedi. Hadise nazaran, Muhammed, Hayber'i birdenbire terk etmemesinin hakîki sebebi(nin) ne olduğunu bildiğini; fakat yine Zü'r-Rukaybe dağını

37 5. sene-i hicriyye vakâyı'ındaki müşâbehete bakınız. § 36.
38 Vâkıdî Wellhasuen, 270.

hediye etmeye muvâfakat gösterdiğini söyledi. Bunun üzerine Uyeyne, Yahudilerin yanına giderek Hayber'in müdâfaasında o kadar korkak davrandıklarından dolayı şedîd *{şiddetli}* muâhezelerde *{azarlamalarda}* bulundu. Arkadaşlarının ve akrabalarının deli diye telakki ettikleri Yahudi Sa'lebe b. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk nazmen verdiği cevapta Gatafânların hayatı(nın) Hayber'in ve Yahudilerin sukûtunun en başlı sebebi olduğunu bildirdi. Uyeyne her şeyin kabahatini Muhammed'e atfetmeye çalıştı. Muhammed, Hayfâ karargâhına bir hücum vukû'a geldiği zannını tevlid etmişti. Fakat Uyeyne'nin izahâtı kabûl edilmedi. Hiddetinden tırnaklarını yiyerek çekilmeye mecbur oldu. Yahudilerin acı muâhezelerinden *{azarlamalarından}* ve yüzüne karşı söyledikleri hıyanet isnadından fena halde sıkıl-
[V/80] mıştı. Hatta bir Gatafânî bile kendisini açıktan açığa yalancılık ve hilekârlık ile itham etti.[39] İbn İshâk'ın rivâyeti daha vecîz ve daha hakîkate müşâbihtir *{benzerdir}*: Gatafânlar, Muhammed'in Hayber üzerine yürüdüğüne vâkıf olunca birleştiler ve müttefiklerinin imdadına koşmak üzere yola çıktılar. Fakat bir boğazdan geçtikleri sırada arkalarından, ailelerini ve mallarını bıraktıkları taraftan şiddetli bir gürültü işittiler. Düşmanın arkadan onlara hücum ettiğini zannettiler. Bunun için geriye döndüler. Muhammed'i Hayber Yahudilerine karşı harekâtında serbest bırakarak ailelerinin ve sürülerinin yanında kaldılar.[40]

Bu iki rivâyete İbn İshâk tarafından verilen bir haberi de ilave etmek iktizâ eder. Muhammed, Hayber'deki karargâhını Hayber Yahudileriyle Gatafânlar arasında muvâsaleyi *{iletişimi}* kat' edecek *{kesecek}* sûrette tesbit etmişti. Bu sûrette Gatafânların imdada gelmelerine mani oluyordu.[41] Çok zıt ve gayr-ı muhtemel haberlerin muhteviyatından gayr-ı kâbil-i inkâr sûrette ilk bir netice çıkarılabiliyor ki o da ehadîs hakîkati hikâye etmek için değil daha ziyade vak'aların sûret-i

39 Vâkıdî Wellhausen, 275, 279-280.
40 Hişâm, 757-758; Taberî, birinci cild, 1575-1576; Halebî, üçüncü cild, 172-173.
41 Hişâm, 757; Taberî, birinci cild, 1575.

cereyân-ı hakîkisini gizlemek ve Gatafânların ahde vefasızlıklarını mazur göstermek için tertib edilmiştir. Gatafânlar, Muhammed'in tekliflerine meclûb *{kapılmış}* olarak Yahudilere [V/81] hıyanet ettiler ve buna mükâfaaten Yahudilerin emvalinden bir hisse aldılar.[42] Hayber'in fethinden biraz sonra Gatafânların vuku-'ı ihtidâsı *{hidayete ermesi}* (daha doğrusu arz-ı inkıyâdı *{boyun eğmesi}*) Müslüman muhadisînini *{hadis alimlerini}*, henüz müşrik bulundukları sırada Muhammed'e yardım ettikleri zaman bu hareketlerinin çirkin olan cihetlerini mümkün olduğu kadar setretmeye sevk eylemiştir. Şurasını da unutmamalıdır ki Yahudilere karşı daima hiss-i nefret ve husumetle meşbû' *{dolmuş}* olan Müslüman ehâdîsi, onların zararına vukû' bulan herhangi fena bir hareketin menfur *{iğrenç}* cihetlerini tahfif *{hafifletmeye}* ve izâleye *{yok etmeye}* sâîddir *{çalışır}*. Yahudilerin Arabistan'daki hatt-ı hareketleri(nin) pek az muhabbet ve pek çok nefreti celb edecek bir tarzda olduğu malumdur. Fakat hadîsde Yahudilere karşı mübhem *{gizli}* birtakım cürümler ve uhûda *{anlaşmalara}* riayetsizlikler ithamı dolu ise de sarîh *{açık}*, mevsûk *{güvenilir}* ve maddî esbâb-ı ithama tesadüf edilmez. Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki münasebâtın tarihi, Muhammed'in taraftarları cânibinden *{yönünden}* İsrail evlatları zararına irtikâb edilmiş *{işlenmiş}* uzun bir fenalık, haksızlık ve hakîki cürümler silsilesinden ibarettir. Mamafih şurasını da ilave etmeye mecburuz ki Muhammed'in bî-rahmâne *{merhametsiz}* siyasetinin kurbanı olan bu talihsizliklerin akıbet-i feci-

42 Not-1. [V/82] Hamîs'te (ikinci cild, 48, satır 7) Gatafânların karargâh-ı umumileri(nin) Hayber'den yalnız bir gün ve bir gece uzakta olduğu söyleniyor. Binaenaleyh bu Arabların hıyânetleri aşikârdır. Daha aşağıda aynı muharrir *{yazar}* (Hamîs, ikinci cild, 60, satır 27) Mûsâ b. Ukbe'den [vefatı: 141] naklen, Gatafânların bir şubesi olan Benî Fezârelerin Hayber kalelerinin muhasarası başlar başlamaz Muhammed'e geldiklerini, Yahudilerin müttefikleri olduklarını söyleyerek onlarla birleşmek ister gibi davrandıklarını; fakat Muhammed'in kendilerini bundan vazgeçirdiğini, seferin nihayetinde kendilerine ganâimden bir hisse vermek vaadinde bulunduğunu hikâye ediyor. Hayber havâlisindeki Zü'r-Rukaybe dağı pahasına işte Benî Fezâreler bu kadar tam bir bî-tarafî *{tarafsızlık}* gösterdiler.

ası hakkında içimizde uyanan hiss-i merhamet büyük ve acil bir tehlike karşısında ittihâz *{kabul}* ettikleri cebînâne *{korkakça}* hatt-ı hareketten dolayı pek çok tahfîf ediyor *{hafifletiyor}*. Yahudilerle vukû'a gelen muharebât *{savaşlar}*, daima müstahkem evleri kısa bir müddet muhâsaradan ibaret kalmıştır. Adeta kansız bir mücadele vukû'a gelmiştir. Birçok ahvâlde dökülen yegâne kan, hunrîz-i gâlib *{çok kan dökücü}* tarafından katlettirilen esirlerin kanından ibaret olmuştur. Gâlibler, düşmanı ne kadar âtıl ve cebîn *{korkak}* bulurlarsa hunrîzliklerini ve merhametsizliklerini o kadar teşdîd ediyorlardı *{şiddetlendiriyorlardı}*. [V/82]

§13. Mevcûd bir hadîse göre Muhammed Hayber'e muvâsaletinden biraz evvel taraftarlarının yürümesini durdurarak herkesin muvâcehesinde *{huzurunda}* yüksek sesle Cenâb-ı Hakk'a bir dua etmiş ve hücum edeceği memlekette mevcûd bütün emvâli *{malları}* kendisine bahş etmesi için yalvarmıştır. İbn Hişâm bu duanın metnini kayd ediyor. Dua dünyanın, şeytanların ve rüzgârların Allah'ına tevcîh edilmiştir *{yöneltilmiştir}*. İhtimal ki bu sonradan tertib olunmuş bir şeydir. Fakat yine oldukça bir kıymet-i tarihiyyesi vardır. Çünkü hiçbir şeye delalet etmezse bile Müslümanların hakîki hissiyatını ve Müslümanlar tarafından Peygamberlerine, yeryüzünde Allah'ın vekiline, din-i hakîkinin vâz'ına *{hazırlayıcısına}* karşı beslenen hissiyatı gösteriyor: "Bu havâlinin ve sekenesinin mâlik olduğu iyi şeyleri ve bu havâlinin bütün iyi taraflarını bize ihsân et. Bu havâlinin ve sekenesinin bütün fena şeylerinden ve muhtevî oldukları bütün fenalıklardan sana sığınıyoruz. İleri! Bismillâh!" Yine böyle bir dua her kaleye hücum esnasında da tekrar edildi.[43] Tabir-i diğerle, yeni müminlerin kısm-ı a'zamı nazarında Muhammed tarafından neşredilen din, gayr-ı müminlerin elinden bütün mallarını almak müsaadesinden ibaret demek oluyordu.[44] [V/83]

43 Hişâm, 756-757; Vâkıdî Wellhausen 267; Esîr, ikinci cild, 166; Hamîs, ikinci cild, 49.

44 § 7. fıkranın birinci notuna bakınız

§14. Yukarıda söylendiği vecihle (§ 10) Muhammed'in Hayber'e muvâsaleti daha Yahudiler evlerinde rahat rahat uyurken geceleyin vukû'a geldi. Hiçbir şeyin farkına varılmamış olduğu için her zamanki çiftçi Yahudiler ellerinde çapalar ve sepetlerle tarlalara gitmeye hazırlandılar. Netâh Hisarı'nın [V/84] surlarından hârice çıkınca birdenbire Müslüman askerleriyle karşılaştılar. Vukû'a gelen hali derhâl anlayarak Muhammed ve'l-Hamîs[45] nidasıyla içeriye kaçtılar ve ortalığı telaşa verdiler. Yahudiler vadideki dağınık evleri müdâfaaya kemal-i gayretle hazırlandıkları sırada Muhammed güneş doğar doğmaz etrafı güzelce tetkîkten sonra, tevakkuf ettiği *{durakladığı}* mahalden hareketle Hayber'e geldi ve bir kayanın eteğinde karargâhını kurdu. Sonra burada bir cami bina edilmişti ki Vâkıdî zamanına kadar mevcûd idi [vefâtı: 207 hicrî]. Ertesi günün sabahı Hubâb b. Münzir intihâb edilen *{seçilen}* mevki(n)in iyi olmadığını, çünkü Yahudilerin hisarına pek yakın ve Netâh'tan atılabilecek oklara marûz bulunduğunu söyledi. Bundan başka alçak, râtib *{rutubetli}*, hurma ağaçlarıyla bataklıklar arasında kâin bir mevki idi. Onun için sıhhate de gayet muzırr idi. Hubâb, karargâhı daha açık ve daha havadar bir yere, Hârre'nin arkasına yani çölün hududuna nakletmeyi teklif eyledi. Orada kuru ve çorak toprak büyük bir karargâh-ı askerî tesisi için daha muvâfık *{uygun}* idi. Muhammed teklifi kabûl etti,[46] Muhammed b. Mesleme'ye yeni bir karargâh

45 Not-1. [V/85] Wellhausen (Vâkıdî Wellhausen, 267, not 2) "Hamîs" kelimesinin Arab muhaddisînine göre İbrani bir tabir olduğunu farz ederek Esodo'nun 13, 18 metn-i İbranisini zikrediyor. Dozy'nin 1, 400 Suppl Dict Ar'ına bakınız. Orada bulunmasının manâsı bir ordunun bir parçasına delalet ettiği ve elân *{hâlâ}* Fas'ta bu manâda kullanıldığı görülüyor. Mamafih "Hamîs" kelimesini sarf-ı harb üzere dizilmiş ve beş kısımdan mürekkeb tam bir kuvve-i askeriyye manâsında anlamak daha münasib olur. Gesenius'un Handwörterbuch Mühlan-Volk 9 Auflage eserinin 275. sahifesine bakınız.

46 Not-2 [V/85] Yine Vâkıdî tarafından bildirilen ikinci bir rivayet de mevcûddur. Buna nazaran Muhammed'in ilk Hayber karargâhını değiştirmesi muzırr-ı sıhhat mevki(n)in müminler arasında hummâ-yı habîse tevlîd etmesinden *{meydana gelmesinden}* ileri gelmiştir. Müslümanlar o zaman Yahudilerin bahçelerinden mebzûlen *{bolca}* mevcûd yeşil ve ham meyveleri yedikleri için hummâ nöbetleri ile müterâfık *{beraber}*

aramak vazifesini verdi. O gün, Muhammed'in tevakkuf ettiği *{durakladığı}* yerdeki Yahudilere karşı harb edilmekle geçi-
[V/85] rildi. Akşamüzeri karargâh Recî'ye naklolundu.[47] O gün Müslümanlar bayraklarla (ra'ye) muhârebe ettiler. Harb nidaları: "Ya Mansûr, emit!" idi.[48]

[V/86] §15. Hayber'de Müslüman ordusunun muvaffakiyâtı(nın) nasıl ilerlediğini, Müslümanların harekât-ı tecavüziyyeleri ve Yahudilerin müdâfaaları(nın) ne sûretle inkişaf ettiğini *{ortaya çıktığını}* anlayabilmek kolay değildir. Yalnız biliyoruz ki Muhammed, bütün Hayber havâlisini taht-ı inkıyâda *{itaat altına}* almak için takriben bir buçuk ay uğraşmıştır.[49-50] Hayber havâlisi gayet vâsî' *{geniş}* olduğu için maiyetindeki kuvvet ile her tarafı aynı zamanda mağlup etmek kâbil *{mümkün}* olamamıştır. Hadislerdeki bilvâsıta imalardan anlaşılabildiğine göre Muhammed'in mesleği, Yahudilerin müstahkem evlerine birer birer hücum etmekten, içeridekileri yavaş yavaş henüz dokunulmamış hisarlara çekilmeye mecbur eylemek-

bağırsak rahatsızlıklarına uğradılar. Vâkıdî'nin ifadesine nazaran o zaman ham meyveler mevsimi idi (Vâkıdî Wellhausen, 278). Bahsedilen meyveler ağaçlardan henüz ham bir halde sarkan hurmalar idi. Bunlar ancak yaz nihayetinde kemale ererler. Filhakika, Vâkıdî'nin diğer bir fıkrasında (aynı eser, [V/86] 273) deniliyor ki: "Hayber'e hurmalar yarı olgun bulunduğu bir mevsimde geldik (Belh). Memleket hummâ veriyordu ve hava çok sıcak idi."

47 Not-3 [V/86] Karargâh olarak intihâb edilen *{seçilen}* yeni mevkide Muhammed, Hayber'de ikamet esnasında küçük bir cami inşa ettirdi. Her gün mu'tâd *{alışılmış}* olan salâtı burada ifâ ederdi. Bu cami muahharan, Diyarbekrî'nin [vefatı: 966] zamanında Mescidü'l-A'zam'ın bulunduğu mevkide idi. İsa b. Musa [vefatı: 167], Peygamber'in kadîm binasını tamamen tamir ve tamamen tecdîd ettirdi *{yeniletti}*. Bu uğurda azim masraflar ihtiyâr eyledi *{katlandı}*. Etrafına uzun kemerlerle vâsî' *{geniş}* bir avlu yaptırdı (Hamîs, ikinci cild, 49, 50). İhtimal ki (burası), biraz evvel bahsi geçen cami ile aynı şeydir.

48 Hişâm 757; Vâkıdî Wellhausen, 267; Esîr, ikinci cild, 166; Buhârî, üçüncü cild, 1211; Hamîs, ikinci cild, 49-50; Halebî, üçüncü cild, 155, satır 14.

49 Not-1 [V/88] Belâzurî (sahife 23) Hayber kalelerinin muhâsarası(nın) takriben bir ay sürdüğünü söylüyor ve başka bir tarafta (sahife 26) bütün seferin 20-30 gün devam ettiğini isbat için başka zevâtın şehadetlerini de ilave eyliyor.

50 Vâkıdî Wellhausen, 275.

ten ibarettir. Bu sûretle bütün Hayber sekenesi *{sakinleri}* [V/87] muayyen *{belirli}* bazı noktalarda toplanmış olacaktı. Sonra kendileri arz-ı teslimiyete *{teslim olmaya}* icbâr edilebilirlerdi *{zorlanabilirlerdi}*. Yahudilerin ne sûretle müdâfaada bulundukları ise bu kadar da belli değildir. Çünkü hiçbir zaman ciddi bir mukâvemet eseri göstermemişlerdir gibi anlaşılıyor. Muhammed'in hisarlara birer birer hücum etmesine imkân bıraktılar. Müşterek bir müdâfaa planını hiç akıllarına getirmediler ve hiçbir mukabil *{karşı}* ta'arruza kalkmadılar. Filhakika Müslümanlar, daima muhâcim *{saldıran}* mevkiinde kaldılar ve tesis ettikleri müteaddid *{çeşitli}* karargâhlarda bir hücuma marûz bulunmak korkusuna hiç düşmediler. Yahudilerin kabiliyetsizliği ve atâleti *{tembelliği}* hiç akıl erecek bir şey değildir. Yalnız, miktarları pek az olduğuna, aralarında nifâk bulunduğuna, vadiler arasında dağınık bir halde yaşadıklarına, müstahkem bir merkez-i müşterekten ve cüret ve cesaretten mahrum oldukları için âtılâne *{boş}* bir hareketle mağlubiyete doğru gittiklerine hükmedilebilir. Kelimenin asıl manasıyla bir muhâsara *{kuşatma}* vukû'a gelmemiştir. Çünkü Muhammed, emin ve sıhatte muvâfık bir yerde karargâh kurduktan sonra her gün gelerek hisarlara hücum ediyor ve geceleyin karargâhına dönüyordu. Hisarların kapılarını kırmak ve müstahkem bazı evlere cebren girmek için ibtidâî *{evvela}* bazı vesâit belki isti'mâl edilmekle *{kullanılmakla}* beraber muntazam hücum aletleri kullanılmadı. Bu kadar çok bir hareket bile Müslüman fenn-i harbinde büyük bir yenilik idi. Hakiki hücumlar istisna kabîlinden yapılmış ha- [V/88] reketlerden ma'dûddur *{sayılır}*.[51] Muhâcimler, müdâfaalara karşı ok atmak ve onları her vâsıta ile iz'âc etmek *{rahatsız etmek}* ile iktifâ ediyorlardı *{yetiniyorlardı}*. Civardaki tarla-

51 Not-2 [V/88] Haldûn (ikinci cild, zeyl 39, satır 6), bazı hisarların Müslümanlar tarafından hücum ile zabt edildiğini fakat kısmı a'zamının bazı şerâit ile arz-ı teslimiyet ettiklerini söyler. Sair me'hazlar *{kaynaklar}* ise bilakis Hayber'deki bütün kalelerin hücum ile zabt edildiğini yalnız Vâtih ve Sülâlim hisarlarının müstesna olduğunu iddia [V/89] etmektedirler (Halebî, üçüncü cild, 159, satır 18). Mamafih İbn Haldûn'un sözü daha çok hâiz-i kıymetdir.

ları tahrîb ediyorlar, içilecek sularla irtibatı kesiyorlar, hisarların müdâfaalarına ve sahiblerine hayatı gayr-ı mümkün bir hâle sokuyorlardı. Nihayet müdâfaalar, cebînâne *{korkakça}* bir hareketle en çok tehlikede bulunan noktaları terk ederek civardaki yerlere çekiliyorlar yahut Muhammed ile uzlaşıyorlardı. İşte sûret-i umûmiyyede harekât-ı askeriyye bu sûretle cereyân etti. Fakat tafsilât *{açıklamalar}* ve teferru'ât *{ayrıntılar}* karanlık, meşkûk *{şüpheli}* ve mütezâddır *{ihtilaflıdır}*. Çünkü zikri geçen yerlerin topoğrafyası hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bu müstahkem evlerin, hisarların asıl şeyler olduğunu anlamak gayr-ı kâbildir *{mümkün değildir}*.

[V/89] §16. Hisarlara karşı vukû' bulan hücumların ilk günlerinde bir Müslüman maktûl düştü, fakat pek az şerefli bir sûrette. Hava pek sıcak olduğu için Mahmûd b. Mesleme, Netâh'ta Nâim isminde bir Yahudi'nin hisarlarının gölgesine çekilmişti. İçerde Yahudi bulunmadığını, yalnız erzâk olduğunu zannediyordu. Gölgede istirahat ettiği sırada Yahudi Merhab duvarın üstünden kendisine elde hubûbâtı öğütmeye hizmet eden bir taşı attı. Taş, Mahmûd'un üzerine düşerek başındaki miğferi ezdi. Muhammed sahâbesine yardım etmeye çalıştı, alnından kopmuş deriyi yapıştırdı, başını sardı. Fakat Mahmûd, Recî' karargâhına nakledilmekle beraber, yarası iltiyâm *{deva}* bulmadı. Bir hafta ızdırâb çektikten sonra terk-i hayat etti.[52] İlk gün oldukça şiddetli bir müsâdeme *{çarpışma}*

52 Not-1 [V/90] Rivayet olunduğuna göre Mahmûd b. Mesleme Recî' karargâhında ölümle pençeleşdiği sırada yalnız başındaki yaradan değil dünyada yetim ve yalnız bıraktığı evlatlarını da düşünerek muzdarib oluyordu. O zamanki kanun mucibince *{gereğince}* bütün mirası biraderi Muhammed'e gidecekti. Mahmûd'un kızları, babaları vefat edince, her türlü vasıta-i maişetden *{geçim kaynaklarından}* mahrum kalacaklardı. Mahmûd'un kardeşi onun bu endişesine vâkıf olunca kendisini teskine çalıştı ve kızlarına güzelce bakacağını vadetti. Mahmûd'un yaralanmasından üç gün sonra Peygamber, Cuâl b. Sürâka'yı Mahmûd'un nezdine göndererek Cenab-ı Hakk'ın kendisine bir vahiy inzâl ettiğini *{indirdiğini}* (ihtimal ki [3. ve 5. sene-i hicriyyeler arasında nazil olan; Nöldeke'ye bakınız. Kur'an, 145-146] IV, 1-18. ayetlere yahut II, 37 ayete imadır. 3. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 62. fıkraya ve nota bakınız.), kızların da babalarının mirasından hisse alacaklarını haber verdirdi ve aynı zamanda kendisini yaralayan Yahudi Merhab'ın vefatını

vukû'a geldiği, tarafeynden *{iki taraftan}* oklar atıldığı, Yahudilerin oklarından 50 kadar Müslüman yaraladığı söyleniyor. Muhammed, Netâh hisarlarına karşı her gün hücumlarını tekrar etti. Vadinin gerek alçak gerek yüksek taraflarından hisara karşı harekât-ı askeriyyede bulundu. Fakat her akşam yaralıları alarak Recî' karargâhına dönüyordu. Peygamber'in gaybûbeti *{yokluğu}* esnasında karargâha nezâret ve karargâhı muhafaza vazifesi bilhassa Osman b. Affân'a tevdî edil- [V/90]
mişti.[53]

§17. Netâh'ın müteaddid hisarlarının zabtı bir haftadan [V/91]
ziyâde sürdü. Arzusu vecihle alelacele izhar-ı teslimiyet etmeyen Yahudilerin inadından hiddet eden Muhammed, civarındaki hurma ağaçlarının kesilmesi için emir verdi. Tahrîb ameliyyesi o kadar gayretle icra edildi ki az vakit içinde takriben dört yüz hurma ağacı yere serilmişti. Bu barbarca emri Muhammed, Hubâb b. Münzir'in nasihatı üzerine vermişti. Fakat daha fazla zarar îkâ'ına *{zarar vermesine}* vakit kalmadan âkil Ebû Bekir müdahele etti. Böyle kıymetdâr bir sermayenin luzumsuz yere barbarca tahribi(nin) bizzat Müslümanlar için ne kadar muzır *{zararlı}* olacağını Peygamber'e anlattı. Ağaçların kesilmesinden derhâl vazgeçildi.[54]

§18. Netâh kümesine ait hisarların muhâsarası *{kuşatması}* esnasında muhtelif hadîsat vukû'a geldi. Netâh'ta kâin Nâim[55] Hisarı'na hücum edildiği sırada taraftarları arasında inzibâtın muhafazasına büyük bir ehemmiyet veren Muhammed,

tebşir *{müjde}* ettirdi. Mahmûd terk-i hayat etmeden evvel bu sûretle iki büyük teselliye nail oldu. Merhab'ın naaşı Âmir b. Sinân'ın naaşı ile beraber bir mağaraya gömüldü (Âmir'in vefatına dair § 21 ve 24. fıkralara bakınız). Vâkıdî Wellhausen, 272).

53 Hişâm, 758; Vâkıdî Wellhausen, 268; Taberî, birinci cild, 1576; Esîr, ikinci cild, 166, Mahmûd b. Mesleme yerine hataen Mahmûd b. Seleme diyor; Hamîs, ikinci cild, 51; Halebî, üçüncü cild, 149, Netâh hisarının zabtı(nın) yedi gün sürdüğünü söylemektedir.

54 Vâkıdî Wellhausen, 267-268; Hamîs, ikinci cild, 51.

55 Not-1 [V/92] En ibtîda *{önce}* bu Nâim Hisarı zabt edilmiştir. Fakat mevcûd malûmât o kadar karışıktır ki aşağı(da)ki fıkralardan hiçbirini bunun zabtıyla birleştirebilmek kâbil değildir (Hişâm, 758; Hamîs, ikinci cild, 51; Halebî, üçüncü cild, 155-156).

hiç kimsenin müsaade istihsâl etmeden *{almadan}* Yahudilerle mübârezeye *{savaşa}* girişmemesi için emir vermişti. Buna rağmen Müslüman safları arasında harb eden Eşca'îlerden bir Arab, saflardan hârice *{dışarıya}* çıktı ve müsaade almadan bir Yahudi ile mübâreze etti *{çarpıştı}*. Yahudi Merhab
[V/92] muâvenete *{yardıma}* koşunca maktûl düştü. Muhammed, Eşca'înin rütbe-i şehâdeti ihrâz etmediğini *{kazanamadığı}*, cennete giremeyeceğini derhâl ilan etti. İtaatsizlik edenler cennete giremeyeceklerdi.[56] Yahudi Âmir'e ait olan Yesâr isminde Habeşî bir köle, efendisinin bütün hayvanatıyla Müslüman karargâhına ilticâ etti. Fakat Muhammed, ihtidâsını *{hidayetini}* kabûl etmek ve kendisini yanına alıkoymakla beraber hayvanatın karargâhtan uzaklaştırılmasını ve sahib-i meşrularının ikametine *{sahiplerinin bulunduğu yere}* doğru tard edilmelerini *{gönderilmelerini}* emreyledi.[57]

§19. İbn Hişâm, Muhammed'in Hayber'e karşı yalnız tek bir beyaz bayrakla yürüdüğünü ve bunun da Ali'ye tevdî edildiğini söylüyor. Vâkıdî'de ise Müslümanların evvelki gibi tek bir bayrak, livâ altında harb etmeyip üç ra'yât *{sancaklar}* altında harb ettiklerini görüyoruz. Muhammed'in livâsı *{bayrağı}* daima beyaz idi. Hâlbuki şimdi Muhammed'in ra'yesi *{sancağı}* siyah renkte idi ve Ukâb namını taşıyordu. Vaktiyle Âişe'nin
[V/93] bulunan bir bezden yapılmıştı. Bu korkunç bayrak, Vâkıdî'ye nazaran, daimi sûrette Ali tarafından taşınıyordu. Diğer ikisi ise Hubâb b. Münzir ile Sa'd b. Ubâde'ye verilmişti.[58]

§20. Netâh'ın muhtelif hisarlarına karşı vukû'a gelen hücumlar esnasında, duvarın arkasında gizli bulunan Yahudiler, Müslümanlara karşı hisarlara yaklaştıkları zaman birçok ok atıyorlardı. Müslümanlar kendilerini kalkanlarla setr ederek Peygamber'in etrafında toplanıyorlardı. Muhammed, Tarf namındaki atın üstüne binmişti. Hep müminlerin ortasında idi. Harekât-ı askeriyyeyi bizzat idare ediyordu. Peygamber bir

56 Vâkıdî Wellhausen, 269.
57 Vâkıdî Wellhausen, 269.
58 Vâkıdî Wellhausen, 269-270; Hişâm, 756; Hamîs, ikinci cild, 50.

defa mühim bir tehlikeye marûz kaldı. Zeyneb'in pederi Hâris'in kumanda ettiği bir Yahudi kuvve-i askeriyyesi bir hurûc *{ayaklanma}* hareketi yaptı. Fakat Medineliler bunları çıktıkları hisarın içine tard ettiler *{kovdular}*. Mamafih birdenbire, hiç beklenmeyen başka bir Yahudi kuvve-i askeriyyesi yetişti. Buna Üseyr kumanda ediyordu. Yahudiler o kadar şiddetli bir hücum yaptılar ki Medineliler geriye doğru püskürtüldüler. Peygamber'in bulunduğu yere kadar karmakarışık bir halde çekildiler. Arkalarından Yahudiler de takîb ederek o noktaya kadar ilerlediler. Medinelilerin bayraktarı Sa'd b. Ubâde yaralandı. Yahudiler çekildikleri zaman Peygamber uğranılan [V/94] muvaffakiyetsizliğin intikamını almak istediğini beyan etti, bayrağını ve kumandayı da daha değerli kimselere tevdî etti *{bıraktı}*. Bu iş için Ali'yi intihâb etmişti *{seçmişti}*. Ertesi gün muhârebe tekrar başlayınca nihayet Müslümanlar, Ali'nin bahadırlığı *{kahramanlığı}* sayesinde galebe çaldılar *{üstün geldiler}*. Ali, Yahudilerin kumandanı Merhab'ın kardeşi Hâris'i öldürdü. Vakı'an Merhab, kardeşinin imdadına koşmaya çalıştı ise de Ali'nin ve yanındakilerin şiddeti karşısında çekilmeye mecbur oldu. Müslümanlar hisarın ilk kapısından içeri girmeye muvaffak oldular. Bundan sonra müsâdif oldukları *{rastladıkları}* ikinci kapı önünde durmak mecburiyetinde kaldılar. İkinci kapı, yıkmak için vukû' bulan her türlü teşebbüslere mukâvemet göstermişti *{dayanmıştı}*. Rivâyet olunduğuna göre bu müsâdemede *{çarpışmada}* yani Merhab denilen hisara hücum esnasında bir aralık Ali'nin elinden kalkanı düştü. Ali, kalkan yerine hisarın koparılan kapılarından birini kullandı. Hadis (daha) sonra bu zemin üzerinde birçok (kez) işle(n)miş ve bir müddet sonra bazı müminler bu kapıyı kaldırmak istedikleri zaman sekiz kişinin bile kaldıramayacağı kadar ağır bulduklarını uydurmuştur.[59]

59 Hişâm, 761-762; Vâkıdî Wellhausen, 270-271; Taberî'ye göre, birinci cild, 1579, hisarlara vukû' bulan ve Yahudiler tarafından tard edilen *{uzaklaştırılan}* hücumlar, alemdâr sıfatıyla Ömer b. Hattâb'ın kuman- [V/95] dası altında yapılmıştı, Sa'd b. Ubâde'nin kumandası altında değildi. Diğer tarafta, aynı eser, 1579-1581, başka bir rivâyet görüyoruz: Mu-

§21. Bu hücumlardan biri esnasında Merhab ile Peygamber'in sahâbelerinden Muhammed b. Mesleme arasında bir mübâreze vukû'a geldi. Muhammed, yukarıda söylediğimiz veçhile *{şekliyle}* Yahudi tarafından atılan bir taştan maktûl
[V/96] olan kardeşi Mahmûd'un intikamını almak istiyordu, musâra'a *{savaş}* esnasında mübârizlerin *{savaşçıların}* her ikisi de, orada yetişmiş Aşre (asclepias gigantea) namında bir çalının dalları arasına çekilerek kendilerini müdâfaa etmek istiyorlardı. Fakat dalların üzerinden birbirlerine indirdikleri darbeler o kadar kesîr *{çok}* idi ki çalı çırçıplak kaldı. Artık bir ilticâgâh *{sığınak}* teşkil edemez oldu. Nihayet Muhammed b. Mesleme, kılıç darbesiyle hasmını yere sermeye muvaffak oldu ve ayaklarının ikisini de kesti. Muhammed talihsiz Yahudiyi, yara(sı)nın bütün acılığını hissetme(si) için orada bırakmak istedi ve Yahudinin kendisini öldürmesi için vukû' bulan ricalarına kulak asmadı. Bunun üzerine bir taraftan Ali koşarak, Muhammed kendisini durdurmaya vakit bulmadan Yahudiyi katletti.[60]

§22. Maktûl Merhab'ın biraderi Yâser isminde diğer bir Yahudi de hisardan dışarı çıkarak Müslümanlara meydan okudu ve bir mübârezede Zübeyr b. Avvâm tarafından öldürüldü. Muhammed b. Mesleme yine yalnız başına bir musâra'ada *{mücadelede}* Üseyr isminde diğer bir Yahudiyi katletti. Aynı noktada harb etmekte olan Ali, Âmir isminde bir Yahudiyi

hammed, arada şiddetli baş ağrılarından, şakîkadan *{yarım baş ağrısı}* muzdarib oluyor, bir iki gün istirahat etmeye mecburiyet hissediyordu. Hayber'de bulundukları sırada da bu hastalık tekrar etti. Tedavi için birkaç gün karargâhta kalmaya mecbur olduğundan hücumların idâresini bir gün Ebû Bekir'e, bir gün Ömer'e tevdî ederdi. İkisini de Yahudiler püskürttüler. Bunun üzerine Muhammed sancağı Ali'ye verdi, ilâ âhir ve hisar zabt oldu. Bu vakı'ada Ali, Yahudi Merhab'ı öldürmüştür. Hamîs'e de bakınız, ikinci cild, 53-55; Esîr, ikinci cild, 168-169; Buhârî, üçüncü cild, 125, yukarı(da)ki rivâyetten başka Ali'nin muhârebeye derece-i iştirakine dair daha sade ve ihtimal ki daha hakîki bir rivâyet daha kaydediyor; Yakûbî, ikinci cild, 56; Halebî, üçüncü cild, 150 ve müteâkib sahifeler.

60 Hişâm, 760-761; Vâkıdî Wellhausen, 271-272; Taberî, birinci cild, 1576-1577; Esîr, ikinci cild, 167-168.

öldürmeye muvaffak oldu. Hayber'in en meşhûrları olan bu [V/97]
Yahudilerden başka Netâh'ta Nâim Hisarı'na vukû' bulan hücumlarda daha birçok Yahudi de maktûl düştüler. Fakat bunların hatırası muhafaza edilmemiştir.[61]

§23. Netâh'ın muhtelif hisarları arasında Sa'b b. Muâz namı verilen bir hisar vardı ki Sellâm b. Mişkem'e ait idi ve rivâyete nazaran beş yüz muhârib tarafından müdâfaa olunuyordu. Bundan başka içinde erzâkı gayet mebzuldü *{bol idi}*. Hâlbuki Müslümanlar yiyecek hususunda pek sıkıntı çekiyorlardı. Vâkıdî tarafından muhafaza edilen bir hadise nazaran Müslümanlar, daha Hayber'e muvâsaletlerinin *{varışlarının}* ilk günlerinden itibaren yiyecek sıkıntısı hissetmeye başlamışlardır. Bu ızdıraplar gittikçe artıyordu. Çünkü bu me'haza *{kaynağa}* göre, ilk on gün esnasında hiçbir hisar zabt edilmedi *{ele geçirilemedi}*. Müslümanlar, Medine'den getirdikleri erzâk ile tağdî *{gıdalanmak}* mecburiyetinde kaldılar. En çok Muhammed'in arkası sıra sefere iştirak eden Eslemîler ızdırâb çekiyorlardı. Onun için bu Arablar, Esmâ b. Hârise'yi Muhammed'e gönderen Sa'b b. Muâz Hisarı'na kendi başlarına hücum için müsaade istediler. Orası en çok erzâkı ihtiva ediyordu. Oradan alacakları ganimet ile yaşayabileceklerdi. [V/98]
Muhammed istenilen müsaadeyi verdi. Hubâb b. Münzir'in rehberlik ettiği Yahudiler, Sa'b b. Muâz Hisarı'na o kadar şiddetli hücum ettiler ki birçok müdafi'yi öldürdükten sonra üç gün içinde (orayı) ele geçirdiler.[62]

61 Hişâm, 761; Vâkıdî Wellhausen, 272; Taberî, birinci cild, 1578; Esîr, ikinci cild, 168.

62 Hişâm, 759; Vâkıdî, Wellhausen, 273; Taberî, birinci cild, 1576-1577; Hamîs, ikinci cild, 52-53.
Not-1 Bu hikâyelerle aşağıda nakledilen hikâye arasında tezaddan sarf-ı nazar, hisarlara vukû' bulan hücum tasavvurâtı ancak gayet mühim bir sûrette kabûl edilebilirler. Bunlar, sonraları Arablar Bizanslılardan ve İranlılardan hakîki fenn-i harbi öğrendikleri zaman vukû'a gelen hücum ve muhâsaralara benzemiyordu. Sadece birer müsâdemeden ibaret idiler. Bu, en kadîm menâbi'de *{kaynaklarda}* hikâye edilen bir vakadan sâbit oluyor. Eslemîlerin hücumu esnasında Yahudiler hayvanlarını hisar hâricinde meraya gönderiyorlardı. Bir akşam Yahudiler sürüleri hisara getirdikleri sırada Ebû'l Yüsr el-Eslemî hay-

[V/99] §24. Sa'b b. Muâz Hisarı'na vukû' bulan hücumlar esnasında başka bir takım hadisat da cereyân etmiştir ki muhaddisîn *{hadisçiler}* bunları birçok tafsîlât ile bize hikâye ederler. Âmir b. Ekva (Sinân) namında bir Müslüman, müdâfi'inin bir hurûc *{ayaklanma}* hareketi esnasında bir Yahudi ile mübâzereye *{çarpışmaya}* girişerek onun bir ayağını kesti. Fakat kılıcını kaldırırken kendi kendisini de o kadar ağır bir sûrette yaraladı ki çok geçmeden yaranın tesiriyle terk-i hayat etti. Üseyd b. Hudayr ile daha birçok Müslüman, Âmir b. Ekva'nın beyhûde yere hayatını kaybettiğine zâhib oldular. Çünkü kendi kendisini öldürmüştü. Fakat Muhammed münakaşaya müdahale ederek müteveffanın *{vefat edenin}* da sairleri *{diğerleri}* gibi cennete girdiğini ve İslamiyet'e ifâ edilen hıdemâtın *{hizmetlerin}* mükâfatından müstefîd olduğunu *{faydalandığını}* beyan eyledi.[63] Diğer bir defa, hücumlar esnasında Sa'b. Muâz Hisarı'ndan takriben yirmi otuz kadar eşek kaçtı. Müslümanlar bunları tuttular. Yiyecek az olduğu için kestiler, etlerini kazana koydular. Mamafih yemek pişmeden evvel cereyân eden vakadan haber alan Muhammed o
[V/100] eşek, katır etinin eklini *{yenmesini}* men eden bir emir ısdâr etti *{çıkardı}*. Müslümanlar kazanları dökmeye ve eşek etini yemekten vazgeçmeye mecbur oldular.[64] Aç Müslümanlara

vanlara yetişebildi, ikisini tutarak Müslüman karargâhına getirdi. Aç Müslümanlar derhâl bunları keserek yediler (Vâkıdî Wellhausen, 273; Hişâm, 762-763). Sadeliği hasebiyle sıhhatinden şüphe etmeye mahal olmayan bu vaka, Müslümanların Hayber'de teşkilat altına alınmış bir eşkıya çetesi tarzında bulunduklarını, her türlü gasp ve tecavüze teşebbüs ettiklerini; fakat hakîki bir fütûhât *{fetihler}* muhârebesi yapmadıklarını gösteriyor. Ağleb *{büyük}* ihtimale nazaran, hakîkatin ne olduğunu anlayabilmek için gayet şiddetli muhârebeler vukû'a geldiği ve hisarları müdâfaa eden Yahudilerin öldürüldüğü yolunda ki rivâyetlerden büyük bir tenzilât yapmak lazımdır.

Hazırlayanın Notu: Burada "Not-1" olarak geçen kısmın dipnot numarası metin içerisinde ne İtalyanca olan Milano baskısında ne de Osmanlı çevirisinden bulunmamaktadır. O nedenle burada yapılan açıklamanın metnin hangi kısmına ait olduğu belirlenememiştir.

63 Hişâm, 756; Vâkıdî, Wellhausen, 274; Esîr, ikinci cild, 166; Buhârî, üçüncü cild, 120-121; Hamîs, 2. cild, 49; Halebî, 3. cild, 144-145.

64 Guidi'ye bakınız. Sed. popo 43; Akd, üçüncü cild, 387, satır 28.

Muhammed'in bu emri pek nahoş gelmek tabi' ise de buna karşı bir itiraz vukû' bulduğuna dair hiçbir hatıra kalmamıştır. Muhammed'in, taraftarlarına telkin ettiği inzibat hissi bu kadar kuvvetlenmişti.[65]

§25. Peygamber'in ashâbından olup şimdi hikâye edilen vakada hazır bulunan Câbir b. Abdillâh'a çıktığı söylenen bir hadîse itimâd edilmek lazım gelirse Sa'b b. Muâz Hisarı üç gün kanlı ve şiddetli bir muhârebeden sonra zabt edilmiştir. Hubâb b. Münzir'in rehberliği altında bulunan Eslemler ile Gıfârlar, bu muhârebede büyük kahramanlık gösterdiler. Yahudilerin gayet şedîd *{şiddetli}* hurûc *{ayaklanma}* hareketleri esnasında defaat ile geri çekilmeye mecbur oldular. [V/101] Bu musâdemelerde *{çatışmalarda}* üç Müslümanın yani Ebû Dayyâh, Adî b. Mürre b. Sürâka ile Hâris b. Hâtıb'ın maktûl düştüğü söyleniyor. Üç gün devam eden hücumda yalnız üç kişinin vefât etmesi, hikâyede pek çok mübalağa bulunduğu şüphesini veriyor. Filhakika hadîs Müslümanların hisara hücum neticesinde ellerinde silah ile girdiklerini ve daha evvel bir hurûc *{ayaklanma}* hareketini püskürttüklerini, Yahudilerin beyhûde yere müdâfaa ettikleri kapıyı kırdıklarını, birçok Yahudinin maktûl düştüğünü temin etmekle beraber müdâfi'lerden kısm-ı a'zamının *{büyük çoğunluğunun}* civardaki Kal'atü'z-Zübeyr hisarına çekildiklerini kabûl ediyor.[66]

§26. Sa'b b. Muâz Hisarı'nın zabtı büyük bir ehemmiyete hâiz bir vaka oldu. Çünkü içinde Müslümanların pek muhtaç oldukları yiyecek ve her türlü levâzım pek mebzûl *{bol}* olduğu için birçok gündür devam eden açlıktan ve zahmetten sonra Muhammed'in karargâhına mebzûliyet *{bolluk}* avdet etti *{geri geldi}*. Meşrubat-ı küûliyye *{alkol}* ve müskire *{sar-*

65 Hişâm, 758; Vâkıdî Wellhausen, 273-274; Esîr, ikinci cild, 167; Haldûn, ikinci cild, zeyl 39; Buhârî, üçüncü cild, 121-122, eşek etinin eklinin *{yenmesinin}* men edilmesi, Muhammed'in bunu murdar *{pis}* (rics) diye telakki etmesinden ileri geliyordu; aynı eser, 162, sarımsak (sum) eklinin de men edildiğini söylüyor. Aynı eserin 127-128. sahifesine de bakınız; Hamîs, ikinci cild, 52; Halebî, üçüncü cild, 164, 165-166.

66 Vâkıdî Wellhausen, 274.

hoş edici şey} ile dolu birçok kab Muhammed'in emriyle yere döküldü. Bir tek Müslüman bu mümânaata *{engele}* ehemmiyet vermeyerek iyice şArab içti. İş Peygamber'e haber ve-
[V/102] rildi. Peygamber kendi ayakkabısıyla omuzlarının ortasına vurarak bizzat döktü ve haziruna da aynı sûretle hareket etmeleri için emir verdi. İsmi Abdullah olan ve içkiye ibtilasından *{tiryakiliğinden}* dolayı "Himâr" lakabıyla yâd edilen Müslüman buna rağmen Peygamber'in tenbihlerine ehemmiyet vermemekte devam etti. Ta Halife Ömer [vefâtı; 23] zamanına kadar bu itiyadını *{alışkanlığını}* muhafaza eyledi. Müteaddid *{birçok}* defa darb cezasına marûz kaldı. Çünkü sarhoş olduğu halde yakalanıyordu. Vaziyetin gayr-ı tabîî olması Muhammed'i Sa'b b. Muâz Hisarı'ndan alınan ganâim hakkında ahkâm-ı husûsîye *{özel hükümler}* vaz' etmeye *{koymaya}* sevk eyledi. Ganâimin miktarı o kadar çoktu ki bütün Hayber Seferi müddetince yani bir aydan ziyâde Müslümanlara kâfi geldi. Muhammed'in ilan ettiği bir emre göre bütün mümin muhâribler başka hiçbir mülahazaya tabi olmadan, muhtaç oldukları şeylerin kâffesini alabileceklerdi. Tabir-i diğerle, ganâimin müsâvî *{eşit}* beş kısma ayrılacağına dair olan ahkâm *{hükümler}* muvakkaten *{geçici olarak}* kaldırılmıştı. Herkes muhtaç olduğu zehâir-i istihlâke *{yiyecek tüketimine}* salâhiyetdârdı. Fakat me'kûlâtın *{yiyeceklerin}* gayrı kullandığı şeylerin kâffesini *{hepsini}* aynen ve tamamen iade etmeye de mecbur idi. Bir şeyi âriyet *{ödünç}* sûretiyle aldıkları halde bunu saklayan ve son taksimden kaçıran kimselere karşı gayet ağır cezalar tayin ettiler. Âriyeten *{ödünç}* alınan şeyler hüsn-i halde iade olunmak lazımdı. Hayvanlar iyi halde zayıflamamış olacak, örtüler ve sair şeyler eskimemiş ve bo-
[V/103] zulmamış bulunacak idi. Filhakika Müslümanlar hisarda esas beytiyeden *{ihtiyaçlardan}* başka koyun, inek, eşek, esliha *{silahlar}*, âlât-ı harbiye *{harb aletleri}*, Yemen'de dokunmuş yirmi balya (akm) kumaş, bin beş yüz katîfe *{kadife}* denilen harmânî ve daha sair birçok şey buldular.[67]

67 Hişâm, 759; Vâkıdî Wellhousen 272, 282.

§27. Sa'b b. Muâz Hisarı'nın sukûtundan sonra Yahudiler, kuvvetlerini Zübeyr denilen hisarda topladılar. Bu hisar bir yalçın kayanın tepesinde, adeta mümteniü't-teshîr *{ele geçirilmesi mümkün olmayan}* bir mevkide idi. Muhammed, üç gün müdâfi'leri korkutmaya çalıştı. Hâlbuki onlar kendilerini taht-ı emniyette gördükleri için Muhammed'in harekâtıyla eğleniyorlardı. Bu sırada Müslümanlara Gazzâl isminde bir Yahudi gelerek kendisinin ve ailesinin canına ve malına dokunulmayacağına dair temînât aldıktan sonra, Kal'atü'z-Zübeyr Yahudilerinin tahte'l-arz *{yerin altında}* bazı mecralar sayesinde su aldıklarını, bu mecralar kesilecek olursa mudâafi'lerin susuzluktan ölmemek için teslim olmak mecburiyetinde kalacaklarını haber verdi. Bu hıyânet sayesinde Müslümanlar mahsûrîni sudan mahrum bırakmaya muvaffak olabildiler. Yahudiler, susuzluktan ölmek istemeyerek Müslüman askeri arasında kendilerine bir yol açtılar. Başka hisarlara çekildiler. Ortada on maktûl bıraktılar. Bu müsâdemede Müslümanlardan da bazı kimseler maktûl düştü. [V/104] Kal'atü'z-Zübeyr'in sukûtuyla Muhammed, Netâh havâlisindeki son hisara da sahib oldu. Recî' karargâhını ibtidâ tesis ettiği mahale nakledebildi. Bütün Netâh cihetleri artık teshîr edildiği *{ele geçirildiği}* cihetle şimdi orası Yahudilerin oklarına marûz değildi. Peygamber şimdi bütün kuvvetlerini Hayber'in ikinci tarafı yani Şık denilen kısmını zabta tevcîh *{yöneltti}* etti. Vâkıdî böyle hikâye ediyor.[68] Mamafih onun bu hikâyesi aşağı fıkrada bizim gösterdiğimiz rivâyete muvâfık değildir. O rivâyet de yine Vâkıdî'den alınmıştır. Bu ikisinden hangisi doğrudur? Ayrı ayrı iki vakaya mı aittirler yoksa aynı bir vakanın iki müstakil hikâyesinden mi ibarettirler? Burasını kat'î sûrette tayin etmek kâbil değildir. Herhalde Hayber hisarlarının zabtı müstahkem mevkileri zabt için icâb eden her türlü vesâit-i maddiyyeden *{maddi imkânlardan}* ve vukûf-ı ameliyyeden *{pratik bilgiden}* mahrum Müslüman muhâriblerin meziyetlerinden ziyâde hıyânet eden bazı Ya-

68 Vâkıdî Wellhausen, 276.

hudilerin muâvenetinden ileri geldiğini gösterecek kıymetdâr iki vesîkadırlar.

§28. Netâh'ta Yahudilerin mukâvemet-i acizâneleri ihtimal ki biraz daha sürerdi. Fakat bir hıyânet Muhammed'in fütûhâtını tesri' *{hızlandırmaya}* etmeye sebep oldu. Filhakika, bir gece bir Yahudi, Müslümanların Recî' karargâhına
[V/105] geldi, kendisine hiçbir şey yapılmayacağına dair temînât isteyerek bunu aldı. Muhammed'in huzuruna götürülünce gerek kendisinin gerek ailesinin mal ve canının dokunulmayacağına dair tam temînât taleb etti. Buna mukabil Netâh Yahudilerini daha kolaylıkla mağlub edebilmek yolunu bildireceğini söyledi. Yahudinin hikâyesine göre Netâh'taki arkadaşları Müslümanların ısrarından telaşa düşerek geceleyin Netâh hisarlarından Şık hisarlarına kaçmaya başlamışlardı. Çünkü orada kendilerini daha taht-ı emmniyette görüyorlardı. Bu arada bir de tahte'l-arz büyük esliha *{silah}* ve erzâk deposu vücûda getirmişlerdi. Yahudi, silahların ve erzâkın nerde bulunduğunu göstermeyi ve Müslümanlara hücum makinelerini kullanmanın yolunu öğretmeyi[69] taahhüd ediyordu. Yahudiler bu makineleri de silahlarla berabeŗ yere gömmüşlerdi. Kadınlarla çocukların neden dolayı Netâh hisarlarından Şık ve Ketîbe hisarlarına nakledilmiş oldukları-nı, Muhammed sordu. Simâli ismini taşıyan Yahudi, Netâh'ta yalnız hisarı müdâfaaya kabiliyetli kimseleri bırakmak istediklerini cevaben bildirdi. Yahudinin verdiği malûmât Müs-

69 Not-1 [V/106] Yahudilerin silahları arasında muhâsara makinelerinden bahsedilmesi (Wellhausen'in pek doğru olarak söylediği vecihle, Vâkıdî Wellhausen, 269, not 1), Yahudilerin muhtelif aileler arasında sık sık zuhûr eden ihtilafât-ı dâhiliyelerinde bunları kullandıklarına dair Vâkıdî'nin verdiği malûmât ile tevâfuk ediyor. Bu malûmât pek kıymetdârdır. Çünkü Yahudiler arasında pek şedîd aile rekabetleri, hasetleri ve kinleri bulunduğunu, bundan dolayı kuvvetlerine za'f-u nifak ârız olduğunu *{ortaya çıktığını}*, Muhammed'in yeni din vasıtasıyla taraftarları arasında tesis ettiği ittihâd-ı tam *{tam birlik}* ve inzibât-ı kat'iyye *{kesin düzen}* mukâvemetinden aciz bir hale getirdiğini bize isbat ediyor. Bir tarafın ittifâk ve ittihâdına *{birliğine}* mukabil diğer tarafın nifak ve ihtilâfı *{uyuşmazlığı}* mübârezenin neticesi hakkında hiçbir şüphe bırakmazdı.

lümanların pek çok işine yaradı.[70] Müslümanlar yeni ve daha müessir silahları ele geçirince Netâh hisarlarına karşı daha müessir hücumlarda bulunabildiler ve onları çarçabuk zabt eylediler. Bu muvaffakiyet ile Muhammed, Yahudilere karşı kat'î bir tefevvuk *{üstünlük}* ihrâz ediyordu. Yahudiler o zamana kadar hisarlarının kuvve-i mukâvemetlerine güvenerek gaflete dalmışlardı. Müstahkem *{korunmuş}* mevâkı'ı *{yerleri}* zabt etmek yolunu bilmeyen Müslümanlar için ken- [V/106]

70 Not-2 [V/106] Hain Yahudinin silah ve erzâkın tahte'l-arz [V/107] saklandığı yeri haber vermekten başka ne hizmet ifa ettiğini anlamak kolay değildir. Yalnız bu iş Vâkıdî'nin sarîh sûrette beyan ettiği vecihle (Vâkıdî Wellhausen, 268) Netâh hisarlarının derhal arz-ı teslimiyet etmelerini temine kâfi olamazdı. Eğer vaka sahîh *{doğru}* ise Peygamber, Yahudi Simâlî'nin hıyânetinden başka bir sır daha öğrenmiş olacaktır. Burası biraz izah edilebilir zanneylerim. Anlaşıldığına göre Yahudilerin tarz-ı müdâfaası hisarların içine çekilerek yalnız bir mukâvemet göstermekten ibaret idi. Zamanın vereceği zaafa, Müslümanların yiyeceklerinin tükenmesine intizâr ediyorlardı *{bekliyorlardı}*. Müslümanlar, Medine gibi uzak yerden erzâk getiremezlerdi. Yiyecek noksanından elbette bir yorgunluk ve adem-i hoşnudî *{huzursuzluk}* husûle *{meydana}* gelecekti. Bu sebeble Muhammed'in askerleri bozulacak ve Peygamber çekilmeye mecburiyet hissedecekti. Nasıl ki Kureyşîler de iki sene evvel Medine'ye karşı vukû'a gelen tecavüzlerinde böyle bir mecburiyetle çekilmişlerdi. Yahudilerin, mevaki-'i müstahkemeye hücum etmek fenninden bî-haber olan Müslümanlar tarafından hakîki bir hücum cebri vukû'una hiç ihtimal vermeyerek hisarları iyi muhafaza etmemeleri, bazılarını müdâfaasız bırakmaları ihtimal dâhilindedir. Onun için, Yahudinin Muhammed'e muvaffakiyet-i kat'iyye ümidiyle hücum edebileyeceği hisarların hangisi olduklarını haber vermiş olması melhûzdur *{düşünülebilir}*. Bu sûretle daha iyi müdâfaa edilen mevkiler bir an evvel ele geçirilebilmiştir. Çünkü sair hisarların müzaheretinden *{yardımından}* mahrum kalmış bulunuyordu. Wellhausen tarafından tercüme edilen Vâkıdî'nin üstünde gördüğümüz "Yahudinin çıplaklığı" (blosser der Juden) tabirini başka türlü izah edemiyorum Mamafih Wellhausen bu kelimenin Arapça mukabili(nin) ne olduğunu göstermiyor. Yahudi tarafından Müslümanlara haber verilen bu "çıplaklık"ın manâsı(nın) ne olduğuna dair hiçbir sarîh *{açık}* fikrimiz yoktur. Bu çıplaklık, Netâh hisarlarının zabtını ta'cîl etmiştir *{hızlandırmıştır}*. Hatta Netâh hisarlarından birçoğunun [V/108] zabtı(nın) neden olduğunu bile bilmiyoruz. Bunun, Yahudiler tarafından tahliye edilmiş muhtelif mevazı'ın hiçbir muhârebe vukû'a gelmeksizin sadece işgal edilmesinden ibaret olması muhtemeldir. Müslüman ehâdîsin sükût-ı mutlakı daima iftihara şâyân bir hareketin fıkdanına *{yokluğuna}* yahut müftehirâne *{iftihar ederek}* mübalağalara isti'dâdı *{yeteneği}* olmayan şeylere delalet eder.

di hisarlarını mümteniü't-teshîr *{ele geçirilmesi imkânsız}* addediyorlardı.[71]

[V/108] §29. Netâh hisarlarının zaptı Müslümanlara muhârebeye daha fazla bir gayret, muzaffariyete daha büyük bir itimâd ile devam edebilmek vesâitini temin etti. Şimdi Muhammed'in hücum ettiği Şık havâlisinde Yahudiler bidayette aynı mukâvemeti ibrâz etmeye teşebbüs eylediler. Fakat ehâdîsin muhteviyâtından gayet açık sûrette anlaşılacağına göre Müslümanlar, Yahudilerin gittikçe artan nevmîdileri *{ümitsizlikleri}* hasebiyle daha az müşkilata müsadif oluyorlardı. Şık'ta ibtidâ Übey denilen hisarlar ve bilhassa Semrân Kalesi hücuma uğradı. Bu, bir kayanın tepesinde kâin idi. Yahudiler ilk günlerde surlardan sık sık çıktılar. Müslümanlarla mübârezede boy ölçmek istediler. Müslümanlar arasında bilhassa Hubâb b. Münzir ile Ebû Dücâne temeyyüz ettiler *{öne çıktılar}*. Yahudiler muhtelif muvaffakiyetsizliklerden sonra ümitlerini kaybettiler, artık surların hâricinde görünmediler. Bu korkak ve muhteriz *{çekingen}* hareketleriyle Müslümanları hücum icrasına adeta teşvîk eylediler. Ebû Dücâne'nin kumandası altında vukû'a gelen hücumda Müslümanlar muvaffak oldular. Yahu-
[V/109] diler surlardan gazâller *{ceylanlar}* gibi atlayarak Şık'ın sair hisarlarına ilticâ eylediler ve bilhassa Nizâr Hisarı'na gittiler. Müslümanlar şimdi bütün kuvvetlerini bu hisarın etrafında topladılar. Yahudiler kendilerini taş ve ok ile biraz müdâfaa ettikten sonra nihayet teslim olmak mecburiyetinde kaldılar. Metnin vecizliği *{kısalığı}*, hisarın bütün kuvve-i muhafazasının Müslümanlar eline esir düşüp düşmediğini tayine kifayet etmiyor. Acaba bir kısmı firara muvaffak olabilmişler miydi? Gariptir ki bu hisarın zabtına ait hikâyelerde üserânın katline dair bir habere dest-res olmuyoruz *{ulaşamıyoruz}*. Bu, hadî-

71 Hişâm, 158; Vâkıdî Wellhausen, 268-269; Hacer, ikinci cild, 257, numara 7059, bu Yahudi'ye Simâk el-Hayberî namını veriyor ve Vâkıdî'den naklen, Müslümanlar tarafından esir alınmış olduğunu, Netâh Yahudilerinin "çıplaklarını" göstermese idi katledileceğini söylüyor. "Fedellehu alâ avrâtihim." Sonra Yahudi Müslüman oldu. Muhammed kendisine bir zevce hediye etti.

sin gayr-ı ihtiyârî bir hata neticesinde yahut kasdî bir nisyân dolayısıyla bazı tafsîlâtı hazf ettiğini *{sildiğini}*, Nizâr'ın bazı şerâit-i husûsiyye ile arz-ı teslimiyet etmesini sakladığını, bu şerâit mucibince, teslim olanların hayatına dokunulmadığını zannettiriyor. Nizâr Hisarı'nın zabtı, Yahudilerin mukâvemetlerini sûret-i kat'iyyede kırdı. Yahudiler artık mukâvemeti düşünmediler. Yalnız müsait şerâit-i sulhiyye istihsâl etmeye *{elde etmeye}* çalıştılar. Şık'ın sair hisarları Yahudiler tarafından tahliye olundu. Yahudiler Ketîbe'ye, Vâtih'e, Sülâlim'e çekiliyorlardı.[72]

§30. Nizâr Hisarı'nın sukûtundan Yahudilerin bu kadar müteessir olmaları bu hisarı kolayca müdâfaa edememelerinden mütevellid sukût-ı hayalden ileri geliyordu. Burasını adeta mümteniü't-teshîr *{zaptedilmesi imkânsız}* addettikleri cihetle birçok kadın ve çocuğu oraya saklamışlardı. Müslümanlar Nizâr Hisarı'nı her taraftan sıkıştırdıkları zaman kadınlarla çocuklar artık kaçamadılar, hepsi esir düştüler. Bundan evvelki vakalarda Yahudiler, Müslümanlar hisara girmeden evvel aileleri kaçırmaya muvaffak olmuşlardı. Nizâr'da esir alınanlar arasında birkaç gün evvel Yahudi rüesâsından Kinâne b. Ebi'l-Hukayk tarafından tezevvüc edilmiş *{zevce edinmiş}* güzel Safiye de vardı. Hayber fethi henüz itmâm edilmediği *{tamamlanmadığı}* ve Nizâr ganâimi, ganâimin taksim-i kat'iyyesine kadar alâ hâle *{bu hal üzerine}* kalmak lazım geldiği cihetle Muhammed esir düşen kadınları taraftarlarının tecavüzat-ı müştehiyânesinden *{takipçilerin şehvetinden}* vikâye *{korumak}* için bazı tedâbir-i mahsûsa *{hususi tedbirler}* ittihâzına *{almaya}* mecbur oldu. Her şeyden evvel, hakîki müminlerden hiç kimsenin kendi suyuyla başkalarının tohumunu sulamaması emrini verdi. Bundan maksadı gebe olan esir kadınlarla yatılmasını men etmekti. Gebe olmadıkları tahakkuk *{isbat}* edinceye kadar, gelecek adet zamanına [V/110]

72 Hişâm, 758, 763, burada Nizâr Hisarı'na Kâmûs deniliyor. Vâkıdî Wellhausen, 276.

kadar diğer kadınlara da dokunulması men olundu.[73] Safiyye bt. Huyey b. Ahtab b. Yahya b. Ka'b en-Nadrî, yukarıda söylediğimiz vecihle, Kinâne b. Rebî'a b. Ebi'l-Hukayk'ın zevcesi idi.
[V/111] Amcazâdesi ile birlikte esir düşmüştü. Muhammed, Safiyye'yi kendisine alıkoydu ve amcazâdelerin ikisini de ibtidâ *{önce}* Safiyye'yi istemiş olan Dihye b. Halîfe el-Kelbî'ye verdi.[74]

[V/112] §31. Netâh'ın, Şık'ın bütün firârî Yahudileri şimdi Ketîbe denilen havâlide toplanmışlardı. Zikri geçen diğer iki kale. Vâtih ile Sülâlim de ağleb *{büyük}*i ihtimale göre buraya ait bulunuyordu. Korkan, ümitsizliğe düşen firârîlerin telaşları Muhammed Hayber'in son hisarlarına karşı tecavüze kıyam ettiği zaman mütebâkî *{geri kalan}* hisarların arz-ı teslimiyeti meselesinde pek büyük bir tesir yaptı. Yahudiler, bir müddet surların arkasında rahat durdular. Hiç meydana çıkmadılar, Müslümanlarla harp etmediler. Muhammed, doğrudan doğruya tecavüz etmeden, on dört gün kemâl-i sabır ile bekledi. Zamanın matlûb olan *{istenilen}* te'sîri(nin) husûle gelmesine intizâr ediyordu *{bekliyordu}*. Sonra, Yahudilerin tedâfüi mukâvemette devam ettiklerini görerek hücuma kendilerinin isti'mâli *{kullanma}* emrini verdi. Artık Yahudiler her türlü mukâvemetin bî-fâide olduğunu anladılar. Tes-

73 Hişâm, 759; Vâkıdî Wellhausen, 272.

74 Hişâm, 758-763, Safiyye'nin Nizâr Hisarı'nda değil Kâmûs Hisarı'nda zabt edildiğini söylüyor. Vâkıdî Wellhausen, 277'den öğrendiğimize göre Kâmûs, Ketîbe havâlisinin en yaşlı kalesi idi. Safiyye'nin esareti(nin) Nizâr Hisarı'nın zabtında vukû'a geldiğini söylemekle Vâkıdî'nin hata etmiş olması muhtemeldir. Vâkıdî Wellhausen, 276, 277; Taberî'ye bakınız. Birinci cild, 1576-1578; Sa'd, sekizinci cild, 87-88; Esîr, ikinci cild, 166-167; İbn Haldûn, ikinci cild, zeyl 37-39, Safiyye'nin ibtidâ Muhammed tarafından Dihyetü'l Kelbî'ye verildiğini, sonra yedi re's *{baş}* mevâşiye *{küçükbaş}* mukabil Muhammed tarafından iştirâ olunduğunu *{satın alındığını}* temin ediyor; Buhârî, üçüncü cild, 122, başka bir hadîs rivâyet ediyor. Buna nazaran Safiyye, Muhammed'in eline geçmeden evvel Dihye'ye ait olmuştu. "Sârat ilâ Dihye" *{Dihye'nin olmuştu}*. Burası vâzıh *{açık}* değildir. Çünkü ganâimin taksimi ancak sefer nihayetinde vukû'a geldi. Hamîs'te, ikinci cild, 51-62, ganâimin kura ile hîn-i taksiminde *{taksim esnasında}* Safiyye'nin Dihyetü'l Kelbî'ye isabet ettiğini ve Muhammed'in onu satın aldığı söyleniyor (biraz yukarıya bakınız.) Halebî, üçüncü cild, 161-164.

lim olmak müzakerâtına başladılar. Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, Yahudi Şemmâh'ı müzâkerata girişmek üzere Müslüman karargâhına gönderdi. Muhammed, müteaddid *{birçok}* münâkaşattan sonra Yahudilerin tekmîl emvâllerinden *{mallarından}* vazgeçmelerini taleb etti. Yalnız üzerlerindeki esvâbları, çocukları ve kadınları muhafaza edebileceklerdi. Başka ne varsa hepsi Müslümanların malı olacaktı. Buna mukabil Müslümanlar, Yahudilerin hayatlarına dokunmayacaklardı. Onlar istedikleri tarafa çekilip gideceklerdi. Mamafih galiblere ait [V/113] olması icâb eden şeylerden birini bir Yahudinin bir tarafa gizlediği meydana çıkacak olursa bunu yapan kimse sairlerinin müstefîd olduğu *{yararlandığı}* müsâadâtın *{izinlerin}* kâffesinden mahrum kalacaktı. Bu yüzden idam edilebilcekti. El-ân *{şimdi}* alınan ganâim pek zengindi. 100 zırhtan 400 kılıçtan, bin mızraktan, levazımıyla *{gerekli şeylerle}* birlikte beş yüz Arab yayından ibaretti. Buna bilhassa mücevherat ve sair kıymetdâr eşya da inzimâm ediyordu *{ekleniyordu}*. Yalnız Nizâr Hisarı'nda esir edilmiş olan Yahudiler, esir-i harb olarak telakki edildiler. Diğerleri husîsî muâhede *{anlaşma}* ile muntazam sûrette arz-ı teslimiyet etmiş oldukları için esir gibi muamele göremezlerdi. Teslim-i şerâit-i sarîhasına rağmen Yahudilerin nakit akçelerinin büyük bir kısmını saklamaya muvaffak olduklarını biliyoruz. Sonra mağlubların eşya-yı husûsiyyeleri müzayedeye çıkarıldığı zaman Yahudiler de müzayedeye iştirak ettiler, fiyatları yükseltmeye sebeb oldular.[75]

§32. Hadîsin rivâyetine göre, hisarların arz-ı teslimiyeti muamelesi bitince Yahudiler, Muhammed'e Hayber arazisinde kalmalarına müsaade edilmesi için ricada bulundular. [V/114] Artık oraların sahibi sıfatıyla değil, sadece bir çiftçi gibi oturmak istiyorlardı. Buna mukâbil sûret-i daimede mahsûlâtın

75 Hişâm, 764; Vâkıdî Wellhausen, 277-278; Belâzurî, 23-25; Taberî, birinci cild, 1582-1583; Esîr, ikinci cild, 169; Yakûbî, ikinci cild, 56; Hamîs, ikinci cild, 53, 57.

nısfını vereceklerdi.[76] Muhammed bu teklifi kabûl etti ve Yahudilere Allah müsaade ettiği müddetçe Hayber'de kalmak müsaadesini verdi. Yahudiler, gerek hurma mahsûlâtının gerek mezrûâtın *{tohumların}* ve bahçelerin nısf-ı hâsılâtını *{hasılatın yarısını}* vereceklerdi. Müslüman sahiblerin müste'cirleri *{kiracıları}* ve işçileri sıfatını hâiz bulunacaklardı. Bütün bu emlâkın idaresi ve mahsûlât zamanında hasılatın sûret-i muntazamada *{düzenli bir şekilde}* ahzı *{alınması}*, ibtidâ İbn Revâha'ya, onun vefâtından sonra Ebu'l-Heysem b. Teyyihân veyahut Cebbâr b. Sahr'a yahut Ferve b. Amr'a verildi. Bu şerâit, Ömer'in hilafetine kadar alâ hâle kaldı.[77-78]

§33. Yahudilerin mahsûlâtın nısfına mukâbil müste'cir *{kiracı}* sıfatıyla kalmayı teklif ettiklerine ve Muhammed'in de kemal-i ulüvv-i cenâb *{cömertçe}* ile buna razı olduğuna kolay kolay inanılabileceğini zannetmiyorum. İbn Şihâb ez-Zührî'ye çıkan bir hadîse nazaran teslim şerâiti arasında Yahudilerin kâffesinin, Medine'de Benî Nadirlerin yaptıkları gibi hicret edecekleri, tekmîl arazilerini ve mallarını terk eyleyecekleri dâhil idi. Mamafih gerek İbn İshâk'ta gerek Vâkıdî'de metinlerin mübhemiyeti *{belirsizliği}* bunun doğru olmayacağını, Yahudilerin tardı(nın) *{kovulmasının}* hiçbir zaman mevzu-i bahis olmadığı zan(nı)na hak vermektedir. Bilakis, teslim şerâitinden biri Yahudilerin araziye mâlikiyeti muhafaza ile beraber mahsûlün yarısını sûret-i daimede Müslümanlara vermekten ibaret olması muhtemeldir. Muhammed mahsû-

76 Yahya'ya bakınız. 6, satır 14. ve müteâkib satırlar; 24, 12. ve müteâkib satırlar; 27, 14. ve müteâkib satırlar.

77 13. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.

78 Hişâm, 773-775, 779; Taberî, birinci cild, 1589-1590; Belâzurî, 23, 24. Burada Yahudilerin teklifleri(nin) Kinâne'nin katlinden sonra vukû'a geldiğini sârahaten *{açıkça}* söylüyor (§ 35. fıkraya bakınız). Esîr, ikinci cild, 169; Tenbîh, 256; Buhârî, üçüncü cild, 132; Hamîs, ikinci cild, 61-62. Ebû Yusuf, İbn Ishâk'tan, o Nafi'den, o da Abdullah b. Ömer'den rivayetle: Hailfe Ömer, mevâ'ızından *{öğütlerinden}* birinde [V/115] Peygamber'den şu sözleri işittiğini beyan etti. "Hayber sekenesiyle yaptığımız mukavelede kendilerini istediğimiz dakikada (oradan) çıkarabileceğimizi şart koyduk." (Yusuf, 29, satır 21 ve müteâkib satırlar. Yine aynı eserin beşinci ve müteâkb satiırlarına bakımz).

latı taksim etmişti, araziyi değil. Filhakika, bütün ganimeti aldıktan, şerâit-i teslimi kararlaştırdıktan, her şey bittikten sonra Yahudilerin, hiçbir sûretle müstehak olmadan bu [V/116] şerâit-i ıslâh edebilmeleri hiç ihtimal dâhilinde addedilemez. Bilakis, bütün ganâimin en büyük ve en iyi kısmı olan Hayber arazisi meselesinin teslim müzakerâtı esnasında en sonra değil en evvel halledilmiş olacağı farz edilebilir. Yahudilerin talebi ve Muhammed'in müsaadesi masalı, mahsûlatın nısfının *{yarısını}* te'diyesi *{ödeme}* şartını araziye sahip Yahudiler üzerine mevzu bir vergi gibi değil isticâr *{kiralama}* mukâbili (muamele) gibi göstermek için muahharan *{sonradan}* icad edilmiş olmak lazım gelir. Bundan da maksat Müslümanları arazinin hakîki sahibleri (gibi) göstermekti. Hadîsin böyle kastî tağyirinde *{değiştirilmesinde}* takîb edilen gaye Halife Ömer'in, sonra, Yahudileri keyfî sûrette Arabistan'dan tard etmekle *{kovmakla}* onlara karşı yaptığı muameleyi haklı göstermekten ibaretti. Binaenaleyh Muhammed'in Yahudileri mahsûlün nısfının *{yarısının}* sûret-i daimede te'diyesi *{ödemesi}* şartına tâbi' arazinin hakîki sahibleri gibi telakki etmesi ve ancak sonradan, ensâl-i müteâkibenin *{sonraki nesillerin}* zihninde bu telakkinin değişmiş ve mülkiyet mefhumunun Müslümanlar lehine ortadan kalkmış olması muhtemeldir. Aşağıda, 13. sene-i hicriyye vakâyı'ı meyanında sair haksız muamelata da bakınız. Bunlar, Hayber'in temellüküne *{sahiplenilmesine}* dair olan ehâdîsin şâyân-ı itimâd olmalarını pek zayıf bir hale getirirler. Müracaat ettiğimiz menâbi'in *{kaynakların}* kâffesinde Yahudileri cidden eşirrâ *{en şerli}* makûlesinden *{kategorisinden}* göstererek tezyîf etmek *{küçük düşürmek}* temâyülü *{eğilimi}* meşhûddur *{görülmüştür}*. [V/117] Bütün hadîs Yahudilere karşı derin bir kin ve nefret hissiyle meşbû'dur *{doldudur}*. Bundan dolayı on üçüncü sene-i hicriyyede Ömer'in harekâtını ve zalimâne hırs ve tama'ını *{aç gözlülüğünü}* muhikk *{haklı}* göstermeye sâ'îdir *{çalışır}*.[79]

79 Not-1 [V/118] Hep Yahudilerin aleyhinde bulunmak emeliyle çok malûmât verilmiştir. Bunlar, Hayber Yahudilerinin her sene Abdullah b. Revâha mahsulâtı tahmin (hars) etmek, Yahudilerin verecekleri

Bütün hadîsde keyfî bir gasb gibi haksız bir muamele mevcûd olduğunun hissi ve işin hakîki mahiyetini saklamak arzusu fark edilir. Muhammed, arazinin Müslüman kardeşlerin malı olduğu fikriyle hareket etmiş olsa idi mahsûlâtı değil araziyi taksim ederdi. Ömer zamanında araziyi tevzî' etmek *{dağıtmak}* lüzumu hissedebilmişse bu, evvelce mülkiyet hakkında sarîh *{açık}* bir mefhum bulunmadığını, yalnız mahsûlât üzerinde müşterek bir hak mevcûd olduğunu ifade eder. Belâzurî'nin vâzıh *{apaçık}* ve sarîh *{açık}* ibaresi bu bâbda her türlü şüpheyi ref' ediyor *{ortadan kaldırıyor}*:[80] Muhammed, hâsılatı "mâ haracallahu minhâ" *{Allah o konuda sorumluluğunu kaldırdı}* taksim etti ve Ömer arazinin mülkiyetini, Rakabetü'l-Arz'ı, tevzî' eyledi *{paylaştırdı}*.[81] Buhârî verdiği malûmâtta gayet vecîz *{kısa ve öz}* davranır ve yalnız Muhammed'in Hayber Yahudilerine araziyi mahsûlün yarısını te'diye şartıyla verdiğini (i'tâ *{bağış}*) söyler. Başka bir şey ilave etmez. Yani bunun teslim şerâitinden mi olduğunu yahut sair
[V/118] menâbi'in dedikleri gibi teslimden sonra bir lutf-ı mahsûs eseri mi bulunduğunu bilmez.[82]

miktarı tespit eylemek için oraya geldiği zaman kendisini ifsâda *{bozmaya}* çalıştıklarını bildirirler. Mamafih bunun bazen vukû'a gelmiş olması muhtemeldir. Fakat diğer taraftan hadîsde Abdullah b. Revâha'nın gösterdiği rivayet olunan müteazzımâne *{büyüklük taslıyan}* itirazlara karşı biraz şüpheli davranırız (Belâzurî'ye bakınız, 24; Vâkıdî Wellhausen, 286). Filhakika aynı menba'lardan *{kaynaklardan}* öğrendiğimize göre Yahudiler, muhammenin *{tahmin edilenin}* indî *{kişisel}* mutâlebâtından *{isteklerinden}* ve tahminlerinin haksızlığından dolayı Peygamber'e şikâyette bulunmuşlardır (Belâzurî, 24, satır 12 ve 26).

80 Sahife 26, satr 4 ve 5.

81 Rakabe, hâsılatın karşılığı olmak üzere arazinin kendisinin temellükünü *{mülkiyetini}* ifade eden bir tabirdir. Dominium soli. Hâsılat usufructus'tur. Belâzurî'ye de bakınız. Glossarium 46 sub voce. Rakabe.

82 Not-2 [V/118] Mahsulâtın nısfına *{yarısına}* mukabil Muhammed'in Hayber'i Yahudilere îcâra muvâfakat etmesinin sebebi olmak üzere o zamanlarda, Müslümanlarda araziyi işlemek için lazım gelen kimselerin mefkûdiyeti *{yokluğu}* gösteriliyor. Bundan dolayı Yahudileri arazilerinde bırakmaya lüzum görülmüştür (Belâzurî, 25, satır 19). Bu malûmât pek kıymetdârdır. Çünkü gayr-ı kâbil-i inkâr bir hakîkate tevâfuk eder. Muhammed, Yahudileri tard etmek *{kovmak}* tehdidine kıyam etmiş olabileceğini, fakat bu araziyi yegâne işleyebilecek kimseleri cidden tard etmeyi hiçbir zaman aklından geçirmemiş olacağını

§3. Yukarı(da)ki mütalaattan yalnız bir muhakkak netice [V/119] istihsâli *{elde eltme}* kâbildir. Oda Muhammed'in Hayber'de fiili bir vaziyet ihdâsı *{kurması}* ile iktifâ etmesinden *{yetinmesinden}* ve emin ve muntazam bir sûrette Hayber'den mebzûl *{çok}* hâsılât almayı te'min eylemesinden ibarettir. Fakat ortaya mücerred *{soyut}* bir takım mefhumlar ve umûmî prensipler çıkarmaktan hoşlanmayan amelî *{pratik}* bir adam sıfatıyla, mağlubların vaziyyet-i hakîkiyye-i kanuniyyeleri(nin) *{gerçek hukuk statülerinin}* ne olduğunu ta'yin etmeyi hiç aklına getirmedi. Yani Yahudiler kendilerine bir kayd u şart tahmil edilmiş *{verilmiş}* ashâb-ı emlâk *{mülk sahibi}* mı idiler, yoksa mahsûlün nısfını *{yarısını}* vermek şartıyla bir müste'cirden *{kiracıdan}* mi ibaret idiler? Burasını tasrîh etmedi *{açıklamadı}*. Derhâl halli lazım gelmeyen şeylerin kâffesini *{tamamını}* Muhammed daima mübhem *{gizli}* ve gayr-ı muayyen *{belirsiz}* bir şekilde bırakırdı. Muhammed'e amelî *{pratik}* birçok fevâid *{faydalar}* te'min eden bu usûl, ensâl-i müteâkibede *{sonraki nesillerde}* İslam mezhebini muntazam bir sistem dâhilinde bast *{yayma}* ve temhîd etmek *{düzenlemek}* isteyen kimselere miras olarak gayr-ı kâbil-i hâl *{olanaksız}* değilse de herhalde pek kesîr *{çok}* ve müşkil *{zor}* meseleler bıraktı. İleride bu mevzudan defâat ile bahsedeceğiz. Çünkü Arabistan hâricinde fethedilmiş vilayetlerdeki Arab ve Müslüman hükümetinin bütün malî ve siyasî [V/120] idaresinin esaslı mefhumları *{kavramları}* bu Hayber Fethi'nden çıkmıştır.[83-84].

anlatır. Filhakika, sonra metne nazaran, "Müslümanlar daha kuvvetli oldukları zaman" (Belâzurî, 25-26) yani Medine'de üserâ-yı harbiyyenin miktarı gayet çoğalarak amele ücreti pek dûn *{aşağılık}* bir hale geldiği vakit, kendilerine tahsisat [V/119] olarak Hayber mahsûlatı verilmiş olanlar o araziyi üserâya kendi hesaplarına işletecek olursa gayr-ı safi hâsılâtın nısfından daha fazla hâsılât-ı sâfiyye *{net gelir}* alabileceklerini gördüler. İşte Halife Ömer zamanında Yahudilerin tardı bundan dolayı vukû'a geldi.

83 12. ve 15. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.

84 Not-1 [V/120] Seprenger, Muhammed'in Yahudilerle bir mukavele müzâkere ettiğini, bu mukaveleye göre Yahudilerin hâsılâtın nısfını *{yarısını}* vermeleri(nin) bir istîcâr *{kiralık}* mukabili değil bir vergi oldu-

Devslerin İhtidâsı *{Hidayeti}*

Gatafânlarla Müzâkerât

§35. Seferin son devresi esnasında yani Ketîbe Hisarlarının muhâsarası devam ettiği sırada Medine'ye Yemen'den meşhûr bir sahâbe ve muhaddis olan Ebû Hureyre[85] geldi. Yanında takriben Benî Devslerden seksen kadar aile vardı. Bunlar Tufeyl b. Ömer ed-Devsî'nin riyâseti *{başkanlığı}* altında idiler. Peygamber'i şehirde bulamayınca Devsler Hayber'e gelerek orada kendisine mülâki oldular *{buluştular}*. İhtimal ki ganâime iştirak ümidiyle seferin nihayetine kadar Hayber'de kaldılar. Bu muhacirler arasında Abdullah b. Üzeyhir

ğunu iddia ediyor. Binaenaleyh Halife Ömer, Yahudileri Arabistan'dan tard ederken *{kovarken}* Peygamber'in yaptığı bir mukaveleye tecavüz eylemiştir (Seprenger, üçüncü cild, 279, not 1).

Hazırlayanın Notu: Burada "Not-1" olarak geçen kısmın dipnot numarası metin içerisinde ne İtalyanca olan Milano baskısında ne de Osmanlı çevirisinde bulunmamaktadır. O nedenle burada yapılan açıklamanın metnin hangi kısmına ait olduğu belirlenememiştir.

85 Not-1 [V/122] Müslüman tarih-i hadîsinde Ebû Hureyre'nin ihtidâsı *{hidayeti}* büyük bir vakadır. Çünkü bütün Müslüman hadîs usulünün mucidi Ebû Hureyre olmuştur. Büyük hadîs mecmualarında kendisinin ismi pek sık sık geçer. Müverrihler, Ebû Hureyre'nin ashâb-ı Peygamber arasında en kuvvetli bir hafızaya mâlik olduğuna (ahfazu's-sahâbe), büyük bir ıtnâb *{abartı}* ile te'min ederler. Fakat kemâl-i emniyet *{güven}* ile iddia edebiliriz ki Ebû Hureyre hiç sıkılmadan en çok hadîs icâd edenlerden biridir. Ebû Hureyre'ye müntehi olan *{ait olan}* hadîslerin kâffesinin *{tümünün}* muhteviyatı husûsî bir cins mahiyetine haîzdirler *{sahiptirler}*. Bundan dolayı şüpheli ve pek az şâyân-ı itimâd görülürler. Müslümanlar bile bu mahir ve pervasız muğfil *{aldatıcı}* tarafından neşredilen *{yayımlanan}* masalların şâyân-ı itimâd *{güvenilir}* olabilmesi hususunda tereddüde düşmüşlerdir. Ebû Hureyre'nin sağlığında bile sâmi'leri *{dinleyicileri}* (arasında), onun sözlerine karşı ihtiyâtkâr *{tedbirli}* bulunmaya davet edenler görülmüştür. Ebû Hureyre, ehâdîsi tevsî' etmekle *{genişletmekle}* itham olunuyordu. Çünkü üç seneden ziyade Peygamber ile geceli gündüzlü temas etmiş ashâbdan birine karşı "yalan" kelimesini isti'mâl etmekten *{kullanmaktan}* çekiniyorlardı. Ebû Hureyre, bu kabîl sözlere karşı kendisini şiddetle müdâfaa etti. Tafsîl *{açıklama}* ve tevsî' *{genişletme}* şöyle dursun, ahlâfa *{kendinden sonrakilere}* intikal ettirebileceği *{ulaştırabileceği}* hâtırâtın ancak küçük bir kısmını neşretmiş olduğunu iddia eyledi. "Eğer her şeyi hikâye etse idim beni taşa tutarlardı!" demiştir. (Hamîs, ikinci cild, 46, medhale bakınız. § 26 ve müteâkib fıkralar).

de vardı.[86] Artık galebe hiç şüpheye mahal kalmayacak sûrette Muhammed'e tebessüm etmeye başladıktan sonra ganimet hevesiyle koşanlar yalnız Devslere inhisar etmedi *{mahsus değildi}*. Filhakika Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'nin kumandası altında Gatafânlar da koştular, Yahudiler aleyhine yaptıkları hıyanetin gayet kıymetdâr bir muâvenet *{yardım}* teşkil ettiğini ve Muhammed'i dört bin Arab ile çarpışmak mecburiyetinden kurtardıklarını anlattılar. Muhammed, Uyeyne'nin ve Gatafânların müddeayâtındaki *{iddialarındaki}* hakkı inkâr edemedi ve onlara Zü'r-Rukaybe Dağı'nı verdi ki burası Hayber Yahudilerine ait arazinin bir kısmı idi.[87] Bu haber, oldukça mühim bir vakaya taaluk etmekle *{bağlanmakla}* beraber müverrihler *{tarihçiler}* bunu hafif bir işaret ile geçerler. Hâlbuki o tarihte Gatafânların açıktan açığa, sağlam bir sûrette müşrik oldukları bununla sâbit oluyor. Muhammed onların mutâlebâtına *{isteklerine}* muvâfakat göstermiş *{uygun bulmuş}*, onlarla müzâkerâtta bulunmuş ve hatta o vakte kadar hiç vukû'a gelmemiş bir hareket olmak üzere, kendilerini ganâime *{ganimetlere}* bile iştirâk *{ortak}* ettirmişti. Bu nazik nokta hakkında me'hazların *{kaynakların}* sükûtu Peygamber'in hakîki maksat ve emeli hakkında birçok mulâhazâta *{düşüncelere}* mahal verebilir.[88] Diğer taraftan, bu itilâfın *{anlaşmanın}* Muhammed ile Gatafânlar arasındaki münâsebât üzerinde hiçbir te'sîr icrâ etmemiş olduğu *{herhangi bir etkisinin olmadığı}* malumdur.[89]

Safiyye ile Evlilik [V/122]

Kinâne'nin Katli ve Muhammed'in Safiyye ile Teehhülü *{Evliliği}*

§36. Muhammed, Hayber'de ele geçen ganâimden memnun olmadı. İhtimal ki güzel Safiyye'ye göz koymuş oldu- [V/123]

86 Vâkıdî Wellhausen, 265, 282; Buhârî, üçüncü cild, 123, 124; Hamîs, ikinci cild, 61; Sa'd, 73 § 137; Sprenger, üçüncü cild, 256 ve müteâkib sahifeler).

87 § 12. maddeye bakınız.

88 Vâkıdî Wellhausen, 279-280; Hâlebî, üçüncü cild, 172-173.

89 § 66. fıkraya bakınız.

ğu, zevcinden kurtulmak istediği için Kinâne b. Rebî'a b. Ebi'l-Hukayk'ı celb etti *{çağırdı}*. Ebu'l-Hukayk ailesinin meşhûr mücevherâtını teslim etmesini istedi. Rivâyete nazaran bu hazine bir deve derisi içinde saklanıyor, nesilden nesile intikâl ediyordu *{ulaşıyordu}*. Kinâne, Hayber müdâfaası için silah ve erzâk iştirâ etmek *{satın almak}* uğurunda bütün bu hazineyi sarf etmiş *{harcamış}* olduğunu söyledi. Gerek Kinâne gerek biraderi bu sözlerinin mahz-ı hakikat *{saf gerçek}* olduğuna dair yeminler ettiler. Muhammed, bu yeminlerinin yalan olduğu tahakkuk ederse *{ortaya çıkarsa}* onlara karşı hiçbir kayıt ile bağlı olamayacağına ve kendilerini idam ettirebileceğini beyan eyledi. İki Yahudinin buna razı oldukları, Muhammed'in bu hale şahit olmak üzere iki sahâbe ile on Yahudi çağırdığı söyleniyor. Hadîse nazaran, Kinâne'nin Sa'lebe b. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk namında zaîfü'l-akl *{aklı zayıf}* bir yeğeni vardı. Peygamber istihsâl-ı malûmât *{bilgi almak}* için ona müracaat etti. Bu adam hazinenin nerede olduğunu bilmediğini, fakat şayet bir hazine mevcûd ise Kinâne'nin her sabah gidip dolaştığı bir harabede bulunması lazım geleceğini söyledi. Bu sözler Muhammed'e şüphe verdi. Derhâl Zübeyr b. Avvâm'a Sa'lebe ile birlikte oraya gitmesini emretti. Muhammed'in tahmini doğru çıktı. Haber verilen yerde bir
[V/124] hazine bulundu. Bunun da Muhammed'in aradığı hazine olduğu söylendi. Kinâne, rivâyete nazaran, Netâh Hisarları'nın arz-ı teslimiyetinden *{ele geçirilmesinden}* bir gece evvel oraya bunu gömmüştü. Muhammed, biraz evvel bahsedilen tehdidini mevki-'i icraya vaz' ettirmekte *{uygulamaya koymakta}* gecikmedi. Derhâl tevkîf edilen *{tutuklanan}* Kinâne'ye hazinenin bir kısmını başka bir yere saklamış olup olmadığını söyletmek için müthiş işkenceler yapıldı. Zübeyr b. Avvâm, Peygamber'in emirlerini bizzat tatbik etti. Zavallının ağzından bir şey alamayınca yanan odunlarla göğsünü deldi, muhtazar *{ölüme hazır}* bir halde Muhammed b. Mesleme'ye teslim etti. O da biraderi Mahmûd'un intikamını almak için Kinâne'nin ıztırâbâtına nihayet verdi, kendisini öldürdü. Kinâne'nin kardeşine de pek zalimâne işkenceler yapıldı, son-

ra Bişr b. Berâ'nın akrabalarına teslim edildi. Onlar da Bişr'in intikamını almak için kendisini öldürdüler. Ailenin bütün emvâli *{malları}* müsâdere *{el koyuldu}* ve bütün efrâd-ı aile esir addolundu.[90] İki bedbaht Yahudi terk-i hayat eder etmez Muhammed kadınları celb ettirdi *{çağırttı}*, bu vazife ile me'mûr edilen Bilâl onları Yahudilerin öldürüldükleri yere götürdü. Sevdiklerinin ölümlerini anlayınca zavallıların çıkardıkları feryad-ı ızdırabı işitmekten büyük bir zevk alıyordu. Muhammed, Habeşli Bilâl'in bu zalimâne ve barbar hareketini şiddetle takbîh etti *{kınadı}*. Kadınlar, Peygamber'in huzuruna geldikleri zaman Muhammed onlara baktı, harmanisini *{cübbesini}* Safiyye'nin üzerine attı, diğerlerinin uzaklaştırılması [V/125] için emir verdi. Bütün Müslümanlar anladılar ki Muhammed, güzel Yahudi kadınını kendisi için ayırmıştı. Hadîsin hikâyesine nazaran, daha Muhammed'in muvâsaletinden *{ulaşmasın-*

90 Not-1 [V/127] Muhammed'in hatt-ı hareketi ne sûretle izah edilirse edilsin, bu vakayı tamamıyla tenvîr edebilmek *{aydınlatabilmek}* müşkildir. Bunda Muhammed'in hoşa gitmeyen bir adamdan kurtulmak ve zevcesini ele geçirmek için her türlü vasıtayı kullandığını görüyoruz. Zevâhiri bile muhafazaya ehemmiyet vermemiştir. Müslüman müverrihleri bu vakaları hikâye etmekle beraber beyan-ı mütalaaya *{görüş belirtmeye}* cesaret etmiyorlar. Fakat hiçbir mazeret de göstermiyorlar. Hikâyeyi bizim naklettiğimiz şekilde bırakıyorlar. Ne bir şey hazf ediyorlar *{siliyorlar}*, ne bir şey ilave ediyorlar. Bütün yaptıkları şey bunun meşru' *{islama uygun}* ve nâmuskârâne bir hareket olduğu hissini vermeye çalışmaktan ibarettir. Sonradan kesb-i iştihâr *{meşhur olan}* eden Enes b. Mâlik'in validesi (Ümmü) Süleym bt. Milhân'ın Safiye'yi Muhammed ile yalnız bırakmadan evvel nasıl süslediğini ve hazırladığını, zifaf gecesi esdika-yı *{sadık}* sahâbeden Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd'in, elinde yalın kılıç, kendi arzusuyla Peygamber'in çadırı etrafında nasıl nöbet beklediğini hikâye ediyorlar. Ebû Eyyûb bu hareketi şu sûretle izah etmektedir: "Çünkü biraz evvel kocasını, kardeşini, akrabalarını öldürdüğün, biraz evvel müşrik bulunan bu kadın sebebiyle fikren senin idim!" (Hişâm, 766). Bizim tarafımızdan da bir mütalaa ilavesi lüzumsuzdur. Çünkü Peygamber'in hareketi gayet şiddetli muâhezâta *{kınanmaya}* layıktır. Kısa bir devre-i zaferin, her gün gittikçe tevvessü' eden *{genişleyen}* bir nüfuz ve iktidar-ı mutlakdan istifadenin Muhammed'in ruhunda eskisinden ne kadar farklı fikirler ve hareketler tevlîd etmiş *{doğmuş}* olduğuna dikkat etmek kâfidir. Hayber Fatihi Muhammed'de, daha yedi sene evvel birçok şütûm *{küfürler}* ve husumete *{düşmanlığa}* hedef olan saf bir dinin hilm-i nâşirini *{yumuşak başlı davetçisini}* hemen hemen hiç tanıyamıyoruz.

dan} evvel Safiyye bir rüya görmüştü. Bu rüyada kamer *{ay}* Medine tarafından gelerek kendisinin karnına doğru inmişti. Bunu haber alan ve manâsını anlayan Kinâne, Safiyye'ye o kadar şiddetli bir tokat atmıştı ki eseri *{izi}*, Safiyye'nin hakîkaten Muhammed'in eline geçtiği güne kadar yüzünde kalmıştı. Netâh'ın zaptından sonra Yahudiler, kadınları ve çocukları daha emin ve muhkem *{sağlam}* adettikleri hisarlara saklamışlardı. Kinâne kendi karısı için Nizâr Hisarı'nı seçmişti. Bu sûretle Safiyye, Kinâne teslim olmadan evvel Muhammed'in eline düştü. Nizâr'ın zabtı ile Ketîbe havâlisindeki bütün Yahudilerin arz-ı teslimiyeti arasında geçen on dört gün zarfında Yahudi kadınının fevkalâde güzelliğine dikkat etmiş olan Muhammed, kendisini İslamiyet'e davet etmek bahanesiyle mülâzemet-i âşikânede *{kur yapmak}* bulunmaya başlamıştı. Akıllı kadın Peygamber ile izdivacdan temin edebileceği bütün fevâidi *{faydaları}* takdîr etti. İhtidâ *{hidayet}* hususunda müşkilât *{zorluk}* çıkarmadı. Mamafih, zevâhiri *{durumu}* kurtarmak için biraz mukâvemet ediyor *{direniyor}* gibi gözükmekte idi. Kinâne'nin öldürüldüğü akşam[91] Muhammed, Safiyye'yi çadırına çağırttı. Kendisinin müstefreşesi *{cariyesi}* değil meşrû' zevcesi olacağını söyleyerek tesettür etmesini [V/126] emreyledi. Daha ziyâde beklemeye tahammülü kalmadığı için geceyi Safiyye ile birlikte geçirdi. Birkaç gün evvel, düşman kadınlarına, âdet görünceye kadar dokunulmaması hakkında verdiği emri yine kendisi bozdu. Safiyye'ye verdiği düğün hediyesi hürriyet idi. Muhammed'in Safiye'ye karşı aşkı o kadar şedîd *{şiddetli}* idi ki Medine'ye avdet için karargâhı tebdîl ettikleri *{değiştirdikleri}* zaman Muhammed, zevcesinin deveye binmesine yardım için bir dizini yere koydu ve kendisine basamak yaptı. Sonra, Medine'de Muhammed'in diğer zevceleri bu yeni zevceyi kıskanarak güzel Safiyye'yi pek mağrurâne ve istihfâfkârâne *{küçümseyerek}* kabûl ettiler, kendisine Yahudi Cariye namını verdiler,[92] Safiyye'yi ağlattılar. Nihayet Muham-

91 § 48. fıkrada bundan başka türlü bir rivâyet vardır.
92 Sa'd'a da bakınız. VIII, 90, satır 15 ve 21.

med müdahale etmeye mecbur oldu. Sesini yükselterek zevcelerini teskîn etti *{sakinleştirdi}* ve kendilerini susturdu.[93-94]

Zehirlenme [V/128]

Peygamber'i Tesmîm *{Zehirleme}* Teşebbüsü

§37. Hayber Seferi'nin sonunda, Medine'ye avdet *{dönüş}* vukû'a gelmeden evvel, pek nahoş bir hadîse oldu. Bunun Muhammed için ve İslamiyet davası için pek meş'ûm netâyici *{kötü sonuçları}* hissedilebilirdi. Sellâm b. Mişkem'in zevcesi Zeyneb bt. Hâris namında bir Yahudi kadını bir akşam, namazdan sonra kızarmış bir koyun getirerek Muhammed'e hediye etti. Kadın daha evvel Muhammed'in koyunun hangi tarafını sevdiğini tahkik etmiş *{araştırmış}* ve kürek tarafı olduğunu öğrenmişti. Onun için buraya şedîd *{şiddetli}* zehirler sürmüştü. Mamafih, aynı zamanda koyunun başka taraflarına da zehir sürmüştü. Muhammed hediyeyi kabûl etti. Kendisi ve hazır bulunan en samimi ashâbı için sofrayı kurdurdu. Muhammed, kürek tarafından bir parça kopardı. Fakat ilk lok- [V/129]
mada zehrin lezzetini fark etti. Lokmayı yutmadan yere tükürdü. Peygamber ile birlikte seferde bulunan Bişr b. Berâ da nahoş lezzetin farkına varmış, fakat Peygamber'e hürmeten tükürmeye cesaret edemediğinden zehri yutmuştu. Zavallı

93 Not-2 [V/128] Avdet hareketi esnasında (§ 48. ve müteâkib fıkralara bakınız), Müslümanlar uzaktan Medine'nin surlarını gördükleri zaman hepsi develerini kamçıladılar. Safiyye ile aynı hayvana râkib bulunan Muhammed de öyle yaptı. Fakat devenin ayağı bir taşa çarptı, yıkıldı. Muhammed ile zevcesi yere düştüler. Yakında bulunan ashâb; Muhammed, kendisinin ve zevcesinin esvabını düzeltinceye kadar nazarlarını başka tarafa çevirdiler. Nihayet Muhammed her şeyi düzelterek tekrar deveye bindi. İkametgâhına muvâsalet edince bütün kadınlar Peygamber'in yeni zevcesini görmek için dışarı çıktılar. Güzel rakibelerinin düşmesinden hissettikleri memnuniyeti hiçbiri ketm etmedi *{gizlemedi}* (Sa'd, VIII, 88-89).

94 Hişâm, 763, İbn İshâk'ın rivâyetine atfen, Muhammed'in aradığı hazinenin Benî Nadirlerin hazinesi olduğunu söylüyor, Vâkıdî Wellhausen, 278-279, 291-292; Sa'd, VIII, 86-92; Taberî, birinci cild, 1581-1582; Belâzurî, 23-44, 27, buradaki rivâyete nazaran idam cezası bütün Benî Ebi'l-Hukayklara tatbik olunmuştur. Muhammed, hiç işkence yaptırmadan bunların yalnız başlarını kestirmiştir; Esîr, [V/127] ikinci cild, 169; Buhârî, üçüncü cild, 125-126; Hamîs, 51, 62-63.

Bişr derhâl bembeyaz ve sapsarı kesildi. Şiddetli evca'a *{ağrıya}* tutuldu. Bunun neticesinde, bir rivâyete göre birkaç gün içinde, bir rivâyete göre bir sene sonra vefât etti. Muhammed hiddetle Zeyneb'i çağırttı. Neden dolayı böyle bir harekete kalktığını sordu. Zeynep; babasının, amcasının, kocasının sebeb-i vefâtı *{ölümüne sebep}* olan ve mensup olduğu kavme o kadar ağır, o kadar gayr-ı kâbil-i tamir *{tamir edilmesi mümkün olmayan}* bir felaket getiren bir adama karşı böyle bir suikast yapmakta kendisini haklı gördüğünü kemal-i cesaretle beyan etti. Bundan başka Zeyneb, Muhammed hak Peygamber ise zehri derhal fark edecek, fakat yalnız hırs-ı câh *{makam hırsı}* sahibi bir hükümdardan ibaret ise Yahudiler onun zulmünden kurtulacak diye bir muhakeme *{düşünce}* yürütmüş olduğunu da ilave etti. Me'hazlar *{kaynaklar}* Zeyneb'in ne muamele gördüğünü tayin hususunda müttefik *{aynı fikirde}* değildirler. Bazıları Muhammed'in onu öldürdüğünü ve sonra naaşını astırdığını iddia ettikleri halde bazıları Peygamber'in Yahudi kadınının sözlerinden müteessir olarak kendisini affeylediğini söylüyorlar. Zehirli etten tatmış fakat
[V/130] yutmamış olan diğer üç davetli, Muhammed'in tavsiyesi üzerine başlarının arkasından kan aldırdılar ve hafif bir rahatsızlıkla kolayca kurtuldular. Muhammed de sol omzunun altında bir noktadan Ebû Hind'e kan aldırttı.[9596]

95 Hişâm, 764-765; Vâkıdî Wellhausen, 280-281; Taberî, birinci cild, 1583-1584; Esîr, ikinci cild, 170; Tenbîh, 257-258; Haldûn, ikinci cild, zeyl 39; Buhârî, üçüncü cild, 132-133; Hamîs, ikinci cild, 57-58; Halebî, üçüncü cild, 177.

96 Not-1 [V/130] Müverrihler, Peygamber'i din uğrunda bir şehid gibi göstermek maksadıyla bu zehrin te'siri(nin) son hastalığı, zâtülcenb *{akciğer zarı iltihabı}*, esnasında vefâtını ta'cîl ettiğini *{hızlandırdığını}* söylerler. Son dakikalarında Peygamber'i ziyaret etmiş olan Bişr derce-i hararetin şiddetinden hayrete düştü. Muhammed kendisine şu cevabı verdi: "Kalbin damarı nasıl attığını hissediyorum. Bu, Hayber'de kardeşin Bişr ile birlikte tattığımız zehirli etin te'siridir: İbn İshâk Cenâb-ı Hakkın Muhammed'i vazife-i risâlet *{peygamberlik vazifesi}* ile tâ'ziz ettikten *{şereflendirdikten}* sonra bir şehid gibi öldürmek istediğine Müslümanların iman edebileceklerini söylüyor (Hişâm, 765; Vâkıdî Wellhausen, 281; Taberî, birinci cild, 1584; Hamîs, ikinci cild, 8).

Ganimet Dağılımı

Hayber Ganâiminin Taksîmi
{Ganimetlerinin Paylaşımı}

§38. Hayber arz-ı teslimiyet edince Muhammed ve ashâbın ilk düşünceleri müstesna bir kıymeti hâiz olan ganâimin taksimi olmuştur. Sefer devam ettiği sırada, hisarlar etrafında [V/131] müsâdemât *{çarpışmalar}* el'ân *{hâlâ}* vukû'a geldiği esnada, Muhammed bütün ganâimin muhafazasını Ferve b. Amr el-Beyâzî'ye tevdî'etmiş *{bırakmış}* ve bunları Netâh Hisarları'ndan birinde toplamıştı. Yukarıda söylediğimiz veçhile (§ 26) Hayber Seferi'nin şerâit-i husûsiyyesi *{özel durumu}*, husûsî tedâbir ittihâzını *{tedbir almayı}* icâb etmişti. Muhâsara esnasında ashâba, kendileri ve hayvanlar için muhtaç oldukları yiyecek ile zırh vesaire, hiç mikdar nazar-ı dikkate alınmaksızın ve sonra ganâim taksim edildiği vakit mahsûb edilmek *{hesaplamak}* düşünülmeksizin verilmişti. Muhammed, ganâimin bütün Müslüman muhâriblerin hukuk-ı şâyiası(na) taalluk eden *{ait olan}* müşterek bir mal gibi telakki *{kabul}* edilmesini arzu etti *{ganimetin tüm Müslüman savaşçıların belirsiz malı olarak sıradan şeyler olarak görülmesini istedi.}*. Müslümanlar, muhtaç oldukları levâzım-ı harbiyyeyi aldıkları zaman, bu istiâre *{ödünç aldıkları}* ettikleri şeylerin sonra iyi bir halde iade edilmelerini şart koydu. Ashâbın aldıkları bütün silahlar ve hayvanlar aynıyla iade edildi ve hep bir küme yapıldı. İşte şimdi bu küme ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* beş kısıma ayrıldı. Biri, Allah'ın hissesi olmak üzere, Peygamber'e verildi. Mütebâkîsi *{geri kalanı}* müzayedeye konuldu ve en çok verene satıldı. İki günde satış muamelesi bitti. Çünkü mevcûd emvâle *{mallara}* karşı büyük bir rağbet gösterildi. Müzayedede birçok rekabet vukû'a geldi. Mamafih Yahudilerin Kitab-ı Mukaddesleri *{kutsal kitapları}* müzayedeye çıka-

Hazırlayanın Notu: Burada "Not-1" olarak geçen kısmın dipnot numarası metin içerisinde ne İtalyanca olan Milano baskısında ne de Osmanlı çevirisinde bulunmamaktadır. O nedenle burada yapılan açıklamanın metnin hangi kısmına ait olduğu belirlenememiştir.

[V/132] rılmadı, Muhammed'in emriyle sahiblerine iade edildi. Ganimetin mal-ı müşterek *{ortak mal}* olması ve bundan dolayı el sürülmek caiz bulunmaması mefhumuna gayet sıkı sûrette hürmet ve riâyet edildi. Ganâimin muhafızı Ferve b. Amr müzayedeyi de idare etti. Güneşten tahaffuz *{korunmak}* için başına sarmak üzere ganâimden bir kumaş almış, müzayede ameliyyesi nihayet bulduğu vakit bunu iade etmeyi unutmuştu. Hatasını pek geç fark etti. Bu gayr-ı ihtiyârî kusurunu itiraf için Peygamber'in nezdine gitti, Muhammed, hiç merhamet etmeden, o bağın cehennem ateşinden bir çember olduğunu bildirdi. Muhammed, bâr-gîre *{beygire}* bindiği vakit hayvanı tutan Kerkere namında bir zenci ganâime dâhil bulunan bir harmaniyi *{cübbeyi}* saklamak istedi. Birkaç gün sonra, müteâkib Vâdilkurâ Muharebesi esnasında vefât etmiş olmakla beraber, çaldığı esvâbdan dolayı Muhammed onu cehennemlikler arasında tasnîf etti *{sınıflandırdı}*. Ganâimin taksiminde Muhammed, külçe halinde (tibr) altın ve gümüş ile darb edilmiş altın ve gümüşün (zeheb, fizza) ancak birbirlerinin vezin *{ağırlık}* itibarıyla tamamen muâdili olmak şartıyla mübâdele edilebileceğini *{değiştirilebileceği}* bildirdi. Sadece bir tahmin üzerine mübâdeleyi şiddetle men etti.[97]

§39. Ganâim taksim olunduğu sırada Muhammed, Hudeybiye Seferi'nde kendisine refâkat etmiş olanların kâffesinin *{tamamının}* hissedâr olmalarını istedi.[98] İhtimal ki o seferin mahrumiyetlerini ve o münasebetle uğradıkları acı sukût-ı hayal karşısında sakin ve mutî'âne *{itaatkâr}* hareketlerine bir mükâfat olmak üzere böyle düşünmüştü. Mamafih, Hudeybiye'ye iştirak etmemiş olan ve bu meyanda ez-cümle Müslü-

97 Hişâm, 759, 765; Vâkıdî Wellhausen, 281-282; Taberî, birinci cild, 1584, satır 16 ve müteâkib satırlar; Hacer, birinci cild, 1020 numara
[VI/133] 2652, burada zenci kölenin ismi(nin) Kerkere değil [V/133] Mid'am [diğer menbalara göre] olduğu söyleniyor; üçüncü cild, 803 numara 1968; Belâzurî, 34; Esîr, ikinci cild, 170; Buhârî, üçüncü cild, 129-130; Hamîs, ikinci cild, 60-61, 65).

98 Not-1 [V/134] Hudeybiye Seferi'nde bulunduğu halde Hayber'de bulunmayan yalnız bir kişi vardı. O da Câbir b. Abdillâh b. Harâm'dır. Fakat Muhammed ona da sairleri gibi bir hisse ayırmıştır.

manlarla birlikte harb etmiş olan Medine Yahudilerinden on kişi ile iki köle Peygamber'in ulüvv-i cenâbı *{cömertlik}* eseri olarak mükâfat gördüler. Yirmi Müslüman kadın da sefere iştirak etmişti. Bunlardan biri, Âsım b. Adî'nin zevcesi, Ḫayber'de bir kız doğurdu. Bu kadınların Hayber'e gelmekten maksadları yaralılara bakmak, tulumları dikmek, kocalarının ve kardeşlerinin işlerini görmekti. Zikredilen esâmi *{isimleri}* arasında Ümeyye bt. Kays İbni's-Salt'a tesadüf ediyoruz. Medine'den Hayber'e kadar olan mesafenin bir kısmını Muhammed ile aynı devede yapmıştır. Hadîse itimâd etmek icâb ederse yolda birdenbire kadının âdeti gelerek semeri kirletmiştir.[99] İsimlerine [V/134] vakıf olduğumuz diğer kadınlar Abdullah b. Üneys'in zevcesi Ümmü'l-Alâ el-Ensâriyye, Ümmü Sinân ve Ümmü Umâre'dir. Bunların her biri sefer esnasındaki hatıralarına dair ehâdîs nakletmişlerdir. Bütün bu kadınlar Peygamber'den hediyeler aldılar. Fakat ganâimden hissedâr olmadılar.[100]

§40. Nihayet bütün ganâimin müzayedesinde hâsıl olan parayı taksim sırası geldiği vakit ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* muhâriblerin miktarına müsâvî *{eşit}* hisseler ayrıldı. Bir piyade için bir hisse, yanlarında bir bâr-gîr *{beygir}* bulunanlar için üç hisse hesab olundu.[101] Bin dört yüz insan ile 200 bâr-gîr *{beygir}* vardı, bazılarının iddia ettiği gibi 300 bâr-gîr değil. Zeyd b. Sâbit herkese hisselerini teslim etmek vazifesiyle mükellef oldu. Taksim olunan hisselerin mecmû'u *{toplamı}* 1800'e bâliğ olmuştur *{ulaşmıştır}*.[102]

99 Hişâm, 768; Vâkıdî Wellhausen, 283.

100 Vâkıdî Wellhausen, 284; Taberî, birinci cild, 1586; Hamîs, ikinci cild, 59.

101 Not-1 [V/135] Bâr-gîr *{beygir}* sahiblerine hisse verilirken hayvanların kanının hâlisiyetine gayet dikkat edilirdi. halisü'd-dem *{safkan}* bir Arab atı ile harbe iştirak etmeyenlere üç hisse verilmezdi. Mamafih bazılarının iddiasına göre büyük fütûhât muharebelerinden evvel Arabistan'da halisü'd-dem *{safkan}* Arab atlarından başka hayvan mevcûd değildi (Vâkıdî Wellhausen, 285).

102 Vâkıdî Wellhausen, 285; Buhârî, üçüncü cild, 128, metinde hataen 114 yazılıdır; Hamîs, ikinci cild, 61; Haldûn, ikinci cild, zeyl 38.
Not-2 [V/135] Menbalar, bir hissenin neye bâliğ olduğunu söylemiyorlar. Mamafih bunu hesab etmek kâbildir. Muhammed'in aldığı bir hums,

[V/135] §41. Menkûl ganâimin tevzî'i *{dağıtımı}* nihayet bulunca Muhammed, zengin Hayber arazisinin vâridâtının *{kazançlarının}* kura ile tevzî'ine *{dağıtımına}* başladı. Hayber arazisi de vâridâtları takriben müsâvî *{eşit}* olacak sûrette 1800 hisseye ayrıldı. Her yüz hisse üzerine bir nâzır *{memur}* tayin olundu. Mamafih tevzî' *{dağıtma}* muamelesi yalnız Netâh ve Şık havâlisinde tatbik olunmuştur. Çünkü Muhammed bütün Ketîbe arazisinin[103] bir humsa *{beşte birine}* muâdil olduğunu takdîr ederek bunu kendisine alıkoydu. Her yüz hissenin on sekiz parçalarına âtideki *{gelecekteki}* nâmlar *{isimler}* verilmiştir.[104] **(1)** Âsım b. Adî; **(2)** Ali; **(3)** İbn Avf; **(4)** Talha; **(5)** Benî Sâide; **(6)** Benî Neccâr, **(7)** Benî Hârise; **(8)** Benî Eslem ve Benî Gıfâr. Bunun yüz hissesi Benî Eslemlere ve otuz hissesi diğerlerine ait idi; **(9)** ve **(10)** Benî Seleme. Bunların muamelelerine Muâz b. Cebel nezaret ediyordu; **(11)** Ubeyde; **(12)** Benî Ubeyd; **(13)** Benî Evs. Lefîf ismi de verilirdi. Müzayedeye çıkarıldığı vakit Ömer tarafından iştirâ edildi; *{satın*

[V/136]

senede sâfî olarak sekiz bin kentale *{kiloya}* bâliğ olursa (§ 43. fıkra, not 1) diğer dört hums takriben 32000 kental olmak, yani senevî *{yıllık}* takriben bir hisseye 18 kental düşmek iktizâ eder *{gerekir}*. Bir kental takriben kırk frank olarak hesap edilirse her hisse, senevî sekiz yüz frank temin ediyor demekti. O zamanlarda oralarda bu meblağ şimdi bizim zamanımızda bunun on misli bir kıymet-i hâizdir.

[V/137] 103 Not-1 [V/137] Belâzurî'ye nazaran (25) Ketîbe'nin humsunda Sülâlim de dâhildir. Belâzurî diğer tarafta (26, satır 3) Vâtih ile Sülâlim'in Müslümanlara tahsis edilen dört hums arasında kaldığını, Netâh ve Şık ile değiştirildiğini söylüyor (Yahya, 22, satır 11 ve müteâkib satırlar).

104 Not-2 [V/137] Listeyi Vâkıdî'nin eserindeki şekilde naklettik. Fakat şurasını ilave etmek iktizâ eder ki bura da bu listenin yeri değildir. Ömer zamanında vukû'a gelmiş bir muameleye aittir. Muhammed yalnız varîdâtı taksim etmiştir. Belâzurî bu noktayı sarîh *{açık}* sûrette beyan eder. (26, satır 4-5). Ömer ise arzın rakabesini tevzî' etmiştir *{dağıtmıştır}* (Belâzurîye bakınız. Glassarium, 46 sub voceraqaba). Binaenaleyh bu hisselerin sırası ve isimleri ağleb *{büyük}* ihtimale göre Halife Ömer'in eseridir (üçüncü sene-i hicriyyeye bakınız). Vâkıdî Wellhausen, 285, not 2. Wellhausen, Vâkıdî'nin beyanatından anlaşıldığına göre Hayber'in, fevzâ *{karma}* yani Müslümanların mal-ı müştereki *{ortak malı}* gibi telakki edildiğini ve bundan dolayı yalnız hâsılâtı(-nın) taksim olunduğunu söylüyor. Parçaların nâmlarının *{isimlerinin}* nereden neş'et ettiğine *{ortaya çıktığına}* dair menbalar hiçbir malûmât vermiyorlar.

alındı} **(14)** Zübeyr; **(15)** Üseyd b. Hudayr; **(16)** Benî Hârise, buna Revâha nezaret ediyordu; **(17)** Benî Beyâda, buna Ferve nezaret ediyordu; **(18)** Nâim; kadîm sahibi Yahudi Nâim'e izafetle bu isim verilmiştir. Muhârebe tafsîlâtı esnasında ismi geçen Nâim Hisarı'nın da sahibi oydu. (§ 16). İsteyen hissesini satabilmek salâhiyetine mâlikdi. Bu teshilâttan *{kolaylıklardan}* birçokları istifade ettiler. Ömer b. Hattâb tarafından iştirâ edilen *{satın alınan}* 13. kısımdan başka, Muhammed bir Gıfârî'nin hissesini, Muhammed b. Mesleme de Eslemlerin hisselerini satın aldı.[105]

§42. Bütün Ketîbe arazisi, kendi hissesine düşen hums-ı [V/138] ganimet *{genimetin beşte biri}* olmak üzere, Peygamber tarafından alındı. Bu arazinin hasılatı, o zaman Arabistan'daki telakkiyata *{görüşlere}* nazaran, gayet azîm idi. Yani senevî takriben sekiz bin vesk *{ağırlık}* hurma, üç bin sâ' *{miktar}* hubûbât, bin sâ'[106] Nevât hurma çekirdeği?[107] getirdiği hesab olunuyordu. Muhammed bunların nısfını *{yarısını}* aldı. Bu vâridât *{gelirler}* ile Peygamber tekmîl *{bütün}* akrabalarına ve umûmiyetle fakir dilencilere yardım edebiliyordu. Men-

105 Vâkıdî Wellhausen, 285; Taberî, birinci cild, 1588; Belâzurî, 26, biraz hafif bir fark ile hikâye ediyor: Muhammed bütün araziyi, her biri yüzer hisseyi hâvî olmak *{kapsamak}* üzere 36 kısma ayırdı. Bunların nısfını *{yarısını}* Hayber sekenesine ve Müslüman nevâibine *{kamu harcamaları}* verdi. Diğer nısfını Müslümanlar arasında tevzî' etti *{paylaştırdı}*. Muhammed de sairleri [V/137] ile beraber Netâh ve Şık havâlisindeki araziden hissesini aldı. Ketîbe ise vakıf olarak telakki *{kabul}* edildi (vakf); Esîr, ikinci cild, 171; yukarı(da)ki § 33 ve 34. fıkralara ve 13. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız.

106 Not-1 [V/141] Bir sâ'ın *{ölçü}* ağırlığı takriben 2, 11872 kilogramdır. J. A. Sauvaire'ye bakınız 1886, cilt, VII, 394 ve müteâkib sahifeler). Bir vesk, 60 sâ'a mukabildir. Takriben 192, 80352 kilogramdır (Sauvaire J. A. 1886, cild VIII'e bakınız. 273. ve müteâkib sahifeler). İkisi de kilo cinsinden bir vahid-i kıyasîdir *{ölçü birimidir}*. Ketîbe'nin hasılat-ı umûmiyyesi demek oluyor ki bizim ölçülerle takriben 15425 kental hurmaya, takriben 64 kental hubûbâta ve 21 kental hurma çekirdeğine bâliğ oluyordu *{ulaşıyordu}*. Nısfı Yahudilere ait olduğu için Muhammed'in elinde sekiz bin kentalden biraz noksan bir miktar kalıyordu. Vasatî Arabistan'da hiç kimse bu kadar azîm bir vârîdâta *{gelire}* mâlik olmamıştı (§ 46. fıkraya bakınız).

107 (Vâkıdî Wellhausen'e bakınız, 286, not 1).

balarda bu münasebetle Peygamber tarafından vukû' bulan tevzîâta *{dağıtmalara}* dair tafsîlâta tesadüf eyliyoruz. Peygamber'in zevcelerinden her biri tahsîsât-ı seneviyye *{yıllık ödenek}* olarak 80 vesk *{bir deve yükü kadar miktar}* hurma, 20 vesk hubûbât alırdı. Fakat İbn İshâk'a nazaran Âişe'ye husûsî olarak 200 vesk veriliyordu. Peygamber'in amcası Abbâs 200 vesk hurma, damadı Ali 100 vesk hubûbât, kerîmesi ve Ali'nin zevcesi Fâtıma 200 vesk hububât alıyorlardı.[108] Üsâme b. Zeyd, bazılarına nazaran 150, bazılarına nazaran 250 vesk almıştı. Bunun ellisi hubûbât, ellisi hurma çekirdeği, mütebâkîsi *{geri kalanı}* hurma idi. Ümmü Rumeysa bt. Ömer b. Hâşim b. Muttalib, 5 vesk hubûbât yahut İbn İshâk'a göre 40 vesk almıştır. Mikdâd b. Amr, 15 vesk hubûbât alıyordu.
[V/139] Bu varîdâtı getiren arazi muahharan yüz bin dirhem mukabilinde Muâviye tarafından iştirâ edildi *{satın alındı}*. Ebû Bekir 100 aldı. Akîl b. Ebî Tâlib 140 vesk aldı. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in çocukları 50 vesk aldılar. Rebî'a b. Hâris b. Abdilmuttalib 100 vesk; Ebû Süfyân b. Hâris 100 vesk; Ebû Kays Salt b. Mahreme b. Muttalib b. Abdimenâf 30 vesk;[109] biraderi Ebû Nebka 50 vesk; biraderi Kasım 50 vesk, biraderi Kays 50 vesk yahut İbn İshâk'a göre 30 vesk, Rükâne b. Abdiyezîd 50 vesk; Mistah b. Üsâse b. Abbâd ve hemşiresi Hind 30 vesk; İbn İlyâs 50 vesk; Safiyye bt. Abdilmuttalib 40 vesk;[110] Buhayne bt. Eret (İbn İshâk'a nazaran Bintü'l-Hâris) b. Muttalib (aynen) 30 vesk; Sana'a bt. Zübeyr b. Abdilmuttalib 40 vesk; hemşiresi Ümmü Hakem 30 vesk; Hüseyin, Hatice ve Hind b. Ubeyde b. Hâris 100 vesk; Ümmü Hânî bt. Ebî Tâlib 40 vesk; Hemşiresi Cümâne 30 vesk; Ümmü Tâlib 30 vesk; Ebû Erkam 50 vesk; Abdurrahmân b. Ebî Bekir 40 vesk; Ebû Basîr 40 vesk; İbn Ebî Huneys 30 vesk; Abdullah b. Vehb ve iki oğlu 40 ve 50 vesk; Benî Leyslerden Nümeyle el-Kelbî 50 vesk; Ümmü Habîbe bt. Cahş 30 vesk; Melkû yahut Melkân b. Abde 30 vesk; Muhayyi-
[V/140] sa b. Mes'ûd 30 vesk; Ubeyde b. Hâris'in kızları ve Hüseyn b.

108 Sâ'd'a bakınız, 17, satır 20.
109 Hacer, ikinci cild, 508 numara 8585.
110 Sâ'd'a bakınız, VIII, 27, satır 23.

Hâris'in bir kızı 100 vesk; Ubeyd b. Abdiyezîd'in oğulları 60 vesk; Evs b. Mahreme'nin bir oğlu 30 vesk; Nu'aym b. Hind 30 vesk; Uceyr b. Abdiyezîd 30 vesk; Ümmü'l-Erkam 50 vesk; Hamne bt. Cahş 30 vesk; Ümmü'z-Zübeyr 40 vesk aldılar. İbn İshâk'ın rivâyetine göre Muhammed, kendi zevcelerine 700 vesk verdi.[111] Bu tahsîsâtlardan *{ödeneklerden}* muhtasaran *{özetle}* bahsettiği sırada Abbâs'ın ismini de cetvele idhâl eder *{dâhil eder}* ve Muhammed'in Benî Muttaliblere mektup ve mevsûk bir vesîka ile bunu verdiğini (ketebe kitâben sâbiten) söyler.[112]

111 Hişâm, 775-776; Vâkıdî Wellhausen, 287; Belâzurî, 25-28.
Not-2 İbn İshâk ile Vâkıdî'nin listelerini birleştirerek tek bir cedvel ha- [V/141]
line kalb ettik. Fakat ikisindeki esâmî birbirlerinin aynı değildir. Listelerin birindeki isimler ve miktarlar diğerindekilere tamamen tevâfuk etmez *{uymaz}*. İbn İshâk'ın listesi cem'an *{toplam}* 2830 vesk gösterdiği halde Vâkıdî'nin listesinin yekûnu *{toplamı}* 2850 veske bâliğ olur *{ulaşır}*. Bunları birleştiren bizim liste ise 3250 yahut kabûl edilen muhtelif rivayetlere göre 3270, 3370 ve 3450 vesk göstermektedir. Ketîbe'nin hasılat-ı sâfiyesi(nin) *{net hasılat}* 4000 vesk ve 2000 sâ' olduğunu biliyoruz. Bu sûretle görülüyor ki Peygamber'e, tevzî' ettiği *{dağıttığı}* birçok tahsîsâta *{ödeneğe}* rağmen yine büyük bir miktar kalıyordu. İbn İshâk, Hayber hasılatını zevcelerine bağışladığına dair Peygamber'in bir vesikasının sûretini muhafaza etmiştir. İbn İshâk'ın hıfz ettiği sair bazı vesikalar yukarı(da)ki tahsîsât *{ödenek}* listesini nakz etmektedirler *{bozmaktadır}* (Hişâm'a bakınız, 776, satır 8). Hiç şüphesiz hepsinin eskisi olan İbn İshâk'ın listesinde Abbâs'ın ismi(- [V/142]
nin) bulunmaması şâyân-ı dikkattir. Hâlbuki Vâkıdî'de Abbâs'ın ismi dâhildir. İkinci asr-ı hicrînin Abbâs'a te'siri, Vâkıdî'nin eserinde daha şiddetle mahsûs *{belli}* oluyor. Filhakika, Abbâs'ın Hayber'in fethinden bir sene sonra Müslüman olduğu malumdur.

112 Not-3 [V/142] Bu esâmî *{isimler}* listesine göz gezdirince anlıyoruz ki Muhammed kendince bir takım esbâb-ı şahsiyyeden *{şahsi sebeplerden}* dolayı ailesi efrâdına husûsî bir imtiyaz veriyordu. Sanki vazife-i risalet, ailesinin sair efrâdına da husûsî bir hak bahşediyor gibiydi. Bu sûretle, Arabların da muvakkaratın *{saygın}* temâyülâtına *{meyletmesine}* bî-gâne *{yabancı}* bir hanedanlık mefhûmunun *{kavramlarının}* ilk temelleri(nin) atıldığını görüyoruz. Bu mefhum, bir gün İslamiyet âleminde galebe çalacak ve Abbâsîleri mevki-'i iktidara getirecek idi. Muhammed'in hatt-ı hareketi daha o zamanlar bir takım ümitler ve müddeayat *{iddialar}* tevlîd etti *{ortaya çıkardı}*. Bunlar, Muhammed'in akrabalarına bahşetmek istediği miktar ve derecenin fevkine çıkıyordu. Filhakika, Vâkıdî bize kıymetdâr bir haber veriyor. Fazl b. Abbâs ile Abdulmuttalib b. Rebî'a b. Hâris, babalarının teşvikiyle Peygamber'in nezdine giderek fukara vergisinin "sadakaât"ın idaresi(nin) kendileri-

Sa'd, VIII, 31, satır 11 ilave ediyor: **(1)** Peygamber'in halası Ümeyye bt. Abdilmuttalib 40 vesk almıştır. Aynı eser, satır 20 **(2)** Peygamber'in amcazâdesi Dubâ'a bt. Zübeyr b. Abdilmuttalib 40 vesk; aynı eser, 32, satır 1 **(3)** yukarıkinin hemşiresi Ümmü'l-Hakem 40 vesk; aynı eser, satır 5 ve 9 **(4)** yukarikilerin hemşireleri Safiyye ve **(5)** Ümmü'z-Zübeyr kırkar vesk; aynı eser satır 14 ve 20 ve 33. sahife, satır 2 **(6)** Ebû Tâlib'in kızları Ümmü Hânî **(7)** Ümmü Tâlib ve **(8)** Cümâne 30 ve 40 vesk almışlardır.[113]

ne tevdî' edilmesini *{bırakılmasını}* istediler. Bu, şekl-i idaresine nazaran, idare eden kimse için pek kârlı bir iş teşkil ediyordu. İfsâd *{bozmak}* ve idlâl *{saptırmak}* için pek az nâmuskârâne bir kazanç için kuvvetli bir alet idi. Akrabasından bu iki gencin talebleri, Muhammed'e bile o kadar büyük bir hayâsızlık gibi göründü ki efrâd-ı ailesine karşı hissettiği zaaf-ı meclûbiyete *{düşkünlüğe}* rağmen buna muvâfakat etmedi *{uygun bulmadı}*. İki delikanlıya ağır lakırdılar söyledi. Mesâlih-i umûmiyenin *{genel yararların}* kendi ailesine has bir menbâ-'ı istifade olmayacağını beyan etti. Mamafih, göründüğü kadar hiddet etmemişti. Efrâd-ı ailesinin hırs ve tama'ını *{aç gözlülüğünü}* teskîn ve tatmin etmek istediği için iki delikanlıya birer zevce bularak Hayber'in beşte
[V/143] bir hissesi üzerinden onlara cihâz *{çeyiz}* verdi. Fazl, Mahmiyetü'z-Zübeydî'nin; Abdulmuttalib de Ebû Süfyân b. Hâris'in kızıyla evlendiler. Bu sûretle Muhammed işi tesviye etmiş *{eşitlemiş}* olduğunu ümit etti (Vâkıdî Wellhausen, 288). Mamafih bu vaka bir müddet sonra cereyân etmiş olmak lazım gelir.

113 Not-4 [V/143] Arab ırkının hırs ve tama'ı *{aç gözlülük}* Hayber zabtı münasebetiyle ve bilhassa sâlifü'z-zikr *{zikredilen}* vâridâtından istifade hakkında verilen tafsilât münasebetiyle meydan-ı alâniyete çıkıyor. Bundan dolayı muhaddisîn bu vâridât hakkında bazı tafsilâtı muhafaza etmek istemişler ve Ebû Bekir ile Ömer ve Ali'nin Hayber vâridâtını *{gelirlerini}* yalnız umûr-ı hayriyeye *{hayırlı işlere}* hasr ettiklerini *{vakfettiklerini}*, nefislerine hiçbir şey harc etmediklerini söylemişlerdir. Muhammed'in hums *{beşte bir}* hissesinden tahsîsâtın *{ödeneğin}* bağlanması Peygamber'in keyfî bir hareketi idi. Bir emr-i ilahi ile takviye edilmemişti. Sonra, Peygamber'in her türlü emirlerine karşı gösterilen hürmet ve riayet neticesinde bu ahkâm muhafaza olundu, fakat ehâdîsin mündericâtından *{içindekilerinden}* anlaşılıyor ki bunların ne türlü bir hukuk ve tasarruf olduğu tayin edilmemiştir. Faraza biliyoruz ki Ömer, İbn Abbâs'ı ve sairlerini Hayber vâridâtından vazgeçmeye sevk etmek istemiş, fakat muvaffak olamamıştı. Çünkü hepsi haklarının muteber olduğu noktasında ısrar etmişler, Peygamber'in ittihâz ettiği *{kabul ettiği}* hareketi sened olarak ileriye sürmüşlerdi. Çünkü Peygamber ölmüş akrabalarının vârislerine bile vâridâtı te'diyede *{ödemede}* devam eylemişti. Bundan dolayı Halife Ebû Bekir, Ömer, Os-

Hayber Şehitleri [V/144]

Hayber'de Maktûl Düşen Müslümanların Cedveli[114]

§43. Hayber Seferi esnasında âtideki sahâbeler vefât etmişlerdir. (İbn İshâk'ın listesi): **(1)** Ebû Yezîd Rebî'a b. Ektem (Eksem) b. Şahyere (Sahbere) b. Amr ve b. Lükeyz b. Âmir b. Ganm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme, el- Esedî. Benî Ümeyye- [V/145] lerin halîfi yani müttefikidir. İkinci sene-i hicriyyede Bedir Muharebesi'nde ve müteâkib bütün seferlerde hazır bulunmuştur. Netâh hisarlarının birinin esna-yı zabtında maktûl düştü. Kendisini öldüren Hâris el-Yahudi idi. Öldüğü zaman otuz yaşında idi.[115]

man aynı usulü kabûl ve Hayber tahsîsâtını *{ödeneğini}* ilk müstefîd olan *{faydalanan}* kimselerin gayr-ı kâbil-i nez' *{vazgeçilmez}* hakîki tasarrufları gibi telakki etmeye mecbur oldular. Mamafih mevcûd bazı ehâdîse nazaran Ömer tahsîsâtların gayr-ı kâbil-i nez' *{vazgeçilmez}* olduğu esasını kabûl etmemiştir. Tahsîsât *{ödenek}* sahiblerinden biri vefat ettiği zaman vârislerin elinden bunu alıyordu (Vâkıdî Wellhausen, 288-289). Bu tezatlar Muhammed'in vaz' ettiği *{koyduğu}* ahkâmın *{hükümlerin}* bazen ne kadar mübhem *{belirsiz}* olduğunu isbat eder. Muhammed başka [V/144] türlü yapmadığı zaman izahat vermeksizin, sebebini bildirmeksizin istediği gibi keyfî sûrette hareket etmeyi âmâline *{emellerine}* muvâfık *{uygun}* görürdü. Vahiyler, bazı hâdisâtdan *{olaylardan}* tereddüde düşen efkâr-ı umûmiyye *{kamuoyu}*, Peygamber tarafından ittihâz *{kabul}* edilen kararın taraf-ı ilahiden te'yidine *{desteklenmesine}* lüzum gösterdiği zaman nazil olurlardı.

Not-5 [V/144] Yakûbî (ikinci cilt, 57) en kadîm menbalarda görülmeyen bir haber veriyor. Bundan dolayı bu malûmâtı büyük bir kayd-ı ihtiyatı ile telakki etmek lazım gelir. Muhammed, Hayber ganâiminin tevzî'ini *{dağıtımını}* bitirmek üzere olduğu sırada uzun bir kuraklıktan ve kıtlıktan dolayı Mekke'de bir sefalet hüküm sürdüğüne vakıf oldu. Bunun üzerine, ganâimin kalan miktarını toplayarak Amr b. Ümeyye ed-Damrî'ye verdi; Mekke'ye götürmesini ve fakirler arasında tevzî' edilmek *{dağıtılmak}* üzere Kureyş reisi Ebû Süfyân b. Harb ile Safvân b. Ümeyye b. Halef ve Sehl (Süheyl) b. Amr'a vermesini emreyledi. Safvân b. Ümeyye ile Sehl b. Amr, Peygamber'in hediyesini kabûl etmek istemediler. Fakat Ebû Süfyân b. Harb hiç müşkilât çıkarmadı ve Peygamber'in bütün iânesini *{yardımını}* kabul ederek en fakir Kureyşîler arasında tevzî'ine *{dağıtımına}* bizzat ihtimam gösterdi.

114 Not-1 [V/150] Sprenger (üçüncü cild, 273) maktûl Yahudilerin miktarı(nın) 903'e bâliğ olduğunu söylüyor. Fakat ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* menba tasrîh etmiyor *{açıklamıyor}*.

115 Hişâm 768; Hacer, birinci cild, 1035, numara 2677; Esîr Esed, ikinci cild, 165-166.

(2) Sakîf b. Amr b. Şumayt.

Benî Ganm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme kabilesine mensûbdur. Benî Ümeyyelerin halîfi idi. İki biraderi Müdlâc ve Mâlik ile birlikte Bedir Gazası'nda hazır idi. Üseyr b. Rizâm namında bir Yahudi tarafından öldürülmüştür. Vâkıdî kendisine Sekâf diyor.[116]

(3) Rifâ'a b. Mesrûh (yahut Mesmûh yahut Muşmereh), el-Esedî.

Benî Esed b. Huzeyme kabilesindendir, Benî Abdişşemslerin halîfidir.[117]

(4) Abdullah b. Hubayb b. Uheyb (yahut Vüheyb) b. Süheym b. Gayra, Benî Sâ'd b. Leyslerden.

Benî Esedlerin halîfidir. Validesi Benî Esedlere mensûb idi. İbn İshâk bunun Hayber'de öldüğünü söylüyorsa da Vâkıdî, biraderi Abdurrahmân b. Hubeyb ile birlikte Uhud şehitleri
[V/146] arasına ismini idhâl eder.[118]

(5) Bişr b. Berâ b. Ma'rûr b. Sahr b. Sinân. Medine Hazreclerinin bir kolu olan Benî Seleme b. Sa'dlardandır. Pederi ile birlikte Akabe ictimâ'ında *{toplantısında}* hazır idi.[119] Bedir Gazası'na iştirak etmiş ve Muhammed'in bütün gazvelerinde hazır bulunmuştur. Zehirli koyun etinden yiyerek Hayber'de mesmûmen *{zehirlenmiş olarak}* vefât etmiştir. (§ 38).[120]

(6) Fudayl b. Nu'mân, el-Ensârî, es-Sülemî.

İbn İshâk'a nazaran Hayber'de vefât etti. Fakat Vâkıdî ismini Benî Seleme'nin şeceresinde bulamamıştır. Bundan dolayı Tufeyl b. Nu'mân b. Hansâ b. Sinân'dan galat *{yanlış}* olmasını

116 Hacer, birinci cild, numara 955; Hişâm, 768; Esîr Esed, birinci cild, 246, bazılarına nazaran Uhud'da öldüğünü söylüyor.

117 Hişâm, 768; Hacer, birinci cild, 1063, numara 2664; Esîr Esed, ikinci cild, 185.

118 Hişâm, 768, 769; Hacer, ikinci cild, 909-910, numara 3973; Esîr Esed, üçüncü cild, 207.

119 Medhale bakınız, § 344, numara 30.

120 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 304-305, numara 650; Esîr Esed, birinci cild, 183-184.

zanneder. Filhakika bu Tufeyl, Mûsâ b. Ukbe tarafından Hayber'de hazır bulunan ashâb meyânında zikredilmektedir.[121]

(7) Mes'ûd b. Sa'd b. Kays b. Halde (yahut Calde) b. Âmir b. Züreyk, el-Ensârî ez-Zerkâ.

Mûsâ b. Ukbe'ye nazaran Bedir Muharebesi'nde hazır bulunmuştur. İbn İshâk bunu kabûl ediyor. Mamafih Hayber'de vefât ettiğine dair İbn İshâk'ın beyanatına Vâkıdî itiraz etmektedir. Vâkıdî'ye nazaran Bi'r-i Maûne'de vefât etmiştir.[122-123]

(8) Mahmûd b. Mesleme b. Hâlid b. Mecda'a, el-Ensârî el-Evsî el-Hârisî. [V/147]

Meşhûr Muhammed b. Mesleme'nin [vefâtı: 46] biraderi ve Benî Abdü'leşhellerin halîfidir. Uhud Muharebesi'nde, Hudeybiye Seferi'nde hazır idi. Malûm olduğu üzere Hayber'de Nâim Kalesi kurbunda *{yakınında}* Yahudi Merhab tarafından başının üstüne atılan taştan vefât etmiştir. Taş kafasının kemiğini kırdığı için cerîhasından üç gün sonra terk-i hayat eylemişti. Âmir b. Ekva' ile aynı kabre defnolundu.[124]

(9) Ebû Dayyâh b. Sâbit b. en-Nu'mân b. Ümeyye b. İmruülkays.

Benî Amr b. Avflardandır (Ensâr). Bedir'de, Uhud'da ve sair seferlerde hazır bulunmuştur.[125]

(10) Hâris b. Hâtıb.

İbn İshâk'ın (Hişâm, 769) ve Vâkıdî'nin[126] listesinde Bedir muhârebelerinden biri olmak üzere mezkûrdur *{zikre-*

121 Hişâm, 769; Hacer, üçüncü cild, 414 -415, numara 1121; Esîr Esed, dördüncü cild, 184.
122 4. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 5.
123 Hişâm, 769; Hacer, üçüncü cild, 837, numara 2060; Esîr Esed, dördüncü cild, 358.
124 Hişâm, 768-769; Hacer, üçüncü cild, 787-788, numara 1934; Esîr Esed, dördüncü cild, 333-334; § 16. fıkraya da bakınız.
125 Hişâm 769; İbn Hacer'de ismi yoktur. Esîr'e nazaran, Esed, beşinci cild, 233, ismi Nu'mân (yahut Umeyr) b. Sâbit b. Nu'mân b. Ümeyye b. İmruülkays el-Ensârî, el-Evsî idi.
126 Vâkıdî Wellhausen, 289.

dilmiştir}. Benî Amr b. Avf kabilesinden gösteriliyor. Fakat Hacer'de[127] ve Esîr'de[128] iki Hâris b. Hâtıb görüyoruz. İkisi de Muhammed'den bir hayli sene sonra vefât etmiştir. Biri Kureyşîdir. Diğeri 37 tarih-i hicrîsinde Sıffîn'de muharebe etmiştir. Onun için burada bir isim yanlışlığı olmak gerektir.

[V/148] **(11)** Urve b. Mürre b. Sürâka.

Benî Urve b. Avflardandır.[129]

(12) Evs b. Kâid (yahut Fâid yahut Fâik yahut Fâke).

Benî Amr b. Avflardandır.[130]

(13) Üneyf b. Habîb.

Benî Amr b. Avflardandır.[131]

(14) Sâbit b. Eslet el-Ensârî el-Evsî.

Benî Amr b. Avflardan.[132]

(15) Talha.

Benî Amr b. Avflardan.[133]

[V/149] **(16)** Umâre b. Ukbe b. Hâris el-Gıfârî.

Bir ok isabetiyle maktûl olmuştur.[134]

(17) Âmir b. Sinân b. Abdillâh b. Kuşeyr el-Eslemî. Kendisine İbnü'l-Ekva' denilirdi.

127 Birinci cild, 564-565, numara 1386, 1387.
128 Esed, birinci cild, 322, 323.
129 Hişâm, 769; Hacer, ikinci cild, 1136-1137, numara 9889; mamafih Esîr'in "Esed"inde ismi yoktur.
130 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 171-172, numara 345; Esîr Esed, birinci cild, 148.
131 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 153, numara 299. Vâkıdî Wellhausen (289), buna Üneyf b. Vâil der ve Nâim Hisarı önünde maktûl düştüğünü söyler (Esîr'e bakınız. Esed, birinci cild, 136. Burada bir Üneyf b. Hubeyb'den ve bir Üneyf b. Vâil'den bahsolunur. İkisi de Hayber'de vefât etmişlerdir.
132 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 385, numara 866.
133 Hişâm, 769; Hacer, ikinci cild, numara 8768.
134 Hişâm, 769; Hacer, ikinci cild, 1228, numara 10086 ve 1229-1230, numara 10088.

Seleme b. Amr b. Ekva'nın amcasıdır. Mübâreze esnasında kendi kendisine açtığı bir yaradan ölmüştür. Şair idi.[135]

(18) Esved er-Râ'î. Yani zenci çoban. İsmi Eslem idi.[136]

(19) Mes'ûd b. Rebîa b. Amr b. Sa'd b. Abdilkurâ, el-Karî. Benî Kârelerdendir. Kendisine Mes'ûd b. Âmir b. Rebîa'da denilir. En ilk zamanlarda, Muhammed Dârü'l-Erkam'a girmeden evvel İslamiyet'i kabûl etmişti.[137] Medine'ye kaçtı; Ubeyd b. Teyyihân ile kardeş oldu,[138] Bedir Gazası'nda hazır bulundu. Mamafih, Ebû Ma'şer'e nazaran 30'uncu sene-i hicriyyede ölmüştür. İbn Hişâm, İbn İshâk'ın listesini itmâm ederek *{tamamlayarak}* bunun Hayber'de vefât ettiğini söylüyor. Benî Zührelerin halîfi olduğunu iddia ediyor.[139]

(20) Evs b. Katâde. [V/150]

Benî Amr b. Avflardandır (Ensâr). İbn İshâk'ın listesine İbn Hişâm tarafından ilave edilmiştir. İbni Hacer bunun Hayber'de vefât ettiğini İbn İshâk'tan naklen te'min eyler.[140]

Aynı liste âtideki ilavelerle Vâkıdî Wellhausen'de de mevcûddur.

(21) Adî b. Mürre b. Sürâka el-Belevî, Ensârın bir halîfidir.[141]

(22) Evs b. Habîb ki, ihtimal 12. numaradaki ismin şekl-i diğeridir.

(23) Zenci köle Yesâr. İhtimal ki 18. numaradakinin aynı(-sı)dır.

135 Hişâm, 756, 769; Hacer, ikinci cild, 621-622, numara 8670; Esîr Esed, üçüncü cild, 81.

136 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 71, numara 130; Esîr Esed, birinci cild, 76.

137 Medhale bakınız, § 263.

138 Birinci sene-i hicriyye, § 50.

139 Hişâm, 769; Hacer, üçüncü cild, 836, numara 2055, Hayber'de vefâtı burada meçhul geçiliyor. Esîr, Esed'de böyledir, dördüncü cild, 357. 30'uncu sene-i hicriyyede vefât ettiği yazılıyor.

140 Hişâm, 769; Hacer, birinci cild, 172, numara 346, Esîr'de ismi yoktur.

141 Hacer'e de bakınız, ikinci cild, 1123-1124, numara 9856; Esîr Esed, üçüncü cild, 398.

(24) Benî Eşca'lardan bir adam. Vâkıdî'nin listesinde 11, 12, 14, 15. numaralar yoktur. Görüyoruz ki her ikiside Hayber Gazası'nda vefât eden Müslümanlaın miktarını takriben yirmi kişi diye tesbit etmekte müttefikdirler. Bütün sefer bir buçuk aydan ziyâde devam ettiği cihetle[142] Yahudilerin mukâvemeti pek az hunrîzâne *{kan dökücü}* veya pek kolayca kâbil-i iktihâm *{dayanması mümkün}* olduğuna hükmedebiliriz.

§44. İbn Hacer'in terâcim-i ahvâlinde âtideki *{aşağıdaki}* sahâbelerin de Hayber'de vefât etmiştir diye ta'dâd edildiğini *{sayıldığını}* görüyoruz:

[V/151] **(1)** Cüdey b. Mürre b. Sürâka el-Belevî.

Benî Amr b. Avfların (Ensâr) halîfidir. Hayber Seferi'nde pederiyle birlikte ölmüştür.[143]

(2) Rifâ'a b. Abdilmünzir b. Rifâ'a b. Zenber b. Zeyd b. Ümeyye el-Ensârî el-Evsî yahut Rifâ'a b. Zenber.

Mübeşşir'in [vefâtı; 2. sene-i hicriyye] ve Ebû Lübâbe Beşîr'in kardeşidir. Bazı kimseler kendisini bazen Ebû Lübâbe Beşîr ile karıştırırlar. Meşhûr Akabe ictimâ'ında *{toplantısında}*, Bedir Gazası'nda ve müteâkib seferlerde hazır bulunmuştur. Fakat Hayber Seferi'nde maktûl düştü.[144]

(3) Süleym b. Sâbit b. Vakş el-Ensârî.

İbnü'l-Kelbî'ye [vefâtı: 206] nazaran Uhud Muharebesi'nde, Medine Muhâsarası'nda ve Hayber Seferi'nde hazır bulunmuş ve orada vefât etmiştir.[145]

(4) Sa'lebe b. Aneme b. Adî b. Nâbi b. Amr ve b. Sevad b. Ganm el-Ensârî es-Sülemî el-Hazrecî.

Bedir Gazası'nda bulundu. Akabe ictimâ'ında hazır idi. Benî Selemelerin putlarını kıranlardan biri idi. Bazılarına na-

142 Vâkıdî Wellhausen bakınız, 275.

143 Hacer, birinci cild, 468, numara 1108. İhtimal ki yukarı(da)ki fıkrada 12'nci numaranın aynıdır. Esîr'de ismi mezkûr değildir.

144 Hacer, birinci cild, 1059, numara 2650; 1061, numara 2655; Esîr Esed, ikinci cild, 183, Hayber'de vefât ettiğinden haberdar değildir.

145 Hacer, ikinci cild, 248, numara 7024; Esîr Esed, ikinci cild, 347.

zaran Medine Muhâsarası'nda (Hendek) Hübeyre b. Ebî Vehb [V/152]
tarafından katledilmiştir. Fakat başkaları Hayber Seferi'nde öldüğünü söylerler.[146]

(5) Üneyf b. Vâile. Hayber Seferi'nde maktûl düştü.[147]

Hayber'in Fethi'nin Neticeleri

§45. Hayber etrafındaki muharebe bütün Arabî Arabistan'da ve bilhassa Mekke'de gayet şedîd *{şiddetli}* bir alaka ile takîb olunuyordu. Seferin neticesi Mekke'de istikbal için mühim bir ehemmiyeti hâiz idi. Çünkü Peygamber'in yeni âmâl *{emeller}* beslemesine sebeb olabilirdi. Vâkıdî'nin naklettiği ehâdîse *{hadislere}* itimâd caiz ise Mekkeliler mübârezenin neticesi hakkında bahis bile tutuşmuşlardı. Yahudilerin ve müttefiklerinin galib geleceklerini iddia edenler mefkûd *{yok}* değildi. Mamafih, intikal eden bazı rivâyetlere nazaran, Kureyşîlerin en zeki ve en hakîki reisi Ebû Süfyân, Muhammed'in galebesinden şüphe etmemiştir. Cür'et *{cesaret}* ve talih *{şans}*, artık Müslüman davasına pek yardım etti. Müslüman olanların mikdarı arttı. Bu devrenin meşhûr ihtidâları [V/153]
{hidayetleri} arasında Haccâc b. İlât es-Sülemî el-Behzî'nin ihtidâsını zikretmek lazımdır. Peygamber henüz Hayber'de iken nezdine geldi, Müslüman oldu. Fakat Mekke'deki müteaddid *{birçok}* alacaklarını tahsil edinceye kadar ihtidâsını gizli tutmak müsaadesini istedi ve istihsâl etti *{elde etti}*. Filhakika Süleym ülkesindeki altın madenlerinden çıkarılmış birçok altına mâlikti. Bunları zevcesi Şeybe bt. Umeyr b. Hâşim'in nezdinde sakladı. Haccâc, hakîki maksadını ketm etmek *{saklamak}* için Mekke'ye gitti ve Muhammed'in Hayber'de mağlub olduğunu zâhirî bir memnuniyet ile ilan etti. Bu hâdise muhtelif sûretle münakaşa ve tefsîr edildiği sırada, mâhirâne hareketlerle alacaklarını tahsîl eyledi, bütün altını

146 Hacer, birinci cild, 408, numara 944, Esîr Esed, birinci cild 244, buna Sa'lebe b. Ganeme ismini verir, Hayber'den iki sene evvel muhâsara *{kuşatma}* esnasında vefât ettiğini söyler.

147 Hacer, birinci cild, 153, numara 301. İhtimal ki yukarı(da)ki fıkra da 13. numaradakinin aynıdır.

aldı. Mekke'den beş günlük mesafeye kadar uzaklaştığı vakit Hayber'in zabtına dair doğru haber Mekke'ye vâsıl oldu. Vâkıdî Wellhausen'de uzun tafsilât *{açıklamalar}* ile kaydedilen bu hadîsin (289-290) maksadı Peygamber'in amcası Abbâs'ın gizlice Müslüman bulunduğunu, Mekke'de yaşamak ile beraber meşhûr yeğeninin harekâtını büyük ve muhibbâne *{dostça}* bir alaka ile takîb ettiğini göstermekten ibarettir. Bundan dolayı, Haccâc tarafından verilen yanlış havadisin Mekke'deki Müslümanları müteellim ettiği *{üzdüğü}* söyleniyor. Bu söz, Abbâs'a bir imadır. Haccâc'ın Hayber'e ait hakîkati ona gizlice
[V/154] haber verdiği de beyan edilmektedir. Sonradan yapılmış bu tadilât ve ilavât hadîsdeki tafsilâtın kıymetini bir hayli ihlâl ediyor.[148]

Peygamber'in Vâridâtı *{Gelirleri}*[149]

§46. Sprenger'in yaptığı hesaba göre[150] Hayber Seferi'nden ve Vâdilkurâ, Teymâ ve Fedek[151] Yahudi cemaatlerinin taht-ı inkıyâda *{itaat altına}* alınmasından sonra Peygamber'in vâridât-ı seneviyyesi *{yıllık kazancı}* takriben yirmi bin hatta otuz bin vesk (yani takriben 60.000 kental)'a bâliğ oluyordu *{ulaşıyordu}*. Bir vesk yani takriben iki kental hurma ve hububât[152] bir adamı üç ay besleyebildiğine nazaran (Sprenger böyle iddia ediyor) Peygamber'in beş altı bin kişilik bir kuvvet besleyebilmek iktidarında olduğu anlaşılıyor. Bu vâridât, kuvve-i askeriyyesini *{askerî gücünü}* tezyîd etmek *{arttır-*

148 Hişâm, 770, 772; Vâkıdî Wellhausen, 289-291; Taberî, birinci cild, 1586-1588; Esîr, ikinci cild, 170-171; Yakûbî, ikinci cild, 57-58; Hamîs, ikinci cild, 59-60; Halebî, üçüncü cild, 173-175.

149 40. fıkra, not 2 ve 42. fıkra ile birinci ve ikinci notlara bakınız.

150 Üçüncü cild, 278.

151 Aşağı(da)ki fıkralara bakınız.

152 Not-1 [V/155] § 42. fıkrada ve notta verilen rakamlardan müstebân *{anlaşılır}* olduğuna göre Sprenger'ın bu hesabı mübalağalı olmak lazım gelir. Çünkü safi olarak sekiz bin kental irâd *{kazanç}* veren Hayber havâlisi hepsinin en zengini idi ve en çok irâd *{gelir}* getireni idi. Onun için Muhammed'in vâridâtı Teymâ, Fedek ve Vâdilkurâ hasılatı da birlikte hesab edilmek şartıyla 32.000 kentali tecavüz edemezdi *{aşamazdı}*. O zamanın fiyatına göre bugün altın olarak bir buçuk milyon franga muadildir.

mak} ve civardaki bütün kabilelerden Medine'ye koşan maceraperest kimseleri celb edebilmek için gayet müessir *{etkili}* bir vâsıta teşkil ediyordu. Bunlar Arabistan'da İslamiyet'in intişârına *{yayılmasına}* en çok hizmet eden vesâiti teşkil et- [V/155]
mişlerdir. Çorak Arabistan çölleri ilâhiyyât nazariyeleri için pek akîm *{verimsiz}* bir sahadır. Büyük bir servetin maddî muâveneti *{yardımı}* ve Peygamber'e bu servetin bahşettiği askerî ve manevî nüfuz olmasa idi İslamiyet hiçbir zaman kadîm putperestliğe galebe çalamazdı.

Fedek

Fedek'in Teshîri *{İtaat Altına Alınması}*

§47. Muhammed, Hayber'de fütûhâtın *{fetihlerin}* fevâid-i maddiyesinden *{maddi kazançlarından}* başka bilvâsıta başka maddî ve manevî fevâid de istihsâl *{elde}* etmiştir. Bunlar her gün tezâyüd *{artan}* eden şöhretin ve korku veren kudret-i askeriyyenin neticesi idiler. Filhakika, Hayber'e muvâsaletinin ilk günlerinden itibaren Muhammed ihtimal ki neticeden emin olduğu için diğer bir Yahudi kolonisi olan Fedek'e de harîsâne *{hırslı bir şekilde}* bir nazar atfetmişti.[153] Sefir olarak Muhayyisa b. Mes'ûd'u oraya gönderdi ve sekenesini İslamiyet'i kabûle davet eyledi. Bu davet, bu ahvâl dairesinde [V/156]
kabûl edilmeyecek olursa, muâmele-i şedîde *{şiddet uygulancağı}* tehdidiyle bir emir manasını tazammun ediyordu *{içeriyordu}*. İbtidâları Fedek Yahudileri Muhayyisa'nın teklifini pek fena bir sûrette karşıladılar. Fakat Nâim Hisarı'nın zabtı haberi galeyanlarını bastırdı. Bunun üzerine Yahudiler, Muhayyisa'ya ufak tefek birtakım hediyeler vermeye başladılar. Maksatları, pek az hürmetkârâne olan sözlerini unutturmak ve bunları Peygamber'e tekrar ettirmemek idi. Birçok müzakerâttan sonra, Hayber'den gelen haberlerin verdikleri korku te'siriyle Muhammed'e bir heyet-i sefâret *{elçilik heyeti}* gönderdiler. Bir hadîse nazaran Muhammed, Yahudilerin bü-

153 Not-1 [V/157] Yâkût'a nazaran (üçüncü cild, 855) Fedek, Medine'den iki [V/157]
üç günlük mesafede, Hicaz hudutları dâhilinde bir köy idi. Mebzûl *{bol}* menba suyuna mâlikdi ve (orada) birçok hurma ağacı vardı.

tün mallarının müsâderesini *{el koyulmasanı}* ve memleketlerinden çıkmalarını kabûl etti. Yahudiler, yalnız hayatlarını ve hürriyetlerini kurtardılar. Diğer bir rivâyete göre[154] Muhayyisa, Fedek Yahudilerinin yüz Müslümandan mürekkeb *{oluşan}* bir kuvvete bile mukâvemet edemeyecek kadar zayıf olduklarını Muhammed'e bildirdiği için Peygamber, bu vaziyetten azamî sûrette istifade etmiş ve Yahudilere hasılatın nısfının *{yarısının}* sûret-i daimede terkini kabûl ettirmiştir. Hayber'in hasılatı bütün Müslümanların malı gibi telakki *{kabul}* edildiği halde Fedek vâridâtı Muhammed'in mal-ı şahsiyesi ilan olundu.[155] Çünkü Muhammed, Fedek ilkâsına *{bıra-*

154 Not-2 [V/157] Bu hadîsde Fedek havâlisinin arz-ı teslimiyeti hakkında birbirini nâkız *{zıt}* iki rivayetten başka Ömer'in Yahudileri arazinin nısfının sahibleri gibi tanıdığına dair mühim bir haber de vardı, Hayber hakkında söylenen şeylere bakınız. § 33 ve 34. fıkralar.

155 Not-3 [V/157] Peygamber Fedek'in bütün hasılatını kendisine alıkoyduğu cihetle, vefatından sonra kerîmesi Fâtıma, Fedek'in bi'l-irs *{miras}* kendisine intikal etmesi *{kalması}* (gerektiği)ni iddia etti ve bu temellük *{mülk edinme}* hakkı münasebetiyle Halife Ebû Bekir ile meşhûr münakaşa vukû'a geldi (11. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 93 ve müteâkib fıkralara bakınız). Mamafih sonra, Arab fütûhâtı *{fetihleri}* pek tevessü' *{yayıldığı}* [V/158] ettiği zaman Halife Ömer, Fedek'in hakk-ı temellükünü *{mülk hakkını}* Peygamber'in vârislerine iade etmenin muhikk *{haklı}* olacağını düşündü. Bu vârisler, Ali b. Ebî Tâlib ile Abbâs b. Abdilmuttalib idiler. Bunlar arazinin kime ait olacağını ta'yîn hususunda aralarında münâzaa ettiler *{tartıştılar}*. Ali burasını Muhammed'in, münhasıran *{hususi olarak}* kerîmesi Fâtıma'nın isti'mâline *{kullanımına}* tahsis ettiğini iddia eyledi. Abbâs ise bilakis varis-i meşrû' (nun) *{yasal varisinin}*kendisi olduğu iddiasında bulundu. Bunun üzerine bir karar vermesi için Halife Ömer'e müracaat eylediler. Fakat Ömer ikisi arasında hakemlik etmekten imtinâ' gösterdi: "Siz kendi işlerinizi başkalarından daha iyi bilirsiniz. Benim için bu mülkü iade etmek kâfidir." dedi. Bunun üzerine iki taraf emlâkı münâsafaten *{yarı yarıya}* paylaştılar. Muahharan, Ömer b. Abdilazîz (99 tarih-i hicrîsinde), halife olduğu zaman Medine'deki vekiline bütün Fedek arazisini Fâtıma'nın zürriyetine iade etmek emrini verdi. Biraz sonra Halife Yezîd b. Abdilmelik [vefâtı: 105], Ali evlatlarının elinden bütün emvâli *{malları}* müsâdere etti. Emeviler, sülalelerinin sukûtuna kadar Fedek'e mutasarrıf kaldılar *{sahip oldular}*. Halife-i Abbâsî Ebu'l-Abbâs es-Seffâh, araziyi Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'e verdi. Bu da Ali sülalesi arasında onları taksim etti Halife Mansûr [vefâtı: 158] zamanında evlad-ı Ali'nin isyanı esnasında Fedek arazisi tekrar müsâdere edildi *{el konuldu}*. Halife Mehdî'ye [vefâtı: 169] kadar Abbâsîlerin elinde kaldı, Mehdî bunları

kılmasına} karşı bir heyet-i seferiye *{elçilik heyeti}* izâm edilmeden *{gönderilmeden}* bu vâridât(ın) kendisine terk edilmiş olduğunu beyan etti.[156]

Vâdilkurâ [V/158]

Medine'ye Avdet: Vâdilkurâ Seferi[157]

§48. Muhammed nihayet Hayber'i terk etmeye ve Vâdilkurâ'dan geçerek Medine'ye dönmeye karar verdi. Sibâr'da,[158] [V/159] Hayber'den altı mil mesafede, Peygamber içindeki şiddetli arzuya mukâvemet edemeyerek Safiyye ile zifâf etmek istiyordu.[159] Yahudi kadını ile birlikte yatacak bir çadırın fikdânı *{yokluğu}* ve Safiyye'nin zifâfi kendi memleketinde biraz daha uzakta bir mahalde icrâ etmek yolundaki ricası hasebiyle bu arzusundan vazgeçmeye mecbur oldu. Zifâf, Hayber'den on iki mil[160] mesafede Sahbâ mevki(s)inde vukû'a geldi. İhtiyar aşığın sabırsızlığı o kadar idi ki çadırların vürûdunu *{gelişini}* bekleyemedi. Örtülerle ve kilimlerle kapalı bir yer yaptırdı. Kadınla beraber bunun altına çekildi, düğün münasebetiyle bir ziyafet verildi. Meşin bir örtü üzerinde birçok hurma,

Ali ahfâdına iade etti Halife Hâdî [vefâtı: 170], bu araziyi bir kere daha müsâdere etti, Me'mûn [vefâtı: 218], Ali sülalesinin talebi üzerine Fedek arazisini yine onlara geri verdi (Yâkût, üçüncü cild, 856).

156 Hişâm, 764; Vâkıdî Wellhausen 291; Taberî, birinci cild, 1583, [V/157] 1589; Belâzurî, 29, Muhayyisa'nın Fedek'e gitmesinin Hayber'den sonra vukû'a geldiğini ve Yahudilerin reisi(nin) Yûşa' b. Nûn el-Yahudi namında biri olduğunu söylüyor. Muhammed, Fedek vâridâtını ebnâ-i sebîle *{yolculara}* yani ecnebi huccâca *{hacılara}* terk etti. Yâkût, üçüncü cild, 856-857; Esîr, ikinci cild, 171-172; Tenbîh, 258; Hamîs, ikinci cild, 57, 64, burada Fedek'in Medine'den iki üç merhalede kâin olduğu söyleniyor. Halebî, üçüncü cild, 171-172; 13. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız. Yusuf, 29, 13. ve müteâkib satırlar.

157 Not-1 [V/161] Vâdilkurâ (Köyler Vadisi) Medine'den Suriye'ye giden yolun boyu sıra imtidâd eden *{uzanan}* uzun bir vadidir. Muhammed zamanında burada Yahudi köyleri vardı. Sonra Medine taksîmâtı arasına dâhil oldu (Yâkût, dördüncü cild, 678).

158 Not-2 [V/161] Sibâr, bir sene evvel Abdullah b. Üneys'in Yahudi Üseyr b. Râzim'i katlettiği mahaldir. (Yâkût, birinci cild, 916, satır 11 ve müteâkib satırlar. 6. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 20. fıkraya bakınız).

159 § 37. fıkrada başka bir rivâyet vardır. Oraya da bakınız.

160 Not-3 [V/161] Sahbâ, Hayber'den bir menzil (ravha) mesafede kâin idi *{bulunuyordu}* (Yâkût, üçüncü cild, 437, satır 5).

hays[161] ve sevik[162] ikram olundu.[163] Muhammed, Sahbâ'dan Vâdilkurâ istikametinde bir Burmâ'dan geçti.[164] O havâlide mükîm *{ikamet eden}* Yahudileri taht-ı teshîre *{kontrol altına}* almak istiyordu. Bunlar civardaki bazı Arab kabilelerinin müttefikileri idiler. Bidâyette *{başlangıçta}* Yahudiler mukâvemet etmek ister gibi davrandılar. Vâdilkurâ kalelerinin birinden atılan bir ok Rifâ'a b. Zeyd el-Cüzâmî'nin kölelerinden bir zenciyi öldürdü. Muhammed, askerlerini saff-ı harb üzerine dizdi. Kendi bayrağını Sa'd b. Ubâde'ye ve diğer üç bayrağı da Hubâb ile Sehl b. Huneyf ve Abbâd b. Bişr'e verdi.
[V/160] Vâdilkurâ önünde ilk gün, Yahudilerle Müslümanlar arasında teker teker mübârezelerle geçti. Bunlarda bilhassa Zübeyr ile Ali ve Ebû Dücâne temeyyüz ettiler *{kendilerini gösterdiler}*. Karşılarına çıkan Yahudilerin kâffesi *{hepsi}* öldürüldü. Ertesi sabah erkenden kale, muhâcimlerin *{saldırganların}* eline düştü. Mebzûl ganâimi *{çok fazla ganimet}* aldılar. Yahudiler araziyi müste'cir *{kiracı}* (muamele yani istîcâr) sıfatıyle zer' etmek *{ekmek}* şartıyla memlekette kalmak müsaadesine

161 Çekirdeği ayıklanmış hurmaya sade yağ ve çökelek ya da un katılarak pişirilen bir yemek türüdür.

162 Kavrulmuş un ve suyla yapılan çorba.

163 Not-4 [V/161] Safiyye ile zifâf tafsîlâtı § 38. fıkrada kaydedilen rivâyete tevâfuk etmez. Müslüman tarihlerinde bu tekrarlar ve tenâkuzlar *{çelişkiler}* pek çoktur.

[V/161] 164 Not-5 Esmâ bt. Umeys tarafından rivâyet olunan bir hadîse itimâd edilmek lazım gelirse Medine'ye avdet esnasında güneşin gurûb ettikten birkaç dakika sonra Ali'nin tam vaktinde namazını kılabilmesi için tekrar ufka avdet etmesi mucize-i meşhûriyesi vukû'a gelmiştir. Peygamber, Hayber ile Medine arasındaki merhalelerden biri olan
[V/162] Sahbâ'da tevakkuf etmiştir *{duraklamıştır}*. Birdenbire bir vahiy nâzil olduğu için yere yatmış ve başını Ali'nin dizine dayamış idi. Vahiy batî *{ağır}* ve elem-bahş *{üzüntü veren}* bir sûrette geldi. Bu sûretle akşam namazı vakti geçti. Namaz güneş batmadan evvel kılınmak lazımdı. Peygamber, Ali'nin kendisine muâvenet için namaz kılmamış olduğunu anlayınca o esnada gurûb etmiş bulunan güneşe tekrar ufukta görünmesini emretti. Güneş geri döndü, ufkun üzerinde tevakkuf etti. Ali namazını bitirdiği zaman tekrar garb tarafına daldı (Hamîs, ikinci cild, 64). Bu hadîs, Tevrat'ta Joshua hikâyesinin bir in'ikâsından *{yansımasından}* ibarettir (X, 13; İsaia'ya da bakınız. XXXVIII, 7 Abakuk III, 11) Base Basset'e bakınız. La Borda du cheikh El Bousiri (1894) Prodromus: Marraccius ad Alcoranum, ikinci cild, 270-272.

nâil oldular.[165] Teymâ Yahudilerini de arz-ı inkiyâda *{itaat etmeye}* sevk için Müslüman ordusunun büyük haber-i muvaffakiyeti *{zafer haberi}* kâfi geldi.[166] Temyâ Yahudileri alelacele izhâr-ı tâbiiyyet *{devletin tebasına alarak}* ederek adam başına vergi verdiler.[167] Ömer zamanında Fedek ve Ḫayber Yahudileri hicret mecburiyetinde kaldılar. Fakat Vâdilkurâ ve Temyâ Yahudileri yerlerinde bırakıldı. Çünkü bu iki yer o zaman Suriye'nin aksâmından *{bölümünden}* addolunuyordu *{sayılıyordu}*. Hicaz, Vâdilkurâ'nın cenûbunda *{güneyinde}* başlıyordu.[168]

165 Not-6 [V/162] Rivayet olunduğuna göre Peygamber, Benî Uzrelerin seyyidi, reisi, Hamza b. Nu'mân b. Havze el-Uzrî'ye Vâdilkurâ'nın bir ok atımı sahasındaki arazisini tahsis etti (ikta' *{pay olarak vermek}*). Çünkü Hamza, Benî Uzrelerin vergisini, sadakayı hâmilen *{götürerek}* Peygamber'in nezdine gelen ilk Hicazlı idi (Belâzurî, 35). Bu vaka sahîh ise biraz muahhar bir devrede cereyan etmiş olmak icâb eder.
Not-7 [V/162] Halife Muâviye [vefâtı: 60], bir Yahudiden Vâdilkurâ arazisinin bir kısmını satın aldı. Burasını güzelce zer' ettirdi *{ektirdi}* ve hayli ıslahat yaptırdı. Vefaât ettiği zaman arazi, oğlu Yezîd b. Muâviye'ye geçti. [vefâtı: 64]. Yezîd, bu malikâne ile meşgul olmadı ve onu yüz üstü bıraktı. Bu ihmal yüzünden arazinin hasılâtı pek tenâkus etti *{azaldı}*. [V/163] Bunun üzerine muahharan halife olacak Abdulmelik b. Mervân [vefâtı: 86] müdahale ederek Yezîd'e gitti, Vâdilkurâ'daki yerlerin harab olduğunu söyleyerek orasının muhafızlığını ve oradan istifadeyi taleb etti. Yezîd, mu'tâd *{alışılmış}* olan müsrifliğiyle buna rıza gösterdi. Belâzurî (35) bize bu malûmâtı vermekle Muâviye zamanında bazı Yahudilerin elân *{hâlâ}* Vâdilkurâ'da araziye sahib olduklarını bilvâsıta te'min etmiş oluyor. Demek oluyor ki Halife Ömer onları oradan tard etmemişti *{kovmamıştı}*.

166 Not-8 [V/163] Teymâ, zengin hurmalıklarla Vâdilkurâ ile Suriye hududu arasında büyük bir karye *{köy}* idi (Yâkût, birinci cild, 907-908). Doughty tarafından 1877 senesinde iki defa ziyaret edildi. Doughty'ye bakınız. Arabia Deserta, birinci cild, onuncu ve on dokuzuncu bâblar.

167 Cizye. Mamafih burada sadece bir vergi manâsında anlaşılmalıdır. [12. sene-i hicriyyede § 39. fıkra, 6. nota bakınız] İleride bu mevzuya avdet edeceğiz *{geri döneceğiz}*. 15. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.

168 Vâkıdî Wellhausen, 291-292; Hişâm, 766; Taberî, birinci cild, 1584; Belâzürî, 33-34, 35, Vâdilkurâ'nın arz-ı inkıyâdı 7 inci sene-i hicrîyyeyi Cemâziyelâhir'inde vukû'a geldiğini söyler; Buhârî, üçüncü cild 129; Yâkût dördüncü cild, 878, 3. ve müteâkib [V/161] satırlar, fethin Cemâziyelâhir'de vukû'a geldiğini teyid eder. Hamîs'te de böyledir. İkinci cild, 64-65.

163] §49. Peygamber, Vâdilkurâ'nın idaresini Amr b. Sa'îd b. Asî (Âs) b. Ümeyye'ye ve daha sonra, Mekke'nin fethinden sonra, idaresini Teymâ'nın zabtı günü ihtidâ etmiş *{hidayete ermiş}* olan Yezîd b. Ebî Süfyân'a verdi.[169]

§50. Muhammed, Vâdilkurâ'da dört gün tevakkuf ettikten *{durakladıktan}* sonra nihayet Medine'ye avdete *{geri dönmeye}* karar verdi. O kadar uzun bir gaybûbetten *{yokluktan}* sonra, bütün Müslümanlar tarafından şiddetle arzu edilen bu avdet münasebetiyle, rivâyet olunduğuna göre Muhammed kuvve-i külliyeden ayrılarak parça parça ileri gitmemelerini
[V/164] ve zevcelerini ansızın görmeye şitâbân *{koşan}* olmamalarını yanındakilere tavsiye etti. Çünkü nahoş hâdiselere meydan verebilirlerdi. Muhammed şehre girmeden bir gün evvel Curf'ta bir karargâh kurdu. Geceyi orada geçirdi. Medine'de zevcelerinin yanına gitmekten herkesi şiddetle men eyledi. Bu memnûiyyet *{yasak}*, Medine kadınlarının ahlâkı hakkında pek nahoş bir fikir veriyor. Filhakika naklolunduğuna göre Peygamber'in emrini dinlememiş olan bir Medineli zevcesini fena bir halde yakaladı ve pek nahoş bir tecrübeye ma'rûz kalmış oldu.[170]

Eş'arîlerin Vürûdu

§51. Muhammed, Hayber Yahudileriyle muharebe ettiği sırada bahren Arabistan'ın cenûbundan ve Eş'arî kabilesinden takriben elli Arab gelerek Cidde'ye çıktılar. Bunların arasından sonradan pek meşhûr olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî[171] ile biraderleri ve Akk kabilesinden iki zat var idi. Medine'ye muvâsalet edip de Muhammed'in Hayber'de olduğunu öğrenince oraya gittiler, kendisine iltihâk ettiler *{katıldılar}*. Orada Peygamber'e sadakat taahhüdünde bulundular ve İslamiyet'e girdiler.[172]

169 Belâzurî, 34.
170 Hişâm, 767; Vâkıdî Wellhausen, 190, 292, -293; Taberî, birinci cild, 1585; Hamîs, 65.
171 54. fıkra, numara 10'a bakınız.
172 Sa'd, 70, § 132. Sprenger'a bakınız, ikinci cild, 164.

Benî Huşeyn [V/165]

Benî Huşeynlerden Bazılarının İhtidası[173]

§52. Muhammed, Hayber Seferi için hazırlık gördüğü sırada Medine'ye takriben yirmi yaşlarında, Ebû Sa'lebe el-Huşenî isminde bir genç gelmişti. İslamiyeti kabûl etmiş ve heyet-i seferiyyeye dâhil olmuş. Bir müddet sonra Huşeynilerden yedi kişi daha geldiler. Medine'de Ebû Sa'lebe'nin evine indiler. Bunlarda İslamiyeti kabûl ederek Muhammed'e sadakat taahhüdünde bulunduktan sonra yerlerine döndüler.[174] Ebû Sa'lebe ise Medine'de te'sis-i ikamet etmişti. Orada kendisine bir ev yapmıştı. Kâbilesinin sair efradı ihtidâya geldikleri zaman onları buraya kabûl eylemişti.

Habeş'ten Dönüş

Muhacirlerin Habeşistan'dan Avdeti *{Dönüşü}*

§53. Meşhûr hicret zamanında Habeşistan'da kalmış olan Müslümanların Arabistan'a avdetleri, Müslüman müverihlerinin büyük bir ehemmiyet verdikleri bir hâdise teşkil etmiş- [V/166]
tir. Bu hicretten yukarıda[175] bahsetmiştik. Geçen seneye ait vakâyı' arasında[176] Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin güya Habeş Necâşîsi nezdine kendisini İslamiyet'e davet için gönderildiğini söylemiş ve Muhammed'in Ubeydullâh b. Cahş'ın zevcesi Ümmü Habîbe Remle ile vekâlet tarikiyle teehülü *{evlenmesi}* meselesine de temas eylemiştik. Bu hâdise, sair bütün Muhacirlerin avdetine bir sebeb teşkil etti. Bunlar, Muhammed henüz Hayber hisarlarının muhâsarasıyla meşgul olduğu sırada Medine'ye geldiler. Muhacirler, Peygamber'e Hayber'de Yahudilerin teslim oldukları gün mülâkî oldular *{buluştu-*

173 Not-1 [V/165] Sprenger (üçüncü cild, 254), Huşeyn kabilesinin Uzrelere dâhil olduğunu söylüyor. (Wüstenfeld'e bakınız, Gen. Tab., ikinci cedvel, satır 17). Hristiyanlar arasında yaşıyorlardı. Petra Arabistan'ının cenûb *{güney}* hudutlarında araziye sahib idiler. Burada büyük bir balık ticareti var idi.

174 Sa'd, 56, § 112.

175 Medhal, 266-279; 282-283.

176 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 53.

lar}. Muhammed o kadar sene ayrılıktan sonra amcâzâde(si) Ca'fer'i görünce onu kucakladı, iki gözlerinin arasından öptü. Onu gördüğüne mi yoksa Hayber'i fethettiğine mi daha çok sevindiğini bilemediğini söyledi.[177]

Dönenlerin İsimleri

Habeşistan'dan Avdet Edenlerin Esâmîsi

§54. **(1)** Ca'fer b. Ebî Tâlib (muahharan *{sonradan}* Mûte'de vefât etmiştir), **(2)** Zevcesi ve Ümeys'in kerîmesiyle birlikte; **(3)** Oğlu Abdullah b. Ca'fer, Habeşistan'da tevellüd etmiştir; **(4)** Hâlid b. Sa'îd b. Âs (Ebû Bekir'in zaman-ı hilafetinde Mercü's-Suffer'de maktûl olmuştur); **(5)** Zevcesi ve Halef b. Es'ad'ın kerîmesi Ümeyne; **(6)** Sa'îd b. Hâlid ve **(7)** Emet bt. Hâlid ile birlikte. Bunların ikisi de Habeşistan'da doğmuş çocuklarıdır; **(8)** Amr b. Sa'îd b. Âs, (13. sene-i hicriyyede Ecnâdeyn'de maktûl düşmüştür. Zevcesi ve Safvân b. Ümeyye'nin kerîmesi Fâtıma, Habeşistan'da vefât etmişti); **(9)** Mu'aykîb b. Ebî Fâtıma, Hâzin alâ beyt-i mâl, yani Halife Ömer'in maliye nâzırı olmuştur; **(10)** Ebû Mûsâ el-Eş'arî (Abdullah b. Kays). Âl-i Utbe b. Rebî'aların halîfidir.[178] **(11)** Esved b. Nevfel b. Huveylid el-Esedî; **(12)** Cehm b. Kays; **(13)** Amr b. Cehm b. Kays; **(14)** Ḥuzeyme b. Cehm b. Kays, çocuklarıdır
[V/168] (zevcesi Ümmü Harmele bt. Abdilesved, Habeşistan'da vefât etmiştir.); **(15)** Âmir b. Ebî Vakkâs; **(16)** Utbe b. Mes'ûd, halîf; **(17)** Hâris b. Hâlid b. Sahr (zevcesi Rayta bt. Hâris b. Cübeyle, Habeşistan'da ölmüştür); **(18)** Osman b. Rebî'a b. Ehbân; **(19)** Mahmiyye b. Cez, halîf; **(20)** Ma'mer b. Abdillâh b. Nadle; **(21)** Ebû Hâtıb b. Amr; **(22)** Mâlik b. Rebî'a; **(23)** Zevcesi

177 Hişâm, 144, 781; Vâkıdî Wellhausen, 282; Hamîs, ikinci cild, 61; Halebî, üçüncü cild, 168-169; Haldûn, ikinci cild, 39, muhacirlerden bir kısmının Medine'ye Hayber'den iki sene evvel geldiklerini, yedinci sene-i hicriyyede muvâsalet edenlerin *{ulaşanların}* arkada kalanlar olduğunu söylüyor. İbn Haldûn'a nazaran demek ki Habeşistan'dan üç avdet vardır: 1- Hicretten evvel Mekke'ye; 2- Hayber'den iki sene evvel yani beşinci sene-i hicriyyede [V/167] Medine'ye; 3- Hayber Seferi esnasında. Bu mesele için medhale bakınız, § 266. ve müteâkib fıkralar.

178 § 52. fıkranın muhteviyatı bunu tekzîb ediyor *{yalanlıyor}*!

ve Sa'dî'nin kerîmesi Amr ile birlikte.[179] Necâşî tarafından bu avdet edenlere verilen iki gemi ile Habeşistan'da vefât eden Müslümanların dul zevceleri de getirildi.[180]

§55. Necâşî tarafından verilen iki sefine *{gemi}* ile Arabistan'a avdet etmeyen, Habeşistan'da vefât eden yahut Bedir Muharebesi'nden sonra kendi hesaplarına Arabistan'a gelen Müslümanların esâmîsi ber-vech-i âtidir *{aşağıdaki gibidir}*: **(24)** Ubeydullâh b. Cahş b. Ri'âb el-Esedî,[181] Habeşistan'da vefât etmiştir); **(25)** Zevcesi Ümmü Habîbe Remle bt. Ebî Süfyân; **(26)** Kerîmesi Habîbe bt. Abdillâh b. Cahş; **(27)** Kays b. Abdillâh; **(28)** Zevcesi Bereke bt. Yesâr; **(29)** Kerîmesi Ümeyye bt. Kays ki Ümmü Habîbe'ye refakat etmiştir (numara 25); [V/169] **(30)** Yezîd b. Zem'a b. el-Esved, 8. sene-i hicrîyyede Huneyn Muharebesi'nde maktûl olmuştur; **(31)** Amr b. Ümeyye b. Hâris, Habeşistan'da ölmüştür; **(32)** Ebu'r-Rum b. Umeyr b. Hâşim; **(33)** Firâs b. Nadr b. Hâris b. Kelede; **(34)** Muttalib b. Ezher b. Abdiavf, Habeşistan'da ölmüştür; **(35)** Remle bt. Ebî Avf b. Dubeyre; **(36)** Oğlu Abdullah b. Muttalib. Pederinden ilk mirasa nâil olan Müslüman olduğu söyleniyor. Çünkü pederi ilk vefât eden Müslümandır; **(37)** Amr b. Osman b. Amr, 15. sene-i hicriyyede Kâdisiye'de maktûl düşmüştür; **(38)** Hebbâr b. Süfyân b. Abdilesed, 13. sene-i hicriyyede Ecnâdeyn'de maktûl oldu; **(39)** Kardeşi Abdullah b. Süfyân, 15. sene-i hicriyyede Yermük'te maktûl düşmüştür; **(40)** Hişâm b. Hüzeyfe b. Mugîre; **(41)** Hâtıb b. Hâris b. Ma'mer (Habeşistan'da ölmüştür); **(42)** Muhammed ve **(43)** Hâris, oğulları; **(44)** Kızı İbnetü'l-Muhallel, dul kalmış ve Necâşî'nin sefinelerine râkiben *{binerek}* iki çocuğu ile Arabistan'a dönmüştür. (? !); **(45)** Hattâb b. Hâris, Hâtıb'ın (numara 41) biraderidir. Bu da Habeşistan'da ölmüştür; **(46)** Zevcesi Fükeyhe bt. Yesâr, iki sefineden birine râkiben avdet etti (? !); **(47)** Süf-

179 Hişâm, 781-783; Taberî, birinci cild, 1198, burada on altı erkek oldukları söyleniyor.

180 Haldûn, ikinci cild, zeyl 39-40.

181 Hazırlayanın Notu: Hüseyin Câhid bu ismi sehven Abdullah olarak kaydetmiştir.

yân b. Ma'mer b. Habîb; **(48)** Cünâde ve (49) Câbir, oğulları.
[V/170] Üçü de Ömer'in hilafeti esnasında ölmüşlerdir; **(50)** Hasene, Süfyân'ın zevcesi; **(51)** Şurahbîl b. Hasene, yukarikinin oğlu ve 49 ve 50 numaradakilerin valide tarafından kardeşi; **(52)** Abdullah b. Hâris b. Kays, şairdir. Habeşistan'da ölmüştür; **(53)** Kays b. Huzeyfe b. Kays; **(54)** Ebû Kays b. Hâris b. Kays. Muahharen 11. sene-i hicriyyede Yemâme Muhârebesi'nde maktûl düşmüştür; **(55)** Abdullah b. Huzâfe b. Kays, Peygamber'in İran hükümdarı Kisra Pervîz'e gönderdiği sefirdir;[182] **(56)** Hâris b. Hâris b. Kays; **(57)** Ma'mer b. Hâris b. Kays; **(58)** Bişr b. Hâris b. Kays; **(59)** Yukarıkinin valide tarafından bir biraderi, Sa'îd b. Amr, Ecnâdeyn Muhârebesi'nde maktûl olmuştur; **(60)** Sa'îd b. Hâris b. Kays, Yermûk Muhârebesi'nde vefât etmiştir; **(61)** Sâib b. Hâris b. Kays, ertesi sene Tâif'te mecrûh olmuş *{yaralanmış}* ve Suriye'de Fihl Muhârebesi'nde maktûl düşmüştür. Bazıları ise Hayber'de vefât ettiğini iddia eyliyorlar. Bu bâbda büyük bir tereddüd hüküm sürmektedir; **(62)** Umeyr b. Riâb b. Huzeyfe, 12. sene-i hicriyyede Hâlid b. Velîd kumandasında Aynü't-Temr'de maktûl düşmüştür; **(63)** Urve b. Abdiluzzâ b. Hırsân, Habeşistan'da ölmüştür; **(64)** Adî b. Nadle b. Abdiluzzâ, Habeşistan'da ölmüştür; **(65)** Oğlu Nu'mân, diğerleriyle birlikte Arabistan'a dönmüş ve Ömer
[V/171] zamanına kadar Medine'de kaldıktan sonra Ömer tarafında Basra vilayeti (aşağı Babilonya) dâhilinde Meysân valiliğine tayin olunmuştur. Fakat muahharan şarab ve aşk ve rakkaseler lehinde şiirler yazdığı için azledilmiştir.[183] **(66)** Salît b. Amr b. Abdişems, Peygamber'in Hevzetü'l-Hanefî'ye gönderdiği sefirdir.[184] **(67)** Osman b. Abdi Ganm b. Züheyr; **(68)** Sa'd b. Abdikays b. Lukayt ; **(69)** İyâz b. Züheyr b. Ebî Şeddâd.

Hicretten evvel Mekke'ye Peygamber'in yanına avdet etmeyen, Bedir Muharebesi'nde hazır bulunmayan ve seyahati Necâşî'nin sefinelerinde değil, kendi hesablarına yaparak

182 6. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 54. fıkraya bakınız.
183 Hişâm, 782; Yâkût, dördüncü cild, 715.
184 6. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 55. fıkraya bakınız.

Medine'ye dönen Müslümanlardan bahsettiği sırada İbn İshâk bunların, kadınlar hariç olmak üzere, otuz dört erkeğe bâliğ olduklarını söylüyor. Hâlbuki yine İbn İshâk tarafından kaydedilen yukarı(da)ki cedvelde ise 30 erkek ismi vardır. Bunlar, Medine'ye kendi hesaplarına gelmiş gibi gösteriliyor. Bunun için, dört isim noksan demektir.[185] **(70)** Tuleyb b. Ezher b. Abdiavf b. Abdi'l-Hâris b. Zühre b. Kilâb el-Kureşî ez-Zührî'yi de zikrediyor.[186]

Vefat Edenler [V/172]

Habeşistan'da Muhâceret *{Göç}* Esnasında Vefât Eden Müslümanların Esâmîsi

§56. **(1)** Ubeydullâh b. Cahş b. Ri'âb, İslamiyet'i reddetmiş ve Hristiyan dininde terk-i hayat etmiştir; **(2)** Amr b. Ümeyye b. Hâris; **(3)** Hâtıb b. Hâris; **(4)** Hattâb b. Hâris; **(5)** Abdullah b. Hâris b. Kays; **(6)** Urve b. Abdiluzzâ b. Hırsân; **(7)** Adî b. Nadle; **(8)** Mûsa b. Hâris b. Hâlid.

Habeşistan'a kaçan ve orada vefât eden 16 kadının esâmîsi ki Habeşistan'da tevellüd eden (ve miktarları beşe bâliğ olan) çocukları bu meyânda dâhil değildir; **(9)** Rukayye, Muhammed'in kızı;[187] **(10)** Ümmü Habîbe bt. Ebî Süfyân; **(11)** [V/173] Kerîmesi Habîbe; **(12)** Ümmü Seleme bt. Ebî Ümeyye; **(13)** Kerîmesi Zeyneb, Habeşistan'da tevellüd etmiştir *{doğmuştur}*; **(14)** Rayta bt. Hâris b. Cübeyle, esna-yı seyahatte vefât

185 Hişâm, 783-787; Hacer, ikinci cild, 594, numara 8774, Zübeyr b. Bekkâr'dan naklen Habeşistan'da vefât edenler arasında.

186 Not-1 [V/172] Daha muahhar *{sonraki}* menbalarda, Ca'fer b. Ebî Tâlib ile birlikte, yukarıda isimleri geçen Müslümanlardan mâ-adâ *{den başka}* yün kumaşlar, es-Sûf *{yünlü bezle}* giyinmiş yetmiş kişi daha geldiği bildiriliyor. Bunların, altmış ikisi Habeşli, sekizi Suriyeli idiler. Rivayete nazaran bunlar Müslüman değillerdi, ashâbu's-savâmi' *{kilise ehli}* idiler, yani çölde kâin *{yerleşik}* papazlar idiler. Bu ziyaretçilerin âdetleri ve milliyetleri hakkında haberler muhteliftir ve tezâd ile doludur. Bazıları cem'an *{toplam}* kırk kişiden, bazıları seksenden bahsederler. Bazıları kırk Necrânî, otuz iki Habeşî olduğunu iddia ederler, ilâ âhir. (Halebî, üçüncü cild, 129). Bunlar, Peygamber'in Medine'de Kur'an surelerinden birini tilâvet ettiğini *{okuduğunu}* işitir işitmez hep birden Müslüman oldular (Halebî, üçüncü cild, 170).

187 2. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 76 ve 85 A. Numara 13.

etmiştir; **(15)** Âişe ve **(16)** Zeyneb, ikisi de Rayta'nın kızlardır. Habeşistan'da doğmuş ve vefât etmişlerdir (Bunların biraderi olan Mûs'ab b. Hâris esna-yı seyahatte içtiği fena bir sudan dolayı vefât etmiştir.); **(17)** Fâtıma, aynı kadının diğer bir kızıdır. Arabistan'a yalnız bu avdet edebilmiştir; **(18)** Remle bt. Ebî Avf b. Hubeyre; **(19)** Leylâ bt. Ebî Hasme b. Gânim; **(20)** Sevde bt. Zem'a b. Kays; **(21)** Sehle bt. Süheyl b. Amr; **(22)** İbnetü'l-Muhallel; **(23)** Amre bt. Sa'dî b. Vakdân; **(24)** Ümmü Külsûm bt. Süheyl b. Amr; **(25)** Esmâ bt. Umeys b. Nu'mân el-Has'amiyye; **(26)** Fâtıma bt. Safvân b. Ümeyye b. Muharres el-Kinâniyye; **(27)** Fükeyhe bt. Yesâr ;**(28)** Bereke bt. Yesâr; **(29)** Hasene, Şurahbîl'in validesi.[188]

Doğanlar

Habeşistan'da Tevellüd Edenlerin Esâmîsi

§57. **(1)** Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib; **(2)** Muhammed b. Ebî Huzeyfe ; **(3)** Sa'îd b. Hâlid b. Sa'îd ; **(4)** Bunun hemşiresi Eme bt. Hâlid; **(5)** Zeyneb bt. Ebî Seleme b. Abdilesed; **(6)** [V/174] Abdullah b. Muttalib b. Ezher; **(7)** Mûsâ b. Hâris b. Hâlid; **(8)** Hemşiresi Âişe bt. Hâris; **(9)** Fâtıma bt. Hâris ; **(10)** Zeyneb bt. Hâris.[189]

Ümmü Habîbe

Ümmü Habîbe'nin Muhammed ile Teehhülü *{Evlenmesi}*

§58. Geçen sene vakâyı'ı arasında[190] Muhammed'in, sefiri Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Habeş Necâşîsi ile Ümmü Habîbe Remle bt. Ebî Şüfyân ile izdivacı meselesini müzakereye me'mûr ettiğini söylemiştik. Necâşî'nin Ümmü Habîbe'ye dört yüz dirhem verdiğini, Hâlid b. Sa'îd b. Âs'ın Peygamber'in vekili sıfatıyla, o zaman otuz yaşlarında bir kadın olan zevce-i Peygamberîyi getirdiğini yazmıştık. Muhammed, Hayber'den avdet edince birkaç gün evvel haremlerini, güzel Safiyye ile artırmış olmasına rağmen zifâf vukû'a geldi. Ümmü Habîbe,

188 Hişâm, 787-788.
189 Hişâm, 788.
190 6. sene-i hicriyyeye bakınız, § 53.

Peygamber'in vefâtına kadar onunla birlikte kaldı. Arkasından bir hayli sene muammer oldu *{uzun yaşadı}*. 42. yahut 44. sene-i hicriyyede Medine'de yahut Suriye'de vefât etti.[191]

Kisra Şîreveyh'in Katli

§59. Diyarbekrî'nin Vâkıdî'den naklen vukû' bulan rivâyetine nazaran o sene İran hükümdarı Kisra Şîreveyh'e Cemâziyelâhirin yahut Cemâziyelevvelin 10. Salı gününe takaddüm [V/175] eden *{önceki}* gecede saat altı yahut yedide katledilmiştir. Şîreveyh, tahta çıkar çıkmaz on yedi amcasını erbâb-ı liyakat ve ehliyetten olmalarına hiç ehemmiyet vermeden öldürmüştü. Mamafih, bu kadar hunrîzâne *{zalimane, kan dökücü}* vesâit *{bir şekilde}* ile muhafaza etmek istediği mevki-'i iktidarda uzun müddet kalamadı. Bazı rivâyete göre pederi Kisra Pervîz'in katlinden sekiz ay, bir rivâyete göre altı ay sonra yirmi iki yaşında olduğu halde vefât etti.[192]

Necid'e Sefer

§60. Hudeybiye müzakerâtı esnasında Peygamber'in Osman b. Affân'ı Kureyşîlere müzakereye gönderdiğini, Osman'ın Mekke'ye yaklaştığı vakit Ebân b. Sa'îd'e tesadüf ile onun himayesi altına girdiğini yukarıda hikâye etmiştik.[193] Bu Ebân, Hudeybiye vakâyı'ından o kadar müessir oldu ki [V/176] muâhednâmenin *{antlaşmanın}* akdinden biraz sonra müşriklerin tarafını terk ile açıktan açığa Muhammed ile birleşmeye karar verdi. Böyle yaptı. Peygamber de mükâfâten ona, Hayber'e hareket etmeden evvel Necid'de küçük bir heyet-i seferiyyenin kumandasını verdi. Bu heyet-i seferiyyenin maksadı ve netâyici *{neticeleri}* hakkında başka bir şey bilmiyoruz. Yalnız şu kadarı malûmdur ki Ebân, Necid'deki vazife-i

191 Hamîs, ikinci cild, 65-66, üçüncü cild, 170 ve müteâkib sahifeler.

192 Hamîs, ikinci cild, 68; Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1060, satır 15; Nöldeke, Perser, 382, not 2, Şîreveyh'in (Seroe) 628 senesi Şubat'ının 29'unda yani 6. sene-i hicriyye Şevvâl'inin 17'sinde vefât ettiğini söylüyor. Justi Alt. Pers'e de bakınız, 237-238; Nöldeke Aufsatze, 128; Geiger Grundriss, ikinci cild, 544.

193 6. sene-i hicriyye, § 31.

askeriyyeyi, Muhammed Hayber'i fethetmeden evvel ikmâl eylemiş *{tamamlamış}* ve bundan dolayı Hayber'de Peygamber'e iltihâka *{katılmaya}* imkân bulmuştur. Bundan başka, Muhammed'in gerek Ebân'ı gerek yanındakileri Hayber ganâimine teşrîk *{ortak}* etmediğini de biliyoruz.[194]

Turbah Seferi[195]

(Şa'bân)

§61. Muhammed Hayber'den avdet edince hac zamanına kadar Medine'den kımıldamadı. Yani iki Rebî' ayı ile iki Cemâzî ve Receb, Şa'bân, Ramazân, Şevvâl aylarında Medine'de oturdu. Bu sekiz ay zarfında[196] civar havâliye küçük heyet-i seferiyeler izâm etti *{gönderdi}*. Bunların birincisi
[V/177] Turbah Seferi idi. Ömer b. Hattâb'a tevdî' olunmuştu *{bırakılmıştı}*. Ömer, "Acz Hevâzin"[197] üzerine yürüdü. Fakat bedevîle-

194 Hamîs, ikinci cild, 46; Vâkıdî ve İbn İshâk bundan bahsetmiyorlar; Hamîs, ikinci cild, 67, bazılarına göre bu heyet-i seferiyye Cinâb ve Yemen heyet-i seferiyyesi ile aynı şeydir. Daha aşağıda § 66. fıkraya bakınız; Hamîs, ikinci cild, 67, satır 28.

195 Not-1 [V/177] Turbah, Benî Hilâl ve Benî Âmir b. Rebî'alara ait gayet zengin bir vadi idi. Taif kurbunda Serât dağlarından gayet uzak bir mesafeye kadar cenûb-ı şarki *{güneydoğu}* istikametinde imtidâd *{uzaklaşırdı}* ederdi (kimi üç günlük kimi yirmi günlük bir mesafeye kadar diyor). Etrafta tekmil dağlar vardı (Yesûm, Firkad, Ma'danü'l-Burm ve iki Şevânân dağı). Bunların üzerinde mebzûl *{bol}* nebatat bulunurdu. Bilhassa asma, şeker kamışı vesaire vardı. Yâkût (ikinci cilt, 834, satır 19), vadinin Mekke'den iki günlük mesafede kâin olduğunu *{yer aldığını}* söyler (Yâkût'un üçüncü cildine de bakınız, 65, satır 8 ve müteâkib satırlar). Tenbîh'te (261) Turbah'ın el-Ablâ havâlisinden beri olduğu, Yemen'de San'a'ya ve Necrân'a giden yol üzerinde Mekke'den dört beş mil mesafede kâin bulunduğu söyleniyor.

196 Not-2 [V/178] İbn İshâk'ın gösterdiği tarihler kabul edilirse Muhammed, Medine'de sekiz ay kalmıştır. İbn İshâk, Hayber'in zabtı(nın) Safer ayında vukû'a geldiğini söyler. Yukarıda (yedinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 9) başka tarihlerden de bahsetmiştik. Bunlar ihtimal ki hakîkate daha az mukarrindirler *{yakındır}*. Bu tarihlere nazaran Hayber Fethi üç ay daha muahhar *{sonraki}* vukû'a gelmiştir. Bu halde Muhammed de ilk hac zamanına kadar Medine'de o kadar az ikamet etmiş olur.

197 Not-3 [V/178] Sprenger (üçüncü cild, 282), bu heyet-i seferiyyeden bahsederken "Acz" namında bir kabile mevcûd zannederek hataya düşer. "Acz Hevâzin" tabiri(nin) dört büyük kabileyi ihtiva ettiğini bilmez.

rin karargâhı terk etmiş olduklarını gördü. Avdeti esnasında, Necid yolunu takîb ettikleri sırada Müslümanların rehberi, Hilâl kabilesinden bir Arab heyet-i seferiyyeyi Benî Has'amların hayvanatının dağınık bir halde otladıkları yere götürdü ve Hevâzinlerden alamadıkları hayvanat yerine bunları iğtinâm etmeyi *{yağmalamayı}* teklif eyledi. Fakat Ömer kendisine böyle bir vazife emredilmemiş olduğunu söyleyerek teklife cevab-ı red verdi.[198]

Necid'e Başka Seferler [V/178]

§62. Yukarıki vakıadan biraz sonra Peygamber, Ebû Bekir'i küçük bir heyet-i seferiyye ile Necid'e gönderdi. Müslümanlar bu defa, Mekke'nin şarkında çölde ikamet eden Benî Hevâzinlerin bir karargâhını basmaya ve iğtinâm etmeye *{yağmalamaya}* muvaffak oldular.[199]

Bunlar Benî Sa'd b. Bekirler, Benî Cüşem b. Muâviye b. Bekrler, Benî Nasr b. Muâviyeler ve Benî Sakîflerdir (ZDMG'ye de bakınız, 1881, otuz beşinci cild, 596; Vâkıdî Wellhausen, 297, not 1).

198 Hişâm, 788, 973; Vâkıdî Wellhousen 297; Taberî, birinci cild, 1561-1562; Esîr, ikinci cild, 172; Hamîs, ikinci cild 66; Halebî, üçüncü cild, 360.

199 Vâkıdî Wellhausen, 297; Taberî, birinci cild, 1592, bu heyet-i seferiyyenin 6. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 18. fıkrada nakledilen heyet-i seferiyye olduğunu ve Ümmü Kırfe'nin katli [V/179] ile nihayet bulduğunu [V/179] söyler; Taberî, birinci cild, 1558, satır 6; Vâkıdî ise bunları ayrı ayrı iki vaka olarak kabûl etmektedir. Hamîs, ikinci cild, 66, heyet-i seferiyyenin Dariyye istikametinde Benî Kilâblar yahut Benî Fezâreler aleyhinde sevk edilmiş olduğunu beyan ediyor; Halebî, üçüncü cild, 361, bu haberin meşkûk *{şüpheli}* olduğunu kabûl eder.

Not-1 [V/179] Burada bazı esirler alındı. Ezcümle bir kadın vardı ki kura ile Seleme b. Ekva''nın hissesine düştü. Heyet-i seferiyye avdet edince Peygamber kadının güzelliğini gördü. Kendisine Seleme'nin yanında iki defa Medine çarsısında tesadüf etti, Seleme'nin bunu satmak istediğini anlayınca zevcesi olup olmadığını sordu. Seleme, cariyenin Peygamber'in hoşuna gitmiş olduğunu anladı ve (onu) hediye olarak takdim etti. Muhammed kabul eyledi, kadını aldı, sonra onu Mekke'ye gönderdi. Bu cariyeyi terke mukabil Kureyşîlerin elinde esir bulunan bazı Müslümanları tahlis etti *{kurtardı}* (Hamîs, ikinci cild, 66-67). Sprenger (üçüncü cild, 283) bu son habere pek ehemmiyet verir. Mekke'de Müslüman üserâsının bulunduğunu meydana koyduğunu, binaenaleyh muhaddisînin *{hadis âlimlerinin}* sükût ile geçiştirmiş oldukları birtakım mağlubiyetler olmak lazım geldiğini, muhaddisînin yalnız şerefli vakâyı-'ı hatıratını muhafazaya ehemmiyet vererek Peygamber-

[V/180]

Fedek Seferi

(Şa'bân)

§63. Muhammed aynı ayda Beşîr b. Sa'd'ı (Nu'mân b. Beşîr'in pederi) otuz kişi ile Fedek'te Benî Mürreler üzerine sevk etti. Beşîr, bir miktar koyunu meraya götüren çobanlardan, Benî Mürrelerin kış mevsimi münasebetiyle vadilerine çekilmiş olduklarını, yazın oturdukları kuyuları bıraktıklarını haber aldı. Bunun üzerine heyet-i seferiyyenin planını değiştirerek çölde bulduğu müteferrik *{dağınık}* bir takım hayvanatı igtinâm *{yağmalama}* ile iktifa eyledi *{yetindi}* ve bunlarla Medine'ye avdete *{geri dönmeye}* başladı. Mamafih bir gece Benî Mürreler kendisinin karargâhını bastılar. Müslümanların bir kısmı maktûl düştü, kalanlar da birer tarafa dağıldılar. Beşîr memesinden[200] ağır sûrette yaralandı. Meydan-ı mübârezede maktûl diye bırakıldı. Fakat gecenin serinliğiyle kendisine gelince ayağa kalkarak Fedek'e ilticâ edebilmeye muvaffak oldu. Orada Yahudiler kendisini misafir ettiler, yarasına baktılar. Nihayet Medine'ye avdet edebilecek bir hale geldi. Mağlubiyet haberini Peygamber'e Ulbe b. Zeyd
[V/181] el-Hârisî götürdü. Kurtulmuş olanlardan biri (o) idi. En evvel Medine'ye vâsıl olmuştu. Muhammed derhâl Benî Mürreleri te'dîb *{cezalandırmak}* için yeni bir heyet-i seferiyye tertibini emretti. Kumandasını Zübeyr b. Avvâm'a verdi. Bugünlerde

lerinin mağlubiyetlerini gizlediklerini söyler. Bence bu hadîs; başka türlü tefsîr edilmek *{açıklamak}* lazım gelir. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre bu, Peygamber'in ihtiyarlık ibtilâ-yı şehevanîsini *{şehvet eylemlerini}* gizlemek için ilave edilmiştir. Çünkü Peygamber, o günlerde iki kadın ile teehhül etmiş *{evlenmiş}* olduğu halde her hoşuna giden kadının peşinden koşuyordu. Mekke'de esir Müslümanlar yoktu. Çünkü Peygamber ile [V/180] Kureyşîler arasında Hudeybiye Muâhedenamesi mucibince *{gereğince}* sulh hüküm-ferma idi. Bu vakadan takriben bir sene sonra Mekke'nin hîn-i fethinde hapisten kurtarılmış hiçbir Müslümandan bahsedildiğini işitmiyoruz. Mekke'de mahbus üserâ *{esirler}* bulunduğunu uyduranlar bir tarih hatasına düşmüşler, birkaç ay evvel mün'akid *{imzalanmış}* muâhedeyi *{antlaşmayı}* unutmuşlardır.

200 [Hazırlayanın notu] Eserin İtalyancasında ayak bileğinden yaralandığı söylenmektedir. Vâkıdî'de ayak bileğinden yaralandığı aktarılmaktadır.

Medine'ye muvaffakiyetle neticelenmiş bir seferden (hangi sefer?) Gâlib b. Abdillâh avdet etti. Bunun üzerine Muhammed kumandayı Zübeyr'den alarak Gâlib'e tevdî' eyledi. Gâlib, son felaketten kurtulan Ulbe'yi de beraber alarak yola çıktı.[201]

§64. Gâlib, maiyyetindeki iki yüz kişi ile geceleyin bir Benî Mürre karargâhını basmaya ve onları mağlub etmeye muvaffak oldu.[202] Kadın, çocuk ve mevâşîden *{hayvanlardan}* terekküb eden *{oluşan}* ganâim pek çok idi. Her hisse takriben on deve kıymetine bâliğ oluyordu. Gâlib, sonra maiyyetindekileri bütün ganâim ile Medine'ye getirdi. Düşman tarafından hiç izâc *{taciz}* edilmedi.[203]

Meyfa'a Seferi

(Ramazân)

§65. O senenin Ramazân ayında, Benî Kelb b. Avf b. Leyslerden Gâlib b. Abdillâh kumandasında Benî Uvâl ve Benî Abd b. Sa'lebeler üzerine bir heyet-i seferiyye gönderildi. Küdr Seferi'nden[204] sonra Yesâr, Peygamber'e Benî Abd b. Sa'lebelere

201 Hişâm, 975; Vâkıdî Wellhausen, 297; Hamîs, ikinci cild, 67; Taberî, birinci cild, 1592; Esîr, ikinci cild, 172-173; Halebî, üçüncü cild, 361; Sa'd, üçüncü cild, 2, 83-84.

202 Not-1 [V/181] Vâkıdî bu seferi, bundan sonrakinden (Meyfa'a Seferi'nden) sûret-i katiyyede tefrîk eder *{ayrı tutar}*. Hâlbuki İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir'e [vefâtı: 135] müntehi olan bir hadîse istinâd ederek Gâlib'in kumanda ettiği iki heyet-i seferiyyeyi bir sefer halinde mezc eder *{birleştirir}*. Meyfa'a Seferi(nin), Benî Mürrelere karşı yapıldığını söyler. İbn İshâk, Meyfa'a Seferi'nde ne Benî Uvâllerden ne Benî Abd b. Sa'lebelerden hiç bahsetmez (Taberî, birinci cild, 1592, aşağı(da)ki fıkraya da bakınız). Menbalar, vakâ'ları karıştırmışlar ve haberler arasında bir intizamsızlık vücûda getirmişlerdir. Sprenger (üçüncü cild, 284) bu karışıklığı bilmediği için Vâkıdî'yi aynen takib eder. Hâlbuki İbn İshâk'ın rivayeti(nin) daha şâyân-ı itimâd olduğunu düşünmek lazım gelirdi. Vâkıdî Wellhausen'e de bakınız (11-15). Hamîs'te (ikinci cild, 67) vakaları karıştırır ve Nüheyk b. Mirdâs'ın katlini Meyfa'a Seferi'nde vukû'a gelmiş gibi gösterir ve Fedek Seferi'ni 8. sene-i hicriyye vakâyı'ı arasında nakleder.

203 Vâkıdî Wellhausen, 297-298; Esîr, ikinci cild, 173.

204 Metinde aynen böyledir. Üçüncü sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız. Not-1 [V/183] Birkaç sene evvel (üçüncü sene-i hicriyye vakâyı'ında § 1. fıkraya bakınız) vukû'a gelen bu Küdr Seferi'nden bahsedilişi yukarı(da)ki fıkranın notuyla birleştirilecek olursa, yukarı(da)ki fıkra-

nasıl ders verileceğini bildiğini söylemiş idi. Muhammed şimdi 130 kişilik ile bir heyet-i seferiyye tertib ederek kumandasını Gâlib'e verdi Yesâr'ı kılavuz tayin etti. Yesâr, Müslüman kuvvetini hâlî *{tenha}* ve yol izi bulunmayan bir mahalden
[V/183] götürdü. O kadar meçhul havâliye daldı ki Müslümanlar bir hıyanete ma'rûz kaldıklarından şüphelenmeye başladılar. Nihayet bir gece bir seylden *{sel}* dolayı biraz evvel bir feyezân *{su taşkını}* vukû'a gelmiş bir noktaya vâsıl oldular. Bazaltdan yalçın bir tepeyi dolaştılar. Meyfa'a menba'ı kurbunda karargâh kurmuş olan düşman üzerine birden bire hücum ettiler.[205] Hücum pek muvaffak oldu. Birçok deve iğtinâm edildi *{yağmalandı}*. Fakat esir alınıp alınmadığı söylenmiyor.[206]

da hikâye edilen şeylerin pek şâyân-ı itimâd olmadığı, işte bir takım meşkûk *{şüpheli}* ve karışık noktalar bulunduğu şüphesini tevlîd eder *{doğurur}*. Küdr Seferi'nde Yesâr isminde bir kölenin esir edildiğini biliyoruz. Bu köle, Süleymlerin ve Gatafânların koyunlarını otlatıyordu. Yukarı(da)ki fıkrada Vâkıdî'nin ona imada bulunduğundan şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur. Fakat bu [V/184] Yesâr'ın yalnız Süleymler ve Gatafânlarla işi vardı. Abd b. Sa'lebelerle bir meselesi yoktu. Bu son kabile ismi bence meçhuldür. Bunu, Arab ailesinin hangi dalına rabt edeceğimi *{bağlayacağımı}* bilemiyorum. Mamafih Taberî'nin bir fıkrasında (birinci cild, 1364) bu meselenin bir sûret-i halini bulmak belki kâbildir. Bu fıkrayı İbnü'l-Esîr hatırlatıyor (ikinci cild, 108). Orada Küdr Seferi'nin hikâyesini müteâkib şunları okuyoruz: "Küdr Seferi'nden Muhammed Medine'ye avdetten sonra Gâlib b. Abdillâh el-Leysî'yi Benî Süleym ve Benî Gatafânlara karşı sevk etti. Bunlardan bazılarını öldürdüler, bir miktar mevâşî *{keçi, davar gibi hayvanlar}* iğtinâm ettiler *{yağmaladılar}*. Fakat üç telefât *{can kaybı}* verdiler. Bunlar müsâdemede maktûl düşmüşlerdir. Şevvâl'in 15'inde Medine'ye döndüler". Bu haber Vâkıdî'nin kitabında 3. sene-i hicriyye vakâyı'ı arasında mevcûd değildir. Buna ancak 7. sene-i hicriyye vakâyı'ında yukarı(da)ki şekilde tesadüf ediyoruz. Zahiren birbirinden ayrı olan bu iki vakanın bilakis aynı vakadan ibaret olması, müverrihlerin ihmalkârlığı sebebiyle iki vaka gibi görünmüş olmaları muhtemeldir. Bu takdirde Vâkıdî'nin rivayeti yanlış olmak lazım gelir.

205 Not-2 [V/184] Yâkût'a nazaran (beşinci cild, satır 1-2) Yâ'nın kesriyle Meyfa'a (Yâ harfinin kesra ile okunuşuna uygun değil.) diye telaffuz edilmek, Mîm'in fetha ve Yâ'nın sükûnuyla kıraat etmemek *{okumamak}* lazımdır. Batn-ı Nahle'den ötede, Necid havâlisinde Nakra istikametinde Medine'den sekiz merhale uzakta kâin idi. Tenbîh (262) ise bu ismi Mîm'in fetha ve Yâ'nın sükûnu ile kaydediyor.

206 Vâkıdî Wellhausen, 298; Taberî, birinci cild, 1592-1593. Meyfa'a Batn-ı Nahle arkasında, Necid'in bir tarafında Nakra istikametinde, Medi-

Cinâb ve Yemen Seferi [V/184]

(Şevvâl)

§66. Yine o senenin şevvalinde Cinâb Seferi denilen sefer vukû'a geldi. Hayber üzerine hareket esnasında Peygamber'e kılavuzluk etmiş olan Hüseyl b. Nüveyre el-Eşca'î, Gatafânla- [V/185] rın Cinâb kurbunda büyük bir kalabalık halinde toplandıklarını, Müslümanlara karşı tecavüzkârâne niyetler beslediklerini, İslamiyet'in eski ve kuvvetli düşmanı Uyeyne b. Hısn el-Fezârîlerin ilerisinde açıktan açığa kendileriyle teşrik-i mesâî *{iş birliği}* etmesi (için) cesaretlerini arttırdığını bildirir. Muhammed derhâl Ebû Bekir ile Ömer'i çağırarak istişare etti. Onların mütalaalarını dinledikten sonra Beşîr b. Sa'd'ın kumandası altında derhâl üç yüz kişilik bir kuvvetin yola çıkması için emir verdi. Hüseyl yine kılavuzluk edecekti. Hayber'in cenûbundan geçtiler, yolda Selâh'ta tevakkuf ettiler. Sonra düşmana pek yaklaştılar. Kılavuz Hüseyl'i istikşâf *{keşif yapmak}* için ileri gönderdiler. Hüseyl avdet ederek düşmanın mevâşîsinden *{hayvanlarından}* bir kısmının civarda bulunduğu haberini getirdi. Müslümanlarda ganimet hırsı o kadar ziyâde idi ki hayvanların üzerine derhâl atıldılar. Böyle mevsimsiz bir hücumun düşmanı kendi mevcûdiyetinden haberdar edeceğini ve heyet-i seferiyyenin gayesini fevt eyleyeceğini *{kaçıracağını}* düşünmediler. Filhakika Gatafânlar işi haber alır almaz alelacele kaçtılar, dağlar arasında emin bir yere çekildiler. Müslümanları, Peygamber'in emrini icrâ edemeden çekilmeye mecbur eylediler. Avdet esnasında Beşîr, Selâh'ta Uyeyne b. Hısn'ın bir casusunu yakaladı, öldürdü. Biraz sonra, ansızın, karargâhında bizzat Uyeyne'nin üzerine hücum imkânı buldu. Kısa bir mücadeleden sonra onu kolay- [V/186] lıkla firara mecbur ettiler. Uyeyne kaçtı ise de yanındakilerden bazıları esir edildi, Medine'ye götürüldü. Mamafih bunlar

ne'den sekiz merhalelik mesafede idi. Aynı eser, 1592, not 1; aynı eser Vâkidî'den naklen Abd b. Sa'lebelere karşı vukû' bulan seferi kısaca hikâye ediyor. Meyfa'a namını hiç ağza almıyor; Esîr, ikinci cild, 173; Hamîs, ikinci cild, 67, Meyfa'a'nın Necid'de Medine'den sekiz merhale uzakta olduğunu söylüyor; Halebî, üçüncü cild, 361-362.

İslamiyet'i kabûl eder etmez Muhammed hepsini serbest bıraktı. Necid'in büyük ve zî-kudret *{zengin}* kabilelerinin muhabbetini celb etmek istiyordu.[207]

§67. Rivâyet olunduğuna göre Uyeyne b. Hısn, Müslümanların önünde serîu's-seyr *{süratle giden}* hecîn *{deve}* ile kaçarken Hâris b. Avf el-Mürrî'ye rast geldi. Bu, Uyeyne'yi durdurmak istedi. Fakat o kadar korkmuştu ki arkasından
[V/187] düşman askeri(nin) takîb ettiği hülyasında idi. Bir türlü durmak istemiyordu. Hâris, artık kimsenin kendisini takîb etmediğini söyledi. Anlattı, hatasını gösterdi. Nihayet tevakkuf edip *{durup}* işi birlikte muhakeme etmeye kandırdı. Hâris şimdi Uyeyne'yi Muhammed'in tarafına geçerek İslamiyet'i kabûl etmesi için iknaya çalışıyordu. Fakat o, bu nasihatı kabûl etmedi. Çünkü Muhammed'i pek çok izâc etmiş *{rahatsız etmiş}* olduğu için onun nezdinde sair ashâb ile müsâvî bir mevki' ihrâz edemeyeceğinden *{kazanamayacağından}* korkuyordu. Bunun üzerine Hâris, Kureyşîlerin elân *{halen}*. Muhammed ile uzlaşmamış olduklarını, Kureyş'ten evvel Muhammed ile birleşirse onlar üzerinde bir hakk-ı takaddüm *{öncelik hakkı}* ihrâz edeceğini *{kazanacağını}*, bunun da gayr-ı kâbil *{mümkün olmayan}* bir şey olmadığını anlattı. Bunun neticesinde, ikisi de Medine'ye giderek Muhammed ile birleşmeye karar verdiler. Yolda Ferve b. Hübeyre el-Kuşeyrî'ye rast geldiler. Mekke'ye hacca gidiyordu. Kureyşîlerin hakîki hâlet-i ruhiyelerini anlayıncaya kadar hiçbir şey yap-

207 Hişâm 975; Vâkıdî Wellhausen, 298-299; Taberî, birinci cild, 1593; Esîr, ikinci cild, 173, kılavuzun adı(nın) Cübeyl b. Nüveyre el-Eşca'î olduğunu söylüyor. Hamîs, ikinci cild, 67, Cebbâr (Cinâb değil, Gatafânlar yahut Fezârelere yahut Uzrelere ait bir yer idi). Halebî'de, üçüncü cild, 363, isimler hakkında büyük bir adem-i katiyyet vardır: Yemen yahut Emn diyor. Sonra Cîm'in fetha veya kesri ile Cebbâr, Hayber kurbunda *{yakınında}* bir vadi olur; Tenbîh, 262, heyet-i seferiyyenin Yemen ve damm-ı cîm *{cim harfinin ötreli olması ile}* ile Cübbâr üzerine gönderilmiş olduğunu söyler. Bunlar, Hayber ve Vâdilkurâ havâlisinde Cinâb kurbunda iki mevki idi (Sa'd, üçüncü cild, 2, 83-84. Yemen feth-i cîm *{cim harfinin üstünlü olması ile}* ile Cebbâr diye kaydetmektir).

mamaya Ferve, kendilerini ikna etti. Ferve, Mekke'ye gidince Kureyşîlerin elân *{hâlâ}* Muhammed'e karşı pek hasmâne hissiyat beslediklerini, fakat aleyhinde şiddetli harekete cesaret edemediklerini gördü. Muâhedenâmenin *{antlaşmanın}* ahkâmını ihlâl etmeyi istemediklerinden Huzâalardan kurtulmak cesaretini kendilerinde bulamıyorlardı. Herkesce malûm olduğu üzere Huzâalar, Peygamber'in muntazam casusları gibi hareket ediyorlardı. Kureyşîlerin Muhammed'in an-karîb *{yakında}* muzaffer olacağını zann ettiklerini, fakat [V/188] ne yapmak lazım geldiğini kestiremediklerini Ferve avdetinde de bunlara bildirdi. İleriye doğru bir adım atarlarsa diğer ayaklarını geriye atıyorlardı. Bu sûretle hiçbir zaman ileriye gidemiyorlardı.[208]

Hayber'de Katl

§68. Umretü'l-Kazıyye'den[209] biraz evvel yani şevval ayında, aralarında Muhayyisa ile biraderi Hüvayyisa ve Abdullah b. Sehl bulunan bir takım Müslümanlar gidip Hayber'i ziyaret ettiler. Mevkiin letafeti münasebetiyle orada pek hoş bir vakit geçirerek birkaç gün kaldılar. En kurak zamanlarda orada saf su eksik olmazdı. En büyük kıtlık zamanında bile orada meyve bulunurdu. Bir gün, bu arkadaşlardan Abdullah b. Sehl diğerlerinden biraz uzaklaşmıştı. Bir daha avdet etmedi. Yapılan taharriyat *{araştırmalar}*, oradaki Yahudilere îrâd edilen *{söylenilen}* sualler hiçbir netice vermedi. Nihayet, bir kuyu ağzında toplanan sineklerin tevlîd ettiği *{doğurduğu}* şüphe üzerine Müslümanlar araştırdılar, talihsiz arkadaşlarını kuyunun dibinde maktûl bir halde buldular. Medine'ye avdet edince Yahudileri Abdullah b. Sehl'i katletmiş olmakla açıktan açığa itham ettiler *{suçladılar}*. [V/189] Fakat bunu yemin ile te'yid edebilecek şahitler bulmaktan aciz idiler. Yahudiler ise itiraz eylediler, bu cürümde hiçbir

208 Vâkıdî Wellhausen, 299, Kureyşînin bu intibââtının *{izlenimlerinin}* Uyeyne b. Hısn üzerinde tesir yaptığı söyleniyor; Taberî, birinci cild, 1593.

209 69. fıkraya bakınız.

dahlleri olmadığını söylediler. Bunun üzerine Muhammed, Kasâme denilen kadîm müşriklik usûlune müracaat etti. Bu bir yemin idi. Yahudileri kendilerinin masumiyetlerine yemin edecek elli şahit bulmaya davet eyledi. Müslümanları da Yahudilerin mücrimiyetini yemin ile te'yid edecek elli şahit bulmaya davet etti. İki taraftan hiçbiri kendilerine bu miktarda şahit bulamadılar. Muhammed, cürmün Yahudilere ait arazi üzerinde irtikâb edilmiş *{işlenmiş}* olduğu noktasından hareket ederek onları 100 deve diyet vermeye mahkûm etti. Mamafih kendisi 30 deve vererek Yahudilere muâvenette *{yardımda}* bulundu.[210]

Umretü'l-Kazâ

Umretü'l-Kazıyye Yahut Umretü'l-Kazâ Yahut Umretü'l-Kısâs (Zilkâde)[211]

§69. Nihayet, hac için evvelden tayin edilmiş olan zaman hulûl etti *{geldi}*. Muhammed tarafından verilmiş olan emir mucibince *{gereğince}* Zilkâde'nin birinci günü Mekke'ye müteveccihen *{yönelerek}* hareket edildi. Hudeybiye Seferi'ne iştirak etmiş olanların kâffesi hareket emrini almışlardı. Fakat (onlara) başka yeni hacılar da iltihâk etti *{katıldı}*. Bunların mecmû' yekûnu *{toplamı}* iki bin kişiye bâliğ oldu
[V/190] *{ulaştı}*. Malûm olduğu üzere, bir sene evvel Kureyşîlerle kararlaşan şerâit mucibince Muhammed o sene hac ifa edebilir, Kâbe'yi üç gün ziyaret eyleyebilirdi. Yalnız o müddet nihayetinde bütün taraftarlarıyla birlikte çekilmeye mecbur idi. Hacılar, alelade seyyahlar için caiz olan silahlardan baş-

210 Hişâm, 777-778: Vâkıdî Wellhausen, 293-294.

211 Not-1 [V/191] Bu hacca verilen isim pek muahhar bir zamanın mahsulüdür. Peygamber'in ifa ettiği muhtelif hacları birbirinden tefrîk *{ayırmak}* için icâd edilmiştir. İlk isim, mukarrar *{kararlaşmış}* şerâite tevfîken *{uygun olarak}* ifa edilmiş hac manâsınadır. İkincisi bir sene evvelki nâkıs haccı itmam *{tamamlama}* için ifa [V/192] edilmiş hac manâsına gelir. Hakîkate daha iyi tevâfuk eden birinci isim en çok isti'mâl olunanıdır *{kullanılandır}*. Üçüncü isim Kur'an'ın II, 190 suresinden alınmıştır. Mukabele-i bil-misil *{misilleme}* haccı manâsını ifade eder. (Hişâm'a bakınız, ikinci cild, 181).

ka bir silah hâmil olmayacaklardı *{taşımayacaklardı}*. Yani kın içinde bir kılıçları olacak ve bu da omuzlarına asılacaktı. Muhammed, yirmi seneden beri o kadar şiddetli izâcâtda *{tacizde}* bulunan düşmanları Kureyşîlere karşı kendisi için hakîki bir zafer teşkil eden bu hac münasebetiyle büyük hazırlıklar yaptı. Her şeyden evvel yalnız Zilhicce ayında ifa edilebilen büyük Hac'dan tefrîk *{ayırmak}* için küçük hac, umre, denilen merasim esnasında kesilmek üzere altmış yetmiş deve tedarik etmişti. Develer, Nâciye b. Cündeb el-Eslemî ve yine aynı kabileden diğer dört Arab'ın taht-ı muhafazasına erildi. Sair menbalara göre kurbanlık deve muhafızları arasında Ebû Rühm ile Ebû Hureyre de vardı. Muhammed kendisiyle birlikte her türlü silah götürdü. Yüz deve aldı. Bunlarla, kervanın muhafazası için müsellah *{silahlı}* bir pîş-dâr kuvveti teşkil etti. Medine'den itibaren birinci merhale olan Zülhuleyfe'den itibaren Muhammed b. Mesleme'nin taht-ı kumandasında bulunan süvari kuvvetini ileriye sevk etmişti. Bunun yanı sıra Beşîr b. Sa'd'ın kumandası altında esliha *{silahlar}* yüklü develer gidiyorlardı. Bazıları, Hudeybiye'de mün'akid *{kabul edilmiş}* şerâit mucibince Muhammed'e muâhededе tasrîh edilen *{açıklanan}* silahlardan başka yanında hiçbir silah taşımamayı taahhüd etmiş olduğunu hatırlatmak istediler. Muhammed, şerâite kemal-i sadakatle riâyet edeceğini ve silahları mukeddes havâli, harem hâricinde bırakacağını fakat herhangi nâgehânî *{ansızın}* bir vaziyete karşı elinin altında silah bulundurmak istediğini cevaben bildirdi. Camiden çıkar çıkmaz kendisi ihram denilen hac mantosunu giydi (Medine Camii'nden mi yoksa Zülhuleyfe Camii'nden mi?), Furu' yolunu tuttu.[212] Bir sene evvelki gibi Beydâ târikini *{yolunu}* takîb etmedi. Azîmet geçen seneki akîm hac yolculuğunda tam bir sene sonra vukû'a geldi. Bunu Peygamber bilhassa [V/191]

212 Not-2 Furu', Rebeze havâlisinde, Sukyâ'nın solunda, Medine'den Mekke'ye giden tarik *{yol}* üzerinde sekiz veyahut dört günlük mesafede bir köy idi. Hurma ağaçları ve su kuyuları mebzûl idi (Yâkût, üçüncü cild, 878, satır 4-5). [V/192]

böyle arzu etmişti.[213] Medine'de vekil olarak Uveyf b. Azbad ed-Dü'elî[214] kalmıştı.[215]

[V/193] §70. Hareket ettikleri esnadaki sırayı muhafaza ederek, Muhammed b. Mesleme'nin kumandası altındaki Müslüman süvarileri ve Beşîr b. Sa'd'ın kumandası altındaki silah develeri, bizzat Muhammed'in kumanda ettiği kervandan evvel, Mekke kurbunda Merrüzzahrân'a vâsıl oldular. Orada bazı Kureyşîlere rastgeldiler. Bunlar korkarak Mekke'ye kaçtılar. Muhammed'in, taraftarlarından mürekkeb büyük bir kuvvet ile ve birçok silah ile gelmekte olduğunu haber verdiler. Mekkeliler bu haberden pek ziyâde telaşa düştüler. Muhammed'in

213 Not-3 [V/192] Medine'den Mekke'ye giden (üçüncü asr-ı hicrî nihayetinde) huccâc yoluna dair Reste'den istiâre ettiğimiz (177-178) malûmât, topografî nokta-i nazarından hâiz-i ehemmiyettir. Medine'den Mekke'ye doğru hareket edilince, altı mil gidildikten sonra, Şecere'ye muvâsalet edilirdi. Burada Medine hacılarının ihram giymek üzere tevakkuf etmeleri *{duraklamaları}* mu'tâd idi *{alışılmıştı}*. Su burada mebzûldür *{boldur}*. Şecere'den Seyyâle'ye kadar 31 mil, Seyyâle'den Rüveyse'ye kadar 34, Rüveyse'den Sukyâ'ya kadar 36 mil mesafe vardır. Sukyâ'da bahçeler, ahali ve hurma ağaçları çoktur. Orada, sahil-i bahrden yirmi dört saat uzakta kalabalık bir köy vardı. Sukyâ'dan Ebvâ'ya kadar 29 mildir. Ebvâ'dan Cuhfe'ye 27 mil ister. Cuhfe'de birçok ahali, bir pazar ve mebzûl su bulunurdu. Sahil sekiz mil mesafededir. Burası Suriye hacılarının telakki mahalli, mikat idi. Onlar orada ihrama girerlerdi. Cuhfe'den Kudeyd'e kadar olan mesafe 28 milden ibarettir. Kudeyd ahalisi kalabalık bir köy idi, denizden uzak değildi. Kudeyd'den Usfân'a kadar 24 mil vardı. Usfân'da birçok
[V/193] ahali bulunurdu. Usfân ile Batn-ı Merr arasındaki mesafe 34 mil idi. Batn-ı Merr'de güzel ve kalabalık bir köy vardı. Birçok hurma ağacı, mezrû' *{ekilmiş}* tarlalar, dağlardan inen akarsular görülürdü. Mekke'ye yaklaşınca, Batn-ı Merr'den dört mil mesafede Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin kabrine ve altı mil daha uzakta mescid-i Âişe'ye tesadüf edilirdi. Oradan Mekke'ye kadar kalan mesafe yalnız altı milden ibaret idi. Batn-ı Merr'den Mekke'ye kadar olan mesafenin mecmuu on altı mile baliğ olur. O zaman arz-ı haram şehirden altı mil mesafede başlardı. Wüstenfeld'e de bakınız. Med. Haupts (18-46). Burada yol hakkında ve sonra yol üzerinde çoğalan camiler hakkında daha çok tafsîlâta tesadüf ederiz.

214 Kaynaklarda Uveyf b. Azbad ed-Dîl olarak da geçmektedir.

215 Hişâm, 788-789; Vâkıdî Wellhausen, 300-301; Taberî, birinci cild, 1593-1594, 1596-1597; Hamîs, ikinci cild, 68, azîmetin Hayber'den avdetten altı ay on gün sonra vukû'a geldiğini söyler; Halebî, üçüncü cild, 187 ve müteâkib sahifeler; Sa'd, üçüncü cild, 2, 84.

nasıl olup da harbe girişebileceğini izah edemiyorlardı. Medine'de kararlaş(tırıl)an şartlardan hiçbirini ihlâl etmemişlerdi. Muhammed, Merrüzzahrân'a vâsıl olunca bütün silahları Batn-ı Yecîc'e koydurdu. Buradan Harem hududunun taşları [V/194] görülüyordu. Silahları muhafaza etmek üzere Muhammed iki yüz kişiyi Batn-ı Yecîc'de bıraktı. Kendilerine Evs b. Havlî'yi reis tayin etti. Sonra bütün yanındakilerle Mekke'ye doğru yolunda devam etti. Mekke arazisi hududunda Muhammed, Mikrez b. Hafs ve daha başka bir takım Kureyşîlerle karşılaştı. Bunlar itiraza ve Muhammed'e ancak bir seyyah silahıyla, yani kınında kılıç ile Mekke'ye girebileceğini hatırlatmaya geliyorlardı. Muhammed, emellerinin halisiyyetine dair gayet kati teminat verdi. Mümessiller bu cevab ile şehre dönerek herkesin endişesini teskîn ettiler. Kureyşîler şehri tahliye etmeye ve Mekke civarındaki tepelere çekilmeye başladılar. Kureyşîler şehirden çıkınca Muhammed nihayet arz-ı harem dâhilinde ilerledi. Meşhûr devesi Kasva'ya râkib *{binici}* oluyordu. Yalnız kılıç ile müsellah *{silahlı}* taraftarları etrafını almışlardı. Şimdi bunlar kadîm âdet-i vechle "Lebbeyk! Lebbeyk!"[216] diye haykırıyorlardı. Abdullah b. Revâha, Peygamber'in devesinin yularından tutarak (onu) Zû-Tuvâ'dan geçirdi. Kurbanlık develer buraya daha evvel gelmişlerdi. İşte bu sûretle, Hacûn'dan geçerek şehri görecek bir mevkiye vâsıl oldular. Hacılar bu büyük vakanın tevlîd ettiği *{sebep olduğu}*

216 Not-1 Bu lebbeyk kelimesinin manâsı ve müşriklik zamanındaki men- [V/195] şei hakkında Dozy'nin verdiği malûmât (Die Israeliten Zu Mekka, 106 ve müteâkib sahifeler) kemal-i merak *{tam bir merak}* ile okunabilir. Meşhur müşteşrik *{doğu bilimci}* burada bu kelimenin Keldâni olduğunu isbat ediyor. Ve manâsı hakkında bazı şâyân-ı dikkat tahminlerde bulunuyor. Pek muhtelif-fîh *{ihtilaf olunan}* bir mevzu olduğu için bu notta bundan bahs etmeye imkân yoktur. Herhalde gayet kadîm bir kelimedir. İhtimal ki Muhammed zamanında bile manâsı ve hikmetini anlayamayanlar çok idi. Dozy bunu "senin bulutun" diye tercüme etmek ve Baal ibadetine, kurban kesildiği esnada muharibelerin üzerinde dalgalanan mukaddes dumanlara rabt etmek ister. Kramer, Culturg (ikinci cilt, 15) ise Arab lisâniyenin verdikleri şu manâyı, gösterdikleri istikameti bila-münakaşa kabul eder: "hizmetine daima müheyyâyım *{hazırım}*."

sürûra *{sevince}* kapılarak civar kayaları "Lebbeyk!" sesleriyle inletmeye başladılar. Nihayet Urûş'a yani mabed kurbunda satıcıların ahşab barakalarına geldiler.[217]

§71. İbn İshâk tarafından muhafaza edilen bir hadîse nazaran Muhammed, Kâbe'yi ihata eden açık meydana yayan girdi. Hacca ait sair merasimi de kezalik yayan ifâ etti. Fakat [V/196] hadîsin istinâd ettiği râvîler *{hadisçiler}* büyük bir itimâda layık değillerdir. Vâkıdî tarafından kaydedilen rivâyeti kabûl etmek daha emindir. Vâkıdî, Muhammed'in deveden inmediğini, iki sıralı taraftarlarının arasında mabede kadar gittiğini, yere inmeden taşa asasıyla dokunduğunu söyler. Kâbe'nin etrafında yedi kere dolaşmayı yani tavafı da aynı deve üzerinde yaptı, sonra Safâ ile Merve arasındaki yedi kere gidip gelmeyi de aynı sûrette ifâ etti. Sair Müslümanlar ise bu merasimin her ikisini de yayan yaptılar. Tavafta ilk üç devri koşa koşa, diğer dört devri daha yavaş adımlarla tamamladılar. Nihayet Muhammed, Merve'de durarak kurban edilmek üzere getirilmiş olan hayvanların kesilmesi emrini verdi. Açık her yerde, ficâc *{iki dağ arasında geniş yol}*, kurban kesilebileceğini bildirdi. Hal ü vakti yerinde olanlar kurban edilecek develeri Medine'den birlikte getirmişlerdi. O kadar zengin olmayanlar alışveriş için civardan koşup gelmiş olan bedevîlerden koyun yahut dana iştirâ ettiler *{satın aldılar}*. Sonra Muhammed, çadırını Ebtah'ta, mabedin hemen civarında kurdurdu. Hac merasimi ifâ edildiği esnasında bir çatı altında yatmamak âdetini vaz' etti *{koydu}*. Merasim bitince Muhammed, gayet kadîm âdâta *{adetlere}* tevfiken *{uygun olarak}* başını tıraş ettirdi. Kimisi Hirâş b. Ümeyye'nin, kimisi de Muammer b. Abdillâh el-Adevî'nin Peygamber'i tıraş ettiğini söylüyor. Tıraş mua-

217 Vâkıdî Wellhausen, 301; Taberî, birinci [V/195] cild, 1597; Hamîs, ikinci cild, 68-69, Peygamber'in Mekke'ye vâsıl olmak için Sâniyetü'l-Kedâ'dan yahut Hacûn yokuşundan çıktığı söyleniyor. Bu, Mekke'nin yukarı kısmında kâindir. Oradan Mekâbir'e muvâsalet ettiler. Bu da Mina'yı Mekke'nin alçak kısmına "Ebtah"a birleştiren Derbu'l-Mua'llât yolu üzerindedir. Goldziher'e bakınız. Arab Philol., birinci cild, 60, not 2; Winkler, MVAG, 1901, beşinci cild, 97.

melesi kurbanların kesilmesini müteâkib *{sonrasında}* Mer- [V/197]
ve'de vukû'a gelmiştir.[218]

§72. Vâkıdî tarafından muhafaza edilen bir hadîs diyor ki: "Hac merasimi nihayet bulunca, Muhammed Mekke'ye gitti. Kendisinin emriyle Kâbe'nin damına çıkmış olan Bilâl, mü̇minini öğle namazına davet için ezan okuyuncaya kadar orada kaldı." Bu sözler mana-yı hakîkîleriyle kabûl edilecek olursa biraz evvel bahsettiğimiz merasimin kâffesi, ilk günü öğleden evvelki zaman zarfında ifâ edilmiş olmak lazım geleceği anlaşılır. Bu, Muir'in itirazına rağmen[219] kabûl edilebilecek bir şeydir. Muir'in fikrince Muhammed merasimi ifâ etmek ve kurbanları kesmek için bir günden ziyâde zaman sarf etmiştir.
Muhammed'e en çok düşman olan Kureyşîler, Kâbe etrafında- [V/198]
ki tepelerden Müslümanların hareketlerini kemal-i dikkatle takîb ediyorlardı. Fakat Bilâl'in Kâbe'nin damına çıktığını gördükleri zaman İkrime b. Ebî Cehil, babası hayatta olup da böyle (bir) tecavüzatı görmediği için Allah'a şükretti. Safvân b. Ümeyye, Hâlid b. Esîd, Süheyl b. Amr vesaire gibi Kureyşîler (bu durumu) görmemek için yüzlerini kapadılar.[220]

§73. Vâkıdî tarafından hıfzedilen diğer bir hadîse göre Kureyşîler, Kâbe'yi kapalı tuttular ve Muhammed'in küçük müstetîl *{uzun}* mabede girmesine mani oldular. Bunun bir köşesinde meşhûr Hacer-i Esved vardı. Yine aynı menba'a *{kaynağa}* göre Peygamber'in içeri girebilmek yolundaki bütün taleblerine kat'i bir cevab-ı redd verdiler. Orada bir

218 Hişâm, 789; Vâkıdî Wellhausen, 301-302; Taberî, birinci cild, 1594; Esîr, ikinci cild, 173-174; Buhârî, üçüncü cild, 134-135, Kâbe etrafında hacıların yaptıkları tavaf hakkında muhtelif ehâdîs *{hadisler}* naklederek, ilk üç devrin pek seri adımlarla, Yerme'ûn [Hazırlayanın Notu: Eserin İtalyancasında "Yarmelun" olarak geçmektedir. Metinde yanlış yazılmıştır. Tavafın ilk üç şavtında erkeklerin hızlı adımlarla yürümesi kast edilir (remel)], yapıldığını, bundan maksat Medine'nin ikliminin kendilerini gevşetmediğini Mekkelilere göstermekten ibaret bulunduğunu söylüyor. Kureyşîler, Ku'aykıân tepesinden manzarayı seyrediyorlardı; Hamîs, ikinci cild, 67-70.

219 Dördüncü cild, 87.

220 Vâkıdî Wellhausen, 302.

çukur yerde hazine ve mabede nezredilen *{adanan}* hediyeler mahfûz bulunuyordu. Yeknazarda *{ilk bakışta}*, Kureyşîleri kabahatli göstermek için icâd edilmişe benzeyen bu hadîs doğru gibi olabilir. Küçük mabedin içine girebilmek kadîmen *{eskiden beri}* Mekke sahiplerinin bir imtiyazı idi. Anahtarlar onlarda duruyordu.[221] İçeriye girme(k) ile hac merasimi arasında hiçbir münasebet yoktu. Bütün merasim Kâbe etrafındaki açık sahada ve Merve ile Safâ arasında ifâ edilirdi. Bundan dolayı Kureyşîlerin taleb edilen müsaade-
[V/199] yi vermemeye pek hakları vardı. Aynı hadîs, bu haberin sûret-i katiyyede doğru olduğunu ve Bilâl'in Kâbe'nin damından yalnız bir defa ezan okuduğunu ilaveten beyan ediyor. Bu, Bilâl'in hareketinin Kureyşîler arasında şiddetli itirazat tevlîd ettiğine *{doğurduğuna}* ve onların bu itirazlarının Muhammed'i verdiği emirleri ta'dîle *{değiştirmeye}* sevk eylediğine ve Bilâl'i bir daha dört köşe beytin üzerine çıkarmadığına delalet eder.[222]

§74. Peygamber, meskat-ı re'si *{doğum yeri}* olan şehirde kaldığı müddetçe boş durmadı. Menbalar bir şey söylemiyorsa da kendisine ve dinine pek düşman olmayan Kureyşîler nezdinde, Mekke efkâr-ı umûmîyesinde *{kamuoyunda}* kendisine müsait bir cereyan hazırlamak için entrikalar yapmış olması pek muhtemeldir. Muhammed'in yalnız Mekke'deki kısa müddet ikametini takîb eden günlerde değil, müteâkib aylardaki vakâyı'ın da kâffesi *{tümü}* böyle bir ihtimale kuvvet vermektedir.[223] Filhakika Peygamber, Mekke'de iken Abbâs'ın zevcesi Ümmü'l-Fazl'ın hemşiresi Meymûne bt. Hâris'in izdivacına tâlib oldu. Muhammed'in bu talebinden pek müftehir olan *{gurur duyan}* Meymûne, onun altmışlık bir adam olduğunu düşünmeden işe karar vermeyi hemşiresi Ümmü'l-Fazl'a bıraktı. Vaktiyle kendisinin velisi o idi. Ümmü'l-Fazl da meselenin hallini Abbâs'a tevdî' etti *{bıraktı}*.

221 Medhale bakınız, § 76-77, 79.
222 Vâkıdî Wellhausen, 302.
223 Faraza, 8. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 2. fıkraya bakınız.

İzdivac derhâl kararlaştı(rıldı). Abbâs, Meymûne'yi dört yüz [V/200]
yahut beş yüz dirhem çeyiz ile Peygamber'e gönderdi.[224]

§75. Peygamber'in Uhud'da vefât etmiş olan meşhûr amcası Hamza'nın kızı Umâre bt. Hamza o tarihte Mekke'de idi. Umâre, muhaddisînin bize söylememekte itina ettikleri bir takım esbâbdan dolayı pederinin arkası sıra hicrete iştirak etmemiş ve hep Mekke'de kalmıştı. Müşriklik dinine sadık bir halde vatanında kalmış olan validesi Selmâ bt. Ümeys'in tesiriyle böyle olmuş olması muhtemeldir. Ali b. Ebî Tâlib müdahale ederek Peygamber'den, bu kızı müşriklerin arasında kaçırmak ve zevce sıfatıyla Medine'ye götürmek için müsaade istedi. Zeyd b. Hârise bu fikre itiraz etti. Kendisini Hamza'nın kardeşi ve vârisi addediyordu.[225] Kız üzerinde en çok hukuka hâiz olan kendisi olmak icâb eylerdi. Ca'fer b. Ebî Tâlib de yalnız Hamza'nın yeğeni sıfatıyla değil Umâre'nin hemşiresinin yani Esmâ bt. Umeys'in zevci sıfatıyla itiraz etti, kızı taht-ı himayesine [V/201]
almaya ve onu icâbî vecihle *{uygun şekilde}* terbiye etmeye kendisinin en çok salâhiyetdâr olduğu iddiasında bulundu. Muhammed, Ca'fer'in istinâd ettiği delilleri daha kuvvetli buldu, diğerlerine tercih etti. Fakat aynı zamanda genç kız ile iki taraftan akraba olduğu için izdivacına müsaade vermedi.[226] Ca'fer bu memnûiyete *{yasağa}* rağmen Peygamber'in kararını memnuniyetle kabûl etti. Hatta rivâyet edildiğine göre o kadar sevindi ki keyfinden, Habeşlilerin Necâşî'nin etrafında yaptıkları gibi, Peygamber'in etrafında sıçrayarak oynamaya, "hacel" *{sıçramak}*, başladı. Sonra Peygamber Umâre'yi Seleme b. Ebî Seleme'ye tezvîc etmiştir *{evlendirmiştir}*.[227]

§76. Muhammed'in Mekke'de kaldığı dördüncü gün, öğleye doğru, Kureyş rüesâsından *{reislerinden}* Süheyl b. Amr, Huveytıb b. Abdiluzzâ ile sair Mekkeliler Peygamber'e geldiler,

224 Hişâm, 790; Vâkıdî Wellhausen, 302; Sa'd VIII, 94-98, hac esnasında teehhül(ün) *{evlenmenin}* caiz olup olmadığı meselesi burada tetkîk ediliyor; Taberî, birinci cild, 1595; Esîr, ikinci cild, 174; Buharî, üçüncü cild, 135; Hamîs, 70-71.

225 Birinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 50 ve not 2.

226 Kur'an'a bakınız, IV, 27.

227 Vâkıdî Wellhausen, 302-303; Buhârî, üçüncü cild, 133-134.

kendisini Medine Müslümanlarından ileri gelenlerle birlikte buldular. Kureyşîler, Hudeybiye Musâhalası'nda *{anlaşmasında}* takarrür etmiş *{kararlaştırılmış}* olan üç günün geçtiğini ve mabetten uzaklaşmak vakti(nin) hulûl ettiğini *{geldiğini}* anlattılar. Muhammed, Meymûne ile icra edilmek üzere bulunan düğünü münasebetiyle vermek istediği ziyafete kendileri-
[V/202] ni davet ederek bu müddeti biraz daha temdîd etmeye *{uzatmaya}* onları iknaya çalıştı. Fakat Kureyşîler mağrurane cevap verdiler: "Senin ziyafetine ihtiyacımız yok, buradan uzaklaş!" Kureyşîlerin bu mağrurane hareketleri Müslümanları kızdırdı. Rivâyet olunduğuna göre Medineli Sa'd b. Ubâde yerinden fırlayarak Süheyl b. Amr'a karşı şedîd bir lisan kullanmıştır. Muhammed, Sa'd'ı durdurdu. Güneş gurûb etmeden evvel Mekke'de tek bir Müslümanın bile kalmaması için emir verdi. Aynı zamanda ilk karargâhın Serif'te kurulmasını ve bütün Müslümanların orada toplanmasını emretti. Kendisi de diğerlerinden evvel Mekke'den çıkarak herkese hüsn-i misal oldu. Biraz sonra arkasından âzâdlısı Ebû Râfi', zevcesi Meymûne'ye refakat ederek geldi. Bunlar, gece geç vakit muvâsalet etmiş *{ulaşmış}* olmakla beraber Muhammed daha fazla beklemek istemedi ve orada zifâf yaptı. Rivâyet olunduğuna göre Meymûne'ye refakat eden Ebû Rafi'ye, Mekke'nin avam takımı tecavüzatta bulunmuşlardır. Hatta Ebû Râfi' tehlikeli bir vaziyet bile geçirmiştir. Ancak Batn-ı Yecîc'e vâsıl olduğu zaman kendisini taht-ı emniyette görebilmiştir. Çünkü orada, bırakılan silahların muhafazasına memur iki yüz kişi onu müdâfaa ettiler ve Serif'e kadar refakatinde bulundular. Muhammed nihayet Zilhicce ayında Medine'ye döndü. Rivâyet olunduğuna göre Kur'an'ın XLVIII, 25. fıkrası bu münasebetle nâzil olmuştur.[228]

[V/203] 228 Hişâm, 790-791; Vâkıdî Wellhausen, 303; Taberî, birinci cild, 1595-1596; Sa'd, sekizinci cild, 95, satır 12 ve müteâkib satırlar; Esîr, ikinci cild, 174; Haldûn, ikinci cild, zeyl 40; Buhârî, üçüncü cild, 133, 134-135, Meymûne'nin zifâf yapılan Serif mevki(s)inde muahharan *{sonradan}* terk-i hayat etmiş olduğu söyleniyor. Hamîs, ikinci cild, 70, Serif'a(nin) Mekke'den yedi yahut on mil mesafede olduğunu, başkaları ise altı yahut on iki mil uzak bulunduğunu söylüyor; aynı eser, 71-72, Meymûne 38. sene-i hicriyyede vefât etmiştir.

Benî Süleymler

Benî Süleymlere Karşı Heyet-i Seferiyye

§77. Mekke'den döner dönmez yine Zilhicce ayı içinde Muhammed İbn Ebi'l-Avcâ es-Sülemî'yi elli kişilik bir kuvvet ile Benî Süleymler üzerine sevk etti. Kabilenin tesadüfen Medine'de bulunan bir casusu hazırlığı sezmiş olduğu için marûz oldukları tecavüz tehlikesinden kabilesini haberdar etmeye vakit bulmuştu. Benî Süleymler kuvvetlerini toplayarak Müslümanları beklediler, her taraftan onları kuşattılar ve mağlub eylediler. Müslümanların kâffesi kahramanca harb ederek maktûl düştüler. Ağır sûrette yaralanan sahâbelerin naaşları arasında maktûl gibi kalan İbn Ebi'l-Avcâ, zorlukla kendine gelebildi ve Medine'ye kaçmaya muvaffak oldu.[229]

Mısır Heyeti

Mısır'daki Heyet-i Sefâretin Avdeti[230]

§78. O sene, fakat hangi ay olduğu söylemiyorsa da şüphesiz ki Hayber Seferi'nden sonra Medine'ye Mısır'dan Hâtıb b. Ebî Beltea, Mukavkıs tarafından Muhammed'e gönderilen hedâyâyı *{hediyeleri}* hâmilen *{taşıyarak}* avdet etti *{geri döndü}*.[231] Bu hediyeler; Mâriye ile hemşiresi Sîrîn namında iki cariyeden, Düldül namında bir katırdan, Ya'fûr namında bir eşekten ve birçok harmânî, küsâdan *{kisvè, giyecek}* ibarettir. İki cariye ile beraber Mâbûr namında bir hâdim, *{hizmetçi}*

229 Vâkıdî Wellhausen, 303; Taberî, birinci cild, 1597; Esîr, ikinci cild, 174; Hamîs, ikinci cild, 72, Halebî, üçüncü cild, 363-364. [V/204]

230 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 49.

231 Not-1 Mukavkıs için İskenderiye ve Mısır meliği deniliyor. Cüreyc b. Mînâ, bazı me'hazlar *{kaynaklar}* gösteriyor ki bunlar(a) âtideki tafsîlâtı da ilave etmektedirler: Mâriye ile Sîrîn'den başka Mukavkıs iki köle daha göndermiştir ki biri de Me'bûr namında bir hâdimdir *{hizmetçidir}*. Birkaç sene sonra, Peygamber'in vefatından evvel bu köle İslamiyeti kabul etmiştir. Kezalik Mukavkıs bir billur vazo, birçok esvâb, kubâtî, yani Mısır keteninden mamûl esvâb, bin miskal altın, bal ve Lizâr namında bir at da hediye etmiştir (Hamîs, ikinci cilt, 67). Yukarıda (6. sene-i hicriyye, 45 ve 49), Mısır'a sefaret heyeti gönderilmesinin ihtimal ki yanlış olduğunu ve Hristiyan esirlerinin muvâsaleti(nden) birkaç sene evvel vukû'a gelme(sinin) muhtemel bulunduğunu söylemiştik. [V/205]

hasiy *{hadım edilmiş}*, de geldi. Bu, Mâriye'nin biraderi idi. Yolda Hâtıb b. Ebî Beltea iki kadına İslamiyeti izah etmiş ve ikisini de Medine'ye gelmeden evvel ihtidâ ettirmişti. Muhammed, bunları Ümmü Süleym bt. Milhân'ın evine gönderdi. Pek güzel olan Mâriye'yi kendisine ayırdı ve ona Âliyye'de yani Medine'nin yüksek kısmında bir ikametgâh verdi. Hemşiresi Sîrîn'i Hassân b. Sâbit'e verdi ki muahharan ondan Abdurrahmân b. Hasan tevlîd etmiştir *{doğmuştur}*.[232]

Minberin İnşâsı

§79. O sene Peygamber minber yaptırdı. Camide oradan müminlere hitap etmek âdeti idi. Minberin iki basamağı vardı, bir de oturacak yeri, mak'ad bulunuyordu. Bazıları bu yeniliğin sekizinci sene-i hicrîde vukû'a geldiğini söylüyorlar. Fakat Taberî, minberin yedinci sene-i hicrîde inşa edilmiş olması(nın) daha muhakkak olduğu fikrindedir.[233] Bunu Bâkûm yahut Bâkûl namında Kıbtî yahut Rum bir marangozun yaptığı söyleniyor.[234]

[V/206]

Gassânîler

Gassânî Hükümdarı Cebele'ye Heyet-i Sefâret[235]

§80. Aynı sene Muhammed, Gassânların son meliki (?) Cebele b. Eyhem'e bir mektup göndererek İslamiyet'e kendisini davet etti. Cebele, Muhammed'in teklifini hüsn-i kabûl ile Müslüman oldu ve Muhammed'e bir mektup yazdı. Bunda, zengin hedâyâ *{hediyeler}* takdim ettiğini bildirdi.[236]

232 Taberî, birinci cild, 1591; Sa'd, sekizinci cild, 153, satır 4, müteâkib [V/205] satırlar, Mâriye'nin evi hakkında başka tafsîlât da verir; Esîr, ikinci cild, 172.

233 Taberî, birinci cild, 1591; Esîr, ikinci cild, 172.

234 Hacer, birinci cild, 277; Hamîs, birinci cild, 129.

235 Not-1 [V/206] Bu Gassânî hükümdarı hakkında Nöldeke'nin Ghassan, 45-46. sahife-i eserine bakınız, Gassânî hükümdarlığı, İraniler tarafından 616 tarihinde Suriye'nin istilâsı zamanında mahvedilmiştir. Heraklius'un 629 tarih-i milâdîsinde bunu tekrar tesis ettiği müsbet değildir. Suriye'de Arab istilâsı için 13. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.

236 Sa'd, 7, § 12; Hamîs, ikinci cild, 67; Yakûbî, ikinci cild, 84, Ammâr b. Yâsir'in, Eyhem b. Nu'mân el- Gassânî'ye nâme götürdüğünü yazıyor. İhtimal ki bu vakadan bahsetmek istiyor; Egânî, on dördüncü cild, 4,

§81. Bu aşağıdaki vakâyı' hakkında menbalar müttefik değil- [V/207]
dirler. İbn Sa'd'ın rivâyetine göre Cebele, Ömer zamanına kadar iyi bir Müslüman olarak kalmıştır.[237] O tarihte Müzeyne Arablarından biri kendisine Şam çarsısında alenen bir tokat atmıştır. Bu Arab derḥâl yakalanarak Müslüman valisi Ebû Ubeyde'nin huzuruna götürüldü. Vali, Gassânî'ye attığı tokat gibi, Arab'a da tokat atılmasını emretti. Cebele böyle bir hükümden pek münfail oldu *{gücendi}*. O kadar ağır bir tecavüz için hiç olmazsa Arab'ın elinin kesilmesini istedi, fakat Ebû Ubeyde irtikâb olunan *{işlenen}* cürümden fazla bir ceza vermekten imtina etti. İslamiyet tarafından kabûl edilen kısas kanununu anlattı. Cebele, bir tarziyyeye *{özür dilemeye}* nâil olmak istiyorsa Arab'a bir tokat atabilirdi. Fakat daha fazlasını istihsâl edemezdi *{elde edemezdi}*. Hiddet eden Cebele, bu din kendi yüzünü Müzeynelerden herhangi bir Arab'ın yüzü ile müsâvî *{eşit}* tutuyorsa bunun pek fena bir din olduğunu söyledi. Bundan dolayı İslamiyet'i terk ederek Anadolu'ya kaçtı, orada Hristiyan oldu. Ömer, Cebele'nin irtidâdını *{din değiştirmesini}* haber alınca pek teessür duydu *{üzüldü}*. İhtimal ki Gassân Meliki'nin mağrurâne ve mütecavizane ahvâlinden kızmış olan Hassân b. Sâbit, bir Arab'ın kendisine tokat atmış olmasından dolayı izhâr-ı memnuniyet ettiğini görünce Halife Hassân'a kızdı, yerinden [V/208]
fırlayarak meşhûr sığır sinirleri ile (ona) vurdu.[238] Diyarbekrî

satır 16, o sûrette idare-i kelâm ediyor ki Cebele'nin ihtidâsı, Ömer zamanında yani 13. ile 23. sene-i hicriyye arasında vukû'a gelmiş gibi anlaşılıyor. Bu, ağleb *{büyük}* ihtimale göre daha doğru bir rivâyettir. Şimdi bahsolunan heyet-i sefâret başka yerlerde tedkik ettiğimiz *{araştırdığımız}* diğer heyetler gibi muhaddisîn tarafından uydurulmuş bir şeydir. 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 46. Aşağıda § 81. metinde not 1'e de bakınız.

237 Not-1 [V/209] Daha iyi sair haberlere göre Cebele, o sene ihtidâ etmemiştir. Birkaç sene sonra Yermük'te vukû'a gelen muhaberede Müslümanlara karşı harb etmiş ve ancak bu meşhûr vakadan sonra İslamiyet'i kabûl eylemiştir. Nöldeke ise Cebele'nin İslamiyet'i kabûl etmiş olması(nın) hiç de muhakkak olmadığını pek doğru olarak beyan ediyor (Nöldeke, Ghassan, 46, not.1; Wellhausen Sk.u. Vorarb, dördüncü cild, 106, not 1).

238 Sa'd, 7; § 12, Akd'e de bakınız, birinci cild, 140 ve müteâkib sahifeler.

meseleyi başka türlü hikâye ediyor.[239] Diyarbekrî, Egânî'nin ondördüncü cild, 2502, rivâyetini aynen kabûl etmektedir. Cebele hac için bir defa Mekke'ye gelmişti. Kâbe etrafında mu'tâd *{alışılmış}* olan tavafı ifâ ettiği sırada Fezâre Arablarından biri kendisine karşı hiç eser-i hürmet ve tazîm *{saygı}* izhâr etmeksizin *{göstermeksizin}* yanından geçti. Cebele, Bizâns Sarayı'nın teşrifatına *{protokolüne}* alışkın bulunduğu için bedevînin bu kaba hareketinden pek münfail olarak *{gücenerek}* yüzüne o kadar şiddetli vurdu ki burnunu kanattı ve birkaç dişini kırdı. Fezârî, hemen Halife Ömer'e şikâyete koştu. Ömer, Cebele'yi çağırdı. İki tarafı da dinledi. Fezârî'ye ya bu hakareti affedeceğini ya hükümdarın kendisine yaptığı muameleyi aynen ona iade ve tatbik eyleyebileceğini bildirdi. Cebele, kendisi gibi bir hükümdarı böyle avamdan birine, bir sûkîye *{aşağı tabakaka}* müsâvî *{eşit}* tutan bir hükme karşı itiraz etti. Fakat Ömer şu cevabı verdi: "İslamiyet ikinizi de müsâvî bir hale getirmiştir. Sen ancak Allah'tan daha çok korkmak sûretiyle ona tekaddüm edebilirsin *{öne geçebilirsin}*." Cebele fena halde hiddetlenerek
[V/209] haykırdı: "Eğer ben bu dinde bedevî ile müsâvî isem o halde Hristiyan olurum!" Ömer: "Ben de senin kafanı keserim." cevabını verdi. Bunun üzerine Cebele, Halife'den bedevînin mukabele-i bil-misline *{daha ağır karşılık verme}* razı olmadan evvel bir gece düşünmeye müsaade istedi. Ömer razı oldu. Cebele o gece akrabalarını ve en yakın taraftarlarını toplayarak Mekke'den o kadar süratle firar etti ki arkasından yetişmek kâbil olmadı. İstanbul'a vâsıl olunca Hristiyan oldu. Bazılarına nazaran, muahharan nedâmet ettiğini ve Müslüman dininde terk-i hayat eylediğini Diyarbekrî ilave ediyor.[240]

Benî Neha'

Benî Neha'ların İlk Heyet-i Sefâreti

§82. İbnü'l-Kelbî'ye nazaran, Mekke'nin fethinden evvel
[V/210] Medine'ye Yemen'de Mezhiclerin (Yemenî) birçok fürû'un-

239 Hamîs, ikinci cild, 67- 68.

240 Belâzurî'ye bakınız, 136-164; Kuteybe, 316; Sprenger, üçüncü cild, 263-264, vakayı biraz başka türlü hikâye eder.

dan *{şubesinden}* biri olan Neha'lardan iki sefîr geldi. Bu mümessillerin isimleri şöyledir:

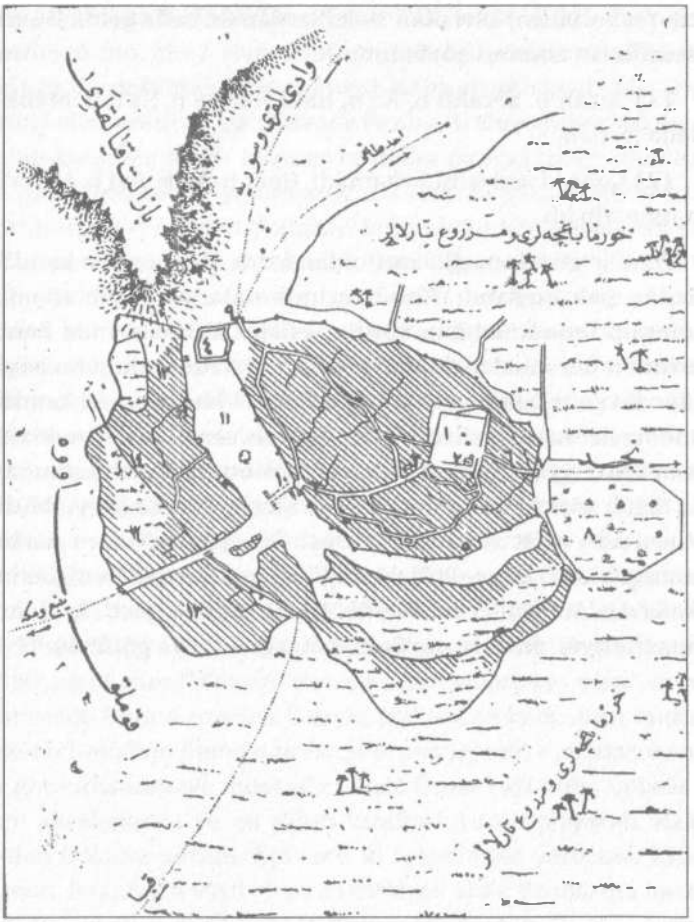
(1) Ertâh b. Şerâhîl b. Ka'b, Benî Hârise b. Sa'd b. Mâlik b. Neha'lardan.

(2) Cahş ki asıl ismi Erkam idi. Benî Bekr b. Avf b. Neha'lara mensûb idi.

Bunlar güzel, nazik, zarif adamlardı. Peygamber kendilerinden pek hoşlandı. Kabilelerinde onlara benzer adamlar bulunup bulunmadığını sordu. Sefirler, kabilelerinde kendilerinden her cihetce daha iyi yetmiş kişi bulunduğunu söylediler. İki sefir İslamiyet'i kabûl edince[241] Muhammed kendilerine hayır dua etti, Ertâh'a bir bayrak verdi. Ertâh, sekizinci sene-i hicriyyede Kâbe fethine iştirak ettiği zaman bunu taşıdı. Ertâh sonra, on beşinci sene-i hicriyyede Kâdisiye Muharebesi'nde vefât etmiştir. Kardeşi Düreyd, meydan-ı harbde sancağı aldı. O da maktûl düştüğü zaman sancak Benî Cezîme (b. Sa'd b. Mâlik) lerden Seyf b. Hâris'in eline geçti. Arabların muzafferiyetinden sonra Seyf, sancağı Kûfe'ye götürdü.[242]

241 Not-1 [V/210] Şâyân-ı dikkattir ki hadîs, kabilenin ihtidâsından bahsetmiyor. Neha'lara yapılan iltifat muahharan o yıla bir devrenin mahsulüdür ki [V/211] o zaman bütün kabileler az çok mevsûk *{güvenilir}* ehâdîse istinâd ederek Peygamber'in kendilerine iltifat ve bezl-i sitâyiş *{övgü}* etmiş olduğunu isbat etmek istiyorlardı. Onun için, iki sefirin gizli bir memur ve nâşir-i din *{dini yayma}* hizmetini görmeleri ve kabilelerinden bazılarını üç sene sonra Medine'ye bir vazife-i sefâret ile gelmeye ikna etmiş olmaları muhtemeldir. Bütün Neha'ların hakîki ihtidâları Peygamber'in vefatından sonra vukû'a gelmiştir (Bu mesele hakkında 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 120. ve müteâkib fıkralar).

242 Sa'd, 68-69, § 129. (Neha'ların büyük heyet-i sefâreti için 11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 1.

Medine-i Münevvere Planı

[V/212] **1-** Cami-i Kebir, el-Haram. **2-** Merkad-ı Nebevî. **3-** Çarşı Sokağı. **4-** Kale. **5-** Benî Huseynler Mahallesi. **6-** Agve Mahallesi. **7-** Bâbü'l-Cum'a. **8-** Bakî' Mezarlığı. **9-** Bâbu'ş-Şamî. **10-** Bâbu'l-Mısrî. **11-** Menâha Meydanı. **12-** Vâce namı verilen hârici mahallât *{mahalleler}*. **13-**Sah namı verilen hârici mahallât. **14-** Seyl Yatağı. 15- Evlerden ve bahçelerden mürekkeb mahalleler.

8. SENE-İ HİCRİYE

1 Mayıs 629-19 Nisan 630

8. Sene-i Hicriyye

1	Muharrem	1	Mayıs	629	Pazartesi
30	Muharrem	30	Mayıs	629	Salı
1	Safer	31	Mayıs	629	Çarşamba
29	Safer	28	Haziran	629	Çarşamba
1	Rebîülevvel	29	Haziran	629	Perşembe
30	Rebîülevvel	28	Temmuz	629	Cuma
1	Rebîülâhir	29	Temmuz	629	Cumartesi
29	Rebîülâhir	26	Ağustos	629	Cumartesi
1	Cemâziyelevvel	27	Ağustos	629	Pazar
30	Cemâziyelevvel	25	Eylül	629	Pazartesi
1	Cemâziyelâhir	26	Eylül	629	Salı
29	Cemâziyelâhir	24	Teşrînievvel	629	Salı
1	Receb	25	Teşrînievvel	629	Çarşamba
30	Receb	23	Teşrînisânî	629	Perşembe
1	Şa'bân	24	Teşrînisânî	629	Cuma
29	Şa'bân	22	Kânûnievvel	629	Cuma
1	Ramazân	23	Kânûnievvel	629	Cumartesi
10	Ramazân	1	Kânûnisâni	630	Pazartesi
30	Ramazân	21	Kânûnisâni	630	Pazar
1	Şevvâl	22	Kânûnisâni	630	Pazartesi
29	Şevvâl	19	Şubat	630	Pazartesi
1	Zilkâde	20	Şubat	630	Salı
30	Zilkâde	21	Mart	630	Çarşamba
1	Zilhicce	22	Mart	630	Perşembe
29	Zilhicce	19	Nisan	630	Perşembe

[V/215]

8. Sene-i Hicriyye Vakâyı'ı

Amr ve Hâlid

Amr ile Hâlid'in İhtidâları (Safer)

§1. Beşinci sene-i hicriyyeye ait vakâyı' arasında, Muhammed'in teşebbüsât-ı askeriyyesinin *{askerî girişimlerinin}* muvaffakiyâtı ve bilhassa Hendek önünde müttefikîn askerlerinin tardı *{kovulması}* keyfiyeti(nin) bazı Kureyşîlerin üzerinde büyük bir tesir yapmış olduğu hakkında İbn İshâk'ın verdiği malûmâtı kaydetmiştik.[1] Amr b. Âs, Medine Muhâsarası'nda cereyan eden ahvâlden endişeye düşerek Tâif kurbundaki Vâht Mâlikanesi'ne çekilmiş ve Mekke'nin hayat-ı siyasiyyesine *{siyasi yaşamına}* faal sûrette iştirâkden mücteneb *{çekingen}* davranmıştı. Bundan dolayı Hudeybiye Musâhalası'na hiç iştirak etmedi. Muhammed'in muâhede *{anlaşma}* ahkâmı meyânında *{hükümlerinin arasında}* ertesi sene Mekke'ye gelmek ve hac merasimini ifâ için orada üç gün kalmak şartını da temin ettiğini haber alınca Amr b. Âs daha ziyâde mükedder oldu *{kederlendi}*. Habeşistan'a kaçarak maskat-ı re'sinden *{doğum yerinden}* daha ziyâde uzak-
[V/216] laşmak lüzumunu hissetti. Habeşistan'da hayat kendisine daha kolay ve asude görünüyordu. Onun için, üzerlerinde pek hâiz-i nüfuz olduğu bazı efrad-ı ailesiyle beraber -ki bunlar da kendisiyle hem fikir idiler- Afrika sahillerine mütevecciihen yola çıktı. Muhammed'in Necâşî'ye sefâretle gönderdiği Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile aynı zamanda Habeşistan'a vâsıl oldu.[2] Habeş hükümdarı nezdinde bu sefir aleyhinde entrika yapmaya çalıştı. Hadîse itimâd caiz ise Amr, Necâşî'den Müslüman sefirini katletmek üzere teslimini bile taleb etmiştir. Necâşî, hilekâr Arab'ın sözlerine kapılmaktan başka[3-4] kendi-

1 5. sene-i hicriyye vakâyı'ında § 56. fıkraya bakınız.
2 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 53.
3 Hadîsin rivâyetine göre § 2. fıkraya bakınız.
4 Not-1 [V/217] Hristiyan Necâşî demek ki müşrikleri Müslüman dinine idhâl *{dâhil}* [V/218] ediyor! Bu masalın sebebi, Amr'ın esbâb-ı siyasiyye *{siyasi sebepler}* ve menâfi-'i maddiyeden *{maddî çıkarlardan}* dolayı değil kanaat-ı dîniyye *{dini düşünce}* tesiriyle Müslüman olduğunu isbat etmektir.

sine öyle şeyler söyledi ki Amr bunlardan sarsıldı ve kalbinde İslamiyet'e bir meyl duydu. Artık arkadaşları ve akrabaları ile aralarında müşterek hiçbir şey kalmadı. Onun için onları Habeşistan'da bırakarak kendi hesabına Arabistan sahilinde Şuaybe'ye döndü. Bir deve satın aldı ve Medine yolunu tuttu. Merrüzzahrân'ı geçtikten sonra, Hedbe'ye doğru yürüdüğü sırada aynı istikamette seyahat eden iki adama rast geldi. Amr bunların pek hâiz-i nüfuz iki Kureyşî reisi yani meşhûr Hâlid b. Velîd ile Osman b. Talhâ el-Abderî olduğunu görünce hayretlere düştü. Bunlar Muhammed'e iltihâk etmek *{katılmak}* üzere Medine'ye gittiklerini Amr'a itiraf ettiler. Çün- [V/217]
kü Hâlid'in mütaalasına göre muhakeme sahibi kimselerin kâffesi Peygamber'in tarafına geçmişlerdi. Üç Kureyşî Medine'de, camide 8. sene-i hicriyye Safer'inin birinci günü ikindi namazından biraz sonra hep birden Peygamber'in huzuruna çıktılar, Müslüman olmak için geldiklerini söylediler, günahlarının ve irtikâb ettikleri *{işledikleri}* hataların affını rica ettiler. Muhammed, kendisi için kazanılmış bir muharebe kadar hâiz-i kıymet olan bu yeni ihtidâlardan *{Müslüman olanlardan}* memnun olarak İslamiyet'i kabûl(ün) Mekke'den firâr eski hataların kâffesini *{tümünü}* temizlediğini söyledi.[5]

§2. Hâlid b. Velîd'in ihtidâsı pek çok farklı olarak hikâye [V/218]
edilmiyor. Pek değerli bir muharib olarak marûf idi *{tanınıyordu}*. Müslümanlarla muhtelif *{farklı}* müsâdemelerde *{çarpışmalarda}* temeyyüz etmişti *{kendini göstermişti}*. Uhud'da muharebenin neticesini sûret-i katiyyede tayin eden o idi. Medine'nin muhâsarasında ve sonraki vakalar esnasın-

5 Hişâm, 716-718; Vâkıdî Wellhausen, 303-305; Taberî, birinci cild, 1601-1604; Hacer, üçüncü cild, 201, numara 1, başka rivâyetlerden de bahsediyorsa da bunların menşeleri daha muahhardır *{sonradır}*: Amr, Habeşistan'da ihtidâsı yüzünden kendi arkadaşlarıyla kavga ediyor, arkadaşları ona su-i muâmele ediyorlar *{kötü davranıyorlar}*, her şeyini alıyorlar, ilâ âhir. Amr, muâvenet talebi için Ca'fer b. Ebî Tâlib'e müracaat eyliyor, ilâ âhir. Sair vakâyı-'ı tarihiyye ile tezâd teşkil eden daha birçok tafsîlât... Muahhar bir rivâyet Zübeyr b. Bekkâr'a müntehi oluyor *{ulaşıyor}*, diğer biri de Ömer b. İshâk'a, bir tabiiye müntehi olmaktadır. Esîr, ikinci cild, 175-176; Hamîs, ikinci cild, 73-74.

da Muhammed aleyhindeki harekât-ı askeriyyenin netayic-i menfiyesini *{olumsuz sonuçlarını}* gözden uzak tutmamıştı. Bundan dolayı içinde Peygamber'in nihayet galebe çalacağı kanaatı vucûd bulmuştur. Uzun Hudeybiye müzakerâtı esnasında bu kanaat onun ruhunda daha çok kuvvetlendi. Çünkü bir taraftan Müslümanlar Muhammed'in emri altında müttehid *{birleşmiş}* ve yekpare gördüğü halde diğer taraftan kendilerinde, Kureyşîler arasında gayet büyük bir tereddütün hüküm-ferma *{hüküm sürdüğünü}* olduğunu gördü. Bu pek fena bir eser-i zaaf *{zayıflık belirtisi}* idi. Peygamber'in lehinde kuvvetli bir delil idi. Hâlid artık kendi akraba ve taallukâtının *{yakın akrabaların}* mukadderatını düzeltmek ümidini kaybederek nazarlarını Medine'ye çevirdi. Büyük bir adım atmak ve açıktan açığa Müslüman olmak için müsait bir fırsat beklemeye başladı. Peygamber şart koşulan haccı ifâ etmek üzere 7. sene-i hicriyye Zilkâde'sinde Mekke'ye geldiği vakit
[V/219] Müslümanlar arasında Hâlid'in bir kardeşi de var idi. Yani Velîd b. Velîd de birlikte idi. Bu, Peygamber'den aldığı talimat üzerine kardeşine mektup yazarak onu Peygamber'e iltihâka *{katılmaya}* teşvîk etti. Kendisinin ihtidâsına *{hidayetine}* Muhammed'in bir kıymet-i mahsûsa *{hususi kıymet}* atfedeceğini temin eyledi. Hâlid o zaman Mekke'de değildi. Fakat Peygamber'in teklifi onda büyük bir tesir yaptı. Çünkü Muhammed'in kendisinin teşrik-i mesâîsine *{işbirliğine}* verdiği kıymetten müftehir oldu *{gurur duydu}*. Hayırlı bir rüya onu kati adımı atmaya sevk etti. Fakat Mekke'den yalnız başına kaçmak istemediği için arkadaş aradı. İbtida Safvân'ı, sonra İkrime'yi (b. Ebî Cehil) birlikte gelmeye kandırmaya çalıştı. Fakat ikisi de açıktan açığa teklifini reddetmemekle beraber bir karar vermeye cesaret edemediler. Hâlid nihayet Medine'ye yalnız başına gitmeye karar verdiği sırada tesadüfen Osman b. Talhâ'nın da Müslüman olmaya meyyal olduğunu haber aldı. Hâlid ona müracaat etmeyi düşünmemişti. Çünkü Osman Müslümanlara karşı olan muharebatta babasını kaybetmişti. Bundan dolayı Osman'da ahz-ı intikam arzusunun gayet kuvvetli hüküm-ferma *{hüküm sürdüğü}* olduğuna hük-

medilebilirdi. Bu iki zat, aynı emeli beslediklerini görünce "Yacic"de buluşmak üzere sözleştiler. Hiç kimseye belli etmeden gizlice Medine'ye müteveccihen yola çıktılar. Yukarı(da) ki fıkrada Amr b. Âs'a nasıl tesadüf ettiklerini nakleylemiştik. Onunla birlikte Medine'ye vâsıl oldular.[6-7]

6 Vâkıdî Wellhausen, 305-306; Hişâm ve Taberî, bu hadîsden bahsetmezler. Hamîse bakınız, ikinci cild, 72-73. [V/220]

7 Not. Muhaddisler tarafından birinci şahıs sıgasıyla *{kipiyle}* rivâyet edilen iki hadîs işte muhtasaran *{özetle}* bundan ibarettir. Bu hadîslerin, sair birçoklarından ziyâde İslamiyet'in galebe-i siyasiyyesine hizmet eden iki zatın ihtidâlarının mevsûk *{güvenilir}* rivâyetlerini ihtiva ettikleri iddia olunuyor. Bu iki zatın büyük ehemmiyet-i tarihiyyeleri muahharan *{sonradan}*, niçin ve nasıl Müslüman olduklarını öğrenmek için büyük bir arzu tevlîd etti *{doğurdu}*. Bundan dolayı Müslüman muhaddisini *{hadis âlimleri}*, mufassal *{ayrıntılı}* malûmâtlar vermek mecburiyetinde kaldılar. Bunların mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* muhakkak değildir. İhtidâların kanaat-ı diniyye sevkiyle vukû'a gelmiş olduğunu isbat etmek emeli takîb olunuyordu. Kaydettiğimiz rivâyet doğru ile yanlışın bir halîtasıdır *{karışımıdır}*. Tafsîlât *{açıklamalar}* ve teferruâtı *{ayrıntıları}* pek nazar-ı şübhe ile karşılamak, fakat delalet ettikleri mana-yı umûmîyi emniyetle kabûl etmek lazımdır. Çok şükür ki fikr-i tenkitten mahrum ve sâf-dil olan Müslüman muhaddisleri birçok şey icâd etmişlerse de hakîkati her zaman izâle etmemişlerdir *{saklamamışlardır}*. Onun için o kadar meşhûr iki zatın hatt-ı hareketini izah için bize nakledilen yukarı(da)ki hadîslerde büyük bir hakîkatin sâf-dilâne *{safça}* itirafına tesadüf ediyoruz. Bu da Amr ile Hâlid'in nihayet Muhammed'in bütün düşmanlarına galebe çalacağına emniyet getirmeleri üzerine Müslüman olmalarıdır. Muhammed'in bi'seti *{gönderilişi}* ve nübüvvetinin *{peygamberliğinin}* hakîkiliği, dininin mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* ve muhteviyatı *{içeriği}*, Arabistan'ın en büyük zekâlarından madûd olan *{sayılan}* bu iki zatın, ittihâz ettikleri *{kabul ettikleri}* kararda ikinci derece bir âmil *{işleyen}* gibi bile icra-yı te'sir etmemişlerdir. Bu vakayı işaret edişimiz yeni bir Müslüman sınıfının başladığını gösterdiğinden dolayıdır. Bunlar, zamana göre hareket eden maceraperestler idi. İslamiyet'in ve dünyanın sahibi oldular. Artık ihtidâların kısm-ı a'zamı sırf zamana uymak ruhuyla, servet ve şan ve şöhret kazanmak emeliyle vukû'a gelmiştir. Hakîki bir hiss-i dinî pek az icra-yı te'sir etmiştir. Bu hadîsde şâyân-ı dikkat olan nokta, Muhammed'in gizlice entrika yapmasının kabûl edilmesi ve Kureyşîler arasında ittihad *{birlik}* bulunmadığının bildirilmesidir. [V/221]

Hazırlayanın Notu: Burada "Not" olarak geçen kısmın dipnot numarası metin içerisinde ne İtalyanca olan Milano baskısında ne de Osmanlı çevirisinde bulunmamaktadır. O nedenle burada yapılan açıklamanın metnin hangi kısmına ait olduğu belirlenememiştir.

Benî Mülevvah

Kedîd'de[8] Benî Mülevvahlara Karşı Heyet-i Seferiyye[9]

§3. Safer ayında, Peygamber Gâlib b. Abdillâh el-Leysî'yi takriben on kişiden mürekkeb küçük bir kuvvet ile Kudeyd tarafından (Benî Leyslerin bir dalı olan) Benî Mülevvahları vurmaya gönderdi. Yolda, Kudeyd'de[10] Müslümanların Hâris b. Mâlik b. Bersâ el-Leysî'ye rast geldiler. Bu, Müslüman olmak istediğini beyan etmekle beraber Gâlib, sözlerine inanmadı. Onu ip ile sağlamca bağladıktan sonra, heyet-i seferiyyenin avdetini o noktada beklemek emriyle Süveyd b. Sahr'nın muhafazasına tevdî' etti. Esir kaçmaya teşebbüs ederse yahut yeni bir vaka olursa kendisini bilâ-merhamet *{merhamet etmeden}* öldürmesi içinde emir verdi. Gurub-ı şemse doğru Kudeyd'e vâsıl olan Müslümanlar vadinin bir köşesine saklandılar, orada kendilerini görmek kâbil değildi. Cündeb b. Mükeys el-Cühenî, Gâlib'in emriyle gafil basmak istedikleri düşmanın harekâtını tecessüs *{gizlice araştırmak}* için dağın tepesine çıktı. Cündeb, gayet ihtiyatkârâne hareket etmek ve kendisini göstermemek
[V/222] üzere yerde sürünmek ile beraber düşmanın nazar-ı dikkatinden kaçmadı. Bedevîler, tepenin öte tarafındaki alçak bir yerde karargâh kurmuşlardı. İçlerinden biri bir çadırın dışında duruyordu. Tepe üstünden Müslüman casususun siyah gölgesini gördü. Bunun bir insan mı yoksa başka bir şey mi olduğunu anlamak için o istikamette iki ok attı. Okların ikisi de hedefe isabet etti. Fakat Cündeb hissettiği ızdıraba rağmen gayet cesurane hareket ederek hiç kımıldamadı. Bedevî müsterih oldu *{rahatladı}*. Yanındaki zevcesine: "Bir casus olsa idi kımıldardı. Okların her ikiside saplandı. Yarın sabah gidip onları alırım." dedi. Bunları söyleyerek çadıra girdi. Cündeb iki oku çıkardı. Fakat bütün mevâşînin *{hayvanların}* meradan avdetlerini, sütlerinin sağıldığını, su verildiğini görünceye kadar oradan ayrıl-

8 Kaynaklarda Kudeyd olarak da geçmektedir.

9 Not-1 [V/223] Kedîd, Hicaz'da Mekke'den 42 mil mesafede, Usfân ile Emec arasında bir mevki idi. Dâl'ın fetha ve Yâ'nın sükûnu ile de telaffuz edilirdi (Yâkût, dördüncü cild, 245).

10 Mekke civarında bir yerdir, Yâkût, dördüncü cild, 42, satır 11.

mak istemedi. Bütün karargâh sukûta müstağrak olunca *{gark olunca}*, Cündeb gecenin ilerlemiş bir saatinde arkadaşlarının yanına gitti ve onları doğruca Arab karargâhına getirdi. Uyku esnasında baskına uğrayan bedevîler hiçbir mukâvemette bulunmadılar ve silah isti'mâl etmek *{kullanmak}* isteyen bazıları katledildiler. Çocuklarla beraber bazı kadınlar esir edildi. Gâlib, üserâ ile iğtinâm edilen *{yağmalanan}* bütün mevâşî ile beraber Medine'ye avdete başladı. Fakat bu sırada etrafa telaş verilmişti. Tecavüz haberi kabilenin büyük karargâhına vâsıl [V/223] olmuştu. Kalabalık bir bedevî kuvveti Müslüman mütecavizleri takîbe çıktı. Müslümanlar o kadar az idiler ki talih kendilerine yardım etmese idi bir mevt-i muhakkakdan *{ölümden}* kurtulamazlardı. Filhakika birden bire şiddetli bir fırtına çıktı, o kadar mebzûl *{çok}* yağmur yağdı ki bütün menbalar taştı, kurak vadileri seyl *{sel}* kapladı. Müslümanları takîb eden bedevîler hepsinden büyük bir seyl karşısında tevakkufa *{duraklamaya}* mecbur oldular. Kadınlarla ve mevâşî ile giden Müslümanları uzaktan görmekle beraber bir türlü seyli geçemediler. Müslümanlar esnâ-yı avdette *{geri dönüş esnasında}* İbnü'l-Bersâ'yı muhafızı ile beraber buldular ve onlarla birlikte salimen Medine'ye vâsıl oldular.[11]

Zâtu Atlâh Seferi

(Rebîülevvel)[12]

§4. Rebîulevvel ayında Peygamber Suriye'de (Şâm) Zâtu Atlâh istikametinde Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî'nin kumandasın-

11 Hişâm, 973-975; Vâkıdî Wellhausen, 307-308; Taberî, birinci cild, 1597-1600; Esîr, ikinci cild, 174-175; Hamîs, ikinci cild, 74; Halebî, üçüncü cild, 364-365.

12 Not-1 [V/225] Mes'ûdî'ye nazaran Zâtu Atlâh (acacia Gummiferae yeri) Tebük ile Ezri'ât arasında, Şam vilayetinde, Vâdilkurâ'nın öte tarafında kâindir (Tenbîh, 265). Mamafih, De Goeje'nin mütalaasına göre (Conquete de la Syrie, ikinci cild, 5, not 5) bu malûmât yanlış olmak lazım gelir. De Goeje (mezkûr eser) bu vakayı Mûte vakasıyla birleştirir. Fakat bütün menbalarda bu iki sefer birbirinden sarîh sûrette ayrı gösterilmiştir. Olsa olsa bu muvaffakiyetsizlik, Mûte Seferi'nin sebeblerinden birini teşkil edebilir. Muir haklı olarak işte bu fikirde bulunuyor, dördüncü cild, 95.

[V/224] da on beş kişilik bir kuvvet sevk etti. Burası Zâtü'l-Kurâ'dan ötede, Belkâ'dan bir günlük mesafede idi.[13] Anlaşıldığına nazaran düşman, Müslümanların geleceğinden haberdar idi. Müslüman kuvvetini o kadar büyük bir kuvvet ile bastılar ki tamamen mağlub ve hepsini katlettiler. Mamafih, rivâyet edildiğine göre ağır sûrette mecrûh *{yaralı}* düşen ve meydan-ı muharebede maktûl diye terk edilen bir Müslüman,[14] sonra gecenin serinliğiyle kendine gelince emin bir mahale çekilmeye ve Medine'ye muvâsalet etmeye muvaffak olarak felaketin haberini getirdi.[15]

[V/225] **Siy Seferi**

(Rebîülevvel)[16]

§5. Aynı ayda Muhammed, Benî Âmir (b. Sa'saa)lar ülkesinde Siy mevki(s)inde bulunan Benî Hevâzinlerden bir kısmı üzerine Şücâ' b. Vehb'in kumandası altında yirmi dört kişilik

13 Yâkût, birinci cild, 311, satır 9.

14 Not-2 [V/225] Taberî'nin metninden anlaşıldığına göre ölümden kurtulan kimse heyet-i seferiyenin reisi Amr b. Ka'b (Ka'b b. Umeyr) olmak lazımdır. Bu ise Taberî'nin kendisine me'haz *{kaynak}* ittihâz *{kabul}* ettiğini söylediği Vâkıdî'nin metnine mugayirdir *{aykırıdır}*. Çünkü vakâyı'ı başka türlü hikâye eder. Bu da aynı Vâkıdî'nin iki muhtelif metni(nin) mevcûd olduğu fikrini te'yid ediyor.

15 Vâkıdî Wellhausen, 308, Hişâm, 983; Taberî, birinci cild, 1601, Amr b. Ka'b el-Gıfârî diye kaydediyor ki yanlıştır. Hacer, üçüncü cild, 21, numara 62; aynı eser 605, numara 1540, isminin Ka'b b. Umeyr olduğunu temin ediyor; Taberî, birinci cild, 1601, satır 9. Vâkıdî'den naklen Müslümanlara hücum eden Arabların Kuzâa kabilesine mensûb olduklarını ve Sedûs isminde bir reisin kumandası altında bulunduklarını söylüyor. Bu malûmât, Vâkıdî'nin Wellhausen tarafından tercüme edilen metninde mevcûd değildir: Demek oluyor ki yine Vâkıdî'nin bu elimizde bulunanından ihtimal ki daha mufassal *{ayrıntılı}* metinler var idi; Esîr, ikinci cild, 175 ve 209; Hamîs, ikinci cild, 77; Halebî, üçüncü cild, 366.

16 Not-1 [V/226] Mes'ûdî'ye nazaran "Siy", Türebe istikametinde Rükbe tarafında kâin idi Rükbe Ma'den, Benî Süleym'in ötesinde, Medine'den beş gecelik mesafede bulunuyordu (Tenbîh, 265). Hâlbuki Yâkûtî'ye göre (üçüncü cild, 223, 8'inci ve müteâkib satırlar). Siy, Mekke'den Basra'ya giden büyük yol üzerinde Şübeyke ile Vecre arasında kâin idi *{bulunuyordu}*. Sükkerî'ye göre "Siy", Zat-i Irk ile Vecre arasında Mekke'den Basra'ya doğru giderken üç günlük merhalede kâindir. Yakınında bulunan Harre Leylâ, Benî Süleymlere ait idi.

bir kuvvet sevk etti. Bu sefer muvaffakiyetle neticelendi. Çünkü Müslümanlar, bedevîleri ale'l-gafle *{dalgınlığa getirerek}* basarak mebzûl ganâimi aldılar. Medine'ye o kadar çok eşya [V/226] ile döndüler ki bir adama 15 devenin yahut 150 koyunun mukabili isabet etti. Sefer cem'an *{toplam}* on beş gün sürdü. Rivâyet olunduğuna göre bazı kadınlar da esir alınmıştı. Fakat bunların iadesini taleb etmek üzere Medine'ye kabilenin sefirleri geldikleri vakit Muhammed, kabilenin İslamiyet'i kabûl ettiğine emniyet getirir getirmez onların iadesini emretti. Mamafih güzel bir kızın Şücâ' b. Vehb'i terk etmemek istediği ve zevcesi olarak yanında kalmayı tercih ettiği söyleniyor. Büyük Yemâme Muhaberesi'nde Şücâ' maktûl düştüğü dakikaya kadar bu kadın onun yanında kalmıştır. Bundan hiçbir çocuğu olmadı.[17]

Mûte Seferi [V/227]

(Cemâziyelevvel)

§6. Bu meş'ûm *{talihsiz}* seferin sebebi(nin) ne olduğunu İbn İshâk söylemiyor. Bu sükût, Vâkıdî'nin beyan ettiği esbâbı şübhe ile telakki etmek *{karşılamak}* için bize bir hak veriyor. Vâkıdî'nin gösterdiği sebebleri başka haberler bilvâsıta bile teyid etmedikleri gibi hatta bunları nakz eden *{bozan}* malûmât da vardır. Vâkıdî'nin beyanatına göre Peygamber, Benî Leheb kabilesinden Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi Busrâ hükümdarına (Hristiyan Gassânî hükümdarına) bir nâme ile i'zâm etti. Fakat Hâris vazifesini ifâya muvaffak olamadı. Çünkü Mûte'de[18] tevkif olunarak hapse atıldı. Sonra Peygamber'in bir memur-ı mahsûsu olduğu anlaşılınca bir mücrim *{suçlu}* gibi kafası kesildi. Bu harekâtı yapan Şürahbîl b. Amr el-Gas-

17 Vâkıdî Wellhausen, 308; Taberî, birinci cild, 1601, seferin hangi ayda vukû'a geldiğini göstermez; Esîr, ikinci cild, 175; Tenbîh, 264-265; Hamîs, ikinci cild, 77.

18 Not-1 [V/229] Peygamber'in sefirinin Mûte'de katledilmesi ve felaketin de kezalik orada vukû'a gelmesi yolundaki tesadüf de insana biraz şübhe veriyor. Şarklılar böyle tesadüfleri pek severler, bunda Allah'ın bir dahli bulunduğu yolunda tefsirlere kalkarlar. Fakat asıl bundan dolayıdır ki vakaların sıhhati hakkında şübhe uyandırırlar.

sânî idi.[19] Şücâ' b. Vehb el-Esedî ve Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî'nin[20] vazife-i sefâret *{elçilik görevi}* ile gönderildikleri hakkındaki hadîsi kabûl edersek, Vâkıdî'nin rivâyeti pek az şâyân-ı itimâd görünür. Çünkü aynı hükümdara iki defa adam gönderilmiş olacaktır. Muhammed'in sairlerini bırakarak Gassânî hükümdarı nezdinde böyle ısrar göstermesini izah edebilecek meydanda hiçbir sebeb yoktur. Umûmîyetle Gas-
[V/228] sânî hükümdarlarına adam gönderilmesi meselesinde büyük bir meşkûkiyet *{şüphe}* hüküm-fermadır *{hakimdir}*. Çünkü menbalar çok karışık malûmât vermişlerdir. Hatta bir haberi iki kere yazmış olmaları da muhtemeldir. İranlılar, Suriye'yi zabt ettikten sonra bir Gassânî hükümdarlığının mevcûdiyeti(nin) bile meşkûk *{şübheli}* olduğunu unutmamalıdır.[21] O barbar zamanlarda bile bir sefirin katli o kadar büyük bir cinayet telakki edilirdi ki Vâkıdî'nin hikâyesi sahîh *{doğru}* olsa, nasıl olup da İbn İshâk'ın bunu meskût *{bir şey söylemeden}* geçtiğine hayret edilmemek kâbil değildir. Muhammed'in bu tercüme-i hâl *{biyografi}* muharririnin *{yazarlarının}* sükûtu, bir hadîsin mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* aleyhinde daima mühim bir delil teşkil eder. Fakat herhalde Hâris el-Lehebî'nin katli muhakkak olsa da kendisinin Gassânî hükümdarına i'zâm edilmiş *{gönderilmiş}* bir sefir olmasına sûret-i katiyede ihtimal vermek için bir sebeb yoktur. De Goeje(ye göre),[22] Peygamber'in şimdi emrettiği Mûte Seferi'nin ağleb *{büyük}* ihtimale göre sebebi, yakında Mekke'ye hücum edileceği mülahazasıyla, Meşrefiye denilen ve Mûte ile Kudâ'aların dağlık memleketlerinde imâl olunan kıymetdâr kılıçlardan mühim bir mikdar ele geçirmek arzusundan ibarettir. Bu havâliye kadîmen Muâb ve Âmmûn denilirdi. Arablar ise (buraya) Meşârifü'l-Belkâ nam-ı umûmîyyesini vermişlerdi ki Belkâ Yaylaları demektir.[23] En muhtemel faraziyye Muir'in mütalaatıdır

19 Vâkıdî Wellhausen, 309.
20 § 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 51.
21 Nöldeke'ye bakınız, Gassan, 33 ve 45.
22 Conguêtede la Syrie, ikinci cild, 5.
23 Bekrî, 56.

(Dördüncü cild, 95 ve not). Bundan yukarıda bahs etmiştik.[24] [V/229] Bu da Muhammed'in Zâtu Atlâh Seferi'nin intikamını almak istemesidir. Gönderilen sefirin katli lakırdısı evvelki vakanın aynı olmak muhtemeldir.

§7. Hadîsin rivâyetine nazaran, Peygamber vukû'a gelen bu tecavüzün intikamını almak için büyük bir heyet-i seferiyye hazırladı. Şimdiye kadar Medine'de bundan mühim bir kuvve-i askeriyye ihzar edilmemişti *{hazırlanmamıştı}*.[25] Çünkü iştirak eden Müslümanların mikdarı üç bine bâliğ oluyordu *{ulaşıyordu}*. Mamafih, garibdir ki Peygamber bu kuvvete refakat arzusunu izhar etmedi. Sefere iştirake davet edilen Müslümanlar ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* Medine'nin şimâlinde Cürf'te birleştiler. Kumandayı kimin deruhde edeceği *{üstleneceği}* henüz bilinmiyordu. Öğle namazından sonra Peygamber kumandanın, evlatlığı ve en sevdiği ashâbından biri olan Zeyd b. Hârise'ye verildiğini alenen tebliğ etti. Zeyd

24 § 4. fıkraya bakınız, not 1.

25 Not-1 [V/231] Şâyân-ı dikkattir ki bu, şimdiye kadar Peygamber tarafından ihzar edilen *{hazırlanan}* en kalabalık bir heyet-i seferiyye idi. Kumandayı kendisinin deruhde etmemesi *{üstlenmemesi}* mûcib-i hayrettir. Bir takım kuvvetli esbâb, Muhammed'i Medine'de kalmaya sevk etmiş olmalıdır. Bunun sebebleri hakkında menâbi'in *{kaynakların}* sükût-ı katiyyesi de kezalik *{aynı şekilde}* şâyân-ı dikkattir. Vâkıdî'nin sözlerinden yalnız şu kadarcık istidlâl edilebilir *{sonuca varılabilir}* ki Peygamber, kumandayı kime tevdî' *{emanet}* edeceğine bir karar vermek için tereddüt etmiştir. Çünkü Müslümanlar daha kumandan tayin olunmadan Cürf'te toplanmışlardı. İhtimal ki Peygamber kendisini sıhhatce pek kuvvetli hissetmiyordu. Takriben altmış yaşında iken ve zaten harem dairesinde bol bol kadınlar var iken bir sene içinde akdettiği üç yeni izdivacın su-i isti'mâlâtı *{kötüye kullanmaları}* şübhe yok ki sıhhatini sarsmış olmak icâb eder. Kari'lerimize *{okuyucularımıza}* yukarıda hikâye ettiğimiz (yedinci sene-i hicriyye vakâyı'ında § 4. fıkraya bakınız) büyü hikâyelerini hatırlatmak ihtimal ki nâ-be-mahal *{yersiz}* sayılamaz. Mamafih, esbâb-ı siyasiyyenin ve gittikçe artmış olan türlü türlü meşâgilin *{meşguliyetlerin}* Peygamber'i bu kadar uzak bir sefere iştirakden men etmiş olması da muhtemeldir. Bu heyet-i seferiyyede büyük kumandan Hâlid b. Velîd'in vaziyeti(nin) de mübhem bulunduğunu hatırlatmak iktiza eder *{gerekir}*. İhtimal ki Muhammed, onu birdenbire bu kadar mühim bir vazifeye tayin ederek sair ashâbın hatırını kırmak istemedi. Fakat bu büyük muharibin deha-yı askerîsi çok geçmeden umûmun hürmet ve takdirini celb etmiştir.

vefât ederse kumandanın Ca'fer b. Ebî Tâlib'e, ondan sonrada Abdullah b. Revâha'ya geçeceğini bildirdi. Üçü de vefât ederse
[V/230] kumandanını orada kendisi intihâb edecekti *{seçecekti}*. Metinler böyle hikâye ediyorlar. Fakat bu isimlerin sırası, kumanda heyetinin silsile-i merâtibini *{hiyerarşisini}* irâe etmesi de *{göstermeside}* muvâfık-ı hakîkat olmak lazım gelir. İsimleri geçen bu üç zat heyet-i seferiyyede en yüksek üç vazife sahibi idiler. Muhaddisîn, Muhammed'in felaketi evvelden bildiğine herkesi inandırmak için vakayı başka türlü ifade etmişlerdir. Peygamber, Zeyd b. Hârise'ye başkumandanlık alameti olan beyaz bayrağı verdi ve ganâim ile avdet etmesi *{geri dönmesi}* temenniyatını izhar etti *{gösterdi}*. Muhammed, Zeyd'e bir takım talimat da i'tâ etti *{verdi}*: Düşmanı İslamiyet'i kabûle davet edecekti. Bunlar ya hep birden Medîne'ye hicret edeceklerdi. Bu takdîrde yeni muhtedîler *{islamı kabul edenler}* muhacirîn ile aynı hukuk ve vezâife nâil olacaklardı. Yahut ihtidâ etmekle beraber, İslamiyet'i kabûl etmiş sair Arab kabileleri gibi yerlerinde kalabilirlerdi. Fakat bu takdirde, istikbalde iştirak edemeyecekleri seferlerin fevâidinden *{faydalarından}* mahrum olacaklardı. Kabileler, eski dinlerini terk etmeyecek olurlarsa cizye te'diye etmeli *{ödemeli}* idiler. Bunu da reddederlerse kılıç ile kendilerini taht-ı itaate almak icâb ederdi. Bundan başka Allah ve Peygamber namına bir muâhade ve şerâit kabûl etmeyip kendi namına ve pederi namına taahhüdâta *{işlere}* girişmesini de ayrıca tenbih etti: "Bu sûretle, şayet şerâite riayet edemezseniz daha az kabahatli olursunuz!"
[V/231] dedi. Peygamber'in son sözleri bu oldu.[26]

26 Vâkıdî Wellhausen 309; Taberî, birinci cild, 1610; Esîr, ikinci cild, 187.Not-2 [V/232] Bu talimat muahharan *{sonradan}* halifelerin büyük fütûhâta çıkan kumandanlara verdikleri talimatları hatırlatıyor (11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız § 45). Eğer bu heyet-i seferiyye hukuk-ı umûmiye-i nâsa karşı vukû' bulan tecavüzün intikamını almak gayesine mebni *{dayanan}* tertib edilmiş ise bu talimat burada nâ-bemahal *{yersiz}* addedilmek lazım gelir. Sairlerine ibret olacak bir ceza tertib edileceği sırada Muhammed itidâl *{yumuşaklık}* tavsiye edebilecek bir adam değildi. Talimatta, katillere tertib olunacak cezadan ufak bir bahs bile yoktur. Bundan dolayı, şayet bu talimat mevsûk *{güvenilir}* ise, Vâkıdî'nin rivayeti aleyhinde bir delil teşkil edebilir. Çünkü

§8. Muhammed heyet-i seferiyyeye kısa bir mesafeye kadar refakat etti. Yani Seniyyetü'l-Vedâ' mevki(s)ine kadar gitti. Orada durdu ve sefere iştirak edenlere son bir nutuk îrâd *{söyleme}* ile mağrur başları kılıç ile uçurmayı, fakat başkalarına bir şey yapmamayı, kadınları, ihtiyarları, çocukları öldürmemeyi, ağaçları kesmemeyi ve evleri tahrîb etmemeyi emreyledi.[27] [V/232]

§9. Müslüman ordusu nihayet ganimet ümidiyle ve uğurlu alâim *{alametler}* ile şimale *{kuzeye}* doğru hareket etti. Fakat ikinci derecede kumandanlardan biri, Abdullah b. Revâha, diğerleri kadar mesud ve memnun değildi. Hadîs onun bazı alametlerden teşe'üm *{karamsarlık}* ettiğine dair bir hatıra saklamıştır. Abdullah, bu seferde rütbe-i şehadeti ihrâz edeceğine *{kazanacağına}* dair bir fikir ile yola çıkmıştı. Geceleyin uzun meşîler *{yürüyüşler}* esnasında, kendisiyle aynı orduda giden refiki Zeyd b. Erkam, çok kere onun hazin eşâr *{şiirler}* okuduğunu, gufrân-ı ilâhîyi yâd ettiğini, mezarının yanında geçenlerin kendisi hakkında Allah'ın gösterdiği tarîk-i müstakimde *{doğru yolda}* yaşamış ve ölmüş olduğuna şehadet etmelerini istediğini işitti. Bu haberin doğru olması pek muhtemeldir. Çünkü üç kumandan içinde en az meşhûr ve Peygamber'in en az sevdiği birinin hiss-i kablelvukû'u hakkında hatırat bırakmış olabileceği başka türlü kâbil-i izah değildir. Muhaddisîn, icâd etmek isteselerdi bu sözleri ya Peygamber'in evlatlığı Zeyd'e yahut amcazâdesi Ca'fer'e atfederlerdi.[28] [V/233]

§10. Son müsâdemeden evvel seferin ne gibi safhadan geçtiğini vuzuh *{açık}* ve katiyyet ile bilmiyoruz. Çünkü ber-

Vâkıdî'ye nazaran heyet-i seferiyyenin gayesi, Hâris'in katilerinin te'dîbinden *{cezalandırılmasından}* ibarettir. Aşağı(da)ki vakalarda böyle bir istidlâli *{delili}* muhikk *{haklı}* gösterirler. Heyet-i seferiyyelere iştirak etmemiş kabilelerin ganâime iştirakları imâsı da şübheledir. Bütün Müslümanlara tahsîsât *{ödenek}* tevzî'i *{dağıtma}* fikri ancak muahhar zamanlarda, büyük fütûhât *{fetihler}* devrinde inkişaf etmiştir *{ortaya çıkmıştır}*.

27 Vâkıdî Wellhausen, 309-310; Taberî, birinci cild, 1610.

28 Hişâm, 791-792; Vâkıdî Wellhausen, 310; Taberî, birinci cild, 1610-1611, 1613; Hacer, ikinci cild, 449-450, numara 9044; Esîr, ikinci cild, 178-179.

[V/234] mu'tâd *{her zamanki gibi}* menbalar bu tafsîlâtın üzerinden atlıyorlar. Mağlubiyetleri ve hataları hikâyede gayet muhtasar *{kısa}* davranıyorlar. Yalnız, bazı ashâbın kıymet-i şahsiyyelerini gösterebilecek teferruâta ehemmiyet vererek onları medhediyorlar *{övüyorlar}*, kendilerini şan ve şeref ile muhât *{kuşatılmış}* birer şehid halinde tasavvur eyliyorlar. Herhalde şurası muhakkakdır ki bu heyet-i seferiyye, Bizans İmparatorluğu hududlarını tehdid ediyordu. Müslümanların yürüdüğü, Ürdün'ün şarkındaki *{doğusundaki}* ve Filistin'in cenûbundaki *{güneyindeki}* hâlî çöllerde mukim *{ikamet eden}* ahalinin malûmu idi. Hadîse itimâd edilebilirse, düşman çoktan beri Müslümanların vürûduna muntazır *{hazır}* idi. Müslümanlar daha Vâdilkurâ'da, Sedûs b. Amr el-Ezdî kumandasındaki elli kişilik bir süvari kuvvetine rast gelmişlerdi. Bunları Şurahbîl b. Amr el-Ezdî istikşâf *{keşif}* vazifesiyle göndermişti. Küçük düşman müfrezesi *{birliği}* kolayca firâra icbâr *{mecbur}* edildi. Kumandanları itlaf olundu. Bunun üzerine Şurahbîl, Müslümanların harekâtını tecessüs etmek *{casusluk yapmak}* üzere diğer biraderi ve Vebr b. Amr'ı gönderdi. Kendisi ise kalesinde cebînâne *{cesur bir şekilde}* taht-ı emniyette kalıyordu. Müslümanlar Suriye'de Maan'a (İbn İshâk'a göre "Mîm"in zammıyla) vâsıl oldukları zaman İmparator Heraklius'un (Herakl) Belkâ ülkesinde Meâb'da Behrâ, Vâil, Bekr, Lahm ve Cüzâm kabilelerinden toplanmış yüz bin kişi ile karargâh kurmuş olduğu, kuvve-i askerîyyeye Belî Kabilesi'nden Mâ-
[V/235] lik isminde bir Arab'ın kumanda ettiği şâyi' *{duyumları}* oldu. Vâkıdî böyle hikâye ediyor. İbn İshâk ise, daha yanlış olarak, Heraklius'un yanında yüz bin Rum bulunduğunu ve bunlardan başka yukarı(da)ki kabilelerin (Lahm, Cüzâm, Kayn, Behrâ, Belî) müttefikleri Hristiyan Arablardan da bir o kadar kuvvet inzimâm ettiğini *{eklediğini}* söylüyor ve bu sûretle İmparatorun kuvvetini iki yüz bin kişiye çıkarıyor.[29] İbn İshâk'ın

[V/236] 29 Not-1 Müslüman ehâdîsi, Rum ordusunun Müslümanları hudut üzerinde büyük bir ordu ile beklediğini inandırmak ve Müslümanlara karşı Rumlara bizzat Heraklius'un kumanda ettiği zannını vermek ister. Hadîsin bu kısmı hiç şübhesiz mevzû'dur *{uydurmadır}*. Muhaddisler

rivâyetine göre Arab ve müttefiklerin kumandanı Mâlik b. Râfi'a el-Belevî el-Irâşî namında biri idi. İranlılar üzerindeki muzafferiyât-ı azimesinden henüz avdet etmiş olan Heraklius'un nâ-mağlub ordusunun cihânşümûl şöhretiyle birlikte in'ikâs eden *{akseden}* bu haber Müslümanları endişeye düşürdü. Ondan dolayı, müzakere etmek üzere iki gün Maan'da kaldılar. Bidayette, yeni talimat istemek veya istimdâd etmek *{yardım istemek}* için Muhammed'e mektup yazmak fikri kabûl edildi. Fakat Abdullah b. Revâha'nın tesiriyle daha az ihtiyatkârâne nasihatler galebe çaldı. Düşmana karşı yürüyerek bir muharebeye girişmeye ve talihi denemeye karar verildi. Müslümanlar, Belkâ hududunda Meşârif'e kadar ilerlediler. Fakat orada Heraklius'un Yunanlılar ile müttefik Arabların bütün kuvvetlerini karşılarında görünce Mûte'ye kadar çekildiler.[30] Şimdi kendilerinin peşini bırakmayan düşman tarafından takîb ediliyorlardı.[31]

felaketi meskût *{sükut}* geçemedikleri için hâdiseyi sonraki vakâyı-'ı azime-i harbiyye derecesine çıkarmak, bu sûretle Mûte felaketi ile beş sene sonraki Ecnâdeyn ve Yermük muzafferiyât-ı şa'şa'adârıyla *{gösterişli başarısıyla}* bir râbıta *{bağlantı}* tesis etmek teşebbüsüne kıyam etmişlerdir. Adeta sonraki muzafferiyât-ı azimeyi, Mûte mağlubiyetinin bir intikamı gibi göstermek istemişlerdir. Bundan dolayı arada Rumları, [V/237] Heraklius'u ileriye sürerler, yüz bin müsellah kuvvetten bahsederler. İhtimal ki vakâyı' şu sûretle cereyan etmiştir: Müslümanlar, Suriye hudutları boyuna bir akın yaptılar, Rum karakollarını vurdular. Hududun emmiyetini muhafaza için hudut boyuna ikame edilmiş olan Hristiyan Arab kuvvetleri birleşerek gayet faik kuvvetlerle bu ihtiyatsız çöl gâsıbları *{gaspçıları}* üzerine hücum ve onları perişan eylediler. Rüesâdan üçünün maktûliyeti, müsâdemenin *{çarpışmanın}* gayet hunrîzâne *{kanlı}* olduğunu gösteriyor.

30 Not-[V/237] Mûte ülkesi Belkâ'nın, Mavera-yı Ürdün vilayetinin hudutları üzerinde, Bahr-i Lut'un cenûb-ı şarkî köşesinden az uzakta, cenûbda Maan ile şimâlde Meâb arasında yarı yolda kâin idi. De Goeje, Conquête de la Syrie, ikinci tab, 7.

31 Hişâm 792-794; Vâkıdî Wellhausen, 310-311; Taberî, birinci cild, 1611-1612, [V/236] Mâlik b. Râfile diye kaydediyor [bunda Dureyd de hem fikirdir, 332, satır 10, burada Mâlik b. Râfile'ye Zeyd b. Hârise'nin Mûte'de(ki) katili denilmektedir], aynı eser, 1614; Esîr, ikinci cild, 179; Haldûn, ikinci cild, zeyl 41, Hristiyan Arabların reisine Mâlik b. Zâhile el-Irâşî namını verir; Tenbîh'e bakınız 265, burada İmparator Heraklius'un o zaman Antakya'da bulunduğu, Rumlara kumanda eden generalin ilk ismi(nin) Tiyadukus (Theodokos) el-Bahrîk olduğu, Hristiyan

[V/237] §11. Rum müverrihlerine göre, Muhammed'in niyeti huduttaki Hristiyan Arab kabilelerine hücum etmekti. Bu maksatla dört Âmîra Leys *{dört komutan}* (Arapça Emîr tabirini Rumlar bu sûretle ifade ediyorlar) tayin etmişti. Müslüman Arablar, Mukeon (Meab) köyü pîşegâhına *{önüne}* kadar ilerlemişlerdi. Teodoro Vicario orada ikamet ederdi. Müslümanlar, Kurban Bayramı günü[32] Bizans Arablarına hücum etmek fikrinde idiler. Fakat Vicario Kurasinos (Kureyşî?) kabilesinden (?) bir Arab vasıtasıyla keyfiyetten haberdar olmuştu. Arab'ın ismi Kutava (Kuteybe?) idi. Bundan dolayı kumandan Teodoro, Arab çölü hudutlarındaki bütün kuva-yı muhafaza-
[V/238] yı toplamaya vakit bulmuştu. Mukeon köyüne Müslümanların hangi gün ve hangi saatte hücuma karar verdiklerini bu Arab'dan öğrenmiş olduğu için düşmana karşı yürüdü. Gafil avlanacak yerde kendisi düşmanı Mudus (Mûte) kurbunda gafil bastı, büyük zayiat ile mağlub etti. Âmîr el-Leyslerden yani Müslüman kumandanlarından üçünü öldürdü. Bunlardan yalnız biri, Allah'ın kılıcı (Seyfullah) namı verilen; Haledus (Hâlid b. Velîd) kurtulmaya muvaffak oldu (Theophannes, 514-515). Mamafih bu müverrih, vakanın 6123 hilkat senesinde yani 10. sene-i hicriyyede vukû'a geldiğini beyan eder. Tam iki senelik bir hataya düşer. Filhakika Theophannes, Muhammed'in Mûte senesinde vefât ettiğini zannediyor.

Arablara Şurahbîl b. Amr el-Gassânî'nin kumanda ettiği söyleniyor. Caussin de Perceval'e de bakınız, üçüncü cild, 211 ve müteâkib sahifeler. Bu, Rum menbalarına göre Rumların Generali(nin) Theodoro olduğunu yazmaktadır. Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 142, Mûte'nin Kerek cenûbunda *{güneyinde}* olduğunu söylüyor.

[V/239] 32 Not-1 Kurban Bayramı'ndan bahsedilmesi De Goeje'ye bir müşriklik bayramına imâ teşkil ettiği zannını veriyor. Yalnız, Hristiyan Arablardan bahseden Rumca metinden anlaşılacağı gibi bir Hristiyan yortusu mevzu-i bahis değildir. Filhakika kullanılan Rumca kelime esnâm *{putlar}* şerefine kurban kesmek manâsını ifade eder. Huduttaki müşrik Arabların, şerefine merasim-i mahsûsa ile kurban kestikleri mabudun ismi, De Goeje'ye nazaran, el-Ukeysir denilen ulûhiyyet *{put}* idi. Bunun asıl ismi meçhuldür (Wellhausen'e bakınız, Reste, 62. ve müteâkib sahifeler). Bu Arablar, Kudâalar olmak icâb eder. Yalnız kısmen Hristiyan olmakla beraber huduttaki Rum kuvve-i muhafazalarıyla sıkı münasebette bulunmaları ağleb *{büyük}* ihtimaldir.

Çünkü ertesi sene (1624, İskenderiye tarih-i hilkati) Ebû Bekir'den Muhammed'e halef olmuş gibi bahsetmektedir. De Goeje (Conquête de la Syrie, 6-7), Theophannes'in kullandığı Mukeon tabirini tetkik ederek Rum müverrihinin Meâb'dan bahsetmek istediğini, fakat doğru malûmât alamadığı için Maan'ın Rumcada takribi bir muadili olmak üzere Mukeon diye kaydettiğini söyler. Mamafih Theophannes hata ediyor. Çünkü Maan, Mûte'nin çok cenûbundadır. Mûte'nin şimâlinde *{kuzeyinde}* kaîn olan *{bulunan}* Meab ise Müslüman ehâdîsi tarafından zikredilen müsâdeme mahalidir.[33]

§12. Müslümanların rivâyeti başka türlüdür. Neden dolayı Mûte'de ric'attan *{geri dönmekten}* vazgeçerek, düşmana mukabele için vaziyet aldıkları izah edilemiyor. İbn İshâk bize Müslümanların harb tertibatlarını bile gösteriyor. Sağ cenâha Kutbe b. Katâde isminde Benî Uzrelerden birinin, sol cenâha Ensâr'dan Ubâye b. Mâlik yahut Ubâde b. Mâlik'in, merkezde Peygamber'in sancağıyla bizzat Zeyd b. Hârise'nin kumanda ettiğini söylüyor.[34] Zeyd, maiyetindeki askerlerin kuvve-i ma- [V/240]
neviyesini daha ziyâde yükseltmek için yere inerek sahâbelerle birlikte ilk safta ahz-ı mevki etti *{yer edindi}*. Vâkıdî'nin ifadesine nazaran o gün bilcümle kumandanlar, piyade olarak

33 De Goeje, zikredilen eser, 7, Abdullah [V/239] b. Revâha'ya isnad edilen beyti de zikrediyor, Taberî, birinci cild, 1612, satır 13; Yâkût, dördüncü cild, 377, satır 22; 571, satır 16. Burada sâbit oluyor ki Müslümanların maksadı Meâb'a hücum etmekti.

34 Not-1 [V/242] İbn İshâk tarafından Müslüman ordusunun iki cenâhı hakkında verilen haberler tamamen doğru olmasa da hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü Mûte Seferi'ne Medine'de ashâb-ı Peygamber'den ziyâde her türlü bedevî Arab'ın [V/243] iştirak ettiğini gösteriyor. Arablar yalnız ganimet peşinde koşarlardı. Zafer hangi tarafa daha sık sık gülümserse onun tarafına geçerlerdi. Hayber Fethi, birçok kabilenin hırsını tahrik etmişti. Bir kanaat-ı diniyye sevkiyle değil ganimet ümidiyle artık Medine etrafına toplanmaya ve her taraftan gelmeye başlamışlardı. Artık Arabistan'da Müslüman olmak isteyenler için kanaat-ı diniyye mülahazası ortadan kalkmıştı. Kitle halinde vukû'a gelen ihtidâların yegâne büyük sebeb-i esasiyyesi ganimet ümidi idi. İhtimal ki heyet-i seferiyyenin terekküb ettiği *{birleştirdiği}* fertlerin cins ve mahiyeti Muhammed'in Medine'yi terk etmemek ve kumandayı deruhde eylememek üzere verdiği kararda hâiz-i tesir olmuştur.

harb etmişlerdi. Bu haber sahîh *{doğru}* ise Müslümanların muharebeyi, düşmanın fâikiyyet-i adediyyesi *{sayıca üstünlüğü}* ve harekât, sevkü'l-ceyşiyesi *{askerî sevkiyatı}* hasebiyle büyük bir tehlike içinde bulunduklarını idrak ederek yapmış oldukları anlaşılır. Zeyd büyük bir cesaret ile harb etti. Fakat muharebe Hristiyan (ve müşrik) Arablardan mürekkeb düşman süvarisinin şiddetli hücumu dolayısıyla daha bidâyetten *{başlangıçtan}* itibaren Müslümanlara gayr-ı müsait bir şekilde inkişâf eyledi *{gelişti}*. Düşman süvarisi "toz bulutlarına müstağrak *{dalmış}* bir halde, korkunç bir şekilde" hücum ediyordu.[35] Vaziyet tehlike kesb etti. Zeyd bir mızrak darbesi yiyerek kahramanca terk-i hayat eyledi. Bayrağı Ca'fer b. Ebî Tâlib'e verdi. O da attan indi, bayrağı dalgalandırdı, Müslümanlara kuvve-i maneviyye *{manevi destek}* vermeye çalıştı. Fakat bu teşebbüs muvaffakiyet vermedi. Bir Rumun indirdiği müthiş bir kılıç darbesiyle adeta ikiye bölünmüş bir halde Ca'fer de terk-i hayat eyledi. Naaşı üzerinde sonra yetmişten ziyâde yara eseri ta'dâd edildiği *{sayıldığı}* söyleniyor. Bunun
[V/241] üzerine üçüncü olarak kumandayı deruhde etmesi *{üstlenmesi}* icâb eden Abdullah b. Revâha koştu, bayrağı aldı. Fakat bütün yararlığı maktûllerin mikdarını arttırmaya yaradı. Nihayet o da birçok yara alarak yere düştü. Onun vefâtı hezimetin başlangıcını teşkil etti. Hadîse nazaran Müslümanlar üç reisin birbirini müteâkib vefâtından cesaretleri kırılarak bâis-i hacâlet *{utanç veren}* bir sûrette kaçtılar. Sonra cereyan eden ahvâl hakkındaki haberler vâzıh *{açık}* değildir. Çünkü hadîsler teferruatta ittifak etmiyorlar. Şimdi kendisini yegâne şaşırmamış bir adam olmak itibarıyla kumandayı deruhde eden Hâlid b. Velîd'in deha-yı askeriyyesi vaziyeti kurtarmıştır gibi görünüyor. Fakat ne yaptığı ve mağlub ordunun kısm-ı mütebâkîsini *{geri kalan kısmını}* nokta-yı selamete nasıl çektiği menbalardan anlaşılmıyor. Bunlardan bazıları onun da sairleri gibi alelacele firar ettiğini iddia ediyorlar. Fakat Peygam-

35 Hişâm, 793, satır 8; Taberî, birinci cild, 1612, satır 14; bu, Abdullah b. Revâha'ya isnad olunan bir mısradır.

ber'in yere düşmüş bayrağını beraber alıp kaçırmak dirayetini göstermiş olduğunu söylüyorlar. Mamafih, bazı menâbi'e nazaran bayrağı hâlet-i nez'de *{ölüm haline}* bulunan Abdullah b. Revâha'nın elinden Sâbit b. Erkam almıştır. Sâbit, bütün Medinelileri etrafına toplamış, Hâlid taht-ı tehlikedeki noktaya, en şiddetli vuruşulduğu yere koştuğu zaman bayrağı ona vermişti. Öyle anlaşılıyor ki Hâlid, perişan Müslüman askerlerini toplamaya, onlara intizam vermeye muvaffak olmuştu, hatta bir müddet düşman ile tekrar müsâdemeye bile girişmiştir. Utbe b. Âmir gibi bazı Müslümanlar da en büyük [V/242] tehlike zamanında pek büyük cesaret eseri göstermişlerdi. Kaçmaktan ve arkalarından alacakları yara ile ölmekten ise düşmana karşı durdular, silahları ellerinde, yüzleri düşmana müteveccih *{yönelmiş}*, kahramanca harb ederek terk-i hayat eylediler. Göründüğüne nazaran Hâlid b. Velîd, Müslüman kuvvetlerini o kadar güzel sûrette tekrar tanzim edebilmiştir ki geceyi meydan-ı ma'rekede *{savaş meydanı}* geçirmeye muvaffak olmuş ve ertesi sabah, safların tertibini değiştirerek düşmana kuvve-i ihtiyatiyye ve muâvene *{yardım}* aldığı zannını vererek tekrar harbe girişmiş ve nihayet Rumları tamamen firara mecbur eylemiştir. Yalnız Vâkıdî'nin metninde gördüğümüz bu son haber pek az şâyân-ı itimâd gibi görülüyor. Hezimetin hacâletini *{utancını}* tenkis *{azatlmak}* için sonradan uydurulmuş olacaktır.[36]

36 Hişâm, 794-795; Vâkıdî Wellhausen, 311-312; Taberî, birinci cild, 1614, 1616-1617, Müslümanların sağ cenâhına kumanda eden Kutbe b. Katâde el-Uzrî'nin Kâidü'l-Müsta'ribe yani Rumların müttefiki olan Arabların reisi Mâlik b. Râfile'yi öldürdüğünü yazıyor; Esîr, ikinci cild, 179-180.

Not-2 Müslümanlar tarafından uğranılan mağlubiyet pek vahim idi. [V/243] Fakat bunda pek az ehâdîs vardır. Muhariblerin şahsı, ne gibi şeyler yaptığına dair hikâye edilen vakâyı' pek azdır. Hâlbuki Bedir ve Uhud gibi gazalara dair pek çok tafsîlâta tesadüf ediyoruz. İki muharebede tarafeynden de pek az kuvvet var idi. Fakat İslamiyet'in kahramanlık devresine ait oldukları için husûsî bir hürmete mevzu teşkil ediyorlar. Bu, Mûte felaketinde yoktur. Onun hatırası sonraki vakâyı'ın velvele-i azîmesi içinde silik kalıyor. Vâkıdî'de hıfz edilmiş (Vâkıdî Wellhausen, 314) bir hadîse göre harb eden Arablar, Rumlar arasında bazılarının silahlarının güzelliğinden hayrete düştüler. Rumlar harbe yaldızlı zırh-

[V/244] §13. İbn İshâk, felaketi tamir etmenin bütün meziyetini Hâlid b. Velîd'e atfediyor. Sâbit b. Erkam, askerlere Hâlid'i başkumandan intihâb etmeyi *{seçmeyi}* teklif ettiği vakit Sâbit'in elinden bayrağı o aldı. Düşmanı tardeden *{kovan}*, askerlerini koruyan, düşmanın gözü önünde intizam-ı tam dairesinde çekilmeye temin eden Hâlid olmuştur. Düşman, Müslümanların cesurâne tavırlarından çekinerek o da geri çekildi. Hâlid, artık hiç izâc *{taciz}* edilmeden maiyetindeki kuvveti Medine'ye îsâl edebildi *{ulaştırabildi}*.[37] Ebû Katâde'ye müntehi olan bir hadîsden[38] ise, felaket anında Hâlid b. Velîd'in kumandayı kendi kendiliğinden deruhde ettiği *{üstlendiği}* anlaşılıyor: "Kendi kendiliğinden emir oldu."

§14. Mûte felaketi o zamanın Müslümanları üzerinde büyük bir tesir yaptı. Çünkü kendi kuvvetlerine ve Peygamberlerinin vazife-i risâletine pek güvenmemelerine dair bir irşâd *{yol gösterme}* ve ihtara benziyordu. Peygamber tarafına koşmak daima muzafferiyete ve ganimete nâil olmanın kati vâsıtası değildi. Mağlubiyetin hicâbını tahfîf *{hafifletmek}* için bir takım hadîsler icâd edilmiştir ki bunlar mâ-fevk-i tabîi *{olağandışı}* vesâit-i keşif ve idraka mâlik olan Muham-
[V/245] med'in, Medine'ye cami minberinden, muharebenin tarz-ı inkişâfını takîb ettiğine ve heyecan içinde kalan sâmî'lerine *{dinleyenlerine}* mübarezenin safahâtını, rüesânın birbirini müteâkib şehâdetini ve Müslümanların firarını anlattığına ve şehit olanların da kâffesi için cennette bir makam-ı muhakkak olduğunu temin eylediğine bizi inandırmak isterler.[39] Muharebe gününün ferdâsı *{ertesi}* Peygamber'in Ca'fer b.

larla geliyorlardı. Miğferlerinin tepesi sümbül şeklinde müzeyyenât ile süslü idi. Hayvanların başlık takımları da yaldızlı idi. Rum muharibleri daha o kadar eser-i zinete mâlik idiler ki çölün kaba bedevîleri bunlara hiç alışkın değildiler. Yine bu hadîsden bilvasıta anladığımıza göre Rum ordusunda Kudâa Arablarından pek çok kişi ile sair Hristiyan kabilelerden Arablar da vardı.

37 Hişâm, 795; Taberî, birinci cild, 1615-1616.

38 Taberî, birinci cild, 1616, satır 17.

39 Hişâm, 796; Vâkıdî Wellhausen, 311; Taberî, birinci cild, 1616-1617; Esîr, ikinci cild, 180-181.

Ebî Tâlib'in evine gelerek, uğradığı felaketten bî-haber olan Ca'fer'in zevcesi Esmâ bt. Umeys'i ev işleriyle meşgul görünce nasıl ağladığına, kadının Peygamber'in gözyaşlarından hayrete düşerek asıl sebebini sorduğuna ve Muhammed'in kaçamaklı cevabından kocasının vefâtını nasıl anladığına dair uzun tafsîlâtı hâvî *{açıklama içeren}* hadîsler de vardır.[40]

Vefât Edenler [V/246]

Mûte'de Vefât Eden Müslümanların Esâmîsi

§15. **(1)** Ca'fer b. Ebî Tâlib.

Peygamber'in büyük amcazâdesi ve Ali'nin biraderi idi. İslamiyet'i ilk kabûl edenlerden biridir (bazılarına nazaran yirmi beşincisi, bazılarına göre otuz birincisidir). Kendisine Ebu''l-Mesâkin lakabı da verilmiştir. Çünkü fakirlere ve bedbahtlara muâvenet *{yardım}* etmekten pek hoşlanırdı. Habeşistan'a hicret etti. Onun tesiriyle Necâşî'nin de Müslüman olduğu söyleniyor. Biraderi Ali'den on yaş büyük idi. Habeşistan'dan avdeti hakkında 7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 53, 54.[41]

(2) Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl el-Kelbî.

Peygamber'in cidden sevdiği ashâbdan biri idi. Bu hususta Ali b. Ebî Tâlib'e fâik idi. Bundan dolayı ismi tarihimizde çok geçer. Peygamber kendisine sık sık mühim vazifeler tevdî etmiştir. Peygamber ile aralarındaki münasebet gayet samimi idi. Zevcesi Zeyneb ile olan hâdise bunu gösterir.[42] Muham-

40 Hişâm, 796; Vâkıdî Wellhausen, 313; Esîr, ikinci cild, 181.
Not-1 [V/245] Peygamber'in tercüme-i hâlini *{biyografisini}* yazanlar birinci hadîsin ikincisini daire-i ihtimalden hariç bıraktığını fark etmemişlerdir. Çünkü iki rivayet birbirini nâkızdır *{zıttır}*. İhtimal ki ikisi de mahsul-i icâddır. Fakat Muhammed'in herkesten evvel felaketin haberini almış ve Müslüman cemaatine en ibtida *{önce}* onun bu haberi vermiş olması muhtemeldir. Menkıbe ihtimal ki bundan çıkmıştır. Vaka hakkında başka rivayetler de vardır. Fakat hiçbir kıymet-i tarihiyyeleri olmadığı için hepsini yazmaya lüzum görmüyoruz.

41 Hacer, birinci cild, 485-488, numara 1161; Hişâm, 801; Vâkıdî Wellhausen, 315; Esîr, Esed, birinci cild, 286-289.

42 5. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 60.

med kendisini evlatlığa kabûl etmişti. Daima evlat muamelesi etti.[43]

(3) Mes'ûd b. Esved b. Hârise b. Nadle.

Kureyşîlerin Benî Adî b. Ka'b kabilesine mensûb idi. Bundan
[V/247] dolayı Ömer b. Hattâb'ın yakın akrabası oluyordu. İbnü'l-Acmâ ismini de taşıyordu. Validesi Acmâ bt. Âmir b. Fadl es-Sekûnî (Selûlî?) idi.[44] Kendisini ashâb arasında tadâd eden *{kabul eden}* İbn Hacer,[45] Mûte'de vefât ettiğinden haberdar değildir. Hatta Muhammed'in vefâtından sonra bir müddet Medine'de kaldığını söyler. İbn Hibbân'ın muahharan Me'sûd'un Mısır'a hicret ettiğini söylemesi(nin) yanlış olduğunu ilave eyler.[46]

(4) Vehb b. Sa'd b. Ebî Serh.

Fihrler kabilesine (Kureyş) mensûbdur. Bedir'de ve Peygamber'in sair gazalarında hazır bulunmuştur. Muhammed kendisini Süveyd b. Amr ile kardeş yapmıştı.[47] Vâkıdî'ye nazaran[48] bu, kardeşi Süveyd ile birlikte Mûte Muharebesi'nde 40 yaşında olduğu halde vefât etmiştir.[49] Bu Süveyd'in isminin, Vâkıdî'nin elimizde bulunan metninde maktûlîn arasında bulunmadığı malûmdur.[50]

Muhâcirînden bu dört Mekkeli'den başka şu Medineliler de Mûte'de maktûl düşmüşlerdir:

(5) Sürâka b. Amr.

Ensârdan Benî Hazreclere mensûbdur. Bedir muharibleri-den idi. Ondan sonraki seferlerin kâffesine iştirak etmiştir. Validesi Üseyle bt. Kays idi.[51]

43 Hacer, ikinci cild, 44-48, numara 2875; Hişâm, 801-802; Vâkıdî Wellhausen, 315; Esîr, Esed, ikinci cild, 224-227.
44 Hişâm, 802; Vâkıdî Wellhausen, 315.
45 Hacer, üçüncü cild, 833, numara 2049.
46 Esîr, Esed, dördüncü cild, 355.
47 1. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 50.
48 İbn Hacer, Vâkıdî'nin metnini naklediyor.
49 Hişâm, 802; Hacer, üçüncü cild, 1322, numara 8672.
50 Esîr, Esed, beşinci cild, 95.
[V/248] 51 Hacer, ikinci cild, 133-134, numara 4008; Hişâm, 802; Vâkıdî Wellhausen, 315, Esîr, Esed, ikinci cild, 264.

(6) Hârise b. Nu'mân.

Ensârdan Benî Neccârlara mensûbdur. Bedir'de, Uhud'da ve sonraki seferlerin kâffesinde bulunmuştur.[52]

(7) Abdullah b. Revâha.

Peygamber'in meşhûr sahâbesidir. Değerli bir şair idi. Medine'nin tarihimizde defaatle zikri geçen Benî Hazrec kabilesindendir.[53]

(8) Abbâd b. Kays Yahut Vâkıdî'ye nazaran: Ubâde b. Kays.

Benî Hazreclerdendir. Bedir Muharebesi'nde bulunmuştur.[54]

Bu dört maktûlde İbn İshâk ile Vâkıdî müttefikdirler. İbn İshâk,[55] İbn Şihâb ez-Zührî'ye [vefâtı:124] istinâden âtîdeki isimleri de bunlara ilave eder:

(9) Ebû Küleyb b. Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl.

(10) Câbir, yukarıkinin biraderi. Ne İbn Hacer'de ne Esîr, [V/249] Esed'de, isimleri yoktur.

(11) Amr b. Sa'd b. Hâris b. Abbâd b. Sa'd b. Âmir b. Sa'lebe b. Mâlik b. Efsâ.

Hacer'in ikinci cildine bakınız, numara 1024. Mamafih Esîr, Esed'de yoktur. Amr'ın ismi biraderi Âmir'in faslında zikredilir.[56]

52 Hacer, birinci cild, 597, numara 1489; Hişâm, 802, Vâkıdî Wellhausen, 315; Esîr, Esed, birinci cild, 349, satır 12.

53 Hişâm, 802; Vâkıdî Wellhausen, 315; Hacer, ikinci cild, 748-751, numara 9044; Esîr, Esed, 156-159.

54 Hacer, ikinci cild, 657, Numara 8954; Hişâm, 802; Vâkıdî Wellhausen, 315; Esîr, Esed, üçüncü cild, 103.

55 Hişâm, 802.

56 Not-1 [V/249] Yalnız on iki maktûlden ibaret bu liste muharebenin hikâyesinde biraz mübalağa olduğu şüphesini veriyor. Müslüman müverrihleri bu muharebeyi tasvir ederken galiba muhayyilelerine *{hayallere}* kapılmışlardır. Yüz bin, iki yüz bin kişiden mürekkeb galib bir ordunun, bir muharebeyi kazanırken yalnız bir düzine muharib öldürmesi aklın almayacağı bir şeydir. Her şeyden evvel, bu kabîl haberlerde düşman kuvvetlerinin miktarı, bir vakanın sarîh *{açık}* alameti ve işareti değildir. Düşmanların, miktarları sayılamayacak kadar çok oldu-

Medine'ye Avdet

§16. Hâlid b. Velîd, hezimetten kurtulabilenleri Medine'ye götürmek gibi müşkil bir vazife altında kaldı. Medine'de de pek hayır-hâhâne *{iyiliksever}* bir hüsn-i kabûle müsadif olmadı *{rastlamadı}*. Çünkü Müslümanlar Curf'a kadar onları istikbale geldiler, kendilerinin yüzüne toprak attılar, birçok muahezâtta *{azarlamada}* bulundular, onları ta'yîb ettiler *{ayıpladılar}*. Rivâyet olunduğuna nazaran Medineliler heyet-i seferiyyeden avdet edenlere karşı o kadar az bir hiss-i teveccüh besliyorlardı ki Mûte'den dönenleri hiçbir aile kabûl etmek istemedi. Mûte'den avdet edenler tavassutunu *{aracılığını}* recâ *{ümit}* için Peygamber'e müracaata mecbur oldular.[57] Muhammed, ta'n *{ayıplama}* ve teşnî'lere *{kötülemelere}* nihayet verdi. Mûte muhariblerini taht-ı himayesine aldı. Bunların firârî (firar) olmadıklarını, Cenab-ı Hakk murad

ğu intibaını *{izlenimini}* ifade etmek için kullanılan maddî bir şekildir. Saniyen, yukarıda da işaret olunduğu vecihle şurasını unutmamalıyız ki Müslüman ordusu, Muhammed'in emri altında Kureyşîlere karşı yürüyen kuvvetler cinsinden değildi. Yani, birer birer seçilmiş ve Peygamberce şahısları birer birer marûf *{tanınan}* kimselerden mürekkeb bulunmuyordu *{oluşmuyorlardı}*. Meçhul bir takım kimselerden mürekkeb bir kalabalık idi. Kısm-ı azamı ganimet ve kolay bir muvaffakiyet arayan serserilerden terekküb ediyordu *{meydana geliyordu}*. Bunlar yalnız ismen ve zahiren tebdil-i din etmişlerdi. Ruhlarının a'mâkına *{derinliklerine}* kadar gerek tarz-ı tefekkürde *{düşünce tarzında}* gerek harekette, her şeyde müşrikliklerini muhafaza ediyorlardı. Bundan dolayı listeye yalnız Peygamber'in ilk ashâbından olub da muharebede terk-i hayat edenlerin isimleri idhâl edilmiş *{dâhil edilmiş}*, menşeleri meçhul, halleri meşkûk *{şüpheli}*, imanları bütün bütün şüpheli serserilerin [V/250] hesaba katılmamış olması melhûzdur *{düşünülebilir}*. Bunlar Mûte Meydan Harbi'nde Müslüman dininin şehidi değil, boşa çıkan ganimet ümidinin kurbanı olmuşlardır.

[V/250] 57 Not-1 Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme, Arabların Mûte felaketinden [V/251] avdetinden biraz sonra, bir gün Seleme b. Hişâm b. Mugîre'nin zevcesine rast geldi. Kocasının namaz vakti, sair Müslümanlar ve Peygamber ile birlikte camide görünmemesinin sebebini kemal-i hayretle sordu. Seleme'nin zevcesi sade bir tavır ile şu cevabı verdi: "Vallahi! Sokağa çıkamıyor. Her çıkışında herkes kendisine: 'Allah yolunda harb ederken kaçtınız.' diye bağırıyor. Bunun için evde oturuyor, artık sokağa çıkmıyor." (Taberî, birinci cild, 1618; Hacer, ikinci cild, 238, numara 6092).

ederse düşmanlara karşi tekrar silaha sarılacaklarını (Kurrâr)[58] söyledi.[59]

§17. Mûte Muharebesi'ni âtîdeki *{aşağıdaki}* muharrirler [V/251] de *{yazarlarda}* mufassal *{ayrıntılı}* sûrette hikâye ederler: Yakûbî, ikinci cild, 66- 67; Haldûn, ikinci cild, zeyl 40-41: Hamîs, ikinci cild, 77-82; Halebî, üçüncü cild, 194-200; Taberî; Zotenberg, üçüncü cild, 117-120; Sprenger, üçüncü cild, [V/252] 291-295; Muir, dördüncü cild, 94-101; Caussin de Perceval, üçüncü cild, 211-216: Müller, birinci cild, 149.

Âmir b. Sa'saa

Benî Âmir b. Sa'saaların Heyet-i Sefâreti

§18. İbn Hişâm'ın metninde hikâyenin tarz-ı tertibini ve vakâyı'ın tarih sıralarını kabûl edersek: 9. sene-i hicriyyede Benî Temîmlerin heyet-i sefâretinden sonra, Medine'ye Benî Âmir b. Sa'saaların heyet-i sefâreti gelmiştir. Vâkıdî Wellhausen'in metninde ise[60] anlaşıldığına göre bu heyet-i sefâret 8. sene-i hicriyye Cemâziyelâhir'inden evvel vürûd etmiştir *{gelmiştir}*. Müteaddid *{birçok}* ehâdîs bu vakaya işaret ettiği ve her biri muhteviyat hususunda da diğerlerinden müstakil bulunduğu için, bütün kabileyi temsil etmek üzere tek bir heyet-i sefâret mi gelmiştir yahut müteaddid küçük küçük heyet-i sefâretler mi vürûd etmiştir *{gelmiştir}*, burasını tayin etmek kâbil değildir. Bu son şık daha ihtimale yakın görünüyor. Medine'de Peygamber'i görmeye gelen Benî Âmir b. Sa'saalar

58 Not-2 [V/251] Kays b. Musahhar el-Ya'merî'ye atfedilen ve İbn İshâk tarafından naklolunan şiirleri İbn İshâk, Müslüman ordusunda pek az inzibat *{düzen}* bulunduğunun ve mağlubiyet(in) bizzat Müslümanların hatasından ileri geldiğinin bir delili olmak üzere, pek haklı olarak, izah ve tefsir ediyor (Hişâm, 798, satır, 10-18). Diğer taraftan İbn Şihâb ez-Zührî'nin Hâlid b. Velîd(in) askere kumandan olur olmaz hezimeti muzafferiyete tebdil ettiği hakkındaki iddiasına hiçbir vecihle inanamayız (Hişâm, 798, satır, 18-19). İhtimal ki burası, Hâlid'in hiçbir zaman mağlub bir kuvvet başında bulunmadığı iddia edildiği vakit sonradan yapılmış bir ilavedir.

59 Hişâm, 797-798; Vâkıdî Wellhausen, 313; Taberî, birinci cild, 1617-1618; Yâkût, dördüncü cild, 677.

60 § 306. Aşağı(daki) fıkraya da bakınız.

arasında muhaddisîn, birinci derecede üç sahib-i nüfuz Âmirî reisini zikrederler: Âmir b. Tufeyl b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb, Erbed b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer, Cebbâr b. Selmâ b. Mâlik b.
[V/253] Câ'fer. Bunlar, ehâdîse itimâd etmek lazım gelirse, âmâl-i salihperverâne *{iyi niyetler}* ile Medine'ye gelmek şöyle dursun, hatta Muhammed'i katletmek tasvirine bile düşmüşlerdi. Âmir, hadîse nazaran, Muhammed'den husûsî bir mülakat taleb etti. Onu katletmek fikrinde idi. Fakat Peygamber, evvela İslamiyet'i kabûl etmeden bu mülakata rıza göstermek istemedi. Âmir bu şartı sûret-i katiyyede reddeyledi. İkisi arasındaki alenî muhâvere *{konuşma}* yalnız mesâîl-i siyasiyye hakkında cereyan etti. Çünkü Âmir, İslamiyet bahsini bilvasıta bile münakaşaya girişmedi. Peygamber'le birleşmeden evvel siyasî ve maddî bir takım müsâadât-ı mühimme *{önemli izinler}* taleb etti. Hatta Muhammed'den kendisinin halefi ve Arabistan bedevîleri üzerindeki hükm ü nüfuzunun varisi olarak tanınmayı istediği söyleniyor. Muhammed bu kabîl teklifatı *{teklifleri}* nazar-ı mülahazaya almaktan imtina etti. Sair mühtedîlerin *{hidayete erenlerin}* tâbi oldukları aynı şerâit dairesinde Müslüman olmayı kendisine teklif eyledi. Fakat Âmir b. Tufeyl bunu mağrurane reddederek iki akrabasıyla birlikte çekildi. Hatta ehâdîse nazaran bunlardan birini, Muhammed ile münakaşa esnasında, Muhammed'i katl için müsaid bir fırsattan istifade etmediğinden dolayı şiddetle muâheze eylemiştir *{azarlamıştır}*. Rivâyet olunduğuna göre Muhammed bunların arkasından beddua etmiş, Âmir b. Tufeyl yerine avdet etmeden evvel boğazında husûle *{meydana}* gelen bir iltihabdan kurtulamamıştır. Erbed,
[V/254] biraz sonra bir yıldırım isabetiyle helak oldu. Kardeşi büyük şair Lebîd onun hakkında birçok mersiye yazdı. Bunların büyük bir kısmı İbn Hişâm'ın kitabına nakledilmiştir. Cebbâr b. Selmâ'nın akıbeti(nin) ne olduğuna dair İbn İshâk hiçbir şey yazmıyor. İbn Sa'd kendisinden hiç bahsetmiyor.[61]

61 Hişâm, 939-943; Taberî, birinci cild, 1745 ve müteâkib sahifeler; Egânî, on beşinci cild, 138, satır 21 ve müteâkib satırlar; Sa'd, 42, § 96; Sprenger, üçüncü cild, 401.

İbn İshâk'a nazaran aynı heyet-i sefârette Ebû Mutarrif Abdullah b. Şıhhîr'de dâhildi. Bu, Müslüman olmuş ve Muhammed'e ez-cümle şu sözleri söylemiştir: "Ya Rasulallah, sen bizim hükümdarımızsın, üzerimizde sahib-i hüküm ve nüfuzsun." pek aşikâr sûrette siyasî olan ve yalnız siyasî bir mana ifade eden bu sözler üzerine Muhammed şu cevabı vermeyi münasib gördü: "Hükümdar Cenab-ı Hak'tır. Ben değilim! Hüküm ve nüfuz hırsına kendinizi kaptırmayınız!"[62] Peygamberi ziyarete gelmiş olan başka Arablardan da bahsedildiğini görüyoruz: Alkame b. Ulâse b. Avf b. Ahvas b. Ca'fer b. Kilâb, Hevze b. Hâlid b. Rebîa, Hevze'nin bir oğlu bir yakını ile beraber: Dördü de Müslüman oldular. Hevze, akrabasından İkrime b. Hasfa namına da İslamiyet'i kabûl ettiğini Peygamber'e söylemiştir.[63] Ebû Huceyfe es-Suvâ'i namında diğer bir [V/255]
Âmirî'den de bahsolunduğunu görüyoruz. Bu, Peygamber'i Ebtah'ta (Mekke'de ve bundan dolayı ihtimal ki ertesi senenin Haccetü'l-Vedâ'ında) görmüş ve kendisiyle konuşmuş olduğunu iddia ediyor.[64]

§19. Şimdi bahsedilen zamandan ağleb *{büyük}* ihtimale [V/256]
göre muahhar bir zamanda Peygamber, Addâ b. Hâlid b. Hevze'ye ve Âmir b. İkrimelerden onun arkası sıra gelenlere bir

62 Sa'd, 42, § 96.

63 Sa'd, 42-43, § 96; Sprenger, üçüncü cild, 401.

64 Sa'd, 43, § 96.

Not-1 [V/255] Benî Âmir b. Sa'saalar, Cezîretü'l-Arab'ın ortasında, Medine'den Mekke'ye giden yolun şarkında, ed-Dariyye havâlisinden ötede ikamet ederlerdi. Bi'r-i Maûne denilen ve dört sene evvel orada Müslümanların katli dolayısıyla (dördüncü sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 5) elim bir hatırası bulunan Kuyu, bunların arazisi dâhilinde idi. Âmirîler arasında en ileri gelenlerden ve şimdi Muhammed'i ziyaret eden Âmir b. Tufeyl Bi'r-i Maûne'de Müslümanları asıl katl ve imha eden kimse idi. Binaenaleyh Muhammed'in afkârâne hareketi pek şâyân-ı dikkattir. Taraftarlarından o kadar kişiyi katletmiş olan bir adama hiçbir şey yapmıyordu. Dördüncü sene-i hicriyye vakâyı'ına bakılırsa bu fıkradaki hadîsde bir maksad-ı mahsûs mevcûd olduğu anlaşılır (Wüstenfeld'e bakınız, Register). Peygamber'e gelen bu heyet-i sefâret büyük Benî Amirler kabilesinin ancak pek küçük kısmını temsil ediyordu. Çünkü 9. sene-i hicriyyede (9. sene-i hicriyye vakayı'ına bakınız. § 74-80) Âmirîlerin yedi büyük dalının ayrıca yedi heyet-i sefâreti(nin) geldiğini görüyoruz.

mektup da yazdı, Mesba'a ile Zehh ve Levâbe arasındaki araziyi kendilerine terk etti. Bu vesîkayı Hâlid b. Sa'îd yazmıştır.[65]

Huzâalara Mektup

(Cemâziyelâhir)

§20. Cemâziyelâhir ayında Muhammed, Benî Huzâalara mektup gönderdi. Bu kabile uzun müddetten beri Peygamber'in dostu olmak ve birçok ahvâlde mühim ve müessir muâvenetlerde bulunmak ile beraber ancak kısmen İslamiyet'i kabûl etmişti. Hadîsin vermek istediği kanaate göre Hudeybiye Muâhedenamesi'nden sonra bütün Huzâalar Müslüman olmuşlardı. Fakat bu, şimdi bahsedilen mektubun mündericâtı *{içindekileri}* ile ve İbn Haldûn'un sarîh *{açık}* beyanatıyla tekzib edilmektedir.[66] Huzâalar, Hudeybiye'den sonra Muhammed'in müttefikleri olduklarını ilan etmekle sırf siyasî bir harekette bulunmuş idiler. Bunda dinî bir vasıf hiç yoktu. Bu sene yazılan mektup ise Peygamber'in gayr-ı müslim müttefikleri bulunması gibi gayr-ı tabîi bir hale nihayet vermek
[V/257] maksadını takîb eder. Huzâaların yerlerinin etrafında ikamet eden kabilelerin kısm-ı azamı elân *{hâlâ}* müşrikliklerini muannidâne *{inatçı bir şekilde}* muhafaza ediyorlardı. Hiçbiri henüz bir ihtidâ arzusu göstermiyordu. Bu günlerde Alkame b. Ulâse ile Hevze'nin iki oğlu[67] İslamiyet'i kabûl eylemişlerdi. Bunlar Medine'de bilhassa Peygamber'in nezdine giderek Müslüman olmak için gelmişlerdi. Muhammed bu misalin diğerlerine de medar-ı teşvik *{teşvik sebebi}* olabileceğini düşünerek demiri tavında iken dövmek istedi. Bundan dolayı müttefiki Huzâalara şu mektubu yolladı: "Bismillahirrahmannirrahim, Rasulullah Muhammed'den Amr'ın evlatları Büdeyl ile Bişr ve Seravât'a esselamü aleyküm. Kendisinden başka bir Allah bulunmayan Allah Zülcelale hamd ederim. Sizin merbutiyet *{bağlılık}* ve sadakatinizi hiçbir zaman gurur

65 Sa'd, 13, § 32.

66 Haldûn, ikinci cild, zeyl 41, satır 18-19.

67 [V/258] Not-1 Yukarı(da)ki fıkrada hikâye edilen Benî Âmir b. Sa'saaların sefâretine imâdır.

ve azîmet ile ihmâl etmedim, size hürmetsizce bir muamele göstermedim. Gerek sizler gerek Mutayyebûn'dan olan maiyyetiniz *{beraberlik}* karâbet *{akrabalık}* cihetiyle bana gayet yakın bulunduğunuz gibi Tihâme sekenesi arasında da nazarımda en birinci mevkiye hâizsiniz.[68] İçinizden nezdime hicret edeceklere benimle aynı hukuku bahş edeceğim. Hatta hac için muayyen *{belirlenmiş}* olan vakitlerin hâricinde Mekke'de kalmak şartıyla yerlerine dönmek isteselerde. Şimdi [sizinle] hall-i sulhta bulunduğum için sizi istihkâr etmiyorum *{küçümsemiyorum}*. Benden korkacağınız, mukadder ve me'yûs *{ümitsiz}* olacağınız bir şey yoktur. Zaten Alkame [V/258] b. Ulâse, Hevze'nin iki oğluyla birlikte Müslüman oldu. İkisi de Mekke'ye (aynen! Medine yerine hataen böyle yazılmıştır) hicret ettiler. İkrime ailesinden kendilerinin arkası sıra yürüyenler namına da sadakat yemininde bulundular. İçinizden beni takîb edeceklere benimle aynı hukuku vereceğim. Nerde olursak olalım daima birbirimiziniz. Vallahi, ben sizi yalancı telakki etmiyorum. Rabbiniz sizin iyiliğinizi istiyor.[69]

§21. Büyük bir ehemmiyeti hâiz olan bu vesîkanın Muhammed tarafından yazılan ve İbn Sa'd tarafından toplanan mektubları hâvî *{içeren}* mecmuada[70] mevcûd diğer şeklini de kaydetmeyi faydadan hâlî görmüyorum: "Muhammed, Büdeyl ve Büsr'e (aynen) ve Benî Amrların (yani Benî Huzâaların) hükümdarlarına, Saravât yazdı. Daha aşağıda: "Ben sizinle akdettiğim muâhedeye *{anlaşmaya}* riâyette kusur göstermedim. Sizin üzerinize başkalarını da teslît[71] etmedim *{göndermedim}*.[72] Tihâme sekenesi içinde siz benim için en muazzez olanları ve en yakından bana akraba bulunanları-

68 § 21. fıkra, 3 ve 4. notlara bakınız.
69 Vâkıdî Wellhausen, 306-307.
70 Wellhausen'e bkz; Sk. u. Vorarb, dördüncü cild, 114-115 ve Sa'd, 13, § 32.
71 Hazırlayanın Notu: Kelime "Tasallüt" olmalıdır. Metinde yanlış yazılmıştır.
72 [V/259] Not-1 Bunun Arapçası "edi' bicânibihim"dir. Wellhausen bu ifadeyi izah için (Sk. u. Vorarb, dördüncü cild, 114, not 5) Esîr'in (üçüncü cild, 371, satır 12; aynı eser 444, satır 11; aynı eser, dördüncü cild, 65, satır 10) ve Taberî'nin (üçüncü cild, 329, satır 18; aynı eser, 572, satır 3) müşâbih *{benzeyen}* fıkralarını ilave eder.

[V/259] sınız (Akrabehüm).[73] Gerek sizler gerek mutayyebûn içinde arkanızdan gelenler. Sonra, içinizden hicret edenlere [Muhâcirûn] kendimin hukukuna müsâvî aynı hukuku bahş ettim. Hatta bu karar kendi memleketlerinde vukû'a gelse de (yani Medine'ye gelmeyip evlerinde kalsalar da). Şu şart ile ki gidip Mekke'de oturamayacaklardır. Orada yalnız umre yahut hac vaktini geçireceklerdir. Ben sizinle muâhede akdettikten sonra arkanızdan entrika yapmadım. Sonra daha aşağıda: Alkame b. Ulâse ile Hevze'nin iki oğlu İslamiyet'i kabûl ettiler, Medine'ye hicret eylediler. Benî İkrimelerden kendilerine tabi olanlar namına da taahhütte bulundular. Caiz ve memnû' olan şeylerde [fi'l-helâl ve'l-harâm] birbirimize bağlıyız. Vallahi, ben yalan söylemem, Rabbiniz sizi sever !"[74-75]

73 Not-2 [V/259] Muhammed'in Huzâalarla yakın karâbetini *{akrabalığını}* temin eden bu beyanatı manâ-yı hakîkisinde kabul edilemez. Çünkü elimizde bulunan şecereler, Huzâaları Yemâniye kabileleri arasına
[V/260] idhâl ederler, bunlar ise Peygamber'in mensub olduğu iddia edilen İsmâiliye kabileleri ile hiç hâiz-i karâbet değildirler (Wüstenfeld'e bakınız, Gen. Tab. 1). Bu noktaya nazar-ı dikkati celb etmek lazımdır. Çünkü medhalde (§ 31 ve not) Arab şecerelerinin pek az kıymetleri olduğuna dair söylediğimiz şeyleri te'yide bidâyette ihtimal ki bir muhabbet ve teveccüh tabiri olarak kabul edilen "karâbet" *{akrabalık}* gibi mübhem *{belirsiz}* ifadelerden birinci ve ikinci asr-ı hicriyyedeki muhaddisîn mektubları tarafından çok kere hayalî ve hakîkî karâbetler tahayyül edildiğini izaha hizmet eyler.

74 Sa'd, 13, § 32.

[V/260] Not-3 [V/260] İbn Sa'd metne ilave ettiği bir notta âtîdeki izahat ve ilavatı yapıyor: "Muhammed bu vesikada mu'tâd olan *{alışılmış}* ve's-selâm kelime-i intihaiyesini *{son cümlesinin}* yazmadı. Çünkü bu kendisine daha muahhar *{sonradan}* vahyedilmiştir. Alkame, Alkame b. Ulâse b. Avf b. Ahvas b. Ca'fer b. Kilâb'dır. Hezve'nin iki oğlu, Addâ ile Amr idiler. (Onlar) Hâlid b. Hevze'nin oğulları olup Benî Amr b. Rebîa b. Âmir b. Sa'saalara mensub bulunuyorlardı. İkrimelerden kendilerine tabi olanlar İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân idiler. Mutayyibûn'dan Huzâalara tabi olanlar Benî Haşimler, Benî Zühreler, Benî Hâris b. Fihrler, Teym b. Mürreler, Esed b. Abdiluzzâlar idiler."

75 Not-4 [V/260] Bu vesika, Wellhausen tarafından tercüme edilen (2. fıkraya bakınız) Vâkıdî'nin metnindeki vesika ile teferruatta tetâbuk etmiyor *{uymuyor}*. Fakat aynı bir vesikadan bahsedildiği muhakkak addedilebilir. Aradaki fark şarklıların şifahî nakil, rivâyetteki adem-i sıhhatlerine atfedilmek lazımdır. Mektub, Muhammed ile Huzâalar arasında daha kadîm bir muâhadenin mevcûdiyetini ve bunun Muhammed'in Medine'ye muvâsaletinin ilk zamanlarında akdedilmiş olmasını icâb eder. Çünkü

Eslemler [V/261]

Eslemler ile Sair Müzakerat[76]

§22. Diğer bir fıkrada Vâkıdî,[77] Muhammed'in ailesiyle Huzâalar arasındaki münasebatı Peygamber'in büyük babası [V/262] Abdulmuttalib zamanına kadar çıkarır. Hatta Hâşim ailesiyle Huzâalar arasında vukû'a geldiğini iddia ettiği bir muâhedeyi *{antlaşmayı}*, hılf, bile zikreder. Eslemler de Huzâalara mensûb idiler. Sonra, büyük babası tarafından akdedilen muâhedeyi Muhammed'in de kabûl ettiğini, müşriklik zamanında mün'akid *{kabul edilmiş}* her hılfin İslamiyet içinde muteber olacağını *{kıymetli}* ilan eylediğini anlatır. Buna şu malûmâtı da ilave eder: Muhammed Gadîrü'l-Eştât'ta[78] bulunduğu vakit,

Peygamber ile Kureyşîler arasındaki [V/261] muharebatta Huzâalar daima Muhammed'e mütemayil bulunmuşlardı ve Kureyşîlerin hazırlıklarından kendisini haberdar etmişlerdi (3. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 19; 5. sene-i hicriyye, 25; 6. sene-i hicriyye, § 23, 24). Bu fıkradaki mektubda, vüsûk *{doğruluk}* ve sıhhatine delalet edecek birçok vasıf vardır. Peygamber'in hissiyatının mevsûk bir ifadesi olarak hıfz edilmeye layıktır. İslamiyet'i kabûl teklifi mülayim ve örtülü tabirlerle, müstesna şerâit teklifi ile mesela sadece İslamiyet'i kabûl keyfiyetini, din uğrunda terk-i diyar etmek şıkkına müsâvî tutmak sûretiyle vukû'a geliyor. Bilvasıta destres olduğumuz *{ulaştığımız}* bir habere göre, meçhul sebeplerden dolayı, Peygamber ile Huzâalar arasında su-i tefehhümler *{yanlış anlamalar}* vukû'a gelmişti. Muhammed'in düşmanlarının kabileler arasında kendisi aleyhinde propaganda yapmış olmaları kâbil-i tahmindir. Bundan dolayı Muhammed, Kureyşîler ile sulh akdetmekle, kabilenin kendisiyle teşrik-i mesai *{iş birliği}* etmesi keyfiyetinin nazarında hiç kıymeti düşmemiş olduğunu defaatle tekrar eder. Şâyân-ı dikkattir ki Huzâaları Kureyşîlerle münasebatta bulunmaktan tahzîr ediyor *{yasaklıyor}*, Mekke'de ikametten kendilerini vazgeçiriyor. Bu mektup ile izâle etmeye çalıştığı su-i tefehhümlerin nereden çıktığını bu sûretle anlatıyor. Nihayet, bu vesika Peygamber'in Mutayyibûn'un kadîm taahhüdâtının *{sözlerinin}* rabıtalarını *{bağlarını}* hatırladığını ve kabûl ettiğini de gösteriyor. Bununla tebeyyün ediyor ki *{ortaya çıkıyor ki}* o taahhüd o güne kadar devam etmişti (medhala bakınız, § 86).

76 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 23, 24.

77 Vâkıdî Wellhausen, 320, not 1.

78 [V/263] Not-1 Gadîrü'l-Eştât'ın zikredilmesi, Hudeybiye senesinde oradan murûr *{geçmek}* keyfiyetinde taalluk edebilir *{alakalı olabilir}*. Bundan dolayı vesikanın 8. sene-i hicriyyeye değil 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına taalluk etmesi kâbildir (6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 28 ve not).

Mekke'den firar esnasında da Muhammed'e yardım ettiği rivâyet olunan Büreyde b. Husayb, Peygamber'in nezdine gelerek mensûb olduğu Eslemler kabilesi lehinde şefaatte bulundu. Akrabalarından bir kısmının Medine'ye hicret ettiklerini, fakat kısm-ı mütebâkîsinin *{geri kalanının}* kendi memleketlerinde kaldıklarını, kadîm usûl dairesinde yaşadıklarını (fî mevâşîhim ve me'âşîhim) söyledi ve bunlara karşı Muhammed'in ne muamele yapacağını öğrenmek istedi. Muhammed de yerlerinde kalan Eslemlerin kendisince muhâcirlere müsâvî *{eşit}* olduğunu, Medine'ye gelmiş olmakla yerlerinde kalmak arasında bir fark gözetmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Alâ b. el-Hadramî'ye âtîdeki *{aşağıdaki}* vesikayı yazdırdı: "Bu, Rasulullah Muhammed'in Eslemlere yazdığı namedir (kitâb). İçlerinde Allah'a iman edenler, başka bir Allah olmadığını, Muhammed'in Allah'ın kulu ve rasulü olduğunu kabûl eyleyenler Allah'ın emanından emin olabilirler. Allah'ın ve nebisinin taht-ı
[V/263] himayesinde (kurun) bulunurlar. Bütün mütecavizlere karşı biz onlarla müştereken hareket ederiz. El birdir, yardım birdir. Kabilelerinin bedevî kısmı (ehl-i bâdiyetihim) sâbit ikametgâha mâlik olanlarla (ehl-i karârihim) müsâvîdir. Nerde bulunurlarsa bulunsunlar, muhâcirûn ile hem-ayârdırlar.[79] Vâkidî'den

79 Not-2 [V/263] Muhammed tarafından kabilelere yazılan ve İbn Sa'd tarafından toplanan (Wellhausen'e bakınız, Sk. u. Vorarb., dördüncü cild, 113; Sa'd, 12, § 29) mektublarda aynı vesikayı hemen hemen aynı kelimelerle görüyoruz: "Muhammed, Huzâaların bir dalı olan Eslemlere yazdı." Sonra şu satırlar: "İçlerinde Allah'a iman edenlere, namaz kılanlara, zekât verenlere, din hakkında samimi davrananlara kim haksız yere hücum ederse muhâcimlere karşı bunlara yardım olunacaktır. Bundan dolayı onlar da Peygamber'e taleb ettiği vakit kendisine muâvenet etmek mecburiyetindedirler (Nasru'n-Nebi). Çölde kabilelerinden bedâvet *{göçebe}* halinde [V/264] bulunanlara da (ehl-i bâdiyâtihim) bir yerde ikamet edenlerinki (Hâdirâtihim) gibi aynı hukuk bahşedilmiş, aynı vezâif *{görevler}* tahmil olunmuştur *{yüklenmiştir}*. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar muhâcirûn değerindedirler. Vesika Alâ b. el-Hadramî tarafından yazıldı ve muhteviyatına o şahit oldu." Görülüyor ki iki metin aynı vakanın muhtelif rivâyetleridir. Cezîretü'l-Arab kabilelerine Peygamber tarafından yazıldığı iddia olunan vesikaları ne manada kabul etmek lazım geleceğini gösterirler. Bunları aşağıda tamamen kaydediyoruz. Bunlar hakîkî ve halis vesikalardır. Fakat asıl vesikaların tamamen aynı ve metni değildirler. İhtimal ki içlerinde pek az müstesnaları vardır.

anlaşıldığına göre[80] Eslemler kendilerini Huzâaların bir dalı diye telakki ediyorlardı *{kabul ediyorlar}*. Belâzurî de, 35, satır 19, Muhammed'in büyük babasıyla Huzâalar arasında kadîm bir ahid mevcûd olduğunu kabûl eder. Sprenger, üçüncü cild, 259.[81]

İbn Hişâm'ın yazdığı metinde (833, satır 4) Büceyd b. İmrân el-Huzâî'ye atfolunan bazı ebyâta *{beyitlere}* tesadüf ediyoruz ki bunlar da Muhammed tarafından verilen vesikaya (kitâb) kemal-i gurur ile imâda bulunuluyor. Muhammed'in en iyi bir kâtib olduğu söyleniyor, Huzâaları Muhâcirûn arasında kabul ettiği te'yid olunuyor: "Bizim hicretimiz (hicretini) memleketimizde kendi içimizde oluyor." Muâhedenin *{antlaşmanın}* metni izah edilmemiş olsa idi bu cümlenin manasını anlamak kâbil olmazdı. Beyitlerin ve metnin bu mukayesesinden şu neticeye geliyorum ki gerek muâhedename gerek ebyât-ı mevsûk *{güvenilir beyitler}* gibi addedilmek iktiza eder *{gerekir}*. Yani sonradan uydurma değildir. Beyitler muâhedenamenin tarih-i akdini de gösteriyorlar, yani Mekke'nin fethinden evvel vukû'a geldiğini anlatıyorlar (Sprenger, üçüncü cild, 102, not. Muâhedenamedekinden başka türlü bir rivâyet kabûl eder. Fakat ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}*, bunu nereden aldığını söylemez).

80 Vâkıdî Wellhausen'e bakınız, 342.

81 Not-1, Bu malûmâtı yukarı(da)ki fıkradaki diğer malûmât ile birleştirirsek ihtimal ki ikisnin de aynı vakaya taalluk ettiğine *{bağlandığına}*, Peygamber'in Cezîretü'l-Arab kabileleriyle kendi nüfuz-ı siyasîsini kâbil olduğu kadar tevsi' *{genişletme}* gayesiyle akdettiği ilk muâhedâtın *{antlaşmaların}* hatıralarından ibaret olduklarına hükmedebiliriz. Bundan dolayı Muhammed, kendi dinî ve teokratik prensipleriylee tezad teşkil etmemek şartıyla gayet vâsi' *{geniş}* müsaadatta *{izinler}* bile bulunuyordu. Faraza Peygamber'in adeta nankörlük denilebilecek bir his ile İslamiyet'i yeni kabûl etmiş bir sürü bedevîyi ve serseriyi mazinin en zor zamanlarında arkası sıra yürümüş olan şâyân-ı itimâd ashabı ile müsâvî tuttuğunu görüyoruz. Bunlara da diğer ashaba verilen imtiyazatın aynını bahşetmek büyük bir basiret-i siyasiyye eseri teşkil etmiştir. Buna karşı eski ashab itiraz edemezdi. Çünkü bütün insanların huzur-ı ilahide müsâvî olduğuna dair İslamiyet'in esâsât-ı asliyyesini *{temel esaslarını}* kabûl etmişlerdi. Büreyde'ye isnad olunan sözler daha mühimdir. Bunlardan adeta şu mana çıkarılabilir ki Eslemlerin kısm-ı azamı müşrikler gibi yaşamakta devam ediyorlardı (Binaenaleyh her gün namaz kılmayı ihmal ediyorlardı). Buna rağmen yine Müslüman gibi telakki edilmek ve hukukça Muhâcirûna müsâvî tutulmak istiyorlardı. Böyle bir istidlâl *{delil ile hüküm çıkarma}* doğru ise teressüm etmeye *{resmedilmeye}* başlayan büyük hareket içinde gayr-ı me'lûf *{alışılmamış}* bir manzara arz eder. Bu hal bütün Garbî Asya'yı istilâ edecekti. Yani fatihlerin ekseriyeti değilse de herhalde mühim bir miktarı hiç de Müslüman değildiler. Tamamen müşrik idiler. Bu tahmini İbn Haldûn'un bir fıkrası da (ikinci cild, zeyl 41, satır 18-19) [V/264] [V/265]

[V/266]

Benî Süleymler

Benî Süleymler Arasında İhtidâ[82]

§23. Yukarı(da)ki fıkralarda hikâye edilen büyük küçük bütün vakâyı-'ı harbiyye cereyan ettiği sırada Peygamber'in ismi Arabistan'da muttasıl *{sürekli}* intişâr ediyor *{yayılı-*

te'yid eder. O fıkradan öğreniyoruz ki Huzâaların içinde birçoğu daima müşrik kalmışlardı ve buna rağmen Muhammed onlarla bir ittifak akdetmişti. Şurasını da hatırlamak icâb eder ki Müreysî' Seferi (5. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 7 ve müteâkib fıkralar), Huzâaların bir şubesi aleyhine vukû' bulmuştu. Sıhhatleri iddia olunan bu vesikalar, yalnız sûret-i umûmiyyede *{genel görünümde}* Huzâalar ve sûret-i husûsiyyede *{özellikle}* Eslemler tarafından iktisâb olunan *{kazanılan}* hukuku ihtiva etmektedirler. İslamiyet'in tahmil ettiği *{yüklediği}* ağır mecburiyet şartları hakkında hiçbir şey söylemiyorlar. Muhammed, bu kuyudu *{sınırlamaları}* kabûl ettirmek içindir ki yukarı(da)ki müsaadatta *{izinlerde}* bulunuyordu. Bu vezâif [V/266] ise her gün namaz kılmak ve bütün Arabların hiç sevmediği sadaka vergisini vermekti (6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 23). Böyle bir nisyan pek gariptir. Aşağıda kaydedeceğimiz diğer vesikaların tevlid ettiği *{doğurduğu}* şübheyi yani İslamiyet'in tahmil ettiği dinî ve malî mecburiyetlere bütün kabilelerin müsâveten *{eşit olarak}* tabi olmadıkları fikrini te'yid ediyor.

82 Not-1 [V/268] Süleym kabilesi, yukarıda defaat ile gördüğümüz vecihle (3. sene-i hicriyyeye bakınız, § 1, 8; 4. sene-i hicriyye, § 5-6; 5. sene-i hicriyye, § 23; 7. sene-i hicriyye, § 77) Muhammed ve İslamiyet'e en muannidâne *{inatçı bir şekilde}* muhâlif olan kabilelerden biri idi. Onların ceng-cûyâne *{savaşçıya yakışır bir tarzda}* ve tehdikârâne husumetleri yüzünden birçok Müslüman maktûl düşmüştü. 4. sene-i hicriyyedeki vahşiyâne Bi'r-i Maûne kıtalini onlar yapmışlardı (4. sene-i hicriyye § 5-6). Benî Âmir b. Sa'saalarla hem-hudud idiler. Bunlar da Cezîretü'l-Arab'ın ta kalb-gâhında *{ortasında}* yaşıyorlardı. Vasî' *{geniş}* arazileri Necid'in ve Hicaz'ın bir kısmını işgal ediyordu. Meraları bir taraftan ta Medine'ye diğer taraftan Mekke'ye kadar imtidâd etmekte *{uzanmakta}* idi. Bunların memleketlerinin tasvirâtı ve Wüstenfeld'in Register'ında takriben üç sahife doldurur (427-430). Bu kabilenin tabiat-ı cengâverânesi muahharan, yeni din, hâlâ müşrik kalan Arab kabilelerini cebren taht-ı itaata almaya kıyam ettiği zaman, İslamiyet davası için pek müfid *{faydalı}* olmuştur. Bu hadîsde "ihtidâ"-dan bahsedilmemesi şâyân-ı hayrettir. Yalnız askerî sefere iştirakden bahsolunuyor. Aynı mütalaa aşağıda(da)ki fıkra hakkında da der-miyan edilebilir *{söylenebilir}*. İleride, Muhammed'in esna-yı hayatında kabilelerin, İslamiyet'i kabullerinin derecesi hakkında vereceğimiz izahat için bu noktanın büyük ehemmiyeti vardır (10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 114. ve müteâkib fıkralar).

yor}, ihtidâlar her gün artıyordu. Arab kabilelerinin ihtidâları hakkında mâlik olduğumuz malûmât azdır, parça parça ve nâ-tamamdır. Onun için İslamiyet'in çölde sakin muhtelif kabilelere nasıl nüfuz ettiğini tam bir sûrette gösterebilmek kâbil değildir. Muhammed için pek faydalı ihtidâlardan biri Benî Süleymlerin (kısmen) vukû'a gelen ihtidâsı olmuştur. Bu kabileden Kays b. Nuseybe es-Sülemî namında biri Medine'ye geldi, Peygamber'e bazı şeyler sordu, aldığı cevabların kâffesini hatırında tuttu. Nihayet Muhammed tarafından İslamiyet'i kabûle davet edildiği zaman buna rıza gösterdi, Müslüman oldu. Kabilesine dönünce Muhammed'den ve sözlerinden hayret ve takdîr ile bahsetti. Bu sözlerin, gerek Rumlardan gerek İranlılardan gerek şairlerden gerek Arab kâhinlerinden hatta Himyeri hükümdarlarından (mukâvil-i [V/267] Himyer, ihtimal ki harfiyen tercüme edilirse: Himyerî hatibleri demektir) bile şimdiye kadar işittiği şeylerin kâffesine fâik *{üstün}* olduklarını söyledi. Kays b. Nuseybe, bu sûretle İslamiyet'in bir misyoneri oldu. İhtimal ki başlıca onun eser-i gayreti olarak Benî Süleymlerden 700-1000 kişi, Muhammed Mekke üzerine yürüdüğü vakit, Kudeyd'de gidip kendisine iltihâk ettiler *{katıldılar}*. Benî Süleymler bu vaka münasebetiyle bir kırmızı bayrak, Livâ-i Ahmer istediler. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî, Enes b. Abbâs b. Ri'l es-Sülemî, Râşid b. Abd (yahut Abdirabbih) kumandasında pîş-dârlık etmek teklifinde bulundular.[83]

§24. İbn Sa'd'ın zikrettiği bir fıkraya nazaran Hişâm b. Mu- [V/268] hammed İbnü'l-Kelbî, Muhammed ile Benî Süleymler arasın-

83 Sa'd, 40, § 94 "Süleymlerden birinin rivayetine göre" kaydıyla nakleder. Hacer, üçüncü cild, 520-523, numara 1355, buna Kays b. Nüşbe es-Sülemî der. Kays'ın Muhammed'i Medine muhâsarasından, Hendek Gazası'ndan sonra görmeye geldiğini beyan eyler. Binaenaleyh onun fikrince ihtidâsı hakkında hikâye edilen vakalar 5. yahut 6. sene-i hicriyyede cereyan etmiştir; Hacer, ikinci cild, 670-671, numara 8988, Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî hakkında bazı tafsîlât *{açıklama}* verir. Bunun pederi(nin) [şaire Hansâ'nın kocasıdır. Rivâyete göre bu da Medine'ye gitmiştir. Esîr, Esed, beşinci cild, 441] cinler tarafından öldürüldüğü iddia olunmaktadır. Kuteybe'ye de bakınız, 174.

daki münasebat hakkında biraz faklı bir rivâyet kaydetmektedir: Kıdr b. Ammâr es-Sülemî namında biri Medine'ye geldi,
[V/269] Peygamber'i gördü. Onunla görüştü. Neticede çağırıldığı vakit bin Sülemî süvarisiyle yardımına geleceğini vadetti. Sonra Muhammed, kabileleri Mekke üzerine yürümeye davet ettiği vakit, Kadr vadine sadık kalarak bin kişi topladı ve Peygamber'e iltihâka *{katılmaya}* hazırlandı. Son dakikada yüz süvari, Kinânelerle eski bir husumet korkusuyla gelmek istemediler. Kadr, yalnız 900 kişi ile yola çıktı. Yolda Kıdr terk-i hayat etti, Benî Süleymlerin kumandasını Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî, Ferrâr eş-Şerîdî denilen Cebbâr b. Hakem ve Ahnes b. Yezîd es-Sülemî namında üç refikine bıraktı. Bunların her biri üç yüz kişiyi kumanda edecekti. Muhammed müteveffa Kıdr b. Ammâr tarafından vadedilen miktardan yüz kişi eksik olduğunu görünce yüz firârînin de gelmesi için ısrar etti, kendilerine kimsenin fenalık yapmayacağını temin eyledi. O yüz kişi de nihayet Munakka' b. Mâlik b. Ümeyye b. Abdiluzzâ b. Mellâh b. Aml b. Ka'b b. Hâris b. Bahte b. Süleym kumandasında oldukları halde geldiler, Hedde'de Muhammed ile birleştiler.[84]

§25. Bu Benî Süleymler Mekke Seferi'ne, Huneyn Muharebesi'ne ve Tâif muhasarasına iştirak ettiler, Peygamber kendisiyle birleşmelerinden dolayı onlara mükâfat olmak üzere re-
[V/270] islerine muhtelif müsaadatta *{yardımlarda}* bulundu (bunun Mekke Seferi'nden evvel mi sonra mı olduğu malum değildir). Râşid b. Abd'a (yahut Abdirabbih) Ruhât'ta bir arazi verdi ki iki ok atımı uzunluğunda ve bir taş atımı genişliğinde idi. Burası üzerinde iddia-yı hukuk etmekten herkesi men etmişti. Hibe vesikası Hâlid b. Sa'îd tarafından yazıldı. Bu Râşid b. Abdirabbih, kadîmen Gâvî b. Abdiluzzâ ismini taşıyordu. Benî Süleymlerin putlarından birinin muhafızı idi (kane yesüddü *{bakıcısı idi}*, yani rahib idi). Bir gün bir kadın, sanem üzerine işediğini görünce ona karşı her türlü hiss-i hürmeti kaybetti, putu yere attı, Muhammed'in nezdine giderek Müslüman

84 Sa'd, 40-41, § 94.

oldu. Peygamber ismini Râşid b. Abdirabbih diye değiştirdi. Râşid, Muhammed ile beraber bütün Huneyn Seferi'ni yaptı. Peygamber kendisini gayet takdîr ediyordu. Bundan dolayı Benî Süleymlerin bayrağı ona tevdî olunmuştur.[85-86]

85 Sa'd, 14, § 34 ve 40, § 94; Hacer, birinci cild, 1011, 1012, numara 2505, aynı vakâyı'ı hikâye ediyor. Fakat Ebû Nu'aym'ın beyanatına istinâd ederek sanemin Süvâ' olduğunu, sanemin bulunduğu yere Fulât denildiğini söylüyor. Sprenger'a göre, üçüncü cild, 287, sanemin muhafızı [Sâdin] Râşid değil Adî b. Zâlim idi, Muhammed ona Râşid b. Abdillâh ismini vermişti. İbn Hacer'in metni hakkında bir şey söylemek kâbil değildir. "Fâ"nın dammıyla Fulât, Arab coğrafiyyûnunca meçhul [V/271] bir yerdir. "Fâ"nın fetha (olması) ile Falât, malum olduğu üzere, çöl demektir. İbn Hacer'in istinâd ettiği râvîler *{hadis nakledenler}* (Ebû Nu'aym [vefâtı:430]) pek az şâyân-ı itimâddır. İhtimal ki müstensihler *{yazarlar}* Ruhât yerine hataen Fulât diye kaydetmişlerdir.

86 Not-1 [V/271] Wellhausen (Sk. u. Vorarb; dördüncü cild, 149, not 3) Râşid'in yere attığı sanem Uzzâ'nın bir resmi olabileceğini, Râşid yahut Gâvî'nin Ruhât rahibi olduğunu tahmin ediyor. Kendisinin İslamiyet'i kabûl etmesi ile (ve) sanemin parçalanmasıyla artık o yer bir mabed olmaktan çıkıyordu. Raşid, orada ırsî bir vazife-i ruhaniyyeye mâlikiyet *{sahiplik}* hasebiyle o mevki hakkında birçok mülkiyet de iddia edebilirdi. Peygamber'in mektubu, mabedin yerini Râşid'e temlîk etmiş *{vermiş}* oluyordu. Sair menâbi'in tedkîkinden meydana çıkan (aşağıdakine bakınız) bütün müşkilâttan ictinâb etmek *{kaçınmak}* için Wellhausen birbirinden farklı iki Ruhât bulunduğunu, birinin Hüzeyllere ait olup Süvâ' abâtına *{kültüne}* tahsis edildiğini, diğerinin Süleymler arazisinde bulunup Uzzâ'ya tahsis olunduğunu söylüyor. Fakat onun bu tahmini hiçbir me'haz *{kaynak}* tarafından te'yid edilmemektedir. Şimdi en iyi menbaların verdiği malûmâta bakalım:
Wellhausen'in eserinde de zikr ve tercüme edilen (Reste, 18. sahife ve müteâkib sahifeler.) Yâkût'un bir fıkrasından (Üçüncü cild, 181) anlaşılıyor ki Ruhât'ta mevûd *{vaad edilmiş}* olan sanem, Süvâ' mabudunun sanemi idi ve Hüzeyllere ait idi. Bunun vazife-i ruhaniyesini ifâ edenler de Benî Lihyânlar idiler. Bu rivâyet Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî'ye [vefâtı: 206] ve kaybolan meşhûr eseri *Kitâbü'l-Esnâm*'a [V/272] müntehi oluyor. Binaenaleyh verilen malûmât iyi bir muharrire *{yazara}* istinâd etmektedir. Bu, kable'l-İslam Arabistan'daki putperestliğe dair en eski ve en şâyân-ı itimâd diye telakki *{kabul}* edilen bir kitâbdır. Ruhât mevki(s)i hakkında büyük bir tereddüt ve meşkûkiyet *{şüphe}* hüküm-fermadır. Yâkût (zikredilen eser) bunun Medine kurbunda Yenbu' civarında olduğunu söyler. Birkaç satır aşağıda (kendi kendisini acaba nakz ederek *{bozarak}* mi?) muzırdan uzakta Batn-ı Nahle'de bulunduğunu yazar (cümlenin manası karanlıktır). Birinci takdîrde yani Yenbu' civarında(ki) Ruhât mevki(sinin) Hüzeyllerin arazisinde değil Cüheynelerle Gıfârlar arasında bulunmak ve Süleymler arazisinden hâricde kalmak icâb eder. Filhakika Hemedânî, (171,

Benî Süleym Kabilesinden Muhtelif Kimselere Mektuplar (Benî Hârise)

[V/273] §26. Seleme b. Mâlik es-Sülemî'ye mektup.[87] Muhammed, Benî Hâriseler kabilesinden Seleme b. Mâlik b. Ebî Âmir es-Sülemî'ye bir mektup yazarak kendisine Medfû'yu verdi. Bunun temellüküne *{mülkün verilmesine}* kimsenin itiraza

satır 6.) Cüheynelerin arazisi dâhilinde bir Rûhat bulunduğunu söyler. Batn-ı Nahle ise Mekke kurbunda bir vadidir. Burası Hüzeyller ve Benî Lihyânlar arazisi dâhilindedir. İbnü'l-Kelbî'nin sair tarifâtına tevâfuk eyler demektir. Bu tezatlara rağmen görüyoruz ki Ruhât hiçbir zaman Süleymlerin arazisine dâhil olmamıştır. Bekrî (425, satır 21), Ruhât'ın Mekke'den üç mil mesafede olduğunu söylüyor ki buna pek az itimâd edilebilir. Filhakika Yâkût başka bir tarafta (İkinci cild, 878, satır 10) Ruhât'ın Mekke'den üç gecelik mesafede olduğunu iddia eder. Mamafih Mekke civarında, Medine yolunda Ruhât namıyla bir köy bulunduğunu da ilave etmektedir (Bundan dolayı, Nahle Vadisinde değildir. Çünkü o vadi Tâif istikametinde şarka doğrudur). Bu Ruhât Köyü, Hudeybiye kurbunda Vadi-yi Gurrân namıyla bir vadide kâindir. Köy küçük idi. Benî Sa'd ve Benî Mesrûhlara ait meralar meyanında idi. Hevâzinlerin bir şubesi olan (Benî Sa'd b. Bekr b. Hevâzin) Benî Sa'dlar arasında Muhammed'in ırdâ' edildiği *{emzirildiği}* söyleniyor. (Medhale bakınız, § 125. ve müteâkib fıkralar). Yâkût bunun Ruhât civarında vukû'a geldiğini ilave eder. Bahsin sonunda Yâkût kendisini yine nakz ederek *{bozarak}* Süvâ' [V/273] saneminin Yenbu' kurbunda Ruhât'ta (yani Medine'nin şimâl-i garbîsinde *{kuzeybatısından}*) bulunduğunu beyan etmektedir. Amr b. Âs'ın Mekke fethinden sonra Hüzeyllere ait olan Süvâ' sanemini parçalamış olması keyfiyeti sanemin bu şehir civarlarında olduğunu, Medine'nin şimalinde bulunmadığını isbat eder. Mekke'ye kurbiyyet *{yakınlık}*, Yâkût'un diğer bir fıkrasıyla da (Üçüncü cild, 781) sâbit olur. Burada Gurrân Vadisi, Mekke kurbunda diye tarif edilmekte ve Ruhât(ın) da orada bulunduğu söylenmektedir. Diğer bir yerde (Daha aşağıda § 100. fıkraya bakınız.) Muhammed'in Mekke'yi zabt ettikten sonra Amr b. Âs'ı Süvâ' sanemini tahrîbe gönderdiği ve Amr'ın orada bir rahibe tesadüf ettiği bildirilmektedir. Bu hadîsde, Vâkıdî'nin rivâyetine nazaran (350) sanem, Hüzeyllere ait idi. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre rahip de aynı kabiledendi. Birbirini nakz eden bu girift malûmâttan hiç değilse şu netice çıkarılabilir ki Süleymlerin Râşid tarafından parçalanmış olacak sanemleri Süvâ' değildi, Uzzâ'nın bir resmi idi. Uzzâ, Kureyşîlerin perestiş *{tapınma}* ettikleri bir uluhiyyettir. Bu Uzzâ mabudunun rahipleri Süleymlerden bir aile olan Benî Şeybân b. Câbirler idi. Bunlar Kureyşîlerin ve bilhassa Benî Hâris b. Abdilmuttalib b. Hâşimlerin halifleri idiler (Wellhausen'e bakınız, Reste, 35). Wellhausen'in pek doğru olarak söylediği vecihle Uzzâ'nın bütün Arabistan'da birçok resmi vardır

87 § 29'uncu fıkraya bakınız.

hakkı olmadığını beyan etti. Orası üzerinde yegâne sahib-i hak Seleme idi.[88] [V/274]

§27. (Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'ye mektup). Kezalik Muhammed, Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'ye mektup yazarak Medfû'yu ona verdi. Ve hiç kimsenin orası üzerinde bir hak iddia edemeyeceğini bildirdi. Alâ' b. Ukbe vesikayı yazdı. Ve aynı zamanda (bu olaya) şahit oldu.[89]

§28. (Sülemîlerden muhtelif kimselere verilen şeyler) bundan başka Muhammed: Benî Usayyelerden Hevze b. Nübeyse es-Sülemî'ye Cüfr etrafında bulunan yerlerin kâffesini; Eceb es-Sülemî'ye Fâlis arazisini verdi. Vesikayı Erkâm yazdı. Harâm b. Abdiavf es-Sülemî'ye Efrâm arazisi ile Şavâk'tan oraya ait olan bir parçayı verdi. Vesika Hâlid b. Sa'îd tarafından yazıldı.[90]

§29. Muhammed, Seleme b. Mâlik es-Sülemî'ye[91] de âtîdeki *{gelecekteki}* vesika ile bir yer bağışladı: "Bu, Rasulullah'ın Seleme b. Mâlik es-Sülemî'ye bağışladığı şeydir: Hannâzî ile Zâtü'l-Esâvid arasındaki araziyi kendisine verdi. Onun bu hakkına kimse itiraz edemez. Şahitler: Ali b. Ebî Tâlib ve Hâtıb b. Ebî Beltea'."[92] [V/275]

Zâtü's-Selâsil Seferi

(Cemâziyelâhir)

§30. Muhammed, Belî ve Kudâa kabileleri Arablarından bir kümenin kendisine karşı tecavüzkârane bir maksat ile

88 Sa'd, 14, § 34; Hacer, ikinci cild, 235, numara 6083.

89 Sa'd, 14, § 34.
Not-1 [V/274] Bu fıkra yukarı(da)ki fıkra ile mukayese edilirse İbn Sa'd'ın haberlerinin daha uzun vesikaların kısaca hülasalarından ibaret olmaları lazım geleceği anlaşılır. Çünkü vesikaların ikisinde de aynı yerin iki şahsa verildiğini görüyoruz. Hakîkat ise verilen yerlerin Medfû denilen ülkede iki muhtelif mahallin ayrı ayrı kimselere i'tâ edilmiş *{verilmiş}* olmasından ibarettir.

90 Sa'd, 14, § 34; Sprenger, üçüncü cild, 287; İbn Hacer, ashâb [V/275] arasında ne Eceb'den ne Harâm'dan bahsetmez. Yalnız Hevze b. Hâris b. Bücre, ilâ âhir. es-Sülemî'yi hatırlatır ki, kendisine Humâme de denilirdi. Hacer, üçüncü cild, 1263, numara 8521.

91 § 26. fıkraya bakınız.

92 Sa'd, 24, § 65.

Suriye istikametinde toplanmış olduklarını Cemâziyelâhir ayında haber aldı (ihtimal ki Müslüman kuvvetlerinin zayıf taraflarını meydana çıkarmış olan Mûte hezimetinden cesaret bulmuşlardı). Peygamber, yeni düşmana karşı üç yüz kişilik bir heyet-i seferiyye hazırladı. Muhâcirler ile Medinelilerin en asilleri arasından intihâb edilmiş *{seçilmiş}* otuz da süvari vardı. Kumandayı yeni Müslüman Amr b. Âs'a tevdî etti *{bıraktı}*. Kendisine beyaz bir livâ *{bayrak}* ile siyah bir râyet
[V/276] *{sancak}* verdi. Bu intihâbın *{seçilmenin}* sebebi, yolda giderken Amr'ın Belîlerden, Uzrelerden, Belkaynlardan imdat isteyecek olmasıdır. Bu, Amr b. Âs için kolay olacaktı. Çünkü zevcesi Belî kabilelerinden birine mensûb idi. Müslümanlar Suriye istikametinde yola çıktılar ve Benî Cüzâmların ülkesine, Selsel menba'ına kadar vâsıl oldular. Bu sefere Selâsil denilmesi bundandır. Selsel menba'ı düşmanın pek yakınında idi. Mevsim tam kış olduğu ve hava pek soğuk bulunduğu için askerler ateş yakmak istiyorlardı. Fakat Amr b. Âs, vücudunu düşmana bildirmek korkusuyla buna şiddetle mümânaât *{muhalefet}* etti. Bu mümânaâta rağmen ateş yakmak isteyen kibâr-ı muhâcirînden biri Amr'ın şiddetli muâhezesine *{azarlamasına}* uğradı. Amr onu itaata icbâr *{mecbur}* etti. Amr b. Âs, düşmanın muvaffakiyet ümidiyle tecavüz edilmeyecek kadar kesîr olduğunu, tahkîkatı neticesinde anladı. Onun için Râfi' b. Mekîs el-Cühenî'yi kuvve-i imdadiye talebi için Medine'ye gönderdi. Muhammed iki yüz kişi daha topladı. İçlerinde Ebû Bekir ile Ömer de dâhildi. Bunları Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kumandası altında vaz' etti *{hareket etti}*. Kuvve-i imdadiyenin muvâsaleti üzerine Amr b. Âs ile Ubeyde b. Cerrâh arasında bir ihtilaf çıktı. Çünkü Ubeyde başkumandanlığın kendisine ait olduğunu, herhalde birlikte getirdiği kuvve-i imdadiyeye kendisi kumanda etmek lazım geldiğini iddia ey-
[V/277] liyordu. Amr, seferin asıl kumandanı(nın) kendisi olduğunu, Medine'den ahiren muvâsalet eden kuvvetin yardım için gönderildiğini, yeni bir heyet-i seferiye addedilemeyeceğini şiddetle müdâfaa etti. Ebû Ubeyde, Amr'ın kendi hukukunu müdâfaaya şiddetle azmetmiş olduğunu görünce Peygam-

ber'in her türlü esbâb-ı nifaktan ictinâb edilmesi *{uzak durulması}* yolunda nasihatlerini hatırladı. Esasen halim tabiatlı ve itilafa meyyal olduğu cihetle başka bir müşkilat çıkarmadı. Amr ilk defa olarak metin ve kâvî *{güçlü}* tabiatlı, değerli bir kumandan olduğunu isbât etti. Büyük kumandalara ve büyük mesuliyetlere layık bir adam olduğunu gösterdi. Amr, heyet-i seferiyyenin terekküb ettiği *{oluşturduğu}* beş yüz Müslümana imamet etti.[93]

§31. Amr, maiyetindeki bu kuvvetle şimdi açıktan açığa düşmanın üzerine ilerledi. Belîlerin, Uzrelerin, Belkaynların ülkesinden gece gündüz yürüdü. Düşmanı basmak ve ona te- [V/278]
cavüz edebilmek ümidiyle nereye gidiyorsa karargâhı boş ve düşmanları kaçmış buluyordu. Takîbe devam etti. Bu kabilelerin işgal ettikleri ülkenin hududlarına kadar vardı. Nihayet bu Arabların pek kalabalık olmayan bir kümesini muharebeyi kabûle icbâr etti. Kolay bir mübarezeden sonra onları firara mecbur eyledi. Orada kısa bir tevakkuf *{duraklama}* esnasında süvariler bir miktar mevâşî iğtinâm ettiler *{yağmaladılar}*. Fakat ele geçen hayvanlar o kadar az idi ki, avdet esnasında Müslümanların muhtaç olduğu eti, ancak temin edebildiler. Amr, bütün maiyetindekilerle Medine'ye avdet eyledi.[94]

§32. Hadîs bu sefere ait muhtelif vakâyı' rivâyet eder. Bunları kaydediyoruz. Çünkü içlerinde doğru bir esas bulunmak ihtimali vardır. Etraftan imdatlar geldiği sırada, Tay kabilesi Hristiyanlarından olup İslamiyet'i kabûl edince Sercis ismini Râfi' b. Ebî Râfi' et-Tâî ismine tahvil etmiş *{değiştirmiş}* olan bir Arab, İslamiyet'i daha iyi öğrenmek arzusuyla Ebû Bekir'in yanına katıldı. Yolda giderken ona İslamiyet'in esaslı prensiplerini ve

93 Hişâm, 984-985; Vâkıdî Wellhausen, 315; Taberî, birinci cild, 1204, Selsel yerine Selâsil diye kaydediyor ve Amr'ın büyük validesi(nin) Kudâalara mensûb olduğunu söylüyor. Hacer, üçüncü cild, 2; Esîr, ikinci cild, 176-177; Yakûbî, ikinci cild, 80; Tenbîh'e bakınız, 265. Zâtü's-Selâsil, Vâdilkurâ'dan ötede Medine'den on günlük mesafede idi; Hamîs, ikinci cild, 83; Halebî, üçüncü cild, 366-368; Yâkût, üçüncü cild, 111 ve 116, satır 12 ve müteâkib satırlar.

94 Vâkıdî Wellhausen, 315.

mezhebini izah etmesini kendisinden rica eyledi. Ebû Bekir, bu cahil bedevîyi talime kemâl-i memnuniyetle bezl-i himmet *{çokça yardım}* etti. Vahdet-i ilahiyeyi anlattı. Namaz kılmanın
[V/279] adabını öğretti, sadaka vermenin, Ramazân'da oruç tutmanın, Mekke'yi haccetmenin, her türlü necasetten temizlenmenin lüzumunu izah eyledi. Nihayet iki Müslümana bile kumandanlık etmek arzusuna hiçbir zaman kapılmaması tavsiyesinde bulundu. Umûm arasında tarz-ı hayatının sadeliğiyle temeyyüz eden *{öne çıkan}* bu muhterem sahâbenin söylediği şeyleri bedevî, kemâl-i dikkatle belledi. Bedevî, Ebû Bekir'in yanında Fedek kumaşından yalnız bir yük hırmânî, abaye bulunduğuna dikkat etti. Yolda giderken Ebû Bekir, bunu ağaçtan iğnelerle omuzlarına iliştiriyordu. Gece olup da yahut hayvanları dinlendirmek lazım gelip de durdukları zaman bunu halı gibi yere yayıyordu.[95] Ebû Bekir halife intihâb edildiği *{seçildiği}* zaman bu Arab, onun yanına gidip hiçbir zaman iki Müslümana kumanda etmemek yolundaki son tavsiyesine kendisinin neden dolayı riayet etmediğini sormak arzusuna galebe çalamadı. Ebû Bekir, beyan-ı mazaret ederken şunu söyledi: "Başka türlü yapmak kâbil olmadı. Çünkü Muhammed ümmetinin ikiye ayrılmasından korkuyordum.[96]

[V/280] §33. Şâyân-ı dikkat diğer bir vaka da Amr b. Âs'ın vakasıdır. Hikâye edildiğine göre, esna-yı avdette bir gece ihtilam olmuştu. Ertesi sabah, namazdan evvel, Müslüman kanununun icâb ettiği tarzda tamamen gusletmemişti. Yalnız vücudunun bazı kısımlarını yıkamakla iktifa etti. Muhammed, bu yolsuz harekete vakıf olunca yanlış hareketinden dolayı Amr'dan izahat istedi. Amr, mu'tâd olan *{her zamanki gibi}* galeyan-ı müstehziyânesiyle *{abartılı bir şekilde alay edercesine}*, meseleyi inkâr edecek yerde tasdik etti. Ve dedi ki: "Hava o kadar soğuk idi ki tekmil yıkansa idim donardım. Hâlbuki Kur'an'da

95 Not-1 [V/279] Ebû Bekir, hırmânîyi hem halı hem esvâb makamında kullanmak itibarıyla marûf olmuştu. Bundan dolayı kendisine Zû-'Abaye lakabı da verilmişti. 11. sene-i hicriyyedeki büyük isyan esnasında Necid sekenesi: "Zû-'Abaye'ye sadakat yemini mi edeceğiz?" derlerdi (Hişâm, 985).

96 Hişâm, 985-986; Vâkıdî Wellhausen, 315-316.

(Kur'an IV, 33) bir insanın kendi hayatına kastetmesi men edilmiştir!" Muhammed gülmeye başladı. Onu artık muâheze etmedi *{azarlamadı}*.[97]

Sîfü'l-Bahr Yahut Habat Seferi

(Receb)

§34. Receb ayında Muhammed, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kumandası altında üç yüz kişilik bir heyet-i seferiyye teşkil ederek tecavüzatta bulunan Cüheynelerden bir kabileyi te'dîb *{cezalandırmak}* için Bahr-i Ahmer sahilinde Sîfü'l-Bahr'e gönderdi. Sefere çıkanlara Muhammed hurma verdi. Fakat sefer, evvelden tahmin edildiğinden ziyâde uzadı. Bundan dolayı as- [V/281]
kerin yiyeceği kalmadı. Bir müddet mahdud-ı tayın *{sınırlı yiyecek}* ile geçindikten sonra nihayet Müslümanlar bütün bütün yiyeceksiz kaldılar. Açlık tesiriyle nebatatın, ilkbahar münâsebetiyle çıkan yeşil filizlerini yiyorlardı. Ashâbın bu ızdırabından müteessir olan Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Düleym, babasının ulüvv-i cenabını taklit ederek kim kesilmek ve Müslümanlara dağıtılmak üzere oraya bir deve bulur getirirse ona Medine'de iki vesk hurma vereceğini vadeyledi. Bu teklif deve bâyi'leri *{satıcıları}* için o kadar kârlı idi, Kays'ın şahsı da te'diyenin *{ödemenin}* vukû'a geleceğine dair o kadar kati bir temînât teşkil eyliyordu ki Cüheynelerden biri yani düşmanlardan bir Arab çıkarak bu şerâit dairesinde beş deve teklif etti. Üç gün Kays, küçük Müslüman ordusunu kendi hesabına besledi. Üç gün sonra, bey' *{satış}* muamelesinin şahitlerinden biri olan Ömer b. Hattâb, artık şahit olmak istemedi. Kays'ın bir malı olmadığını, babasına ait emlakı satarak ailesini sefalete düşürmeye hakkı bulunmadığını söyledi. Artık bu şerâit dairesinde iştirâ *{satın alma}* muamelesini kanunî şekle sokmaya imkân kalmadığı için bedevî gitti. Müslümanların kumandanı da gayr-ı meşru bir şekil almaya başlamış olan bir mübâdelenin devamına mümânaât gösterdi *{mani oldu}*. Sefer bitip de (düşmana tesadüf edilmeksizin) Medine'ye avdet edilince Kays'ın babası [V/282]

97 2. sene-i hicreyye vakâyı'ına bakınız, § 14. fıkra; Vâkıdî Wellhausen, 316.

Sa'd b. Ubâde, oğlunun taahüdatını tamamen kabûl ettikten ve bedevîyi Kays'ın vadettiği miktarı tamamıyla ödedikten başka oğluna da, istikbalde kendi emvaline *{mallarına}* istinaden taahüdata girişebilmesi ve istediği gibi sarf edilebilmesi için dört hurma bahçesi verdi.[98]

§35. Bahr-i Ahmer sahiline vâsıl olup da karaya vurmuş bir dağ gibi büyük bir balık (ihtimal ki bir nevi balina) bulmasalardı Kays'ın ulüvv-i cenabı *{cömertliği}* Müslümanları açlıktan telef olmaktan kurtaramayacaktı. Hadîse göre balığın etiyle on iki gün tagaddî ettiler *{beslendiler}*. Kaburga kemikleri o kadar büyüktü ki yere kakılıp da birbirlerinin üzerine konacak olursa üstüne bir adam binmiş deve bunun altından kolayca geçebilecek kadar azîm bir kemer teşkil ediyordu. Gözünün çukuruna bir adam girebiliyordu.[99]

Gâbe Seferi

§36. Peygamber'in sahâbelerinden Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî, Bedir'de vefât etmiş olan Sürâka b. Harise en-Neccârî'nin kızına çılgınca âşık olmuştu. Fakat vadetmiş olduğu iki yüz dirhem sadakayı yani cihâz *{çeyiz}* parasını bir türlü biriktiremediği için o kadar arzu ettiği izdivaç bir türlü vukû'a gelemiyordu. İbn Ebî Hadred, muâvenet *{yardım}* talebi için Peygamber'e müracaat etti. Fakat Muhammed bu kadar çok parayı verecek bir halde olmadığını söyledi.[100] Düşmandan alınacak ganâim ile zengin olmak için iyi bir fırsat beklemesini tavsiye etti. Beklenen bu fırsat o senenin Şa'bân ayında Benî

98 Hişâm, 992; Vâkıdî Wellhausen, 317-318; Taberî, birinci cild, 1605, bu sefere Habat Seferi namını verir. Bu umûmîyetle deve––leri beslemeye hizmet eden Habat nebatından koparılan bayraklardan kinayedir; aynı eser, 1606-1607; Esîr, ikinci cild, 177; Hamîs, ikinci cild, 83; Halebî, ikinci cild, 368-370.

[V/283] 99 Hişâm, 992; Vâkıdî Wellhausen, 318; Taberî, birinci cild, 1605-1606, bu mahlûk-ı bahrîye Anber denildiğini söylüyor; aynı eser, 1606-1607, balığın bir parçasının Medine'ye getirildiği ve Peygamber tarafından ekl *{yeniildiğini}* olunduğu rivâyet edilmektedir. Bu hikâye, Müslümanların, ölü hayvan etlerini yemek sûretiyle Rasulullah'ın emrine muhâlif hakaret etmiş oldukları şüphesini izâle etmek için icâd olunmuştur. Filhakika Müslümanlar ancak husûsî merasim ile boğazlanmış hayvan eti yiyebilirler.

100 Yedinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 46 ?.

Cüşem b. Muâviye kabilesinden Rifâ'a b. Kays yahut Kays b. Rifâ'a, kendi kabilesine mensûb muhtelif ailelerle Medine kur- [V/284]
bunda Gâbe'ye gelip de Benî Kaysları Muhammed aleyhinde harbe teşvîk ettiği zaman zuhur eyledi. Bu hareketten haberdar olan Peygamber, İbn Ebî Hadred'i çağırdı, diğer iki Müslüman ile birlikte bu muacciz *{rahatsız edici}* Cüşemî'yi ortadan kaldırmaya gönderdi. Kılıç ve ok ile müsellah üç Müslüman Rifâ'a b. Kays'ın el-Gâbe'deki küçük karargâhına yaklaştılar ve bir pusu tertib ettiler. İbn Ebî Hadred karargâhın bir tarafına saklandı. İki arkadaşını aksi taraftan sevk etti. Allahu Ekber sadası üzerine hep birden karargâha hücum edecekler ve onu basacaklardı. Üç Müslüman gurûb-ı şemse *{güneşin batışına}* kadar pusuda kaldılar. Rifâ'a b. Kays, meraya gönderdiği çobanın avdet etmediğini görünce çobanı aramaya çıkmak istedi. Arkadaşları geceleyin yalnız başına çadırdan uzaklaşmamasını nasihat ettilerse de Rifâ'a bu ihtiyatkârâne sözlere kulak asmayarak karargâhı bıraktı. İbn Ebî Hadred'in saklandığı yerin yanından giderken kalbine isabet eden bir ok darbesiyle maktûlen yere düştü, bir ses bile çıkaramadı. Bunun üzerine İbn Ebî Hadred kararlaşan "Allahu Ekber!" nidasını çıkardı, Cüşemîlerin karargâhına saldırdı. Diğer iki Müslüman da aynı sûrette hareket ettiler. Bu seslerden korkan Cüşemîler, kalabalık bir kuvvetin hücumuna marûz kaldıkları zannıyla alela- [V/285]
cele kaçtılar, kâbil olan şeyleri kurtarabildiler. Ancak kadınlar ile çocukları kaçırmaya muvaffak olabilmişlerdi. Üç cüretkâr Müslümanın eline birçok deve ve koyun bıraktılar. İbn Ebî Hadred, Rifâ'a'nın kafasını keserek bu kanlı semere-i zafer ile iğtinâm edilen *{yağmalanan}* hayvanat ile Medine'ye döndü. Bu muvaffakiyetten memnun olan Muhammed, iğtinâm edilen develerden on üçünü kendisine hediye etti. O da bunlarla o kadar şiddetli sûrette arzu ettiği kadın ile evlenebildi.[101]

101 Hişâm, 989-991; Taberî, birinci cild, 1607-1609; Esîr, ikinci cild, 177-178; Hamîs, ikinci cild, 84.

Not-1 [V/285] Müslüman muhaddisîni bazen pek sâf-dilâne boş boğazlıklar yaparlar. Şu mevzu-i bahis olan vakada Rifâ'a'nın mensûb olduğu Benî Cüşem b. Muâviyelerin, Bekirlerin (Wüstenfeld'e bakınız, F, Gen.

[V/286] §37. Vâkıdî'nin rivâyeti bundan çok farklıdır. O derecedeki ber-mûtad *{her zamanki gibi}*, birbirinden ayrı iki vakanın birbirine karıştırılması hatası karşısında bulunmamızın ihtimali vardır. Vâkıdî'nin eseri de kezalik *{aynı şekilde}* İbn Ebî Hadred'in âşıklığını, nikâh akdedebilmek için Peygamber'den muâvenet-i nakdiye *{para yardımı}* istediğini, Peygamber'in de yukarıda bildirilen cevabı verdiğini hikâye eder. Fakat aşağısı bütün bütün başka türlüdür. Peygamber, sadaka için lazım olan meblayı toplamak hususunda İbn Ebî Hadred'e yardım etmek üzere ona, Ebû Katâde'nin kumandasındaki bir heyet-i seferiyyeye girmeyi tavsiye eylemiştir. Bu heyet-i seferiyye on altı kişiden mürekkeb idi. Medine'den yirmi mil mesafede Bustân-ı Âmir kurbunda Necid havâlisinden Hadar'a üzerine yürüyeceklerdi. İsminden de anlaşılacağı vecihle "yeşil ve münbit *{verimli}*" bir yer olmak icâb ederdi. Heyet-i seferiyyenin gayesi bir Gatafân kuvvetine hücum etmekten ibaretti. Müslümanlar bir menba *{kaynak}* kurbunda *{yakınında}* kâin *{yer alan}* bir düşman karargâhını geceleyin basmaya muvaffak oldular, Arabları kaçırdılar. Pek mebzûl *{bol}* ganâim aldılar. Müsâdeme ve takîb esnasında İbn Ebî Hadred, düşmanlarından birine yetişerek onu öldürdü. Avdet esnasında
[V/287] aynı adamın karısına rast geldi ve onu esir aldı. Bu, güzel bir kadındı. İbn Ebî Hadred'in, kocasını öldürdüğünü anlayınca hüngür hüngür ağlamaya başladı.[102] Cem'an yüz deve, bin ko-

Tab. Levhası, satır 11 ve müteâkib satırlar) bir şa'bı yani Kureyşîlerin müttefiki olduklarını fark etmiyorlar. Hâlbuki yukarı(da)ki fikrada hikâye edilen katl keyfiyeti, eğer bütün o tafsîlât *{açıklamalar}* sahîh *{doğru}* ise, Peygamber tarafından Hudeybiye Muâhedenamesi'ne karşı yapılmış pek ağır bir tecavüzdür. Bu hadîs ile Muhammed'i Mekke Seferi'ne ve Mekke Fethi'ne sevk eden esbâb hakkında aşağıda kaydedilen hadîs karşılaştırılacak olursa Hudeybiye şerâitinin ihlalinde Peygamber'in, hadîsin bize inandırmak istediği derecede masum olmadığı şüphesi tevellüd eder *{doğar}*. İbn İshâk'ın rivâyetini Vâkıdî'nin rivâyeti nakz ediyor. Fakat Muhammed'in tercüme-i hâline ait vesikaların mûşikâfâne *{kılı kırk yararak}* tedkîkinden şu netice çıkıyor ki İbn İshâk'ın rivâyeti, İbn [V/286] Hişâm'ın eserinde bile Vâkıdî'nin *Meğâzî*'sindekinden daha emindir (Vâkıdî'ye bakınız, Wellhausen, 11. sahife ve müteâkib sahifeler).

102 Not-1 [V/287] Bu ikinci rivâyetin içinde birçok nokta var ki bunu yukarı(da)kine müşâbih *{benzeyen}* bir hale koyuyorlar. Fakat ikisi de İbn

yun iğtinâm edilmiş *{yağmalanmış}* ve bir hayli esir alınmıştı. Beşte biri çıktıktan sonra heyet-i seferiyyeye dâhil olanlardan her birinin hissesine on iki deve yahut yüz yirmi koyun düştü.[103] Bu sûretle İbn Ebî Hadred, iki yüz dirhem sahibi olabildi ve istediği izdivacı yaptı. Sefer on beş gün sürmüştü. Ganâim arasında dört kadın ve müteaddid *{bir çok}* çocuklar vardı. Bu kadınlardan biri müstesna sûrette güzeldi. Ebû Katâde, bunu kendisine saklamak isterdi. Fakat Peygamber, Mahmiyye b. Cez ez-Zübeydî'nin şiddetli ısrarına rıza göstererek kadının ona verilmesini söyleyince vazgeçmeye mecbur oldu.[104]

Mekke'nin Zabtı [V/288]

(Urve'nin Mektubu)

§38. Şimdi Mekke'nin Müslümanların eline düşmesinden bahsedeceğiz. Her şeyden evvel son derecede hâiz-i ehemmiyet ve kıdem itibarıyla vakaya en karîb *{yakın}* bir menbadan bahsedeceğiz ki bunu Taberî muhafaza etmiştir.[105] Bu, meşhûr Urve b. Zübeyr [vefâtı:94] tarafından Halife Abdül-

Ebî Hadred'in âlâm-ı âşıkanesinin hikâyesinden mülhem *{ilham alındığı}* göründükleri ve Peygamber'in yardımıyla arzusuna nasıl nâil olduğunu bildirdikleri cihetle yenisinde de adeta ca'lî *{sahte}* bir hal vardır. Mevsûkiyetlerine *{güvenilirliklerine}* inanmak müşkil oluyor. Filhakika her iki rivayette de görülüyor ki maksat, İbn Ebî Hadred'in iki yüz [V/288] dirhemi nasıl toplayabildiğini göstermekten ibarettir. Mütebâkîsi o kadar derece-i tâliyyede *{sonraki derecede}* kalıyor ki onlardan adeta bilvasıta bahsolunuyor. Herhalde İbn İshâk'ın rivâyeti daha sarîh coğrafî ve şahsî malûmâtı ihtiva etmektedir.

103 [V/288] Not-2 Ber-mu'tâd, Vâkıdî, menbalarımıza has gördüğümüz bir ihmal ile, iddialarını basit bir hesab-ı riyâzîye *{matematik hesabına}* istinâd ettirmek ve ganâimin sûret-i tevzî'i *{dağıtılması}* hakkındaki sözlerini biraz hesaba vurmak basiretini göstermez. Bin koyunun, iki yüz devenin beşte birinin çıkaracak olursak geriye yüz altmış deve ile sekiz yüz koyun kalır. Bunlar heyet-i seferiyyeyi terkîb eden on altı muharib arasında taksim olununca adam başına onar deve ile ellişer koyun düşer. Bu da, Arabların tarz-ı takdirine nazaran ya on beş deveye yahut yüz elli koyuna muadildir, Vâkıdî'nin dediğine (120 koyun yahut 12 deveye) değil.

104 Vâkıdî Wellhausen, 317-319; Taberî, birinci cild, 1609, Vâkıdî'nin rivâyetini muhtasaran nakleder, bu sûretle İbn İshâk'ın rivâyetine daha itimâd ettiğini gösterir; Halebî, üçüncü cild, 370-372.

105 Birinci cild, 1633, satır 18; 1636, satır 4.

melik [vefâtı: 84] için Mekke'nin fethine ve bu vakada Hâlid
[V/289] b. Velîd'in hareketine dair yazdığı bir muhtıranın nüshasıdır. Bedir Muharebesi münasebetiyle buna benzer başka bir vesikadan bahsetmiştik.[106] Bu vesikanın da Urve tarafından Abdülmelik'in emriyle İslamiyet'in ilk vakâyı'ına dair yazılan muhtıralar silsilesine ait olması muhtemeldir. Vesika, Arab edebiyatında tarihî mevzu(y)a dair yazılan en kadîm bir eser-i edebî olmak itibarıyla bir kıymet-i mahsûsayı hâizdir. Üslûbu ibtidâidir *{ilkeldir}*, kabadır, müakkaddır *{karmaşıktır}*, vakalardan tekrar tekrar bahsedilen mevzu evvelden bir sıra ve tertibe konulmamıştır. Vesikayı (aşağıda § 40'ıncı ve müteâkib fıkralarda kaydedilen) sair Müslüman ehâdîsi ile karşılaştıran bir kimse, sıhhatini derhâl fark eder. Diğer ehâdîs, muharrirlerinin bu mevâddan *{maddeden}* bahsederken artık oldukça maharet kesbettikleri *{kazandıkları}* bir devrede yazılmışlardır. Vesika, sair ehâdîsde bulduğumuz malûmâttan farklı hiçbir şey bildirmiyor. Buna rağmen, kadîm ve halis bir vesika olması, mevzunun mahiyet-i husûsiyyesi itibarıyla tamamen yazılmaya layıktır.

§39. Taberî [vefâtı:310] Abdülvâris b. Abdissamed b. Abdilvâris'ten [vefâtı: takriben 250],[107] o pederi Abdüssamed b. Abdilvâris'ten [vefâtı: 207], o Ebân el-Attâr'dan [vefâtı: 160], o Hişâm b. Urve'den [vefâtı:146], o pederi Urve b. Zübeyr'den
[V/290] [vefâtı: 94] işitti ki Urve, Abdülmelik b. Mervân'a şu âtîdeki muhtırayı yazmıştır: "Sonra, sen bana Hâlid b. Velîd'e dair yazdın, fetih gününde (yani Mekke'nin fethi gününde) silah isti'mâl edip etmediğini *{kullanıp kullanmadığını}* ve kimin

106 İkinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 30-31.

107 [V/293] Not-1 Abdülvâris b. Abdissamed'in tarih-i vefâtı olarak gösterilen tarih, yani 250 sene-i hicriyyesi tahminidir. Taberî'nin yukarıda zikrettiğimiz sair fıkralarında mevcûd hakîkî isnâddan çıkarılmıştır. Bunlarda Abdülvâris b. Abdissamed'in yerine Abdussamed'in diğer tilmizi *{öğrencisi}* yani Ali b. Nasr b. Cahdamî zikrediliyor. Zehebî'den öğrendiğimize nazaran (dokuzuncu cild, 11) o da 250 tarih-i hicrîlerinde vefât etmiştir. Binaenaleyh kendisiyle hemsin *{yaşıt}* olan pederi Abdussamed'in tilmizi bulunan Abdülvâris'in vefâtı o tarihlere müsadif diye kabul ediyoruz (Taberî'ye de bakınız, birinci cild, 1669, satır 16 ve müteâkib satırlar).

emriyle silah isti'mâl ettiğini sordun. İşte, Hâlid b. Velîd fetih gününde şu sûrette hareket etmiştir. Peygamber Mekke üzerine yürürken Batn-ı Merr [ez-Zahrân]'a vâsıl olduğu zaman Hâlid b. Velîd, Peygamber ile beraber bulunuyordu. Kureyşîler, Ebû Süfyân ile Hakîm b. Hizâm'ı Rasulullah'a karşı göndermişlerdi. Bunları i'zâm ettikleri *{gönderildikleri}* vakit Peygamber'in Tâif üzerine mi, kendi üzerlerine mi yürüdüğünü bilmiyorlardı. İşte bu Mekke'nin yevm-i fethi *{fetih günü}* olmuştur. Ebû Süfyân ile Hakîm b. Hizâm, Büdeyl b. Verkâ'nın kendilerini takîb etmesini istediler, kendilerine refakat etmesi arzusunu gösterdiler. Ebû Süfyân ile Hakîm b. Hizâm ve Büdeyl'den başka kimse gelmedi. Onları Peygamber'e gönderdikleri vakit [Kureyşîler] dediler ki: Biz sizinle beraber gelmeyeceğiz. Çünkü Muhammed'in kiminle, bizim ile mi, Hevâzinler ile mi, yoksa Sakîfler ile mi muharebe etmek istediğini bilmiyoruz. O zaman Peygamber ile Kureyş arasında Hudeybiye gününde akdedilmiş, şerâit-i husûsiyyeyi *{özel şartlar}* muhtevi *{içeren}* (ahd) muâhedename *{antlaşma}* vardı. Müddet de tayin olunmuştur. Bu muâhedede Benî Bekirler, Kureyşîler ile beraber idiler.[108] İhâlbuki Benî Ka'blara mensûb bir kuvvet ile Benî Bekirlere mensûb bir [V/291] kuvvet arasında bir müsâdeme vukû'a geldi. Rasulullah ile Kureyş'in akdettikleri bu muâhedede bir şart vardı ki, muâhedenin ahkâmı gizlice ihlal edilmeyecekti.[109] Kureyşîler [bî-taraf kalacak yerde] müsellehan Ebû Bekirlerin imdadına gittiler. Benî Ka'blar, Kureyşîlerden şüphelendiler. Bundan dolayı Rasulullah Mekke halkının üzerine yürüdü. Bu seferde Merrüzzahrân'da Ebû Süfyân'a, Hakîm ve Büdeyl'e rast geldi. Bunlar, Peygamber'in Merrüzzahrân'da karargâh kurmuş olduğunu oraya yaklaşıncaya kadar haber almamışlardı. Onu Merr'de gördükleri zaman Ebû Süfyân, Hakîm ve Büdeyl, Peygamber'in Merrüzzahrân'daki ikametgâhına (menzil yani çadır) girdiler, kendisine izhar-ı hürmet *{saygı gösterdiler}* ve

108 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 35.

109 Lâ iğlâl vel-islâl; Vâkıdî Wellhausen'e bakınız, 257, not 1, harfiyyen muâhedenin kelimeleridir.

inkıyâd eylediler *{itaat ettiler}*. Kendisini kabûl ve tasdik ettikleri zaman Peygamber onları, Kureyşîleri İslamiyet'i kabûle davet için ileri gönderdi. Haber aldığıma göre [Peygamber] dedi ki: Ebû Süfyân'ın evine kim girerse o taht-ı emniyettedir. O Mekke'nin yukarı kısmında idi. Kim Hâkim'in evine girerse -ki bu ev Mekke'nin aşağı kısmında idi- o, taht-ı emniyettedir. Kim kendi kapısını kapar ve elini (silah isti'mâlinden) çekerse o, taht-ı emniyettedir. [Haber aldığıma göre] Ebû Süfyân ile Hakîm Mekke'ye müteveccihen *{yönelerek}* Peygamber'in yanından çıktıkları zaman [Peygamber] Zübeyr'i arkaların-
[V/292] dan gönderdi. Kendi bayrağını (râye) ona verdi. Muhâcirler ile Ensâr'ın süvari kuvvetlerinin kumandasını ona tevdî etti *{bıraktı}*, bayrağı Mekke'nin yukarı kısmına, Hacûn'a rekz etmesi *{dikmesi}* emrini verdi. [Peygamber] Zübeyr'e dedi ki: "Bayrağı rekz etmeni söylediğim yerde, ben gelinceye kadar duracaksın." Sonra Rasulullah [şehir üzerine] ilerledi. Hâlid b. Velîd'e aşağı taraftan Kudâalardan, Benî Süleymlerden ve Eslemlerden İslamiyet'i kabûl etmiş olan Arablarla birlikte Mekke'ye girmesini emreyledi. Bunlar daha evvel Müslüman olmuşlardı. [Mekke'nin aşağı kısmında] Benî Bekirler vardı. Kureyşîler onlardan istimdâd etmişlerdi. Kureyşîler, Benî Hâris b. Abdimenâtlara ve Ehâbîş kabilelerine mensûb olanlara Mekke'nin aşağı kısmında bulunmak emrini vermişlerdi. Hâlid b. Velîd, Mekke'nin aşağı kısmından bunların üzerine ilerledi. Bana hikâye edildiğine göre Peygamber, Hâlid ile Zübeyr'i ileriye gönderdiği vakit onlara şu sözleri söylemiştir: "Ancak size karşı mukavamet edenlerle harb ediniz." Hâlid, Mekke'nin aşağı kısmında Benî Bekirlerle Ehâbîşlerin karşısına geldiği vakit onlara tecavüz etti. Allah onları perişan eyledi. Mekke'de bundan başka bir kavga olmadı. Yalnız Zübeyr'in süvarileri arasında bulunan Benî Muhâriblerden Kürz b. Câbir ve Benî Ka'blardan İbnü'l-Eş'ar, Kedâ [tepesi] üzerine çıktılar. Zübeyr'in, çıkmak üzere emir almış olduğunu
[V/293] yoldan çıkmadılar. Bu iki adam Kedâ yokuşu üzerinde küçük bir Kureyş kuvvetine rast geldiler ve maktûl düştüler. Fakat Mekke'nin yukarı kısmında Zübeyr'in önünde bir müsâdeme

vukû bulmadı. Bunun üzerine Rasulullah geldi. Herkes, kendisini alkışlamak için karşı çıktılar. Mekke ahalisi İslamiyet'i kabûl etti. Rasulullah on beş gün yanlarında kaldı. Fazla durmadı. Nihayet Sakîfler, Hevâzinler geldiler ve Huneyn'de karargâh kurdular."[110]

110 Not-2 [V/293] İşte Urve'nin yazdığı muhtıranın metni, o ibtidâi sadeliğiyle, bundan ibarettir. Sprenger'ın söylediği gibi (üçüncü cild, XLIII) Urve'nin mektuplarının üslûbu kusurludur, kısımlar arasında insicâm *{düzen}* yoktur. Vakalar pek şayân-ı memnuniyet bir tarzda hikâye edilmez. Sprenger bu mektupların, Urve'nin topladığı hadîslerin bir nevi hülasaları olduğunu pek haklı olarak farz ediyor. Muhteviyatının o kadar az ve [V/294]
kuru olmasını kitabında tecrübe ve mümâresenin *{ustalığın}* fıkdânına *{yokluğuna}* haml eyliyor *{yüklüyor}*. Tarih-i neşri o zaman Müslümanlarda henüz hal-i tufûliyette *{başlangıçta}* idi. Karışık ve mükemmel bir tahkiye-i tarihiyye *{tarih anlatmak}* Urve'nin zamanında hiç de yoktu. Bütün malûmât kısa cümlelerle ifade edilirdi. Bütün tarih, parça parça fıkra ve hikâyelerin bir yığınından ibarettir. Gariptir ki Sprenger, Urve tarafından yazılan muhtıraların diğer iki parçasını da topladığı halde (medhalde bakınız, § 269, 2'nci sene-i hicriyye, § 31) meçhul bir sebebden dolayı bu üçüncü parça gözünden kaçmıştır. Urve'nin metni bizim için pek büyük bir kıymeti hâizdir. Çünkü onu en birinci derecede hâiz-i kıymet bir menba-'ı tarihî addedebiliriz. Aşağıda mufassal *{ayrıntılı}* bir hülasasını kaydettiğimiz sonradan şişirilmiş bütün hadîslerin ihtiva ettikleri nev-i hakîkat, bu vesikanın o çıplak ihtisarı *{özeti}* içinde mevcûddur. Urve'nin metninin muhteviyatını sair bütün haberlerle mukayese edersek iki rivâyet arasında hakîkî bir tezat bulnmadığını görürüz. Fakat mazinin nâkıs *{eksik}* ve muhtasar *{kısa}* hatıratının, mevsûkiyetlerini *{güvenilirliğini}* tahkik *{araştırma}* kâbil olmayan birçok teferruâtı ve tafsîlâtı ile sunî sûrette nasıl tevsî *{genişletilip}* ve telvin edildiğini *{renklendirildiğini}* bu sayede anlayabiliriz.
Urve'nin metnini güzelce tefsir ederek *{açıklayarak}* vâsıl olabileceğimiz iki netice, mevzumuz için pek hâiz-i ehemmiyettir. Birincisi şudur ki Mekke'nin zabtı iki kabile arasında ikinci derecede bir münâzaa *{çekişme}* yüzünden vukû'a gelmiştir. Bu kabilelerin biri Muhammed'in, diğeri Kureyşîlerin müttefiki idi. Urve'nin sözleri o renksiz şekilleriyle bu ihtilafın menşei ve kabahati hakkında sâkittirler *{suskundurlar}*. Muhammed'in ileriye sürdüğü bahanenin gayet değersiz bir şey olduğu ve kabahatin hiç de Kureyşîlerde bulunmadığı şüphesi bu sûretle takviye ediliyor. İkinci mühim netice ise şudur: Urve'ye göre Mekke'nin zabtı, Peygamber'in cüretkârâne bir teşebbüsüdür. Ebû Süfyân adeta Kureyşîlerin davasına hıyanet etmiş gibi görünüyor. İstikşâfta *{keşifte}* ve nezarette [V/295] bulunmak üzere memuriyet-i mahsûsa ile gönderilmiş iken Muhammed'in tarafına geçmiştir. Ebû Süfyân'ın dönekliği, Muhammed'in seri hareketi her türlü mukavemet tasavvurlarını alt üst etti. Muhammed'in âlicenâbâne *{cömert}* şerâiti *{şartları}* son mukavemetleri de yıktı.

[V/295] **Mekke'nin Zabtı**

(Daha Muahhar Rivâyet) Ramazân.

Şimdi Mekke'nin Fethi'ni sair ehâdîsden anlaşıldığı şekilde hikâye edelim.

§40. Bu sene Hudeybiye Muâhedenamesi'nin şerâiti, Kureyşîlerin müttefiki Ebû Bekirler tarafından ihlal edilmesi üzerine Muhammed tarafından Mekke zabt edilmiştir. İhtilafın sebebi İslamiyet'ten evvelki devreye çıkar. Çünkü cahiliyet zamanında bir taraftan Benî Huzâalarla diğer taraftan Benî Bekir b. Abdimenât b. Kinâneler ve bilhassa Benî Düeller arasında büyük bir münaferet *{nefret}* mevcûd idi. Benî Hadramîlerden Esved b. Rezn ed-Düelî'nin müttefiki Mâlik b. İbâd namında biri ticaret maksadıyla Benî Huzâaların ülkesine gitmişti. Kendisine hücum ettiler, her şeyini gasb eylediler ve (onu) öldürdüler. Benî Bekirler bunun intikamını almak için Huzâalardan birine hücum ile onu katlettiler. Huzâalar yeni bir ahz-ı sâre *{öç almaya}* hazırlandılar. İslamiyet'ten biraz evvel Esved b. Rezn ed-Düelî'nin üç oğlunu yani Selmâ, Külsûm ve Züeyb'i Arafat'ta, Mekke'nin mukaddes arazisinin hudud taşları kurbunda, Ensâbü'l-Harem(de) öldürdüler. Bu yeni tecavüz ev-
[V/296] velkilerin hepsinden daha vahim idi. Bu da yalnız maktûllerin ziyâdeliğinden değil maktûllerin asaletinden de ileri geliyordu. Çünkü Kinânelerin en büyük ailesine mensûb idiler. Vâkıdî bu katlin Arafat kurbunda vukû'a geldiğini söylüyor. Fakat mukaddes arazi hududları kurbunda olduğunda o da müttefiktir. İki kabile arasında bir harb-i dâhilî zuhuruna o zaman sahib-i nüfuz ve salâhiyet kimselerin tavassutu *{ara buluculuğu}* meydan vermedi. Huzâalar büyük bir diyet te'diye etmek *{ödemek}* mecburiyetinde kaldılar. Maktûllerin asaleti sebebiyle her maktûl için alelade tesviye edilen yüz deve bedelinin iki mislini verdiler. Bu kan davasından dolayı iki kabile arasındaki husumet bu sûretle yatışır gibi oldu. Sonra İslamiyet zuhur etti. Hadîse nazaran İslamiyet'in zuhuru zihinleri meşgul eyleyerek kabilelerin nazar-ı dikkatini başka tarafa çevirdi. İşte böylece Hudeybiye Muâhedesi'nin akdine kadar yirmi sene geçti. Hu-

deybiye'den sonra, yukarıda hikâye ettiğimiz vecihle Mekke civarındaki kabileler iki taraf oldular. Bir kısmı Muhammed'i, diğer kısmı Kureyşîleri iltizâm ettiler *{taraf tuttular}*. Menbalar söylemiyorlar ve bizi aksine inandırmak istiyorlarsa da ağleb *{büyük}* ihtimaldir ki kabilelerin bu siyasî ayrılıkları rekabet ve husumetleri teskin edecek yerde bunları tekrar ateşlemiş ve eski hatıraları uyandırmıştır. Benî Bekirler, Kureyşîlerle ittifak ettiler. Benî Huzâalar da Muhammed'in müttefiki oldular. Şimdi Benî Düeller arasında diyet te'diye edilmiş olmakla beraber, [V/297] Esved b. Rezn'in oğullarının intikamını almak arzusu canlandı. İttifak şerâiti mucibince *{gereğince}* yalnız mensûb oldukları Benî Bekirler tarafından değil bütün müttefik Kureyş kabileleri tarafından da müzâheret *{koruma}* ve muâvenet *{yardım}* göreceklerini bildikleri için Vetîr menba'ı etrafında karargâh kurmuş olan Huzâaların bir kısmını ale-l-gafle *{dalgınlığa getirerek}* basmaya karar verdiler. Mamafih Vâkıdî, hücumun asıl sebebi(nin) Peygamber'in dostları Huzâaların yeni bir tecavüzünden ibaret olduğunu itiraf ediyor. Çünkü Huzâalardan biri, Enes b. Züneym ed-Düelî'nin Muhammed aleyhinde pek hicv-âmîz *{taşlama ile karışık}* bir şiir okuduğunu duyunca bir galeyan-ı hiddet içinde Düelî'yi kan çıkarıncaya kadar dövmüş ve iki düşman kabile arasında bu sûretle ahz-ı sâr *{öç alma}* silsilesi tekrar başlamıştı. Benî Bekirlerin tecavüzü, Benî Nüfâselerin reisi Nevfel b. Muâviye ed-Düelî tarafından Şa'bân ayı zarfında adeta gizli bir sûrette ve bütün Benî Bekirlerin tasvibiyle hazırlandı. Yalnız Benî Müdlicler müstesnadır. Bunlar nakz-ı ahd etmek *{anlaşmayı bozmak}* istememişlerdi. Kureyşîler de buna taraftar olmuşlardı. Hatta içlerinden bazıları hücumda bizzat hazır bulundular. İbn İshâk, ihtimal ki hakîkate daha muvafık olarak, Benî Nüfâselere Kureyşîlerin silah verdiklerini ve Kureyşîlerden bazılarının geceleyin, fark edilmeyecek sûrette bizzat hücumuda hazır bulunduklarını söylüyorlar. Vâkıdî, İbn İshâk'ın verdiği haberi ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* [V/298] tevsî' ederek *{genişleterek}*, hazır bulunan Mekkeliler arasında Safvân b. Ümeyye, Mikrez b. Hafs ve Huveytıb b. Abdiluzzâ'nın da taraftarlarıyla birlikte dâhil olduklarını bir fıkrada temin

ediyor. Fakat başka bir fıkrada bu son iki ismi Süheyl b. Amr ve İkrime b. Ebî Cehil isimlerine tahvil ettiğinden *{değiştirdiğinden}* bu dört ismin hepsinden şübhe etmek caizdir. Herhalde şurası muhakkaktır ki müttefikler geceleyin, Arafat Dağı'na civar bir menba olan Vetîr kurbunda Huzâalara hücum ettiler, Münebbih namında bir Arab'ı öldürdüler, diğerlerine su-i muamele *{kötü muamele}* ederek Mekke arazi-i mukaddesesine firara onları mecbur eylediler. Mütecavizler o kadar galeyanda idiler ki Arabistan'da umûmî bir kanun olan Mekke arazi-i mukaddesesine hürmet mecburiyetine bile ehemmiyet vermeyerek firârîleri bu arazide ta'kîb etmeye kalktılar. Bu sûretle onları Mekke'de müttefikleri Büdeyl b. Verkâ ile Refî'in evine ilticâya muztar *{mecbur}* bıraktılar. Oralara kapandılar. Müsâdemeye iştirak etmiş olan Kureyşîler, tulû-ı şems *{güneşin doğuş}* ile beraber görülmemiş olmak ümidiyle, gizlice evlerine döndüler. Fakat Benî Nüfâseler, Huzâaları iz'âcdan *{tacizden}* vazgeçmediler. Hatta menbalara itimâd caiz ise Huzâaların ilticâ ettikleri iki evi muntazam sûrette taht-ı muhâsaraya *{kuşatmaya}* aldılar. Bu vakalar Mekke'de büyük bir rezalet şeklinde telakki *{kabul}* edildi. Çünkü mukaddes araziye tecavüz edilmiş olmaktan başka hiç kimsenin
[V/299] şübhesi kalmadı ki ahdin böyle açıktan açığa ihlali Muhammed'i büyük bir tazmînât talebine sevk edecekti. Hatta ona ilan-ı harb hakkını bile veriyordu. Bütün menbalar, Kureyşîlerin en sahib-i nüfuz reisi olan Ebû Süfyân'ın, irtikâb edilen *{işlenen}* tecavüzden, katiyyen berîü'z-zimme *{aklanmış}* olduğunu, ahdin ihlalinde hiçbir medhali *{dâhili}* bulunmadığını beyanda müttefiktirler. Benî Nüfâseler(in), Huzâaları kovalayarak Mekke'ye girdikleri zaman vakadan haberdar olduğu defaat ile tekrar ediliyor. İki sahib-i nüfuz Kureyş, Hâris b. Hişâm ile İbn Ebî Rebî'a, tecavüzün netayic-i muhtemelesinden *{muhtemel sonuçlarından}* korkarak buna karşı şiddetle protesto etmişler ve Benî Nüfâseleri uzaklaştırması ve irtikâb edilen *{işlenen}* hataya bir çare bulunması için Ebû Süfyân'ın nezdine koşmuşlardı. Bu üç kişinin itirazıyla karışıklığa nihayet vermek hususunda matlub olan *{istenilen}* tesiri husûle

getirdi. Evleri muhasaradan vazgeçen Arablar, geldikleri çöle çekildiler.[111-112]

111 Hişâm, 802-804; Vâkıdî Wellhausen, 319-320; Taberî, birinci cild, 1618-1621; Belâzurî'ye bakınız, 36-37. Bunun metnine nazaran vakada kimse telef olmamıştır. Ve hadîsde vakâyı' pek i'zâm edilmiştir *{abartılmıştır}* gibi anlaşılıyor.

Not-1 [V/300] Hadîsin pek aşikâr olan gayesi, Muhammed'in düşmanlarının Hudeybiye şerâitini *{şartlarını}* ihlal etmiş olduklarını isbât etmekten ibarettir. Bütün o küçük teferruatta Huzâaların, Kureyşîler de dâhil olduğu halde büyük bir suikasta maruz kaldıkları kanaatini vermeye hâdim oluyor *{hizmet ediyor}*. Kendisini maruz ve haklı göstermeye kalkan kendi kendisini itham etmiş olur. Bu vakada Kureyşîlere atf-ı töhmet etmek *{suç atmak}* kasdı pek göze çarptığı için hadîsin gayr-ı müslimlere ait kabahati ber-mû'tad *{her zamanki gibi}* pek i'zâm ettiği *{abarttığı}*, Muhammed'in sonraki harekâtına karşı her türlü itirazât-ı muhtemeleyi ortadan kaldırmaya çalıştığı şübhesi vücûd bulur. Münazâayı *{çekişmeyi}* izâh için kabûl edilen sebebler bana hiç de tabii görünmüyorlar. Vâkıdî'nin bir Huzâ'înin Enes b. Züneym ed-Düelî'yi sopa darbesiyle öldürdüğü hakkındaki rivâyeti (Vâkıdî Wellhausen, 320, satır 2), uhûdu *{anlaşmayı}* ihlal kabahatinin yalnız Kureyşîlere ve müttefiklerine tahmil edilmemesi *{yüklenmemesi}*, Muhammed'in müttefiklerinin de kabahatli addolunması lazım geleceği fikrini tevlîd ediyor *{doğuruyor}*. Bu şübhe, İbn Ebî Hadred vâkasından da (§ 36 ve not) hâsıl olmaktadır. Arabistan'ın gayr-ı mektub *{yazılı olmayan}* olmakla beraber sağlam ve her tarafça kabûl edilmiş gayet kadîm *{eski}* bir kanununa nazaran her kabile, efradının harekât-ı münferide *{kendi hareketlerinden}* ve şahsiyesinden tamamen mesul idi. Bu mesuliyet-i müşterike *{ortak sorumluluğa}*, ittifak, yani hılf muâhedesiyle *{antlaşmasıyla}* birleşen sair kabilelerde şâmil olurdu *{kapsardı}*. Bir hılf muâhedesi *{ittifak antlaşması}* akdeden kabile, kendi hulefâsının *{halifelerinin}* yani müttefiklerinin yaptıkları bütün harekâttan mesul bulunurdu. Kelimenin mânâ-yı lugavîsinden *{sözlük manasıdan}* anlaşılacağı üzere müttefiklerine, husûsî ve resmî yemin ile bağlı idi. Bu sûretle, nasıl Kureyşîler Benî Bekirlerin herhangi bir tecavüzünden mesul iseler, Muhammed de Huzâaların, Bekirler yahut Kureyşîler aleyhinde vukû'a gelecek bir hareketten aynı sûrette mesul idi. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre Hudeybiye Muâhedesi'nin *{antlaşmasının}* ihlali, hiç olmazsa iki fırka arasında müştereken inkısâm edebilecek *{bölünebilecek}* bir kabahat [V/301] mahsulü idi. Muhaddisîn için böyle bir itirazda bulunmak pek işe gelmezdi. Ondan dolayı yalnız Muhammed'in düşmanlarını kabahatli göstermek emeliyle rivâyetleri karıştırmışlar ve hakîkati örtmüşlerdir. Kabahat hangi tarafta olursa olsun, iki şey muhakkak gibi görünüyor: Muâhedeyi ihlalde Muhammed şahsen ve doğrudan doğruya medhaldâr değildir. En fena ihtimale göre kendisinin müttefikleri muâhedeyi ihlal etmişlerdir. Sâniyen *{ikinci olarak}*, Muhammed'in müttefikleri fena vaziyete, mağlûb vaziyetine düşmüşlerdi. Bu keyfîyet *{durum}*, Peygamberin ittihâz ettiği *{kabul ettiği}* karar üzerinde çok âmil *{etkili}* olmuştur. Peygamber pek meşru' bir hiddete kapılmış ve esaslı bir tazminat talebine kalkabilmiştir.

112 Not- 2- [V/301] İbn İshâk sadece bir Huzâ'î'nin katlinden bahsettiği halde Vâkıdî mûtad olan *{alışılmış}* tevsî'at *{genişletmeler}* ile maktûl Huzâaların mikdarı(nın) yirmi bire bâliğ *{erişmiş}* olduğunu söyler (Vâkıdî Wellhausen, 321, satır 5).

Mûsâ b. Ukbe'ye [vefâtı: 141] nazaran Huzâalara Arafat Dağı eteğinde hücum edenlerin kâffesi Kinânelere mensûbdular. Mekke'nin zabtına onlar vesile verdiler (Fâsî, 144).

[V/301] §41. Vetîr tecavüzünü takîb eden vakayı' pek vâzıh *{açık}* değildir. Çünkü mevcûd rivâyetler birbirlerine pek tevafuk etmezler. İçlerinde bir takım karanlık tafsilât ve noksanlar vardır. Anlaşıldığına göre iki taraf da yani Kureyşîlerde, Huzâalarda Muhammed'e iddialarını, kavgalarını, izahatlarını ve mazeretlerini arz etmeye müsâraat *{teşebbüs}* göstermişlerdir. Kabahat şüphe yok ki az çok müsâvî *{eşit}* nisbette iki tarafa da ait idi. Bir taraftan Huzâalar Peygamber'in muvâfakat ve muzâheretini *{desteğini}* temin etmeyi arzu ettikleri gibi diğer taraftan Mekkeliler Muhammed'in, vukû'a gelen hâdiseyi gayr-ı müsâid bir sûrette tefsir etmesinden, müttefikleri lehine ve Kureyşîlerle müttefikleri aleyhine mukabele-i bilmisle *{benzeriyle karşılık verme}* kalkmasından korkuyorlardı. Muhammed'in artık mâlik olduğu vesâit *{araçlar}* o derecede idi ki tarafından vukû'a gelecek bir tecavüzü Mekke oligarşisi için vahim bir tehlike teşkil ederdi. Mekkeliler Peygamber'in her gün gittikçe artan kudret ve satveti *{hâkimiyeti}* karşısında kendilerini adeta aciz ve ittihattan *{birlikten}* mahrum hissediyorlardı. Onun için iki taraf kendi delillerini izah için Muhammed'in nezdine şitâbân oldular *{koştular}*. Peygamber, zamanın ve mevki(n)in şerâiti *{şartları}* dolayısıyla mukadderâta hâkim bir vaziyete gelmişti.

[V/302]

§42. İki taraf mümessillerinin Medine'de Muhammed'e neler söylediklerini tedkîke geçersek metinlerin verdikleri izahattan bu bâbda vâzıh *{açık}* bir malûmât çıkarmak kolay bir iş olmaz. Ehâdîse nazaran Huzâalar şikâyet ettiler, Kureyşîleri Hudeybiye Musâlahası'nı ihlal etmiş gibi gösterdiler. Mekke mümessilleri ise bilakis muâhedeyi *{antlaşmayı}* teyid ve mer'iyyetini *{yürürlüğünü}* temdîd etmek *{uzatmak}* teklifinde bulundular. Vakanın sûret-i cereyanına dair Huzâaların beyanatını dinlemeden evvel Muhammed'in ağzından

bu bâbda bir söz ve teminat almaya çalıştılar.[113] Bu rivâyetlere itimâd etmek biraz müşkildir. Çünkü bir manaları yoktur. Muâhede iki taraftan da on sene müddetle akdedilmişti. Aradan ancak yirmi iki ay geçtikten sonra bunun temdîdini ta- [V/303]
leb etmek mün'akid *{kabûl edilmiş}* şerâitin ihali vakasından sonra münasebetsiz bir teklif olurdu. Ebû Süfyân'ın Muhammed nezdindeki memuriyet-i mahsûsasın(nın) neden ibaret olduğunu İbn İshâk'ın metninden anlamak kâbil değildir. Fakat Vâkıdî, birbirlerini nâkız *{zıt}* muhtelif rivâyetleri birleştirerek bizi biraz daha tenvîr ediyor *{aydınlatıyor}*. Ebû Süfyân, vakanın ne sûretle tahaddüs ettiğini *{meydana geldiğini}* izaha teşebbüs ederek kendisini dinlemek lütfunda bulunan Peygamber'i ve taraftarlarını, muâhade şerâitine *{antlaşma şartlarına}* riâyetsizlik gayr-ı kâbil-i inkâr olsa da Kureyşî cemaatinin mesuliyetini icâb etmediğine onları ikna etmek istedi. Çünkü mücrimler *{suçlular}* ile hiçbir iştirâk *{ortaklık}* ve münasebetleriîi olmadığını söylüyorlar ve vukû'a gelen tecavüze hiç iştirâk etmediklerini temin ediyorlardı. Müzâkerâtın ne kadar az vâzıh *{aşikâr}* olduğu, menâbi'in *{kaynağın}* hıfz ettiği *{korunduğu}* ehâdîse istinâd ederek *{dayanarak}* şimdi hikâye edeceğimiz şeylerden daha iyi tebeyyün edecektir *{ortaya çıkacaktır}*.

§43. Vâkıdî'nin teminatına nazaran[114] Benî Nüfâselerin tecavüzü Mekke'de üç gün devam etmiş ve Büdeyl b. Verkâ ile Râfi''in evleri üç gün muhasara *{kuşatma}* altında kalmıştır. Ancak bundan sonra en sahib-i nüfuz Kureyşîler bu bedevîleri teşebbüslerinden vazgeçirmeye ve Mekke'yi terk etmeye ikna edebilmişlerdir. Kezalik Vâkıdî ne yapacaklarını kararlaştırmak üzere Kureyşîlerin iki gün vakit sarf ettiklerini de [V/304]
temin ediyor. Huzâalar ise hiç vakit kaybetmediler. Derhâl Peygamber'e haber gönderdiler. Vakayı ibtidâ *{önce}* ona kendileri anlattılar. Diğer taraftan İbn İshâk, Huzâaların Muhammed'i muhtelif ve müteâkib iki heyet ile vakadan haber-

113 Hişâm, 806, son satır; Vâkıdî Wellhausen, 321.
114 Vâkıdî Wellhausen, 323, satır 22.

dar ettiklerini, bunların birine Benî Ka'blar kabilesinden Amr b. Sâlim el-Huzâî'nin ve diğerine Büdeyl b. Verkâ'nın riyâset *{başkanlık}* eylediğini söylüyor.[115] Bu mesele ihtimâl ki İbn İshâk'tan ziyâde hakîkate yaklaşan Vâkıdî'ye göre Benî Huzâalardan Amr b. Sâlim'in riyâseti *{başkanlığı}* altında kırk kişilik yalnız bir heyet gitmiştir. Bunlar Medine'ye doğru o kadar süratle kat-ı mesafe ettiler ki o uzun yolu üç günde bitirdiler.[116] Huzâalar, Kureyşîleri Hudeybiye şerâitini ihlal etmiş olmakla itham ettiler. Çünkü Benî Bekirlerle gizlice uzlaşmışlardı. Vâkıdî'ye göre, Huzâalar heyetinin reisi Amr b. Sâlim, Medine Cami'nde Muhammed'in huzurunda bazı şiirler okuyarak Benî Bekirlere karşı imdât istemiş ve müşrik şair Enes b. Züneym ed-Düelî aleyhinde Peygamber için yazdığı hicviyyeden dolayı şikâyet etmiştir. Peygamber Huzâalara rahat durmalarını ve vadilerine dağılmalarını emretti. İstikbâldeki tasavvuratı(n) ne olduğuna dair hiçbir teminat vermek istemedi. Bir-
[V/305] denbire Âişe'nin evine çekildi. Ne karar vereceğini hiç belli etmedi. Huzâalar cesaret edemeyerek Mekke'ye döndüler.[117] İbn İshâk'ın verdiği bu son haber, ihtilâfın *{anlaşmazlığın}* sebebi ne olursa olsun hiçbir açık muhâsamat *{düşmanlık}* bulunmadığını gösteriyor. Çünkü Huzâalar hiçbir mahzur olmadan, tecavüze uğramadan Mekke'ye girip çıkabiliyorlar ve orada oturabiliyorlardı.

§44. Vâkıdî'nin verdiği malûmâta nazaran, Muhammed Huzâaların şikâyetlerini dinledikten sonra Damre'yi Mekkelilere göndermiş ve ultimatom tarzında onları üç şarttan birini kabûle muhayyer *{seçmeli}* bırakmıştır: **(1)** Ya katledilen yirmi üç Huzâa için diyet vermek; **(2)** ya Benî Nüfâselerle ittifaktan vazgeçerek onları vakanın mesul-i müstakili *{sorumluları}* halinde yalnız bırakmak; **(3)** yahut mütarekenâmenin *{ateşkesin}* münfesih *{bozulmuş}* olduğunu ilan ederek bunu kabûl eylemek. Kurata b. Abduamr el-A'cemî, Kureyşîler na-

115 Hişâm, 806-807.
116 Vâkıdî Wellhausen, 322-323.
117 Hişâm, aynı eser; Vâkıdî Wellhausen, 322-323; Taberî, birinci cild, 1621-1622.

mına cevab vererek bu tekliflerin üçünü de reddetti. Damre böyle menfi bir cevab ile Medine'ye döndü. Biraz sonra Kureyşîler verdikleri karardan nâdim *{pişman}* oldular. Peygamber ile yeni bir sulh muâhedesi akdetmek üzere Ebû Süfyân'ı gönderdiler.[118] Vâkıdî bu malûmâtı pek az şâyân- ı itimâd [V/306] menâbi 'den alıyor ve bizzat kendisi bile buna yalnız bir muhaddisin vakıf olduğunu ve bundan dolayı mevsûk *{güvenilir}* ve emin addedilebilmek için lazım gelen teminat-ı kâfiyyeyi *{yeterli güveceye}* hâiz bulunmadığını itiraf ediyor. Bu isbât ediyor ki Peygamber'in tercüme-i hâlini *{biyografisini}* yazanlar bile vukû'a gelen hâdiseyi lâyıkıyla anlamamışlardır. Vakaların hikâyesinde eksik olan yerleri ya icâd ya faraz ve tahmin ile doldurmaya mecbur olmuşlardır.

§45. Yine Vâkıdî başka bir rivâyet daha kaydediyor. Bu pek az emin olan aynı menbadan gelmekle beraber daha mantıkî ve daha muhtemel görünüyor. Vetîr vakasından sonra Kureyşîler, muhtemel olan neticeleri düşünerek telaşa düştüler. Tecavüzün intikamını almak yahut mücrimleri te'dîb etmek *{cezalandırmak}* üzere Muhammed'in bir hücuma kalkmasından korktular. İbn Ebî Serh yapacak üç şey olduğunu Kureyşîlere izah etti: Ya diyet vermek ya Benî Nüfâselerle her türlü münasebeti kat' ederek *{keserek}* onları nakz-ı ahd ettiklerinden *{yok saydıklarında}* dolayı ittifaktan hârice atmak yahut bütün mesuliyeti yüklenerek Muhammed'e ilan-ı harb etmek. Süheyl b. Amr ikinci şıkkı tercih fikrinde bulundu. Fakat sözleri hüsn-i kabûl *{iyi karşılanmadı}* görmedi. Çünkü herkes kendisine ait mülahazatına *{düşüncesine}* kapılarak bu yolda beyan-ı fikr ettiğine câhib oldu *{zannetti}*. Filhaki- [V/307] ka vâlidesi Huzâa kabilelerinden birine mensûb idi. Şeybe b. Osman el-Abderî ise birinci şıkka taraftar göründü. Kurata b. Amr üçüncü şık lehindeki muhâkematı *{hükümleri}* müdâfaa etti. Ebû Süfyân ikisi(nin) orta(sı) bir teklifte bulundu. Mütarekenin ihlal edildiğini kabûl etmek, fakat birkaç kişinin kendi teşebbüs-i zâtîleriyle keyfî sûrette yaptıkları hareket-

118 Vâkıdî Wellhausen, 321-322.

ten dolayı hiçbir mesuliyet kabûl etmemek. Ebû Süfyân'ın fikri diğer mütalaata *{düşüncelere}* galebe çaldı. Muhâsamatın *{düşmanlığın}* zuhûruna mahal bırakmamak üzere Medine'ye giderek bu dairede Peygamber ile müzâkerâta girişmeye memur edildi.[119]

§46. Ebû Süfyân'ın azîmeti Mekke'de karışıklıkların hitâmından *{sonundan}* iki gün sonra vukû'a geldi. Çünkü Kureyşîler, Huzâaların rivâyetinden husûle gelen *{meydana gelen}* intibaı ta'dîl *{düzeltme}* ve teskin edebilecek bir vakitte murahhaslarının *{temsilcilerinin}* Medine'ye yetişerek kendilerinin davasını müdâfaa etmelerini istemişlerdi. Mamafih Huzâalar daha erken davranmışlardı. Yukarıda hikâye ettiğimiz vecihle *{yönle}*, Medine'ye Ebû Süfyân'dan çok evvel vardılar. Ebû Süfyân'ın muvâsaletinden *{varmasından}* birkaç gün evvel Medine'den ayrıldılar. Ebû Süfyân Medine'ye muvâsaletten evvel, Peygamber'i görmeye gitmiş olan Huzâalardan bir kısmına yolda rast geldi. Bunlar Büdeyl b. Ümmü
[V/308] Asram'ın kumandası altında küçük bir müfreze *{askerî birlik}* idi. Ebû Süfyân, gidip Muhammed'e vakayı haber vermiş olduklarını derhâl anladı. Büdeyl'e nereden geldiklerini sordu. Büdeyl, bazı Huzâa ailelerine ait bir takım ihtilâfat *{uyuşmazlık}* masalı uydurdu. Orada, civarda bir vadide bu ihtilafı hall etmiş olduğunu söyledi. Ebû Süfyân, Huzâî'nin sözlerine hiç inanmadı. Bunlar uzaklaştıkları vakit develerin kazuratına *{pisliğine}* bakarak içinde Medine hurması çekirdeklerini buldu. Başka yerden değil Medine'den geldiklerinin delilini bu sûrette elde etmiş oluyordu.[120]

§47. Ebû Süfyân Medine'ye vâsıl olarak Peygamber'le görüştü ise de hiçbir şey kararlaştırmaya muvaffak olamadı. Çünkü verdiği izahata karşı Muhammed hiçbir şey söylemedi. İbn İshâk'a itimat etmek icâb ederse, hatta Ebû Süfyân'a cevap vermekten bile imtinâ gösterdi. Ehâdîsde Ebû Süfyân'ın

119 Vâkıdî Wellhausen, 322.
120 Hişâm, 806-807; Vâkıdî Wellhausen, 323; Taberî, birinci cild, 1622-1623.

Peygamber'den teminat-ı sulh-perverâne koparmak için sarf ettiği gayretlere dair lüzumsuz birçok tafsilât vardır. Fakat hadîslerin metni Abbâsîlerin ilk devrelerine müntehi olduğu *{dayandığı}*, o zaman ise Ebû Süfyân'ı müessis *{kurucu}* tanıyan Ümeyye Hanedanı aleyhinde büyük bir gayz *{öfke}* ve nefret hüküm sürdüğü için bunlara pek az itimâd göstermek [V/309] lazımdır. Çünkü Ebû Süfyân'ı gülünç bir hâle sokmak arzusundan mülhem *{ilham}* olmuşlardır. İşte bu sûretle hikâye edildiğine göre Ebû Süfyân, evvela Peygamber'in zevcesi olan kendi kızı Ümmü Habîbe'nin nezdine gitmiştir. Kızını uzun senelerden beri görmemişti (takriben on altı sene; yani Habeşistan'a hicretten beri). Fakat Ümmü Habîbe, pederini pek fena kabûl etti. Ona gayr-ı tahir *{pis}* bir müşrik gibi muamele gösterdi. Ne yatağının ne halının üstüne oturmasına müsaade etmedi. Yalnız yere oturdu. Ebû Süfyân sonra Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali ile görüştü ve bilhassa Ali ve birlikte gördüğü kerîme-i Peygamberi Fâtıma nezdinde ısrarda bulundu, fakat hiçbir semere *{sonuç}* temin edemedi. Yalnız Ali ona üstü örtülü bir nasihat verdi. O da vakayı yapmış olanları kendisinin himayesi altında ilan etmek ve kâbilse Medinelilerden birini aynı beyanatı yapmaya kandırmak ve bu karşılıklı taahhüdât *{sözler}* ile Muhammed'i Mekke'ye karşı bir tecavüzde bulunabilmekten aciz bir hâle getirmek idi. Ebû Süfyân ümidini bilhassa Sa'd b. Ubâde'ye bağladı. Fakat ümidine nâil olamadı. Peygamber'in ne düşündüğü malûm olmadan evvel kimse bir harekette bulunmaya ve bir şey söylemeye cesaret gösteremedi. Arabistan'ın kadîm ananevî hukuku mucibince *{gereğince}*, bir kabilenin efrâdı herhangi bir şahsı kendi taht-ı himayesine alırsa hâmînin *{koruyucunun}* bütün kabilesi himaye vazifesini deruhde etmeye *{üzerine almaya}* mecbur [V/310] idi. Bu mecburiyet hılf *{antlaşma}* rabıtasıyla *{bağıyla}* bağlı olan sair *{diğer}* bi'l-umûm *{bütün}* kabilelerde şâmil olurdu *{kapsardı}*. İslamiyet ile bu hukuk değişti. Muhammed, ihtidâ eden Müslümanlardan himaye hakkından ferâgatı da taleb ediyordu. Müslümanların himayesine (civâr) girmek isteyenler doğrudan doğruya Peygamber'e müracaat mecburiyetin-

de idiler. Muhammed'in şahsının yerine sonra devlet kâim oldu. Civâr hakkının icrâsı meselesinde devlet, ferdin yerine geçti. Bundan dolayı hiçbir Müslüman Ebû Süfyân'ın talebine cevab-ı muvâfakat veremezdi. Onun için Ebû Süfyân'a mütecâvizleri *{saldırganları}* kendi taht-ı himayesinde ilan etmekten ve bu sûretle şahsî himayesi altına girenlere, Hudeybiye Muâhedesi'ne hürmeten Muhammed'in dokunmayacağı ümidine bel bağlamakdan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Ebû Süfyân bile bu hülyaya pek inanmıyordu. Mamafih bunu bir tecrübe etmek istedi. Benî Nüfâseleri kendi taht-ı himayesinde ilan etti. Buna karşı Muhammed şu cevabı verdi: "Bunu yalnız sen söylüyorsun!"[121]

§48. Ebû Süfyân muvaffakiyetsizlikten müteellim *{acı duyan}* bir halde Mekke'ye döndü. Vazifesi o kadar çok imtidâd
[V/311] etmişti ki *{uzamıştı ki}* Mekkeliler ne olduğunu merak etmeye başlamışlardı; yani Muhammed'in tarafına geçmesinden, metinde muharrer *{yazılı}* olduğu üzere "sâbî" olmasından yani İslamiyet'i kabûl etmesinden korkuyorlardı.[122] Mekke'ye geceleyin vâsıl oldu. Hadîse nazaran hiç kimseye kendisini göstermeden evinde saklandı. Zevcesi Hind'in yatağına girdi. Hind, muvaffakiyetsizlik haberini alınca "zevcelerin zevcelere yaptığı vecihle" kendisini der-âgûş etmesine *{kucaklamasına}* müsaade etmedi, ayaklarını göğsüne dayadı, yataktan dışarı itti ve haykırdı: "Sen ne fena bir müzakere memurusun!" Ebû Süfyân ertesi sabah İsâf ve Nâile sanemlerinin yanına gitti. Başını tıraş etti. Bu iki mabuda kurbanlar kesti, başlarına kurbanların kanını serpti, onların hizmetinde yaşamak ve ölmek ahdinde bulundu. Bu sûretle Kureyşîlerin şübhelerini izâle etmek *{yok etmek}* ve Muhammed ile iştirak *{ortaklık}* ithamına meydan vermemek istiyordu. Bu merasim-i diniyye bitince Mekkelilere deruhde ettiği vazife hakkında izahat verdi. Mekkeliler Ebû Süfyân'ın mağlub olmuş olduğunu ve

121 Vâkıdî Wellhausen, 323-324; Hişâm, 807-808; Taberî, birinci cild, 1623-1624.
122 Wellhausen, 236-242.

Peygamber'in, son cevabıyla gâlib mevkide kaldığını teslim ettiler.[123]

§49. Ebû Süfyân gider gitmez Peygamber, Mekke üzerine [V/312] sefer hazırlığına başladı. Fakat maksadını gizli tuttu. Zevcesi Âişe'yi sefer için lazım olan erzâkı tedârike memur etti. Bu sırra pek az kişi vâkıf idi. Ömer, Medinedeki teslihâttan *{silahlanmadan}* Mekke'ye hiçbir haber gidememesi için Mekke'ye mevsıl olan *{bitişik olan}* bütün yolları taht-ı nezârette *{gözaltında}* tutmaya memur oldu. Hali şübheli hiç kimsenin mürûruna *{geçişine}* müsaade etmemek emrini almıştı. Ebû Bekir bile cereyan eden ahvâli ancak Peygamber'in zevcesi ve kendisinin kerîmesi Âişe'yi ziyarette ve pek çok ısrardan sonra öğrenebilmiştir. Ashâb, bir sefere hazırlamak emrini aldı. Fakat hiçbiri ne tarafa gideceklerini, Peygamber'in planı(nın) ne olduğunu bilmiyordu. Ortada birçok tahmin dönüyordu. Kimisi Mûte mağlubiyetinin intikamını almak üzere Suriye'ye yeni bir sefer yapılacağını söylüyor, kimisi Sakîfler yahut [V/313] Hevâzinler üzerine yürüneceğine inanıyordu. Muhammed, hakîkî maksadını bir kat daha gizleyebilmek için Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î'yi içlerinde İbn Ebî Hadred de dâhil bulunan sekiz kişi ile Suriye istikametine Batn-ı İdam'a gönderdi. Bu sefer esnasında pek elîm bir vaka cereyan etti. Müslümanlar, Âmir b. Adbat el-Eşca'î'ye rast geldiler. Âmir, bunları Müslümanlar gibi selamladı ve bu sûretle kendisinin de Müslüman olduğunu bildirdi. Buna rağmen heyet-i seferiyyeye dâhil olanlardan biri, Muhallim b. Cessâme b. Kays el-Leysî eski bir

123 Vâkıdî Wellhausen, 324; Hişâm, 808.

Not-1 [V/311] Ebû Süfyân'a bir vazife tevdî edilmesi *{verilmesi}* esas itibarıyla kabul olunmakla beraber bütün bu tafsilâtta Ümeyye hanedanı müessisini *{kurucularını}* terzîl *{rezil etmek}* [V/312] için Abbâsîlerin bir nişanesi bulunduğu itiraf edilmek lazım gelir. Bundan dolayı mevsûkiyetleri *{güvenilirlikleri}* meşkûkdur *{şüphelidir}*. İhtimal ki tamamen bî-asıldırlar. Mamafih, şâyân-ı dikkattir ki Kureyşîler, Muhammed ile Ebû Süfyân arasında gizli bir itilaftan şübhelenmişlerdi: Medine'ye bu seyahatta bir itilafın temelleri vaz' *{tayin}* edilmiş olması, birkaç gün sonra Merrüzzahrân'da oynanan mudhikenin *{komedinin}* cereyana *{harekete}* başlamış bulunması muhtemeldir (daha aşağıda § 57. fıkraya ve onuncu sene-i hicriyye vakâyı'nda § 108. fıkraya bakınız).

husûmet-i şahsiyyeye tabi olarak onun üzerine atıldı, (onu) öldürdü ve üzerindeki şeylerin kâffesini *{tümünü}* aldı. Bu cürüm *{suç}*, muahharan *{sonradan}* Kur'an'ın IV, 96 ayetinin sebeb-i nüzûlü *{indirilmesine sebep}* olmuştur.[124] Bu küçük sefer esnasında şâyân-ı zikr hiçbir şey vukû'a gelmedi, çünkü hiçbir düşmana tesadüf edilmedi. Zû-Huşub'e muvâsalet *{ulaşma}* ettikleri vakit Muhammed'in Mekke üzerine yürümekte olduğunu haber aldılar ve gidip Sukyâ'da (ona) mülâkî oldular.[125]

§50. Bütün bu ihtiyatlara rağmen, hazırlık o kadar büyük nisbette idi ki çok geçmeden Mekke'de Peygamber'in Mekke'ye tecavüz etmek fikrinde olduğu kanaati intişar etmeye *{yayılmaya}* başladı. Muhammed'in en eski ashâbından biri olup Bedir Muharebesi'ne de iştirak etmiş bulunan Hâtıb b. Ebî Beltea'nın Mekke'de bir zevcesi ve bir kerîmesi vardı. Bunlar hakkında Kureyşîlerin teveccühünü celb etmek arzusuyla üç Mekkeliye Safvân b. Ümeyye ile Süheyl b. Amr ve İkrime b. Ebî Cehil'e mektup yazdı, Muhammed'in azîm kuvvetlerle yakında Mekke'ye geleceğini bildirdi. Mektubu Sâre el-Müzeniyye yahut Kanûd namında Arclı bir kadına verdi, bir yahut on dinar mükâfat mukabilinde mektubu Mekke'ye göndermeye ikna etti. Kadın mektubu saçlarının arasına saklayarak Medine'den yola çıktı, huccâc yolunun şarkında tenha yolları, kestirme dağ tariklerini *{yollarını}* (fulûk) tutarak ancak Akîk mevki(s)inde mu'tâd olan *{alışılmış olan}* tariki takîb etti. Oradan sonra artık her türlü tecessüsten *{casuslukdan}* ve nezâretten âzâde kalmış olacağını ümid ediyordu. Mamafih bunda yanıldı. Çünkü hadîs mübalağa etmiyorsa, Muhammed
[V/315] böyle bir mektubdan şüphelenmişti ve Ali ile Zübeyr'i kadını

124 Nöldeke'ye bakınız, Kur'an, 150-151.

125 Hişâm, 808, 987; Vâkıdî Wellhausen, 325; Taberî, birinci cild, 1609-1610, bu küçük sefere Batn-ı İdam Seferi namını verir, Mekke'ye karşı musammem *{kararlaştırılmış}* olan sefer ile hiçbir münasebeti olmayan ayrı bir vaka diye telakki eder; Hacer, üçüncü cild, 747, numara
[V/314] 1814; ikinci cild, 616, numara ve 8824; Esîr, ikinci cild, 178; Halebî, üçüncü cild, 372, 374.

takîb ve tevkif etmeye memur eylemişti. İki sahâbe filhakika, Halîka mevki(s)inde kendisine yetiştiler. Kadın durduruldu. Eşyası kemal-i dikkatle arandı, hiçbir netice elde edilemedi. Kadının bir şey sakladığına emin olan Ali sakladığı şeyi vermeyecek olursa kendisini soyacağını tehdit için söyledi. Nihayet bu kabîl tehdîdât ile kadını bir tarafa çekilip mektubu saçlarının arasından çıkarmaya ve teslim etmeye mecbur eyledi. Ali, bilâ-teehhür *{derhâl}* mektubu Muhammed'e götürdü. Bu casusluğu sahâbe Hâtıb b. Ebî Beltea'nın yaptığı meydana çıkınca herkes son derece hayret içinde kaldı. Peygamber Hâtıb'ı çağırttı. Yaptığı hareketten dolayı izâhât istedi. Hâtıb yaptığı şeyden pek çok nâdim göründü. Mekke'de zevcesiyle kerîmesinin vaziyetlerini, Kureyşîlere ne kadar muhtaç olduklarını anlattı ve af taleb etti. Ömer, bir hain sıfatıyla kafasının kesilmesi fikrinde idi. Fakat Muhammet, âkılâne başka bir karar verdi. Bedir muhâriblerinden olmak keyfiyetinin gerek mâzîdeki gerek istikbaldeki günahlardan bir insanı yıkadığını beyan etti ve mücrimi affedilmiş bir halde huzurundan gönderdi. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre Kur'an'ın LX, 1-9. fıkraları bu münasebetle nâzil olmuştur.[126]

§51. Muhammed, mâlik olduğu bütün vesait-i isti'mâl ederek *{kullanarak}* bu büyük teşebbüse girişmek istedi: İhtimal ki maksadı Mekke'nin önüne, Kureyşîleri müdâfaa fikrine düşmeyecek kadar büyük bir kuvvet ile vâsıl olmaktı. Bu sûretle kansız bir muzafferiyet kazanmak istiyordu. Bundan dolayı "müslüman olmuş" bütün kabilelere adamlar gönderdi, onları Ramazân ayında Medine'de bulunmaya davet etti. Hârise'nin iki kerîmesi Esmâ ile Hind sefir sıfatıyla Eslemler nezdine gönderildi. Mekîs'in oğulları Cündeb ile Râfi' Cüheynelere i'zâm edildiler *{gönderildiler}*. Eymâ (Imâ ?) b. Ruhsa ile Ebû Rühm Külsûm b. Husayn, Gıfârlarla Damrelere gittiler. Ma'kıl b. Sinân ile Nu'aym b. Mes'ûd, Eşca'lara; Bilâl b. Hâris

126 Hişâm, 809-810; Vâkıdî Wellhausen, 325; Taberî, birinci cild, 1626-1627, Halîka yerine Huleyfe der, Huleyfe İbn Ebî Ahmed, Yakûbî, ikinci cild, 58, Sâre'nin mektubu 'fi fercihâ' sakladığını söyler; Nöldeke, Kur'an, 162. [V/316]

ile Abdullah b. Amr, Müzeynelere; Haccâc b. İlât en-Nevhî[127] ile İrbâd b. Sâriye, Süleymlere; Bişr b. Süfyân ile Büdeyl b. Verkâ, Ka'blara (yani Huzâalara) gönderildi. Bu sonrakiler Süleymler ile birlikte Muhammed'e Kudeyd'de iltihak ettiler *{katıldılar}*. Sairleri yani Gıfârlar, Eslemler, Müzeyneler ve Eşca'lar Muhammed'in azîmetinden evvel Medine'de buluştular.[128] İctimâ mahalli Bi'r-i Ebî Utbe idi. Orada, bazılarına göre,
[V/317] Peygamber bayrakları mızraklara bağladı. Bazıları ise seferin başlangıcına alamet teşkil eden bayrakların açılması vakası(nın) ancak Mekke'den pek uzak olmayan Kudeyd'de vukû'a geldiğini söylüyorlar. Azîmet günü, yani 10 Ramazân'da, Muhammed on bin muhâribin başında olduğu halde yola çıktı. İki yüz kişiden mürekkeb olan piş-dâr *{öncü}* kuvveti Zübeyr'in kumandasına verilmişti. İlk merhale Selsel oldu. Medine'de Peygamber'in esnâ-yı gaybûbetinde *{olmadığı vakitte}* vekâlet ve camide imamet etmek üzere sahâbe Ebû Rühm Külsûm b. Husayn b. Utbe b. Halef el-Gıfârî kaldı. Gıfârlar nezdindeki vazifesinden henüz avdet etmişti. Ramazân ayı olduğu ve bu ayda Müslümanlar için tulû-ı şems *{güneşin doğması}* ile gurûb-ı şems *{güneşin batması}* arasında yemek ve içmek memnû' bulunduğu için, Peygamber sefer esnasında herkesin oruç tutup tutmamakta serbest olduğuna dair bir emr-i yevmî ısdâr etti *{çıkardı}*. Kendisi Kudeyd'e kadar oruç tuttu. Yolda susuzluktan o kadar şiddetli muzdarib oldu ki bir kere içindeki yanmayı teskin ümidiyle başına ve omuzlarına su

127 Hazırlayanın Notu: Vâkıdî'de "en-Nehvî" değil "el-Behzî" olarak geçmektedir.

128 Not-1 [V/318] Yakûbî (ikinci cild, 58-59) hangi menbalardan *{kaynaklardan}* aldığını tasrîh etmeksizin *{açıklanmaksızın}*, Muhammed'in kabilelere gönderdiği memurların isimlerini yazacak yerde müracaat ettiği kabile reislerinin ismini, her kabilenin hangi noktada sefere iştirak etmesi icâb edeceğini kaydediyor. Müzeynelerin reisi olan Huzâî b. Abdinühm'e, Ravhâ'da; Gıfârların reisi olan Abdullah b. Mâlik'e, Sukyâ'da; Benî Süleymlerin reisi olan Kudâme b. Sümâme'ye, Kudeyd'de; Benî Leyslerin reisi olan Sa'b b. Cessâme'ye; Kudeyd'de heyet-i seferiyyeye iltihak etmeleri için emir verilmişti. İbn İshâk, Muhammed'in ordusunda Benî Süleymlerden 700 ve Müzeynelerden 1000 kişi bulunduğunu söylüyor (Hişâm, 810; Vâkıdî Wellhausen'e de bakınız, 330).

döktürdü. Nihayet Kudeyd'de kendisi de oruç tutmak mecburiyetine riayet etmediğini alenen gösterdi. Artık hiç kimsenin oruç tutmamasını emreyledi. Çünkü asıl askerî sefer başlamıştı.[129]

§52. Arc'da Peygamber'e meşhûr Uyeyne b. Hısn el-Fezârî [V/318] (7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, 66-67)[130] iltihak etti. Muhammed'in azîmetinden ancak iki günden beri haberdar idi. Muhammed'in bir sefere çıkmak fikrinde olduğunu haber alınca, hakîkî maksadı henüz malum olmamak, ortada yalnız bir faraz ve tahminden başka bir şey bulunmamak ile beraber müstakbel ganâimin taksiminde bir hak kazanmak için taraftarlarını da beraber getirmediğine teessüfünden ellerini ısırdı. Sukyâ'da Peygamber'e Akra' b. Hâbis et-Temîmî de on kişi (Temîm) ile iltihak etti *{katıldı}*. Uyeyne ve Akra' Muhammed'i artık bırakmadılar ve onunla birlikte sonra Mekke'ye girdiler.[131]

§53. Hiç kimse Muhammed'in hedefi(nin) neresi olduğu- [V/319] nu bilmiyordu. Çünkü yukarda zikrettiğimiz ashâb müstesnâ olmak üzere, o dakikaya kadar hiç kimseyi tasavvuratından *{düşüncelerinden}* haber vermemişti. Umûmî tereddüt ve meşkûkiyet *{şüphelilik}*, ordunun Arc'dan Talûb'a kadar olan hareketi esnasında hüküm sürdü. Yolun o kısmında pîş-dâr süvarileri *{öncü atlı askerleri}* Muhammed'in önüne Hevâzinlerin bir muhbirini getirdiler. Bu, isticvâb edildi *{sorgulandı}*. Müslümanlara iltihak etmek, kendilerine Batn-ı Sarif'e kadar hüviyetini belli etmeden refakat eylemek ve orada, Muhammed'in Mekke'ye tecavüz niyetinde olup olmadığını anlamak

129 Hişâm, 810-811; Vâkıdî Wellhausen, 326; Taberî; birinci cild, 1627-1628, 1630; Yakûbî, ikinci cild, 59, Medine'de kalan vekilin Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir olduğunu söylüyor.

130 Not-1 [V/319] Bu fıkradaki malûmât pek garibdir. Çünkü Uyeyne, Peygamber'in ve İslamiyet'in en eski ve en meşhûr düşmanlarından biri idi. Şimdi kendisini birden bire Muhammed'in taraftarları arasında görüyoruz. İhtidâsının ne sûretle ve ne zaman vukû'a geldiğine dair hiçbir şey söylenmiyor. Binaenaleyh Müslüman ordusu hakîkî Müslümanlarla karışık birçok gönüllü müşriği de ihtiva etmek icâb ediyor.

131 Vâkıdî Wellhausen, 327; Taberî, birinci cild, 1630.

yoksa Hevâzinlerin ülkesine giden yolu mu tutacağına dikkat eylemek için talimat almış olduğunu itiraf etti. Muhammed bu sûretle Hevâzinlerin toplandıklarını, silahlandıklarını ve kendilerine Sakîflerin de iltihak etmek *{katılmak}* üzere bulunduğunu haber aldı. Hevâzinlerin kumandası Mâlik b. Avf'a
[V/320] tevdî edilmişti. Fakat kabilenin hepsi ictimagâha gelmemişti. Mesela Ka'blar, Kilâblar ve Hilâllerin küçük bir kısmı ictimaya *{toplanma}* iştirak etmiyorlardı. Aynı muhbir, bir gün evvel Mekke'den geçerken Kureyşîler arasında Ebû Süfyân b. Harb'in vazifesinin muvaffakiyete adem-i iktiranından *{ulaşamaması}* dolayı büyük bir endişe ve galeyan hüküm sürdüğüne dikkat ettiğini, Muhammed'in hiddetini tahrik ettiklerinden korktuklarını da anlattı. Sonra bu muhbir firara muvaffak oldu. Fakat Merrüzzahrân'da Hâlid b. Velîd tarafından tekrar yakalanınca İslamiyet'i kabûl etti. Huneyn'de harbe dâhil oldu ve Evtâs'ta maktûl düştü.[132]

§54. Muhammed Mekke üzerine ilerlemekle devam etti. Yolda daima yeni yeni adamlar kendisine iltihaka şitâbân oluyorlardı *{koşuyorlardı}*. Bunlar yalnız civar memleketlerden değil, Mekke'den bile gelmek de idiler. Mekke'de birçok kişi Muhammed'e mukâvemet kâbil olmayacağına kani bulunuyordu. Bunlar, kavgayı kaybedecek taraf ile beraber ezilmemek için Muhammed tarafına geçmeye karar vermişlerdi. Muhammed karargâhına gelen ilk Mekkelilerden biri Peygamber'in süt biraderi, çocukken dostu Ebû Süfyân b. Hâris oldu. Muhammed İslamiyet'i neşre başladığı vakit kendisinin en azgın düşmanları arasına dâhil olmuş, Muhammed'e karşı
[V/321] şiddetli bir mübareze açmış, iğneleyici ve muhakkirâne *{hakaretvari}* hicviyyelerle kendisini gülünç bir hale getirmeye çalışmış idi. Bundan dolayı Muhammed, Ebû Süfyân'a karşı büyük bir nefret besliyordu. Ebû Süfyân b. Hâris şimdi müslüman karargâhına kemal-i acz *{güçsüzlük}* ile geldi. Yanında zevcesi ve oğlu da vardı. Yirmi seneden beri o kadar şedîd bir düşman olduktan sonra kendisine acıtacak, bir takım sözlerle

132 Vâkıdî Wellhausen, 327-328.

Muhammed'i müteessir etmeye ve teveccühünü celbe uğraştı. Çektiği ızdırâbâtı hatırlayan Muhammed, Ebû Süfyân'ı pek fena kabûl etti. Uzun müddet, onun ricâlarını nazar-ı itibara almaktan istinkâf eyledi *{çekimser kaldı}*. Hatta yüzüne bile bakmıyordu. Ebû Süfyân, Muhammed'i hiç bırakmamak, affını istihsâl *{elde etmek}* emeliyle her vâsıtaya müracaat etmek ile beraber Muhammed uzun müddet kendisine yüz vermedi. Hatta bazılarına nazaran, bu bârid *{soğuk}* muamele Huneyn Muharebesi'ne kadar devam etmiştir. Diğer bir rivâyete göre, Ebû Süfyân b. Hâris, Peygamber'in huzuruna Nîkü'l-Ukâb'da, Abdullah b. Ebî Ümeyye ile birlikte gelmiştir. Bidâyette, Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme bu iki kişi hakkında şefaat etmiş olmakla beraber, şimdi bu kadar cebinâne *{korkakça}* bir hareketle lütfuna sığınan adamdan vaktiyle çektiği azabları, işittiği tahkîrleri *{tahkirleri}* hatırlayan Muhammed'in kendilerini huzuruna kabûl etmesini temin edememişti. Ebû Süfyân'a kendisini ne kadar hakîr *{küçük}* gördüğünü bütün şiddetle hissettirdi ve onu o kadar tezlîl etti ki *{aşağıladı ki}* Ebû Süfyân gidip çölde terk-i hayat etmeyi tercih eylediğini [VI/322] söyledi. Bu beyanat nihayet Muhammed'in izzet- nefsini tatmin etti, Ebû Süfyân'ı affeyledi.[133]

§55. Daha şâyân-ı hürmet başka bir takım zevât da Muhammed ile iştirak etmeye şitâbân oldular. Peygamber'in amcası Abbâs ile Mahreme b. Nevfel Sukyâ'da gelip Peygamber'le birleştiler. Garibdir ki Abbâs'ın büyük bir ehemmiyeti bulunmakla beraber bu vaka hakkındaki ehâdîs pek azdır. Yalnız, Abbâs muvâsalet eder etmez Muhammed'in çadırında uzun müddet konuştukları söylenmekle iktifâ ediliyor *{yetiniliyor}*.[134] Ab-

133 Hişâm, 811; Vâkıdî Wellhausen, 328-329; Taberî, birinci cild, 1628-1629.

134 Hişâm, 811; Vâkıdî Wellhausen, 329-330; Taberî, birinci cild, 1628-1630.

Not-1 [V/322] Muhammed'in tercüme-i hâlini *{biyografisini}* yazan mu- [V/322]
harrirlerin, amcası Abbâs'a karşı ittihâz ettikleri *{kabul ettikleri}* meslek, Abbâsî hükümdarlarının hoşuna gitmeyen bu mevzunun üzerinden geçip atlamak hususunda itina gösterdiklerini anlatıyor. Bu şimdiki hadîslerin kâffesi Abbâsî hükümdarları zamanında toplanmış ve tasnif [V/323]

bâs'ın Peygamber ile mülâkatı Cuhfe'de vukû'a gelmiştir. Bundan dolayı Abbâs'ın en son Mekke muhaciri olduğu söyleniyor. Çünkü Mekke Muhammed'in taht-ı teshîrine *{emri altına}* girdiği zaman artık din uğrunda hicret imkânı kalmadı.[135]

edilmiştir. Ebû Süfyân b. Hâris'in ihtidâsı hakkında bir sürü malûmâta mâlik olduğumuz halde Abbâs için ancak üç satıra tesadüf ediyoruz. Bunlarda da yalnız Abbâs'ın vürûdundan dolayı Muhammed'in pek mesut olduğu söylenmektedir. Menbaların bu ihtisarı *{kısaltması}* Abbâs'ın daha evvel, uzun müddetten beri Peygamber ile gizli münasebette bulunduğunu, Muhammed'in lehinde entrikalar yaptığını ve bilhassa yeğenine Meymûne ile akd-i izdivac hususunda yardım ettiği bir sene evvelki hac zamanından beri bu hususta gayret sarf ettiğini (7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 74) anlatmak içindir. Abbâs'ın Muhammed ile hangi zamanda münasebette bulunduğunu tayin etmek kâbil değildir. Fakat her şey bunun pek geç başlamış olduğu zannını veriyor. Herhalde Hudeybiye'den evvel böyle bir münasebet yoktu. Daha Bedir Muharebesi'nden beri Abbâs'ın ihtidâ etmiş ve Peygamber'le gizli bir münasebata girişmiş olduğunu isbâta çalışan mevzu hadîsler yahut Abbâsîlerin tesiri altında tahrif edilmiş *{bozma}* hadîsler, hakîkati herkese anlatmaktan başka bir şeye hizmet etmiyorlar. Yani Abbâs, siyasî zamanecilik ve iktisâdî menâfi' *{menfaati}* mülâhazasıyla *{düşüncesiyle}*, Muhammed Hicaz'ın hukukî hâkim ve sahibi oluncaya kadar ona yanaşmamıştır. Diğer menbalardan tahakkuk *{isbat}* ediyor ki (Halebî'ye bakınız, ikinci cild, 388, satır, 5) Abbâs'ın nakit olarak bir serveti vardı. Kureyşîlere faiz ile para ikraz ederek *{borç vererek}* bankerlik yapardı. Bundan başka hacılara su vermek gibi kârlı ve şerefli bir vazifeyi de hâiz idi (Hişâm 811). Bu iki iş kendisinin refah-ı maddîsi itibarıyla o kadar elzem idi ki âteşîn *{ateşli}* ve cevvâl yeğeninin mezheb-i dînîsini *{dindeki yolunu}* bir türlü kabul edemedi. Müşterilerini kaybetmemek için Müslüman hareketinden tamamıyla uzak durmuştu. Hiçbir sûretle Mekke'yi terk etmek istemedi. Yeğeninin davasının bütün düşmanlar üzerinde ihrâz-ı galebe *{üstün başarı}* ettiğini görünce onunla gizli münasebat tesis etmek yolunu buldu. Bunu büyük bir diplomat maharetiyle yaptı. Kendi menâfi'ni *{menafaatini}* [V/324] hiç tehlikeye düşürmedi. Şehvetperest yeğenine müfîd *{faydalı}* olmak yolunu buldu. Bir sene evvelki hac esnasında çarçabuk ona yeni bir zevce tedarik etti. Kurnaz Kureyşî, yeğeninin zayıf tarafını kemâl-i mahâretle anlamıştı. Bundan kendi hesabına bir hisse-i istifâde çıkardı. Abbâs'ın Mekke'de Muhammed'in gizli bir memuru sıfatıyla çalıştığı muhakkaktır. Muhammed'in galebesini daha kansız daha emin ve muhakkak bir hale getirmek için her vasıtaya müracaat ediyordu. Kureyşîlerin mukavemetini entrikalarla kırıyordu. Filhakika Abbâs ile Muhammed'in Sukyâ'daki buluşmaları evvelden uzlaşmış iki kişinin mülakatı tarzında idi. Bunların arasında pek çok hâiz-i ehemmiyet *{önemli}* birçok iş var gibi görünüyordu. Abbâsîlerin bu vakaları örtmeye çalışmaları, kâbilse bunları otutturmak istemeleri pek tabidir. Çünkü Hâşimî ailesinin İslamiyet davasına ifa ettiğini, iddia eyledikleri hizmeti pek tahfif ediyorlardı *{hafifletiyorlardı}*.

135 Hişâm, 811.

§56. Yukarıda da söylendiği üzere, Kudeyd'de Benî Süleym- [V/324]
lerden 700 yahut 1000 kişi gelerek Peygamber'in kendilerine gönderdiği iki murahhas *{yetkili}* ile ona iltihak ettiler. İki livâ *{bayrak}* ile dört siyah râyeti *{sancağı}* hâmil idiler *{taşıyorlardı}*. Muhammed, onları gösterdikleri müsaraattan *{süratten}* dolayı methetti *{övdü}*. Onlar da şu cevabı verdiler: "Sen bizi uzakta bıraktın, bize itimâd etmedin. Fakat unutmamalıydın ki biz kadın tarafından senin akrabanız. Şimdi bizi tecrübe edebilirsin." (Filhakika, Hişâm'ın validesi ve Peygamber'in ceddesi Âtike bt. Mürre, Sülemîlerden idi.) Muhammed, Benî Süleymlerden bir pîş-dâr kuvveti teşkil ederek bunu Hâlid b. Velîd'in kumandası altına koydu.[136]

§57. Muhammed tedârikâtı ikmâlde ve Merrüzzahrân'a [V/325]
kadar yürümede o kadar sürat göstermişti ve aynı zamanda sefer o kadar gizli tutulmuştu ki Mekkeliler elân *{hâlâ}* vâzıh *{açık}* bir haber alamamıştı. Mekke'de Peygamber'in kendi aleyhlerinde bir şey hazırladığı şübhesi vardı. Fakat başka hiçbir şey bilinmiyordu. Hiçbiri Peygamber'in o kadar iyi müsellah *{silahlı}* bir kuvvet ile bu kadar yakında bulunacağını farz edemezdi. Şimdi bir hâdise vukû'a geldi ki Muir[137] bunu pek doğru olarak biraz "esrâr-alûd" *{esrarlı}* diye tavsîf ediyor *{nitelendiriyordu}*. Çünkü gayet mühim olan bu vaka hakkındaki rivâyet pek nâkısdır *{eksik}*: Bu, hadîsin anlatmak istediği gibi basit bir tesadüf eseri olamazdı. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre Peygamber ile Abbâs ve Ebû Süfyân b. Harb arasında tertib edilmiş bir komedyadan ibarettir.

Rivâyet olunduğuna göre Muhammed, Merrüzzahrân'a vâsıl olunca çadırları kurdurdu. Güneş gurûb etti. Müslüman karargâhında on bin ateş ortalığı aydınlık içinde bıraktı, bütün ova büyük bir mesafeye kadar böyle parıldadı. Güya Abbâs birden bire Muhammed'in muvâsaletini haber vermek üzere Mekke'ye gitmeye karar vermişti. Peygamber'in azîm kuvvetlerini hikâye ederek onları korkutmak, silah isti'mâlinden *{kullanımından}*

136 Vâkıdî Wellhausen, 330; Düreyd, 23.
137 Mahomet, dördüncü cild, 115.

[V/326] kendilerini vazgeçirmek, Müslüman olmalarını temin etmek ve beyhûde yere kan dökülmesine meydan vermemek istiyordu. Bundan dolayı, Muhammed'in kurşûnî katırını (Beyzâ yahut Şehbâ yahut Düldül) aldı, yola çıktı. Abbâs yolda iken Mekke'de Kureyşîler deverân eden *{dolaşan}* şâyiâlardan *{söylentilerden}* telaşa düşerek ve kime ait olduğu bilinmeyen büyük bir ordunun Merrüzzahrân'da karargâh kurduğunu haber alarak Ebû Süfyân'ı oraya göndermeye ve şayet bu ordu Peygamber'in ise ondan şahsî himaye (Civâr) istihsâl etmeye *{elde etmeye}* karar verdiler. Ebû Süfyân ile birlikte Hakîm b. Hizâm da gitti. İkisinin ısrarı üzerine Büdeyl b. Verkâ da kendilerine iştirak eyledi. İki Kureyşî buna pek güveniyorlardı. Çünkü Muhammed'in son münâzaada *{kavgada}* Huzâaların hamisi sıfatıyla teveccühüne nâil olduğunu biliyorlardı. Bu üç kişi geceleyin Medine istikametinde yola çıktılar. Müslüman karargâhının Merrüzzahrân ovasında on bin ateşin parladığını gördükleri zaman Ebû Süfyân'ın pek müteheyyic *{şaşırmış}* olduğu, bu kadar büyük bir orduyu kimin cem'a *{toplamaya}* kadir olabileceğini bir türlü izâh edemediği rivâyet olunuyor. O, böyle alâim-i hayret *{şaşkınlık alametleri}* izhar ettiği *{gösterdiği sırada}* sırada Kureyşîlerin murahhasları *{görevlileri}*, hadîse nazaran, sırf eser-i tesadüf olarak Abbâs ile karşılaştılar. Abbâs, karîbü'l-vukû' *{gerçekleşmesi yakın olan}* tehlikeden Kureyşîleri haberdar etmek için rastgele bir Mekkeli taharrî ediyordu *{arıyordu}*. İbn İshâk'a nazaran Abbâs, Ebû Süfyân'ı katırına binmeye ve yalnızca Müs-
[V/327] lüman karargâhına gelmeye ikna etmiştir. Vâkıdî'de ise bilakis Abbâs'ın üç Mekke sefirini de kendisiyle birlikte Muhammed'in huzuruna gelmeye ikna ettiğini görüyoruz. Bu iki rivâyetten hangisinin doğru olduğu meselesi pek az hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü şurası tahakkuk ediyor ki *{isbat ediyor ki}* Mekke'nin en hâiz-i nüfuz ailesinin reisi olan Ebû Süfyân, Müslüman karargâhında Abbâs'ın himayesi altında görünmüş ve Abbâs tarafından Peygamber'e takdim edilmiştir. Mülakat esnasında Peygamber'in teklifâtına Ebû Süfyân'ın pek çok itirâzât *{itirazlar}* dermeyân ettiği *{öne sürdüğü}* söyleniyor. Nihayet, birçok taallülden *{bahaneden}* sonra Allah'ın vahdetini teslime razı

oldu. Fakat Muhammed'in bu Allah'ın Rasulü olmasını kâbulde tereddüt etti. Mamafih, rivâyet edildiğine göre Abbâs daha ziyâde mukâvemet gösterecek olursa hayatının tehlikeye düşeceğini kendisine anlatınca Ebû Süfyân itirazdan vazgeçti. Fakat Ebû Süfyân bir taviz talebinde bulunmuştur. Onun muvafakatinden memnun olan Peygamber, bu tavizi verdi. Kim Mekke'de Ebû Süfyân'ın evine ilticâ ederse hayatı ve emvâli(nin) *{mallarının}* taht-ı emmiyette olacağını ilan etti. Kezâlik kim kapısını kapar ve terk-i silah ederse aynı emniyete nâil olacaktı. İşte Ebû Süfyân bu haber ile tulû-ı şemsten *{güneşin doğuşundan}* sonra Mekke'ye avdete *{dönüşe}* hazırlandı. Yanında Abbâs da bulunuyordu. Müslüman safları dâhilinden çıkıncaya kadar Abbâs onu himaye edecekti.[138]

138 Hişâm, 812-814; Vâkıdî Wellhausen, 330-332: Taberî, birinci cild, 1628, 1630-1633: Belâzurî'ye bakınız, 37, onun beyanatından anlaşıldığına göre Ebû Süfyân, casusluk ettiği sırada Müslümanlar tarafından tutulmuş ve Abbâs'ın müdâfaası sayesinde ölümden kurtulmuştur: Bu hadîs, Abbâsîlerin tesiriyle başka bir takım tahrifât *{değiştirmeler}* daha yapıldığını gösterir). [V/328]

Not-1 [V/328] Yukarı(da)ki hadîsin büyük bir ehemmiyet-i tarihiyyesi vardır. Çünkü içine hakîkati ketm etmek *{saklamak}* üzere sonradan bazı tesirât karışmış ve tahrifât icra edilmiş olmakla beraber yine o kadar mevsûk *{güvenilir}* kısımları kalmıştır ki hikâye edilen vakâyı'ın mahiyet-i hakîkiyyesi(nin) neden ibaret olduğunu anlayabilmek muhâl *{imkânsız}* değildir. Her şeyden evvel şunu söylemek iktizâ eder ki bu devre-i tarihiyyede en evvel Abbâs'ın şahsı yani bu hadîslerin cem' *{toplandığı}* ve telfik edildiği *{birleştirildiği}* sırada Müslüman âlemine hükümrân olan halifeler hanedanının ceddi *{ataları}* mevzu-i bahis olduğu için, ikinci asr-ı hicriyyedeki halifelerin hissiyatına en iyi tevafuk edecek *{denk gelecek}* şekilde Abbâs'a bir semâ vermek keyfiyetine pek kuvvetli sûrette çalışılmıştır. Bundan dolayı, hakîkat taharrî edilirken *{aranırken}* hadîsin bütün teferruâtı ihmal edilerek hikâyenin hutut-ı umûmiyesini hatırda tutmak mecburiyeti hissolunmuştur. Her şeyden evvel, şurası calib-i dikkattir *{dikkat çekicidir}*: Abbâs, Muhammed'in huzuruna gelerek İslamiyet'i kabul edeli ancak bir gün olduğu halde her istediğini yapmak hususunda serbest bulunuyordu. Müslüman karargâhına hiç müşkilatsız girip çıkıyordu. Demek ki yeğeni Peygamber ile tamamen hemfikir olarak hareket ediyordu. Sâniyen, bütün hadîslerin mükerreren *{defalarca}* teyid ettikleri bir habere göre Muhammed, Mekke'ye hücum tasavvurunda bulunduğunu gayet gizli tutuyordu. Buna rağmen Abbâs [V/329] Müslüman karargâhını geceleyin terk ediyor, Peygamber'in katırına biniyor, rastgele bir Mekkeli aramaya çıkıyordu (İbn İshâk aynen böyle söylüyor. Hişâm'a bakınız, 812, satır 12). Abbâs'ın maksadı Mekkelilere karîben *{yakın zamanda}* bir hücuma maruz olacaklarını haber vermekten ibarettir. Nâm-ı diğerle Abbâs, Muhammed'le müttefiken hareket

[V/330] §58. Ebû Süfyân'ın ihtidâsı ve hemen arkasından Mekke'nin arz-ı teslimiyeti Muhammed'in en büyük zaferini teşkil

etmiyorsa tam manasıyla hakîkî bir hıyanette bulunuyor demekti. En sonra, en manasız ve en az şâyân-ı itimâd bir iddia geliyor. Bu da Abbâs ile Ebû Süfyân'ın o gece karanlığında tesadüflerinin tamamen tesadüfî olduğu sözüdür. Gerek bu mülahazatın gerek küçük tezat ve hatalarla dolu hadîsin daha ince tetkiki neticesinde söylenebilecek sair mütalaata istinaden denilebilir ki hakîkat, muhaddisînin pek korktukları Bağdad hükümdarlarının hatırına riâyeten tasvir etmek istedikleri şekilden bütün bütün başka türlüdür. İhtimale göre Abbâs, bir seneden ziyâde bir müddetten beri Muhammed'in Mekke'de gizli memuru idi. Orada, bir takım vaadlerle bazı kimseleri celb etmek yahut en muannidleri *{inatçıları}* tehditlerle korkutmak sûretiyle Kureyşî mukavemetinin temelini yıkmaya çalışıyor idi. Abbâs'ın Peygamber ile Sukyâ'da buluşması, Abbâs'ın resmen ihdidâsı, Ebû Süfyân ile güya tesadüfî sûrette karşılaşması, Ebû Süfyân ile Peygamber arasında mülakat vesaire, üçü de gayet zeki, mâhir ve zamana uymak hususunda yekta üç zat beyninde hazırlanmış kurnazca bir komedyadan ibarettir. Abbâs Müslüman karargâhına gelmeden evvel Ebû Süfyân vesair Kureyş rüesâsıyla *{reisleriyle}* her şeyi hazırlamıştı. Mekke'nin kan dökülmeksizin teslimi hakkında Kureyş rüesâsıyla kararlaştırdığı şerâit-i hafiyyeyi Peygamber'e götürüyordu. Sonra Abbâs, Peygamber'in kati cevabını hamilen Kureyşîlerin nezdine döndü. Peygamber ile Ebû Süfyân arasındaki son mülakatta da son ihtilaflar tesviye edildi *{sonuçlandırdı}*. Mesail-i diniyye *{dinî çalışmalar}* hiç mevzu-i bahis olmadı. Yalnız ehemmiyet-i siyasiyye ve iktisadiyyeyi hâiz mesail-i diniyye [V/330] etrafında konuşuldu (10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 107 ve müteâkib fıkralar). Muhammed, mutâlibât-ı siyasiyyesini *{siyasi isteklerini}* Kureyşîler kabûl ederlerse hiçbir şey kaybetmeyeceklerine dâir teminat verince itilaf sûret-i katiyyede takarrür etti *{kararlaştırıldı}*. Hadîsin metni hakkında dermeyân edilebilecek *{ele alınacak}* ikinci derecedeki mütalaat *{düşünceler}* arasında bir tanesi vardır ki bilhassa şâyân-ı dikkattir. Çünkü mevzumuz itibarıyla ehemmiyetten ârî *{uzak}* sayılamaz. Vâkıdî de gördüğümüz malûmâta göre Ebû Süfyân, Müslüman karargâhına giderken Büdeyl b. Verkâ'nın kendisine refakat etmesini istemiştir. Büdeyl, Vetîr vakasını hikâye için Medine'ye giden murahhaslardan *{yetkililerden}* biri idi. Sonra, Peygamber bunu Huzâalara sefîr *{elçi}* olarak göndermiş ve onları kuvvetlerini toplamaya ve Medine'de kendi emri altına gelmeye, Büdeyl vasıtasıyla davet etmiş idi. Bu sefîr, Vâkıdî'nin metnine göre vazifesini yapmıştı. Pek tabiî ve mantıkî olduğu üzere o da Medine'ye gelecek yerde Mekke'ye gitti. Kureyşîlerin reisi ile birleşti ve ona Merrüzzahrân karargâhına kadar refakat eyledi. Her iki taraftan da sair Müslümanların gözüne kül serpmek için kemâl-i maharetle bir oyun oynandığına bundan daha kanaat-bahş *{inandırıcı}* bir delil olur mu? İbtidâ *{önce}* Muhammed tarafından amcası ve Ebû Süfyân ile birlikte tertib edilen oyuna, sonra da Abbâsî muhaddisîni arasında, Merrüzzahrân komedyasının hadîsdeki izlerini silmek için sarf olunan gayrete dair sair emâreleri de bulup meydana çıkarmak vazifesini Muhammed'in tercüme-i hâlini *{biyografisini}* yazacak zevâta *{kişilere}* bırakıyorum.

ederler. Binaenaleyh muhaddisînin bu mevzu üzerinde uzun uzun tafsilât vermekten pek hoşlanacakları kolayca takdir edilebilir. Bu esası bir takım teferruât ile süslemeye kalkış- [V/331]
mışlardır. Bunları ancak pek mübhem *{belirsiz}* ve umûmî bir manada doğru diye kabûl edebiliriz. Hadîse nazaran Abbâs, Muhammed'in emriyle Ebû Süfyân'ı Müslüman hatlarından dışarıya teşyî ederken *{uğurlarken}* bir tepe üzerinde onunla birlikte kaldı. Güneş tulû edince *{doğunca}*, sekiz sene evvel maskat-ı re'sini *{doğum yerini}* aciz bir halde terk ile firâr eden adamın emri altında Merrüzzahrân'da toplanan azîm ordunun muzafferâne meşiyyetini *{yürüyüşünü}* Ebû Süfyân'a seyrettirdi. Hadîs, Ebû Süfyân'ın Muhammed'in emri altında bu kadar kalabalık bir ordu görmekten nasıl hayretlere düştüğünü, Müslüman bayrağının etrafına koşan kabilelerin isimlerini Abbâs ona tadâd ettiği *{saydığı}* vakit hayreti nasıl kat kat arttığını hikâyede büyük bir zevk duyar.[139] Bu uydurma hikâyede sahîh olan cihet ihtimal ki yalnız Ebû Süfyân'a atfolunan sözlerdir. Ebû Süfyân, müsellah *{silahlı}* kimselerin çokluğundan hayretlere düşerek Muhammed'e: "Vatanına karşı bu kadar kalabalık nasıl toplayabiliyorsun? Bunları vatanının düşmanları aleyhine tevcîh etmekliğin *{yöneltmen}* daha iyi olmaz mıydı?" demiştir.[140]

§59. Muhammed, Kureyş'in takîb edeceği hatt-ı hareketten [V/332]
emin olunca artık gayesini saklamaya lüzum görmedi. Harb nizamında, saff-ı harb halinde, bayrak açılmış (bir şekilde) Mekke üzerine yürümek emrini verdi. Peygamber'e mahsus olan bayrak, bazılarına göre Medineli Sa'd b. Ubâde'ye tevdî olundu *{bırakıldı}*. Mamafih Kureyşîlere talihlerine tevekkül gösterebilmek için vakit bırakmak üzere Muhammed ordu-

139 Not-1 [V/331] Ebû Süfyân'ın gözü önünden geçen askerin esâmîsine dair Vâkıdî'nin metninde gördüğümüz malûmâttan anlaşılıyor ki âtîdeki kabileler Mekke üzerine harekete iştirak etmişlerdir: Süleymler, [V/332] Gıfârlar, Eslemler, Ka'b b. Amrlar, Müzeyneler, Cüheyneler, Leyslerin Kinânî kısımları, Damreler, Sa'b b. Bekirler ve Eşca'lar (Vâkıdî Wellhausen, 332).

140 Vâkıdî Wellhausen, 331, 332, 333; Hîşam, 814-815; Tâberî; birinci cild, 1633.

nun seyrini tesrî' etmedi *{hızlandırmadı}*. Zû-Tuvâ'ya kadar ilerledi. Orada karargâh kurulmasını ve gecenin orada geçirilmesini emretti.[141]

§60. Bu sırada Ebû Süfyân Mekke'ye doğru şitâbân olarak, endişe içinde bekleyen Kureyşîlere Muhammed'in son şerâitini götürüyordu. Bu şerâit, müferritlerin *{geride kalanların}* tasvibine iktirân etmemekle *{yakın olmamakla}* beraber, pek âlicenâbâne *{cömert}* oldukları için bütün korkuları teskin ediyordu. Müslümanların fâikiyyet-i azîme-i adediyyeleri *{sayıca büyük üstünlükleri}*, her türlü mukâvemet fikrini ref' etti *{ortadan kaldırdı}*. Kureyşîlerin ve Mekke sekenesinin kısm-ı azamı Peygamber'in vaz ettiği şerâiti icraya müsaraat *{sürat}*
[V/333] gösterdi. Kimisi kendi evlerine kapandı. Kimisi Ebû Süfyân'ın evine çekildi. Bazıları da mabedin etrafında toplandılar. Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebî Cehil ve Süheyl b. Amr gibi bazı müferritler Peygamber'e bu kadar cebinâne *{korkakça}* arz-ı teslimiyet etmek istemediler. Dostlarını silahlanmaya davet ettiler. Bir mukavemet hazırlamaya kalktılar. Onların bu davetine Kureyşîlerden bazılarıyla Bekirler ve Hüzeyller icabet ettilerse de artık Peygamber'in keyfine münkâd *{itaatkâr}* bir halde kalmış olan şehrin mukadderatını *{kaderini}* değiştirmekten aciz bir ekalliyet *{azınlık}* vücûda getiriyorlardı.[142]

§61. Ertesi sabah Muhammed, arzu ettiği kansız muzafferiyeti temin etmek üzere elzem gördüğü emirleri verdikten sonra bütün ordusuyla ilerlemeye başladı. Askeri dört kısma ayırdı. Bunlar dört muhtelif noktadan Mekke üzerine yürüyeceklerdi. Bu sûretle Muhammed'in gerek kesret-i adediyyeden *{sayısal çokluktan}* gerek hüküm-ferma *{hüküm süren}* olan inzibât-ı katiyyeden dolayı hâiz olduğu muvaffakiyeti *{başarıyı}* Kureyşîler daha iyi takdir edebileceklerdi. Kollardan biri Zübeyr'in kumandasına verildi, (o) Kudâ tarafından Mekke üzerine yürümek emrini aldı. İkinci kol, Sa'd b. Ubâ-

141 Hîşâm, 816; Vâkıdî Wellhausen, 333.
142 Hîşam, 815; Vâkıdî Wellhausen, 333.

de'nin kumandası altında idi. Oğlu Kays alemdarlık ediyordu. Bu kuvvet Kudâ[143] tarafından Mekke'ye girecekti.[144] Hâlid b. [V/354] Velîd'in kumandası altında bulunan üçüncü kol, Lît tarafından Mekke'ye girmek emrini almıştı. Dördüncü kola bizzat kumanda eden Peygamber, Azâhir cihetinden Mekke'ye girmeyi kararlaştırmıştı. Aynı zamanda Peygamber, hâric-i ez-hukuk *{kanun dışı}* ve katlleri caiz ilan ettiği bazı kimseleri müstesna olmak üzere sair bütün Mekkelilerin bağlarının ve emvâllerinin *{mallarının}* tahrîbinden ictinâb edilmesi *{sakınılması}* emrini de verdi.[145] Peygamber Mekke üzerine yürürken hiçbir mukâvemete tesadüf etmedi. Çünkü Muhammed tarafından bahş edilen şerâit *{şartlar}* neticesinde Ebû Süfyân'ın vermiş olduğu nasihati hemen bütün Mekkeliler kabûl etmişlerdi. Mekke ahalisi silahlarını bırakarak evlerine çekilmişlerdi. Yollar hâlî *{boş}* idi. Yalnız bir noktada, Lît'te Safvân'ın, İkrime'nin ve Süheyl'in kumandası altında müfritler *{haddini aşanlar}* mukâvemet-i azîmeyle *{büyük direnişle}* toplanmışlardı. Burada ufak bir müsâdeme *{çatışma}* vukû'a geldi. Hâlid b. Velîd, Eslemlerden, Süleymlerden, Müzeyneler-

143 Not-1 [V/335] Feth-i Kâf ile Kadâ, Kâbe'nin yukarı kısmında Zû-Tuvâ istikametinde bir mevki idi. Damm-ı kâf ile Kudâ ise yine Zû-Tuvâ istikametinde olmakla beraber Mekke'nin aşağı kısmında, sonradan Şi'b eş-Şafiiyyîn denilen yol kurbunda *{yakınında}* (Yâkût, dördüncü cild, 241) idi. Bunu Küdâ şeklinde mi yoksa Kudâ şeklinde mi yazmak lazım geleceği kati sûrette malûm değildir (Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1633, not f). Rivâyete nazaran Mekke'ye Ramazân'ın 20. Cuma günü girilmiştir (Ezrakî, 80, satır 17).

144 Yâkût'a bakınız, [V/334] dördüncü cild, 241.

145 Not-2 [V/336] Aşağıda, § 73. ve müteâkib fıkralara bakınız. Mevcûd bir hadîs eğer sahîh ise, Müslüman ordusunda vahşiyâne bir cebir ve şiddet ve gârat *{yağma}* hırsı da vardı. Peygamber, seferin netice-i matlûbiyesini *{istenilen netice}* ihlâl etmemek için buna şiddetle mümânaat *{mani olma}* mecburiyetini hissetti. Sa'd b. Ubâde, Mekke'nin zabt-ı sabahı şehir üzerine yürürken mukaffa *{uyaklı}* bir nesr ile şu sözleri okumuştu: "Bugün hûnîn *{kanlı}* bir müsâdeme günüdür. Memnû *{yasak}* olan şeyler bugün mübahtır!" Muhâcirînden biri bu manidar sözleri işitince Hazreclerin reisinin beslediği emelden telaşa düşerek hemen işi Peygamber'e haber verdi. Bunun üzerine Peygamber, Ali b. Ebî Tâlib'e dönerek dedi ki: "Git hemen kendisini bul, elinden bayrağı al. Bayrak ile sen Mekke'ye gireceksin." (Hişâm, 816; Taberî, birinci cild, 1636).

den, Cüheynelerden ve sair kabilelerden mürekkeb bir kuvvet ile düşmanı kolayca firara mecbur etti ve içlerinden İbn İshâk'a nazaran 12, 13 kişiyi, Vâkıdî'ye nazaran 24 Kureyşî ile 4 Hüzeylî'yi öldürdü.[146] Firariler kaça kaça Hazvere'ye kadar gittiler. Hatta bazıları dağların tepelerine tırmandılar. Birçoğu ise silahlarını attılar. Son dakikada Ebû Süfyân'ın nasihati-
[V/335] ni kabûl ile evlere kapandılar. Orada, Muhammed'in ahdi mucibince *{gereğince}*, hepsi taht-ı emniyette idiler. Bu meyanda hadîs bilhassa Himâs b. Kays b. Hâlid ed-Dîlî'yi hatırlıyor. Sabahleyin kendisine bir Müslüman köle getireceğini mağrurane söylemişti. Hâlbuki harbden firarî sıfatıyla avdet etti, eve kapandı. Kendisini korkaklıkla itham eden zevcesinin istihzâlarına *{alaylarına}* karşı yalnız bir beyt okuyarak arz-ı mazeret eyledi. Muhammed, Lît tarafından Hendeme'de Kureyşîlerin silah isti'mâl ettiklerini *{kullandıklarını}* haber alınca pek hiddetlendi. Fakat işin ne sûretle neticelendiğini anladıktan sonra sükûnet buldu. Sair kollar hiçbir mukâvemete müsadif olmaksızın *{rastlamaksızın}* Hacûn'a kadar ilerlediler. Orada

[V/336] 146 Not 3 Handeme Müsâdemesi'nde yalnız iki üç Müslüman öldü: (1) Kürz b. Câbir b. Hisl b. Lâhib b. Habîb b. Amr b..Süfyân b. Muharîb el-Kureşî el-Fihrî. Evvelce, Muhammed'e karşı harb etmiş müşrik reüsâsından idi. Medine arazisine yaptığı akın birinci Bedir denilen seferin icrasına sebebiyet vermişti (İkinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 19). Sonra İslamiyet'i kabûl ile birçok münasebetle kahramanâne harb etmişti (Hacer, üçüncü cild, 582-584, numara1507: Esîr, Esed, dördüncü cild, 236-237); (2) Hâlid el-Eşkar (yahut Eş'ar) el-Huzâî, Hizâm b. Hâlid'in büyük babasıdır. Onu İbn Ebü'l-Ciz el-Cümahî öldürmüştür. Her ikisi de Benî Ka'blardandır (Hacer, birinci cild, 855, numara 2196; Esîr, Esed, ikinci cild, 84). İbn İshâk bu ikinci numaradaki zâta [V/337] Huneys b. Hâlid el-Eş'arî b. Rebî'a diyor ve Hâlid b. Velîd'in süvarilerinden: (3) Seleme b. Meylâ el-Cühenî'nin de maktûl düştüğünü ilave ediyor. Handeme Müsademe'sinde 24 Kureyşî maktûl oldu (Hişâm, 817-818; Vâkıdî Wellhausen, 335, 351; Taberî, birinci cild, 1637-1638).
Bu haberler Urve'nin mektubunda verilen malûmâta tevafuk etmezler *{uymazlar}* (§ 39. fıkraya bakınız). Çünkü o mektuba nazaran iki Müslüman Mekke'nin öte tarafında kurulan bir pusuya düşerek vefât etmiştir. Hâlid b. Velîd'in askerleri arasında değildiler. Bir de ikinci numaradakinin ismi başka türlüdür. Yani İbnü'l-Eşkar yerine İbnü'l-Eş'ar diye muharrerdir. En kadîm rivâyete ehemmiyet verirsek Vâkıdî'nin kaydettiği ismin farklı olması sadece bir müstensih *{yazar}* hatasıdır diyebiliriz.

bayraklar dikildi. Civara da Peygamber'in çadırı rekz olundu *{yerleştirildi}*.[147]

§62. Mekkelilerin kâffesi *{tamamı}* Müslümanlardan kor- [V/337]
karak evlere kapanmış değil idiler. Bir takım Kureyşîler, Ashâb-ı Peygamber'den bazılarıyla yakın karâbetlerine *{hısımlığına}* güvenerek Muhammed'in ordusunun önüne çıkmak cesaretini gösterdiler. Gerek İbn İshâk gerek Vâkıdî, Ebû Bekir'in babası olan ihtiyar âmâ Ebû Kuhâfe'nin hadîsini kaydediyorlar. Ebû Kuhâfe henüz gayet genç olan kerîmesi Kureybe'ye kendisini Ebû Kays dağının tepesine kadar götürmesini ve cereyan eden vakâyı'ı oradan seyrederek anlatmasını söylemişti. Çocuk vadilerin Müslüman muhâribleriyle simsiyah olduğunu görünce korktu. İhtiyar babasını titreye titreye şehre döndürdü. Biraderi Ebû Bekir'in Müslüman asâkiri *{askerler}* içinde olduğunu söyleyerek kendisini teskin etmek isteyen babasının sözleri çocuk üzerinde hiçbir
tesir yapmıyordu. Çocuğun korkmakta hakkı olduğu anlaşıl- [V/338]
dı. Çünkü eve varmadan evvel bazı Müslüman süvarileri kendilerine yetiştiler, boynundan gümüş bir gerdanlığı aldılar. Sonra Ebû Bekir'in o kadar gayret ve taharriyatına *{araştırmalarına}* rağmen bu muameleyi kimin yaptığı anlaşılamadı, gerdanlık bulunamadı.[148]

§63. Peygamber'in maskat-ı re'sine *{doğum yerine}* bir hâkim-i mutlak halinde girmesini başka hiçbir hâdise ihlâl etmedi.[149] Muhammed kendi deri çadırını Ebtahlarda Hacûn'da

147 Hişâm, 816-818; Vâkıdî Wellhausen, 334-335: Taberî, birinci cild, 1632 -1637.

148 Hişâm, 815-816; Vâkıdî Wellhausen, 334.

149 Not-1 [V/338] Muhammed'in Mekke'ye duhulüne *{girişine}* taalluk eden *{ilgilendiren}* ikinci derecedeki vakây'ı arasında, Ali'nin hemşiresi ve Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî'nin zevcesi Ümmü Hânî Hind bt. Ebî Tâlib'in zevcinin akrabasından Abdullah b. Ebî Rebî'a ile Hâris b. Hişâm'ı evine kabul ederek Peygamber nezdinde haklarında şefaatte bulunduğu ve nihayet kardeşi Ali onlarla katle teşebbüs ettiği halde ikisinin de aflarını istihsâl eylediği *{elde ettiği}* hikâye olunuyor. İbn İshâk, Abdullah'ın yerine Züheyr b. Ümeyye b. Mugîre diyor (Hîşam, 820; Vâkıdî Wellhausen, 335-336, zevci hakkında âtîdeki § 74. fıkraya bakınız).

kurdurdu. Çünkü hicretten sonra Medine'ye yaptığı üç ziyarette bir çatı altında uyumak istememiş, her defasında aynı mahalde kurdurduğu çadırında kalmıştır. Amcazâdesi Akîl b. Ebî Tâlib'e satmış olduğu evini o da başkasına satmıştı. O sûretteki Mekke'de bir evi kalmamıştı. Muhammed bu sefere zevcelerinden Seleme ile Meymûne'yi beraber götürmüştü.[150]

[V/339] §64. Müslüman müverrih *{tarihçi}* ve fukahâsı *{fıkıhçılar}* Mekke'nin fethini hangi sınıf fütûhât *{fetihler}* arasına idhâl *{dâhil}* etmek lazım geleceğini tayin için epeyce münakaşa etmişlerdir. Şehr-i mukaddes Muhammed tarafından silah elde, hücum ile mi zabt edilmişti, yoksa müzakere neticesinde şehir arz-ı teslimiyet sûretiyle mi zabt olunmuştu? Büyük fakih Şâfiî [vefâtı: 204] Mekke'nin bil-hücum zabt edildiği fikrinde olduğu halde daha kadîm bir salâhiyettar *{yetkili}* zât olan Ebû Hanîfe [vefâtı: 150] şehrin müzakere neticesinde arz-ı teslimiyet sûretiyle Peygamber'in eline geçmiş olması şıkkını tercih etmiştir.[151] Mes'ûdî de bu mevzu(y)u münakaşa etmektedir.[152]

Görev Dağılımı

Mekke'de Vezâif ve Muhammed'in Mev'izası *{Nasihati}*

§65. Peygamber şehre Hacûn mevki(s)ine kadar girince biraz dinlendi, yol tozlarını sildi, Kasvâ namındaki deveye bindi, baştan ayağa kadar müsellah olduğu halde Kâbe'ye doğru ilerledi. Yanı sıra deve üstünde Ebû Bekir kendisine refakat ediyordu. Askerleri kemal-i şevk *{tam bir istek ve arzu}* ve meserret *{sevinç}* içinde yolun iki tarafına dizilmişlerdi. Hacûn ile Hendeme arasındaki bütün mesafe insan, deve, bârgîr *{beygir}* deryası halinde idi. Muhammed Kâbe'nin yanına gelince, deveden inmeden asasıyla taşa dokundu. Bir tekbir getirdi. Mabed'in etrafında sıralanmış olan binlerce Müslümanlar âvâz-ı bülend *{yüksek ses}* ile tekbiri tekrar ettiler. Ni-

150 Vâkıdî Wellhausen, 335.
151 Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 150.
152 Tenbîh'e bakınız, 261.

hayet Peygamber susulmasını emretti. Sonra, küçük mabed [V/340]
etrafında devesiyle yedi kere tavâf etti. Muhammed b. Mesleme deveyi çekiyordu. Mekkeliler, Mekke civarındaki tepelere çıkarak oradan Peygamber'in ve ashâbının harekâtını seyrediyorlardı. Rivâyete nazaran Kâbe'nin etrafında üç yüz atmış taş sanem *{put}* vardı. Taş parçaları kurşun ile birbirine tutturulmuştu. Hepsinin en büyüğü olan Hübel sanemi Kâbe'nin kapısının karşısında merkûz *{saplanmış}* idi. İsâf ile Nâile de Vâkıdî'nin zamanında kurbanların kesildiği noktada idiler. Peygamber Kâbe'yi tavâf ettikçe uzun asasının bir işaretiyle sanemleri birbiri arkası sıra kırdırdı. Hatta hadîsin rivâyetine göre Peygamber'in asasının bir işaretiyle sanemler kendi kendiliğinden yere düşüyorlardı. Fakat bu sonra mübalağa edilmiş bir rivâyettir. Yedi kere tavâf tamam olunca Muhammed deveden indi. Yayan olarak "Makama" kadar gitti. Vâkıdî'nin rivâyetine göre o zaman Makam, Kâbe'ye bitişik idi. Peygamber orada iki rekât sâmitâne *{sessizce}* bir namaz kıldı. Sonra Zemzem kuyusuna gitti. Orada, bir rivâyete göre Abbâs, bir rivâyete göre Ebû Süfyân b. Hâris kendisine bir kova verdi. Sonra Kâbe'ye dönerek Hübel saneminin hedmini *{yıkılmasını}* emretti. Bu tahrib ameliyesine bizzat nezaret etti. Ne yaptığını merak ile seyreden müminîn kalabalığı arasında Bilâl'i, Osman b. Talhâ'ya gönderdi. Kâbe'nin anahtarları onda idi. Derhâl anahtarları vermesini emretmişti. Osman, [V/341]
ibtidâ *{önce}* karısının teşvîkiyle anahtarları vermek istemedi. Fakat biraz düşündükten sonra, Müslümanların tehditkâr vaziyetinden korkarak, itaat gösterdi. Anahtarları Peygamber'e bizzat teslim etmeye kalktı. Rivâyete göre kurnaz Abbâs anahtarları kendisi almak ve bu sûretle yeni bir imtiyâz elde etmek yani Kâbe'nin muhafızı olmak için elini uzattı. Fakat Muhammed ihtiyatkâr *{tedbirli}* davrandı. Doymak bilmez amcasının hırsına mukâvemet gösterdi. Anahtarları o zaman Abbâs'a vermediği gibi sonra da vermedi. Muhammed'in Kâbe'nin dâhilinde bulduğu şeyler hakkında rivâyetler muhteliftir. Hatta bir rivâyete nazaran, Kâbe'nin içine Muhammed değil Ömer ile Osman girmişler ve oradaki putları kırmışlar-

dır. Rivâyet olunduğuna göre Muhammed ağaçtan mamul bir güvercini bizzat kırmıştır. Dâhilde duvarda muhtelif melek resimleri vardı. Hatta elinde oklarla İbrahim'in resmi denilen bir resim de görülüyordu. Muhammed bir kova su getirterek esvâbının ucunu ıslattı ve onunla duvardaki bütün resimleri sildi. Mamafih bir rivâyete göre, İbrahim'in resmine karşı istisnaî bir muamele yapmıştır. İhtimal ki bu haber doğru değildir. Fakat herhalde, Arabların ruhunda sanemperestlik ne kadar derin kökler salıyormuş olduğunu göstermek hususunda faydası vardır. Arabistan'ın en büyük mabedinin dâhilindeki bu tathîr ameliyesi *{temizleme işlemi}* bittikten sonra
[V/342] Peygamber, Üsâme, Bilâl ve Osman b. Talhâ ile birlikte mabede kapandı, iki rekât namaz kıldı. Sonra, kapı tekrar açıldı. Muhammed, kapının iki kenarına elleriyle dokundu, mabedin anahtarlarını herkesin gözü önünde esvâbının koluna idhâl etti. Sonra, söz söylemek istediğini bir işaret ile anlattı.[153]

153 [V/342] (Hişâm, 820-822, 824-825; Vâkıdî Wellhausen, 336-338; Belâzurî'ye bakınız, 40, esnamın *{putların}* tamamen tahrib-i ameliyyesi fetih günü vuku'a gelmeyip daha uzun bir zaman işgal ettiğini, buna Abbâs b. Esîd(in) memur edildiğini, Mekke'de esnam tahrib edildiği sırada Muhammed'in Huneyn ve Tâif muharebeleriyle meşgul olduğunu söylüyor. Ezrakî, 111, satır 13 ve müteâkib satırlar, Kâbe dâhilinde bulunan resimler hakkında daha fazla tafsilât *{açıklamalar}* verir. Bu meyanda İsa'nın ve Meryem'in resimleri(nin) de bulunduğunu ve bunların silinmesine Muhammed'in müsaade etmediğini hikâye ediyor, aynı eserin 112. sahife(si)nin 15. satırına bakınız. Ezrakî'nin 112. sahifesinde Kâbe'nin bir nevi planını görüyoruz. Çatısı ikişer ikişer tertib edilmiş altı sütûna istinâd ettiği rivâyet olunuyor. Buhârî, birinci cild, 137, satır 1 ve müteâkib satırlar.)

Not-1 [V/342] Belâzurî (48, satır 2) şâyân-ı dikkat bir hadîs kaydediyor. Eğer sahîh ise, büyük bir ehemmiyet-i tarihiyyeyi hâiz olmak icâb eyler. Şeybân'dan, o Ebû Hilâl er-Râsibî'den, o da Hasan'dan rivayetle: "Halife Ömer, Allah yolunda sarf etmek için Kâbe'nin hazinesini müsadere etmek istedi. Fakat Übey b. Ka'b el-Ensârî kendisine dedi ki: [V/343] Ya emirü'l-mü'minîn, senden evvel arkadaşlarından daha iki kişi vardı. (Peygamber ve Ebû Bekir). Eğer yapmak istediğin şey doğru olsa idi senden evvel onlar yaparladı." Demek oluyor ki Muhammed Kâbe'de kıymettâr bir takım eşya bulmuş ve müşriklerin nezrlerinden ibaret bulunmakla berabar bunlara hürmet göstermiş, ihtimal ki Kureyşîlerin hissiyatına pek dokunmak istememiştir. Ebû Bekir'de daha mühim sair *{başka}* işlerle meşgul olduğu ve her şeyde Peygamber'in harekâtına imtisal eylediği *{boyun eydiği}* cihetle hazineye dokunma-

§66. Gerek İbn İshâk gerek Vâkıdî, Peygamber'in Kâbe et- [V/343]
rafında toplanmış olan halka îrâd ettiği *{dile getirdiği}* nutkun sûretini kaydetmektedirler. Bu iki rivâyetin ikisinin de vüsûk-ı şifahîsi *{sözlü güvenilirliği}* pek meşkuktur *{şüphelidir}*. Fakat anâsır-ı tarihiyye ile Peygamber'in nutuklarının az çok doğru hatıraları ile kaleme alınmış oldukları cihetle, bunu menbalarda olduğu gibi, mufassalen *{izahen}* derc ediyoruz *{koyuyoruz}*. İbn İshâk'ın rivâyeti: "Lâ ilâhe illâllah. Allah birdir, şerîki *{ortağı}* yoktur. Vaadleri tahakkuk etmiş *{gerçekleştirmiş}*, kavli *{sözü}* galebe çalmıştır *{üstün gelmiştir}*! Düşman kuvvetlerini (el-Ahzâb) dağıtan yalnız O'dur. İrsî her türlü imtiyaz, her türlü kan hukuku yağma edilen emvâl [V/344]
{mallar} için her türlü mutâlebât *{istekler}* şimdi iki ayağımın altında bulunuyor. Yalnız mabedin muhafazası (Sidânetü'l-Beyt) ve hacılara su vermek (Sikâye) hakkını bundan istisna ediyorum. Gerek taammüd *{kasıtlı}* olmadığı halde bir katle benzeyen her insan ölümü için gerek kırbaç yahut baston darbesiyle vukû'a gelecek bir ölüm için yüz deve diyet verilecektir. Bunların kırkı gebe olacaktır. Ya Kureyş! Allah şimdi sizden müşriklik kibrini, ecdadın asaletini, gururunu ref' etti *{ortadan kaldırdı}*. Bütün insanlar âdem neslindendirler. Âdem ise toz topraktan halk olunmuştur! *{yaratılmıştır}*" Sonra, Muhammed Kur'an'ın XLIX, 12. ve müteâkib *{sonraki}* ayetlerini tilavet etti *{okudu}*: Ey nâs, biz sizi kadın ve erkek olarak halk ettik *{yarattık}*. Irklara ve kabilelere ayırdık. Ta ki Allah'tan en çok korkanlar arasında bulunursanız Allah'ın nezdinde en çok mazhar-ı lütuf olanlar arasında bulunduğunuzu teslim edesiniz." Sonra, Muhammed şu sözlerle

mıştır. Yalnız Ömer kadîm müşrikliğin bu son izini de ortadan kaldırmak arzusuna düştü. Übey'in itirazını halife, nazar-ı itibare aldı mı almadı mı? Hadîsin sükûtuna bakılırsa bu itiraz nazar-ı ehemmiyete alınmış olmak lazım gelir. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre hazine, İslamiyet ve müşriklik mefhûmlarının bir karışıklığına delil halinde bir müddet orada kaldı. Bu mefhûmlar Kâbe ibadeti vasıtasıyla birbirlerine birleşiyorlardı. Kâbe ibadeti Arabistan'da pek kuvvetli hükümrân olduğu için Muhammed yeni dinin esaslı bir kısmı olarak onu kabûle mecbur olmuştu (10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 110, not).

mev'izasına *{nasihatlarına}* devam eyledi: "Ya Kureyş! Size ne yapmamı bekliyorsunuz?" Hazır bulunanlar hep bir ağızdan haykırdılar: "Hayır yap. Sen âlicenâb *{cömert}* bir kardeş, âlicenâb bir amcazâdesin!"[154]

[V/345] §67. Wellhausen tarafından toplanan hadîse göre Vâkıdî'nin rivâyeti: Muhammed, elleri Kâbe kapısının iki tarafına dayanmış, etrafında müctemi *{toplu}* bulunan halka âtîdeki *{aşağıdaki}* nutku îrâd etti *{söyledi}*:[155] Kur'an'ın XII, 92. ayetinden söze başladı: "Bugün size hiçbir itâb *{azarlama}* tev-
[V/346] cih edilmiyor *{yönlendirilmiyor}*! Allah sizi affediyor. Çünkü Gafûru'r-Rahîmdir, ilâ âhir." Sonra, Peygamber hâzırûnu bir-

154 Hişâm, 821; Taberî, birinci cild, 1642.
Not-1 [V/344] İbn Hişâm tarafından kaydedilen İbn İshâk'ın metninde [V/345] Peygamber'in iddia olunan bu mev'izasının *{nasihatlerinin}* sözleri İbn İshâk'tan "bir âlim"den diye zikrediliyor, hiçbir isnâd gösterilmiyor. Taberî, daha itinakâr davranarak bize bir isnâd gösterir. Buna bakarak mev'izanın derece-i sıhhati hakkında bir hüküm verilebilir. İbn İshâk [vefâtı: 151], bunu Ömer (yahut Amr) b. Mûsâ b. Vecîh'ten, o da Katâde b. Di'âme es-Sedûsî [117]den işitmişti. İsnâd burada bitiyor. Görüyoruz ki mev'iza *{öğüt}* ikinci asr-ı hicrî mahsulat-ı edebiyyesindendir (Goldziher'e bakınız, Muh. Stud., birinci cild, 70 ve müteâkib sahifeler). Bu mev'izanın hangi anâsır *{unsur}* ile tertib edildiğini tayin etmek hemen hemen muhâldir *{imkânsızdır}*. Fakat herhalde menâbi'in pek emin olmadığına hükmedebiliriz. Filhakika malûm olduğu üzere Katâde, Enes b. Mâlik'in [vefâtı: 93] tilmîzidir. Enes b. Mâlik ise Muhammed zamanına ait hadisleri kısm-ı azamı mevzu malûmât ile pek çok şişirmeye en ziyâde uğraşmış olanlardan biridir (medhale bakınız, § 26, not 1). Mamafih, nutuk metninin Muhammed'in ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}* ashâbına îrâd ettiği mev'iza *{öğüt}* numunelerine göre tertib edilmiş olması muhtemeldir. O mev'izaların *{öğütlerin}* üslublarına ashâb alışkın olmak iktizâ ederdi *{gerekirdi}*. İhtimal ki Enes b. Mâlik bile bazı mev'izaları *{nasihatları}* bizzat Peygamber'den dinlemiştir. Çünkü Enes b. Mâlik pek küçük yaşta, Peygamber'in hayatına yetişmişti.

155 Not-1 [V/348] Burada şu noktayı hatırlatmak icâb eder ki Halife Ömer zamanına kadar Kâbe mabedi adeta Mekke evleri arasında, gayet dar bir yerde boğulmuş gibi idi. Etrafındaki meydan ve duvar Muhammed'in vefâtından sonra yapılmıştır (Belâzurî'ye bakınız, 46, satır 3; Ezrakî, 306 ve müteâkib satırlar). Binaenaleyh Peygamber'in hayatına dair ehâdîsde Kâbe etrafındaki açık meydan, meydana girilecek kapı, avlu duvarı ve saireye dair görülen malûmât hep muhaddisler tarafından bilahare uydurulmuş ve ilave edilmiş şeylerdir. Bunlar Kâbe'nin Muhammed zamanında da sonraki halde olduğunu zannediyorlardı.

birlerinden gördükleri hakaret ve fenalıkları affetmeye ve unutmaya davet etti. Müşriklik zamanından faiz veya kan diyeti olarak kalan bütün hukuk artık ortadan kalkmıştı. Yalnız mabedin muhafızlığı (Sidâne) ile hacılara su vermek (Sikâye) haklarından başka her türlü müşriklik imtiyâzâtı *{ayrıcalıkları}* lağv olundu *{kaldırıldı}*. Bir kölenin baston yahut kamçı darbesiyle ister taammüden *{bilerek}* ister bila-taammüd *{bilmeyerek}* katli için yüz dişi deve diyet verilecekti. Bu develerin kırkı gebe olacaktı. "Ecdad ile iftihâr keyfiyyetine Cenab-ı Hak hâtime *{son söz}* çekti. Hepiniz Âdem neslinden geliyorsunuz, Âdem ise toz topraktan halk olunmuştur. İçinizde en ileri mertebede olan, Allah'tan en çok korkandır. Allah, Mekke arazisini herkese mukaddes kılmıştır. Benden evvel hiç kimse Arzü'l-Haram'a giremedi. Benden sonra da kimsenin girmesine müsaade olunmayacaktır. Hatta bana bile yalnız kısa bir müddet için bu müsaade verilmiştir. Bu arazi dâhilinde hayvanları avlamak, idâh ağaçlarını kesmek, yolunu kaybedip buraya girmiş develeri boğazlamak, yeşillikleri koparmak memnû'dur." Abbâs lakırdıyı keserek: Izhırdan (Schoenentum, muattar *{kokulu}* bir nebat) mâ-adâ *{dışında}*, dedi. Çünkü ölüleri gömmek ve evlere çatı yapmak için onları kesmek mutlaka lazımdır. Peygamber bir an sükûttan sonra [V/347] tasdik etti: Izhırdan mâ-adâ *{dışında}*, dedi. Sonra devam etti: "Varisin hukuku vasiyetnameye tabi değildir. Evlad-ı firâş[156] izdivaca aittir. Zânîye taş[157] yaraşır.[158] Kadın kendi malını ancak kocasının muvafakatıyla hibe edebilir. Bir Müslüman diğer Müslümanın kardeşidir. Müslümanlar hep kardeştirler, diğerlerine karşı tek bir el halindedirler. Dökülen kan için müttehiden *{birlik olarak}* hareket ederler. İçlerinde en hakîr *{itibarsız}* bulunanlar için bile böyle bağlıdırlar. En ufak bir

156 Hazırlayanın Notu: Çocuk doğduğu aileye aittir.

157 Hazırlayanın Notu: Zina edene çocuk verilmez.

158 Not-2 [V/348] Tabir-i âhirle *{başka bir ifadeyle}*, bir çocuğun babasını taharrî etmek *{araştırmak}* memnû'dur. Dünyaya gelen çocuk kimin yatağında tevellüd etmişse *{doğmuşsa}* onundur. Yani bir adam, çocuğunun mahsul-i zina olduğundan şübhe etse bile onu reddedemez. Zanî recm cezasına mahkûmdur (Vâkıdî Wellhausen, 338, not, 5).

şey bile onları kati bir mecburiyet ile birbirlerine rabt eder. Bir kâfir için bir Müslümanı öldürmek caiz değildir. Bu hüküm Müslümanlara muâhedât-ı husûsiye *{anlaşma şartları}* ile bağlı olan Yahudiler ve Hristiyanlar hakkında cârîdir *{geçerlidir}*. Muhtelif dinlere mensûb olanlar birbirlerinin mirasına nâil olamazlar. Öşür vergisi Müslümanlardan evlerinde ve ikametgâhlarında tahsil olunmak icâb eder. Fakirleri vergi tahsildarları için münâsib gelecek yere götürmek mecburiyeti yoktur. Amcalarla yeğenler arasında izdivac caiz değildir. Beyyine *{delil}* müddeî *{davacı}* içindir. Müttehem *{şuçlanan}*, ithamı reddettiği vakit yemin müttehim *{zanlı}* içindir. Bir kadının üç günlük bir seyahat yapabilmesi ancak kendisine nikâh düşmeyen akrabasından biri refakat ederse caizdir. Sabah ve ikindi namazları kazaya bırakılamaz. İki gün oruç tutmak memnû'dur. Biri kurban günü (10 Zilhicce) diğeri îd-i fıtr *{Ramazân Bayramı}* günü. İki tarz-ı telebbüs *{giyinme}*
[V/348] memnû'dur: Biri âzâ-yı tenâsüliyeyi meydanda bırakacak sûrette bir hirmaniye sarınmak, diğeri de sammâya[159] *{örtüye}* bürünmek. Zannederim ki sözlerimi iyice anladınız.[160]

[V/349] §68. Muhammed mev'izayı *{öğütü}* bitirdikten sonra oturdu. Elinde Kâbe'nin anahtarını tutuyordu. Sonra, anahtarı

159 İnsanın bir elbise ile vücudunu elini bile dışarı çıkaramayacak şekilde kapatmasıdır. Bu hususta İbn Kuteybe şöyle demiştir: "Bu tür örtünme, bütün menfezleri kapattığı için sammâ olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu haliyle insan, deliksiz sağlam kayaya benzemektedir." Fıkıh âlimleri ise şöyle demiştir: "Sammâ şeklinde örtünme, kişinin bir parça beze bürünüp bezin bir ucunu omzuna atmasıyla gerçekleşir. Ancak bu durumda avret mahalli açıkta kalır."

160 Vâkıdî Wellhausen, 338-339; Belâzurî, 42, satır 3 ve müteâkib satırlar. Not-3 [V/348] Bu mev'iza *{öğütler}* birçok noktada Peygamber tarafından Haccetü'l-Vedâ esnasında (10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 77) söylenen meşhur mev'izaya benziyor. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre ona bakılarak muhaddisîn tarafından uydurulmuş bir şeydir. Mamafih, bu vesika ikinci asr-ı hicriyyede bilhassa Arablarla gayr-ı Arablar arasındaki münazaaya *{çekişme}* taalluk eden *{ilgilendiren}* [V/349] noktada, Müslüman dünyasına hâkim olan hissiyatı gösterdiği için, bu bahse ilerde daha mufassal *{ayrıntılı}* sûrette avdet edeceğiz. Binaenaleyh ileride daha vâzıh *{açık}* ve mufassal sûrette söyleyeceğimiz şeyleri burada zikre hacet görmüyorum.

merasim-i mahsûsa ile Osman b. Talhâ'ya verdi. Bu, mabedin muhafazası hakkını kendisine ve bi'l-irs *{miras yoluyla}* ailesine verdiğinin alâmeti idi. Aynı zamanda amcası Abbâs'a hacılara su vermek hakkını da aynı sûrette merasim ile bahşetti.[161]

§69. Bu vezâif bitince, Safâ kayası üzerine oturmuş olan Peygamber herkesi kendisine arz-ı hürmet ve tazime *{yüceltmeye}* ve Rasulullah sıfatıyla kabûl etmeye davet eyledi. Oturduğu yerin aşağı tarafına Peygamber'in yanına Ömer b. Hattâb geldi ve Muhammed namına Mekke ahalisinin re'ylerini *{fikirlerini}* topladı. Herkes Allah'a ve Peygamber'ine her emir edecekleri şeyde itaat-i mutlaka ahd etti. İbtidâ *{önce}* erkekler, sonra kadınlar sıra ile geçtiler. Kadınların arasında Ebû Süfyân'ın zevcesi ve Peygamber'in meşhûr düşmanı Hind bt. Utbe de vardı.[162] Hind, katli helal ilan edilenlerden biri idi. Fakat zevci sahib-i nüfuz Ebû Süfyân'a karşı bir eser-i riayet [V/350] *{saygı belirtisi}* olmak üzere Muhammed kendisini affetti.[163]

§70. Vakanın azîmeti muhaddisîni, harika-âlûd *{muhteşem}* bazı vakâyı' menkıbesi muhafaza etmeye sevk eylemiştir. Bu vakâyı' Mekke'de müşriklik hitamına *{sona ermesine}* bir işaret teşkil ediyordu. Malûm olduğu üzere, kadîm müşriklik ananesi ezmine-i kadîmede *{eski zamanlarda}* İsâf ile Nâile'nin Cürhüm kabilesinden bir erkek ve bir kadın olduklarını, Allah tarafından taş haline kalb edildiklerini, çünkü ihtirâsât-ı aşikânelerini tatmin için Kâbe içinde buluştuklarını iddia ederdi. İslamiyet de bunu bir hakîkat diye kabûl etmiştir.[164] Bu iki taşın başında Kureyşîler ibadet etmek, saçlarını tıraş etmek, bir kurban kesmek ve daha sair merasim-i diniyye yapmak itiyâdında *{alışkanlığında}* idiler. Mekke'de müşriklik ibadeti nihayet bulduğu zaman taşların birinden, birden bire, çırçıplak bir kadın ak saçlarıyla çıktı. Yüzünü tır-

161 Hişâm, 821; Vâkıdî Wellhausen, 339.
162 § 76. fıkraya bakınız.
163 Taberî, birinci cild, 1643-1644.
164 Medhale bakınız, § 69.

malıyor, hüngür hüngür ağlıyordu. Muhammed onu gördü ve dedi ki: "Bu Nâile'dir. Artık sizin tarafınızdan perestiş görmeyeceği için meyûs *{ümitsiz}* oluyor."

Kezalik, iddia olunduğuna göre, şeytan müddet-i hayatında üç kere bir nida-yı ıztırâb çıkarmıştır: Birincisi Allah tarafından tel'în edildiği *{lanetlendiği}* zaman, ikincisi Mu-
[V/351] hammed'in Kâbe'de ibadet ettiğini gördüğü zaman, üçüncüsü ve sonuncusu da Mekke Peygamber tarafından fethedilip sanemperestlikten tathîr olunduğu *{temizlendiği}* zaman. Bu münasebetle şeytan, cinlerine tevcîh-i hitab *{hitap ederek}* ederek Müslümanlar arasında şa'rı *{kavga}* neşr *{yayma}* ve ta'mîme *{genelleştirme}* çalışmaları için emir vermişti.[165] Çünkü artık müşrikliğin geri geleceği ümit olunamazdı.[166]

§71. Mekke havâlisini arzü'l-haram ilan ettikten sonra Muḥammed'in yaptığı iş bunun hududlarını tayin etmek olmuştur. Hadîse nazaran ilk hududu Cebrail'in tarifi üzerine İbrahim tayin etmişti. Sonra İsmail ve Kusay bunu tecdîd etmiştir *{yenilemiştir}*. Muhammed, Huzâalardan Temîm b. Esed el-Huzâî'ye hududların tanzimi *{düzenlenmesi}* için emir verdi.[167]

Halife Ömer kendi tayin ettiği bir komisyon vasıtasıyla tekrar bu hududu tecdîd ettirdi *{yenilettirdi}*. Komisyon dört a'zâdan terekküb ediyordu *{oluşuyordu}*: Mahreme b. Nevfel, Ezher b. Abdiavf, Huveytıb b. Abdiluzzâ[168] ve Sa'îd b. Yerbû. Sonra, Halife Osman ile Halife Muâviye hudud işaretlerini tecdîd ettirdiler ve bu vazifeyi aynı zevata *{kişilere}* tevdî eylediler *{bıraktılar}*.[169-170]

165 Medhale bakınız, § 193 ve müteâkib fıkralar.
166 Vâkıdî Wellhausen, 340-341.
167 Vâkıdî Wellhausen, 341.
168 § 75. fıkraya bakınız.
169 Vâkıdî Wellhausen, 341.
170 Not- [V/351] Halife Abdülmelik Mekke'ye hacca geldiği zaman Huzâa-
[V/352] lardan, Kureyşîlerden, Bekirlerden en ihtiyarlarını çağırtarak onlara Arzü'l-haramın hudud işaretlerini tecdîd etmek *{yenilemek}* emirini verdi. Bu işaretler tertib olunurken âtîdeki *{aşağıdaki}* husûsata dikkat olundu. Arzü'l-haramın her vadisinin suları müşterek araziye

§72. Namaz vakti gelince Muhammed, Bilâl'e Kâbe'nin çatısına çıkarak Müslümanları vazifelerine davet etmesi için emir verdi. Bu defa da, bir sene evvel hac esnasında olduğu gibi[171] Muhammed'in hareketi Kureyş rüesâsını pek müteellim etti *{üzdü}*. Rivâyet olunduğuna göre Hakem b. Ebi'l-Âs şu sözleri şöylemiştir: "Benî Cumahların kölesinin (Bilâl) Ebû Talha'nın binasının üstünde anırdığını işitmek tahammül-fersâ *{dayanılmaz}* bir şeydir!" Fakat Ebû Süfyân gibi bazıları, müfrit *{haddini aşan}* arkadaşlarına dillerini tutmalarını tavsiye ettiler.[172]

İslamiyet Düşmanlarına Tertib Edilen Cezalar

§73. Yukarıda, Muhammed'in Mekke'ye girmeden evvel maiyetindeki Müslümanlara Kureyş kanı dökmemeleri için emir vermiş olduğunu söylemiştik. Yalnız hariç-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilenler bundan müstesna idiler. Muhammed, on kişinin katli(nin) helal olduğunu ilan etmişti.[173] Baş- [V/353]
kaları da vardı ki, müfritler fırkasına mensûb oldukları halde Muhammed'in kolay muzafferiyetinden korktular, muhtelif sûretlerle kendilerine bir çare-i selamet aradılar. Süheyl b. Amr, Handeme Müsâdemesi'nden sonra kendi evine koşarak kapısını kapadı. Mamafih Peygamber'e karşı bedhâhane *{kötü}* hareketinden dolayı içinde bir korku ve azâb vardı. Oğlu Abdullah'ı, himaye taleb etmek üzere, Muhammed'in nezdine gönderdi. Muhammed, Abdullah'ı nezaketle huzuruna kabûl etti. Sahâbelerine dedi ki: "Hiç kimse Süheyl'e na-

mensûb olacaktı. Fakat müşterek arazinin vadilerinden hiçbiri, Ten'îm müstesna olmak üzere, sularını Arzül-harama akıtmayacaktı. (Vâkıdî Wellhausen, 341)

171 7. sene-i hiciyye(ye) bakınız, § 27.

172 Hişâm, 822; Vâkıdî Wellhausen, 343.

173 Not-1 [V/353] Mekke'ye girerken Muhammed'in haric-i ez-hukuku ilan ettiği kimseler şunlardır: (1) İkrime; (2) Habbâr; (3) İbn Ebî Serh (Abdullah b. Sa'd): (4) Mikyâs b. Subâbe el-Leysî: (5) Huveyris b. Nukayz: (6) Abdullah b. Hilâl b. Hatal el-Edremî ve dört kadın: (7) Hind bt. Utbe: (8) Sâre, ki Amr b. Hâşim'in azadlısıdır; (9) Kureynâ (Korinna?) ve (10) Kureybe, ki İbn Hatal'a ait iki mugannîdir *{kadın şarkıcı}*. Bazıları kendilerine Fertenâ ve Erneb de derler (Vâkıdî Wellhausen, 334; Taberî, birinci cild, 1639 ve müteâkib sahifeler; 1641-1642).

zar-ı itâb *{küçümseyerek}* ile bakmayacaktır. Onun gibi zeki ve asil bir adam İslamiyet'e bî-gâne *{ilgisiz}* kalamaz. Şimdi bütün eski gayretlerinin hiçbir şeye yaramamış olduğunu görüyor." Süheyl bu sûretle istihsâl-ı af etti. Peygamber'e Huneyn Muharebesi'nde refakat eylediyse de ancak daha sonra Ci'râne'de Müslüman oldu.[174]

[V/354] §74. Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî ile İbnü'z-Ziba'râ Necrân'a kaçtılar. Kaleye girmedikçe kendilerini taht-ı emniyette görmediler. İki firarînin anlattıkları şeyler Benî Hâris b. Ka'bları o kadar korkuttu ki suru tamire ve bütün mevâşîyi *{hayvanları}* cem'e *{toplamaya}* başladılar. Peygamber'in yakında vukû'a gelecek bir hücumuna karşı hazırlanmak istiyorlardı. Aradan biraz geçtikten sonra İbnü'z-Ziba'râ, şair Hassân b. Sâbit'in bazı beytlerinden Muhammed'in ulüvv-i cenâbına *{cömertliğine}* itimâd ederek evine döndü ve Muhammed'den pekiyi kabûl gördü. Hübeyre ise dostunun bu hareketinden ve bilhassa zevcesi Ümmü Hânî Hind'in[175] ihtidâsından pek müteellim oldu *{üzüntü duydu}*. Kederini ifade için bir şiir yazdı. Ölünceye kadar Necrân'da kadîm müşriklik dinine sadık bir halde yaşadı.[176]

§75. Huveytıb b. Abdiluzzâ,[177] Avf'ın bahçesine kaçtı. Ebû Zer tesadüfen kendisini orada buldu. Peygamber'in niyat-ı hasenesine *{iyi niyetlerine}* dair teminat vererek, ricası üzerine kendisine evine kadar refakat etti. Bunu haber alan Peygamber: "Biz, haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan ettiğimiz kimseler müstesna olmak üzere, herkese emniyet-i tâmme *{tam*
[V/355] *bir emniyet}* bahşettik." dedi. Huveytıb affolundu.[178]

§76. Müşriklik zamanında Muhammed aleyhindeki nefretleriyle temeyyüz etmiş olan birçok kadın, şimdi İslamiyet'i kabûl etti. Bu meyanda, haric-i ez-hukuk ilan edilenlerden

174 Vâkıdî Wellhausen, 343.
175 § 63. fıkra(ya), not 1(e), bakınız.
176 Hîşam, 826-828; Vâkıdî Wellhausen, 343.
177 § 71. fıkraya bakınız.
178 Vâkıdî Wellhausen, 344.

Hind bt. Utbe ile Ümmü Hakîm, Begüm, Hâlid'in hemşîresi Fâtıma, Hind bt. Münebbih de dâhildir. Bunlar, Peygamber'in çadırını kurmuş olduğu Ebtah'ta hep birden huzuruna geldiler. Zevcesinin, kerîmesinin ve Abdulmuttalib'in kadınlarının huzurunda, tebdil-i din ettiklerini *{din değiştirdiklerini}* söylediler. Hind, bütün refikaları namına idare-i kelâm ediyordu. Muhammed bunlara Kur'an'dan bazı fıkralar okudu, kendilerini taht-ı himayesine aldı. Mamafih, Hind'in arzusu vecihle onlara el vermedi. Bir rivâyete göre Peygamber elini bir kumaşın altına koymuş, kadınlara kumaşın öbür tarafına dokundurmuştur. Diğer bir rivâyete göre Peygamber elini su dolu bir kaba sokmuş. Kadınlar da sonra birer birer aynı hareketi taklid etmiştir.[179]

§77. Peygamber'in haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan ettiği kimseler arasında İkrime b. Ebî Cehil'de vardı. İkrime, Handeme mağlubiyetinden sonra, zevcesi Ümmü Hakîm bt. Hâris b. Hişâm'ı Mekke'de bırakarak Yemen'e kaçmıştı. Yukarı(da) ki fıkrada hikâye ettiğimiz vecihle Ümmü Hakîm, İslamiyet'i kabûl etmiş ve bu sayede Peygamber'den İkrime'nin affını rica ve istihsâl eylemişti. Bunun üzerine yanında bir Rum köle olduğu halde kocasını aramaya çıktı. Yolda kölenin fenalığından pek çok muzdarib oldu. Köle kendisine tecavüz etmeye kalktı. Benî Akların bir karargâhına vâsıl oluncaya kadar kölenin tazyîkatına *{baskısına}* mukâvemet gösterebildi. Orada Arablara köleyi tevkîf ederek *{alıkoyarak}* avdetine *{dönüşüne}* kadar saklamalarını rica etti. Seyahate devam ile nihayet kocasını buldu. O bir gemiye binmişti. Peygamber'in affını tebşir ederek *{müjdeleyerek}* kendisini Mekke'ye avdete *{geri dönmeye}* ikna eyledi. Muhammed, İkrime'yi memnuniyetle karşıladı. Sahâbelere pederi Ebû Cehil'in hatırasına hakaret etmemeleri için emir verdi. "Çünkü ölülere hakaret yalnız dirilere zarar verirdi!"[180] [V/356]

179 Vâkıdî Wellhausen, 344; Taberî, birinci cild, 1642, 1643-1644; Hacer, dördüncü cild, 820-821, numara 1095.

180 Hişâm, 819, 826; Vâkıdî Wellhausen, 344; Taberî, birinci cild, 1640-1641, 1645-1646.

§78. Müferrit rüesâdan biri olan Safvân b. Ümeyye de Handeme mağlubiyetinden sonra kaçtı. Yanında kölesi Yesâr olduğu halde Bahr-i Ahmer sahilinde Şuaybe'ye (yahut Cid-
[V/357] de) kadar gitti. Arkasından Umeyr b. Vehb de oraya gelince bunun kendisini katle memur olmasından korktu. Onun için Umeyr, Mekke'ye dönerse Peygamber'in tamamıyla affedeceğini tebşir *{müjdeleme}* edince pek memnun oldu. Mamafih bir hileden korktuğu cihetle, biraz tereddütten sonra Umeyr ona Peygamber'in feth-i Mekke günü başında bulunan bir sarığı gösterince emniyet getirdi. Peygamber, Umeyr'in memuriyet-i mahsûsaya hâiz bulunduğunun bir delili olmak üzere bu sarığı ona vermişti. Safvân Mekke'ye döndü. Peygamber ile ikindi namazından biraz sonra Kâbe kurbunda *{yakınında}* görüştü. Safvân İslamiyet'i kabûl veya red hususunda iki ay mühlet ve serbestî verilmesini taleb etti. Muhammed de cevaben dört ay mühlet verdiğini bildirdi. Safvân sonra Peygamber'in Hevâzinlerle Sakîfler aleyhindeki seferlerinde birlikte bulunmuş ve Ci'râne'de İslamiyet'i kabûl etmiştir. Orada Peygamber kendisine o kadar deve ve koyun hibe etmişti ki Safvân bu kadar ulüvv-i cenâbdan *{cömertlikten}* müteessir olarak *{etkilenerek}* ihtidâ etmişti *{Müslüman olmuştu}*. Bu hediyeler mukabilini bu sûretle ödemek istiyordu.[181]

[V/358] §79. Haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilenlerden biri aleyhinde Peygamber'in bilhassa bir kini vardı, bu da Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh idi. Abdullah bir hayli sene evvel İslamiyet'i kabûl etmiş, bir müddet Muhammed ile Medine'de muhâcir sıfatıyla bulunmuş, nâzil olan ayet-i Kur'aniyeyi kayd ve zabt etmişti. Fakat bu vazifeyi îfâ ederken metinde bazı tâdilât yapmak cürretini göstermişti. Mesela, Peygamber kendisine "Semî'un Alîm" (sıfat-ı ilahiyeden) kelimelerini imlâ ettiği zaman o bunları "Alîmün Hakîm"[182] sûretinde yazıyordu.

181 Demek ki bir kanaat-ı diniyyesi yoktu! Hişâm, 825-826; Vâkıdî Wellhausen, 345; Taberî, birinci cild, 1645: Hacer, ikinci cild, 497, burada Safvân'ın zevcesine Fâhite bt. Velîd yerine yanlış olarak Nâciye denilmektedir.

182 Not-1 [V/359] Bu haber doğru ise Kur'an'ın tarihi için pek hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü Peygamber'in vahiyleri kayd ve zabt etmek üzere yanında

Muhammed bu tağşiş *{karıştırma}* ve tağyirin *{değiştirmenin}* farkına varmadığı için İbn Ebî Serh, Peygamber'e gelen vahiylerle kendi ilaveleri arasındaki farktan şübhe etmeye başladı. Bundan dolayı imanını kaybetti. Mekke'ye döndü. Mekke feth edildiği zaman Muhammed bunu mürted *{dinden dönen}* sıfatıyla haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan eyledi. Bundan korkan İbn Ebî Serh, süt biraderi Osman b. Affân nezdine iltica etti. Osman, Peygamber'in en eski ashâbından biri sıfatıyla Peygamber nezdinde pek hatırlı idi. İbn Ebî Serh, kendisi için şefaatte bulunmasını Osman'dan rica etti. Osman filhakika, İbn Ebî Serh'in affı için tavassutta *{aracılıkta}* bulundu. Bidâyette Peygamber tarafından büyük bir mukâvemete müsâdif oldu. Çünkü Muhammed affetmek istemiyordu. Fakat Osman defeat ile bu mevzu(y)a avdet etti. İbn Ebî Serh'in kendisinin süt- [V/359]
kardeşi olduğunu hatırlatarak Peygamber'in vaktiyle süt ninesinden süt emmiş olanlar aleyhinde ibraz-ı şiddet etmeyeceğine *{şiddet göstermeyeceğine}* dair olan vaadini tekrarladı. Nihayet Muhammed, Osman'ın ısrarına dayanamadı. Fakat Osman, İbn Ebî Serh ile birlikte huzuruna geldiği zaman canı sıkılarak etrafındaki ashâba döndü: "Neden içinizden biri bu köpeği itlâf etmedi?" dedi. Orada hazır bulunan Abbâd b. Bişr cevap verdi: "Senin bir işaretini bekliyordum!" Muhammed ilave etti: "Ben işaret ile öldürmem!" (Kur'an XL, 20). Bu vakadan sonra İbn Ebî Serh bir müddet kendisini göstermemeye itina etti. Sonra, Osman'ın tekrar tavsiyesi üzerine hakîkî ve tam bir af istihsâl ederek *{elde ederek}* sairleriyle birlikte gelip Peygamber'e arz-ı ihtiramat *{hürmet}* eyledi.[183]

[V/359] bilhassa adamlar bulundurduğunu gösterir. Burası Kur'an tedkîkâtında muzlim *{karanlık}* kalmış noktalardan biridir (11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız. § 230 ve müteâkib fıkralar). Yakûbî (ikinci cild, 60, satır 14 ve müteakib satırlar), başka tafsilât da ilave ediyor; fakat bu devre için Yakûbî, kıymeti meşkûk *{şüpheli}* bir menba-'ı tarihîdir.

183 Hîşam, 818-819, İbn Ebî Serh'in muahharan *{sonradan}* Halife Ömer'den ve daha sonra Osman'dan imparatorluğun idaresinde mühim memuriyetler istihsâl ettiğini *{elde ettiğini}* ilave eyliyor [27. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.]; Vâkıdî Wellhausen, 345-346; Taberî, birinci cild, 1639-1640, İbn İshâk'ın muhtasar *{kısa}* rivâyetini kaydediyor; Hacer, ikinci cild, 772-773, numara 9079: Belâzurî, 473.

[V/359] §80. Haric-i ez-hukuk ilan edilenlerden biri de Huveyris b. Nukayz b. Vehb b. Abd b. Kusay idi. İbn Hîşam'a nazaran Abbâs Mekke'den Fâtıma ile Ümmü Külsûm'u Medine'de Muhammed nezdine götürdüğü vakit Huveyris iki kadına karşı cebir ve şiddet isti'mâl ederek *{kullanarak}* onları yere fırlatmıştı.[184] Bu haber şâyân-ı itimâd gibi görünmez. Çünkü sair bütün ehadîsden müstebân *{açık}* olduğuna göre[185] bu iki kadını Medine'ye götüren Zeyd idi, Abbâs değildi. Abbâs o zaman müstağrak-ı hayâlât *{hayallere dalmış}* yeğeninin bir memuru olmaktan çok uzaktı. Muir,[186] Peygamber'in Huveyris aleyhindeki husumetinin Zeyneb'i tahkir *{aşağılama}* hususunda Habbâr ile müttefik bulunmasından neş'et edebileceğini *{ortaya çıkabileceğini}* pek haklı olarak farz ediyor.[187] Huveyris evinden kaçarak başka bir yere iltica etmeye çalıştığı sırada Muhammed'in emriyle Ali tarafından katledilmiştir.[188]

[V/361] §81. Peygamber'in bilhassa husumetini celb edenlerden biri de Hebbâr b. Esved idi. Bedir Muharebesi'nden sonra Peygamber'in kerîmesi Zeyneb, Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman[189] Habbâr ona su-i muâmele etmişti. Zavallı kadın uğradığı bu tecavüzden dolayı çocuk düşürmüştü. Bu alçakça hareketten pek müteneffir olan *{nefret eden}* Muhammed, Habbâr'ı ele geçirecek olursa diri diri ateşe atmalarını yahut iki eliyle iki ayağını kesmelerini herkese tavsiye etmişti. Mekke'nin fethinde Peygamber onu da sairleri gibi haric-i ez-hukuk ilan etti. Fakat ele geçirmeye muvaffak olamadı. Habbâr, Müslümanların Ci'râne'den avdetlerine kadar serbest kaldı. O zaman birden bire meydana çıkarak Müslüman oldu. Muzafferiyatı ile yumuşamış olan Muhammed kendisini affetti. Maziden dolayı muâhezede *{azarlamada}* bulunmayı men eyledi.[190]

184 Hişâm, 519.
185 Birinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 53.
186 Dördüncü cild, 130, not.
187 § 81. fıkraya bakınız.
188 Vâkıdî Wellhausen, 346; Taberî, birinci cild, 1640, katlden bahsettiği halde tafsilâta girişmiyor; 1641.
189 2. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 82.
190 Vâkıdî Wellhausen, 346.

§82. Haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilenlerden Abdullah b. Hatal, Teym b. Gâliblere mensûb olup bir müddet Peygamber'in ashâbı arasında bulunmuştur. Peygamber onu Huzâalardan biri ile yahut rivâyete göre Ensâr'dan biri ile vergi tahsiline göndermişti. Yanında bir de köle vardı. Köle bir gün yemek hazırlayacak yerde uykuya dalmıştı. Bu kadar [V/362] ihmalden hiddetlenen İbn Hatal sopa ile döve döve köleyi öldürmüştü. Bu cürmü irtikâb ettikten *{işledikten}* sonra artık Peygamber'in yanına gelmeye cesaret edemeyerek topladığı vergilerle beraber Mekke'ye kaçmıştı. Bundan dolayı Muhammed'in en şiddetli düşmanlarından biri kesildi, Peygamber aleyhinde muhakkirâne *{hakaretvari}* şiirler yazdı. Bunları Fertenâ ve Erneb namında iki muganniye *{kadın şarkıcı}* cariyeye, evinde şarap içmek üzere kendisini ziyarete gelen bütün Kureyşîlerin evinde, inşâd ettirdi *{yüksek sesle okuttu}*. Muhammed Mekke üzerine yürüdüğü zaman İbn Hatal silahlarını kuşandı, kuyruğu yere dokunacak kadar uzun bir ata binerek şehrin sokaklarını dolaştı. İnsanların yarası su tutmayan tulumlara benzer bir hale gelmedikçe Peygamber'in Mekke'ye giremeyeceğini mağrurâne ilan etti. Mamafih Müslüman ordusu göründüğü zaman birden bire korkuya kapıldı. Bâr-gîrlerini *{beygirlerini}*, silahlarını, bütün memâlikini *{mülklerini}* bıraktı, Kâbe'nin büyük örtüsü altında kendisine bir ilticâgâh *{sığınak}* aradı. Fakat bunun hiçbir faydası olmadı. Çünkü Ebû Berze el-Eslemî tarafından dışarı çıkarıldı, Kâbe kurbunda Hacer-i mukaddes ile Makam arasında boğazlandı. Kur'an'ın XC, 1-2 ayetleri(nin) kendisine bir ima teşkil ettiği söyleniyor. Daha az şâyân-ı itimâd rivâyetlere nazaran, İbni Hatal'ı öldüren ya Sa'îd b. Hureys el-Mahzûmî yahut Ammâr b. Yâsir yahut Şerîk b. Abde el-Aclânî'dir. Haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilen iki muganniyeden *{kadın şarkıcıdan}* [V/363] yalnız biri katledildi. Diğeri affolundu. Çünkü bir müddet kaçmak ve gizlenmek imkânını buldu. Nihayet Muhammed kendisini affa razı oldu. Bu muganniye, Osman zamanında bir kaburga kemiğinin kırılması yüzünden vefât etmişti. Vefâtına sebeb olan adam diyet olarak 6000 dirhem verdikten başka

esbab-ı müşeddededen *{cezayı artıran kanuni sebeblerden}* dolayı ayrıca 2000 dirhem de te'diye etti *{ödedi}*.[191]

§83. Amr b. Hâşim'in âzâdlılarından olan Sâre de Peygamber aleyhinde mütecavizane şiirler teganni ettiğinden *{söylediğinden}* dolayı haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilmişti. İnşâd ettiği *{yüksek sesle okuduğu}* şiirleri Muhammed'e haber vermişlerdi. Bundan dolayı Peygamber şiddetli bir husumet duymuştu. Vaktiyle Sâre, Medine'de Muhammed'in huzuruna gelerek kendisinin ma'zûr *{özrü}* olduğunu isbât etmişti. Çünkü Bedir Muharebesi'nden sonra Kureyşîler, Muhammed'in aleyhinde olmayan şiirleri hiç dinlemek istemiyorlardı. Bu sûretle istihsâl-i af ettikten *{affedildikten}* sonra birçok ihsânla serbest bırakılmıştı. Mamafih Mekke'ye avdet ederek *{geri dönerek}* eski sanatına tekrar başlamış olduğu için Peygamber
[V/364] Mekke'yi fethettiği zaman onu tevkif ve idam ettirdi.[192]

§84. Haric-i ez-hukuk ilan edilenlerden sonuncusu Makis/Mikyâs b. Subâbe el-Leysî idi. Kardeşi Hâşim hataen Müreysî'de Evs b. Sâbit tarafından öldürülmüştü. Peygamber, Mikyes'e maktûl biraderi için diyet te'diye etmişti *{ödemişti}*.[193] Buna rağmen, Mikyes memnun olmamış, kardeşinin gayr-ı ihtiyârî katilini öldürmüş, İslamiyet'i reddederek Mekke'ye kaçmış, orada validesi tarafından akrabaları olan Benî Sehmler nezdinde ikamet etmişti. Fetih günü bazı dostlarıyla keyif ediyorlardı. Fakat Nümeyle b. Abdillâh el-Leysî tarafından bulundu, katledildi. O kadar sarhoştu ki başına gelen şeyin farkında değildi.[194]

191 Hîşam, 819-820; Vâkıdî Wellhausen, 346-347; Taberî, birinci cild, 1640-1641; Belâzurî'ye bakınız, 40-41, İbn Hatal'ın ismi muhakkak değildir. Bazılarına nazaran Kays idi.

192 Vâkıdî Wellhousen, 347; Taberî, birinci cild, 1640-1641; Hîşam, 820, başka bir rivâyet kaydediyor. Yani, Muhammed'in kendisini affettiğini ve bir bâr-gîrin *{beygirin}* tekmesi yüzünden Halife Ömer el-Hattâb'ın zamanında vefât ettiğini söylüyor. Bununla İbn Hatal'ın muganniyesi *{şarkıcısı}* birbirine karıştırılıyor. Yukarıdaki fıkraya bakınız.

193 5. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 8.

194 Hişâm, 819, buna Mikyâs b. Dubâbe diyor. Vâkıdî Wellhausen, 347; Taberî, birinci cild, 1640, 1641.

§85. Uhud Muharebesi'nde kahraman Hamza'nın katili olmak üzere İslam Tarihinde bir şöhret-i meşûme *{kötü şöhret}* [V/365] kazanmış olan Habeşî köle Vahşî'nin de[195] haric-i ez-hukuk *{hukuk dışı}* ilan edilenler arasında bulunduğu iddia ediliyor. Vahşî'nin sahibi Bedir'deki muvaffakiyetinden sonra onu âzâd etmişti. Vahşî, Mekke'de yerleşmiş, şehrin Muhammed tarafından fethine kadar orada kalmıştı. Fetih üzerine korkarak Tâif'e kaçtı. Amcasının katlinden dolayı Peygamber'in intikam alacağını zannediyordu. Fakat Muhammed'in affa mütemayil olduğuna *{meyilli olduğuna}* dair aldığı teminat üzerine birden bire Mekke'ye geldi, Muhammed'in huzuruna çıktı. Peygamber kendisini tanıyamadan evvel ihtidâ ederek *{Müslüman olarak}* istihsâl-ı af *{affedildi}* eyledi. Buna rağmen Peygamber ona gözüne görünmemesini rica etti. Çünkü sevgili amcasını öldürmüş olan birini görmekten pek müteellim oluyordu *{üzülüyordu}*.[196]

Mekke'de Olaylar

Mekke'de İkamet Esnasında Bazı Hâdiseler

§86. Haric-i ez-hukuk ilan edilenlerden bazılarının katli birçok Kureyşî(y)i korkuttu. Bunların vicdanları pek rahat değildi. Katledilenler lehinde teessüfler *{üzüntüler}* dermeyan edilmeye *{anlatılmaya}* başlanınca Ebû Süfyân, Peygamber'e giderek Kureyşîlerin o kadar eski bir zamana ait kabahatlerinden dolayı tertib edilen bu şiddetli cezalar karşısında [V/366] hissettikleri telaşın ve korkunun manasını izah etti. Muhammed'den, başka hiç kimsenin katledilmeyeceğine dair teminat-ı katiyye aldı. Bu münasebetle Peygamber'in şu sözleri söylemiş olduğu iddia ediliyor: "Adem-i imandan dolayı artık Kureyşîler hiçbir tecavüze maruz kalmayacaklardır".[197]

§87. Mamafih Kureyşîler arasında zenginler mühim sûrette nakdî fedakârlıklarda bulunmadan tam bir af istihsâl

195 3. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 14 ve 49. fıkralar.
196 Hîşam, 565; Vâkıdî Wellhausen, 348.
197 Vâkıdî Wellhausen, 348.

edemediler *{af elde edemediler}*. Filhakika, rivâyet olunuyor ki Muhammed, Safvân b. Ümeyye'den elli bin dirhem bir istikrâz *{borç}* taleb etmiştir. Abdullah b. Ebî Rebî'a ile Huveytıb b. Abdiluzzâ kırkar bin dirhem ikraza *{borç vermeye}* mecbur olmuşlardır. Muhammed bu paralarla pek muhtaç ashâba yardım etti. Bunlar, Mekke zabtında hiçbir ganimet elde edilmediğinden dolayı o zamana kadar seferden hiçbir fayda elde etmemişlerdi. Bu fakirlerin hissesine ellişer dirhem düştü. Demek oluyor ki bu iâne *{yardım}* tevzîâtından *{dağıtımından}* müstefîd olanların *{faydalananların}* miktarı iki binden biraz ziyâdedir. O zaman ve orası için pek azîm sayılabilecek bu mebâliği *{meblayı}* ikrâz etmiş *{borç vermiş}* olan Kureyşîlere sonra paralarının iade edilip edilmediği hakkında menâbi' *{kaynak}* hiçbir malûmât vermiyor. Paranın bir kısmı Hâlid tarafından öldürülen Arabların diyeti olmak üzere Cüzeymelere gönderilmiştir.[198]

[V/367] §88. Müşriklik zamanında Hüzeyller arasında Cüneydib b. Edla' (yahut el-Esva' yahut el-Ekva') namında biri vardı ki birkaç kişiyle beraber Eslemlerin bir kuvvetine taarruz etmeyi düşünmüştü. Bu Eslemler arasında pek değerli Ahmer Be'sâ (n) namında birine karşı harb etmek muhâl *{imkânsız}* idi. Çünkü her musaraada *{mücadelede}* o galib gelirdi. Ahmer'in karargâh hâricinde uyumak âdeti idi. Çünkü o kadar hızlı horlardı ki uzaktan işitilirdi. Arkadaşları korktukları yahut bir hücuma uğradıkları zaman Ahmer'in derhâl imdada koşması için bağırmaları kâfi idi. Ahmer bir arslan gibi dövüşerek mütecavizleri firara mecbur ederdi. Hüzeyller, Eslemlerin karargâhına yaklaştılar. Ahmer'in bir tarafta uyuduğunu anlayınca hiç gürültü etmeden kendisine yaklaştılar. Cüneydib, uykuda kendisine bir kılıç vurarak bir taraftan öbür tarafa kadar (onu) deldi. Sonra Hüzeyller, Eslemlere hücum ettiler ve onları mağlup eylediler. Çünkü çıkardıkları feryada artık kahraman Ahmer Be'sân mukabele edemiyordu. Sonra İslamiyet zuhur etti, bu kan davasından mütevellit husumeti muvakkaten unuttur-

198 § 107. fıkraya bakınız, Vâkıdî Wellhausen, 347.

du. Muhammed Mekke şehrini fethettiği zaman Cüneydib daha başka Hüzeyller ile birlikte sokakta kendisini gösterdi. Cündeb b. A'cem el-Eslemî'nin bir suali üzerine Ahmer Be'sân'ı kendisi- [V/368]
nin öldürmüş olduğunu söyledi. Eslemî derhâl arkadaşlarının yanına koştu. Ahmer'in katilinin Müslümanlar arasında bulunduğunu anlattı. Eski husumet herzamankinden daha şiddetle parladı. Hırâş b. Ümeyye el-Kâ'bî, hirmanisinin altına bir kılıç saklayarak Cündeb'i aramaya gitti. Onu bir duvara dayanarak yaptığı işi hikâye eder bir halde görünce bir kılıç darbesiyle karnını deldi. Bütün azaları dışarı çıktı. Muhammed, Mekke'ye girdiği gün vukû'a gelen bu yeni cürümden pek müteessir olarak ertesi sabah halka ikinci bir mev'iza *{öğüt}* îrâd etti *{söyledi}*. Mevki(n)in kutsiyeti ve orada silah isti'mâl etmenin *{kullanmanın}* günahı üzerinde ısrar eyledi. Peygamber dedi ki: "Ey nâs! Allah arz ile semavatı halk ettiği gün Mekke'yi takdis etti *{kutsadı}*. Burası Arzü'l-Haram'dır. Yevm-i mahşere kadar böyle kalacaktır. Cenab-ı Hakk'a ve yevm-i haşre *{kıyamet gününe}* itikad edenlerden *{inananlardan}* hiç kimse burada kan dökemez ve ağaç kesemez. Bundan evvel kimseye böyle bir müsaade verilmemiştir ve bundan sonra da kimseye müsaade olunmayacaktır. Bana da yalnız bu dakikada böyle bir müsaade verilmiştir. Çünkü Allah, Mekke halkına karşı kızmıştı. Fakat şimdi (bu arazi) yine evvelki gibi haram olacaktır. Bugün aranızda hazır bulunanlar bunu uzaktakilere bildirsinler. Eğer bir kimse size: Rasulullah Arzü'l-Haram'da silah isti'mâl etti *{kullandı}* diyecek olursa cevaben söyleyiniz ki Allah, Ra- [V/369]
sulüne bunun için müsaade vermiştir; fakat ey Huzâalar, bu sizin için caiz değildir. Ellerinizi katlden çekiniz. Menfaatinize hadim gördüğünüz zaman birçok kişiyi öldürdünüz. Şimdi bir katl irtikâb ettiniz *{işlediniz}*. Bu defa diyeti ben te'diye edeceğim *{ödeyeceğim}*. Fakat bundan sonra birisi katledilecek olursa maktûlün ailesi katilin katlini veya maktûlün diyetini taleb hususunda muhayyer bulunacaktır *{serbest olacaktır}*."[199] Mu-

199 Hişâm, 822-824; Vâkıdî Wellhausen, 341-342; Taberî, birinci cild, 1644.

hammed yüz deve vererek diyeti ödemiş oldu. Bu sûretle yeni Müslüman kuvvetleri arasında zuhur etmek üzere bulunan tehlikeli bir ihtilafı bastırabildi. Hıraş b. Ümeyye'ye hiçbir ceza-yı bedenî tertib olunmadı. Çünkü maktûl Hüzeylî'nin henüz İslamiyet'i kabûl etmemiş bir müşrik olduğunu makam-ı mazerette dermeyan etti *{ortaya koydu}*. Mamafih bazılarının iddiasına göre diyeti Peygamber değil Benî Ka'blar te'diye etmişlerdir *{ödemişlerdir}*.[200]

§89. Mekke'nin fethi esnasında Muhammed gayet nazik bir vaziyette kaldı. Çünkü herkes kendisinin ne yapmak istedi-
[V/370] ğini öğrenmeye gayet merak ediyordu. Bir taraftan, muzafferiyatının en büyük âmilleri sıfatıyla, ihraz-ı galebe etmesine *{galip gelmesine}* büyük hizmet etmiş olan Medineliler, şimdi Peygamber'in kendilerini terk ederek maskat-ı re'sinde *{doğum yerinde}* ihtiyâr-ı ikamet etmesinden korkuyorlardı. İlk günden itibaren Ensâr arasında endişe-bahş *{endişe verici}* şâyialar *{duyumlar}* dolaşmaya başladı. Ensâr, Muhammed'in Mekke'de ikametini hakîkî bir nankörlük, adeta bir hıyanet veya terk ve nisyan gibi telakki edecek(ti) *{kabul edeceklerdi}*. Peygamber'in mahremleri, en sadık taraftarları arasındaki bu şâyia ve korkularından kendisini haberdar ettiler, şübheleri teskin, su-i tefehhümleri *{yanlış anlamaları}* izâle *{ortadan kaldırmak}* için aleni beyanatta bulunmaya onu ikna eylediler. Muhammed bir gün başlıca Ensâr ile birlikte eda-yı salât *{namaz kılmak}* için Safâ'ya gitti ve onlara aralarında deveran eden şâyiaları *{söylentileri}* sordu. Bidâyette *{başlangıçta}* her şeyi inkâr ettiler. Fakat suallerle sıkışınca nihayet hakîkati anlattılar. Bunun üzerine Muhammed, herkesin önünde alenen bu şâyialarda *{söylentilerde}* hiçbir eser-i hakîkat bulunmadığını söyledi: "Ben Allah'a iltica ediyorum. Sizinle birlikte yaşamak ve ölmek istiyorum."[201]

200 Hişâm, 824; Vâkıdî Wellhausen, 342; Taberî, birinci cild, 1644, sadece Peygamber'in Huzâalara te'diye *{ödeme}* emrini vermiş olduğunu söylüyor.

201 Hişâm, 824. Gariptir ki Vâkıdî bu vakadan hiç bahsetmez. Belâzurî'ye bakınız, (40): Ona nazaran Ensâr, Peygamber'i, vatandaşları Kureyşî-

§90. Diğer taraftan, Muhammed vatandaşlarının muhab- [V/371]
bet ve teveccühünü kaybetmemek de arzu ettiğinden Mekke havâlisine ne büyük bir kıymet verdiğini göstermekten geri kalmadı. Harem *{korunmuş, hürmetli}* Mekke'ye hitab edilen şu sözler Muhammed'e isnâd olunmaktadır: "Sen Allah'ın en iyi bir diyarısın, bence en muazzez bir ülke-yi ilahisin. Eğer senden harice tard edilmemiş *{sürülmemiş}* olsa idim hiçbir vakit senden ayrılmazdım."[202]

§91. Muhammed Mekkeli olduğunu daima hatırladığını, doğduğu ve büyük ıslahata başladığı memleketi unutmamış olduğunu, başka sûretle de hissettirmek istedi. Bu bâbda âtîdeki vaka hikâye olunuyor. Mamafih mevsûkiyeti *{güvenilirliği}* şübhelidir: En zengin ve en sahib-i nüfuz *{nüfuzlu}* Medine rüesâsından *{reislerinden}* biri olan Sa'd b. Ubâde, bazı Mekkeli kadınların geçtiğini görünce Kureyş kadınlarının kendisine söylenildiği kadar güzel olmadıklarını istihfafkârâne *{küçümseyerek}* beyan etti. Peygamber'in diğer eski ve değerli ashâbından olan Abdurrahmân b. Avf Mekkeli olduğu için bu sözlere o kadar kızdı ki Sa'd'ın üzerine atılıp kavga etmesine ramak kaldı. Sâ'd korkarak Peygamber'e gitti, şikâyet etti. Fakat vakayı hikâye ettiği zaman yağmurdan kurtulup doluya tutulmuş olduğunu hayretle gördü.[203]

§92. Muhammed bir taraftan Kureyşîlere karşı gayet iyi [V/372]
niyetler beslediğini izhâr ettiği *{gösterdiği}* sırada evvelce en şedîd düşmanlarından olan yahut ehâdîs tarafından bize, Muhammed'e gayet muhâsım *{düşman}* diye irâe edilen *{gösterilen}* kimselerden bazıları da ona karşı hissiyat-ı hasene *{iyi niyetlerini}* izhâr etmek *{göstermek}* istediler. Mesela, Ebû Süfyân'ın zevcesi olup Uhud Gazası'nda Hamza'nın bir parça karaciğerini çiğnediği ve Peygamber'in amcasının naaşını parçaladığı söylenen[204] Hind, Ebtah'ta Muhammed'in huzu-

lere bilhassa müsaadekârâne muamele etmekle açıktan açığa itham etmiş(tir).

202 Vâkıdî Wellhausen, 349.

203 Vâkıdî Wellhausen, 349.

204 3. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 49.

runa çıkarak iki keçi yavrusu hediye etmiş ve mevsimin fenalığından dolayı daha çok keçi yavrusu takdim etmek imkânı bulamamasına teessüfler eylemiştir.[205]

§93. Mevcûd malûmâttan öğrediğimize nazaran Peygamber Mekke'de ikameti esnasında bazı süt akrabalarına yani Benî Sa'd b. Bekirlere[206] tesadüf etmiştir. Nezdinde süt emdiği ve büyütüldüğü kabileye mensûb bir kadın Ebtah'ta kendisine yağ ve peynir getirdi. Kadın İslamiyet'i kabûl ettikten sonra Muhammed hediyeyi kabûl eyledi. Ona bazı şeyler sordu. İhtiyar süt ninesi Halime'nin evlatlarını sıkıntı içinde bırakarak vefât etmiş olduğunu öğrendi. Kabilenin Zenbi Evtâs'ta karargâh tesis etmiş olduğunu da haber aldı. Kadını birçok hediyeyle kabilesine iade etti.[207]

[V/373] §94. Abdü'd-Dârlar ailesine mensûb Cebr isminde bir köle eskiden beri gizlice Müslüman olmuştu. Fakat vaziyetten Mekkeliler haberdar değildiler. Mürtedâ b. Ebî Serh,[208] Mekke'ye geldiği zaman Kureyşîlere bu Yahudi kölenin Müslümanlığını haber verdi. Bundan dolayı Cebr birçok tazyîkat *{baskılar}* ve mezâlime *{zulümlere}* maruz oldu. Nihayet Kureyşîlerin istedikleri şeyi söyledi, kurtuldu (yani irtidâd etti). Mekke'nin fethinden sonra köle Peygamber'e şikâyette bulundu. Peygamber onun haline acıyarak iktisab-ı hürriyet etmesi için lazım gelen parayı verdi. Cebr muahharan *{sonradan}* kibar aileden bir kadın ile evlenmiştir.[209]

§95. Hikâye edildiğine göre bir Müslüman, Muhammed Mekke'ye hak dini idhâle *{dâhil etmeye}* muvaffak olursa, gidip Kudüs'te namaz kılmaya ahdetmişti. Fakat Muhammed bundan haberdar olunca o Müslümana bu ahdin hükümsüz olduğunu söyledi. Çünkü Mekke'de edilen bir ibadet başka bir yerdeki bin ibadete bedel idi.[210]

205 Vâkıdî Wellhausen, 350.
206 Medhale bakınız, § 125.
207 Vâkıdî Wellhausen, 350.
208 § 79. fıkraya bakınız.
209 Vâkıdî Wellhausen, 349.
210 Vâkıdî Wellhausen, 349.

§96. Peygamber'in son zevcelerinden Meymûne de buna benzer bir ahidde bulunmuştu. Fakat Muhammed, ona bir hâmî (hafîr) ile bile birlikte Kudüs'e gitmesi(nin) kâbil olma- [V/374] dığını anlattı. Kudüs'te bir kandile icâb eden tekmil yağı göndermesini tavsiye eyledi. Muahharan, fetihten sonra, Meymûne bu nasihata harfi harfine riayet etti. Her sene, bu maksatla lazım gelen parayı gönderdi. Vefâtında da bu nezre *{adak}* devam edilmek üzere icâb edilen mebâliği vasiyet etti.[211]

§97. Muhammed takriben sekiz senelik bir gaybûbetten *{yokluktan}* sonra vatanına o kadar meşhûr bir adam halinde avdet ediyordu ki *{geri dönüyordu}* şahsı gayet büyük bir merak ve tecessüs *{gizlice araştırma}* uyandırıyordu. Bu hususda erkeklerden ziyâde meraklı olan kadınlar bu münasebetle duydukları intibââtın hatırasını daha iyi muhafaza etmişlerdir. Peygamber'in orta boylu, cildi gayet beyaz olduğunu söylüyorlar. Ali b. Ebî Tâlib'in hemşîresi Ümmü Hânî, dişlerinin beyazlığına ve karnının müteaddid *{çeşitli}* katmerlerine (aynen) hayran kaldı. Mekke fethinde Peygamber'in saçlarının dört uzun örgüye (zafâir *{örülü saçlar}*) ayrılmış olduğunu, bunları zevcesi Ümmü Seleme'nin Zü'l-Huleyfe'de yaptığını, maksadı(nın) esna-yı seyahatte saçların birbirine karışmamasını teminden ibaret bulunduğunu söylüyor. Bu örgüler Huneyn Muharebesi'nden sonraya kadar alâ-hale *{o halde}* kaldılar. Nihayet Peygamber saçlarını çözdü, sidr *{sedir ağacı}* suyuyla onları yıkadı.[212] Bu haber bir sene evvelki haber [V/375] ile[213] nasıl telif edilebilir *{yazılabilir}*? Çünkü o habere göre Peygamber, sekiz ay evvel hac merasimini ifâ ettikten sonra başını tıraş etmişti.

§98. Mekke'de ikamet esnasında Muhammed umûmî *{genel}* mahiyeti hâiz *{sahip}* birçok kanun vaz' etti *{koydu}*. Yani şarab isti'mâlini *{kullanımını}* yeniden, sûret-i katiyyede, men' eyledi. Bazı kimselerin kendisine hediye getirmek istedikleri

211 Vâkıdî Wellhausen, 349.
212 Vâkıdî Wellhausen, 349-350.
213 7. asr-ı hicrî vakâyı'ına bakınız, § 71.

şarabları yere döktü. Şarabdan başka domuz, ölü hayvan eti esnâm fürûhtunu *{put satışı}* da men' eyledi. Mekke'de esnâm imal ediliyordu. Bazı Mekkeliler bundan büyük bir istifade temin ederlerdi. Kezalik Muhammed kâhinlere para verilmesini de men' etti. Menbalar tasrîh etmiyorsa *{açıklamıyorsa}* da bu memnûiyet *{yasağı}*, mazide daima yapıldığı vecihle, kâhinlere müraacat keyfiyetine de şamil olmak *{kapsamak}* tabii idi. Bazı kimseler seyahat için su tulumlarını tılâ etmek *{kaplamak, yağlamak}* ve muhafaza etmek üzere ölü hayvan şuhumunun *{yağının}* isti'mâli(nin) *{kullanımının}* caiz olup olmadığını sordular. Muhammed'in verdiği meşkûk *{şüpheli}* cevabdan bunu yapanları üstü kapalı sûrette muâheze ettiği *{sorguladığı}* manası çıkar. Bu münasebetle Muhammed'in muvakkat *{geçici}* izdivacı, mut'ayı men ettiği de söyleniyor. Bu nikâḥ sayesinde bir adam muayyen bir zaman için bir
[V/376] kadın ile evlenebilirdi. Kararlaşan müddet geçince sanki hiç zevci olmamış gibi ondan ayrılırdı.[214]

§99. Mekke'de Muhammed tarafından vaz' edilen *{konulan}* en mühim ahkâmdan *{hükümlerden}* biri esnâm ibadetinin ilgâsı *{kaldırılması}* hakkında verdiği emirdir. Bir münadi bütün şehri dolaşarak şu sözleri avaz avaz söyledi: "Kim Allah'a ve Rasulüne iman ederse evinde sanem bulundurmaz, onları kırar ve yakar. Esnamın fürûhtu *{put satışı}* memnû'dur *{yasaktır}*." Şiddetli bir Müslüman olan İkrime b. Ebî Cehil esnâmın tahrîbine büyük bir gayretle iştirak etti. Bir eve kim girerse kim (evden) çıkarsa gayet eski bir adet mucibince *{gereğince}* esnâma ellerini sürerek onların lütf-ı takdisini *{kutsamasını}* rica ederdi. O zaman Mekke'de bulunan Ebû Becrât, ağaçtan sanemler yaparak civar bedevîlere satar ve pek çok para kazanırdı. Bu pek faal bir ticaret teşkil ederdi. Rivâyet olunduğuna göre çok kere ismi geçen Ebû Süfyân'ın zevcesi Hind, İslamiyet'i kabûl eder etmez evi-

214 Vâkıdî Wellhausen, 348-349; Goldziher'e bakınız, Muh. Stud., birinci cild, 71, not 3, buradan anlaşılıyor ki menbalarda Mekke'nin fethine ait vakâyı' ile Haccetü'l-Vedâ'ya ait vakâyı' birbirlerine karıştırılmaktadır.

ne dönmüş, kendi ailesinin sanemlerini parça parça kırmıştır.[215-216]

215 Vâkıdî Wellhausen, 350.

216 Not- Bu muhtasar *{kısa}* malûmâtı Vâkıdî'ye medyûnuz *{borçluyuz}*. İbn İshâk [V/377] yahut daha doğrusu kendisinin muharriri İbn Hişâm gayet mühim olan bu bahse dair hiç tafsilat *{ayrıntı}* vermez. Hadîsden anlaşıldığına göre münadinin *{tellalın}* sözleri gayet mülayim biz tarzda idi. Evlerinde esnâma ibadette devam etmek isteyenlere karşı hiçbir cezayı tezammun etmiyordu *{içermiyordu}*. Muhammed'in Mekke'ye duhulüyle *{girmesiyle}* aleni müşriklik ibadeti hakîkaten ilgâ edilmedi *{kaldırılamadı}*. Çünkü müşrikler 7. ve 9. sene-i hicriyyelerdeki hac esnasında Kâbe'yi ziyarette devam ettiler. Mamafih Mekke'de kalmış müşrikler hakkında Muhammed'in vaz' etmiş *{koymuş}* olabileceği ahkâm *{hükümler}* hakkında menbalarımızın tamamen meskût *{bir şey söylenmeden}* geçtikleri mühim bir vaka vardır. Muhammed, Kureyşîlere Müslüman olmayı emretmiş midir? Medine'de uzun müddet bazı kimselerin müşrik kalmalarına müsamaha gösterdiği gibi (mesela Hudeybiye'den sonra tatlîk edilmiş *{boşanmış}* olan ashâbın müşrik zevcelerine bakınız, 6. sene-i hicriyye, § 42) Mekke'de de husûsî sûrette müşrikliğe cevaz vermiş midir? Buna dair hiçbir şey bilmiyoruz. Muhammed'in münadisi *{habercisi}* Kureyşîleri esnâmı tahrib etmeye davet eyledi. Fakat kati ve umûmî bir emir tebliğ eylemedi. Bu, yalnız Allah'a ve Rasulüne iman edenlere karşı bir ihtardı. Allah'a ve Rasulüne iman etmeyenlerden ki miktarları pek çok olmak icâb ederdi- hiç bahsolunmuyordu. Muhammed bunlara karşı nasıl bir hatt-ı hareket *{davranış tarzı}* ittihâz etti *{gösterdi}*? Menbaların sükût-ı mutlakı Peygamber'in bir takım esbâb-ı kuvve-i siyasiyyeden dolayı yeni tebasına karşı gayet vâsî *{geniş}* bir müsamaha-i diniyye *{dini hoşgörü}* ibraz etmiş *{göstermiş}* olduğunu ifade eder. Silah ile kabûl ettirilmiş boyunduruğu onlara bidâyette pek ağır sûrette hissettirmek istemiyordu. Kâbe'ye mâlikiyet hatt-ı zatında o kadar büyük bir muzafferiyet idi ki Muhammed şimdi imana ait bir takım evâmir *{emirler}* ile işi daha teşdîd etmek *{şiddetlendirmek}* istemedi. Bazı Kureyşîlere mesela Safvân b. Ümeyye'ye karşı hareketi kendisinin hakîkî tarz-ı hareketi(nin) ne olduğunu bize pekâlâ gösterir. Herkes, Peygamber'in hükm [V/378] ü nüfuz-ı cismaniyesini kabûl etmek şartıyla istediği gibi düşünmekte serbest idi. Müslüman olmanın faydası herkese mürur-ı zaman *{zamanın geçmesi}* ile o kadar bedîhî *{apaçık}* sûrette nümâyân *{görünen}* olacaktı ki ihtidâlar hiçbir hakîkî tazyike *{baskıya}* hacet kalmaksızın, kendi kendiliğinden vukû'a gelecekti. Arz-ı inkıyâd eden *{boyun eğen}* kabilelere karşı Muhammed'in, Halife Ebû Bekir, Ömer ve Osman tarafından gayr-ı Arab kavimler hakkında gösterilen muamelenin aynı ibraz edilmiş olduğu hemen hemen muhakkaktır. Yani siyasî hükm ü nüfuza sükûnetle arz-ı inkıyâd ederler *{boyun eğerler}* ve bilâ-müşkilat *{zorluk çıkarmadan}* vergileri verirlerse gayet vâsî *{büyük}* bir dinî müsaadekârlık eseri gösteril(ir)di. Ötesini artık zaman yapacaktı. Bu yüksek kiyâset-i siyasiyye *{zeki siyaset}* halifeler tarafından açıktan

Putların Tahribi

Mekke Civarında Esnâmın Tahrîbi

§100. Mekke'de esnâm ibadeti resmen ilgâ edildikten *{kaldırıldıktan}* sonra Muhammed civardaki sair mabedlerde de aynı şeyi icraya teşebbüs etti. Tufeyl b. Amr ve ed-Devsî'yi Amr ve b. Hümâme'ye ait bulunan Zülkeffeyn sanemini[217]
[V/379] tahrîbe gönderdi. Bu mabudun ağaçtan oyulmuş resmi tamamen ihrâk olundu *{yakıldı}*.

Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî'yi Menât sanemine karşı Muşallal'a gönderdi.[218] Bu heykel kolayca hedm *{yıkıldı}* ve tahrîb edil-

açığa tatbik ve müdâfaa edildi. Fakat muhaddisîn bunu bu kadar açık sûrette Peygamber'e de atfetmeye cesaret edemediler. Bundan gayr-ı kâbil-i ictinâb *{kaçınılması mümkün olmayan}* sûrette çıkacak neticelerden bir sevk-i tabii *{içgüdü}* ile korkuyorlardı. Sıkı bir mantık ile bu hareketten çıkarılabilecek neticeler Peygamber'in vazife-i kutsiyesine pek tevafuk etmezdi. Mamafih hakîkat şudur ki Muhammed dinî hiçbir tazyikat *{baskı}* yaptırmamıştır. İfrata *{aşırılıklara}*, müsadesizliğe hiç düşmemiştir. İslamiyet, bu kusurlarla inhitat *{çöküş}* devrelerinde lekelendi. Evvelce kendisinde bu fenalıklar yoktu.

217 Not-1 [V/379] Zülkeffeyn sanemi hakkında malûmât toplayabilmek bence kâbil olamadı. Wellhausen (Reste, 67), İbn Hişâm'ın zikrettiği maruf *{bilinen}* fıkrasından başka hiçbir malûmâta mâlik değildir.

218 Not-2 [V/380] Menât hakkında Wellhausen tarafından toplanmış olan birçok malûmât ve mütalaata bakınız (Reste, 25-29). Orada bu sanem hakkında Yâkût'un metninde gördüğümüz İbnü'l-Kelbî'nin *Kitâbü'l-Esnâm*'ındaki fıkralar tercüme ve şerh edilmiştir *{açıklanmıştır}*. Menât, müşrik Arabistan'ının en kadîm ilahlarından biri idi. İhtimal ki Suriye'den idhal olunmuştur. Bir müddet Arabistan'ın her tarafında buna ibadet olundu. Sanem yahut hiç değilse sanem ibadeti ve başlıca mabedi, Muşallal dağı civarında Kudeyd menbaında bulunuyordu. Veddân karyesi *{köy}* pek uzakta değildi. Veddân, Mekke ile Medine arasındaki hac yolunun merhalelerinden biridir. Hadîsde çok kere ismi geçer. Medine'den ziyâde Mekke'ye yakındır. Mabedin mebni olduğu *{bina edildiği}* yer Hüzeyllerin yahut Huzâaların arazisinde kâin idi. Fakat bunlar ve Kureyşîler mabudeye perestiş etmekle *{tapınmakla}* beraber en sadık taraftarları Medine'nin büyük kabileleri Evslerle Hazrecler idi. Bunlar Kâbe merasimine müşabih *{benzeyen}* merasim dairesinde oraya hacca giderler, merasim nihayetinde tekmil saçlarını tıraş ederlerdi. Wellhausen'in pek doğru olarak söylediği vecihle (aynı eser, 29) Medine'deki Evsullah kabilesinin ismi kadîm ve hakîkî Evs-Menât isminin tashih görmüş *{düzeltilmiş}* bir şeklinden ibaret bulunması pek muhtemeldir. Egânî'nin bir ifadesinden böyle anlaşılıyor (on beşinci cild, 163, satır 20).

di. Sonra, Amr ve b. Âs'ı, Hüzeyllere ait olan Süvâ sanemini tarhîbe izam etti *{gönderdi}*.[219] Sanemin hizmetinde bulunan adam, Müslümanlar tarafından vukû'a gelen bu tecavüzü sanemin reddetmesine muntazır *{hazır}* bulunuyordu. Fakat kendisine bî-perva *{korkusuzca}* tecavüz edildiğini, sanemin parçalandığını görünce şaşırdı, hatasını anlayarak Müslüman oldu. Süvâ hazinesinde adak olarak gönderilmiş hiçbir şey bulunmadı.[220]

Mekke Civarlarına Askerî Seferler [V/380]

§101. Muhammed henüz hükm ü nüfuzuna ram olmamış *{boyun eğmemiş}* bazı kabileleri daire-i itaate almak için Mek- [V/381]
ke civarlarına muhtelif heyet-i seferiyeler de gönderdi. Hişâm b. Âs, iki yüz kişi ile Yelemlem üzerine gittiği gibi Hâlid b. Sa'îd b. Âs kumandasında üç yüz kişilik bir kuvet de Urne üzerine yürüdü. Bu iki heyet-i seferiyyenin verdiği netâic *{sonuçlar}* hakkında hiçbir şey söylenmiyor. Ufak bir tafsilata bile mâlik değiliz.[221]

§102. Hâlid b. Velîd, yalnız otuz süvari ile Uzzâ sanemini tahrîbe gönderildi.[222] Fakat ilk defasında bunu bulmaya mu-

219 Not-3 [V/380] Süvâ ile ibadeti hakkında Wellhausen'e bakınız (Reste, sahife 18-19). Süvâ saneminin bulunduğu Ruhât mevki(s)i hakkında yukarı(da)ki fıkraya (8. sene-i hicriyye, § 25, not 1) bakınız. Burası Mekke'den üç gecelik mesafede, Hudeybiye kurbunda *{yakınında}* idi.

220 Vâkıdî Wellhausen, 350; Hişâm, 254; Taberî, birinci cild, 1648-1649, Esîr, ikinci cild, 199; Yâkût, dördüncü cild, 653, satır 15, Menât saneminin Ali tarafından tahrîb edildiğini söylüyor. Ali mabedde vaktiyle hükümdar Hâris b. Şimr el-Gassânî tarafından nezr *{adak}* olarak ta'lîk edilmiş *{asılmış}* olan Mihzam ve Rasûb namında iki kılıcı bulmuş ve kendisine almıştır; Ezrakî, 79, satır 20 ve müteâkib satırlar; Yâkût, üçüncü cild, 665-667, Uzzâ mabudesi hakkında birçok tafsîlât veriyor; Wellhausen, Reste, 34 ve müte'âkib satırlar.

221 Vâkıdî Wellhausen, 350-351.

222 Not-1 [V/382] Wellhausen'de Reste (34-45) bu kadîm ve gayet meşhûr Arab mabudu hakkında uzun ve kıymetdâr tedkikata *{araştırmalara}* müsadif oluyoruz. Bu ibadet, İslamiyet'ten evvelki son asırlarda sair müşriklik ulûhiyetleri *{ilahlıkları}* üzerinde büyük bir rüchân *{üstünlük}* kazanmıştı. Hatta bir aralık buna insanlar(ın) kurban edildiği bile söyleniyor. Bizim için, en meşhûr Uzzâ mabedinin (ağleb *{büyük}* ihtimale göre zühre yahut Arabların sabah yıldızı olacaktır) Nahle va-

vaffak olamadığı söyleniyor. Muhammed tarafından muâhezeye uğrayınca *{azarlanınca}* ikinci defa olarak yine oraya döndü. Mabedden siyah ve çıplak bir kadının çözük saçlarla çıktığını görünce şüphelendi, ona doğru yürüdü, bir kılıç darbesiyle kadını ikiye böldü. Fakat sanemi yine bulamadı. Peygamber yaptığı işten pek memnun olduğunu beyan etti. Çünkü sanem artık mevcûd değildi. Bunun 25 Ramazân'da vukû'a geldiği söylenir.[223]

İbn İshâk'ın rivâyeti daha mevsûk *{güvenilir}* görünüyor: Uzzâ sanemi Nahle'de bulunuyordu. Orada kendisi için bir ma-
[V/382] bed yapılmıştı. Kureyşîler, Kinâneler ve bütün Mudarlar ona perestiş ederlerdi *{tapınırlardı}*. Süleymlerin bir dalı olan Benî Şeybânlar mabedin muhafızı idiler. Aynı zamanda Benî Hâşimlerin de müttefiki bulunuyorlardı. Ailenin reisi, Hâlid'in sanemini yıkmaya geldiğini haber alınca saneme bir kılıç asarak kendisini müdâfaa etmesini ona söyledi. Hâlid hiçbir mukâvemete müsadif olmaksızın sanemi parçalayabildi.[224]

disinin şimal *{kuzey}* kısmında olduğunu hatırlatmak kâfidir. Buraya Harâd derlerdi, Gamr (Gamre) karşısından bulunuyordu: [V/383] Irak'a gidilirken, vadi yukarı doğru çıkıldığı sırada, sağ kolda kalırdı. Bustân'a doğru Zat-i Irk'tan dokuz mil ötede idi (Yâkût, üçüncü cild, 665, satır 14 ve müteâkib satırlar). Mamafih Wellhausen İbnü'l-Kelbî tarafından verilen izahatta (Yâkût, aynı eser) Uzzâ ibadetinin cârî olduğu *{yürürlükte olduğu}* muhtelif yerler hakkındaki tafsilatta karışıklık olduğunu söylemektedir. Hâlid b. Velîd tarafından tahrîb edilen mabed, Nahle mabedi idi. Süleymlerin bir dalı olan Benî Şeybân b. Câbirlerin taht-ı muhafazasında *{korumasında}* bulunuyordu. Bu ailenin son rahibi, Dübeyye b. Haremî olmuştur. Harâd'ın ikinci derecede bir vadisinde Kureyşîlerin başka husûsî bir mukaddes yerleri (Hima) da vardı gibi anlaşılıyor. Buraya Sukâm namını vermişlerdi. Kâbe'yi takliden yapılmıştı. Burasının Harâd'a pek karib bir yerde, Nahle'de Benî Şeybânlar tarafından muhafaza edilen mabed olup olmadığı sarîh değildir. Sair tafsilat için Wellhausen'e bakınız (aynı eser).

223 Vâkıdî Wellhausen, 351; Taberî, birinci cild, 1648.

224 Hişâm, 839-840: Taberî'ye de bakınız, birinci cild, 1648; Esîr, ikinci cild, 198-199; Yâkût, üçüncü cild 666, Burada İbn Abbâs'ın sözüne istinâden Uzzâ mabedinin Mekke kurbunda Nahle vadisinin bir noktasında yetişmiş üç semure ağacından ibaret olduğu söyleniyor; Ezrakî, 80, satır 1 ve 81, satır 17, Uzzâ saneminin tahrîbi(nin) Ramazân'ın 25'inde vukû'a geldiğini temin ediyordu, aynı eserin 83. sahifesinin 14. satırına da bakınız.

Muhammed'in Mekke'de İkameti [V/383]

§103. Bazıları Muhammed'in Mekke'ye 10 Ramazân'da girdiğini iddia ederler.[225] Şehirde on beş yahut yirmi gün kaldığı söyleniyor. Mekke'de ikameti esnasında daima namazı iki rekât olarak muhtasar *{kısa}* şekilde kılmış ve bununla kendisini daima seyahatte telakki ettiğini, Mekke'yi yabancı bir memleket addeylediğini, kendisinin daimî ikametgâhı olmadığını anlatmak istemiştir.[226]

Mekke Fethi'nde Hazır Bulunan Müslümanların Miktarı [V/384]

§104. İbn İshâk, Mekke'nin Fethi'ne iştirak eden Müslümanların miktarı(nın) on bine bâliğ olduğunu *{eriştiğini}* temin ediyor. Bunlardan 700-1000'i Benî Süleymlerden, 400'ü Gıfârlardan, 400'ü Eslemlerden, 1003'ü Müzeynelerden, mütebâkîsi de *{geriye kalan kısmı}* Kureyş ve Ensârdan, bunların mütefiklerinden ve Temîm, Kays, Esed kabilelerine mensûb bedevîlerden terekküb ediyordu *{oluşuyordu}*.[227]

Abbâs b. Mirdâs'ın İhtidâsı

§105. Mekke'nin Fethi, müşriklerden İslamiyet'i kabûl etmelerinden pek ziyâde yardım etti. Şimdi yeni imanı kabûl edenler arasında bilhassa Abbâs b. Mirdâs zikre şâyân görülüyor.[228] İbn İshâk'ın rivâyetine nazaran Abbâs'ın babasının Dımâr[229] namında bir taş sanemi vardı. Hep buna ibadet

225 Bu malûmât § 61. fıkra, not 1'deki malûmâta mugâyirdir *{zıttır}*.

226 Hişâm, 840; Vâkıdî Wellhausen, 351.

227 Hişâm, 828; Taberî, birinci cild, 1647.

228 § 23, 24 ve 27. fıkralara bakınız.

Not-1 [V/385] Abbâs b. Mirdâs'ın tam ismi şu idi: Ebu'l-Fazl yahut Ebu'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Âmir b. Hârise b. Abd b. Abbâs b. Rifâ'a b. Hâris b. Bahsa b. Süleym es-Sülemî. Peder, Harb b. Ümeyye'nin arkadaşı idi. İkisi de, yani Mirdâs ile Harb, Karye'de cinler tarafından öldürüldüler (Egânî, yirminci cild, 135; Bekrî, 735). Abbâs daha müşrikliğin zamanında şarabdan vazgeçmiş kimselerden biri idi (4. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 11, not); (Hişâm, 832, 8, burada Abbâs'ın ihtidâsı hakkında sair ehâdîs de hikâye edilmektedir). Abdülmelik b. Habîb Fakîh el-Endelüs, Abbâs'ın neslinden gelmiştir.

229 Not-2 [V/385] Sanemin ismi Dımârî telaffuz edilmek iktiza ederdi *{gerekirdi}*. Hizâmî ve Rikâsî gibi. İbn Hişâm'a haşiye olarak yazılmış bir notta böyle deniliyor. Bunun sebebi(ni) müşrikler tarafından, bu ulû-

ederdi. Öleceği esnada oğluna aynı ibadette devam etmesini tavsiye eylemişti: "Oğlum Dımâr'a perestiş et *{tapın}*. O sana iyilik de edebilir, fenalık da." Bir gün, Abbâs sanemin yanında bulunduğu sırada birdenbire içinden bir ses çıktığını (geldi-
[V/385] ğini) işitti. Bu ses manzûm sözlerle ona müşrikliğin sukûtunu ve Peygamber Muhammed'in galebesini *{üstünlüğünü}* haber verdi. Abbâs derhâl ihtidâ etti *{hidayet etti}*. Sanemi kırdı. Muhammed'in nezdine azîmetle İslamiyet'i kabûl eyledi.[230]

Mekke Fethi Hakkında Menâbi'

[V/386] §106. Mekke'nin Fethi, âtîdeki menbalarda birçok tafsîlât ile hikâye edilmektedir:[231]

Benî Cezîmeler

Benî Cezîmeler Aleyhindeki Sefer (Ramazân?)

§107. Buraya gelinceye kadar her şey gayet dürüst ve şâyân-ı iftihar bir sûrette cereyan etmişti. Muhammed, Kureyşîlere karşı âkilâne bir i'tidâl *{denge}* ile ve en şiddetli düşmanlarına bahş eylediği afüvler *{aflar}* ile o kadar arzu edilen teskin-i ezhân *{zihinleri sakinleştirme}* gayesine doğru büyük bir adım atmıştı. Hâlbuki şimdi elim bir vaka tahaddüs etti *{ortaya çıktı}* ki İslamiyet'in birçok Müslüman için pek zayıf bir cilâ *{aydınlatma}* teşkil ettiğini, Arabların müşrikâne vahşetlerini pek müşkil *{zor}* sûrette setredebildiğini *{gizleyebildiğini}* ve birçoklarında mâzînin hûnîn *{kana bulanmış}* itiyâdatını *{alışkanlığını}* tevkife *{durdurmaya}* kâfi gelemediğini meydana koydu. Uzzâ saneminin tahrîbinden sonra Peygamber bir türlü kabına

hiyete isnâd olunan müenneslikte aramak lazım geleceği ilave olunuyor (Lât, Uzzâ, Menât, ilâ âhir gibi). Sair bazı ulûhiyetler de böyle idi. Müşriklerin fikrince bu sanemler Allah'ın kızları idiler, kadın cinsinden birer melek idiler (Benâtullah), (Hişâm, 832, 8, son cild, 193-194).

230 Hişâm, 832.

231 Esîr, ikinci cild, 182-194; Yakûbî, ikinci cild, 58-62; Belâzurî, 35-42; Tenbîh, 266-268; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 142-156; Hamîs, ikinci cild, 85-108; Halebî, üçüncü cild, 200-249; Fâs, 144-158; Buhârî, üçüncü cild, 138-146; Sprenger, üçüncü cild, 312-321; Muir, dördüncü cild, 109-134; Caussin de Perceval, üçüncü cild, 219-242; Müller, birinci cild, 151-155; Grimme, birinci cild, 128-142.

sığmayan Hâlid b. Velîd'i Benî Cezîme b. Âmir b. Abdimenât b. [V/387] Kinâneleri taht-ı inkiyâda *{itaat altına}* almaya gönderdi. Bu sefer esnasında ne vukû'a geldiği pek malûm değildir. Çünkü hadîs, Peygamber'i her türlü mesuliyetten berî *{uzak}* göstermek fikriyle vakaları tahrîf etmiştir *{değiştirmiştir}*. Menâbi'in *{kaynakların}* mükerreren *{defalarca}* vuku bulan beyanatına nazaran Benî Cezîmeler daha evvelden Müslüman idiler. Vâkıdî bunların yalnız İslamiyet'i kabûl ile kalmadıklarını, cami yaptıklarını, muntazaman namaz kıldıklarını da ilave ediyor. İbn İshâk da Benî Cezîmelerin: "Sabâünâ! Sabâünâ!" yani "Sabâî olduk! Sabâî olduk *{çocukluğa, gençliğe dönmek}*!" nidasıyla Hâlid b. Velîd'i karşıladıkları yolunda garib bir malûmât veriyor.[232] İkisi de (Vâkıdî ile İbn İshâk) kabileye karşı cebir ve şiddet isti'mâl etmek *{kullanmak}* için hiçbir sebeb bulunmadığını teslim ediyorlar. Aynı zamanda Hâlid'in vazifesi(nin) ne olduğunu sarîh *{açık}* sûrette irâe etmeyi *{göstermeyi}* düşünmemişlerdir. Bundan dolayı, Peygamber'e söz getirmek korkusuyla hakîkatin gizlenmiş olduğu şübhesini bize de tevlîd ediyorlar. Ağleb *{büyük}* ihtimale göre Muhammed, Hâlid'i sarîh *{açık}* talimat vermeksizin Mekke civarlarına göndermiş, civar kabilelerin ihtidâsını değilse de hiç olmazsa bî-taraflığını temin etmeyi düşünmüştür. Bunların içinde, bizce meçhul esbâbdan *{sebeplerden}* dolayı Muhammed en çok Cezîmilere ehemmiyet veriyordu. Bu sefer esnasında Hâlid'in başka kabilelerle de iştigal etmiş *{uğraşmış}* olması ihtimal hâricinde değildir. [V/388] Yalnız, Benî Cezîmeler hâdisesinin ehemmiyeti münasebetiyle diğerlerinin hatırası unutulmuş olacaktır. Herhalde, şurası muhakkaktır ki Hâlid ile kendisine refakat eden Benî Süleymler, müşriklik zamanına ait eski husumetlerin intikamını almak için bu fırsattan istifade ettiler. Yalnız ahz-i sâr *{intikam alma}* hırsına mağlub olarak, hiçbir sebeb olmadan silahsız kimseleri öldürdüler. Bu, fetih günü Mekke'de vukû'a gelen hâdisenin bir tekerrüründen ibaret idi. Fakat bu defa bütün kabahat yalnız Peygamber'in ileri gelen ashâbından birine değil, bilvasıta *{do-*

232 Hişâm, 835, satır 12; Wellhausen'e bakınız, Reste, 234-242.

laylı olarak} Peygamber'e de şâmil oluyordu *{kapsıyordu}*. Çünkü sefer için emir vermek ve bunu Benî Cezîmelerin en şedîd *{şiddetli}* düşmanlarına havale etmek ihtiyatsızlığını o göstermişti. Şimdi menbaların hikâye ettiği şekilde vakayı anlatalım.

§108. Uzzâ saneminin tahrîbi nihayet bulunca Hâlid b. Velîd, fatih sıfatıyla değil, nâşir-i dîn *{dini yayan}* sıfatıyla Benî Cezîmelerin ülkesine giderek onların itaatlarını temin etmek üzere Peygamber'den emir aldı. Bu kabile Mekke'nin cenûbunda *{güneyinde}*, Tihâme tarafında yani Bahr-i Ahmer *{Kızıl Deniz}* sahili kurbunda sâkin idi. Evvelce şurasını söylemek iktizâ eder ki *{gerekir ki}* bu kabile ile Kureyş arasında, kadîm *{eski}* husumetlerinden dolayı hüsn-i münasebat cârî
[V/389] değildi *{geçerli değildi}*. Her iki taraftan da irtikâb edilmiş *{işlenmiş}* eski tecavüzler neticesinde böyle bir husumet teessüs etmişti *{ortaya çıkmıştı}*. Bir hayli sene evvel bir Kureyş kervanı ticaret maksadıyla Yemen'e gidiyordu. Fâkih b. Mugîre b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm (Hâlid b. Velîd'in amcası) ile Avf b. Abdiavf b. Harîs b. Zühre (Abdurrahmân b. Avf'ın babası), Affân b. Ebi'l-Âs ve oğlu Affân bu kervana dâhil idiler. Avdette *{dönüştü}* Benî Cezîmeler ülkesinde kervan hücuma uğradı. Mütecavizler de bu kabile rüesâsından Hâlid b. Hişâm'ın taht-ı kumandasında idiler. Emvâlin *{malların}* birçoğunu Cezîmeler ele geçirdiler. Fâkih ile Avf maktûl düştüler. Diğer iki Kureyşî kaçmaya muvaffak oldular. Abdurrahmân, Hâlid b. Hişâm'ı katlederek pederinin intikamını hemen aldı. Arada o kadar büyük bir gerginlik husûle geldi ki iki kabile arasında harb zuhur etmek tehlikesi pek kuvvetli göründü. Bunun üzerine Benî Cezîmeler, tecavüz faillerinin harekâtını takbîh ettiklerini *{ayıpladıklarını}* söylediler. Onların çılgınca ve ihtiyatsızca harekete ettiklerini iddia eyleyerek diyet vermek teklifinde bulundular. Kureyşîler bunu kabul ettiler. Bu sûretle harbin önü alındı. Fakat içlerinden birçoğunda ezcümle Hâlid b. Velîd'de intikam hırsı sönmemişti.[233]

233 Hişâm, 835-836; Vâkıdî Wellhausen, 353; Taberî, birinci cild, 1649-1650.

Peygamber ise Hâlid b. Velîd ile beraber Benî Süleym b. Mansûrlardan ve Benî Müdlic b. Mürrelerden mürekkeb [V/390] *{oluşan}* bir kuvvet göndermek ihtiyatsızlığında bulundu. Bu Arabların da umûmîyetle Kinânelere karşı eski bir intikam hisleri vardı. Ve bilhassa, Kinânelerin bir kolu olan Benî Cezîmelere düşman idiler. Bu da, müşriklik zamanında Bürze Muharebesi denilen bir müsâdemede uğradıkları mağlubiyetten ileri geliyordu. Kinâneler o muharebede Süleymleri ezmişler, reisleri Mâlik b. Hâlid b. Sahr b. Şerîd'i öldürmüşlerdi. Bu mağlubiyetin intikamı o vakitten beri alınmamıştı. Hatırası el-ân *{hâlâ}* Benî Süleymleri rahatsız ediyordu.[234]

§109. Hâlid Mekke'den 350 kişilik bir kuvvet ile yola çıktı. Bu kuvvetin bir kısmı Muhâcirîn ile Medinelilerden ve müttefiklerinden, mütebâkîsi *{geriye kalanları}* ise Süleymlerden terekküb ediyordu. Hâlid, Gumeysâ'da karargâh kurdu. Benî Cezîmeler açıktan açığa Müslüman olmakla beraber Hâlid'in kendilerine doğru yürüdüklerini haber alınca bidâyette *{başlangıçta}* âmâl-i sulhperverânesine *{barış isteklerine}* inanmadılar ve silaha sarıldılar. Kureyşî kumandanının karşısına çıktılar. Fakat Muhammed'e mutî' *{itatkar}* oldukları hakkında teminat verdiler. Bunun üzerine Hâlid açıktan açığa hileye müracaat etti. Benî Cezîmelere hasmane bir maksadı olmadığını, silahlarını bırakmaları lazım geldiğini bildirdi. [V/391] Bu teminata inanan Arablar, arkadaşlarını Müslümanlara karşı pek müfritâne *{aşırı}* bir itimâdın tehlikesinden ikaz etmek istediler. Cahdem namında birinin nasihatlarına rağmen silahlarını bıraktılar. Cahdem'in korkusu esassız çıkmadı. Çünkü Hâlid, Cezîmelerin terk-i silah ettiklerini haber alır almaz, birdenbire kendilerine hücum etti, birçok malını iğtinâm eyledi *{yağmaladı}*, birçok esir aldı, taraftarları arasında muhafaza edilmek üzere taksim etti. Bütün gece onları bağlı bir halde muhafaza ettikten sonra ertesi sabah, idamları için emir verdi. Benî Süleymler intikam-cûyâne bir müsaraatla *{teşebbüsle}*, bu emri derhâl mevki-'i icraya koydular.

234 Vâkıdî Wellhausen, 352; Yâkût, birinci cild, 564.

Hâlbuki Vâkıdî'ye itimâd etmek lazım gelirse, Muhâcirîn ile Medineliler, kemal-i nefretle bu emre itaatsizlikte bulundular. Muhafaza ettikleri esirleri öldürmekten başka onları serbest bile bıraktılar. Mamafih yine Vâkıdî tarafından naklolunan ve Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî'ye müntehi olan *{varan}* bir hadîse göre, Süleymlerin gayr-ı Arablara tevdî olunan *{bırakılan}* esirlerden bazıları da katledilmişlerdir. Müslümanlar tarafından esir edilmiş olan Cezîme kadınlarının huzuru, bu barbar katl sahnesinin bütün bütün feci bir şekil almasına sebeb olmuştur. Bu zavallı kadınlardan biri sevgilisinin başı(-
[V/392] nın) kesildiğini görünce naaşın üzerine atıldı. Onu öpe öpe kendisi de ızdırâbdan ve kalbden terk-i hayat etti.[235]

§110. Müslüman karargâhında bu kıtal *{savaş}* hakkında itirazlar yükselmişti. Rivâyete göre Abdullah b. Ömer ile Ebû Huzeyfelerin âzâdlısı Sâlim, Peygamber tarafından vuku bulan sulh ve sükûn ve ittihâd *{birlik}* tavsiyesini açıktan açığa ihlal ettikten dolayı Hâlid'e şiddetli muâhezâtta *{itirazda}* bulunmakla temeyyüz etmişlerdir *{öne çıkmışlardır}*. Hâlid, müşriklik zamanına ait kan intikamını almak ve onları ayaklarının altında ezmek vazifesi(nin) kendisinin olduğunu iddia etmiştir. Kıtal haberi Mekke'ye geldiği zaman orada husûle
[V/393] gelen *{meydana gelen}* galeyan karşısında karargâhtaki bu heyecan, hiç mesabesinde *{değerinde}* kaldı. Bütün ashâb son derece mütessir ve müteellim olmuştu *{üzülmüştü}*. Muhammed, bu fena hareketin mesuliyeti(nin) kendisine kadar sirayet ettiğini hissederek, umumun muhâvecesinde *{önünde}*, kollarını semâya kaldırdı ve dedi ki: "Yâ Rab! İbn Hâlid'in bu hareketinden ellerimi yıkıyorum." Hâlid, Mekke'ye döndüğü

235 Hişâm, 833-834, 837-838; Vâkıdî Wellhausen, 351-353; Taberî, birinci cild, 1649, 1650, 1652-1653; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 156, burada hataen Cezîme yerine Hazîme tab edilmiştir; Halebî, üçüncü cild, 375, 379; Egânî, yedinci cild, 26-27; Hacer, ikinci cild, 265, numara 7077, Benî Cezîmelerin "Müslümanız!" (Eslemnâ) diye bağıracak yerde Sabâünâ diye kendisini karşılamaları üzerine Hâlid tarafından hücuma uğradıkları söyleniyor. Kıtal haberini, katlden kurtulanlardan, Benî Erkamlar kabilesinden Sümeyde el-Kinânî namında biri Peygamber'e götürdü.

zaman galeyan son dereceyi buldu. Abdurrahmân b. Avf, Müslümanları katlettiğinden dolayı kendisini şiddetle muâheze etti *{azarladı}*. Hâlid şiddetle itırazda bulundu. Benî Cezîmelerin Müslüman olduklarını bilmediğini söyledi ve Arablara hücum etmek üzere Peygamber'den emir almış olduğunu iddia etti. Ashâb kendisine karşı şiddetli sözler söyledi; (onu) yalancılıkla itham ettiler. Bir müddet Mekke'de Müslümanlar arasında büyük bir teheyyüc *{heyecan}* hüküm-ferma oldu. Çünkü vukû'a gelen fenalığını mesuliyetini herkes birbirine atfetmeye çalışıyordu. Muhammed, efkâr-ı umûmîyenin cereyanından dolayı Hâlid'in hareketini reddetmeye, cürümde hiçbir medhali *{dâhili}* bulunmadığını ilan eylemeye mecbur oldu. Hâlid'i alenen takbîh *{ayıpladı}* ve muâheze etti *{azarladı}*. Bu sûretle âteşîn *{ateşli}* Kureyşî'ye karşı pek hiddetli bulunan kadîm ashâbına hak verdi (ihtimal ki Hâlid'in Peygamber nezdinde her gün artan nüfuz ve itibarını kıskanıyorlardı).[236] Muhammed'in bu meseledeki hatt-ı hareketi hiç vâzıh *{açık}* değildir. Çünkü muhtelif hadîsler[237] Benî Cezîmelere tecavüz emrinin hakîkaten Muhammed'den sadır olduğu *{çıktığı}* zannını veriyor. [V/394]

§111. Bu vaka hakkında yukarı(da)kilerden hafifçe farklı başka bir rivâyet daha mevcûddur: Hâlid, Peygamber'den Benî Kinâneleri ziyaret etmek, Müslüman olup olmadıklarını, namaz kılıp kılmadıklarını tahkîk eylemek *{araştırmak}* emrini almıştı. Benî Cezîmeler, tamamen müsellah *{silahlı}* ve muharebeye hazır bir halde karşısına çıktılar. Hâlid, yarım gün onların karşısında durdu ve hiçbir tecavüzî harekette bulunmadı. Fakat Cezîmelerin hiç namaz kılmadıklarını görünce henüz Müslüman olmamış olduklarını anladı. Kendilerine hücum etti, (onları) dağıttı. Bir kısmını öldürdü. Bir hayli de esir aldı. Ancak o zaman Cezîmeler Müslüman olduklarını bildirdiler. Muhammed, Hâlid'i hiç muâheze etmedi ve Mekke'ye

236 Hişâm 834-835; Vâkıdî Wellhausen, 353; Taberî, birinci cild, 1650, 1651-1652.

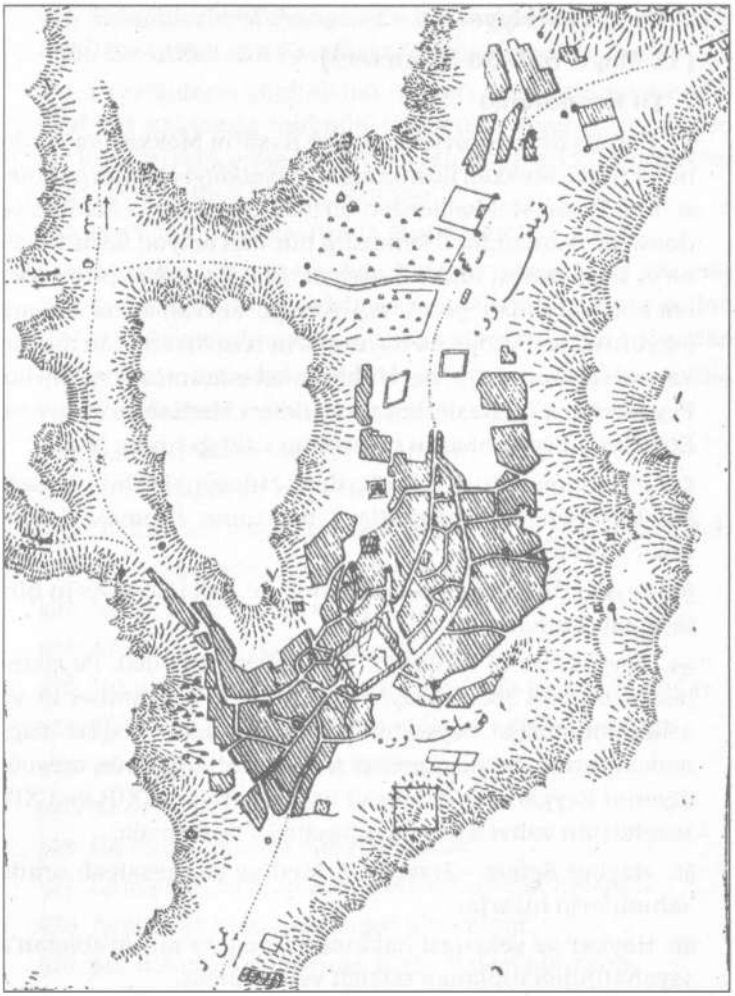
237 Hişâm'a bakınız, 835, satır 9; Taberî, birinci cild, 1651, satır 10 ve müteâkib satırlar.

gelmiş olan büyük Müslüman ordusunun pişdâr kumandanlığını uhdesinde *{sorumluluğunu}* bıraktı.[238]

[V/395] §112. Muhammed'in ilk düşündüğü şey, vukû'a gelen zarar ve ziyanı Mekke'de istikraz etmiş *{borç almış}* olduğu paranın (§ 87) bir kısmıyla tazmin ederek *{zararı karşılayarak}*, yapılmış fenalığı tamir etmek oldu. Fakat para yetişmediği için Ebû Râfi'den para aldı. Sonra Ali'yi bu para ile Benî Cezîmeler nezdine gönderdi. Maktûl olan otuz kişinin diyetlerini tesviye ettikten *{düzenledikten}* başka Müslümanlar tarafından iğtinâm *{yağma}* ve tahrîb edilen emvâlin *{malların}* bedelini de tamamen ödedi. Ali o kadar müşfikâne *{şefkatli}* davrandı ki içinde köpeklere su verdikleri bazı çanakların bile parasını verdi. Bütün bu tediyattan *{ödemelerden}* sonra artan parayı Ali, Arablara hibe etti. Peygamber, Ali'nin yaptığı işi pek beğendi. Dökülen kandan dolayı kendisinin hiçbir kabahat ve mesuliyeti olmadığını, tekrar tekrar bildirdi. Mesele bu sûretle teskin edildikten sonra Muhammed, Hâlid'e karşı yine hüsn-i muamele etmeye başladı. Birkaç gün ondan uzak durmuştu. Sonra ona yine pek eser-i riayet *{hürmet}* gösterdi.[239]

238 Vâkıdî Wellhausen, 354.
Not-1 [5/394] Cezîmeler vakâyı'ına ait bu hadîslerde, daha tafsilata girişmeksizin iki hadîs cereyanının vücudu kolayca görülebilir. Biri Hâlid'i fena göstererek bütün kabahati ona tahmîl etmeye *{yüklemeye}* ve Peygamber'i [V/395] her türlü şübheden kurtarmaya sâîdir *{çalışmıştır}*. Diğeri ise bilakis Hâlid'in, aldığı emre tamamıyla muvafık sûrette hareket ettiğini ve kabahatin Cezîmelerde bulunduğunu göstermeye uğraşmaktadır. Hazırlayanın Notu: Not-1 olarak belirtilen bu kısmın metin içerisindeki yeri bulunmamaktadır.

239 Hişâm, 834-835; Vâkıdî Wellhausen, 353-354; Taberî, birinci cild, 1650-1651.

[V/396]

Mekke-i Mükerreme Planı

1) Merve. **2)** Mes'î. **3)** Safâ. **4)** Makam-ı Ebû Tâlib. **5)** Peygamber'in zevcesi Hatice'nin kabri. **6)** Camiü'l-Harem. **7)** Cebel-i Hind. **8)** Cebel-i Kaykaan. **9)** Cebel-i Ebû Kubeys. **10)** Mekke'nin en yüksek zirvesi, Hendeme.**11)** Cebel-i Amr.

[V/397]

7. Sene-i Hicriyye
(11 Mayıs 628-30 Nisan 609)
7. Yıl Kronolojisi

§1. Ebû Basîr'in tecavüzatı. - Ebû Basîr'in Mekke'den Medine'ye firarı; Mekkeli iki murahhasa *{yetkiliye}* teslim edilmesi. Ebû Basîr, Mekkelilerden birini öldürüyor ve Medine'ye dönüyor: Muhammed kendisini hür ilan ediyor, fakat Medine'yi terk etmesi emirini veriyor. Ebû Basîr bir çete teşkil ederek *{meydana getirerek}* Kureyş kervanlarına hücum ediyordu. Kureyşîler, bu haydutların tecavüzatından masûn kalmak *{korunmak}* için Muhammed'e müracaat ediyorlar. Peygamber, Ebû Basîr ile yanındakileri Medine'ye çağırıyor. Ebû Basîr, Peygamber'in mektubunu aldığı sırada ölüyor.

§2. Muhammed'in Kinânelerden, Müzeynelerden ve sair kabilelerden bazı haydutlara mektubu: İhtimal ki Ebû
[V/398] Basîr'in çetesidir.

§3. Peygamber'in kerîmesi Zeyneb ile zevci Ebul-Âs'ın birleşmesi (Muharrem).

§4. Peygamber'in hastalığı: Yahudilerin büyüsü. Peygamber'in muhtel *{bozulmuş}* olan sıhhati; Peygamber'in ve ashâbının telaşı: Peygamber'in saçlarından düğüm yapmak sûretiyle büyü yapıldığı menkıbesi; büyünün mevcûdiyetini Peygamber'e Cebrail haber veriyor; CXIII ve CXIV surelerinin vahyi sayesinde büyünün bozulması.

§5. Hayber Seferi. - Hayber'in Medine'ye mesafesi; orada Yahudilerin hisarları.

§6. Hayber ve sekenesi hakkında Doughty'nin Arabistan'a seyahatinden toplanan tafsîlât ve malûmât.

§7. Seferin sebebleri ve tarihi (Muharrem-Rebîülevvel).

§8. Hayber Seferi'nin sûret-i cereyanı; Müslümanların ve Yahudilerin kuvvâ-yı askeriyeleri; Yahudiler tarafından takîb edilen usûl-i müdâfaa.

§9. Seferin ihzârı *{hazırlığı}*; Yahudilerin lâ-kaydîsi *{ilgisizliği}* ve atâleti *{tembelliği}*.

§10. Müslümanların Medine'den hareketi ve yoldaki vakâyı'.

§11. Yahudilerin Muhammed'e karşı tedâfüî *{savunmayla ilgili}* bir ittifak için Gatafânlarla müzakereleri.

§12. Gatafânların şüpheli hareketleri ve sefere derece-i iştirakleri hakkında muhtelif rivâyetler; Hayber arazisinin bir kısmını terk etmek sûretiyle Muhammed'in kendilerini gizlice celb etmiş olması ihtimali.

§13. Hayber'e muvâsaletinde Muhammed'in duası.

§14. Müslümanların Hayber Kaleleri pîş-gâhına *{önüne}* muvâsaletleri; ilk müsâdemeler; Müslümanlar mevkiin [V/399] sıhhat-i muzırr olması hasebiyle karargâhı değiştiriyorlar.

§15. Müslümanların harekât-ı harbiyelerinin ve Yahudilerin müdâfaalarının tedkîk-i tenkîdîsi.

§16. Netâh Hisarlarına ilk hücumlar.

§17. Hurma ağaçlarının kesilmesi.

§18. Netâh'a karşı hücum esnasında vukû'a gelen hâdiseler.

§19. Bu hücum esnasında bayrakların imhası.

§20. Netâh'a karşı yeni hücumlar.

§21. Ali ile İbn Merhab arasında musâraa.

§22. Yahudiler ile Müslümanlar arasında başka düellolar.

§23. Eslemler, Sa'b b. Muâz'ın hisarını zabt ediyorlar.

§24. Bu hisarın zabtına ait hâdiseler.

§25. Keẓa *{aynı şekilde}*.

§26. Bu müsâdemede alınan ganâim.

§27. Zübeyr Hisarı'nın zabtı; bir Yahudinin hıyaneti.

§28. Aynı vaka hakkında diğer bir rivâyet.

§29. Şık Hisarlarına hücum: Nizâr Kalesi'nin zabtı.

§30. Nizâr ganâimi ve üserâsı *{esirleri}*. Peygamber, Safiyye'yi kendisine alıkoyar.

§31. Ketîbe Hisarlarına hücumlar: Yahudilerin arz-ı teslimiyeti: Hayber Fethi'nin hitâmı: Şerâit-i teslimiyet.

§32. Mahsulün yarısını Müslümanlara tesviye etmek *{eşitlemek}* şartıyla Hayber'de ziraat müsaadesinin Yahudilere i'tâsı *{verilmesi}*.

§33. Hayber şerâit-i teslimiyeti hakkında ehâdîsin tenkidi; Yahudiler toprağın sahibi idiler, müste'cir *{kiracı}* değildiler.

§34. Peygamber'in hatt-ı hareketi.

[V/400] §35. Devslerin ihtidâsı: Gatafânlarla müzakerat. Ebû Hureyre'nin mühtedi *{hidayete ermesi}* Devslerle beraber Hayber'e muvâsaleti; Zür-Rukaybe Dağı'nın Gatafânlara terki.

§36. Kinâne'nin katli ve Muhammed'in Safiyye ile izdivacı. İbn Ebi'l-Hukayk'ın hazinesinin taharriyâtı; bu hazinenin keşfi; Kinâne'nin mevt-i fecî'i *{acıklı ölümü}*; Muhammed dul kadına âşık oluyor ve onunla evleniyor.

§37. Peygamber'in tesmîmi *{zehirlenmesi}* teşebbüsü. Bir Yahudi kadın zehirli bir koyun ile Peygamber'i zehirlemeye teşebbüs eder.

§38. Hayber ganâiminin taksimi.

§39. Taksimde riâyet edilen kaideler; Hayber Seferi'nde hazır bulunan kadınlar.

§40. Hisselerin adedi; hisselerin kıymeti.

§41. Hayber arazisi hasılatının tevzî'i *{paylaştırılması}*.

§42. Hayber vâridâtından Peygamber'e isabet eden hums-ı hisseden Muhammed'in tesviye ettiği tahsîsât listesi.

§43. Hayber'de maktûl düşen Müslümanların cedveli.

§44. Sair maktûl isimleri.

§45. Hayber Fethi'nin neticeleri. Haccâc b. İlât es-Sülemî'nin ihtidâsı.

§46. Peygamber'in îrâdı *{kazancı}*. Muhammed'in îrâdı neye bâliğ oluyor ve nerelere sarf ediliyordu.

§47. Fedek'in arz-ı inkıyâdı *{itaat etmesi}*. Fedek Yahudile-
[V/401] ri mukâvemete kıyam etmeden, Hayber şerâiti dairesinde Muhammed'e arz-ı inkiyâd ediyorlar; Peygamber her şeyi kendine alıkoyuyor.

§48. Medine'ye avdet. Vâdilkurâ Seferi. Muhammed Medine'ye avdet etmek üzere Hayber'i terk ettikten sonra Vâdilkurâ'dan geçiyor. Kısa bir mukâvemetten sonra Yahudilerin arz-ı teslimiyeti.

§49. Vâdilkurâ'nın idaresi.

§50. Muhammed'in Medine'ye avdeti.

§51. Eş'arîlerin vürûdu. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin mühtedî *{hidayeti}* Ensâr ile muvâsaleti.

§52. Benî Husaynlardan bazılarının ihtidâsı.

§53. Muhâcirlerin Habeşistan'dan avdetleri. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in, Muhammed'in zevcesi Ümmü Habîbe ve daha sair Muhâcirler ile beraber avdeti.

§54. Habeşistan'dan avdet edenlerin esâmîsi.

§55. Kendi hesablarına Arabistan'a avdet eden Müslümanların esâmîsi.

§56. Habeşistan'da menfâda *{sürgünde}* terk-i hayat eden Müslümanların esâmîsi.

§57. Habeşistan'da tevellüd edenlerin *{doğanların}* esâmîsi.

§58. Ümmü Habîbe'nin Muhammed ile izdivacı.

§59. İran hükümdarı Kisra Şîreveyh'in katli.

§60. Necid'e heyet-i seferiyye i'zâmı *{gönderilmesi}*.

§61. Türebe Seferi (Şa'bân). Ömer b. Hattâb, Acz-i Hevâzinlere hücuma gidiyor. [V/402]

§62. Necid'e başka seferler (Şa'bân). Ebû Bekir, Necid'de bazı Hevâzinleri basar.

§63. Fedek Seferi (Şa'bân). Beşîr b. Sa'd, Fedek'te Mürrelere hücum eder: Müslümanlar esna-yı avdette Mürreler tarafından hücuma marûz kalmışlar ve maktûl düşmüşlerdir.

§64. Gâlib b. Abdillâh, Müslümanların katlinin intikamını Mürrelerden alır.

§65. Meyfa'a Seferi (Ramazân). Gâlib b. Abdillâh el-Leysî, Necid'de Meyfaa kurbunda Benî Uvâl ve Benî Abd b. Sa'lebelere hücum eder.

§66. Cinâb ve Yemen Seferi (Şevvâl) Beşîr b. Sa'd, Necid'de Gatafânlara hücum eder. Uyeyne b. Hısn el- Fezârî'nin firarı.

§67. Uyeyne b. Hısn'ın firarı ve Hâris b. Avf el-Mürrî ile tesadüfü; Kureyşîlerin Muhammed'e karşı hissiyatları.

§68. Hayber'de bir katl (Şevvâl). Abdullah b. Sehl Hayber'de katledilir; Hayber Yahudilerinin iştiraklerine dair şübhe; Kasâme yemini; Yahudilere tayin edilen ceza-yı nakdî.

§69. Umretü'l-Kazıyye yahut Umretü'l-Kazâ yahut Umretü'l-Kısâs (Zilkâde). Muhammed Mekke'ye hacca gider; seyahat hazırlıkları ve seyahatin başlangıcı.

§70. Mekke civarına muvâsalet; Mekkelilerin telaşı; Müslümanların Mekke'ye sulhperverâne duhûlleri *{girişleri}*.

[V/403] §71. Hac esnasında merasim ve kurbanlar.

§72. Bilâl Kâbe'nin damında ezan okur.

§73. Kureyşîler, Peygamber'in Kâbe mabedinin dâhiline girmesi hakkını kabûl etmezler.

§74. Muhammed, Abbâs vasıtasıyla Meymûne ile izdivac eder.

§75. Muhammed henüz bir küçük kız bulunan Ammâre'yi Ca'fer b. Ebî Tâlib'in himayesi altına vaz' eyler *{koyulur}*.

§76. Üç gün geçince Kureyş rüesâsı, Muhammed'in çekilmesi için ısrar gösterirler; Muhammed razı olur; bütün Müslümanların azîmeti; Muhammed'in Serif'de Meymûne ile izdivacı; huccacın Medine'ye avdeti.

§77. Benî Süleymler aleyhinde heyet-i seferiyye (Zilhicce). İbn Ebi'l-Avcâ, Süleymlere hücum eder; Müslümanların kâffesi katlolunur.

§78. Mısır'daki heyet-i sefâretin avdeti (7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 49). Hâtıb b. Ebî Beltea, Mısır'daki vazifesinden avdet ederek Peygamber'e iki kıbt *{çingene}* cariyesi, Mâriye ile Sîrîn'i getirir.

§79. Minber inşası.

§80. Gassânî hükümdarı Cebele bir heyet-i sefâret i'zâmı *{gönderilmesi}*. Muhammed, Gassânî hükümdarına bir mektup gönderdi, bu haberin meşkûkiyeti.

§81. Hükümdar Cebele el-Eyhem el-Gassânî ile bir bedevî arasında Ömer zamanında bir hâdise; Cebele İslamiyet'i terk ile İstanbul'a kaçtı.

[V/404] §82. Benî Neha'ların ilk sefâreti. İki Neha'î'nin Medine'ye vürûdları; Ertah b. Şerâhîl'in ihtidâsı.

8. Yıl Kronolojisi
(1 Mayıs 629-19 Nisan 630)
Tarih-i Hicrî ve Tarih-i Milâdî Cedveli

§1. Amr ile Hâlid'in ihtidâsı (Safer). Peygamber'in terakkiyâtından *{ilerlemeler}* telaşa düşen Amr b. Âs Habeşistan'a bir seyahat yapar; Necâşî kendisini İslamiyet'e idhâl eder ve Amr, Peygamber'e arz-ı inkıyâd *{itaat}* etmek üzere Medine'ye gider.

§2. Hâlid b. Velîd aynı esbâbdan dolayı Mekke'yi terk ederek Osman b. Talhâ ile birlikte Medine yolunu tutar; yolda Amr'a tesadüf; üçünün de ihtidâsı.

§3. Kedîd'de Benî Mülevvahlere karşı Sefer (Safer). Gâlib b. Abdillâh el-Leysî, Leyslerin bir kolu olan Benî Mülevvihler Mekke kurbunda bir karargâhını basar ve ganâim alır. Bir fırtına Müslümanları kendilerini takîb eden kuvvetlerden kurtarır.

§4. Zâtu Atlâh Seferi (Rebîülevvel). Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî kumandası altında bir Müslüman kuvveti Belkâ hududunda (Suriye) Zâtu Atlâh'ta Hristiyan Arablar tarafından katlolunur.

§5. Siy Seferi (Rebîülevvel). Şücâ' b. Vehb bir Müslüman [V/405] kuvveti ile Siy'de, Benî Âmir b. Sa'saaların ülkesinde bazı Hevâzin kabilelerine tecavüz eder.

§6. Mûte Seferi (Cemâziyelevvel). Seferin muhtemel sebebleri; Peygamber'in murahhasının bir Gassânî tarafından güya katledilmesi; hadîsin meşkûkiyeti.

§7. Zeyd b. Hârise'nin kumandası altında heyet-i seferiyyenin ihzârı; Zeyd'e verilen talimat.

§8. Muhammed heyet-i seferiyyeye refakat eder; son talimat.

§9. Suriye'ye doğru seyahat; Abdullah b. Revâha'nın hiss-i kable'l-vukû'u.

§10. Seferin safahâtı; Bizans hududundaki Hristiyan Arablarla ilk müsâdemeler; Müslümanları tard *{kovmak}* için büyük düşman kuvvetlerinin toplanması ve Müslümanların ric'atı *{geri çekilmesi}*.

§11. Rum müverrihlerinin rivâyeti: Müslümanlar, Kurban Bayramı esnasında bazı kabilelere hücum etmeyi düşündükleri sırada Hristiyan Arablar tarafından baskına uğrarlar; Müslümanların katli.

§12. Müslüman müverrihlerinin rivâyeti: Zeyd'in ordusu Mûte'ye kadar çekilmiş. Orada Hristiyanlara karşı cebhe tesis etmiş, Bizans'a merbût Arabların fâikiyet-i adediyesi *{sayıca üstünlüğü}* karşısında mağlub olmuş; Müslümanların katli; bu meyanda büyük üç kumandan Zeyd, Ca'fer ve Abdullah da terk-i hayat ederler. Hâlid b. Velîd mağlub ordunun kısm-ı mütebâkîsini *{geri kalan kısmı}* toplar, onları çölde emin bir mahale îsâl eder *{ulaştırır}*.

[V/406] §13. Hâlid b. Velîd firarî ordunun kısm-ı mütebâkîsinin kumandanı olur ve onu Medine'ye götürür.

§14. Medine'de korku; Peygamber vakadan harika-âlûd bir sûrette haber alır; Ca'fer'in zevcesini teskin eder.

§15. Mûte'de maktûl düşen Müslümanların esâmîsi. Maktûl on iki Müslüman.

§16. Medine'ye avdet. Mûte kıtâlinden kurtulanların bâridâne *{soğuk}* kabûl edilmeleri; Muhammed kendilerini müdâfaa eder.

§17. Mûte Seferi için başka menâbi'.

§18. Benî Âmir b. Sa'saaların heyet-i sefâreti. Hadîsin meşkûkiyeti *{şüphesi}*; Âmir b. Tufeyl ile Âmirîlerden bazı arkadaşları ca'lî *{sahte}* bir sefâret esnasında Peygamber'i katletmeyi kurarlar, fakat son dakikada cesaretleri kırılır; suikaste iştirak edenlerin ölümü: Daha başka küçük Âmirî sefâret heyetlerine ait hatıralar.

§19. Âmirîlerden Addâ'ya Peygamber'in mektubu.

§20. Huzâalara mektup (Cemâziyelâhir). Peygamber'in Huzâalara mektubu. Bu mektup ile onları Müslüman cemaatine kabûl eder.

§21. Aynı mektup hakkında İbn Sa'd'ın rivâyeti.

§22. Eslemler ile sair müzâkerât (6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 23, 24). Eslemler ile Muhammed'in ailesi

arasındaki münasebât-ı dostânenin eskiliği; Peygamber'in Eslemlere mektubu ve onları müsaadekârâne şerâit ile [V/407] Müslüman cemaatine kabûlü.

§23. Benî Süleymler arasında ihtidâlar. Süleymlerden bazılarının ihtidâsı ve bu nesle mensûb müteaddid *{birçok}* kabilenin Müslüman devletine iltihâkları *{katılması}*.

§24. Bu vakâyı' hakkında İbnü'l-Kelbî'nin rivâyeti.

§25. İhtidâ eden Süleymlere Muhammed'in müsaadekârlığı *{yardımı}*.

§26. Benî Süleymlerin muhtelif kabilelerinden bazı kimselere mektublar (Benî Hârise). Seleme b. Mâlik'e mektub.

§27. Abbâs b. Mirdâs'a mektub.

§28. Muhtelif Sülemîlere müsaadat *{yardım}*.

§29. Seleme b. Mâlik'e sair müsaadat.

§30. Zâtü's-Selâsil Seferi (Cemâziyelâhir). Amr b. Âs bir Müslüman kuvvetiyle Bizans hududundaki bazı kabilelere karşı gönderilir; Adedi pek kesir *{çok}* olan düşman Amr'ı ihtiyatkâr bulunmaya mecbur eder; Amr imdat ister ve İbn Ubeyde el-Cerrâh kumandasında bir kuvve-i imdadiye gelir; Amr ile Ebû Ubeyde arasında kumandanlık meselesi.

§31. Seferin muvaffakiyetsizliği; Medine'ye avdet.

§32. Ebû Bekir ile sefer esnasında İslamiyet'e ihtidâ ettirdiği Tay kabilesinden bir Arab arasındaki vaka.

§33. Amr b. Âs'ın vakası; gusül meselesinde Muhammed'in müsamahası.

§34. Seyfü'l-Bahr yahut Habat Seferi (Receb). Ubeyde'nin [V/408] kumandası altında bir Müslüman kuvveti bazı Cüheyneleri te'dîb *{cezalandırmak}* için Bahr-i Ahmer civarına gider; yiyecek nedreti *{kıtlık}*; Kays b. Sa'd'ın açlıktan ölen Müslümanları beslemek hususundaki ulüvv-i cenâbı.

§35. Deniz sahilinde bulunan büyük bir balık Müslümanların açlığını izâleye *{gidermeye}* hizmet eder.

§36. Gâbe Seferi. Abdullah b. Ebî Hadred, Kays b. Rifâ'a el-Cüşemî'yi gafil basar ve öldürür.

§37. Bu vaka hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti.

§38. Mekke'nin Fethi. Urve b. Zübeyr'in Mekke Fethi hakkında yazdığı mektubun kıymet-i tarihiyesi.

§39. Urve b. Zübeyr'in Halife Abdülmelik'e mektubu ve bunda Mekke Fethi'nin sebeblerinin ve başlıca vakâyı'ın hikâye edilmesi.

§40. Mekke'nin Fethi (daha muahhar rivâyet) Ramazân. Bekirler ile Huzâalar arasında evvelki nizâların *{çekişmelerin}* tarihi mütekabil ahz-ı sar *{öc alma}* hareketi; nihayet Benî Bekirler Kureyşîlerin muâvenetiyle, Hudeybiye Muâhedanamesine rağmen Huzâalardan birini öldürürler; Mekke şehri dâhilinde kavga.

§41. Müteâkib vakalar hakkındaki rivâyetlerin meşkûkiyeti *{şüphesi}*; gerek mütecavizler gerek tecavüze uğrayanlar, bir kısmı arz-ı mazeret etmek bir kısmı davacı olmak üzere Peygamber'e müracaat ederler.

§42. Muhammed ile müzâkerâtın mevzû'u.

[V/409] §43. Bu müzâkerât hakkındaki rivâyetlerin tezadı.

§44. Kureyşîler tarafından serdedilen *{dile getirilen}* itilaf teklifleri hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti.

§45. Yine Vâkıdî'nin diğer bir rivâyeti; Ebû Süfyân'ın Medine'ye i'zâmı.

§46. Medine'ye doğru giderken Ebû Süfyân'ın Medine'den Mekke'ye avdet eden Huzâalara tesadüfü.

§47. Ebû Süfyân'ın vazifesinin muvaffakiyetsizliğe iktirânı *{ulaşması}*; Peygamber'den hiçbir şey istihsâl edemediği *{elde edemediği}* gibi istihfâfa da *{küçümsenmek}* uğrar.

§48. Ebû Süfyân'ın muvaffakiyetsizliğinden dolayı Kureyşîlerin hiddeti.

§49. Mekke'ye karşı Muhammed'in gizlice sefer hazırlıkları; hakîkî maksadını mektûm tutmak *{gizli tutmak}* için gösterdiği ihtiyat.

§50. Sahâbeden Hâtıb b. Ebî Beltea'nın boşboğazlığı ve Kureyşîleri haberdar etmek istemesi; meydana çıkarsa da Peygamber tarafından affolunur.

§51. Müttefik kabilelere adamlar i'zâmı *{göndermesi}*; Müslüman ordusunun toplanması ve yola çıkması.

§52. Uyeyne b. Hısn'ın iltihâkı *{katılması}*.

§53. Muhammed'in seyahate devamı; Peygamber'in hakîkî maksadı hakkında Hevâzinlerin telaşı.

§54. Bazı firarî Kureyşîlerin Müslüman karargâhına muvâsaleti; Ebû Süfyân b. Hâris ve Abdullah b. Ebî Ümeyye.

§55. Abbâs, Cuhfe'de Peygamber ile birleşir.

§56. Sülemî kuvve-i muâvenesinin vürûdu *{gelişi}*.

§57. Kureyşîlerin şübhesi; Ebû Süfyân b. Harb, Abbâs'ın himayesi altında Peygamber'le mülakat eder ve Mekke'nin teslimi şerâitini onunla kararlaştırır.

§58. Müslüman kuvvetlerinin resm-i geçidi. [V/410]

§59. Muhammed Mekke üzerine hareketi ta'cîl eder *{hızlandırır}*.

§60. Ebû Süfyân'ın Mekke'ye muvâsaleti; *{ulaşması}* Kureyşîlerin telaşı; müfrit-i ekalliyet *{isyancı azınlıklar}* mukâvemete hazırlanır.

§61. Dört Müslüman kolunun Mekke üzerine muhtelif noktalardan hareketi; Handeme'de kısa bir müsâdeme *{çatışma}*; Peygamber'in şehr-i mukaddese duhûl-i muzafferânesi.

§62. Kureyşîlerin hatt-ı hareketi; Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe'nin hâdisesi.

§63. Muhammed, çadırını Mekke'nin aşağı kısmına rekz eder *{yerleştirir}*.

§64. Mekke'nin silah ile mi zabt edildiğine yoksa muntazam bir teslimiyet neticesinde mi ele geçirildiğine dair fukahânın münakaşası.

§65. Mekke'de vezâif ve Muhammed'in mev'izası *{öğütleri}*. Peygamber'in Mekke mabedini ziyareti ve ifâ ettiği merasim; esnâmın tahrîbi.

§66. Peygamber tarafından Kâbe meydanında Müslümanlara îrâd edilen *{söylenilen}* nutuk hakkında İbn İshâk'ın rivâyeti.

§67. Aynı nutuk hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti.

§68. Kâbe'nin anahtarlarının i'tâsı *{verilmesi}* ve hacılara su vermek hakkında te'yidi.

§69. Peygambere arz-ı tazîm *{hürmet arz etmesi}* ve sadakat yemini.

§70. Mekke'de müşriklik ibadetinin ilgâsı *{kaldırılması}* hakkında menkıbe.

§71. Mekke arazisi mukaddes ilan olunuyor ve hududları tesbit ediliyor.

§72. Bilâl, Müslümanları Kâbe etrafında ilk namaza çağırıyor.

§73. İslamiyet'in düşmanlarına yapılan cezalar. Süheyl b.
[V/411] Amr'ın nedameti ve affı.

§74. Şair İbnü'z-Ziba'râ'nın nedameti ve affı.

§75. Huvaytıb b. Abdüluzzâ'nın affı.

§76. Kureyş kadınlarının ihtidâları ve arz-ı tazîmleri *{saygı göstermeleri}*.

§77. İkrime b. Ebî Cehil'in firarı ve affı.

§78. Safvân b. Ümeyye'nin firarı; Muhammed kendisine müsaade verir ve sonra hediyelerle onu ihtidâya sevk eder.

§79. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in adem-i sadakati, idama mahkûmiyeti ve affı.

§80. Huveyris b. Nukayz'ın idama mahkûmiyeti ve katli.

§81. Haric-i ez-hukuk ilan edilen Hebbâr b. Esved'in affı.

§82. Abdullah b. Hatal'ın ve Peygamber'i tezyif etmiş *{küçük düşürmüş}* olan iki muganniyenin katlleri.

§83. Peygamber aleyhinde muhakkirâne *{hakaretvari}* şiirler terennüm etmiş olan âzâdlı Sâre'nin katli.

§84. Mikyâs b. Habâbe'nin katli.

§85. Habeşli Vahşî'nin affı.

§86. Mekke'de ikamet esnasındaki hadîsât. Muhammed, Kureyşîlerin korkularını teskin eder.

§87. Zengin Mekkelilerin Peygamber'e ikrazatı *{borç vermeleri}*.

§88. Mekke'de katl ve Peygamber'in tevbîhi *{azarlaması}*.

§89. Ensâr arasındaki adem-i hoşnûdî *{hoşnutsuzluk}* ve endişe Peygamber tarafından teskin ediliyor.

§90. Muhammed Mekke'yi medhediyor *{övüyor}*.

§91. Muhammed, ashâbın hakaret-âmiz imalarına karşı Mekke kadınlarını müdâfaa ediyor.

§92. Ebû Süfyân'ın zevcesi Hind, Peygamber'e hediye takdim ediyor.

§93. Peygamber'in, süt akrabalarıyla mülakatı. [V/412]

§94. Muhammed Mekkeli bir esiri iştirâ *{satın alır}* ve âzâd eder.

§95. Mekke'de yapılan ibadetin kıymeti.

§96. Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin Kudüs mabedini bir lamba ile tezyin hakkındaki nezri *{adağı}*.

§97. Peygamber'in şemâilinin tavsifi *{anlatılması}*.

§98. Muhammed ticarete ait bazı ahkâmı vaz' eder.

§99. Mekke'de müşriklik ibadetinin ilgâsı *{kaldırılması}* ve evdeki sanemlerin tahrîbi.

§100. Mekke civarında sanemlerin tahrîbi. Tufeyl b. Amr'nın, Sa'd b. Zeyd'in, Amr b. Âs'ın ve Ali'nin Mekke'ye pek karib bazı yerlerdeki sanemleri tahrîb etmeye gitmeleri.

§101. Mekke civarında askerî seferleri. Hişâm b. Âs'ın Yelemlem üzerine ve Hâlid b. Saîd'in Urne üzerine seferleri.

§102. Hâlid b. Velîd, Nahle'de Uzzâ sanemini tahrîb eder.

§103. Muhammed'in Mekke'de ikameti. Mekke'de on beş yahut yirmi gün kalır.

§104. Mekke Fethi'nde hazır bulunan Müslümanların adedi. Rivâyete göre on bin kişi idiler; kabilelere göre miktarları.

§105. Abbâs b. Mirdâs'ın ihtidâsı. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî aile sanemini kırar ve Mekke'ye Müslüman olmaya gelir.

§106. Mekke Fethi hakkında menâbi'.Mekke'nin Fethi'ni uzun uzadıya hikâye eden sair menâbi'.

[V/413] §107. Benî Cezîmeler aleyhinde sefer. Bu seferin hakîkî vakaları hakkında menâbi'in meşkûkiyeti *{şüpeli oluşu}*.

§108. Kable'l-İslam vakâyı'; Kureyşîlerle Cezîmeler ve Süleymler arasında kadîm husumetler ve tecavüzler.

§109. Hâlid, Benî Cezîmeler nezdine gider ve bilâ-müdâfaa arz-ı teslimiyet edenlerden bir haylisini katlettirir.

§110. Müslüman karargâhında ve Mekke'de Hâlid'in zalimliğine karşı protesto; Peygamber'in mesuliyeti.

§111. Aynı vaka hakkında diğer rivâyet.

§112. Muhammed, Ali'yi göndererek Hâlid tarafından katledilen fertler içinde Benî Cezîmelere nakden tazmînât verir.

Beşinci Cildin Sonu

VI. CİLT

Hazırlayan: Elif Kübra ASLANDOĞDU

8. Sene-i Hicriyye Vakâyı'ı

(Mâ-ba'd)

Huneyn Muharebesi [VI/5]

§113. Taberî [vefâtı: 310], Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdamî'den [vefâtı: 250] yahut Abdülvâris b. Abdissamed b. Abdilvâris'ten [vefâtı: 250 takrîbî], o Abdüssamed b. Abdilvâris'ten [vefâtı: 207], o Ebân el-Attâr'dan [vefâtı: 160], o Hişâm b. Urve'den [vefâtı: 146], o da pederi Urve b. Zübeyr'den [vefâtı: 94] nakletmektedir:

"Peygamber, fetih senesinde Mekke'de ancak bir buçuk ay kaldı. Nihayet Hevâzinlerle Sakîfler gelerek Huneyn'de karargâh kurdular. Huneyn, Zülmecâz taraflarında bir vadidir. O gün, Peygamber'e hücum etmek fikrindeydiler. Daha evvelce yani Rasulullah'ın Medine'den azîmetini *{yola çıktığını}* duydukları zaman toplanmışlardı. Çünkü Rasulullah'ın [VI/6] Medine'den çıktığı zaman kendileri üzerine yürüdüğünü zannediyorlardı. Mekke'de tevakkuf ettiğini *{durduğunu}* haber alınca Hevâzinler dosdoğru Peygamber üzerine yürüdüler. Kendileriyle birlikte kadınlarını, çocuklarını ve mallarını da getirdiler. O gün Hevâzinlerin reisi, Benî Nasrlardan Mâlik b. Avf idi. Sakîfler de birlikte yürüyorlardı. Nihayet Huneyn'de tevakkuf ettiler. Gayeleri Peygamber'e hücum etmekti. Mekke'de bulunan Peygamber, Hevâzinlerle Sakîflerin Huneyn'de karargâh kurduklarını ve Benî Sa'dlardan Mâlik b. Avf'ın kendilerine rehberlik ettiğini, o gün kumandanları olduğunu haber alınca onlara karşı yürümeye karar verdi. Huneyn'de kendilerine mülâkî oldu. Cenab-ı Hak onları kaçırttı ve Allah'ın kitabında dediği şey (Kur'an, 9/26-28) vukû'a geldi. Yanlarında bulunan şeylerin kâffesi *{tamamı}*, kadınlar, çocuklar, hayvanlar Allah'ın Rasulü'ne bahşettiği ganâim *{ganîmetler}* meyanına dâhil oldu. Rasulullah mağlubların emvâlini *{mallarını}*, Kureyşîlerden Müslüman olanlar arasında taksîm etti.[1]

1 Taberî, birinci cild, 1654, satır 5; 1655, satır 2.

Huneyn Seferi (Daha Muahhar Rivâyet)

§114. Mekke vakâyı'ı, civarda sâkin olan halkı lakayt bırakmamıştı. Daha Medine'den Muhammed'in on bin kişi ile
[VI/7] azîmetinden itibaren Mekke şarkındaki kabileler yani Hevâzinler, Benî Sakîfler şiddetle telaşa düşerek Müslümanların muhtemel bir taarruzuna karşı müdâfaa için toplanmışlardı. Vâkıdî'nin bir fıkrasında[2] Hevâzinlerin de Muhammed'in Mekke üzerine hareketi esnasında müsellehan *{silahlanmış}* olarak toplandıkları söyleniyor. Hâlbuki diğer bir fıkrada[3] kabilelerin birleşmesi ve toplanmasının Mekke Fethi'nden sonra vukû'a geldiği beyan edilmektedir. İbn İshâk, bu vakaya tarih sırası tayîn hususunda ber-mu'tâd *{alışılmış olarak}* pek mübhem davranır. Hevâzinlerin Peygamber'den ve Mekkenin Fethi'nden bahsedildiğini işitmeye başladıkları zaman toplandıklarını söyler. Mekke şarkındaki kabilelerin ittihâdının *{birleşmesi}*, Muhammed'in Medine'yi terk ettiği ve Mekke'de ikâmet eylediği esnada vukû'a gelmiş olması muhtemeldir. Muhammed bir müddet sonra bunun farkına vararak müttehid kabilelere hücum etmeye karar vermiş olacaktır. Mamafih, Huneyn Muharebesi'nin hakîkî sebebleri büyük bir karanlık içindedir. Müttefik kabilelerin başlıca kümesini Benî Hevâzinler teşkîl ediyorlardı. Bunlara belki de Muhammed'in, mabûde Lât nâmına binâ edilmiş kendi mabed-i mukaddeslerini tahrîb edeceği korkusuyla Benî Sakîfler de iltihâk etmişlerdir *{katılmışlardır}*. Kâbe'den sonra garbî Arabistan'da en mühim mabed bu idi. Bu iki kümeye Benî Nasrlar, Benî Cüşemler, Benî Sa'd b. Bekirler de iltihâk ettiler, bütün kuvvetlerini getirdiler. Benî Hilâller ise, bilakis pek az adam yolladılar.
[VI/8] Miktarları yüze bile bâliğ olmuyordu. Kays Aylânlardan ittihâda dâhil olanlar yalnız bunlardı. Diğerleri uzak durdular. Beni Kâ'b yahut Benî Kilâblardan hiçbiri iştirâk etmemişti. Bu da bilhassa İbn Ebi'l-Berâ'nın tesiriyle vukû'a gelmişti. Benî Hevâzinlerin reisi, genç Mâlik b. Avf en-Nasrî idi ki, o tarihler-

2 Vâkıdî Wellhausen, 327-328.
3 Vâkıdî Wellhausen, 354.

de ancak otuz yaşlarında bulunuyordu. Kabilesini harbe ihzâr *{hazırlamak}* için lazım gelen masraftan çekinmedi. Onları daha ziyade tahrik için, kadınları ve mevâşîyi *{hayvanları}* de birlikte getirmeyi emretti. Benî Sakîflerin iki reisi vardı: Biri, Kârib b. Esved b. Mes'ûd ki müttefiklere, ahlâfa *{haleflere}* kumanda etmiştir; diğeri Zülhimâr b. Sebî' b. Hâris (yahut diğer bir rivayete göre Ahmed b. Hâris) ki Benî Mâliklere kumanda etmiştir. Sâkifler, Tâif surları arkasında kalarak Muhammed'e karşı oradan kendilerini müdâfaa edebilirlerdi. Fakat şehirden çıkarak açık sahrada Hevâzinlere iltihâk etmeyi tercih eylediler. Mamafih, Kinâne b. Abdiyâleyl'in nasihatini kabûl ile her ihtimale karşı hazır bulunmak üzere şehrin surlarını tamir ettiler. Benî Cüşemler ihtiyar âmâ Düreyd b. Sımme b. Bekir b. Alkame'nin[4] kumandası altındaydılar. Bu, ihtiyarlığından dolayı harb edemeyecek bir halde olmakla beraber (Rivâyete göre yüz yaşındaydı. Vâkıdî, kendisinin 160 yaşında olduğunu söylüyor.) umûr-ı harbiyyede *{savaşla ilgili işlerde}* o kadar tecrübe sahibi idi ki, kabilesine nasihat sûretiyle [VI/9]
muâvenette *{yardımda}* bulunmak için harbe iştirâk etmişti. Mâlik b. Avf en-Nasrî, Hevâzinlerin reisi sıfatıyla bütün kuvvâ-yı müttefikanın kumandasını deruhde etti *{üzerine aldı}* ve karargâhı Evtâs'ta tesis eyledi. Burası vâsi' *{geniş}* ve kumluk bir sahraydı. Arazi süvari harekâtına pek müsait bulunuyordu. Müttefiklerin en iyi silahı süvari kuvvetiydi. Filhakîka *{esasında}* Düreyd b. Sımme bu yerin intihâbını *{seçimini}* pek takdîr etti. Fakat Mâlik b. Avf'ı, kadınları, çocukları ve mevâşîyi emin bir yere sevk için iknaya çalıştı. Bunların bir ayak bağı teşkîl ettiklerini ne zafer ne mağlubiyette hiçbir faydaları olmadığını pek haklı olarak söyledi. Hele bilhassa, mağlubiyet takdirinde düm-dâr *{geriden gelen emniyet kuvveti}* kuvveti-

4 Not-1 [VI/9] Düreyd b. Sımme'nin tam ismi şuydu: Ebû Kurre Düreyd b. [VI/10]
Sımme b. Bekir b. Alkame b. Huzâa b. Gâziye b. Cüşem b. Muâviye b. Bekir b. Hevâzin (Hişâm, 840, 11, son cild, 195; Taberî, birinci cild, 1657, satır 11). Müşriklik zamanının meşhûr bir muhârib (cengâver) ve şairi idi. Hakkında birçok ehâdîs rivâyet edilmiştir (Egânî'ye bakınız, dokuzuncu cild, 2-20; on dördüncü cild, 134-136; on altıncı cild, 141).

nin silahsız bir kalabalık (olan taraf) yüzünden müşkilata uğrayacağı, o silahsız kalabalığın galib için kolay ve pek şâyân-ı temenni bir şikâr *{ele geçirilmesi kolay bir ganimet}* teşkil edeceği noktasında ısrar etti. İnatçı ve şedîdü'd-tab' *{sert mizaçlı}* olan Mâlik b. Avf, her-çi-bâd-â-bâd *{her ne olursa olsun}* kendi fikrine göre hareket etmek istediğinden o kadar şiddetle itiraz eyledi ki, Hevâzinler onun mütalaasını takîb ettiler. İhtiyar Düreyd'in nasihatini dinlemediler.[5]

§115. Muhammed, Hevâzinlerin kendisine karşı nasıl mukâvemete hazırlandıklarını haber alınca daha sarîh *{açık}* ve mufassal *{izahlı}* malûmât istihsâl etmek *{elde etmek}* isteyerek Abdullah b. Ebî Hadred'i düşmanın miktarını ve maksadını tecessüs *{gizlice araştırmaya}* etmeye gönderdi. Vâkıdî, İbn Ebî Hadred'in i'zâmını *{gönderilmesini}* Mekke'den hareketten sonra vukû'a gelmiş gibi gösteriyor. Fakat İbn İshâk'ın rivâyeti daha şâyân-ı tercihtir. Çünkü daha az tevsî' edilmiştir, daha sahîh gibi görünmektedir. İbn İshâk, İbn Ebî Hadred'in azîmetini, Muhammed'in Huneyn üzerine hareketinden evvel vukû'a gelmiş gibi eder. İbn Ebî Hadred vazifesini muvaffakiyetle ifâ eyledi. Düşmanın Evtâs karargâhına girdi, orada birkaç gün kaldı, Muhammed'in arzu ettiği bütün malûmâtı topladı. Vâkıdî, İbn Ebî Hadred'in düşman rüesâsının *{reislerinin}* bir ictimâında hazır bulunarak Mâlik'in: "Şimdiye kadar Muhammed yalnız harb etmesini bilmeyen kimselerle uğraştı." dediğini işittiğini de hikâye ediyor. İbn Ebî Hadred, düşmanın yirmi bin kılıç çıkarabileceği haberini getirdi.
[VI/11] Ömer, müttefiklerin bu kadar kalabalık olabileceğine inanmak istemedi. Fakat Muhammed, İbn Ebî Hadred'in sözlerine tamamen inandı ve bilâ-teehhür *{geciktirmeden}* düşmana karşı yürümeye teşebbüs etti. Düşman, Müslümanların şimdiye kadar hiç karşılaşmadıkları derecede kavî *{kuvvetli}* ve müthiş görünüyordu.[6]

5 Hişâm, 840-842; Vâkıdî Wellhausen, 354-355; Taberî, birinci cild, 1654, 1655-1658; Akd, birinci cild, 50, satır 24 ve müte'âkib satırlar.

6 Hişâm, 842; Vâkıdî Wellhausen, 357; Taberî, birinci cild, 1658.

§116. Binaenaleyh Muhammed, Hevâzinlere ve müttefiklerine hücum kararını verince iki bin Kureyşîyi daha ordusu içine aldı. Bu sûretle on iki bin kişilik bir kuvveti kumanda ediyordu. O zamana kadar emri altında bundan büyük bir ordu bulunmamıştı. Muhammed gerek Müslümanların gerek müşriklerin istihzârâta *{hazırlıklara}* iştirak etmelerini arzu etti. O zaman henüz müşrik bulunan Safvân b. Ümeyye'nin evinde birçok zırh ve silah mevcûd olduğunu haber alınca, bunları sefer için iâre etmesini *{ödünç vermesini}* söyledi. Kureyşî ibtidâ *{ilk başta}* mümâna'at *{muhalefet}* göstermek istediyse de Muhammed sefer nihayetinde aynıyla iade edeceğini vadedince Safvân itirâzdan vazgeçti. Zırhları ve silahları Evtâs'a kadar nakletmek vazifesini deruhde etti.[7]

§117. Muhammed ile beraber Kureyşîlerden birçok müşrik de sefere gitti. Cereyan edecek vakâyı'da hazır bulunmak isti- [VI/12]
yorlardı. Müslüman orduları galib gelecek olursa kendi hisselerine de bir kâr düşeceğini ümid ediyorlardı. Bunlar kısmen piyâde olarak, kısmen deve ile geldiler. Müslüman ordusunu uzaktan takîb ettiler. Bu Kureyşîlerden biri de Ebû Süfyân idi. Ebû Süfyân yere düşen ve asker tarafından terk edilen bütün silahları topluyor, bu sûretle bir hayli mal ele geçiriyordu. Kendisiyle birlikte Safvân b. Ümeyye, Hakîm b. Hizâm, Huveytıb b. Abdiluzzâ, Süheyl b. Amr, Hâris b. Hişâm, Abdullah b. Ebî Rebî'a da vardı. Vâkıdî'nin sarâhaten *{açıkça}* bildirdiğine göre bunların Muhammed'e karşı hiçbir hissiyat-ı husûmetkârâneleri *{düşmanlık hisleri}* yoktu. Muhammed'in galib gelmemesi için hiçbir temennide bulunmuyorlardı. Hatta Safvân b. Ümeyye, Muhammed'in mağlub olduğuna dair kendisine yalan bir havâdis veren bir adama şu sözleri söylemiştir: "Kendime bir efendi tanımak mecburiyetinde kalsa idim Kureyşîlerden birini, Hevâzinlerden birine her vakit tercih ederdim!"[8]

§118. Muhammed'in Mekke'ye muvâsaleti *{ulaşması}* tarihi ile Hevâzinlere hücum için Mekke'den hareket ettiği tarih kati

7 Hişâm, 842; Vâkıdî Wellhausen, 356; Taberî, birinci cild, 1658-1659.
8 Vâkıdî Wellhausen, 356, 357.

ve emin değildir. Bazıları Mekke'ye Ramazân'ın 20'si Cuma günü (aynen, doğrusu Perşembe'dir) girdiğini, (orada) on beş gün kaldığını, Şevvâl'in 6. günü Evtâs'a müteveccihen *{yönelmiş olarak}* Mekke'den hareket ettiğini söylerler. Zübeyr tarafından nakledilen ve binaenaleyh iyi bir istinâdgâh'a *{sığınağa}*
[VI/13] mâlik olan diğer bir hadise nazaran, Muhammed Mekke'ye Ramazân'ın üçünde, 110/1-3. sure nâzil olduğu zaman girmiştir. Herhalde Mekke'ye Ramazân'da vâsıl olduğu ve kısa bir müddet ikâmetten sonra, Şevvâl'in ilk günlerinde düşmana karşı yürümek üzere on iki bin kişilik bir kuvvet ile Mekke'den çıktığı muhakkaktır. Muhammed Mekke'de imâmet etmek üzere Attâb b. Esîd b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye'yi bıraktı ve âyîn ve kaza işlerinde kendisine yardım etmek üzere Muâz b. Cebel'i tayîn etti.[9]

§119. Muhammed'in maiyyetindeki güya Müslümanların rûhen ve hissen ne kadar müşrik bir halde kaldıkları âtîdeki *{aşağıdaki}* Zâtü'l-Envât vakasından sarih *{açık}* sûrette anlaşılıyor. Bu, Kureyşîler tarafından büyük bir yeşil ağaca (daima mı yeşil?) verilen bir isimdi. Kureyşîler ve sair müşrik Arablar her sene büyük merasimle bu ağacı ziyaret ederler, üzerine silah asarlar, kurbanlar keserler ve ağaç civarında bir gün kalırlardı. Evtâs üzerine hareket esnasında Muhammed'in ahîren *{son zamanlarda}* ihtidâ eden ashâbı yol üzerinde büyük bir Sidretü'l-Hadrâ ağacı gördüler ve haykırdılar: "Ya Nebiyallah,
[VI/14] sairlerinde olduğu gibi bize de bir Zâtü'l-Envât (*adakları asacak bir yer*) ver!" Muhammed bu kadar açıkça müşrikâne bir taleb(i), kızarak kemâl-i gurûr ile *{emin bir şekilde}* reddetti. Bunu isteyenleri fenâ *Müminler* diye telakki eyledi. Mûsâ zamanında da Yahudiler de müşrikler gibi tapacak sanemler *{putlar}* taleb etmişlerdi. Peygamber: "Siz hâlâ cehâlet içindesiniz. Bu dediğiniz şeyler müşriklik âdetidir!" dedi.[10]

9 Vâkıdî Wellhausen, 355-356; Hişâm, 842, 843; Taberî, birinci cild, 1653-1654, 1659; Belâzurî'ye bakınız, 40, Vâkıdî'den naklen, Muhammed'in Huneyn'e hareketinin Ramazân nihayetinden sonra vukû'a geldiğini söyler.

10 Hişâm, 844; Vâkıdî Wellhausen, 356; Ezrakî'ye de bakınız, 82, satır 19 ve müte'âkib satırlar.

§120. Yukarıdaki hadis ile sıkı sûrette merbût *{bağlı, bitişik}* diğer bir hadis daha vardır ki, İbn İshâk değil Vâkıdî tarafından hıfzedilmiştir. Bu kabîl *{gibi}* hadislerin ne sûretle vücûd bulduklarını isbât hususunda müfîd *{faydalı}* olduğu için nakledeceğiz. Evtâs'tan pek uzak addedilemeyecek bir yerde Peygamber büyük bir yeşil ağacın altında tevakkuf ile kılıcını ve yayını oraya astı. Biraz uzakta da sahâbeden Ebû Bürde b. Niyâr oturmuş, bir iş ile meşgûl oluyordu. Birdenbire Peygamber'in istimdât ettiğini *{yardım istediğini}*, kendisini çağırdığını işitti. Ebû Bürde, alelacele koştu. Muhammed'in yanında meçhul bir adamın oturmuş olduğunu gördü. Muhammed bu adama dair şâyân-ı hayret şeyler anlattı. Peygamber'in hikâyesine nazaran, ağacın altında uykuya dalmış bulunduğu sırada bu meçhul adam kendisini öldürmeye [VI/15] teşebbüs etmişti. Ebû Bürde fena halde hiddetlenerek kâtili öldürmek için kılıcını çekti. Bunu, düşmanın bir casusu zannediyordu. Fakat Peygamber, Ebû Bürde'yi durdurdu; gürültü etmemesi, karargâhı telâşa düşürmemesi hakkında kati emir verdi. Dedi ki: "Allah korkusu bu adamı zararsız bir hale getirdi. Cenâb-ı Hak sair dinler üzerine kendi dininin galebesini *{üstün gelmesini}* temin hususunda, bana yardım için beni himâye ediyor."[11]

§121. Vâkıdî'nin iddiasına nazaran Muhammed Şevvâl'in onuncu salı akşamı (aynen, çarşamba akşamıdır) yani Mekke'den hareketinden dört gün sonra Huneyn'e vâsıl oldu. Peygamber yolda o kadar isti'câl göstermişti ki *{acele etmişti ki}*,

11 Vâkıdî Wellhausen, 356.
Not-1 [VI/15] Peygamber'i öldürmek istemiş olacak bu şahsın, bir mahalin ecnebisi yahut Zâtü'l-Envât mabûd-ı şecerîsi hakkındaki müşriklik itikâdı ile hâiz-i münasebet olduğunu Wellhausen pek doğru olarak söylüyor. Bu sûretle bir Müslümanın zihninde müşriklik mabûdlarının gayr-ı şahsî tecrîdât yahut gayr-ı mevcûd hayâlât halinde kalmayıp hakîkîve zararkâr mahlûklar, Allah'ın ve Rasulü'nün düşmanları olduklarına dair kati bir itikâda tesadüf ediyoruz (Yukarıdaki fıkralarla da bu te'yîd edilmektedir. §70. ve 102. fıkralara bakınız). Arablar, İslamiyet'i lafzen kabul etmekle beraber ecdadlarından müntakil ve adeta ırsî itikâdât-ı bâtıladan kurtulamıyorlardı.

[VI/16] ordusunu arkasında bırakmıştı. Onun için, ikindi namazı vakti bütün Müslümanların toplanmasını beklemek üzere tevakkufa mecbûr oldu. Bir dağın tepesinde gözcü olarak gönderilmiş olan bir süvari, Hevâzinlerin Peygamber'e mukâvemet *{karşı durma}* için kâmilen toplanmış oldukları haberini getirdi. Muhammed mütebessimâne cevab verdi: Cenâb-ı Hak irâde ederse, kâffesi *{tümü}* Müslümanların eline geçecektir!" Geceyi geçirmek üzere tevakkuf ettiği zaman Muhammed, Enes b. Ebî Mersed el-Ganevî'yi bir tepede at üstünde nöbetçilik vazifesini îfâ etmeye gönderdi. Fakat sahâbe sabaha kadar kaldığı halde şübhe tevlîd edecek *{şüphe doğuracak}* hiçbir şey görmedi. Sabah namazından biraz sonra, fakat şafaktan evvel karargâha döndü.[12]

§122. Vadi-yi Huneyn, Tihâme'nin küçük tepeler ve dar geçitlerle dolu bir vadisidir. Burada bir pusu kurmak kolay idi. Müttehid kabileler reisi Mâlik b. Avf bunu düşündü. Geceleyin, maiyetindekileri *{beraberindekileri}* vadiye dağıtarak Müslümanlara bir baskın hazırladı. Müslümanların hiçbir şeyden şübhe etmeksizin sabahleyin erkenden ilerleyeceklerini tahmin ediyordu. Muhammed'in ordusu güneş tulû' etmeden *{doğmadan}* harekete geçti. Şuâ-'ı şems *{güneşin ışıkları}* ile henüz tenevvür etmemiş *{aydınlanmamış}*, dar ve muavvec *{eğri}* vadiye girdi. İleride ne olacağını görmek kâbil değildi. Vâkıdî, Müslüman ordusunun tertibâtı hakkında âtîdeki tafsi-
[VI/17] latı veriyor: Muhâcirînin beyaz bayrağını (livâ) Ali taşıyordu. Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Ömer râyetleri *{bayrakları}* hâmil idiler. Hazrecîlerin livâsını Habbâb b. Münzîr yahut diğer rivâyete nazaran Sa'd b. Ubâde, Evslerin livâsını da Üseyd b. Hudayr taşımakta idi. Küçük taksimâtın râyetleri (bayrakları) Medinelilere tevdî' *{emanet bırakmak}* olunmuştu: Ebû Nâile, Abdüleşhellerin; Ebû Bürde, Hâriselerin; Katâde, Zafarların; Cebr b. Atîk, Muâviyelerin; Hilâl b. Ümeyye, Vâkiflerin; Ebû Lübâbe, Amr b. Avfların; Ebû Üseyd, Sâ'delerin alemdârı idiler. Bundan başka, Umâre b. Hazm, Mâlik b. Neccârların; Ebû

12 Vâkıdî Wellhausen, 356-357.

Selît, Adî b. Neccârların; Selît b. Kays, Benî Mâzinlerin bayrağını taşıdılar.[13] Mekke Muhâcirlerinin miktarı 700 kişiye ve 300 süvariye bâliğ oluyordu. Medineliler 4.000 piyade ve 500 süvariden terekküb ediyorlardı *{oluşuyorlardı}*.[14] Benî Eslemlerden 400 piyade; 30 süvari vardı. Büreyde b. Husayb ile Nâciye b. Cündeb'in taşıdıkları iki bayrağa mâliktiler. Benî Gıfârların miktarı da 300'e bâliğ oluyordu. Bayraklarını Ebû Zer yahut İmâ'(aynen) b. Rahasa taşıyordu. Damrelerin, Leyslerin, Sa'd b. Bekirlerin Kinâne şubesi 200 piyadeye ve bir bayrağa mâlik idiler. Alemdârları *{sancaktarları}* Ebû Vâkıd el-Hâris b. Mâlik el-Leysî idi. Mamafih, bazıları yalnız Leyslerin iki yüz elli adam çıkardıklarını ve Sa'b b. Husâme tarafından taşınan bir bayrakları olduğunu söylüyorlar. Ka'b b. Amrların miktarı [VI/18] 500 kişiden ibaretti. Bir rivâyete göre iki, bir rivâyete göre üç bayrakları vardı. Bunları taşıyanlar Bişr b. Süfyân, Ebû Şüreyh, Amr b. Sâlim idiler. Müzeyneler 1.000 piyade ile 100 süvariden terekküb ediyorlardı. Üç bayrakları vardı. Bilâl b. Hârîs, Nu'mân b. Mukarrin, Abdullah b. Ömer b. Avf alemdârlık vazifesini ifâ etmişlerdir. Cüheyneler 800 piyade, 50 süvari ve dört bayrak sahibi idiler. Alemdârları Râfi' b. Mekîs, Abdullah b. Yezîd, Ebû Zer'a b. Ma'bed b. Hâlid, Süveyd b. Sahr idi. Benî Eşca'ların miktarı 300 piyadeden ibaretti. Ma'kıl b. Sinân ile Nu'aym b. Mes'ûd'a tevdî' edilmiş *{emanet edilmiş}* iki bayrakları vardı. Benî Süleymler ise 1.000 kişilik bir kuvvet sahibi idiler. Üç bayrağı hâmil bulunuyorlardı. Bunları Abbâs b. Mirdâs, Hufâf b. Nedbe, Haccâc b. İlât taşıyorlardı.[15]

13 Liste pek nâkıstır. Vâkıdî Wellhausen'e bakınız, 358, not 1.

14 Not-1 [VI/17] Bu adetler mevsûk *{sağlam}* ise Muhammed'in sahâbeleri arasına müttefik sıfatıyla ne kadar yabancı ve serseri iltihâk etmiş olduğunu gösterirler. Bedir muhârebelerinin listesinden anlaşıldığı üzere Kureyşî kanından hakîkî Muhâcirler ancak seksen kadardı. Şimdi zikri geçen diğer altı yüz Muhâcir hepsi âzâdlı olmak icâb eder. Aynı şey Medineliler hakkında da söylenebilir.

15 Vâkıdî Wellhausen, 357-358.
Not-2 [VI/18] Bu listeden anlaşıldığına göre Kureyşîler dâhil olmadığı halde Müslümanlar 9250 piyade ile 980 süvariden ibaret idiler. Muhâcirler ile Medinelilerin ne kadar çok bâr-gîre sahip oldukları şayân-ı dikkattir. [VI/19] Bu da kendilerinin servetinin ne kadar artmış oldu- [VI/19]

§123. Bütün bu kuvvetli ordu, şafağın mübhem aydınlığı içinde Dâr-ı Huneyn vadisine daldı. Hiçbir husûsî tedbîr ihtiyâtı ittihaz edilmemişti. Onun için, kısm-ı azamı *{büyük kısmı}* Süleymlerden terekküb eden pîş-dâr *{öncü}* kuvveti boğaza girer girmez orada pusu kurmuş olan düşman süvarilerinin şiddetli bir hücûmuna marûz kaldı, pek az bir vakit içinde perişan oldu. Bir an içinde büyük kargaşalık zuhûr etti. Şiddetli bir telaşa düşen pîş-dâr kuvveti arkasından gelen kuvve-i külliyenin üzerine atıldı, ona pek büyük bir kargaşalık verdi. Bütün Müslümanları firara sevk eyledi. Hevâzinler firarîleri takîb ederek Muhammed üzerinde kolay ve tam bir muvaffakiyet ihrâz etmek *{kazanmak}* üzere idiler. Fakat Peygamber vaziyetin vehâmetini görerek seri ve müessir *{etkileyici}* bir çare bulmuştu. Beyaz katırını Abbâs tutuyordu. Malûm olduğu üzere Abbâs'ın kalın ve kuru bir sesi vardı. Muhammed, amcasına kendisini telaş içinde kaçan bu insan nehri hâricine, vadinin bir tarafına götürmesini emretti. Sonra yüksek sesle ashâbı çağırttı. Abbâs'ın kuvvetli sesi vadide
[VI/20] aksetti, Peygamber'in bütün ashâbı tarafından işitildi. Pek çoğu, bu davet tesiriyle kendilerine gelerek firardan vazgeçtiler. Râkib oldukları *{bindikleri}* develerden yere atladılar, Muhammed'in bulunduğu noktaya koştular. Abbâs'ın kalın sesi onlara rehber oluyordu. Abbâs avâz-ı istimdâd izhârından *{yardım çağırısından}* bir an hâlî kalmıyordu. Bu sûretle Muhammed'in etrafında cesur ve fedakâr kimselerden mürekkeb bir küme teşekkül etti. Bunlar düşmanın muhâcim *{saldıran}* dalgaları karşısında Peygamber'e kalkan hizmetini gördüler. Bazı kahramanların gösterdikleri asâr-ı cesaret *{cesaret}*, herkese numûne-i imtisâl *{örnek}* oldu. Bu sayede birçoklarını firardan *{kaçmaktan}* vazgeçirdiler, Müslüman ordusunun inhizam-ı tâmına *{yenilgisine}* meydan vermediler. Bidâyette *{başlangıçta}* miktarları ancak yüze bâliğ olan bu fedakârlar tâli'i harbi *{savaşın kaderini}* Müslümanlar lehine

ğunu gösterir bir işarettir. Diğer taraftan Kureyşîlerin mâlik oldukları bâr-gîrlerden bahsedilmemesi şayân-ı hayrettir.

tebdîl ettiler *{değiştirdiler}*. Bu küçük kuvvet Muhâcirînden, Ensârdan ve Muhammed'in bazı efrâd-ı ailesinden terekküb ediyordu. Ali, Abbâs, Ebû Süfyân Mugîre b. Hâris, oğlu Ca'fer b. Ebî Şa'bân, Fadl b. Abbâs, Rebî'a b. Hâris, Üsâme b. Zeyd, Eymen b. Ümmü Eymen (bu muharebede maktûl düşmüştür) Ebû Bekir, Ömer ve daha bazı zevât ki cem'an Muhâcirînden otuz üç ve Medinelilerden altmış yedi kişi. Vaziyet o kadar ciddiyet kesb etmişti ki, bir aralık Peygamber bile bizzat bağırmaya ve sahâbeleri yanına çağırmaya mecbûr oldu. Kendi kusuru onları kahramanâne harb etmeye sevk eyledi. Düşman süvarisi gayet şedîd bir savlet *{akın}* ile hücûm ediyordu. Fakat siyah bir bayrak taşıyan ve kırmızı tüylü bir deveye [VI/21] binen reisleri, Ebû Dücâne'nin yardımıyla Ali tarafından yere düşürüldü ve katlolundu. Yine Dücâne ile Ali, Hevâzinlerin bir bâr-gîre *{beygir}* râkib olan ve kırmızı bir bayrak taşıyan diğer bir reisini de öldürdüler. Osman, Ali, Ebû Dücâne, Eymen b. Ubeyd (yahut Eymen b. Ümmü Eymen) ve Ebû Süfyân b. Hâris, Peygamber'in gözü önünde harb ederek bilhassa temeyyüz ettiler *{öne çıktılar}*. Bunların cesareti kadınları da galeyana getirdi. Hadiste Ümmü Süleym'in, Ümmü Selît'in, Ümmü'l-Hâris'in, Ümmü Umâre'nin (ki bir düşman alemdârını öldürmüştür), Ümmü Süleym bint Milhân'ın hâtırât-ı şecâati *{cesurluk}* zikredilmektedir. Ümmü Süleym, Ebû Talha'nın zevcesi olup Abdullah b. Ebî Talha'ya gebe bulunduğu halde harbin en kızışmış zamanında zevcine yardım etmek istedi. Esvâblarını yukarıya kaldırarak ve beline sararak bir eliyle kocasının devesini sıkı sıkı tuttu ve hayvanın sair develerle beraber kaçmasına mâni oldu. Diğer eliyle de bir hançer kullanıyordu. Ümmü'l-Hâris el-Ensâriyye hakkında da aynı şey rivâyet edilmektedir. Sabahki hezimeti harekât-ı kahramanâneleriyle nihayet büyük bir muzafferiyete tahvîle bâis olan *{sebep olan}* birçok ashâb-ı Peygamber hakkında hadiste bir hayli tafsilat verilmektedir.[16]

16 Hişâm, 844-845, 846-847; Vâkıdî Wellhausen, 358-360, 360-361, Taberî, birinci cild, 1659-1660, 1661-1663; Yakûbî, ikinci cild, 61, muharebenin ilk dehşetnâk *{dehşet verici, korkunç}* safhasında Peygamber'in

[VI/22] §124. Aynı zamanda Sa'd b. Ubâde ile Üseyd b. Hudayr, hâiz oldukları hüküm ve nüfuz sayesinde Hazreclerden ve Evslerden kendi taraftarlarını toplamaya ve Peygamber'in imdâdına koşmaya muvaffak olmuşlardı. Hadisin tabirince, ilk an zaaftan nedâmet *{pişmanlık}* getiren Müslümanlar, arı oğulu gibi toplandılar ve o kadar şiddetle mübârezeye atıldılar ve firar ayıbını unutturmaya o kadar hâhiş *{istek}* gösterdiler ki hiçbir korku ve ihtirâz *{çekinme}* tanımadılar, fevkalâde bir gayretle çarpıştılar. Hevâzinler gerilemeye başladıkları vakit onları gayet şiddetle takîb ettiler. Nihayet düşman firar edince ibrâz-ı şiddete başlayarak çocukları bile öldürdüler. Bizzat Peygamber müdahaleye mecbûr oldu. Hadise göre zafer, iki mucize-âlûd *{mucize ile karışmış}* vaka sayesinde temin edilmiştir. Rivâyet edildiğine göre Muhammed, Bedir'de olduğu gibi düşmana bir avuç kum ve taş atarak onları kaçırmış, sonra melekler siyah bir bulut arasında düşmanın üzerine inerek onları perişan etmişlerdir. Rivâyet olunduğuna göre melekler,
[VI/23] kırmızı sarıklarından ve kurşunî bâr-gîrlerinden belli oluyorlardı. Aynı zamanda vadi siyah karıncalarla doldu. Bunlar da hayırlı bir mucize gibi telakki edildi. Herhalde şurası muhakkaktır ki bazı Müslümanlar kaça kaça Mekke'ye gitmiş olmakla beraber Muhammed'in müdâfaası için etrafında toplanmış olan bir avuç kimsenin şecaati *{yiğitliği}* ve kahramanlıkları sayesinde Peygamber'in taraftarlarının kısm-ı azamı yeniden toplanmaya, düşmana karşı bir cebhe vücûda getirmeye ve nisbî bir kolaylıkla onu kaçırmaya muvaffak oldular. Zafer pek tam ve kat'i olmuştur. En ibtidâ *{en başta}* kaçanlar Sakîfler oldu. Alemdârları Kârib b. Esved bayrağı bir ağaca dayayarak sair ahlâf yahut müttefiklerden evvel firar etti. Benî Mâlikler büyük şecaatle dövüştüler. Bunlardan takrîben 100 kişi, kabilenin bayrağı etrafında harb ederek öldüler. Reisleri Zülhimâr vurulduğu vakit bayrak Osman b. Abdullah'a geçti. O da Abdullah b. Ebî Ümeyye tarafından katledilinceye kadar harb

etrafında kemâl-i metanetle toplanan zevât arasında âtîdeki *{aşağıdaki}* isimlerde ta'dâd ediyor, Nevfel b. Hâris, Rebî'a b. Hâris, Utbe b. Ebî Leheb, Muattib b. Ebî Leheb, Ubeydullâh b. Zübeyr b. Abdülmuttalib.

etti. Bu muharebede ahlâfdan yalnız iki Sakîf yani Benî Gıyârelerden Vehb ile Cülâh maktûl düşmüşlerdir. Kaçan Sakîfler şehirlerinin surları arkasında taht-ı emniyete girinceye kadar koşmaktan geri durmadılar. Hevâzinler bütün müttefikleriyle birlikte Evtâs istikâmetinde kaçtılar. Yalnız Benî Gıyâreler, Nahle istikâmetini tutmuşlardı. Müslüman süvarileri, firarîleri Nahle'ye doğru takîb ettilerse de dağ tepelerine tırmanan sairlerini takîb etmeyi muvâfık-ı ihtiyât görmediler.[17] [VI/24]

§125. İhtimal ki sabahleyin ilk muvaffakiyetsizlikten sinirlenmiş olan galibler, muzafferiyeti biraz sûistimal ettiler. Medinelilerin takip coşkunluğu arasında çocukları bile öldürdüklerine dâir malûmât vardır. Bu barbar(ca) kıtali *{savaşı}* men için Peygamber tekrar müdahaleye mecbur oldu. Üseyd b. Hudayr, Muhammed'in müdahalesinden hayrete düşerek: "Bunlar müşrik oldular, değil mi?" dedi. Fakat Muhammed şu cevabı vererek onun ağzını kapadı. "İçinizde en iyileri bile müşrik evladı değil midir? Her çocuk Allah kendisini nasıl yaptıysa öyle doğar, lakırdı söyleyinceye kadar böyle devam eder. Onları Yahudi yahut Hristiyan yapanlar ebeveynleridir."[18]

§126. Bazı kadınların da öldürüldüklerine dair malûmât vardır. Bunlardan biri, Hâlid b. Velîd'in kumandasındaki pîşdâr *{öncü/komutan}* Süleymler tarafından öldürüldü. Diğer bir kadını da ismi meçhul kalmış biri öldürmüş, müdâfaa-i nefs için buna mecbûr olduğunu söylemiştir. Bu iki vâk'a pek câlib-i dikkat *{dikkat çekici}* oldu. Hâlid b. Velîd'in muhâribleri tarafından öldürülmüş kadının naaşını görmeye birçok meraklı koştu. Muhammed bunu haber alır almaz bu hareketleri şiddetle menetti ise de kadınları öldürenlere bir ceza [VI/25] vermedi, naaşların defnedilmesini emriyle iktifâ eyledi.[19]

§127. Müslümanların ilk seferlerinde şiddetli bir galeyan ile harb edildiği ve netice henüz meşkûk *{şüpheli}* göründüğü

17 Vâkıdî Wellhausen, 361-362, 364; Hişâm, 852; Taberî, birinci cild, 1663-1664, 1665.
18 Vâkıdî Wellhausen, 361.
19 Vâkıdî Wellhausen, 363; Hişâm 856.

bir sırada uzaktan Peygamber'in harekâtını takîb eden, İslamiyet'i henüz kabul etmemiş Kureyşîlerin safları arasında bir telaş peydâ oldu. Muhammed'in mağlubiyeti Mekke'de birçok dâhil-i müşkilât tevlîd edecekti. Bazı Kureyşîler ise Muhammed'in sükûtundan büyük ve ciddi bir memnuniyet duyacaklardı. Bunlardan biri olan Şeybe b. Osman b. Ebî Talha, maktûl düşen babasının intikamını almak için Muhammed'i öldürmeyi düşündü. Fakat hadisin rivâyetine nazaran Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla mucize-âlûd *{karışmış}* bir sûrette kurtulmuştur. Filhakika, hikâye edildiğine göre mübâreze esnasında Şeybe, Muhammed'i katl için kendisine yaklaştığı sırada Rasulullah'a karşı hiçbirşey yapmayacağına dair esrâr-âlûd *{esrarlı}* bir kanaat kendisini mağlub etmiş, derin bir teessür duymuş, intikam almak ister bir düşman iken sâdık bir mümin haline geçmiştir. Ebû Süfyân, Müslümanların deniz kenarına kadar kaçtıklarını mağlubiyetin kati ve pek mühlik *{öldürücü}* olacağını zannetti. Mekke'de
[VI/26] Muhammed'in en şiddetli düşmanlarından biri olan Cebele b. Hanbel pîş-dâr *{öncü}* kuvvetinin uğradığı mağlubiyet haberinden pek sevindi ve nihayet sihir ve efsûnun kuvvetten düştüğünü söyledi. Fakat Safvân b. Ümeyye onu susturdu. Kureyşîler tarafından uğranacak bir mağlubiyetin Hevâzinlerin hâkimiyetini tazammun edeceğini ihtâr etti. Bir ecnebinin hâkimiyetinden ise bir Kureyşînin hâkimiyeti altında bulunmak elbette daha müreccehti *{tercih edilendi}*. Süheyl b. Amr, Müslümanların ilk mağlubiyetinden kendilerini toplayamayacakları ümidindeydi. Fakat İkrime b. Ebî Cehil, o gün bir mağlubiyete uğransaydı bile İslamiyet davasının nihayetül-emr galebesinin muhakkak olduğunu söyledi.[20]

§128. Hevâzinlerin sûret-i katiyyede hezimeti esnasında ihtiyar ve meşhûr muhârib ve şair müşrik Düreyd b. Sımme de maktûl oldu. Gayet ihtiyar olduğu için bâr-gîre *{beygire}* binemiyor, bir mahfede taşınıyordu. İbnü'd-Duğne denilen Rebî'a b. Refi' b. Ehibbân üstünden bir kadın bulacağı ümidiyle İbn Dü-

20 Hişâm, 845; Vâkıdî Wellhausen, 363; Taberî, birinci cild, 1660-1661.

reyd'in devesini takîb etmişti. Fakat yanıldığını anlayınca canı sıkılarak hiddetini kendisini müdâfaadan âciz bulunan zavallı ihtiyardan aldı ve onu öldürdü. Rivayet edildiğine göre ilk darbe İbn Düreyd'i bitirmeye kâfî gelmemişti. İhtiyar, kılıcın öyle kullanılmayacağını, düşmanı bitirmek için orada silah ile vu- [VI/27]
rulmayacağını müstehziyâne *{alay ederek}* söyledi. İbnüd-Düğunne'nin ikinci darbesi tesirini gösterdi, ihtiyar bî-ruh bir halde yere yuvarlandı. Naaşı soyulduğu zaman kalçalarının iç kısmında, daimî sûrette develerin çıplak sırtı üzerinde yol gitmekten hiç kıl kalmamış olduğu görüldü. Ḥakîkati itiraf ederek söylemek lazım gelir ki bu vakayı hikâye eden hadis, Müslümanlar tarafından hıfzedilmiş olmakla beraber bu lüzumsuz katlin bütün âr-ı hicâbını katil Müslümana tahmîl eder *{yükler}* ve ihtiyar müşriki bir kahraman gibi tasvîr eyler.[21]

§129. Hevâzinlerin firarı esnasında, Muhammed'in pîşdâr *{öncü}* kuvvetine mensûb bulunan ve sabahleyin ilk firar etmiş olan Benî Süleymler kendileriyle Hevâzinler arasında mevcûd karâbeti hatırladılar. Muhammed'in arzusu vecihle firarîleri takîb edecek yerde onları sıyânet *{koruma}* etmeye çalıştılar. Bu hareket Peygamber'in pek canını sıktı. Peygamber, düşmanın mümkün olduğu kadar tam ve kati bir sûrette perîşan edilmesini istiyordu. Bilhassa Bicâd isminde bir Sa'dî'nin öldürülmesi Peygamber için pek matlûb *{istek}* idi. Çünkü bir Müslümanı parça parça doğrayarak öldürmüş, sonra naaşı yakmıştı. Medineli süvariler Bicâd'ı yakalamaya mu- [VI/28]
vaffâk oldular. Fakat kendisiyle birlikte Şeymâ bint el-Hâris b. Abdiluzzâ nâmında bir kadın da vardı. Bu kadın Peygamber'in sütkardeşiydi. Kolundaki bir yara iziyle kendisini tanıttı. Muhammed, çocukluğunun hâtırasından müteessîr olarak kadını derhal serbest bıraktı. Ebeveyninin nasıl olduklarını kendisinden sordu. Birçok hediyeden başka Bicâd'ın hayatını da ona bağışladı.[22]

21 Hişâm, 852; Vâkıdî Wellhausen, 364-365; Taberî, birinci cild, 1665-1666.

22 Hişâm, 856-857; Vâkıdî Wellhausen, 363-364; Taberî, birinci cild, 1668-1669.

§130. Muhammed, muzafferiyeti temin eder etmez düşmanın takibâtına girişti. Ebû Âmir el-Eş'arî ile içlerinde Seleme b. Ekvâ da bulunan bazı muhâriblere firarîleri takîb ederek Evtâs karargâhını zabt etmeleri için emir verdi. Hevâzinlerin başkumandanı Mâlik b. Avf en-Nasrî, Müslümanların takibâtını durdurmak, piyadelerin firarını himâye ve temin etmek istedi. Bu maksatla geçitlerden birini işgal ile Muhammed'in ordusuna karşı yeni bir cebhe vücûda getirdi. Bu teşebbüs bir fayda vermedi. Çünkü Benî Kâ'b b. Lüey (Kureyşî) kuvvetleri Mâlik b. Avf'ın taraftarlarına o kadar şiddetle hücûm ettiler ki onları darmadağınık bir hale soktular. Evtâs karargâhı-
[VI/29] na kadar kendilerine bir yol açtılar. Mâlik b. Avf, bir çalının içine saklanarak nefsini kurtarmak mecbûriyetinde kaldı. Nahle'nin üstündeki dağları yayan tırmandı. Nihâyet Liyya nâmındaki hisarına muvâsalat edebildi. Müslümanlar yolu bu sûretle açık bulunca Evtâs'taki düşman karargâhı üzerine atıldılar. Mamafih orada da firarîlerden bir haylisi yine silaha sarıldılar, son bir müdâfaaya kalktılar. Karargâhın etrafında kanlı bir müsâdeme *{çarpışma}* başladı. Bu müsâdemede, birçok kahramanlıktan sonra sahâbe-i Peygamberî'den Ebû Âmir el-Eş'arî vefât etti. Yeğeni Ebû Mûsâ bayrağı almaya ve taraftarlarını hücûma sevk etmeye mecbûr oldu. Karargâh zabt edildi. Artık Müslümanların muzafferiyeti tam bir hale geldi.[23]

§131. Tehlikenin en fazla olduğu zamanda birçok Müslüman, muharebenin galeyanı içinde maktûl düşmanları soymak meselesini ihmâl etmişlerdi. Sonradan gelenler bundan istifâde ederek maktûllerin hukûken kendilerini öldürenlere ait olması lazım gelen eşyalarını iğtinâm ettiler *{ganimet olarak aldılar}*. Ganâimin bir kısmından bu sûretle mahrûm kalan ashâbdan Ebû Katâde, Peygamber'e şikâyet etti. Peygamber maktûllerin silahlarının kendisini öldürene ait olduğu
[VI/30] hakkını teslim ederek, ganâimi almış olan adamı, onları Ebû

23 Hişâm, 853-857; Vâkıdî Wellhausen, 365; Taberî, birinci cild, 1666-1667, 1667-1668.

Katâde'ye vermeye mecbûr eyledi. Ebû Katâde ele geçirdiği bu şeyleri Hâtıb b. Ebî Beltea'ya 280 dirheme sattı, sonra bu para ile Medine'de Benî Selemeler mahallesinde küçük bir hurma bahçesi aldı.[24]

§132. Huneyn Muharebesi hakkında başka bir hadisden daha bahsedeceğim. Çünkü hakkında pek az malûmât mevcûd olan bir vak'ayı, yani müşrik Arablarda sünnet âdetini ve gerek müşrik ve gerek Müslüman Arab hayat-ı ictimâiyyesinde buna atfedilen ehemmiyeti tenvîre *{aydınlatmaya}* hizmet etmektedir. Benî Mâliklerin (Sakîf) alemdârı Osman b. Abdullah'ın yani Sîrâ kölelerinden ve âzâdlılarından bir haylisi de harb etmişler ve maktûl düşmüşlerdi. Bunların içinde mavi gözlü bir Hristiyan da vardı ki sünnetli değildi. O gün bilhassa meydan-ı marekedeki *{çarpışmada}* naaşları soymakla iştigal eden Ebû Talha, bu Hristiyan maktûlü soyunca sünnetsiz olduğunu gördü, bağırdı ve herkesi Sakîflerin sünnet yapmadıklarını gelip müşâhede etmeye davet eyledi. Sakîflere mensûb olup ashâb arasında bulunan Mugîre b. Şu'be, Arablar arasında böyle bir şâ'yia intişârından korkarak derhal mahal-i vak'aya *{olay yerine}* koştu, başka Sakîflerin naaşlarını soydu ve Ebû Talha'nın iddiasının doğru olmadığını gösterdi.[25]

§133. Mağlublardan alınan ganâim pek mebzûl *{bol}* idi: [VI/31]
Çocuklarıyla beraber 6 bin kadından, birçok deveden (rivâyete nazaran yirmi dörtbin) ve daha azîm miktarda koyundan (rivâyete nazaran kırk bin) terekküb ediyordu *{oluşuyordu}*. Muhammed sefere şiddetle devam etmek, Sakîfleri de te'dîb eylemek *{haddini bildirmek}* arzusunda bulunduğu için bütün ganâimin bir noktada cem' edilerek Sakîflere tertîb etmek istediği cezanın nihayetine kadar orada taht-ı muhafazada bulundurulmasını emretti. Ganâim hakkında verdiği emirler

24 Hişâm, 848-849; Vâkıdî Wellhausen, 362-363.

25 Hişâm, 849, Burada Ebû Talhâ'nın o gün yirmi düşman naaşı soymuş olduğu söyleniyor, 850; Vâkıdî Wellhausen, 363; Taberî, birinci cild, 1664-1665.

gayet kat'i ve şedîd idi. Taksîm-i nihâîyyeye intizâren, herkesin düşmandan almış olduğu ganâimi teslim etmesi için ısrar gösterdi. Hadisde Peygamber'in en eski ashâbının bu emre ne kadar mûşikâfâne *{kılı kırk yararak}* riayet gösterdiklerine dair malûmât vardır. Fakat aynı zamanda bu malûmâttan anlıyoruz ki yeni Müslümanlar ve bilhassa müttefikler aynı sûretle mûşikâfâne ve nâmuskârâne hareket etmediler. Birçokları meydan harbinde yahut düşman karargâhında ele geçirdikleri şeyleri sakladılar ve kendilerine alıkoydular. Mesela hikâye edildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib, düşmandan almış
[VI/32] ve seferde kendisine refakat eden zevcelerinden Fâtıma bint. el-Velîd b. Utbe'ye hediye etmiş olduğu bir iğneyi geri vermiştir. Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî, muharebe esnasında iğtinâm ettiği *{ganîmet olarak aldığı}* ve harbin son safhasında kullandığı bir yayı iade etmiştir. Muhammed'in bedevî müttefikleri, Peygamber'in emrini böyle sıkı sıkı icra etmediler. Muhammed, emirlerinin açıktan açığa hilâfına hareket edildiğini müşâhede mecbûriyetinde kaldı. Vaziyetin husûsiyetine binâen mücrimleri ceza-i dîde etmek *{ceza vermek}* istemedi. Yalnız kendilerini şiddetle tekdîr *{azarlama}* ile ahirette ağır cezalara marûz kalacaklarını makam-ı tehditte söylemek ile iktifâ etti. Bu hareket ahirette sirkat *{çalma}* ile müsâvî addedilecekti. Fakat Vâkıdî'nin rivâyetine nazaran, Peygamber mücrimin eşyalarını ihrâk ettirmemiştir *{yaktırmamıştır}*. Rivâyet olunduğuna nazaran Kur'an'ın kadınlarla erkekler arasındaki münasebeti tayîn eden 4/28. fıkrası bu münasebetle nâzil olmuştur. Erkeklerin esir kadınlarla, gebe iseler, yatmaları men'edildi.[26] Çocuk doğurduktan sonra yâhut âdet gördükten sonra onlarla yatmaya mesâğ vardı. Aynı zamanda "azl"in (bir kadınla çocuk doğurtmayacak sûrette yatmak) memnû' *{yasak}* olmadığı bildirildi.[27]

26 7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 30.

27 Hişâm, 877, 880; Vâkıdî Wellhausen, 366, 375; Taberî, birinci cild, 1669; Yakûbî, ikinci cild, 65, bin deve ile on iki bin koyunun iğtinâmından bahseder; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 164, ganâim arasında dört bin ukıyye gümüş bulunduğunu da ilave ediyor.

§134. Vâkıdî'nin metninde bahislerin tertibâtını tarih sıra- [VI/33]
sına göre yapılmış diye kabûl edebilirsek, Muhallim b. Cessâme hakkında naklettiği bir hadise nazaran Huneyn Muharebesi öğleden evvel hitâm bulmuş olmak icâb eder. Muhammed, öğle namazından sonra bir ağacın gölgesi altında istirahat edebilmiştir. Bu noktada bulunduğu sırada, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî gelerek Muhammed'ten Âmir b. Adbat el-Eşca'î'nin[28] intikamını almak ve onun katili Muhallim b. Cessâme'yi öldürmek müsaadesini istedi. Bu talebe karşı birçok itirâzât yükseldi. Akra' b. Hâbis (yâhut Hâbit), Muhammed'in huzurunda mücrimi müdâfaa etti. Peygamber, Uyeyne'yi katle mukabil diyet kabul etmeye icbâr etmek *{zorlamak}* istedi. Fakat Uyeyne kat'i bir cevab-ı red verdi. Hâzirûndan Mükeytil el-Leysî ayağa kalktı, Uyeyne'nin talebini hüsn-ü kabûl etmesi için Muhammed'i iknaya çalıştı. Kabilenin katledilen bir ferdine mukabil bir tazminat kabûlüne kabileyi hiç icbâr etmeyen kadîm müşrik kanununu ilğa etmesini Peygamber'den ricâ eyledi: "Eski kanunu bugün bırak, yarın kaldırırsın!" dedi. Mamafih Muhammed fikrinde sebât etti. Kemâl-i ciddiyetle elini kaldırarak mücrimin yüz deve bedeli diyet vermesine, [VI/34]
bunun nısfını derhal, nısfını da Medine'de tesviye etmesine hükmetti. Peygamber'in ısrarı karşısında Uyeyne buna razı oldu. Bu ana kadar Muhallim, münakaşanın neticesini büyük bir endişe ile bekleyerek bir tarafa çekilmişti. Uzun boylu, kına ile kırmızıya boyalı bir adamdı. Şerefli bir sûrette ölmek için gizlice telebbüs etmişti *{giyinmişti}*. Peygamber'in ashâbı gidip kendisini buldular, gözyaşları içinde Peygamber'in huzuruna getirdiler. Hadisin rivâyetine nazaran Muhallim, Peygamber'den nezd-i ilâhîde kendisi için şefaat etmesini ricâ etmiş ve Peygamber de yüksek sesle üç kere şu sözleri söylemiştir: "Ya Rabbi! Muhallim'i affetme!" Muhallim, kararı işitince hüngür hüngür ağlamakta devam ederek çekildi, hirmanîsinin *{pelerin şeklindeki kıyafet}* ucuyla gözyaşlarını sildi.[29]

28 8. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 49.
29 Hişâm, 988, Vâkıdî Wellhausen, 366-367.

§135. Bütün ganâimin toplanması bittikten sonra Muhammed her şeyin Ci'râne'ye naklini emretti. Mes'ûd b. Amr el-Kârî'yi yâhut el-Gıfârî'yi üserânın, mevâşînin ve iğtinâm edilen eşyanın muhafazasına memur eyledi.[30]

Vâkıdî'ye nazaran üserâ, Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî'nin taht-ımuhafazasına tevdî' olunmuştur *{bırakılmıştır}*. Fakat sair ganâimi kimin hıfz ettiği söylenmiyor. Bütün ganâimin Ci'râne'ye gönderilmesi, Muhammed'in Tâif üzerine hareketinden evvel vukû'a gelmiştir.[31]

§136. Huneyn muzafferiyetinden sonra Muhammed, Tufeyl b. Amr'ı bir miktar kuvvet ile, Amr b. Hümâme'nin malı olan mabed üzerine sevk etti. Orada Zülkeffeyn sanemi *{putu}* vardı. Tufeyl sanemi tamamen yakmak ve Ezdlerin bir şa'bı *{kolu}* olan Devs kabilesinden efrâd-ı muâvene tedarik etme emrini almıştı. Peygamber'in emirleri harfi harfine icrâ olundu. Sanem ihrâk edildi *{ateşe atıldı}*. Tufeyl, Tâif'e Peygamber'in muvâsalâtından dört gün sonra dört yüz Ezdî ile birlikte geldi. Yanında bir de mancınık vardı. Bu kuvvetin alemdârı
[VI/36] Nu'mân b. Zürare el-Lehebî idi. Müşriklik zamanında da kabilenin bayrağını o taşırdı. İslamiyet'i kabul edince Peygamber aynı vazifeyi kendisine vermişti.[32]

§137. Huneyn Muharebesi âtîdeki menbalarda da hikâye edilmektedir.[33]

Not-1 [VI/34] İbn İshâk (Hişâm, 989) bu vak'adan yedi gün sonra Muhallim'in vefât ettiğini söylüyor. Fakat başka hadislere göre Muhallim'in Zübeyr [vefâtı: 36] yahut İbnü'z-Zübeyr [vefâtı: 73] zamanında mı vefât etmiş olduğu malûm değildir. İbn İshâk'ın birçok masal-ı muhteri'i Hasan el-Basrî'ye [vefâtı: 110] müntehi olan hadisi pek az şâyân-ı itimâddır. Yine onun rivâyetine göre tedfîn *{defin}* günü arz, Muhallim'in naaşını kabûl etmek istememiş, açılan çukurdan üç kere dışarı fırlatmıştır. Bunun üzerine naaş Medine'de bırakılmış, [VI/35] kuşlar ve hayvanlar tarafından yenmiştir (Vâkıdî Wellhausen, 367; Hişâm, 989; Hacer, üçüncü cild, 747, numara 1864).

30 Hişâm, 857; Taberî, birinci cild, 1669.

31 Vâkıdî Wellhausen, 368.

32 Vâkıdî Wellhausen, 368.

33 Esîr, ikinci cild, 199-203; Yakûbî, ikinci cild, 63-66; Tenbîh, 269-270; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 158-162; Hamîs, ikinci cild, 109-121; Hale-

Maktûl Müslümanlar

Huneyn'de Maktûl Düşen Müslümanlar

§138. Huneyn Muharebesi'nde âtîdeki ashâb maktûl olmuştur:

(1) Eymen b. Ubeyd, kendisine Eymen b. Ümmü Eymen de denilir. Benî Hâşimler kabilesine mensûbdu. Asıl Habeşli olduğu, Ümmü Eymen'in oğlu bulunduğu söyleniyor. Ümmü Eymen (başka bir kocadan), Üsâme b. Zeyd b. Hârise'nin de vâlidesidir.[34]

(2) Yezîd b. Zem'a b. Esved, Benî Esed b. Abdiluzzâ kabilesinden.

Harb esnasında devesi ürkerek kendisini yere atmıştı (§ 158. fıkraya bakınız; numara 3). Bazılarına göre en kadîm Müslümanlardan biriydi ve Habeşistan'a hicret etmişti. Mekke'de büyük bir hürmet ve itibara mazhâr olmuş bir adamdı. Müşriklik zamanında herkes bütün mesâilde onun fikrine danışırdı. Mamafih bazıları ancak Mekke Fethi'nde İslamiyet'i kabul etmiş olduğunu söylerler.[35] [VI/37]

(3) Sürâka b. el-Hâris.

Benî Aclân kabilesindendir. Bedir ve Uhud Muharebelerinde ve Medine Muhâsarası'nda hazır bulunmuş Medinelilerden biridir. Bazılarına naẓaran Mûte Muharebesi'nde maktûl düşmüştür.[36]

(4) Ebû Âmir el-Eş'arî.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin [vefâtı: 52] amcasıdır. En kadîm Müslümanlardan biri olduğu vesairleriyle birlikte Habeşis-

bî, üçüncü cild, 250-262; Caussin de Perceval, üçüncü cild, 244-255; Sprenger, üçüncü cild, 324-329; Muir, dördüncü cild, 136-143; Müller, birinci cild, 155-156; Grimme, birinci cild, 143-146; Taberî Zotenberg, üçüncü cild, 142-152.

34 Hacer, birinci cild, 184-185, numara 390; Esîr, Esed, birinci cild, 161.

35 Hacer, üçüncü cild, 1351, numara 877; Esîr, Esed, beşinci cild, 110.

36 Sekizinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 15, numara 5; Hacer, ikinci cild, 133-134, numara 4008; Esîr, Esed, ikinci cild, 263.

tan'a hicret ettiği söyleniyor. Müşrik olduğu müddetçe âmâydı, Müslüman olunca nimet-i basara *{görme nimetine}* mâlik oldu.[37]

(5) Ebû Sâbit Rukaym b. Sâbit b. Sa'lebe el-Ensârî.

Bazıları Tâif Muhâsarası'nda vefât ettiğini iddia ederler.[38]

[VI/38] Hadîs, Muhammed'in müttefikleri arasında ne kadar maktûl bulunduğunu bildirmiyor. Fakat onların zâyiâtı pek ağır olduğu tahmîn edilebilir. Çünkü düşmanın en şedîd hücumuna onlar marûz kalmışlardır. Sair ehâdîsden bilvasıta öğrendiğimize nazaran bazı kabileler, mesela (İbn İshâk'a göre) Benî Riâblar yahut (Vâkıdî'ye göre) Benî Rikâblar hemen hemen tamamen mahvolmuşlardır. Vakayı biri Muhammed'e haber verdiği zaman Peygamber: "Ya Rab! Onların felaketine çare-sâz ol!" demiştir.[39]

Tâif Seferi ve Muhâsarası

§139. Huneyn Muharebesi hakkında olduğu gibi bu meşhûr vak'a-yı askeriyye hakkında gayet kadîm ve mevsûk bir hadisin metnine mâlik bulunuyoruz. Bunu, evvelce de olduğu vecihle, aynen kaydetmeyi faydalı görüyoruz. Çünkü sonradan ne kadar tevsîât yapılmış olduğunu irâeye *{göstermeye}* hizmet eder.

Taberî [vefâtı: 310] Ali b. Nasr b. Ali el-Cahdamî'den [vefâtı: 250], o Abdissamed b. Abdilvâris'ten [vefâtı: 207], o Ebân
[VI/39] el-Attâr'dan [vefâtı: 160], o Hişâm b. Urve'den [vefâtı:146], o da Urve b. Zübeyr'den [vefâtı:94]. Yahut isnâdın ikinci i'zasının *{sırasının}* yerine Abdülvâris b. Abdissamed'in [vefâtı: takribî

37 Hacer, dördüncü cild, 227-228, numara 685; Esîr, Esed, beşinci cild, 238.

38 Hacer, birinci cild, 1065, numara 2673, Esîr, Esed, ikinci cild, 187; Hişâm, 857, Vâkıdî Wellhausen, 368; Taberî, birinci cild, 1669, beşinci numaradan bahsetmez. Diğer bir maktûlün ismi için § 203. fıkraya bakınız; Hacer, ikinci cild, 1061, numara 9074, maktûller arasında Ebû Ubeyd b. Zeyd (yahut Ömer) el-Ensârî'nin de dâhil bulunduğunu söylüyor.

39 Hişâm, 854; Vâkıdî Wellhausen, 365.

250] ismi ikâme olunarak: "Peygamber Huneyn Muharebesi'nden sonra derhâl yani Huneyn'den avdet eder etmez yola çıktı ve Tâif karşısında karargâh kurdu.[40] Orada Peygamber ve sahâbeleri on beş gün Sakîflerle harb ettiler. Sakîflerin hiçbiri açıkta harb etmeye çıkmadı, hısnlarının *{kalelerinin}* surlarının arkasından harb ediyorlardı. Bu esnada Sakîflerin civarında sâkin bulunan ahalinin kâffesi *{tümü}* İslamiyet'i kabul ile Rasulullah'a sefîr gönderdiler. Nihayet Peygamber, on beş gün şehri muhâsaradan sonra, avdet etti. Ci'râne'de karargâh kurdu. Huneyn Muharebesi'nden esir aldığı kadınlarla çocukların kâffesi orada bulunuyordu. Huneyn Muharebesi günü esir alınanların miktarının altı bin kadın ile çocuğa bâliğ olduğu zannediliyor. Peygamber, Ci'râne'ye avdet ettiği zaman İslamiyet'i kabul etmiş olan Hevâzinlerin sefîrleri geldi. Muhammed onların bütün kadınlarını ve çocuklarını serbest bıraktı. Bunun üzerine umre, küçük hac başladı. Zilkâde ayı idi. Sonra Nebiyullah Medine'ye döndü. Mekke ahalisi üzerinde kendisinin vekili sıfatıyla Ebû Bekir'i bıraktı. Hac merasimine riyâset ve

40 Not-1 [VI/40] Tâif civarlarını başka yerde tasvîr etmiştik (medhale *{giriş}* bakınız, §328, not 1). O, 1814 tarihinde Burckhardt'ın gördüğü ahvâli irâe ediyordu. Şimdide bizzat şehir hakkında verdiği malûmâtı nakledeceğiz: "Tâif şehri büyük bir kumlu ovanın üzerinde kâindir *{bulunur}*. Bu sahrayı yayan dolaşmak için dört saat lazımdır. Sahra, Shomb nâmı verilen bir nebât ile mesturdur *{örtülmüştür}*. Etrafını alçak dağlar ihâta etmiştir. Bunlara Cebel-i Gazvân denir. Tâif gayr-ı muntazam bir merba' *{yazlık mesken}* şeklindedir. Etrafı hızlı adımlarla otuz beş dakikada dolaşılabilir. Bir sûr ve hendek ile ihâta edilmiştir. Bunları en son Osman el-Muzayyafi inşâ etmiştir. Surun üç kapısı vardır. Müteaddid burçlarla müdâfaa edilmiştir. Fakat Cidde, Medine ve Yenbu' surlarına nisbetle daha az metîndir *{sağlamdır}*. Pek az yerde on sekiz parmaktan ziyâde sahn *{boşluk}* vardır. Garb cihetinde, şehir dâhilinde ve surun bir parçası olmak üzere kayalık bir tepe üzerinde hisar görülür... Şehrin evlerinin kısm-ı azamı küçüktür. Fakat kârgir *{taş veya harçla yapılan}* ve güzel yapılmıştır. Misafir odaları üst kattadır... Sokaklar şark şehirlerinin birçoklarındakinden geniştir. Yegâne meydan, hisarın karşısındadır. Burası üstü açık [VI/41] bir mahaldir, çarşı hizmetini görür." Burckhardt, Seyahatler, 84. 1802'de Vahhâbî istilâsı zamanında burada bir türbe bulunduğunu, türbede Abbâs b. Abdilmuttalib'in medfûn olduğunun söylenildiğini, Vahhâbîlerin türbeyi tamamen tahrîb ettiklerini ilave eyliyor. Tâif şehrinde bu günde Benî Sakîf Arabları oturmaktadır. (Aynı eser, 85-88).

halka İslamiyet'i talim etmesini ona emreyledi. Hac için gele-
[VI/40] cek kimselerin kâffesine (müşriklere) hiç taarruzda bulunulmaması için de emir verdi. Sonra Medine'ye avdet edince Sakîflerin sefîrleri geldiler. Peygamber ile zikri geçen[41] muâhedeyi *{anlaşmayı}* kararlaştırdılar[42] ve arz-ı inkıyâd *{boyun eğdiler}* eylediler. Bu, Sakîflerin nezdinde bulunan vesikadır. Bunu Peygamber ile müttefiken yazmışlardır.[43]

Tâif Seferi ve Muhâsarası (Daha Muahhar Rivâyet)

§140. Huneyn Muharebesi'nden sonra Muhammed bütün ordusuyla Evtâs karargâhına kadar ilerledi. Düşman burasını terketmişti. Sonra Tâif şehri üzerine yürüdü. Evtâs'tan Nahletü'l-Yemâniyye'nin yolunu tuttu, Karn'den, Müleyh'ten, Bahretü'l-Rağâ'dan geçti, Liyya'ya vâsıl oldu. Yukarıda söylediğimiz vecihle, burada Hevâzinler kumandanı Mâlik b. Avf en-Nasrî'nin ve müttefiklerinin husûsî hısnı *{özel kale, hisar}* vardı. Peygamber Liyya'da tevakkuf etti. Bir cami yaptırdı. Hüzeyllerden birini katletmiş olan Leys kabilesinden bir Arab hakkında hüküm verdi. Mücrimi Hüzeyllere teslim ettirdi. Onlar da kendisini öldürdüler. İslamiyet'in ilk verdiği cezâ-yı idam budur. Sonra Muhammed Abbâs b. Abdilmuttalib'in, nazar-ı dikkatini Liyya Hisarı'na tevcîh etti. Mâlik b. Avf, Tâif'e firar etmek üzere hisarı terk etmiş olduğu için Peygamber hisarın ihrâkını *{yakılmasını}* emreyledi. Bina vakt-i zuhurdan gurû-
[VI/42] ba kadar yandı. Civarda Ebû Uhayha Sa'îd b. el-Âs'ın mezarı vardı. Ebû Bekir, etrafındaki arazinin de sahibi olan müteveffaya lanetler etti. Hâlbuki müteveffanın iki oğlu Amr ile Ebân orada hazır idiler. Bunlar Ebû Bekir'in tel'inâtından *{lanetlemesinden}* kızarak intikam almak için Ebû Bekir'in pederine lanetler ettiler. Muhammed müdahale ile bu münasebetsiz sahneye nihayet verdi, ölülere vukû' bulan tahkirâtın dirilere zarar verdiğini söyledi ve bu sözlerden vazgeçmelerini her iki

41 9. sene-i hicriyyenin uzun müzâkerâtına bir imâdır.

42 Not-2 [VI/41] "Kâduhu ale'l-kadîh" tabiri hakkında Belâzurî'ye bakınız, 35; Glossarium, 90; Buhârî, üçüncü cild, 116.

43 Taberî, birinci cild, 1669, 16; 1670, 16.

tarafa tenbih etti. Muhammed, Liyya'dan Nahb'a giden yolu tutu. Yola Dayka ismi verildiğini öğrenince bundan sonra Yüsrâ tesmiye edilmesini *{isimlendirilmesini}* söyledi. Nahb'de Sâdira denilen bir sidre ağacı altında tevakkuf etti. Civarda bir Sekafî'ye ait bir bahçe vardı. Muhammed Sekafî'yi çağırdı, Tâif ahalisine karşı kendileriyle birleşmesini emretti. Fakat bahçe sahibi meydana bile çıkmadığından Peygamber bahçenin ihrâk ve tahrîb edilmesi emrini verdi. Peygamber yoluna devam ederek nihayet Tâif surları karşısına geldi.[44]

§141. Tâif sekenesi *{oturanları}* olan Benî Sakîfler, çoktan beri Muhammed'in muhtemel bir hücûmuna karşı bir hayli tedbîr ittihâz etmişler, şehrin surlarını tamir etmişlerdi. Surlar, husûsî inşaattan dolayı epeyce mücehhez bir kale idi. İki kapı- [VI/43]
sı vardı. Vâkıdî'nin metnine nazaran şehir hisardan tamamıyla ayrı gibi telakki edilebilir. Fakat İbn İshâk'ın metni ve bütün rivâyetler şehir ile hisarın aynı şey olduğunu gösteriyorlar. Benî Sakîfler düşmana karşı kendilerini daha iyi müdâfaa edebilmek için daha evvelce reislerinden ikisini, Urve b. Mes'ûd ile Gaylân b. Seleme'yi Yemen'de Cürş'e *{Yemen diyarında bir yerin adı}* göndererek muhâsara makinelerinin ve bilhassa Debâbât (yahut Debâbe, muhâsara kaleleri), mecânîk *{mancınıklar}* (sûret-i umûmiyyede makine, fakat burada manası ihtimal ki mancınık) ve dabûr (surlara hücûm için kâbil-i nakil çatı) isti'mâlini tedkîk ettirmişlerdi,[45] Mamafih bunlar henüz

44 Hişâm, 869-870, 871-872; Vâkıdî Wellhausen, 368-369; Taberî, birinci cild, 1670-1671.

45 Not- 1 [VI/44] İbn Hişâm'ın haşiyelerinde (869, 19, Son cild, sahife 199) Debâbe'nin bir gedik açmak üzere surlara yaklaşmak isteyen insanları setre yarar bir harb makinesi (âletü'l-harb) diye tarif edildiğini görüyoruz. Dabûr ise sepet kapağı (Ruûsü'l-Asfât) gibi bir şeydir, üzeri meşîn ile örtülüdür. Hücûm edilen surlardan çekilmek istedikleri zaman muhâribleri muhafazaya yarar. İbn Hişâm bu iki âlet hakkında başka izâhât vermez. Mamafih birincinin daha büyük, ağaçtan yapılmış, tekerlekli, bir sürü hedme *{yıkmaya}* uğraşan bir hayli fertleri setre *{örtmeye}* ve himâyeye yarar bir âlet olması muhtemeldir. Hâlbuki dabûrlar daha küçük, nakli daha hafîftir. İhtimal ki yalnız bir yahut iki muhâribi himâyeye yararlardı. Yani mu'tad olan kalkanlardan daha büyük ve kalın bir kalkan gibiydi. Schwarzlose'nin *Die waffen der Araber* eserine bakınız, 319-322.

avdet etmemiş olduklarından ne Huneyn'de ne Tâif Muhâsarası'nda hazır bulunmadılar. Benî Sakîfler silahtan başka Tâif'te bir sene muhâsaraya dayanacak kadar erzâk da iddihâr etmek *{toplamak, depolamak}* gibi bir ihtiyâtkârlıkta bulunmuşlardı. Şehrin surlarından Muhammed'in ordusunun vürûdunu *{gelişini}* bekleyen Sakîfler, Müslümanların geldiklerini uzaktan görünce ihtiyar bir kadını çağırdılar, Peygamber'in ve ordusunun istikâmetine arkasını çevirerek esvâblarını soydular. Bu muamele-i istihfâf *{küçük görme}* ve tezyîfin *{alaya alma}* mana-yı husûsîyyesinin ne olduğunu hadis bize bildirmiyor. Başka herhangi bir adama yaptıracakları yerde bu nedenden dolayı ihtiyar bir kadına yaptırdıkları da anlatılmıyor.[46]

[VI/44] §142. Muhammed, Tâif sekenesinin pek müessir vesâit-i müdâfaaya mâlik olduklarının farkında değildi. Surlara ihtiyâtsızca yaklaştı. Karargâhı surların kurbunda tesis etti. Bu ihtiyâtsızlık pahalıya mâloldu. Çünkü Benî Sakîfler, verilen bir işaret üzerine Müslümanlar üzerine bir ok yağmuru yağdır-
[VI/45] dılar, Peygamber'in taraftarlarından birçoğunu öldürdüler ve onu alelacele karargâhı değiştirmeye mecbûr ettiler. Habbâb b. Münzir yeni bir yer bulmaya memur edildi.[47] Habbâb, şehirden daha uzakta bir tepe intihâb etti *{seçti}*. Muahharen o mevkide muhâsaranın te'yîd-i hâtırası için bir cami yapıldı ki (orası) tam Peygamber'in çadırını kurduğu noktadır. Rivâyet olunduğuna göre Peygamber'in yanında zevcelerinden ikisi, Ümmü Seleme ile Zeyneb vardı. Peygamber her biri için ayrı bir çadır kurdurdu. İki çadır arasında namazını kılıyordu. Burada muahharan yapılan cami Amr b. Ümeyye b. Vehb b. Muatteb b. Mâlik'in parasıyla bina edilmişti.[48]

46 Hişâm, 689-870; Vâkıdî Wellhausen, 368, burada Wellhausen'in Almanca metninin tercümesi şudur: "Sakîfler şehir kurbunda *{yakınında}* iki saatlik mesafede kâin *{mevcûd}* köylerine kaçtılar. Buna nazaran hisarın, şehirden ayrı olması lazım gelir; Taberî, birinci cild, 1669-1671; Belâzurî, 55.

47 7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §14.

48 Hişâm, 872; Vâkıdî Wellhausen, 369; Taberî, birinci cild, 1671.
Not-1 [VI/44] Rivâyet olunduğuna göre Amr b. Ümeyye tarafından bina edilen Tâif Camisinde bir sütun vardı ki her gün tulû-ı şemste *{güne-*

§143. Tâif Muhâsarası'nın ne kadar devam ettiği kat'i sûrette malûm değildir. Kimisi yalnız on beş gün, kimisi 17.18.19 hatta 20 gün imtidâd ettiğini *{uzadığını}* söyler. Fakat muhâsara gününün miktar-ı sahîhî ne olursa olsun, neticesi pek az [VI/46] muvaffakiyetkârâne olmuştur. Muhammed ehemmiyetli zâyiâta ve manevî bir mağlubiyete uğradıktan sonra çekilmeye mecbûriyet hissetti. Mahsûrîni mağlub etmek için malûm bütün vesâiti tatbîk ettiği halde bir netice istihsâl edememişti. İki taraftan da gayet şiddetle harb edildi. Hadislerin bilvasıta kabûl ve tasdîk ettikleri ahvâle bakılacak olursa Tâif şehri Müslümanların hücûmunu muvaffâkiyetle reddedebilmiştir. Bu da yalnız Muhammed'in ve taraftarlarının muhâsara fennine hemen hiç vâkıf olmamalarından neş'et etmiş bir şey değildir. Tâiflilerin surların metanetine güvenerek, kendilerini kolayca müdâfaa edebileceklerine emin olarak büyük bir kahramanlıkla, galib geleceklerine kanaatle harb etmelerinden de ileri geliyordu. İki tarafta âlât-i harbiyye isti'mâl etti. Mahsûrînde mancınıklar vardı. Bununla uzak mesafelere taş atıyorlardı. Müslümanlar hücûma hücuma kalktıkları vakit savletlerini *{saldırılarını}* durdurmak için her vasıtaya müracaat ediyorlardı. İranlı Selmân-ı Fârisî, Peygamber için bir nevi mancınık yaptı. Bununla surlara karşı büyük taşlar atılmaktaydı. Bazıları ise Muhammed'in kullandığı mancınığın Cürş'ten Yezîd b. Zem'a yahut Tufeyl b. Amr yahut Hâlid b. Sa'îd tarafından getirildiğini söylüyorlar. Yine aynı yerden gelmek üzere Müslümanların kâbil-i nakl iki çatıya mâlik oldukları, bunun altına sığınarak kaleye hücûm ve duvarları [VI/47] hedm etmeye *{yıkmaya}* yahut bir gedik açmaya kalktıklarını da temin ediyorlar. Fakat mahsûrîn, bu çatılar üzerine türlü türlü şeyler attılar. Bu meyanda kızgın sapan demirleri de vardı. Kâbil-i nakl çatıların üstüne düşünce onları yakıyorlardı. Çatının altında bulunan Müslümanlar, yanan makineleri terke mecbûr oldular, kaçtılar. Fakat kaçarken ok yağmuruna

şin doğuşunda} bir ses, nakîd izhâr ederdi. On kere işitilirdi. Bu sesin Cenâb-ı Hak'a hamd ü senâ ifade ettiği söylenirdi (Vâkıdî Wellhausen, 369; Taberî, birinci cild, 1671-1672).

marûz kaldılar. Bu muvaffakiyetsiz teşebbüste Muhammed'in taraftarlarından bir haylisi maktûl düştü. Çünkü Tâif tîr-endâzları *{okçuları}* bilhassa mahir idiler. Attıkları nadiren boşa giderdi. Düşman tîr-endâzlarının en meşhûru Ebû Mihcen'dir. Onun ok atmaktaki maharetine dair birçok hikâye naklederler. Kâbil-i nakl çatılarla hücûm gününe Şedha *{kuşatmayı yarma}* günü nâmını verdiler ki baş ezilmesi demektir. Bu da Müslümanların başına atılan kızgın sapan demirlerini imâ içindir. İbn İshâk Şedha'nın, Tâif sûru civarında bir mevkinin adı olduğunu iddia ediyor. Müslümanlar o noktada hücûma kıyâm etmişler imiş.[49]

§144. Muhammed ulaşma yollarını da tecrübe etti. Rebî'a b. el-Esved'i Benî Sakîflerle müzâkereye gönderdi. Rebî'a şehre girebilmek ve kendileriyle müzâkere etmek için mahsûrînden müsaade istedi ve bunu istihsâl eyledi ise de mahsûrîn sözlerinde durmayarak kendisine ok attı. Bu hareketin intikâmını almak isteyen Müslümanlar mahsûrînden biri ellerine düştüğü zaman hiç eser-i merhamet göstermediler. Filhakika, meşhûr şâir Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın birâderi Hüzeyl b. Ebi's-Salt ihtiyâtsız hareket ederek surlardan harice çıkınca ele geçirildi ve Ya'kûb b. Zem'a b. Esved tarafından katlolundu.[50] [VI/48]

§145. Muhammed, Tâiflileri arz-ı teslimiyete ikna edebileceği ümidiyle marûf Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'ye, Tâif Hisarı'na gitmek müsaadesini vermek gibi bir ihtiyâtsızlıkta bulundu. Uyeyne, Ebû Mihcen'in kadîm bir ahbâbı olmak hasebiyle şehre girmek üzere müsaade-i mahsûsa istihsâline muvaffak olmuştu. Uyeyne işte bu sûretle rahatça Tâif'e girebilerek müdâfaa rüesâsıyla görüştü. Mamafih, Muhammed'in davasını müdâfaa edecek yerde bedevîlere has bir sû-i niyet ile Sakîflere mukâvemette sebât tavsiyesinde bulundu. Çünkü Müslümanların yorulduklarını, itimâdlarını kaybettiklerini,

49 Hişâm, 872-873, kâbil-i nakl çatılara burada Debâbe yahut mütehârrik hücûm kaleleri denilmektedir; Vâkıdî Wellhausen, 369-370; Taberî, birinci cild, 1672; Belâzurî, 55.

50 Vâkıdî Wellhausen, 369.

muhâsarayı ref' etmek arzusunda bulunduklarını söyledi. Bu hâin Arab hiçbir şey olmamış gibi Arab karargâhına döndü. Fakat hakîkat meydana çıktı. (Ber-mu'tâd!) Ömer gibi bazı kimseler Peygamber'den onun bir hâin ve casus sıfatıyla ka- [VI/49]
fasının kesilmesini taleb ettiler. Muhammed ise Bedevî'ye dokunulmasına müsaade etmedi. Şiddetli bir tekdîr *{azarlama}* ile iktifâ etti.[51]

§146. Bu aksi vakâyı'a rağmen Muhammed, Sakîfleri arzusuna râm edebileceği ümidine düşerek dağların yamaçlarını ve Tâif etrafındaki alçak mahalleri örten mamûr bağların bir kısmının tahrîbini emretti. Îkâ edilen hasârât pek azîm idi. Bu barbar tahrîbât Sakîfleri pek müteellim ettiyse de kendilerini arz-ı teslîmiyyete mecbûr edemedi. Hadis, Tâif bahçelerinde yapılan hasârâtın miktarının ne kadar vâsi' olduğunu söylemiyor. Fakat bazı esbâb bunun yalnız kısmen îkâ edildiğini zannettiriyor. Hakîkaten bağları tahrîb etmek arzusundan ziyâde Sakîfleri korkutmak niyetiyle ihtiyâr olunmuştu. Filhakika Müslüman karargâhında bile bu harekete karşı itirazlar yükseldiğini, Muhammed'in Ömer'in nasihatini dinleyerek henüz meyve vermeyen asmalara dokunulmaması için emir verdiğini biliyoruz. Müslüman karargâhında Süfyân b. Abdillâh es-Sekafî, Ya'lâ b. Mürre es-Sekafî vesaire gibi bir hayli Sekafî vardı. Süfyân, bağların tahrîbine karşı pek şiddetle itiraz etti. Bunun umûm için muzırr *{zararlı}* olduğunu söyledi. Muhammed'in bu vasıta ile maksadına nâil olamayacağını anlayınca, lüzumsuz barbarlıktan sarf-ı nazar etmiş olması muhtemeldir. Peygamber'in gayet mu'tedilâne hareket ettiği bu muhâsaranın başka bir vakasıyla da sâbit ol- [VI/50]
maktadır. Ebû Süfyân b. Harb ile Mugîre b. Şu'be, Sakîflerden bir müsaade-i mahsûsa taleb ve istihsâl ettikten sonra şehre girdiler; Taîf'te ikâmet eden bazı Kureyş kadınlarını Müslüman karargâhına geçmeye ve şehrin zabtında esir düşmek tehlikesinden kurtulmaya teşvîk eylediler. Müracaat ettikleri kadınlar şunlardır:

51 Vâkıdî Wellhausen, 371.

(1) Âmine bint Ebî Süfyân, Urve b. Mes'ûd'un zevcesi (O tarihte Cürş'teydi) ve Dâvûd b. Urve'nin vâlidesi: Bazıları ise Âmine'nin Ümmü Dâvûd Meymûne bint Ebî Süfyân olduğunu, Ebû Mürre b. Urve b. Mes'ûd'un zevcesi ve Dâvûd b. Ebî Mürre'nin vâlidesi bulunduğunu söylüyorlar; (2) Firâsiyye bint Süveyd b. Amr b. Sa'lebe, Abdurrahmân b. Kârib'in vâlidesi; (3) Ümeyme el-Fukaymiyye bint en-Nesî (takvîm-i musahhahı, birinci sene-i hicriyye vakâyı'ı §10) Ümeyye b. Kal'. Kadınların üçü de Kureyşîlerle pek yakından hâiz-i karâbet olmakla beraber -hatta biri Ebû Süfyân'ın kızıydı- Müslüman karargâhına gidip Tâif'i terk etmeye rıza göstermediler. İki Kureyşî azîmete hazırlandıkları sırada Benî Esved b. Mes'ûdlardan biri kendilerine müracaat ile ailesinin bağlarına dokunulmaması için Peygamber nezdinde şefaat etmelerini ricâ eyledi. Bağının gayet çorak arazide bulunduğunu ve pek pahalı mesaiye mâl olduğunu söylüyordu. Peygamber
[VI/51] bu bağı tahrîb edecek olursa hiç kimse onu eski hâline ircâ' etmeyi göze alamayacaktı. Ailesi mahvolacaktı. Ebû Süfyân'ın bu ricâyı Peygamber'e tebliğ ettiği, Muhammed'in Müslüman karargâhından ötede Tâif'ten oldukça uzakta, Vâdi'l-Akîk'te kâin olan Benî Esved b. Mes'ûdların bağına artık dokunmadığı söyleniyor.[52]

§147. Rivâyet edildiğine göre bağların tahrîbi esnasında hisarın üstünde bir adam meydana çıkarak Müslümanlara şetm etmeye *{kötü, çirkin söz, sövmek}* başlamış, kendilerine Peygamber'in köleleri demiş, çekilmelerini tavsiye etmiştir. Çünkü birkaç bağın tahrîbi Muhammed'i maksadına eriştiremeyecekti. Sa'd b. Ebî Vakkâs bu küstahâne lisâna tahammül edemeyerek müşriğe karşı o kadar isabetle bir ok attı ki tam boğazını deldi, surdan aşağı düşürdü. Peygamber'i pek memnun etti.[53]

§148. Muhâsarada Müslümanlar ağır zâyiâta uğradılar. Çünkü Sakîfler kemâl-i maharetle ok atmasını biliyorlardı.

52 Hişâm, 873; Taberî, birinci cild, 1672; Vâkıdî Wellhausen, 370.
53 Vâkıdî Wellhausen, 370-371.

Bir ok isabet etmeden surlara yaklaşmak kâbil değildi. Abdullah b. Ebî Bekir, Sakîflerin en iyi tîr-endâzı *{ok atanı}* olan Mihcen tarafından yaralandı. Yara o kadar fenâ idi ki Abdullah hiç bir zaman bundan kurtulamadı. Senelerce muzdarib oldu. Nihayet aynı yaranın tesiriyle vefât etti. Pederi o tarihte halifeydi.[54]

§149. Bu muhâsaranın başka bir vakasını da kaydetmek faydadan hâlî olmayacaktır. Çünkü bir hayli sene sonra, Mugîre b. Şu'be, Halife Ömer zamanında Kûfe valisi bulunduğu zaman bu vakanın hâtırasını tazelemişlerdi. [VI/52]

Mugîre b. Şu'be, Tâif Muhâsarası esnasında Müzenîlerden birinin diğer biriyle konuştuğunu gördü. Şehir zabt edilirse Kârib ailesi kadınlarından ele geçirmeyi unutmamasını söylüyordu. Çünkü bütün Tâif kadınları içinde ele geçirilmeye en layık olanlar onlardı. Mugîre, bu sözlerden hoşlanmadığı için (ihtimal ki o ailenin akrabasından olduğundan) Müzenî'ye o sırada surun üzerinde görünen bir Sekafî'ye ok atmasını söyledi. Müzenî bu söze itaatle ok attı, fakat hedefe isabet ettiremedi, Sekafî'yi vuramadı. Bu Sekafî meşhûr ve müthiş Ebû Mihcen idi. Müzenî'nin hareketine kızarak derhal mukabele etti ve kendisini mühlik *{öldürücü}* sûrette yaraladı. Mugîre vakanın tahmîn ve arzu ettiği vecihle cereyan ettiğini görünce hâl-i ihtizârda bulunan Müzenî'ye müstehziyâne şu sözleri söyledi: "İşte Tâif kadınlarına karşı herkesin hissiyât-ı şehvâniyyesini tahrîk etmeyi anladın mı?" Bu vaka duyuldu. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî fena halde hiddetlendi, Mugîre'yi düşman ile ittifâk ediyor diye ithâm eyledi. İslamiyet olmasaydı kendisini katledeceğini anlattı. Mugîre susmasını, bir gürültü çıkarmamasını söyledi. Fakat Müzenî kulak asmadı, bir hayli patırtı yaptı. Bu vakanın hâtırası, bir hayli sene sonra Ömer'in esnâ-yı hilâfetinde tazelendi. Ömer vakadan haberdâr olunca Mugîre'nin Müslüman İmparatorluğu dâhi- [VI/53]

54 Vâkıdî Wellhausen, 371, Ebû Bekir'in, oğlunu öldüren oku sakladığı ve Mihcen Medine'ye kendisini ziyarete geldiği zaman onu gösterdiği söyleniyor.

linde bir vazife-i resmiyye ifâ etmeye gayr-ı layık olduğunu beyân ederek onu Kûfe valiliğinden azleyledi.[55]

§150. Sakîflerin mukâvemetini kırmak üzere Peygamber'in düşündüğü tebdirlerden biri de mahsûr kaleden harice çıkarak Müslümanlarla birleşecek kölelerin âzâd edileceğini ilan etmek olmuştur. Herhalde, Vâkıdî böyle hikâye ediyor: İbn İshâk'ın metninde başka bir rivâyet görüyoruz. İhtimal ki bu daha ziyâde mukârin-i hakîkattir *{hakikate yakın olandır}*. Çünkü İbn İshâk'a nazaran, muhâsara esnasında on kadar köle Tâif'ten kaçtılar, Müslüman karargâhına geldiler, İslamiyet'i kabul eder etmez firarlarına mükâfâten Peygamber'den hürriyetlerini istihsâl eylediler. Vâkıdî, Tâif'ten kaçan on köleye[56] [VI/54] ashâbdan bazılarının İslamiyet'i talim ettiklerini ve bunların firarı, Sakîfler için ağır bir darbe teşkîl eylediğini hikâye ediyor. Bu vakadan sonra kölelerini sıkı sûrette taht-ı nezârette tuttular. Sairlerinin kâffesinin firarlarından korkarak gayet şiddetli tedâbir ile firarların önünü aldılar. Rivâyet olunduğuna göre muahharan Sakîfler İslamiyet'i kabul ettikleri zaman eski sahibler, Peygamber'den firarî kölelerin teslimini istediler. Bu talebi dermeyân edenin de Hâris b. Kelede olduğu söyleniyor. Vâkıdî'ye nazaran ancak iki köle sahiblerine iade olundu. Fakat İbn İshâk Peygamber'in kati bir cevab-ı red verdiğini, kölelerin Allah'ın âzâdlısı olduklarını beyân ettiğini söylüyor.[57]

[VI/55] §151. Muhammed, amcazâdelerinden bir kadının kölesi olan Mâni' yahut Hît'i (yahut Hinb) yanında bulunduruyor-

55 Vâkıdî Wellhausen, 371.

56 Not-1 [VI/54] Bu firarî kölelerden bazılarının hâtırası muhafaza edilmiştir: (1) Ebû Bekir'e Nufey' b. Mesrûh, Peygamber'in iyi ashâbından biri olmuş ve sonra Basra'da vefât etmiştir; (2) Ezrak, Hâris b. Kelede el-Mütetabbib'in (yani doktor) kölesidir; rivâyete göre Hâris'in meşhûr âzâdlı cariyesi Sümeyye'nin kocasıydı. Meşhûr Ziyâd b. Ebîh'in [vefâtı: 53] ve Seleme b. Ezrak'ın vâlideleri bu kadındır; (3) Münbais, Osman b. Âmir b. Muatteb'in kölesidir. İlk ismi Müsteca' idi. Muhammed bunu Münbais'e tebdîl etmiştir (Hişâm, 873. sahifeye haşiye, 3, son cild, 200; Kuteybe, 131; Belâzurî'ye bakınız, 56; Ezrak, Ezrakî mezheb-i vahşiyânesinin, Ezârika'nın müessisi meşhûr Ebû Nâfi' b. Ezrak el-Hâricî'nin babasıdır).

57 Hişâm, 874; Vâkıdî Wellhausen, 371.

du. Bu köle "Muhannes" denilenlerden biriydi, yani kadınlarla yatamayan takımdan idi yahut hansâ idi.[58] Muhammed kendisinin harem dairesine girip çıkması için ona müsaade etmişti. Kölenin, yaradılış iktizâsı olarak, bir erkeğe bir kadın ile beraber bulunduğu zaman hoş gelen şeylerden anlamayacağını zannediyordu. Hâlbuki Tâif Muhâsarası esnasında Muhammed nâ-hoş bir keşifte bulundu. Yani köle Mâni'in Hâlid b. Velîd'e yahut diğer bir rivâyete göre Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre ile konuşurken şu sözleri söylediğini işitti: "Tâif zabt edildiği zaman güzel Bâdiye bint Gaylân b. Seleme es-Sekafî'yi elinden kaçırma![59] Karnında dört katmeri, arka tarafında da sekiz katmeri vardır. Kalçaları o kadar etlidir ki üstüne oturduğu vakit beşik gibi sallanabilir." Muhammed, kölenin kadın güzelliklerine bu kadar vuzûh ve sarâhat ile vâkıf olabilmesine ve tarif edebilmesine şaştı ve bundan hiç hoşlanmadı. Gerek onu gerek sair bir köleyi bir daha evine sokmadığı gibi Mâni'i camiye nefyetti. Yalnız cuma günleri biraz dinlenmek üzere Medine'ye gelmesine müsaade gösterdi.[60] Mâni', vukû' bulan ricâlarına rağmen Osman zamanına

58 Not-1 [VI/56] Rivâyet olunduğuna göre Muhammed'in zamanında Muhannes yani cimâ'ya gayr-ı kâdir, yani hansâ denilen dört köle vardı. İsimleri şunlardı: Hît, Hidm, Mâni' ve Unnah. Bunlar hiçbir günah-ı şehvânî işlemediler. Gayet kadın gibi halleriyle marûf idiler. Kadınlar gibi ellerine, ayaklarına boya koyuyorlardı. Top oynamakla (Kurc?) eğleniyorlardı. O zamanın Arabları bu oyunu gayet kadınca bir şey gibi telakki ederlerdi. Çünkü kadınlar pek severlerdi. Rivâyet edildiğine göre Halife Ömer kurc oynayan birini görmüş ve şu sözleri söylemiştir: "Peygamber zamanında bununla oynayan birini görmüş olsaydım onu Medine'den nefyederdim." (Hişâm, 874. sahifeye haşiye, 3, son cild, 200).

59 Not-2 [VI/56] Bu Bâdiye bint Gaylân, zarâfeti ve mücevherâtının kesreti ile meşhûr bir kadındı. Bâdiye ve Fâri'a bint Akîl, Tâif'in en iyi giyinen ve süslenen kadını diye marûf idiler. Sair şehirlerdeki kadınlar kendilerine imrenirlerdi. Âtîdeki fıkrada hikâye ettiğimiz bir hadis onlara imâ eder. Bâdiye bint Gaylân, Abdurrahmân b. Avf'ın zevcesi ve Cüveyriye'nin vâlidesiydi. Cüveyriye, muhaddisînden Misver b. Mahreme'ye varmıştır (Hişâm, 874).

60 Not-3 [VI/57] Diğer bir rivâyete göre Peygamber, bu hansâ köleyi Ravda-i Hâc'a sürmüştür. Orada kölenin açlıktan telef olduğunu anladıkları zaman yaşamak için lazım gelen şeyleri dilenmek üzere cuma günleri Medine'ye gelmesine muvâfakat etmiştir (Hişâm, 874. sahifeye haşiye, 3, son cild, 200).

[VI/56] kadar menfâda *{sürgünde}* kaldı. Osman mu'tâdı olan mülâyemet ile ricâ ve şefaate mukâvemet edemeyerek, kölenin Medine'ye avdetine ve orada ikâmetine müsaade etti.[61]

§152. Benî Sakîfler, Müslümanların azîm ve gayretinin zayıflamaya başladığını çok geçmeden anladılar. Bundan dolayı küstahlıkları arttı. Yukarıda defaat ile ismi geçen mâhir tîr-endâz Ebû Mihcen b. Habîb b. Amr b. Umeyr es-Sekafî surların üstünden Müslümanları tezyîf ve istihfâf etmeye başladı. Kendilerini Muhammed'in köleleri diye yâd ederek çekilip gitmelerini müstehziyâne tavsiye eyledi. Ömer, çekilip gitmeye karar vermeden evvel kurdu ininden çıkarmak yolunu bulacakları yolunda bir cevab vermek istedi. Fakat Ebû Bekir, böyle şeyler söylemekten onu vazgeçirdi. Çünkü Tâif'i zabt etmenin Peygamber'e mukadder olmadığını bildirdi. Ömer Muhammed'in nezdine koştu. Bu fena haberi o da te'yîd etti.[62]

§153. Filhakika, Peygamber Tâif ahalisinin sebât ve ısrarı ve surların metâneti hasebiyle Tâif'in zabtının muhâl bir iş olduğunu anlayınca oradan alelacele çekilmek münasib olacağına kanaat getirdi. Hadise nazaran, Muhammed bu kararı muhtelif
[VI/58] sûretlerle vermiştir. Rivâyet olunduğuna gore Muhammed bir rüya gördü: Rüyasında bir horoz, gagasıyla bir kaymak kâsesini yere düşürmüştü. Peygamber bu rüyayı Ebû Bekir'e hikâye etti. O da rüyayı Peygamber'in o sırada Benî Sakîfleri taht-ı itaate alamayacağının bir işareti olmak üzere ta'bîr etti. Onun üzerine, Muhammed'in muhâsarayı ref' etmek yolundaki fikri kuvvet buldu. Her türlü teşebbüsü bî-fayda görüyordu. Çünkü Cenâb-ı Hak o sırada şehre mâlikiyyeti kendisine nasîb kılmamıştı. Osman b. Maz'ûn'un zevcesi olup gerdanlıkları pek sevmekle marûf bulunan Huveyle bint Hakîm b. Maz'ûn, Peygamber'e Tâif'i zabt ettiği vakit güzel ve meşhûr Bâdiye bint Gaylân'a yahut Fâri'a bint Akîl'e ait müzeyyenât ve mücevherâttan

61 Vâkıdî Wellhausen, 371-372; Hişâm, 874. sahifeye haşiye, 3, son cild, 200. Egânî'ye de bakınız, ikinci cild, 172, 3. ve müte'âkib satırlar. Burada Cemmâ yerine Himâ deniliyor.

62 Vâkıdî Wellhausen, 372.

bazılarını kendisine hediye etmesini ricâ etmişti. Rivâyete göre Muhammed bu ricâya şu cevabı vermiştir: "Ya Huveyle, Sakîfleri taht-ı itaate almak şayet mukadder değilse?" Huveyle bu cevabdan hayrette kalarak gidip onu Ömer'e söyledi. O da doğruca Peygamber'e koştu, doğru olup olmadığını anlamak istiyordu. Ömer sordu: "Sakîfler üzerinde hüküm ve nüfuz temini ihsân olunmamış mıdır?" Peygamber cevab verdi: "Hayır." Ömer dedi: "O halde müsaade et, ric'at emrini vereyim!" Muhammed'in muhâsarayı bu sûretle ref' etmiş olduğu hikâ- [VI/59]
ye olunuyor. Binaenaleyh hadis, Muhammed'in Tâif'i almanın kendisi için nasîb olmayacağından mâ-fevk-i tabîi *{olağandışı}* sûrette haberdâr olmuş oluğunu bize inandırmak ister. Fakat bu menkıbevî rivâyet bize vâsıl olduğu şekil ile şu zannı tevlîd ediyor ki muhâsaranın faydasızlığına Muhammed'i ikna eden ve teşebbüsten onu vazgeçiren Ömer'dir. Ric'at mecbûriyeti Muhammed için ve bütün taraftarları için pek acı oldu. Bunlar Tâif'te pek azîm ganimet elde edeceklerini ümîd ediyorlardı. Fakat herşeyin faydasız kalacağını takdîr etmekteki meziyyet yalnız Ömer'e ve Peygamber'e râci' değildir. Filhakika, diğer bir hadisde biliyoruz ki Müslümanlar, Tâif surları önünde on beş gün kaldıktan sonra Muhammed, kurnaz Nevfel b. Muâviye ed-Düelî ile konuşmuş ve ne yapılması hakkında fikrini sormuştur. Arab kısaca şu cevabı verdi: "Delikte olan bir kurdu beklersen yakalarsın, fakat dışarı çıkmasına müsaade edersen sana bir fenalık yapmaz."[63]

§154. İbn İshâk'a nazaran ric'at emrine Müslümanlar [VI/60]
bilâ-mümânaat itaat ettiler. İbn Hişâm'ın metni, bütün teferruâtı unutarak Müslümanların ne sûretle muhâsarayı ref' ettikleri bahsini atlar. Vâkıdî ise öyle değildir. Onun rivâyetine göre Müslümanlar çekilmeye mecbûr olduklarından dolayı pek gayr-ı memnûn olmuşlar, bağırmışlardır. Bazıları Mu-

63 Hişâm, 873-874; Vâkıdî Wellhausen, 372-373; Taberî, birinci cild, 1672-1673.
Not-1 [VI/59] Kurd kelimesi Tâif'e işaretti. Tâif, Peygamber tarafından taht-ı muhâsarada tutulursa nihayet zabt olunacaktı. Fakat şehri bırakmayı tercih ederse kendisine hiç bir zarar îkâ' edemeyecekti.

hammed'in bu emri geri almasını istediler. Tavassut *{aracılık}* etmesini Ömer'den ricâ eylediler. Yeni bir hücum icrâsı için ısrar gösterdiler. Mamafih Ömer, bu arzû edilen tarzda bir tavassutta bulunmadı. Müslümanlar yeni ve beyhûde bir hücumdan sonra o kadar zâyiât ile avdet ettiler ki nihayet çadırları söküp Huneyn ganaiminin taksiminde hazır bulunmak üzere Ci'râne yolunu tutmaya mütevekkil oldular.[64]

§155. Hakîkî ve iyi Müslümanlar, Tâif surlarının önüne çekilmekten derin bir merâret *{acı}* duydular. Fakat bütün ashâb bu hissiyata iştirâk etmiyorlardı. Müslüman safları arasında bulunan Sa'd (yahut Sa'îd) b. Ubeyd b. Esed b. Ömer b. İlâc es-Sekafî, vatandaşlarının kahramânâne ve muvaffakiyetkârâne müdâfaalarından dolayı hissettiği gurur ve iftiharı zabt edemedi, kemâl-i memnûniyetle şu sözleri söyledi: "Kabilemiz işte pâyidâr olacak!" Hazır bulunan Uyeyne b. Hısn el-
[VI/61] Fezârî, Sakîfî'nin sözlerini tasvîb ederek dedi ki: "Evet! Şüphesiz! Şan ve şeref ile pâyidâr olacak!" İslamiyet aleyhindeki bu sözler, yeni Müslüman Amr b. Âs'ın hoşuna gitmedi. Amr, Kureyşîlerden olduğu cihetle Sakîfler yüzünden kendi kabilesinin uğradığı hacâletten *{utançtan}* müteessirdi. İhtiyâtsızca sözlerden dolayı Uyeyne'yi muâheze etti *{azarladı}*: "Sen Rasulullah'ın düşmanlarını medhediyorsun. Hâlbuki burada, onlara karşı, Peygamber'e muâvenet etmek üzere bulunuyorsun!" Uyeyne cevap verdi: "Hayır, ben buraya yalnız Tâif fethedildiği zaman bir Sakifî kızı elde edip ondan bir oğul sahibi olmak niyetiyle geldim. Sakîfler pek iyi bir nesildirler!" Bu cevap Peygamber'e hikâye edildiği zaman onu güldürdü.[65]

§156. Tâif Muhâsarası menbalarda da birçok tafsîlât ile hikâye edilmektedir.[66]

64 Vâkıdî Wellhausen, 372, 373; Hişâm, 874.

65 Hişâm, 874; Vâkıdî Wellhausen, 373;Taberî, 1674.

66 Esîr, ikinci cild, 303-305; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 162-164; Hamîs, ikinci cild, 121-124; Halebî, üçüncü cild, 262-268; Caussin de Perceval, üçüncü cild, 255-259; Sprenger, üçüncü cild, 329-333; Muir, dördüncü cild, 144-147; Müller, birinci cild, 156-157; Grimme, birinci cild, 146-147; Taberî Zotenberg, ikinci cild, 152-154.

Maḳtûl Müslümanlar [VI/62]

Tâif Pîş-gâhında Maktûl Düşen Müslümanların İsimleri

İbn İshâk'ın Cedveli

(1) Sa'îd b. Sa'îd b. el-Âs.

Hâlid b. Sa'îd'in [vefâtı: 14] kardeşidir. Mekke Fethi'nden evvel ihtidâ etmiş, fetihten sonra Muhammed tarafından Mekke'ye pazarlar müfettişi ta'yîn olunmuştur.[67]

(2) Urfuta b. Cennâb.

Yukarıkinin halîfidir. Kendisine Urfuta b. Hubâb el-Ezdî de denir. Benî Ümeyyelerin halifîydi.[68]

(3) Abdullah b. Ebî Bekir.

Halife Ebû Bekîr'in oğludur. Tâif Muhâsarası'nda yaralandı, fakat aldığı cerihanın *{yaranın}* tesiriyle üç sene sonra, 11. sene-i hicriyye Şevvâlinde vefât etti.[69]

(4) Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre.

Mekke'nin Mahzûm kabilesine mensûb olup Peygamber'in zevcesi ve kendisinin hemşîresi Ümmü Seleme dolayısıyla Peygamber'in kayınbiraderi bulunuyordu. Peygamber'den biraz sonra tevellüd etmiştir. Uzun müddet yeni dine karşı husûmet göstermiş, Peygamber'in en büyük düşmanları arasında temeyyüz etmiştir. Nihayet Mekke'nin Fethi'nden biraz evvel Ebû Süfyân b. Hâris ile birlikte ihtidâ etti. Muhammed Mekke üzerine ilerlediği sırada, hemşîresi Ümmü Seleme'nin şefaati sayesinde Muhammed tarafından hüsn-ü kabûl gördü. [VI/63] Mülâkât, Arc ile Sukyâ arasında vukû'a gelmiştir.[70]

67 Hacer, ikinci cild, 192, numara 5053; Esîr, Esed, ikinci cild, 309; Hişâm, 875.

68 Hacer, ikinci cild, 1131-1132, numara 9878; Esîr, Esed, üçüncü cild, 402; Hişâm, 875.

69 Hişâm, 875. Hacer'e bakınız, ikinci cild, 695-697, numara 8939, 11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 209.

70 Hacer, ikinci cild, 670-673, numara 9018; Esîr, Esed, üçüncü cild, 118-119; Hişâm, 875; 7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 54.

(5) Abdullah b. Âmir b. Rebî'a.

Anz kabilesindendir. Benî Adîlerin halîfidir. Peygamber'in en ileri gelen ashâbından birinin oğludur. Tâif surları pîş-gâhında bir ok isabetiyle maktûl oldu. Terk-i hayat ettiği gün vâlidesi başka bir erkek çocuğu doğuruyordu. Âmir b. Rebî'a bu çocuğa da maktûl evlâdının hâtırası olmak üzere Abdullah ismini verdi. Birini diğerinden tefrîk için yeni çocuğa Abdullah el-Asgar denildi.[71]

(6) Sâib b. Hâris b. Kays.

Benî Sehmler kabilesinden bir Kureyşîdir. Kadîm Müslümanlardan biriydi. Habeşistan'a hicret etti. Mamafih, bazıları İbn Şihâb ez-Zührî'nin [vefâtı: 124] rivâyetine istinâden 13. sene-i hicriyyede Fihl Muhârebesi'nde maktûl düştüğünü iddia ederler.[72]

(7) Abdullah b. Hâris b. Kays.

Yukarıkinin kardeşidir. O da Habeşistan'a hicret etmiştir. Müslümanları hicrete teşvîk için yazmış olduğu bazı eş'ârı mahfûzdur. Mamafih bazı kimseler 12. sene-i hicriyyede Yemâme Muhârebesi'nde öldüğünü iddia ederler.[73]

[VI/64] **(8)** Cüleyha b. Abdillâh.

Benî Leys b. Bekir kabilesindendir.[74]

(9) Sâbit b. el-Cüz'.

Benî Seleme ailesinden ve Ensârdandır. Büyük Akabe ictimâ'ından hazırdı.[75]

71 Hacer, ikinci cild, 799-800, numara 9145; Esîr, Esed, üçüncü cild, 190; Hişâm, 875.
72 Hacer, ikinci cild, numara 3055; Esîr, Esed, ikinci cild, 250; Hişâm, 875.
73 Hacer, ikinci cild, 716-717, numara 8974; Esîr, Esed, üçüncü cild, 139; Hişâm, 875; 12. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, 23, numara 13.
74 Hacer, birinci cild, 495, numara 1178; Esîr, Esed, birinci cild, 293; Hişâm, 875.
75 Hacer, birinci cild, 386, numara 868; Esîr, Esed, birinci cild, 220; Hişâm, 875.

(10) Hâris b. Sehl.

Benî Mâzin b. Neccârlardan bir Medinelidir.[76]

(11) Münzir b. Abdillâh.

Medineli Benî Sâ'delerden Münzir b. Abdillâh b. Nevfel yahut Münzir b. Abdillâh b. Kuvâl b. Vakş.[77]

(12) Ebû Sâbit b. Rukaym b. Sâbit.

Benî Evs kabilesinden bir Medinelidir.[78] Cem'an sahâbe-i Peygamberî'den 12 kişi ki içlerinden yedisi Kureyşî, dördü Ensârdan, biri Benî Leyslerdendir.[79]

§158. Vâkıdî'nin cedveli biraz farklıdır: **(1)** Sa'îd b. Sa'îd b. [VI/65] Ümeyye - ki yukarıki fıkranın 1. numarasıyla aynı zattır; **(2)** Urfuta b. Hubâb b. Habîb. Yukarıki fıkrada 2. numaraya bakınız; **(3)** Yezîd b. Zem'a b. Esved. Râkib olduğu Cenâh nâmındaki at, kendisini Tâif surları dibine kadar sürükledi. Orada Sakîflerin attıkları oklardan maktûl düştü. Aynı şeyi İbn İshâk da Yezîd hakkında rivâyet eder. Fakat şu fark ile ki vak'anın Tâif Muhâsarası'nda değil Huneyn Muharebesi'nde cereyan etmiş olduğunu söyler (§ 138. fıkra, 2. numaraya bakınız). Vâkıdî'nin listesinde (4), (6), (7), (8), (9), (10) ve (11). numaralar, yukarıki fıkradaki (3)., (6)., (7)., (8)., (9)., ve (10). numaralara tevâfuk ederler. İbn İshâk'ın cedvelindeki (12). numarayı Vâkıdî Huneyn maktûlleri arasında sayar (§138. fıkra, 5. numaraya bakınız.)[80]

Ci'râne

Ci'râne İctimâ'ı

§159. Peygamber, Tâif Muhâsarası'nı kaldırdıktan sonra Ci'râne'ye vâsıl olmadan evvel Dehnâ, Karnü'l-Menâzil ve

76 Hacer, birinci cild, 572, numara 1416; Esîr, Esed, birinci cild, 331; Hişâm, 875.
77 Hacer, ikinci cild, 944, numara 5031 ve 5032; Esîr, Esed, dördüncü cild, 418; Hişâm, 875.
78 Hacer, birinci cild, 1065, numara 2673; Esîr, Esed, ikinci cild, 187, Hişâm, 875.
79 Taberî'ye bakınız, üçüncü cild, 2301-2302.
80 Vâkıdî Wellhausen, 373.

Nahle'den geçti. Yolda, bir takım küçük hâdisât vukû'a geldi.
[VI/66] Onlardan burada bahsetmek istiyorum. Çünkü Peygamber'in sahâbesine karşı tarz-ı muamelesini anlatmaya hizmet ederler. Peygamber, devesinin üstünde giderken ashâbdan Ebû Rühm el-Gıfârî yanına yaklaştı. Kazâen Peygamber'in bacağına çizmesinin ucuyla çarptı ve canını acıttı. Muhammed, bir an hiddet içinde Ebû Rühm'ün ayağına kamçısıyla vurdu. Sahâbe müteessir oldu, büyük bir kabahat yapmış olmasından korkarak saklanmaya kalktı, Peygamber'in gözüne artık görünmedi. Mamafih Peygamber böyle hadîdâne bir sabırsızlık dakikası içinde yapmış olduğu hareketten nedâmet ederek, sonra Ci'rane'de Ebu Rühm'ü çağırdı, vurduğu kamçı darbesinden dolayı tazminat makamında kendisine birkaç koyun verdi. Aynı vak'a İbn Ebî Hadred hakkında da rivâyet edilir.[81] Wellhausen, Gıfârîlerden Ebû Rühm'e dair olan hikâyenin aynısı olduğu için, tekrara lüzum görmediği İbn Ebî Hadred vak'asında şâyân-ı dikkat başka bir malûmât da bulunduğunu söylüyor. Bu da Medine'de Eslemler ile Ensârın aralarının iyi olmadığıdır. Hâlbuki Eslemler, Muhâcirîn ile gayet iyi geçiniyorlardı. Muhammed daima bunları kendisine dost etmek mesleğini ihtiyâr eylemiştir. Eslemler ile akdettiği muâhededе bunu isbât eder.[82] Eslemleri himâye ve tercih
[VI/67] etmek ilk halifeler için de bir siyaset teşkîl etti. Bu siyaset o kadar muvaffakiyet verdi ki halfeler, Eslemlerin müzâheretiyle *{desteğiyle}* Medine'de Ensârı uslu tutmaya muvaffak olmuşlardır.

§160. Ebû Zer'a el-Cühenî, Karnü'l-Menâzil'de Peygamber'e devesine binmek için yardım ettikten sonra kendisi de devenin arkasına bindi. Peygamber yolda deveyi yürütmek için defaat ile bastonunu kullandı, deveye vurdu. Fakat deveye vurmak isterken farkına varmadan muttasıl sahâbesi Ebû Zer'a'ya vuruyordu. Ebû Zer'a hiç ses çıkarmadı. Nihayet Muhammed yaptığının farkına vardı. Ebû Zer'a'ya bu mua-

81 Vâkıdî Wellhausen, 373-374.
82 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 23 ve 24; 8. sene-i hicriyye, § 22.

melesinden müteessir olarak Ci'râne'de kendisine yüz yirmi koyun (!) hediye etti. -Ci'râne'ye doğru gittikleri sırada meşhûr süvari Sürâka b. Cu'şem Peygamber'e geldi. Muhammed Mekke'den Medine'ye firar ederken bu, arkasından yetişmek için beyhûde yere koşmuştu. Medineli süvariler kendisinin Peygamber'e takarrübüne mümânaat etmek istediler. Fakat Sürâka buna rağmen takarrübe muvaffak oldu. Müslüman olduğunu beyân etmek ve vergiyi mevâşi olarak tesviye ettiğini söylemek sayesinde Muhammed ile o kadar arzu ettiği mülâkâta nâil olabildi.- Yolda Peygamber'i durdurarak kendisine makâm-ı hürmette birkaç koyun takdim eden bir Arab'a Muhammed, Ci'râne'de yüz koyun verdi.[83]

§161. Ci'râne'de nihayet, o kadar beklenen Huneyn ganâiminin taksîmi keyfiyeti vukû'a geldi. Taksîmin gecikmesi herkesin hırs ve tamahını bir kat daha tahrîk etmekten geri kalmamıştı. Huneyn ganâimi o ana kadar Muhammed'in eline geçen ganâimin en büyüğü, en mebzûlüydü. Fakat ganâimin tevzî' *{dağılım}* edileceği kimselerde pek çoktu. Hadis, cereyan eden ahvâle dair pek az tafsilat veriyor. Fakat herhalde birçok münasebetsiz cebir ve şiddet vakalarının tehaddüs ettiği muhakkaktır. Muhammed bu patırtılar arasında hüküm ve nüfuzunu pek müşkilatla muhafaza ve kendisine temîn-i itaat edebilmiştir. Vakâyı'ın ne sûretle cereyan ettiği vâzıh değildir. İbn İshâk'a nazaran, taksîmin sonunda bir kargaşalık çıktı. Bedevîler inzibâtı o kadar unuttular ki ciddi ve hakîkî bir arbede vukû'a geldi. Kalabalık, Muhammed'i öteye beriye sürükledi. Nihayet bir ağaca çarparak esvâbı yırtıldı. Bedevîler develerin ve koyunların taksîm edilmesini istiyorlardı. Muhammed bir devenin sırtından bir tutam kıl bile almamış olduğunu kemâl-i ciddiyetle temîn mecbûriyetinde kaldı. İbn İshâk hâdisenin, üserânın Hevâzinlere iade edildikten sonra, fakat mevâşînin taksîmi henüz icrâ edilmeden evvel vukû'a geldiğini söylüyor.[84] [VI/68]

83 Vakıdî Wellhausen, 374-375; Taberî, birinci cild, 1683.
84 Hişâm, 880; Taberî, birinci cild, 1679-1680.

Bu son rivâyet, Vâkıdî'nin rivâyetine hiç uymaz. Onun
[VI/69] vakâyı' sırası tamamıyla aksidir. Eğer yanılmıyorsam, böyle olması daha muhtemel görünür. Vâkıdî'nin rivâyetine göre, daha Ci'râne'ye muvâsalâttan evvel bedevîler dermeyan ettikleri mutâlebâtta inzibatsızlık eseri göstermişlerdi. Ci'râne'de Peygamber'in etrafını ihâta ederek omzundan maşlahını alacak dereceye vardılar. Kendisini bir semure ağacına çarptırdılar. Peygamber haykırmaya başladı: "Maşlahımı bana veriniz! Maşlahımı bana veriniz! Eğer bütün bu çalılar birer deve olsaydı yine onları aranızda taksîm ederdim. Ben harîs *{hırslı}*, hasîs *{cimri}*, sözünde durmaz birâd *{güçsüz kimse}* değilim!" Ganâim taksîm olduğu zaman Muhammed, bir devenin sırtından bir tutam kıl kopardı, hâzirûna haykırdı: "Kendim için bu kadarcık birşey bile almaya cesaret etmedim. Hisseme isabet eden humstan başka hiçbirşey almıyorum. O hums bile sonra yine size gidiyor!"[85]

§162. Vâkıdî'nin rivâyeti İbn İshâk'ın rivâyetine uymuyor. Çünkü Vâkıdî açıkça söylüyor ki Muhammed, Hevâzinlerden bir heyet gelmesini beklediği için üserânın *{esirler}* taksîmini en nihayete yani mevâşînin taksîminden sonraya bırakmıştır. Onun için Peygamber'e tecâvüz sahnesini taksîmin bidâyetinde vukû'a gelmiş gibi gösteriyor demektir. Herhalde "Müslüman" bedevîlerin o şedîd hırs ve tamahlarını gösteren bu kar-
[VI/70] gaşalığın hangi dakikada vukû'a geldiği keyfiyeti pek az hâiz-i ehemmiyettir. Hadîs, bu vakanın esbâbı hakkında sarîh ve vâzıh izahat vermiyorsa da başlıca sebeblerini tahmîn edebilmek kolaydır. Bedevîlerde Peygamber'in taksîmde bî-tarafâne ve namuskârâne davranmadığı şübhesi hâsıl olmuştu. En harîsleri *{hırslıları}* böyle bir gürültü çıkararak, Peygamber'i korkutarak daha sakin kimselerin zararına daha fazla bir hisse koparacakları ümidine düşmüşlerdi. O kadar azîm bir kalabalık arasında bu derece vâsi' bir ganîmetin muntazam ve âdil bir sûrette taksîmi gayet müşkil bir iş olması da muhtemeldir. Devlet henüz hâl-i tufûliyyetteydi. Resmî memur-

85 Vâkıdî Wellhausen, 375.

lardan, muhâsiblerden eser yoktu. Onun için taksîm ameliyyesi rastgele yapılıyordu. Ve oldukça takribîsûrette vukû'a geliyordu. Belki de bundan dolayı endişe ve şübhe, sonra da birdenbire bir kargaşalık tevellüd etmiştir. Bu esnada Peygamber'in esvâbı yırtıldı. Bir ağaca dayanarak kendisini kurtarmak istedi. Mamafih Muhammed evzâ' ve etvârıyla *{hal ve tavırlarıyla}*, sesi ve sözü ile büyük bir kalabalığa hâkim olabilecek sûrette doğmuştu. En buhranlı dakika geçer geçmez tekrar telkîn-i itaat edebildi ve verdiği karara icâb eden hürmeti temîn eyledi.

§163. Huneyn ganâiminin miktarının neye bâliğ olduğunu yukarıda söylemiştik. Takrîben altı bin kadın ve çocuk ile yimi dört bin deve ve gayet çok koyun (Şâyan-ı dikkattir: Bir [VI/71] bâr-gîr *{beygir}* bile yok!) Müslümanların eline düşmüştü. Tâif Muhâsarası devam ettiği sırada Muhammed'in emriyle Ci'râne'de kadın ve çocukları güneşin hararetinde muhafaza için ahşab bazı barakalar (hatâir) inşâ edilmişti. Büsr b. Süfyân el-Huzâ'î, Muhammed'in emriyle Mekke'ye giderek bütün kadınları iksâ edecek *{giydirecek}* kadar kumaş almıştı. Hadise nazaran Peygamber üserâya karşı gayet hüsn-ü muamele edilmesi için emir vermiştir. Muhammed elindeki kadınlara mukabil Hevâzinlerin arz-ı itaat etmesi ümidindeydi. Kadınların Hevâzinlere iade edileceği zamana kadar onlara hiç dokunulmamasını istiyordu. Mamafih bütün tasavvurâtını mevki-'i fiile koymaya muvaffak olamadı. Çünkü bazı pek sabırsız ve hatırlı ashâbını memnun etmek mecbûriyetiyle daha Huneyn Muharebesi sonunda kadınlardan bazılarını onlara taksîm etmişti. Filhakika mevcûd malûmâta nazaran Muhammed, Muhâcirîne ve bazı Kureyşîlere kadınlar vermiştir. Bu meyanda şu isimler zikrediliyor: Abdurrahmân b. Avf, Safvân b. Ümeyye, Ali b. Ebî Tâlib (ona verilen kadının ismi Rayta idi), Osman b. Affân (Zeyneb isminde bir kadın verildi. Mamafih bu kadın Osman'a yüz vermemiş, onunla yatmamıştır.), Ömer b. Hattâb, Cübeyr b. Mut'im, Talha, Sa'd b. Ebî Vakkâs,

Ebû Ubeyde, Zübeyr vesaire.[86] Ömer, kadını oğlu Abdullah'a
[VI/72] verdi. Bu kadınlardan bir haylisi muahharen kadîm sahiblerine, kocalarına, baba veya akrabalarına i'ade edilmiştir. Fakat hemen kâffesi galiblerin tatmin-i müşteheyâtına *{nefsin hoşuna giden şeylerin tatmini}* hizmet etmişlerdi.[87]

§164. Muhammed, esir edilen kadınların kısm-ı azamını galiblerin kucağına düşmek gibi bir tecâvüzden masûn *{emin}* tutmak kararını evvelden kendi kendisine vermişti. Çünkü üserânın tahliyesini müzâkere etmek üzere Hevâ-
[VI/73] zinlerden biri heyet-i sefâret *{elçi heyeti}* geleceğini tahmîn ediyorlardı. Mamafih Hevâzinler geciktiler. Muhammed, Ci'râne'ye muvâsalat edince *{ulaşınca}* bi'z-zarûre ganâimin taksîmine mübâşeret *{girişmek}* mecbûriyetinde kaldı. Fakat vakit kazanmak fikriyle ibtidâ mevâşînin taksîminden başlayarak işi uzattı. Ganâimin miktarı o kadar çoktu ki Muhammed kendisine iabet edecek hums hisseleriyle birçok kişiyi yumuşatmak ve neşrettiği dine değilse de kendisinin siyasetine taraftar yapmak kâbil olacağını takdir etti. Bilhassa Kureyşîleri celb etmek istiyordu. Onların müzâheretine herşeyden ziyâde ehemmiyet veriyordu. Aynı zamanda âli-cenâbâne *{cömertçe}* ihsanlarla herkesin hırs ve tamahını biraz teskîn

86 Not-1 [VI/62] Yukarıda ki isimleri mevsûk diye telakki edebilirsek bu, yalnız o devrenin şerâit-i ahlâkiyyesi hakkında değil, Muhammed'in siyasî sistemi hakkında da bizi pek tenvîr eder *{aydınlatır}*. Her şeyden evvel Muir'in işaret ettiği vecihle (dördüncü cild, 149) şu nokta tebeyyün ediyor *{ortaya çıkıyor}* ki Peygamber, zevcelerinden birinin pederine ve kerîmelerinden ikisinin kocasına genç cariyeler hediye etmektedir. Bu, o tarihte kadınlara ne kadar az ehemmiyet verildiğini, pederlerin kendi kızlarıyla damadları arasındaki münasebâtın mâhiyetine bile lakayt kaldıklarını gösterir. Şâyân-ı dikkat olan ikinci nokta bu imtiyazlılar arasına bir müşriğin bile dâhil olmasıdır (Safvân b. Ümeyye henüz İslamiyet'i kabul etmemişti). Şunu da söylemek lazımdır ki bu imtiyazlı zümre "istibra"ya yani kadının başka birinden gebe olmadığına emniyet verecek âdet zamanının geçmesi hakkındaki evâmir-i katiyye-i şedîdeye *{mutlak sıkı emirlere}* de riayet etmemişlerdir. Bu adamlar sonra İslam İmparatorluğunu tesis ettiler ve ahlâf nazarından bütün fezâilin numunesi gibi telakki olundular. Muhammed, ahvâl icâb ettiği zaman, taraftarlarının zayıf noktalarına göz kapamak yolunu biliyordu.

87 Vâkıdî Wellhausen, 375; Taberî, birinci cild, 1676-77.

etmek ve sonra onları esir kadınların iadesine ikna eylemek ümidindeydi. Taksîm ameliyyesine bizzat Muhammed nezâret etti. Düşman karargâhında bulunan bütün gümüşü kendi huzuruna getirtti. Ebû Süfyân, Peygamber'in önünde yığılan bu zî-kıymet *{kıymetli}* madeni görünce haykırdı: "Sen bugün Kureyşîlerin en zenginisin, bana malından birşey ver!" Muhammed ona kırk ukiyye *{ağırlık ölçüsü}* gümüş ile yüz deve hediye etti. Ebû Süfyân, bundan cesaret alarak oğlu Yezîd b. Muâviye için de aynı ricâyı tekrar eyledi. Her biri için kırkar ukiyye gümüş ile yüz deve aldı. Benî Esedlerin reisi Hakîm b. Hizâm da İbn İshâk'a nazaran, bu sûretle hediye tarîkiyle yüz deveye, Vâkıdî'ye nazaran üç yüz deveye nâil olmuştur. Çünkü [VI/74] hiçbir şeye kanaat etmediği için muttasıl daha fazla koparmak üzere yalvarıp duruyordu. Muhammed bu zî-kudret Kureyşî-yi minnettar bırakmak emeliyle talebini is'âf *{kabul}* ettiyse de son derece hırs ve tamahından dolayı kendisini muâheze *{tenkid}* etmekten de hâlî kalmadı. Yüksek elin (yani veren elin) alçak elden (yani alan elden) daha iyi olduğunu söyledi.

Ganâimden isabet eden hisse-i meşrû'adan başka Muhammed'den ihsan alan kimselerin cedveli ber-vech-i âtîdir:

(1) Nadr b. Hâris, Nadr'ın kardeşidir. Yüz deve almıştır. Kendisine Hâris b. Hâris b. Kelede yahut Nasîr b. Hâris b. Kelede de derlerdi; **(2)** Üseyd b. Hâris'e, yüz deve; **(3)** Alâ b. Câriye, Vâkıdî'ye nazaran elli, İbn İshâk'a nazaran yüz deve; **(4)** Mahreme b. Nevfel ez-Zührî, elli deve; **(5)** Hârise b. Hişâm, yüz deve; **(6)** Sa'îd b. Yerbû', elli deve; **(7)** Safvân b. Ümeyye, yüz deve; mamafih başka bir fıkrada[88] çok miktarda hayvan aldığı yani bir vadi dolusu koyun aldığı söyleniyor (§ 78. fıkraya bakınız); **(8)** Kays b. Adî, yüz deve: İbn İshâk bunun isminin Sehmî olduğunu, Adî b. Kays'a delâlet ettiğini, elli deve aldığını söylüyor; **(9)** Osman b. Vehb, elli deve; **(10)** Süheyl b. Amr, yüz deve; **(11)** Huveytıb b. Abdiluzzâ, yüz deve; **(12)** [VI/75] Hişâm b. Amr, elli deve. Daha birçok Kureyşî de Peygamber'in ihsânına nâil oldularsa da hediyeler bu kadar azîm değildi,

88 Vâkıdî Wellhausen, 345.

ihsânlar alan bedevîler arasında şu isimler zikrediliyor: **(13)** Akra' b. Hâbis et-Temîmî; **(14)** Uyeyne b. Bedr (yahut Hısn) ve **(15)** Mâlik b. Avf, her biri yüzer deve almıştır; **(16)** Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî yalnız dört deve almıştır. Bu kadarcık bir hediyeden pek canı sıkıldı. Bazı manzûm hicviyyeler tertîb etti. Ebû Bekir bunu duyarak Peygamber'e söyledi. Peygamber, Abbâs'ı çağırarak hicviyyenin bir beyitini okuyup kendisini muâheze etmek istedi. Fakat okurken vezni bozdu, kelimelerin yerlerini değiştirdi. Ebû Bekir hatayı ihtâr etmek ve başka türlü okunması lazım geleceğini söylemekle beraber Muhammed bir türlü farkı anlamadı.[89] Nihayet Ebû Bekir dedi ki: "Benim için pek muazzez *{muhterem}* isen de herhalde bir râviye değilsin!"[90] Muhammed, nihayet, latife tarzında söylediği vecihle, dilini tutması için Abbâs'ın hediyesini arttırdı, elli (yahut 100) deve verilmesini emretti. İhsân alan Kureyşîler arasında İbn İshâk, **(17)** Umeyr b. Vehb el-Cumahî'yi
[VI/76] de zikreder. Vâkıdî'nin listesinde bunun ismi yoktur. Vâkıdî bilakis Osman b. Vehb'i kaydeder (yukarıda 9. numaraya bakınız). Sair noktalarda iki muhaddis müttefiktirler.[91]

§165. İbn Hişâm'ın metninde Ci'râne gününde ihsân alan kimselerin başka bir cedveline tesadüf ediyoruz. Fakat bu bahis İbn Hişâm'a ber-mu'tâd *{alışıldığı gibi}* İbn İshâk tarîkiyle gelmemiştir. Meşhûr muhaddis Zührî'den öğrendiğini söyleyen ismi meçhul bir zat onu İbn Hişâm'a tebliğ eylemiştir: **(1)** Ebû Süfyân b. Harb; **(2)** Talîk b. Süfyân b. Ümeyye; **(3)** Hâlid b. Esîd b. Ebi'l-Îs; **(4)** Şeybe b. Osman b. Talhâ; **(5)** Ebu's-Senâbil b. Ba'kik b. el-Hâris b. Ümeyle **(6)** İkrime b. Âmir b. Hâşim b. Abdimenâf; **(7)** Züheyr b. Ebî Ümeyye b. Mugîre; **(8)** Hâris b. Hişâm b. Mugîre; **(9)** Hâlid b. Hişâm b. Mugîre; **(10)** Hişâm b. Velîd b. Mugîre; **(11)** Süfyân b. Abdilesed b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm; **(12)** Sâib b. Sâib b. Âiz b. Abdillâh; **(13)** Mutî' b.

89 İhtimal ki anlamaz göründü, birinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 34.

90 Kur'an, 36/69.

91 Hişâm, 800-882; Vâkıdî Wellhausen, 375-376; Taberî, birinci cild, 1679-1681.

Esved b. Hârise b. Nadle; **(14)** Ebû Cehm Huzeyfe b. Gânim; **(15)** Safvân b. Ümeyye b. Halef; **(16)** Uhayha b. Ümeyye b. Halef; **(17)** Umeyr b. Vehb b. Halef; **(18)** Adî b. Kays b. Huzeyfe; **(19)** Huveytıb b. Abdiluzzâ b. Ebî Kays; **(20)** Hişâm b. Amr b. Rebî'a b. Hâris b. Habîb; **(21)** Nevfel b. Muâviye b. Urve b. [VI/77] Sahr b. Rezen; **(22)** Alkame b. Ulâse b. Avf b. Ahvas; **(23)** Lebîd Rebî'a b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb; **(24)** Hâlid b. Hevze b. Rebî'a b. Amr b. Âmir b. Rebî'a; **(25)** Harmele b. Hevze b. Rebî'a b. Amr; **(26)** Mâlik b. Avf b. Sa'îd b. Yerbû'; **(27)** Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Âmir; **(28)** Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî; **(29)** Akra' b. Hâbis b. Ukâl (Hişâm, 882-883; Hacer, ikinci cild, 598, numara 8782, müellefetü'l-kulûbihim[92] arasına; **(30)** Talîk b. Süfyân b. Ümeyye b. Abdişems'i de idhâl eder *{dâhil eder}*).

§166. Peygamber'in sahâbesinden biri, İslamiyet'e itikad etmedikleri zâhir ve malûm olan bu kadar kişiye böyle azîm ihsânlar verildiğini görünce hayretle Muhammed'e tevcîh-i hitâb etti: "Uyeyne'ye yüz deve verdin. Akra'a da yüz deve. Fakat Cuâl b. Sürâka ed-Damrî'yi bir tarafa bıraktın." Peygamber şu cevabı verdi: "Muhammed'in ruhunu elinde tutan Cenâb-ı [VI/78] Hakk'a kasem ederim ki Cuayl yeryüzünde onların hepsinden iyidir. Diğerlerinin kâffesi Uyeyne ile Akra'ya benzerler. Fakat iyi Müslüman olmaları için ikisini de ihsâna gark ettim (teelleftühüma). Hâlbuki Cuayl'ın imanına itimâd-ı tâmım vardır."[93]

§167. Vâkıdî'ye göre Muhammed'in bu kadar kişi için bu ihsânları nereden bulduğu muhtelif bir meseledir. En şâyân-ı itimâd olan bir fikre göre Muhammed, bu hediyeleri kendi hissesine isabet eden humstan vermiştir. Mamafih bazıları, ga-

92 Not-1 [VI/77] Muhammed'in bu iltifat ve hediyelere gark ederek Müslüman olmaya teşvîk ettiği ileri gelen müşrikler İslam Tarihi'nde: "Müellefetü kulûbihim" tabir-i umûmiyyesi altında meşhûr olmuşlardır. Sadece Müellefe de deniliyor. Hediye ve ihsân ile kalpleri celb edilmiş demektir. Bu tabir, ihsân kuvvetiyle ihtidâ ettirilmiş bu kimseler hakkında Kur'an'da müsta'meldir *{kullanılmıştır}*, 9/60 (Taberî, birinci cild, 1679. Muir'e bakınız, dördüncü cild, 154-155; De Goeje, *Mèmoire surla coquête de la Syrie*, 51).

93 Hişâm, 883; Taberî, birinci cild, 1681-1682.

nimetin mütebâkî kısımdan (fâri'a) verdiğini söylemektedirler.[94] (Yani ganâim taksim olunduktan sonra gayr-ı kâbil-i taksim bir halde kalan bakiyeden vermiştir. Hâlbuki ganâim bir katiyyet-i riyâziyye ile tevzî' *{dağıtmak}* edilmek kâbil olsaydı bunlarda herkesin hisseleri meyanına dâhil olacaklardı.)[95]

§168. Müslümanlara tercihen müşriklere bu kadar çok ihsân verilmesi, şiddetli bir adem-i hoşnûdî *{hoşnutsuzluğu}* tevlîd etti. Muhâliflerinden birçoğu Muhammed'in yaptığı hareketi tenkîd için kolayca deliller buldular. Rivâyet edildiğine göre münâfıklardan Muattib b. Kuşeyr el-Amrî "bu ihsânlarla Allah'ı görmek maksadının takib edilmediğini" beyân etti. Muhammed, böyle sırf dünyevî maksatlarla hareket ithâmına marûz kalmaktan pek sıkıldı. Fakat sonra Mûsâ'nın bundan daha fena sözlere marûz kaldığını söyleyerek sükûnet buldu.[96]

§169. Bu vak'aya dâir bir hadis muhafaza olunmuştur ki sonra tadîl edildiği *{değiştirildiği}* ve muahhar tesirâtın nüfuzu altında kaldığı muhakkaktır. Fakat bir esas hakîkati ihtivâ etmesi lazım geldiği ve Huneyn Muharebesi'nden (37. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız) sonra Hâricîlerin ifrâtlarını ince
[VI/80] ve nâfiz *{te'sirli}* bir sûrette tenkîd mahiyetini hâiz bulundu-

94 Not-1 [VI/78] Bu sözleri, Muhammed'in ganâim taksimi esnasında kalabalık tarafından nasıl su-i muamele *{kötü muamele}* gördüğünü hikâye eden hadislerle karşılaştıracak olursak Muhammed'in ganâimin gayet azîm miktara bâliğ olmasından istifade ederek, bu kadar şeyin muntazam sûrette tevzî' edilip edilemediğini kontrol kâbil olmayacağını düşünerek biraz keyfî sûrette hareket etmiş, başkalarının malından biraz fazla âlî-cenâblık göstermiş olacağına ihtimal verebiliriz. Muhammed artık kendisini pek kuvvetli hissettiği için halkın muvakkat *{geçici}* bir galeyân hiddetinden endişe etmeyebilirdi. Mamafih gerek yukarıki haberler gerek aşağıdakiler bu meselede Peygamber'in keyfî hareketinin pek ciddi muâhezât *{tenkidler}* tevlîd ettiğini *{doğurduğunu}*, halk arasında velveleli bir adem-i hoşnûdîye *{hoşnutsuzluğa}* sebeb olduğunu gösteriyorlar. Hadis bi't-tabi' *{doğal olarak}* bu noktada pek sâkittir. Fakat verilen malûmât Muhammed'in, nüfuz ve kudretini daha tevsî' etmek, o güne kadar en şedîd düşmanları olan kimseleri kendisine celb eylemek fikriyle yaptığı hareketten dolayı birçok kişiyi kızdırmış olduğunu isbâta kâfîdir.

95 Vâkıdî Wellhausen, 376.

96 Vâkıdî Wellhausen, 377.

ğu cihetle burada bahsedilmeye layıktır. Bahsettiğimiz hadis şu vakadan çıkmıştır: 37. sene-i hicriyyede Halife Ali'ye karşı silaha sarılan Hâricî rüesâsından biri Peygamber'in ashâbındandı. Yani meşhûr Zü'l-Hüveysıra et-Temîmî idi. Rivâyet edildiğine göre, Muhammed Ci'râne'de oturduğu ve ganâimin taksimine bizzat nezaret ederek geçen kimselerin Bilâl'in maşlahına yığılmış gümüşten almalarına müsaade edildiği sırada bu Zü'l-Hüveysıra et-Temîmî, Peygamber'e yaklaşmış ve ganâimin tarz-ı taksimini tenkîden şu sözleri söylemiştir: "Bugün ne yaptığını gördüm!" Peygamber sordu: "O halde, fikrin nedir?" Fikrimce âdilâne hareket etmedin, âdil ol, yâ Rasulullah!" O kadar mühim bir dakikada, birçok gayr-ı memnûn karşısında böyle alenen dermeyan *{ortada olan şey}* edilen bir ithâmdan fena halde canı sıkılan Muhammed hiddetle haykırdı: "Veyl *{yazık}* sana! Ben âdil değilsem başka kim âdil olabilir?" Hadise nazaran (ber-mu'tâd *{her zamanki gibi}*!) Ömer olduğu yerden fırladı. Muhammed'in hareketini bu türlü tenkîd cüretinde bulunan küstah Arab'ın kafasını kesmek istiyordu. Fakat Muhammed, Ömer'i durdurdu. Dedi ki: "Onu bırak. Bir gün kendisine taraftarlar bulacak. Onların namazlarına ve oruçlarına nisbetle sizin namazlarınız ve oruçlarınız pek ehemmiyetsiz kalacak. Alçak sesle Kur'an okuyacaklar, boğazlarını zorlamayacaklar. Dinî mesâile o kadar nüfuz ede- [VI/81]
cekler ki, birşeye çarpan ve onu delip geçen ok gibi, şiddeti hasebiyle geçtiği şeyden üzerinde hiçbir eser kalmayan, bir kandamlası bile bulunmayan bir ok gibi öte tarafa çıkacaklardır. Sonra Müslümanların bir kısmı aleyhine harb edecekler. İçlerinde siyah bir adam bulunacak. Onun bir eli de kadın eli gibidir. Diğeri titreyen bir et parçasına benzer.[97]

97 Hişâm, 884; Vâkıdî Wellhausen, 376-77; Taberî, birinci cild, 1682.
Not-1 [VI/81] Peygamber'in ağzından hikâye edilen bu sözler, Hâricîlerin ifrâtları aleyhinde keskin ve doğru bir tenkîddir. Hâricîler İslamiyet'in prensiplerini ve ruhunu ifrâta vardırarak yeni bir nevi din vücûda getirdiler. Muhammed'in dini ile bunun pek az münasebeti mevcûddu. Herhalde o müstehziyâne ok teşbîhi bunu ifade eder. Ben bu vakayı İbn İshâk'ın ve Vâkıdî'nin rivâyetlerini birbirlerine kalbederek hikâye ettim. İbn İshâk'ın rivâyeti ber-mu'tâd daha kısa ve daha hakîkate yakındır. İbn

§170. Muharebelerin ve ganâimin hesabını Peygamber'in emriyle Zeyd b. Sâbit yaptı. Hesap yapıldığı ve tevzî' olunacak şeylerle bunları aşacak adamlar karşı karşıya getirildiği zaman, her adama dört deve yahut kırk koyun isabet edeceği ve süvarilere bunun üç misli verileceği kararlaştırıldı.[98] Ganâimin maddeten tevzî'i ise Ebû Huzeyfe el-Adevî'nin nezareti altında vukû'a geldi.[99]

§171. Muhammed bu işleri uzatmakla Benî Hevâzinlerin tam vaktinde, taksim muamelesi yapılmadan evvel karargâha gelerek kadınların ve çocukların iadesini istemelerine zaman bırakacağını ümîd etmişti. Hâlbuki Hevâzinler o kadar geciktiler ki Muhammed, taraftarlarının sabırsızlıklarına dayana-
[VI/83] mayarak üserâyı da taksime mecbûr oldu. Bu, Peygamber'i pek müteessir etti. Çünkü kadınların ve çocukların iadesini bir mükâfat gibi teklif ederek bu sûretle kabilenin ihtidâsını temîn edebileceği ümîdindeydi. Bundan başka o kabileye karşı husûsî bir zaafı vardı. Çünkü rivâyet edildiğine göre, Muhammed bu kabilenin şa'blarından *{kollarından}* birinde, yani Benî Sa'd b. Bekirlerde irdâ' *{emzirilme}* edilmişti. Haya-

İshâk'ta manası pek muzlim *{karanlık}* olan son cümle yoktur. İhtimal ki bu 37. tarih-i hicrîde Nehrevân'da Ali'ye karşı ḥarb eden Hâricî rüesâsından birinin başına gelmiş bir vakaya yahut kendisinde mevcûd bir noḳsana imâdır. Hadisin bir esâs-ı hakîkati bulunduğu muhakkaktır. Çünkü Ci'râne'de ganâim tevzî'inde hazır bulunan Arabların Muhammed'in nâmuskârâne hareket etmediğine ve bazılarına müsaadekârâne davrandığına dair kapıldıkları şübhenin hâtırasını muhafaza ediyor. Daha birçok ehâdîsde muttasıl tekrar edilen bu elim mevzu o gün bu şübhe yüzünden efkârın ne kadar galeyâna gelmiş olduğunu gayr-ı kâbil-i inkâr bir sûrette isbât [VI/82] eder. Çünkü bütün bütün haksız olmaması kâbil olan bu şübhenin hâtırası muhaddîsinin Muhammed'e ait hâtıratı ahlâfa *{sonraki nesiller}* nakletmeden evvel tabi tuttukları "tashîh" ameliyesine mukâvemet edebilmek için işin içinde ciddi bir esâs bulunmak iktizâ eder *{gerekir}*. İbn Hişâm'ın metnine yazılan bir tahşiyede âtîdeki izâhate tesadüf ediyoruz. Zü'l-Hüveysıra'nın hakîkî nâmı Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî idi, Sa'd Temîmlere mensûptu. Halife Ömer zamanında Irak'ta İranilere karşı muhârebatta pek temâyüz etmişti *{kendini göstermişti}*. Nehrevân'da Ali tarafından katledilen Zü's-Sediyye ile karıştırılmamalıdır (Hişâm, Hâşiye, 884, 6, son cild, 202).

98 Vâkıdî Wellhausen, 377; Taberî, birinci cild, 1685.

99 Vâkıdî Wellhausen, 379.

tının ilk senelerini orada geçirmişti.[100] Nihâyet Hevâzinlerin heyet-i murahhasası vâsıl olduğu zaman kadınlar galiblere tevzî' edilmiş bulunuyordu. On dört Hevâzin sefîrinden biri Peygamber'in süt amcasıydı. İsmi de Ebû Burkân'dı. Muhammed'in huzuruna çıkıp da üserâ lehinde idâre-i kelâm ettiği vakit Peygamber cevap verdi: "Sizi beyhûde yere bir hayli bekledim. Hâlbuki şimdi üserâ tevzî' edilmiştir." Hevâzinler, Muhammed'e bütün kabilenin İslamiyet'i kabul ettiğini bildirdiler.[101] Murahhaslardan Ebû Surad Züheyr b. Surad, Peygamber'i rikkate getirmek *{yumuşatmak}* için üserâ arasında Peygamber'in birçok süt amcazâdeleri amcazâdesi ve süt yeğeni gibi akrabaları bulunduğunu söyledi. Arab dedi ki: "Eğer biz Gassânî meliki Hâris b. Ebî Şimr'i yahut Lahmî

100 Medhale *{girişe}* bakınız, § 125.

101 Not-1 [VI/85] Hadis, Hevâzin sefîrlerinin Muhammed'e gelerek bütün kabilenin ihtidâ etmiş olduğunu bildirdiklerine bizi inandırmak ister. Güya sefîrler üserânın teslimini bu kendi kendiliğinden vukû'a gelmiş bir inkıyâdın *{boyun eğmenin}* mükâfatı diye taleb etmiş olacaklardı. Çünkü o zaman, Müslüman olmak demek Peygamber'e siyasî tâbiiyyet manasını tazammun ederdi. Böyle bir rivâyet pek gayr-ı muhtemeldir; hakîkate mukârin *{yaklaşmış}* değildir. İhtimal ki Tâif Muhâsarası esnasında Muhammed, Hevâzinlere gizlice bir haber göndererek, kabile [VI/86] İslamiyet'i kabul ederse kadınları iadeye hazır olduğunu, Ci'râne'ye bu tekâlîfi hâmilen *{götürerek}* sefîrler i'zâmı *{yollamak}* icâb ettiğini bildirmiştir. Onun için, Muhammed'in kadınları iadeye taraftar ve kâdir olduğuna kanaat getirmeden onların ilan-ı İslamiyet etmiş olacaklarını zannetmiyorum. Arablar mensûb oldukları Sâmî ırkının tüccar ruhuna pek tâbidirler. İcrâya hazırlandıkları müsaadekârâne bir muameleye mukabil mühim bir taviz istihsâl edeceklerine emniyet getirmeden hiç birşey yapmazlar.

İslamiyet'e girmenin mahiyet-i hakîkiyyesi hakkında bu noktada ısrar etmek bence lüzumsuz bir şeydir. Bu öyle şerâit dâhilinde vukû'a geliyordu ki hiç bir sûretle samimi addedilemezdi. Kati bir zarûretin tahmil ettiği *{yüklediği}* bir neticeydi. Sırf siyasî bir arz-ı inkıyâddan ibaretti. Bu sûretle Hevâzinler lafzen Müslüman oluyorlardı. Fakat hakîkatte Peygamber'in tâbileri haline giriyorlardı. Artık İslamiyet hareketi tamamen tebdîl-i manzara etmişti. İslamiyet artık ruhların ihtiyacını daha iyi tatmîn edecek yüksek bir seviye-i ahlâkiyyeye doğru bir hâhiş *{istek}* ve meyelân *{meyil gösterme}* şeklinden çıkmıştı. Sadece siyasiyyât icâbâtından ihtiyâr edilmiş bir hareketti. Muhammed'in Arabistan'da tesis ettiği yeni ahvâl ve vaziyetin menâfi'inden müstefîd olmak maksadıyla kabul olunuyordu.

Hükümdarı Nu'mân b. Münzîr'i irdâ' etmiş olsaydık, onlar da senin vaziyetinde bulunsalardı, kendilerinin lütfuna dehâlet ederdin *{sığınırdın}*." Arab bu sözlerle Peygamber'i o iki Arab hükümdarının meşhûr olan sahâveti *{cömertliği}* dairesinde
[VI/84] harekete sevk edecek bir mukayese yapmak istiyordu. Bunun üzerine müzâkerât başladı: Hevâzinler yalnız mallarının değil, üserânın da iadesini taleb ettiler. Muhammed bu taleblerinin ikisini birden is'âf edemeyeceğini *{yerine getiremeyeceğini}* sürat-i katiyyede anlattı. Ya kadınlardan ya mallardan vazgeçmeleri icâb ediyordu. Hevâzinler biraz mukâvemetten sonra yalnız kadınlar ve çocuklarla iktifâ etmeye râzı oldular. Bunu kararlaştıktan sonra Muhammed, üserâ tevzî' edilmiş *{esirler dağıtılmış}* olduğu için kendilerini sahiblerinden bir lütuf olarak taleb etmekten başka bir çare olmadığını söyledi. Bu taleb, öğle namazından sonra bütün mümînler muvâcehesinde *{huzurunda}* Peygamber'e arz edilecekti. Muhammed, onların bu ricâlarını kendisinin de bütün kuvvetiyle teyid edeceğini vadeyledi. Öğle ictimâ'ında namaz bittikten sonra Hevâzin sefîrleri ayağa kalktılar, hâzirûna tevcîh-i hitâb ile dediler ki: "Biz Rasulullah'tan müminîn nezdinde lehimizde bir kelime sarf etmesini ricâ ediyoruz. Kezâlik müminînden de Rasulullah nezdinde lehimizde bir kelime sarf etmelerini ricâ eyliyoruz." Bunun üzerine Muhammed ayağa kalktı. Kendi nâmına ve ailesi Benî Abdülmuttalibler nâmına üserâdan hisselerine düşenlerden vazgeçtiğini beyân etti. Muhâcirîn ile Medineliler de aynı beyânatta bulundular. Fakat bu iade keyfiyetini bedevîler kabul etmediler. Birçok mukâvemet göster-
[VI/85] diler. Münakaşaya girişmek, uzun uzun müzâkere etmek lazım geldi. Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Abbâs b. Mirdâs gibi bazıları hisselerine düşen kadınlardan hiçbir şeye mukabil vazgeçmek istemediler. Nihayet Muhammed bütün cemaate îrâd-ı nutuk etmeye *{konuşma yapmaya}* mecbûr oldu. Üserâyı meccânen *{parasız}* iadeye muvâfakat etmeyenlere gelecek taksim-i ganâimde her esir başına altı deve tazminat verileceğini beyân etti. Birçok müzâkerât-ı itirâzattan sonra bedevîler, Peygamber'in vaadine rızâ gösterdiler. Bütün Hevâzin ka-

dınları serbest bırakıldı ve kabileye teslim edildi. Yalnız, yani Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın hissesine isabet etmiş olan bir kadın kabilesine dönmek istemedi ve yine sahâbenin yanında kalmayı tercih etti. Vâkıdî, esirlerden kısm-ı azamının Müslümanlarla münasebette bulunduktan sonra yerlerine avdet ettiklerini, içlerinde ancak pek azına el dokunulmadığını ilave ediyor.[102]

§172. Muhammed, Hevâzin sefîrleriyle müzâkerâtta bulunduğu bir sırada kadîm reisleri Mâlik b. Avf en-Nasrî'nin nereye kaçtığını anlamak istedi. Tâif'e ilticâ ettiğini haber alınca İslamiyet'e girerse yalnız affedileceğini değil bütün kadınların iade edileceğine, fazla olarak yüz deve ihsân alacağına emin olabileceğini, kendi tarafından ona tebliğ etmelerini sefîrlere öyledi. Aynı zamanda Muhammed müşterek ganâime idhâl [VI/87] *{dâhil}* etmeyerek ayrıca bir tarafta sakladığı bütün emvâlinin de iade olunacağını temîn ediyordu. Tevzî'den *{dağıtımdan}* istisna edilen kadınlar Mekke'de Mâlik'in akrabasından Ümmü Abdullah bint Ebî Ümeyye nâmında bir kadının taht-ı muhafazasına verilmişti. Bu teklif Mâlik'i Muhammed'in tarafına geçmeye sevk etti. Zaten bir müddetten beri bir tedbir ihtiyâtı olmak üzere, Tâif civârında bir merada Sakîflerden gizli bir mahalde bir deve bulunduruyordu. Müzâkerâttan Tâifliler haberdar olurlarsa azîmetine mani olacakları korkusuyla böyle birşey düşünmüştü. Bu sâyede Mâlik Tâif'i terk edebildi, Sakîfler firarını fark etmeden evvel o Muhammed'e iltihâk etti. Mâlik ile Muhammed'in mülâkâtı bazılarına göre Ci'râne'de fakat daha hakîkate yakın bir rivâyete nazaran Mekke'de vukû'a geldi. Muhammed bütün vaadlerini tuttu, Mâlik'e herşeyi tamamen iade etti. Kendisine tâbi bütün Hevâzinlere yani Fehmlere, Sümâlelere, Selemelere onu reis yaptı. Mâlik, bu kabilelerin başında derhal civâr müşrik kabilelere karşı bir harb açtı. Bilhassa Sakîflerle uğraşmaya başladı. Ganimetin beşte birini Muhammed'e muntazaman *{düzenli}* gönderiyordu. Bazı kere bu hisse yüz deveye, bazen bin koyuna bâliğ oluyordu. Sakîflere îrâs ettiği *{verdiği}* zarar

102 Vâkıdî, Wellhausen, 375, 377-378, 379; Taberî, birinci cild, 1675-1676.

o kadar azîm idi ki Tâif ahalisi Muhammed'e karşı kendilerini himâye için silaha sarılmış oldukları bu kabilelerin şimdi
[VI/88] husûmeti yüzünden müşkil bir vaziyete düştüler.[103]

§173. Yalnız müşrik Kureyşîlere ve bedevî Arab kabilelerine yapılan bu kadar müsâadât, verilen bu kadar ihsânlar, herkes için müsâvî ve müşterek hisseden fazla hiçbirşey istihsâl etmemiş olan Medineli Ensârı kızdırmıştı. Taksimin sonunda, Peygamber'e hürmeten hisse-i meşrûalarının bir kısmını yani Hevâzin kadınlarını da iadeye mecbûr olunca bu adem-i memnûniyet *{memnûniyetsizlik}* bütün bütün arttı. Şikâyetler şedîd ve maddî bir şekil aldı. Ensâr, Muhammed'in arkadaşları Kureyşîlere karşı fıtrî bir meyelân tesiriyle onlara, sairlerine tercîhen, müsaadekârâne davranmak istediğine hükmeyledi. Hatta Muhammed'in artık Medineli taraftarlarını tamamen terk ederek tekrar vatanında birleşmek fikrinde olduğuna dair bir şübhe bile tevellüd etti. Sa'd b. Ubâde, bu gayr-ı memnûnlara tercüman olarak Ci'râne'de Peygamber'in huzuruna gitti, Ensârın hissiyatını uzun uzun anlattı. Ganâimin sûret-i taksiminden dolayı Ensârın pek müteessir olduğunu söyledi. Muhammed, vatandaşları Kureyşîlere bilhassa himâyekârâne bir muamele göstermişti, bedevî kabilelere büyük ihsânlar vermişti, fakat Ensâra hiçbirşey vermemişti. Bir muharebe olduğu zaman Peygamber uğrunda fedâkarlığa
[VI/89] hep Ensâr davet edilirdi. Fakat ganâimin taksiminde muzafferiyetin *{üstünlüğün}* semerâtını *{meyvesini}* başkaları iktitâf ediyordu *{topluyordu}*. Muhammed bu sözlerden müteessir olarak Ensârı çağırdı. Onlara îrâd-ı nutuk ederek takib ettiği hatt-ı hareket hakkında izâhat vermek istedi. Birkaç Muhâcirînden başka bu ictimâya yabancı hiçbir kimse kabûl olunmadı. İctimâ' kapalı bir yerde vukû'a gelmişti. Muhammed mu'tâd olan maharetiyle sâmi'lerini *{dinleyenleri}* müteessir ve ikna etmek yolunu buldu. Ruhlarından her türlü adem-i memnûniyet âsârını *{izlerini}* izâle etti. İbtidâ Medinelilere ifâ etmiş olduğu hademâtı ta'dâd *{saymaya}* etmeye başladı:

103 Hişâm, 879; Vâkıdî Wellhausen, 379; Taberî, birinci cild, 1678.

"Neler söylüyorsunuz? Ruhunuza nüfuz eden memnûniyetsizlikler nelerdir? Siz dalâlet içinde iken ben size gelmedim mi? Allah size rehber olmadı mı? Fakir değil miydiniz? Allah sizi zengin etmedi mi? Birbirinizin düşmanı değil miydiniz? Allah kalplerinizi birleştirmedi mi?" Şanlı mazinin birçok hâtıratını ihyâ eden bu sözlerden müteessir olan Ensâr, ne cevab vereceğini şaşırdı. Muhammed, bu vaziyetten istifâde ederek sözlerinin şiddetini gittikçe arttırdı, kendisini sâdık ashâbına rabteden na-kâbil-i izâle *{yokluğu mümkün olmayan}* râbıtalar üzerinden ısrar etti, şimdide Ensâr tarafından ifâ edilen bütün hademâtı saydı: "İhtimal ki bana şöyle söyleyebilirsiniz: Sen bize bir kezzâb diye telakki edilir bir halde geldin, biz sana iman ettik. Herkes seni terk etmişti, biz seni [VI/90] himâye ettik. Memleketinden kovulmuştun, biz sana bir iltîcâgâh *{sığınacak yer}* temin ettik. Himâyeden mahrûm bulunuyordun, biz sana müzâhir *{koruyan}* olduk. Bazı kimselere kendilerini İslamiyet'i kabûle teşvîk için verdiğim şeylerden dolayı, hasîs dünyevî esbâbdan dolayı şimdi müteessir mi olacaksınız? Hâlbuki ben yalnız sizin sadâkat ve merbûtiyetinize *{bağlılığınıza}* itimâd ediyorum. Başkaları koyun ve deve ile memleketlerine avdet ettiği halde siz Rasulullah ile birlikte dönmekten memnûn olmuyor musunuz? Muhammed'in ruhunu elinde tutan Cenâb-ı Hakka kasem ederim ki, hicret olmasaydı ben Ensârdan olmak isterdim. Herkes bir tarafa, Ensâr da bir tarafa ayrılsaydı ben Ensârı takib ederdim! Ya Rab, Ensâr'ı, evlatlarını ve zürriyetlerini inâyet-i sübhâniyene mazhar eyle!"[104] Peygamber'in sözleri Ensârı her türlü şikâ-

104 Not-1 [VI/91] Muhammed'in nutkunun her kısmını mevsûk ve sahîh addetmek pek zor olur. Fakat Muhammed'in o mühim vesile ile râd etmiş olduğu nutka az çok tevafuk ettiği muhakkak addedilebilir. İbn İshâk'ın rivâyetini takib ederek nutku ondan tercüme ettim. İbn İshâk'ın rivâyeti, muahharan yapılmış pek az tadilât izlerine mâliktir. Vâkıdî'nin rivâyetinde Peygamber istikbâle ait keşiflerde bulunur ki bunun sonradan uydurma olduğu şübhesizdir. Mamafih, hakîkat nâmına şurasını söylemek icâb eder ki, her iki rivâyette de muahhar bir devrenin tesirât-ı edebiyyesi mahsûsdür *{hissedilir}*. O devrede en çok sevilen mevzulardan biri gerek Peygamber'e muâsır bulunan muhtelif sunûf-ı halk *{halk sınıfları}* tarafından gerek muahhar nesiller tarafın- [VI/91]

yetten ferâgate ikna etti. Hepsi o kadar müteheyyic *{heyecanlı}* ve müteessirdi ki, hadise nazaran, hüngür hüngür ağlaşmaya başladılar. Sakalları gözyaşı içinde kaldı. "Ya Rasulallah, biz hissemizden ve talihimizden memnunuz!" Bunun üzerine Muhammed uzaklaştı ve cemaat dağıldı.[105]

§174. Ci'râne'de ganâimin taksimine müteallik *{ilişkin}* hâdisât hakkında âtîdeki menbalara *{kaynaklara}* da bakınız: Esîr, ikinci cild, 205-208; Hamîs, ikinci cild, 124-129; Caussin de Perceval, üçüncü cild, 259-265; Sprenger, üçüncü cild, 333-338; Muir, dördüncü cild, 147-156; Müller, birinci cild, 157-159; Grimme, birinci cild, 147-149; Taberî, Zotenberg, üçüncü cild, 154-161.

Mekke'de Hac

(Zilkâde)

§175. Muhammed, Ci'râne'ye Zilkâde'nin beşinde gelmişti.
[VI/92] Ganâime ve üserâya ait bütün meselelerin tesviyesi on üç gün sürdü. Onun için Peygamber ancak Zilkâde'nin on sekizinci Çâr-şenbe *{Çarşamba}* günü (aynen, Cuma diye okuyunuz) Mekke'ye müteveccihen hareket edebildi. Bu münasebetle küçük haccı, umre ifâ etmek niyetindeydi. Ci'râne'de vadinin şimâl *{kuzey}* kısmında namaz kılınan yerde ihrâma girdi. Peygamber merasimi ifâ etti, Ci'râne'den hareketinden Hacer-i Esved'i öptüğü dakikaya kadar, diğer bir rivâyete göre Kâbe'nin önüne vâsıl oluncaya kadar Lebbeyk kelime-i kudsiyesini tekrar etti. Benî Şeybe kapısı denilen[106] kapıda deveye

dan İslamiyet'e ifâ edilen hizmetleri ta'dâddan *{saymaktan}* ibaretti. Buhârî'nin büyük hadis mecmuasında Ensârın fezâil ve meziyyâtı hakkında, o uzun, Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr faslına bakınız (*Krehl* tab'ı, üçüncü cild, 4-52).

105 Hişâm, 885-886; Vâkıdî Wellhausen, 379-380; Taberî, birinci cild, 1683-1685; Egânî, on üçüncü cild, 67, satır 1 ve müte'âkib satırlar.

106 Not-1 [VI/93] Bâb-ı Benî Şeybe'den bahsedilmesi açık bir tarih hatasıdır. Malûm olduğu üzere, o tarihte Kâbe açık bir meydan ortasındaydı. Etrafında evler ve kulübeler vardı. Etrafında hiçbir duvar ve duvarda kapılar yoktu. (§ 67. fıkraya bakınız, not 2). Ona kapalı cami şekli muahhar zamanlarda verilmiştir. Kutbeddîn (74, satır 11), Halife Ömer [13-23 sene-i hicriyye] zamanına kadar Kâbe etrafında hiçbir duvar

diz çöktürdü, yere inmek ve sair hacılar gibi yayan tavaf etmek istedi. Sonra, tekrar deveye binerek Safâ ile Merve arasında yedi kere gidip geldi. Nihâyet, Merve'de başını tıraş ettirdi. Fakat bu defa hiç kurban kesmedi. Mekke'de pek az kaldı. Kâbe'yi ziyaret ettiği gün Ci'râne'ye döndü. Zilkâde'nin 19. ertesi Penç-şenbe günü (aynen, Cumartesi diye okuyunuz) Ci'râne'yi terk ile Sarif ve Merrüzzahrân'dan geçti. Merrüzzahrân'dan Medine'ye giden mu'tâd yolu tuttu. Zilkâde'nin, 27. Cuma (aynen, Pazar diye okuyunuz) günü Medine'ye vâsıl oldu. Muhammed ifâ-yı hac ettiği sırada Huneyn ganâimiyle bütün eşyalar Merrüzzahrân kurbunda *{yakınında}* Mecenne'ye yollanmışlardı. Oradan Medine'ye kadar Peygamber ile [VI/93] birlikte götürüldüler. Peygamber Mekke'de vekil ve vâli olmak üzere günde bir dirhem tahsîsât ile genç Attâb b. Esîd'i[107] bıraktı. Ona müşâvir ve refîk olarak Muâz b. Cebel'i verdi. Mu'âz herkese Kur'an'ı ve ahkâm-ı İslamiyyeyi talîm edecekti.[108]

§175. A. Muhammed'in kendisine vekil sıfatıyla intihâb et- [VI/94] tiği *{seçtiği}* zevâtın ismi hakkında menbalarda ihtilaf vardır. Yukarıki fıkralarda kaydettiğimiz rivâyetlerden başka Fâsî'de (158-161) bu mevzûya dair uzun bir münakaşaya tesadüf ediyoruz. Bundan anlaşılıyor ki Mûsâ b. Ukbe'ye [vefâtı: 141] göre Muhammed, Huneyn Muharebesi'ne azîmet ettiği zaman kendisine Mekke'de sahâbeden Muâz b. Cebel'i vekil tayin etmiş, Kureyşîlere talim-i Kur'an etmesi için emir vermiştir. Bazıları ise Hudeybiye Seferi esnasında İslamiyet'i kabûl

bulunmadığını söylüyor. Kureyşîler, Kâbe'nin etrafını ihâta ediyorlar ve bir hâit *{çit}* teşkîl ediyorlardı. Her ev kümesi arasında küçük Kâbe meydanı için bir medhal *{giriş}*vardı.

107 Not-2 [VI/93] Urve'nin rivâyetinde (§139. fıkraya bakınız) Attâb yerine Mekke'de sahâbeden Ebû Bekir'in bırakıldığı söylenmektedir.

108 Hişâm, 886-887, burada Muhammed'in Medine'ye muvâsaleti *{ulaşması}* hakkında başka bir rivâyet mündericdir *{bulunmaktadır}*. Bu rivâyete göre Peygamber, Medine'ye 24 Zilkâde'de hatta Zilhicce ibtidâlarında muvâsaleat etmiştir; Vâkıdî Wellhausen, 380; Taberî, birinci cild, 1685, burada Peygamber'in Medine'ye Zilhicce'nin son günlerinde döndüğü söyleniyor; Esîr, ikinci cild, 208; Hamîs, ikinci cild, 129-130. Fâkihî, 40, satır 19, Attâb'ın Peygamber'den sonra 40 ukiyye gümüş tahsîsât aldığını söylüyor.

etmiş bir sahâbe olan Hubeyre b. Şibl b. Aclânî es-Sekafî'nin Medine'de ilk vazîfe-i resmiyye-i diniyye ifâ eden zat olduğunu iddia ederler. Fâsî, bu muhtelif rivâyetleri telif etmeye çalışır, Attâb b. Esîd ile Muâz b. Cebel'in ve Hubeyre'nin Mekke'de Peygamber'in memurları sıfatıyla bulunduklarını ve muhtelif vazifeler ifâ ettiklerini söyler.

Kilâbî Kadın ile İzdivâc

(Zilkâde, § 193-194. fıkralara bakınız)

§176. Mevcûd malûmâta nazaran, o senenin Zilkâde'sinde Muhammed, Benî Kilâb kabilesinden bir kadınla evlenmiş-
[VI/95] tir.[109] Mamafih bu kadın, Muhammed kendisiyle ilk defa zifâf etmek istediği zaman, zevcelik vezâifini ifâdan sûret-i katiyyede imtina gösterdi. Bundan kızan Muhammed kendisini boşadı. Muhaddisîn, Peygamber'e bir söz getirmeden kadının garib hareketini mazûr göstermek için, aklını kaybetmiş olduğunu söylüyor. Muttasıl: "Bedbahtım!" kelimesini tekrar etmiş olduğunu, deve pisliklerini toplamaya başladığını ilave ediyorlar. Bazıları ise cüzzam (beyzâ...bihâ) illetine mübtelâ olduğunu söylüyorlar.[110]

Doğu Arabistan

Şarkî Arabistan'da İslamiyet'in İntişârı: 1. Bahreyn-Muhammed ile Bahreyn Kabileleri Arasında Münâsebât

§177. Şimdi aşağıda Peygamber ile İran İmparatorluğu hudûdları üzerinde Bahreyn'de sâkin kabileler arasındaki münâsebâta dair birçok malûmât dercedeceğiz *{kaydedeceğiz}*. Eğer bunlar tamamen mevsûk olsalardı büyük bir kıymetleri bulunacaktı. Çünkü dört sene sonra İranilere karşı açılan büyük muhârebenin menşelerini *{esaslarını}* ve hikmetini anlamamıza yardım edeceklerdi. Fakat bu malûmât pek parça

109 Kadının ismi muhakkak sûrette malûm değildir. Muhtelif rivâyetler vardır. İhtimal ki hepsi yanlıştır. Onuncu sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 139, numara 11.

110 Sa'd, sekizinci cild, 101, satır 5 ve müte'âkib satırlar; §194. fıkraya bakınız.

parçadır. Kısm-ı azamı az çok mevsûk mektublardan müstahrec *{çıkarılmış}* bir takım fıkarâttan *{bölümlerden}* terekküb ederler. Gerek şekil gerek muhteviyât itibarıyla insicâmdan [VI/96] mahrumdurlar. Bundan başka muhaddisînde muhtelif vesikaları tarih sırasıyla tertîb u tanzîm ve esbâb u tesîrâtını izah için icâb eden tafsîlât ve izahatı vermekte ihmâl göstermişlerdir. Sonra, birçok tafsîlât pek meşkûk *{şüpheli}* vasfa mâliktir. Sprenger[111] doğru ve yanlış haberlerin kâffesini hep bir araya toplayarak ortaya tek bir rivâyet çıkarmaya teşebbüs etmişse de bu kısmen keyfî ve indîdir *{keyfî}*, hatta ehâdîsdeki sarîh malûmât ile bazı yerleri tezât teşkîl etmektedir. Onun için mutlak bir sûrette itimâda şâyân addedilemez. Biz menbalarda bulunan malûmâtı cem' ile iktifâ edeceğiz.

§178. O sıralarda, sûret-i umûmiyyede kabûl edilen malûmâta nazaran, yedinci ve sekizinci sene-i hicriyyeler arasında İslamiyet, Cezîretü'l-Arab'ın en şarkî kısımlarında intişâr etmeye başlamış, Basra körfezi sahillerine ve Bahreyn'e kadar yayılmıştı. Bahreyn'de ilk ihtidâlar hakkındaki malûmât, menâkıb ile muhâttır *{çevrilidir}*. Abdulkays kabilesinden Eşec'in Darîn'de mukim bir terk-i dünya (rahib) dostu vardı. Bir defa Eşec buna Zâze'de tesadüf etti; Mekke'de bir Peygamber zuhûr edeceğini, bu Peygamber'in hediye kabûl eyleyeceğini, fakat öşürleri kendi ihtiyâcâtı için sarf etmeyeceğini ondan öğren- [VI/97] di. Bu Peygamber'in omuzları arasında bir hâtem-i nübüvvet bulunacaktı. Bu Peygamber bütün dinlere galebe çalcacaktı. Rahib vefât etti. Sonra Eşec, yeğeni Amr b. Abdilkays'ı Yebî'a hurmaları ve maşlah nakleden bir kervan ile Mekke'ye gönderdi. Yeğenine bu beklenen Peygamber hakkında malûmât toplaması için emir verdi. Amr, Ureykıt nâmında bir rehberle yola çıktı. Rehber çöller arasından geçirerek onu Mekke'ye götürdü. Kervan Mekke'ye hicret senesinde vâsıl olmuştu. Kervana dâhil olanlar İslamiyet'i kabûl ettiler. Amr b. Abdilkays, Kur'an'ın ilk ve doksan altıncı suresini ezbere okurdu. Sonra Bahreyn'e döndü. Rehber Ureykıt Mekke'de kaldı. Amr vatanı-

111 3. cilt, 371 ve müte'âkib sahîfeler.

na vâsıl olunca her şeyi amcası Eşec'e hikâye etti. Eşec, derhal Müslüman oldu. Fakat imanını gizli tuttu. Sprenger böyle hikâye ediyor,[112] fakat istinâd ettiği menbaların hemen hiç bir kıymeti bulunmadığının farkına varmıyor. Naklolunan vakalar sarf-u menkıbedir, tarih değildir.

Bahreyn

Bahreyn'de Arab Kabilelerinin İslamiyet'e Duhûlleri

§179. O tarihlerde, yani 8. sene-i hicriyyenin son aylarında, 9. senenin ilk aylarında (menâbi'in *{kaynakların}* rivâyetine nazaran) Bahreyn'deki Arab kabilelerinden bir kısmının ih-
[VI/98] tidâsı vukû'a geldi. Bu kabileler, İran İmparatorluğu hudûdu kurbunda mukîm idiler. Medâin'deki Sâsânî valisinin bir nevi lafzî tâbi'iyyeti altında bulunuyorlardı. Hecer nâmı verilen Bahreyn birbirinden farklı iki türlü halk tarafından meskûn bir yerdi. Halkın bir kısmı şehirlerde sâbit bir haldeydiler. Diğerleri sahralarda, çöllerde bedevî halde bulunuyorlardı. Bu çöller bir taraftan Arabistan'ın kıblegâhına kadar, diğer taraftan Fırat sahillerine, kadîm Babilonya'ya kadar imtidâd ediyorlardı *{uzanıyorlardı}*. Şehirlerde yaşayan halk bilhassa inci saydı *{avlanmak}* ile ve ticaret ile geçiniyorlardı. Kısm-ı azamı Arab neslinden Hristiyanlardı (Benî Abdulkays), Zerdüşt dinine sâlik İranîlerdi. Bunlara Mecûsî (maj) denilirdi. Yahudiler de vardı. Çöllerde dolaşanlar ise hâlis Arab idiler. Abdülkayslara mensûb idiler. Kezâlik Bekr b. Vâiller ve Temîmler de vardı. Fakat Abdülkayslar hepsinden çoktu. Bu bedevîler arasına Hristiyan dini nüfuz etmişti. Birçokları şark kilisesine mensûb idiler. Mamafih ekseriyet açıktan açığa müşrikti. Kabilelerin her biri şeyhlerine itaat ederdi. Fakat Münzir b. Sâvâ (Sâvî) nâmında bir Arab bütün kabileler üzerinde bir nevi umûmî hakkı nezâret veya himâyeye mâlikti. Bazılarına nazaran Münzir, Temîm
[VI/99] kabilesine mensûb idi. Bazıları Abdülkayslardan olduğunu söylüyorlar. Münzir, rivâyete göre bedevî Arab kabileleri üzerinde bir nevi hak-ı kazâya mâlik idi. Fakat hakîkatte hükm-ü

112 Seprenger, üçüncü cild, 371-372.

nüfuzu pek mahdûd ve meşkûk *{şüpheli}* idi. Şehirlerin gayr-ı Arab ahalisi İranlı bir valiye tâbi idi. Buna Arablar "Sâhib", İranlılar da "Merzubân" nâmını verirlerdi. İsmi Sîbuht yahut Esbîbuht idi. Hecer'de ikâmet eder ve İran Hükümdarını temsil eylerdi. Münzir b. Sâvâ da İran Hükümdarının bir nevi murahhası *{devlet nâmına bir yere vazife ile gönderilen kimse}* sayılırdı. Fakat Münzir ile hükümet-i merkeziyye arasındaki münasebet, Sîbuht ile Medâin valisi arasındaki münasebet kadar sık değildi. Bunun mahiyet-i hakîkiyyesi meçhuldür. Mamafih o tarihte ikiside vâsi'-i nüfuz ve salâhiyete mâliktiler*{geniş bir etki ve yetkiye sahiptirler}*. İran hükümdarına karşı fiilen oldukça müstakil bulunuyorlardı. Bazı mesâil-i husûsiyyeden dolayı hükümet-i merkeziyye ile hâl-i ihtilâfa girmemek şartıyla onların oldukça serbest sûrette hareket etmelerine İranlılar ses çıkarmıyorlardı. Bunlar fiilen tamamıyla müstakil olsalar da kati bir âzâdeyi gayr-ı kâbildi. Çünkü Fırat nehri bu yöndeki gayet münbit *{verimli}* vadi İran Hükümetinin elindeydi. Bahreyn bedevîleri yazın şiddetli zamanlarında mevâşîlerini otlatmaya oraya giderlerdi. O zaman çölün her tarafında güneş bütün otları yakardı. bedevî Arablar bu istifadeyi temîn edebilmek için İran Hükümetinin şevketli zamanında Medâin ile hüsn-i münasebette bulunmaya pek itina ederlerdi. Mamafih, son zamanlarda, Sâsânî İmparatorluğu'nun iğtişâşât-ı dâhiliyesinden *{iç karışıklıklar}* dolayı bu münasebet pek değişmedi. Hudûddaki Arablar, artık mütecâvizlerini *{saldıranları}* te'dîb edemeyecek kadar zayıf bulunan İran hükümeti ile dâimi bir mübâreze içinde yaşıyorlardı.[113] [VI/100]

Alâ b. Hadramî

Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn'e Memuriyet-i Mahsûsa ile İ'zâmı {*Gönderilmesi*} (Vâkıdî'nin Rivâyeti)

§180. Muhammed Ci'râne'den avdet edince Alâ b. el-Hadramî'yi Bahreyn'de Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye ber-nâme-i mahsus *{isme özel bir mektup}* ile gönderdi, onu İslamiyet'i

113 12. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 51.

kabûle davet etti. Münzir bir mektup ile cevap verdi. Bunda din-i İslam'ı kabul ettiğini, kendisini Rasulullah olarak tanıdığını bildiriyordu. Sonra, Peygamber'in nâmesini Hecer kavmine[114] kıraat ettirdiğini, hükümetinin bir kısmının İslamiyet'i kabûle meyyâl bulunduğunu fakat diğer kısmının yeni dine muârız olduklarını gördüğünü hikâye ediyordu. Aynı zamanda Bahreyn'de birçok Mecûsî ve Yahudi bulunduğunu haber verdikten sonra bunlara karşı ne yolda muamele edeceğini soruyordu. Muhammed, Münzir'e bu bâbda yeni bir mektup yazdı. Bunun metni olduğu iddiasıyla Taberî'de şu satırlara
[VI/101] tesadüf ediyoruz: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Muhammed Nebî Rasulullah'tan Münzir b. Sâvâ'ya: es-Selâmü aleyk! Kendisinden başka Allah bulunmayan Allah'a senin için hamd ü senâ ederim." Sonra: "Mektubun vâsıl oldu. Nâme-berlerin *{mektup götürenler}* geldiler. Bizim namazlarımızla namaz kılan, bizim âyinemiz dairesinde zebh edilen *{kesilen}* hayvanâtı yiyen, namaz kılarken bizim kıblemize teveccüh eden kimseler Müslümandırlar, Müslümanların bütün hukukuna mâliktirler, kezâlik Müslümanların tekmîl vezâifi de kendilerine terettüb eyler *{gerekir}*. Bu şerâite razı olmayanlar cizye vergisini te'diye *{ödeme}* ile mükellef bulunurlar."[115]

İbn Sa'd'a nazaran Muhammed, Hecer Mecûsilerine de mektup yazarak onları İslamiyet'e davet etmiştir. Fakat Mecûsiler İslamiyet'i kabûl etmek istemediler, adam başına cizye verdiler. Onlarla husûsî bir i'tilâf *{anlaşma}* yapıldı. Mecûsî

114 § 181. fıkraya bakınız.

115 Not-1 [VI/103] Taberî tarafından hıfzedilen metni yazdık. Çünkü gerek Taberî gerek Vâkıdî, İbn Sa'd'dan istiâre etmiş olmakla beraber zâhiren en tamıdır. İbn Sa'd'da Peygamber'in mektubu daha kısadır. Birden bire şu âtîdeki sözlerle başlar-ki bunlar Taberî'nin metninde mevcûd değildir-: Güzelce hareket ettiğin müddetçe memuriyetinden seni azletmeyeceğiz. Yahudilikte ısrar edecek olanlar... ilâ âhir *{ve sonrası}"* İbn Sa'd'ın metninde büyük karışıklık vardır. Bu aynı fikir adeta aynı kelimelerle başka bir fıkrada başka bir mektubmuş gibi bir daha tekrar edilir (Sa'd, § 42, sahife 118 tercüme. Arapça metninin 16. sahifesi, 8. satırı). Bütün muhâberât parçaları bizim için gayr-ı malûm bir takım vakâyı'a imâları ihtivâ ederler. Bunları tertîb ve tanzîm edebilmek hemen hemen muhâldir.

kadınlarının Müslümanlarla izdivâcı menedildi. Müslümanlar, Mecûsîler tarafından zebh edilen hayvanâtı yemeyeceklerdi. Alâ ile beraber Bahreyn'e Peygamber'in husûsî tavsiyesiyle meşhûr Ebû Hureyre de gitmişti. Peygamber, Alâ'ya develerden, ineklerden, koyunlardan, (hurma) meyvelerden ve emvâl-i menkûleden (emvâl) sadaka vergisini istîfâ *{alacağın tahsili}* için de vâzıh *{apaçık}* ve sarîh talimat gönderdi. Bu talimat alenen okundu, sonra mevki-'i icrâya kondu.[116]

§181. Münzir b. Sâvâ, Bahreyn'in yalnız bir kısmının hâ- [VI/103]
kimdi. Hecer şehri ona değil "İbn Sa'd'a nazaran" Esbibhut'a,[117] Sîbuht b. Abdillâh'a tâbiydi. Bu, Hecer merzubânıydı. İbn Sa'd, Sâhibu'l-Bahreyn Hilâl'den bahseyler. Bunun kim olduğu meçhuldür. İbn Sa'd, Muhammed tarafından gerek Sîbuht'a gerek Hilâl'e gönderilen iki mektubu kaydeder.[118] Hilâl'in Peygamber'e ne cevap verdiği, bu mektubu Peygam- [VI/104]

116 Taberî, birinci cild, 1600; Sa'd, § 9, 42; Esîr, ikinci cild, 165, İslamiyet'in Bahreyn'e hiç kan dökülmeksizin ve mukâvemete müsâdif olmadan [VI/102] *{rastlamadan}* girdiğini söylüyor: İslamiyet'i kabûl etmeyenler şerâat dairesinde arz-ı inkıyâd edenler *{boyun eğenler}*, adam başına bir dinar verdiler. Mamafih İbnü'l-Esîr, bu vakâyı'ın 6. sene-i hicriyyede cereyan ettiğini söylemekle hataya düşer; aynı eser, ikinci cild, 175; Yakûbî, ikinci cild, 84; Belâzurî'ye de bakınız, 80, burada Muhammed tarafından Münzir'e yazılan ve Taberî'de görülen metnin aynına müsâdif oluruz. Mamafih burada Peygamber kendisine sadece Muhammedü'n-Nebî demektedir; Hacer, üçüncü cild, 943, numara 5029, Peygamber tarafından Münzir'e yazılan mektubun metnini derceder. Başlangıcı bu fıkraya dercettiğimiz başlangıcın aynıdır. Fakat aşağıda, Müslümanların vezâifi ta'dâd edildikten *{sayıldıktan}* sonra şöyle deniliyor: "Bunlar hakîkî Müslümanlardır. Bunlar Allah'ın Rasulü'nün himâyesine (zımme!) müstehaktırlar. Zımme tabirinin Müslümanlardan bahsedilirken burada isti'mâli *{kullanılması}* pek garîbdir. Çünkü yalnız gayr-ı müslimlere tatbîk edildiği malûmdur (8. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 22, burada Müslümanlara teşmîl edilmiş zımmeden bahsolunur). İbn Hacer, İbn Mende'nin [vefâtı: 396] (meşkûk) kavline istinâden Muhammed'in Münzir'e araziden külliyen mahrûm fakirlerin kâffesine her sene dört dirhem ile bir maşlah *{elbise}* verilmesini emrettiğini ilave eyler. Münzir'e burada âmil-i alâ *{büyük bir etken}* Hecer yani Peygamber nâmına Hecer valisi deniliyor. Münzir'in Muhammed ile hemen aynı tarihte vefât ettiği malûmdur (11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız).

117 Yâkût'a nazaran, birinci cild, 508, satır 17 ve Belâzurî, 78.

118 Sa'd, §41-42.

ber'e kimin getirdiği söylenmiyor. Bunu getirenin Alâ b. Hadramî olacağına, Hilâl'in Peygamber tarafından vukû' bulan teklifâta ehemmiyet vermeyen ikinci derecede rüesâdan biri bulunacağına ihtimal verilebilir. Hilâl, şübhesiz bir Arab ve ağleb ihtimale *{büyük ihtimâle}* göre bir müşrik olduğu halde Sîbuht'un (Esbibhut) İranlı olduğu muhakkaktır. Çünkü isminden böyle anlaşılıyor. Yâhut İranîleşmiş bir Arab idi. İbn Sa'd'ın kaydettiği nâme-i Peygamberî'den öğreniyoruz ki Sîbuht, Peygamber'e Akra' "İhtimal ki Akra' b. Hâbis?" nâmında bir sefîr göndermişti.

Peygamber'in Sîbuht'a gönderdiği mektup şu sûretle kaydediliyor: "Mektubunu hâmilen Akra' bana geldi. Senin kavmin hakkında tavassut *{aracılık}* ve şefaatimi istiyorsun. Bunu kabûl ettim, kavmin hakkında sefîrin Akra'nın söylediği şeylere inandım. Beni ihtiyârınla taleb etmene memnûn oldum. Diğer taraftan onu vali nasb *{tayin etme}* etmeyi münasib gördüm (Mana pek vâzıh değildir. Çünkü bilmediğimiz bir vakaya imâ edilmektedir). Senin beni görmeye gelmeni de istiyorum. Gelip beni görürsen sana ikrâm ve i'zâz edeceğim *{ihsanda bulunmak}*. Fakat gelmezsen de aynı muameleyi göstereceğim. Zaten, kimseden bana bir hediye vermesini taleb etmem. Fakat sen vermek istersen kabûl ederim. Memurlarım senin vaziyetinden (mekân: Acaba memleket manasına mı?) memnûndurlar. Namaza hasen sûretle devam etmeyi,
[VI/105] zekâtı vermeyi ve hakîkî müminlere mihmân-nüvazlık *{misafirperverlik}* göstermeyi tavsiye ederim. Senin kavmine Benî Abdullah nâmını verdim. Onlara namaz emret, hüsn-i hareket emret. Münşerih *{gönlü açık, neşeli}* ol, sana ve mümin kavmine es-Selâm.[119]

119 Sa'd, § 42.

Not-1 [VI/105] Bu mektubun metnini tamamen buraya dercettim. Çünkü oldukça hâiz-i ehemmiyet ve mevsûk bir takım vakâyı' anâsırını *{unsurunu}* ihtivâ ediyor. Mektup, Muhammed'in sefîrlerinin Bahreyn'e muvâsaletinden, Sîbuht Peygamber'e bir sefîr ile cevab gönderdikten ve ihtimal ki kavmi arasında vukû' bulan bazı ihtidâları bildirdikten sonra yazılmıştır. Bir vali nasbı hakkındaki imânın manası karanlıktır. Çünkü Sîbuht'un mektubunda mevzû-'i bahs olan mevzûlardan birine

§182. Bahreyn'de müşkilât tahaddüs etmiş olduğu gayr-ı kâbil-i inkâr bir keyfiyettir. Bu, Peygamber ile o memlekette- teki başlıca rüesâ arasında teâtî edilen *{birbirine verilen}* [VI/106] mektuplar miktarından ve muhteviyâtından sâbit olmaktadır. Bunun için, sonra Abdulkaysların bir heyet-i sefâreti geldiğini söylüyor (§ 183. fıkraya bakınız). İhtimal ki Müslüman kanunlarının tatbîkâtında tehaddüs eden *{meydana gelen}* tereddütleri tenvîr *{aydınlatma}* ve izâle için Peygamber kabileden bir heyet-i sefâret i'zâmını *{göndermesini}* taleb etmiş olması muhtemeldir. Heyet-i sefâretten bahsolunurken Peygamber'le muhabere ettiklerini söylediğimiz Münzir, Sîbuht, Hilâl gibi rüesânın hiç zikri geçmiyor. İhtimal ki bu, o reislerin kendilerine tâbi kabileler üzerinde büyük bir nüfuz ve tesîri hâiz olmadıklarının bir delili addedilmek iktizâ eder. Müstakil birçok kabile, isimleri geçen reislerin beyânatına itimâd etmeyerek ihtimal ki husûsî bir heyet intihâb ettiler ve bizzat Peygamber'in fikrini almaya, müşkilâtı izâle hususunda vereceği cevâbı öğrenmeye gönderdiler. İleride uzun uzun izah edeceğimiz vecihle[120] bu ihtidâlar ancak "kısmen" vukû'a gelmişti. Memleketin kısm-ı azamı Peygamber'in teklîfâtına lakayd kalmıştı. Muhammed tarafından Sîbuht'a yazılan ve yukarıdaki fıkraya dercedilen mektup, Sîbuht'un Medine'ye muhtemel bir ziyaâretinden bahseder. İhtimal ki Sîbuht'un Peygamber'e gidecek heyet-i sefârete refâkat etmesi bir ara-

taalluk eder. İhtimal ki Sîbuht'un Medine'ye muhtemel seyahati esnasında Hecer'de tayin edilecek vekile ait birşeydir. Bu seyahatin vukû'a gelmediğini sonraki vakâyı' ile anlıyoruz. Bundan başka bu mektup, İslamiyet'in ictimâ'î ve iktisâdî kanunlarının tatbîkinin bazı müşkilâta yahut Bahreyn halkının bazı sınıflarında biraz muhâlefete uğradığını bize bildiriyor. Filhakika 11. sene-i hicriyye vakâyı'ından anlaşılıyor ki yalnız küçük bir ekalliyet *{azınlık}* İslamiyet'i kabûl etmiştir.
Muhammed'in Hilâl'e yazdığı mektup hakkındaki rivâyeti kaydetmedim. Çünkü hiç bir ehemmiyet-i husûsiyyeyi hâiz değildir. Yalnız ahlâkî ve dînî nasâyihi *{nasihatleri}* ihtivâ etmektedir. Sprenger'da (üçüncü cild, 372) bu son mektubun sebebini ve Muhammed ile Bahreyn arasındaki muhâberât ile derece-i münasabetini izah edememiştir, onun metni için Sa'd'a bakınız. Tercümede § 41, sahife 311; Arapça metnin 15. sahifesi.

120 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 120. ve müte'âkib fıkralar.

[VI/107] lık mevzû-'i bahs olmuştur. Fakat meçhul esbâb bu tasavvurun mevki-'i fiile tatbîkine imkân vermemiştir.

Abdülkayslar

Abdülkaysların Heyet-i Sefâreti

§183. İbn Sa'd'ın rivâyetine nazaran Muhammed kendisine yirmi kişi göndermeleri için Bahreyn ahalisine mektup yazdı. Filhakika, alnında bir işaret ile doğmuş olduğu için Eşec "işaretli" denilen Abdullah b. Avf'ın riyâseti altında Abdülkayslardan yirmi kişiden mürekkeb bir heyet 8. sene-i hicriyyede Medine'ye geldi. Heyet-i sefâret içinde Eşec'in hemşîrelerinden birinin oğlu olan yeğeni Münkız b. Hayyân da vardı. Rivâyet olunduğuna göre Peygamber heyet-i sefâretin vürûdunu evvelden haber vermiş, yapacakları seyahatin uzunluğundan ve kendi kendiliklerinden İslamiyet'i kabûl etmelerinden dolayı Abdülkaysları medhetmiştir. Heyet-i sefâret Medine'ye gelir gelmez arkalarının tozlu yol esvâblarıyla Peygamber'in huzuruna gittiler. Muhammed o sırada camide bulunuyordu. Muhammed heyetin reisini sordu. Eşec'in alnında bir işaret bulunduğunu gördü. Abdullah çirkin bir adamdı. Fakat cevvâl ve canlıydı. Onun için Peygamber'in sözlerinden şaşırmadı. İnsanların derilerinden su tulumları yapılmadığını cevaben söyledi: "İnsanda bilhassa küçük iki aza hâiz-i kıymettir; Dil ile kalp!" dedi. Peygamber bu mütalaayı tasdîk etti. Eşec'de Allah'ın hoşuna gidecek iki meziyet bulunduğunu söyledi. Eşec sordu: "Hangileri?" -"Zekâ ile safvet *{saflık}*." Hey'et-i sefâret içinde Hristiyan dinine mensûb Cârûd nâmında biri de vardı.[121] Bu, Peygamber'in teklifi üzerine derhal Müslüman oldu. Muhammed heyet-i sefâreti *Dâru'r-Remle bint el-Hârise* denilen binada misafir etti. Onları on gün alıkoydu. Bu esnada Eşec Peygamber'den Kur'an ve kanun hakkında birçok şey sordu ve

121 Not-1 [VI/108] Bu Cârûd'dan 11. ve 12. sene-i hicriyyedeki muhârebeler münasebetiyle tekrar bahsedeceğiz. Muahharan kesb-i şöhret etmiş bir takım kimseleri daha kadîm vakâyi' içine karıştırmak muhaddisînin pek hoşlandıkları bir usûldür. Ridde (11. sene-i hicriyyedeki muhârebât) ve fütûh (fütûhât) devresi için en büyük menba'ımız olan Seyf b. Ömer'in çok sevdiği bir tarih hüneri budur.

öğrendi. Muhammed heyet-i sefâret azasının kâffesine hediyeler de verdi. Fakat Eşec'i sairlerine tercîh etti. Ona on iki buçuk ukiyye gümüş verdi. Münkız b. Hayyân'ın yüzünü okşadı.[122]

§184. *İbn Sa'd*'da Peygamber tarafından Hecer kavmine hitaben yazılmış diğer bir vesikanın hâtırasına da tesadüf ediyoruz. Bunda Abdülkaysların heyet-i sefâretinden sarâhaten [VI/109] bahsedilir. Fakat şurası şâyân-ı kayıttır ki doğrudan doğruya halka hitap edilen bu vesikada yukarıdaki fıkralarda geçen rüesâya hiç işaret edilmemektedir. Bu sükût yukarıdaki fıkrada hikâye olunan tafsîlâtın masnû' *{yapmacık}* olduğuna ve Muhammed'in Bahreyn'in İslamiyet'e duhûlünü temîn için aynı zamanda muhtelif fırkalara müracaat ile teklîfâtını ve mezhebini hangi tarafın kabûle daha müsait ve meyyâl bulunduğunu anlamaya çalıştığına delâlet eder. Âtîdeki mektup ile tebeyyün ediyor ki İslamiyet'in Bahreyn'e idhâli bir takım entirikalara, münakaşa ve müşâtemeye *{atışmaya}* sebebiyet vermişti ve Peygamber'in mümessilleri oldukça mühim müşkilâta ve birçok muhâlefâta müsâdif olmuşlardı *{rastlamışlardır}*. Herhalde görülüyor ki memleketin kısm-ı azamı İslamiyet'in idhâline muârız idiler. İslamiyet'i yalnız bir ekalliyet *{azınlık}* istiyordu.

Muhammed'e isnâd edilen yeni mektubun muhteviyâtı ber-vech-i âtîdir *{aşağıdaki gibidir}*. Mektupta bazı muhtasar vesayâ-yı ahlâkiyyeden *{ahlâki nasihatlerden}* sonra deniliyor ki: "Heyet-i sefâretiniz (vefdüküm) bana geldi. Ben kendilerine ancak hoşlarına gidecek sûrette mukabele ettim. Size karşı bütün kuvvetlerimi isti'mâl etmek istemiş olsaydım[123] sizi

122 Sa'd, § 98; Esîr, ikinci cild, 227, heyet-i sefâretin 10. sene-i hicriyyede geldiğini söyler; Yâkût, dördüncü cild, 143, son satırdan evvelki satır.

123 Not-1 [VI/110] Muhammed'in Bahreyn akvâmına *{kabilelerine}* karşı şiddet isti'mâli ihtimaline imâda bulunması pek hâiz-i ehemmiyettir. Fakat eğer mevsûk ise, 8. sene-i hicriyyeden biraz muahhar bir devrede vukû'a gelmiş olmak icâb eder. Kuvvet isti'mâli imâsı Bahreyn akvâmını Peygamber'in hükm ve nüfuzunu tanımaya sevk etmiş olan esbâbdan birinin ne olduğunu meydana koyar. Peygamber kendisini o kadar kuvvetli hissediyordu ve kendisinden o kadar emindi ki Medine'den o kadar uzaktaki akvâmı müessir sûrette tehdit edebilmek imkânını görüyordu. Sprenger bu fıkrayı başka türlü tefsir etmiştir. Muhammed ile kabile-

Hecer'den tardeylerdim *{kovardım}.* Fakat uzakta bulunanlar hakkındaki şefaat taleblerini kabûl etmem. Hazır bulunanlara birçok ikramda bulundum. Yaptığınız şeylerden haber aldım.
[VI/110] Fenaların *{kötülerin}* kabahatlerinden iyileri mesul tutmayacağım. Kumandanlarım (ümera') nezdinize geldiği vakit onlara itaat ediniz. Allah davasında ve Allah yolunda onlara muâvenette *{yardım}* bulununuz. Her birinizin ifâ edeceği bir hareket-i takva-yı perverâne *{koruyup terbiye eden bir hareket},* nezd-i ilahîde ve benim indimde hiç unutulmayacaktır."[124]

§185. İbn Sa'd'ın aynı fıkrasında[125] Peygamber'in diğer üç mektubunun da bazı parçaları zikrediliyor. Münzir b. Sâvâ'ya yazılan birisi sadece Peygamber'in yukarıdaki fıkrada söylemiş olduğu şeylerin tekrarından ibarettir.[126] İkincisi, Münzir b. Sâvâ'ya yazılmış yeni bir mektuba aittir. Bunda kendisine iki sefîr, Kudâme ile Ebû Hureyre, yollamış olduğunu, Münzir'in cizyeyi bunlara vermesi lazım geldiğini Peygamber söylüyor: "Sana Kudâme ile Ebû Hureyre'yi[127] yolladım.

ler arasında tahaddüs eden mesâilin iktisâdî mahiyette olduğunu yani bidâyette Bahreyn'de Peygamber'in memurları tarafından toplanan vergilerin tekrar memleket fukarâsına taksîm edildiğini ve Medine'ye hiçbir şey gönderilmediğini söylüyor. Sonra, Muhammed bildiği gibi hareket edecek kadar kendisini kavî gördüğü zaman bütün meblağın Medine'ye irsâli için emir vermiştir. Sprenger'a nazaran bu karar sonra 11. sene-i hicriyye ihtilâlini tevlîd etmiş olan adem-i hoşnûdînin sebebi olmuştur (Sprenger'a bakınız üçüncü cild, 378-379).

124 Sa'd, § 42; Belâzurî, 79, satır 15 ve müte'âkib satırlar. (Orijinal metinde bu kısımda bir dipnot bulunmaktadır. Not-2 [VI/110] Belâzurî, cümlelerin sırasını biraz değiştirmekle beraber İbn Sa'd'ın metninin hemen hemen aynısını kaydeder. Belâzurî'nin malûmâtını ne sûretle istihsâl ettiğini göstermek üzere verdiği isnâdı da yazmak münasib olur: Kâsım b. Sellâm [vefâtı: 224] Osman b. Sâlih'ten [vefâtı: 219], o Abdullah b. Lühey'a'dan [vefâtı: 174], o Ebu'l-Esved'den [vefâtı: 140], o da Urve b. Zübeyr'den [vefâtı: 94]. Muhaddisîn kavânînî mucibince zincir isnâd gayet mükemmeldir. Urve, bazı mektub-ı hâtırattan bu tafsilâtı öğrenmiş olabilir.) Yakûbî'ye de bakınız, ikinci cild, 89-90.

125 Sa'd, § 42.

126 8. sene-i hicriyye, § 180.

127 Not-1 [VI/112] Yukarıdaki bir fıkrada İbn Sa'd (8. sene-i hicriyye, § 180) Ebû Hureyre'nin Alâ b. Hadramî ile birlikte Bahreyn'e gittiğini söyler. Bu fıkrada ise Alâ Bahreyn'de bulunduğu sırada Ebû Hureyre'ye bir memuriyet-i mahsûsa tevdî' edilmiş olduğunu yazıyor. İhtimal ki Ebû

Memleketinin cizye ve iradâtını onlara teslim edeceksin, Ve's-Selâm!" Mektup, Übey tarafından yazılmıştır. Üçüncü fıkra Bahreyn'de Müslüman mümessili Alâ b. Hadramî'ye yazılmıştır. Muhammed bunda diyor ki: "Münzir b. Sâvâ'ya iki memur yolladım. Topladığı cizye vergisini ondan tesellüm edecekler. (Aldığı meblağı) onlara vermesi için tebligatta bulun. Aynı zamanda sadaka ve öşür olarak tahsil ettiğin [VI/112] meblağı da onlara teslim et. Ve's-Selâm!"[128] Bu mektubu da Übey yazmıştır.[129]

§186. İbn Sa'd, Peygamber'e isnâd olunan ve Ekber b. Abdilkays'a yani Abdülkayslar kabilesinden ekber unvân ve derecesine mâlik olan birine yazılan mektubu daha kaydediyor. Bu vesikanın metni karanlıktır. Yalnız ne maksatla yazıldığı anlaşılmamakla kalmıyor. İbârelerden bir mana çıkarmakta [VI/113] zordur. "Muhammed Rasulullah'tan Ekber[130] b. Abdilkays'a. Müşriklik zamanında yapılmış efal ve harekât münasebetiyle Allah'ın ve Peygamber'in verdiği söze inansınlar. Kararlaşan şerâite riayet vazifesi kendilerine terettüb ediyor. Buna mukabil onlara temîn ediliyor ki Tarîku'l-Mîra'dan (Memâlik-i Ecnebiyye ile münasebât. Erzâk oradan gelirdi) haric bıra-

Hureyre, Alâ'ya Hecer'e kadar refâkat ettikten sonra cereyan eden ahvâli Peygamber'e hikâye için Medine'ye avdet etmiş, sonra Peygamber kendisine yeni bir vazîfe tevdî' eylemiştir.

128 Not-2 [VI/112] Wellhausen bu münasebetle pek doğru olarak diyor ki (Sk.u.Vorarb, dördüncü cild, 119, not 1) Bu fıkralardan cizye ve sadaka verdikleri vâridâtın Medine'ye irsâl edildiğini öğreniyoruz. Hâlbuki başka fıkralarda Peygamber mezkûr vergiler vâridâtının mahallî fukarâya tevzî'ini emrediyordu (§ 190. fıkraya bakınız). Sadaka vergisi Bahreyn'de Peygamber'in memuru tarafından tahsîl edildiği halde cizyenin tahsîli Münzir b. Sâvâ'ya bırakılmıştı. Münzir bunu İranîlerden ve Yahudilerden alıyordu. Bundan tahmîn edilebileceğine göre Araplar evvelce esâsen ecnebilerden cizye alırlardı. Fakat o zaman Münzir bunu sırf kendi hesabına tahsîl ederdi.

129 Sa'd, § 42.

130 Not-1 [VI/114] Sprenger (üçüncü cild, 376), Ekber b. Abdilkays ifadesini bir isim gibi değil bir derece ve rütbe gibi telakki ediyor, Abdülkaysların en ileri gelenleri diye tercüme eyliyor. Sprenger böyle birçok serbest tercüme yapar ve garîb temînatta bulunur, fakat bunları isbât külfetine her zaman tenezzül etmez.

kılmayacaklardır; Savbu'l-Kater'den[131] mahrûm olmayacaklardır (Katrelerin *{damlaların}* düşmesi. Çok yağmur mevsiminde meralara imâ). Kezâlik kemâle erişmek zamanında[132] Harîmu's-Simâr'dan da *{kutsal meyvelerden}* mahrûm bırakılmayacaklardır. Arazilerinde, denizlerinde hadarî ve bedevî kabilelerinde, mahsûlât-ı arziyyelerinde (ve mâ harece minhâ) Alâ b. Hadramî emindir (Wellhausen bu kelimeyi memur *der Beamte* diye tercüme ediyor). Bahreyn sekenesi, Alâ'nın her türlü tecâvüze karşı mesul olacağı mahmîleridir *{himaye görenleridir}*. Fena hareketlere karşı yardımcıları ve iğtişâşâtta (melâhim: mukâtele?) mezâhirleridirler. Şimdi onlar Allah'a karşı bir vazife deruhde etmişler ve bir ahid yapmışlardır. Bir kelimesini bile değiştiremeyecekler, buna ufak bir ilâve bile yapamayacaklardır. Müslüman kuvvâ-yı askeriyyesine gelince, onlar ganâimden bir hisse alacaklardır. Kezâlik her iki taraf için gayr-ı kâbil-i itirâz olan hükümlerde bî-ta-

131 Not-2 [VI/114] Bazı cümlelerin manası pek karanlıktır: "Tarîku'l-Mîre", "Savbu'l-Kater" ile karşılaştırılacak olursa, kabilelerin yazlık meralarını ifade edebilir. Malûm olduğu üzere bu meralar Fırat Nehri boyunda idiler. İran Hükümdarının müsaadesiyle buralardan istifade ediyorlardı (Sprenger'a bakınız, üçüncü cild, 376). Bu tahmîn Savbu'l-Kater'in manası ile de teyîd eder. Savbu'l-Kater, sadece Arabistan'ın daha iç taraflarında yağmurlardan husûle gelen kışlık mera manasını ifade edebilir. Binaenaleyh, Muhammed tarafından büyük kabâil ittihâdı *{kabilelerin birlikteliği}* meyanına idhâl edilen Bahreyn kabilelerinin meraların taht-ı temîne alınmasını şart olarak dermeyan ettiklerine *{ortaya koyduklarına}* ve İran hükümdarı veya sair Arab kabileleriyle aralarında bir ihtilâf çıkmamasını taleb ettiklerine hükmolunabilir. Çünkü bu kabile bir ihtilâf onları yazın İran arazisindeki meralardan kışın da Cezîretü'l-Arab'daki meralardan mahrûm bırakabilirdi. Demek ki bu Abdülkayslar, Muhammed'den kendilerini komşularıyla münâzaaya *{çekişmeye}* sürüklememesini taleb ediyorlardı. Harîmu's-Simâr kelimelerinden maksadın ne olduğunu hiç anlayamıyorum.
Bütün bu mülâhazâta ibtinâen *{dayanarak}* vesikanın gayet kadîm olduğunu, kabilelerin ihtidâsını temîn için Muhammed'in tesviyeye *{sonuçlandırmaya}* mecbûr olduğu müşkilâta müteallik *{bağlı}* bulunduğuna hükmedebiliriz.

[VI/115] 132 Not-3 [VI/114] Sprenger (üçüncü cild, 376) şu karanlık "La yahramû harîmu's-simâr inde bulûğihi" ibaresini şu sûretle anlıyor: "O memlekette yabani halde yetişen ve şimdiye kadar bir husûsî mal gibi telakki edilen nebâtâtın meyveleri kendileri için haram olmayacaktır." Sprenger, zahiren pek indî *{kişisel}* ve keyfî görünen bu tercümesini muhik *{haklı}* göstermek ve itmâm etmek için hangi menbalara istinâd ettiğini bildirmiyor.

rafâne muamele görmeye ve kendilerine karşı izhâr-ı adalet edilmesine hakları bulunacaktır. Şerâite riayet keyfiyetinde [VI/114] Allah ve Resûlü şâhiddirler."[133]

§187. Şimdi Bahreyn vakâyı'ını Yâkût'ta hikâye edildiği şekilde tamamen kaydedeceğiz. Yâkût şâyân-ı itimâd menâbi'den istihsâl-i malûmat ederek nazar-ı teemmül *{derin düşünme}* ve mülâhazaya alınmaya layık tafsilât vermiştir: "Bahreyn, İran İmparatorluğuna dâhildi. Abdülkays, Bekir b. Vâil ve Temîm kabilelerine mensûb birçok Arabla meskûndu. Bunlar bâdiyelerde yaşıyorlardı. O zaman İrânlıların mümessili Münzir b. Sâvâ b. Abdillâh b. Zeyd b. Abdillâh b. Dârim b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeydimenât b. Temîm idi. Bunun büyük babası Abdullah b. Zeyd'in lakabı, Hecer'de bir köye nisbetle Esbezî idi.[134] 8. sene-i hicriyye hulûl ettiği vakit Peygamber Bahreyn'de Benî Abdişşemslerin halîfi bulunan Alâ b. Abdillâh b. İmâd el-Hadramî'yi Bahreyn ahalisini İslamiyet'e davet etmek yahut cizye vergisi vermeye icbâr eylemek üzere oraya gönderdi. Aynı zamanda Münzîr b. Sâvâ'ya ve Hecer merzubânı Sîbuht'a da Alâ ile bir mektup yolladı. İkisini ya Müslüman olmaya ya cizye vermeye davet etti. Bunların ikisi de Müslüman oldular. Onlarla beraber memleketin bütün Arabları ve bazı İranîler de [VI/116] İslamiyet'i kabul eylediler. Fakat ahalinin Mecûsî, Yahudi ve Hristiyan kısmı Alâ ile uyuştular ve ber-vech-i âtî bir hususu muâhede (kitap) yaptılar: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn kavmiyle aktettiği muâhedenâmedir. Bahreyn ahalisi arazinin zer'iyle iştigâl edecekler, mahsûlâtı paylaşacaklardır. Kim bu şarta riayet etmezse lanet-i ilahiyyeye, melâikenin ve bütün insanların lanetine uğrayacaktır.

133 Sa'd, § 57.

134 Not-1 [VI/117] Esbezî lafı, Bahreyn'de Hecer kurbunda *{yakınlarında}* Esbez köyünden gelir, İranî asıllı bir kelimedir. Filhakika Acemcede "Esep" at manasını ifade eder. Belâzurî (78, satır 10) köyün adının Bahreyn'de atatapan Esbeziyyûn kabilesinden neş'et ettiğini söylüyor. Mamafih bu iştikâk umûmen kabul edilmemektedir (Yâkût'a bakınız, birinci cild, 236-237, bu mahlasa atfedilen muhtelif menşe'ler burada münakaşa olunuyor. Lubb'a da bakınız, *Suppl. Ann. Lubb,* 13, burada ismin bâr-gîre *{beygire}* tapmaktan çıkmış olabileceği te'yîd ediliyor).

Cizyetü'r-Ruûs'a gelince bu her reşit erkek için (hâlim) adam başına bir dinardan ibarettir."

Diğer bir rivâyete göre (Yâkût devam ediyor) Peygamber, Alâ'ya 6. sene-i hicriyyede sair yeryüzü hükümdarlarına gönderdiği heyet-i sefaretlerle aynı zamanda i'zâm etmiştir. Alâ'ya müntehî olan bir hadis vardır ki ber-vech-i âtîdir: "Peygamber beni Bahreyn'e (bazıları Hecer'e diyor) gönderdi. Müslümanlardan öşür ve müşriklerden arazi vergisi (haraç) almak üzere hâit-i beyne'l-uhuvveye kadar vâsıl oldum (Kardeşler arasında duvar oluncaya kadar. Acaba aileler içinde ihtilâf çıkarıncaya kadar mı demek?). Katâde (Peygamber tarafından Bahreyn'e gönderilen sefîrlerden biri) diyor ki: "Bahreyn'de hiçbir ihtilâf çıkmadı. Fakat bazıları Müslüman oldular, bazıları mezrûâtın (hub yani hubûbât mahsûlâtının
[VI/117] yahut yere serpilen tohum mahsûlâtının?) ve hurmalıkların nısfını (ensâf) vermek üzere Alâ ile husûsî bir muâhede yaptılar." Sa'îd b. Müseyyeb diyor ki: "Muhammed, Hecer Mecûsîlerinden cizye vergisi almıştır. Nasıl ki sonra Ömer, Fâris Mecûsîlerinden; Osman, Afrika Berberîlerinden almıştır." Alâ b. Hadramî, Peygamber'e Bahreyn'den seksen bine (dirhem?) bâliğ olan bir meblağ gönderdi. Ne o zaman, ne evvel, ne sonra hiçbir vakit Bahreyn'den daha fazla bir para gelmedi. Peygamber bu paranın bir kısmını amcası Abbâs'a hediye etti."[135]

§188. Muhammed tarafından Bahreyn kavmine yazılan mektubun diğer bir rivâyetinin parçası da mevcûddur. Bunu Belâzurî atîdeki isnâdlara istinâden kaydeder: Abbâs b. Hişâm
[VI/118] el-Kelbî'den [vefâtı: 240?], o pederi Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den [vefâtı: 204], o pederi Muhammed b. Sâib el-Kelbî'den [vefâtı: 146], o Ebû Sâlih'ten [vefâtı: 100?], oda İbn Abbâs'tan [vefâtı: 68]. Peygamber Bahreyn kavmine yazdı: "Eğer namaz kılarsanız, zekât vergisi verirseniz, Peygamber'e[136] ve Rasulüne karşı hâlisâne davranırsanız, hurma mahsûlâtının

135 Yâkût, birinci cild, 508-509; Belâzurî'ye bakınız, 78-79, muâhedenin metnini aynı sûretle kaydeder, 81.

136 Orijinal metinde bu kelime geçmekle beraber biz cümlenin "Allah'a ve Rasulüne" şeklinde devam edebileceği kanaatindeyiz.

onda birini, hububât mahsûlâtının nısf-ı işrîni te'diye ederseniz, evladlarınızı Mecûsî ibadeti dairesinde büyütmezseniz, bunları yaparsanız sulhu akdetmenize sâik olan hukuka mâlik bulunacaksınız. Şurasını biliniz ki beytü'n-nâr (yani cehennem) Allah'a ve Peygamberine aittir (Onlar bunu seriyy-i te'dîb *{güçlü bir cezalandırma, haddini bildirme}* için kullanabilirler). Bu zikredilen şerâite tebaiyyetten istinkâf edecek *{çekinecek}* olursanız adam başı cizye vergisi vereceksiniz.[137]

Bahreyn'deki İhtidâ İddiası

Bahreyn'deki İhtidâ İddiasının Tedkîk-i Tenkîdîsi

§189. Az çok mevsûk olan bütün bu vakâyı' ve vesâikin tetkikiyle bunlardan Bahreyn'de hakîkaten vukû' bulmuş vakâyı' hakkında emin bir hikâye çıkarmak oldukça müşkildir.[138] Yukarıdaki fıkralarda topladığımız hadisler, hakîkî ve mevsûk birçok evsâfı hâiz bir takım vesâiki ihtivâ ederler.[139] Onun için, hiç şüphe edilemez ki Muhammed henüz hayatta iken Bahreyn'de İslamiyet davasını müdâfaa eden bazı kimseler bulunmuştur. [VI/119] Mamafih, diğer taraftan Muhammed ile Bahreyn sekenesinden bazıları arasında zâhiren bu kadar ve samîmî sûrette manzûr olan münasebet (mümessiller ve vergi tahsil memurları i'zâmı, vergi alınması, ilâ âhir.) öyle bir vak'adır ki mevsûkiyetinden şübhe edilemeyeceği için hayret ve taaccübümüze mûcib oluyor. Filhakika Arabistan haritasına bir göz gezdirmek Bahreyn'in, Muhammed'in hâkimâne bir kudret ile fermân-fermâ *{hüküm süren}* olduğu Arabistan havâlîsinden *{çevresinden}*

137 Belâzurî, 79, satır 1ve müte'âkib satırlar.

138 Not-1 [VI/123] Yukarıda işaret ettiğimiz vecihle (§ 177. fıkra) Sprenger'ın indî sûrette dermeyan ettiği şekil ve sûret [VI/124] hiçbir esâs-ı ilmîye mâlik değildir. Sprenger, herşeyi sahîh gibi kabul etmiş ve hikâyeye bir faysal *{fasıl}* vermemek için, hatalı bir usûl-ü tarihiyye ile muhtelif malûmât arasındaki tezâtları ve boşlukları tahfîf etmiş ve söylemiştir. Onun için, Sprenger'ın rivâyetine hiç itimâd edemiyoruz.

139 Not-2 [VI/124] Muhaddisînin bizi tenvîr etmedikleri *{aydınlatmadıkları}* bu cereyan etmiş veya edecek vakâyı'a bilvâsıta imâda bulunan bu vesikalar hakîkî olmak icâb ediyor (§ 180, 181, 184 ve 186. fıkralara bakınız). Bu vakâyı' hakkındaki bütün hâtırat kaybolmuştur. Bu kabîl imâlar, muhaddisînin mahsûl-i icâdı olamazlar.

gayet ayrı bir vaziyyette bulunduğunu anlamak için kâfidir. Bir tarafta cenûbî Arabistan'ın bî-payan *{sonsuz}* çölü, Dehnâ var ki Arablara nazaran şimdiye kadar hiçbir kimse bu çölden geçememiştir. Diğer taraftan Yemâme'de cengâver ve müstakil Hanîfe kabileleri Bahreyn'i, Muhammed'e nazaran, tamamen ayrılmış bir vaziyette bulunduruyorlardı. Buna şu mülâhazayı ilave etmek icâb eyler ki Yemâme ile Hicaz arasında bütün vasatî Arabistan havâlîsi vardı. Burada büyük ve zî-kudret kabileler bulunuyordu.[140] Bunlar üzerinde Peygamber'in hemen hiçbir hüküm ve nüfuzu yoktu. Binaenaleyh Bahreyn'in Hicaz ile hiç bir münasebeti mevcûd değildi. Hâlbuki bu vilâyet ile civar İran İmparatorluğu arasındaki ticârî ve idârî münasebât gayet sıkı ve dâimiydi. Basra Körfezi sahilindeki bütün havâlî
[VI/120] kendilerini Sâsânî İmparatorluğuna tâbi telakki edebilirlerdi. Diğer taraftan Bahreyn ile Hindistan arasındaki muvâsale Hicaz'a nisbetle daha kesîrü'l-vukû' ve daha kolaydı.[141] Onun için, zâhiren Peygamber'den hiç bir korkuları ve istifadeleri olmayan bu uzak Arabları İslamiyet'i kabûle ve İslamiyet'in tahmîl ettiği ağır vezâifi meydanda bir sebeb olmadan tebaiyyete sevk ve icbâr eden sebeblere akıl ermez.

Yukarıdaki fıkralarda hikâye edilen vakalar ve bilhassa Abdülkaysların sefâreti hakkında bir kasd-ı mahsûsa tebaiyyetle tabir edilmiş hadisler, eğer birkaç sene sonra, 11. sene-i hicriyyede, kabilelerin umûmî isyanı esnasındaki vakâyı',[142] mübhem bir şu'le-i hakîkati müşâhedeye hizmet etmemiş olsalarda, meseleyi tenvîre kâfi gelemeyeceklerdi. Seyf b. Ömer'in naklettiği bir hadise göre[143] büyük isyanın arefesinde Bahreyn'de İslamiyet'in yegâne zahîri Münzir b.Sâvâ idi. Onun için, Muhammed ve bilhassa Münzir vefât ettikten sonra küçük bir ekalliyet istisna edilecek olursa, bütün memleket kadîm itikâdât ve âdâta ric'at etmişlerdi. Hadislerin Müslüman nâmını verdikleri bazı Münzir taraftarlarını mahvetmeye kemâl-i şiddetle uğraşıyor-

140 Esed, Gatafân, Selîm, Temîm, Âmir b. Sa'saa, ilâ âhir.
141 Heyd'e bakınız, birinci cild, 6-9.
142 11. ve 12. sene-i hicriyyelere bakınız.
143 Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1958.

lardı.[144] Bu malûmât pek kıymetdârdır. Yukarıdaki fıkralarda [VI/121] kaydedilen hadislerin hakîkî kıymetini tayine hizmet ederler. Demek oluyor ki İslamiyet'in Bahreyn'e duhûlü sırf siyasî bir işti. Halkın eskisine nisbetle daha iyi ve daha hakîkî bir dine karşı içlerinden gelen bir meyelan ve hamle eseri değildi. Başlarındaki bir hükümdar tarafından siyasî makâsıd ile Bahreyn sekenesinin bir kısm-ı kalîline cebren kabul ettirilmiş bir şeydi. Bundan da maksat kendisine muhâlif olan kuvvetli bir fırkayı mağlub etmek emeliydi. İhtimal ki Münzir, Muhammed'in şöhretine ve muvaffakiyâtına meshûr *{tutkun}* olarak Medine Peygamberiyle birleşirse büyük menfaat-i maddiyye temin edeceği ve bu sûretle muhâliflerine galebe çalacağı ümidine düşmüştür. Kendi nüfuz-u siyasiyyesini tahkîm *{sağlamlaştırma}* ve takviye için Peygamber'in müzaheret-i maneviyyesini *{manevî desteğini}* taleb ve istihsâl ederek[145] buna mukabil Bahreyn'e İslamiyet'in kavânîn-i mâliyyesini ve vezâif-i âyiniyyesini idhâl için elinden geleni yapmıştır. Münzir, Medine'den yollanan tahsil memurlarını bile kabûl etmeye ve vergilerin varidâtını Peygamber'e göndermeye razı olmuştur. Görünüşe nazaran Münzir, bu sûretle bazı menâfi-'i siyasiyye istihsâl etmiş ve bu menâfi' bütün hayatınca devam eylemiştir. Fakat diğer taraftan zikrettiğimiz vesâik, Münzir'in idhâl ettiği yeniliklerin memlekette şiddetli bir mukâvemet uyandırdığını

144 İbn İshâk'a, Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1960.

145 Not-3 [VI/124] Medine'den o kadar uzak ve ayrı bir yerdeki ahali üzerinde Muhammed'in isminin ve korkusunun icrâ-yı tesir edebilmesi bizi hayrete düşürüyor. Çünkü Muhammed'in Bahreyn umûr-u dâhiliyyesine ne sûretle müdahale edebileceğini kestiremiyoruz. § 184. fıkradaki vesikada bahsi geçen isti'mâl-i şiddet ve kuvvet tehdidi Muhammed'in bütün Arabistan'da, ta uzaktaki Bahreyn'e varıncaya kadar olan yerlerde muvaffakiyât-ı askeriyyesinin bâis olduğu *{sebeb olduğu}* havf ve telaşa büyük bir itimâd beslediğini gösterir. Âtîdeki fıkranın muhteviyâtı da Peygamber'in ilkâ ettiği *{bıraktığı}* bu korkuyu bedîhî sûrette meydana koymaktadır. 11. sene-i hicriyyede İslamiyet aleyhindeki aksü'l-amelin şiddeti, Muhammed'in kudret-i askeriyyesinin telkin ettiği korkunun derecesi hakkında bize bir fikir verebilir. Bu korku ihtimal ki pek mübalağalıydı. Fakat mevcûdiyeti gayr-ı kâbil-i inkârdır. Hayât-ı risâletinin son iki senesi zarfında Muhammed'in kabâil ile olan münasebâtının tarihinde en muzlim *{karanlık}* kalan noktalardan biri budur. 10. sene-i hicriyyede heyet-i sefâretler hâdise-i garibesini tetkik ettiğimiz zaman bu meseleden daha mufassal sûrette bahsedeceğiz.

gayr-ı kâbil-i inkâr bir sûrette isbât etmektedir.[146] Bu sûretle
[VI/122] İslamiyet Bahreyn'de zayıf sûrette ve mahdûd bir mıntıka dâhilinde teessüs etti, yalnız küçük bir ekalliyet tarafından kabul olundu. Filhakika, mukakkak gibi göründüğüne nazaran Münzir'in hükm ve ve nüfuzu mahdûd idi. Bahreyn'in serî-üz zevâl *{çabuk}* ihtidâsı memleket dâhilinde küçük bir havâlîye inhisâr ediyordu, Basra Körfezi sahilindeki halk arasına İslamiyet katiyyen girmemişti. Muhammed'in Sîbuht'a yazdığı mektup[147] isbât ediyor ki, Peygamber ihtimal ki Münzir'in hâlis Arablar nezdindeki teşebbüsâtından aldanarak Arab-Arâmî ve İrani melez akvâm-ı rüesâsına da müracaat etmiştir. Bunlar sâhil-i bahrda sâkin idiler. Yine bu mektup, Sîbuht ile cereyan eden müzâkerâtın hiçbir neticeye katran etmediğini göstermektedir. 11. sene-i hicriyyede isyan zuhûr ettiği vakit Sîbuht hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmuştur. Demek oluyor ki Sîbuht ihtidâ etmemişti. Temsil ettiği memleketin o kısmı Peygamber'in teklifâtına o kadar lakayt kalmıştı ki 11. sene-i hicriyyenin bütün isyan fırtınası içinde İslamiyet'i müdâfaa edecek birkaç kişi bile zuhûr etmedi. Münzir'in vefâtı Bahreyn'de kurduğu zayıf bina-yı İslamiyet'i tahrîbe kâfi geldi. Bazı Müslüman müverrihleri Cârûd'un kumandası altında bazı Arabların İslamiyet'e sâdık kaldıklarını söylüyorlarsa da bunları dînî bir fırka değil terakkiperver nâmı verilebilecek fırkanın en büyük mümessili
[VI/123] olan Münzir'in vefâtı üzerine zuhûr eden aksü'l-amel ile mahvolmuş bir fırkanın asâr-ı mütebâkiyyesi addetmek lazım gelir. Mürtecilerin *{dinden dönenlerin}* Münzir fırkasını mahv için gösterdikleri şiddet ve huşûnet *{kabalık}*[148] mahallî husûmet-i siyasiyyenin şiddetini ve Müslüman denilen fırkanın zaafını ölçebilmek için fâideli bir alâmettir. Münzir'in vefâtından sonra bu Müslüman fırkasının reisi olan Cârûd, işin fenaya sardığını görünce Müslüman kumandanlarından istimdâd etti. Müs-

146 Not-4 [VI/125] Muhaddisîn, onu bize bütün Bahreyn'in sahibi gibi göstermek ister. Fakat bu doğru olmaz. Bunun bir delili Peygamber tarafından Bahreyn'e gönderilen ve Münzir'e hitab edilmemiş olan mektupların miktarındadır.

147 § 181. fıkraya bakınız.

148 Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1907, 1959.

lüman kumandanları Cârûd ile birleşerek vilâyeti zabt ettiler ve kılıcın bî-aman *{amansız}* mantıkı sayesinde Müslüman yaptılar. Bu sebepten dolayı, Müslümanların muâvenetini ricâ eden fırkaya muhaddisîn Müslüman nâmını verdi. Muhaddisîn bundan dolayı Cârûd'un taraftarlarını Bahreyn'de İslamiyet'e sâdık kalmış yegâne müminler diye irâe etti *{gösterdi}*. Hâlbuki onların da 12. sene-i hicriyyede fetihten sonra İslamiyet'i kabul etmiş oldukları muhtemeldir. Binaenaleyh Bahreyn'de vukû'a geldiği iddia edilen ihtidâ hakkındaki hadislerde muhaddisîn tarafından yapılmış pek çok mübalağa eseri bulunduğuna, hakîkat-i hâlde cereyan eden vakâyı'ın daha küçük bir nisbette mahdûd bir daire-i eşhâs dâhilinde tehaddüs etmiş olduğuna nisbî bir katiyetle hükmedebiliriz.

Umân

Umân- Amr b. Âs'ın Umân'a Memuriyeti[149] (Zilkâde)

§190. 8. sene-i hicriyye Zilkâdesinde Peygamber Amr b. Âs'ı bir mektup ile Ezdlerin hükümdarı Ceyfer b. Cülendâ ile biraderi Abbâd b. Cülendâ'ya gönderdi. Bunlar Medâin İran Hükümdarının vekilleri sıfatıyla Umân'da Ezd kabilelerini idare

149 Not-1 [VI/127] Umân dağlık bir havâlîdir. Cezîretü'l-Arab'ın müntehâ-yı şarkında Basra Körfezi'nin medhalini *{girişini}* darlaştırdığı noktada imtidâd eder *{uzanır}*. Yüksek dağları yağmur mevsiminde birçok yağmur suyu akıtmak gibi bir fâide temin ederler. Bundan dolayı dâhildeki vadilerde dâima su ve nebâtât mebzûldür *{boldur}*. Yâkût (üçüncü cild, 717, satır 17) vaktiyle bu havâlînin pek meskûn köylerle, hurma ağaçları ve mezrû' *{ekili}* tarlalarla zengin olduğunu söylüyor. Umân dâima Arabistan'ın az marûf, pek az ziyaret edilmiş bir parçası olarak kalmıştır. Bugün bile Arabistan'ın adeta keşif ve seyahat edilmemiş bir yeridir. Fiiliyatta, sahiller istisna edilirse, memleketin dâhilindeki teşekkülât-ı arz *{yeryüzü şekilleri}* hakkında hiç bir vukufumuz yoktur. Bunun sebeblerinden biri, ihtimal ki hiçbir adamın geçemediği bir çöl ile kısmen muhât bir mevkide bulunmaktan başka ahalisinin müstakil ve müvesvis *{vesveseli}* bir tabiata mâlik olmalarıdır. Bunlar hiç [VI/128] kimsenin hatta halifelerin bile taht-ı hükmüne girmemişlerdir. Memleketin dâhili dâima müstakil kalmıştır. Onların bu asi, demokratik, hüküm ve nüfuz altında yaşamaya gayr-ı mütehammil tabiatları Umân'da İslamiyet'in en kadîm, en müthiş ve hunrîz *{kan dökücü}* mezâhib-idâllesinden *{yoldan çıkmış mezheplerinden}* biri yani İbâdiyyelerin Hâricî mezhebi teessüs etmiş olmasıyla da sâbittir. İleride bunlardan pek çok bahsedeceğiz. Umân'ın sıcak iklimi o kadar müthiştir ki o zamanlarda ve o halk arasında darb-ı mesel hükmüne geçmişti (Yâkût, üçüncü cild, 717, satır 17).

ediyorlardı. Muhammed, sefîrine mühürlü mektup verdi. Bunu bizzat o iki hükümdara tevdî' edecekti. Mektup kendilerini İslamiyet'e davet için yazılmıştı. Umân'ın asıl hükümdarı Ceyfer idi. Fakat biraderi Abbâd ahlâk ve tabiatının hilm ve mülâyemeti ile meşhûrdu. Amr b. Âs ibtidâ ona müacaat etti. Çünkü iki kardeşin en zekisi ve en mûnisi o idi. Amr, hâiz olduğu vazifenin mahiyetini izâh ettikten sonra Abbâd'dan, Peygamber'in mektubunu resmen tevdî' etmek üzere Ceyfer ile bir mülâkât zamanı kararlaştırmasını istedi. Abbâd bu fırsatı ihzâr edeceğini vadetti. Filhakika, birkaç gün intizardan sonra mülâkât gününü kendisine bildirdi. Amr, resmî bir sûrette iki hükümdarın huzuruna
[VI/126] çıktı ve mektubu Ceyfer'e verdi. Çünkü herşey onun kararıyla olurdu. Ceyfer mührü bozdu, mektubu okudu, biraderi Abbâd'a verdi. Amr, mektup muhteviyâtının Abbâd üzerinde, Ceyfer'e nisbetle daha derin bir tesir yaptığını fark etti. Bunun üzerine Ceyfer, Amr b. el-Âs'a ertesi gün cevab vereceğini bildirdi. Amr çekildi. Ertesi gün Amr hükümdarların huzuruna gittiği vakit Ceyfer söz alarak elindeki hüküm ve nüfuzu başka birine terk edecek olursa kendisini Arabların en adisi ve alçağı addeceğini söyledi. Amr, o halde ferdâsı *{ertesi}* günü derhal avdetle Medine'ye red manasını tazammun *{içinde bulunduran}* eden bu cevabı götüreceğini bildirdi. Ceyfer, ihtimal ki müzâkerâta girişmek ve vaziyeti düzeltmek ümidine kapılmıştı. Fakat Amr'ın sözünün ciddi olduğunu, hakîkaten avdete hazırlandığını görünce Muhammed'e hakaret etmiş olmak korkusuyla kararından caydı; Peygamber'in sefîrini huzuruna çağırttı. İslamiyet'i kabûl ettiğini ve Peygamber'in hüküm ve nüfuz-u siyasiyyesini tanıdığını alenen tebliğ etti. Bundan dolayı Amr b. Âs, Umân'da kaldı. Abbâd da Müslüman olduğu için, iki hükümdarın muvaffakiyetle zenginlerden sadaka vergisi aldı ve topladığı vâridâtı vilayetin fakirlerine ve muhtacînine dağıttı. Amr, Peygamber'in haber-i vefâtını alıncaya kadar Umân'da kaldı.[150]

150 Taberî, birinci cild, 1600-1601; 1686; Sa'd, §8; Yakûbî, ikinci cild, 85; Sprenger, üçüncü cild, [VI/127] 382 ve müte'âkib sahifeler, Abbâd yerine hataen İyâz diyor; Esîr, ikinci cild, 177, satır 5; 208, satır 19 ve müte'âkib satırlar, iki hükümdara Cülendâ'nın oğulları diyor; onun ri-

§191. Belâzurî'nin rivâyeti biraz farklıdır. Fakat onu mufassalen *{izahlı olarak}* zikretmek münâsib olur. Çünkü yukarıdaki rivâyeti tashîh ve ikmâl ediyor. Umân vilayeti o zaman müteaddid *{birçok}* kabilelerle meskûndu. Bunların kısm-ı azamı Ezdler sülalesine mensûbdular. Mamafih bâdiyelerde ikâmet eden başka sülaleler de vardı. Bu kabilelere Muhammed iki sefîr gönderdi: Amr b. el-Âs es-Sehmî ile Ebû Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî. Bu son sefîrin asıl ismi sûret-i katiyyede malûm değildir. Bu babda muhtelif rivâyetler mevcûttur. Kelbî'ye [vefâtı: 146] nazaran ismi Kays b. Seken b. Zeyd b. Harâm idi. Başkalarına nazaran Amr b. Ahtâb idi ve Urve b. Sâbit b. Amr b. Ahtâb'ın büyükbabası bulunuyordu. Kendisine Sâbit b. Zeyd diyenler de vardır. İki sefîrden birincisi, Amr b. Âs, Cülendâ'nın oğullarıı iki hükümdar, Abbâd ve Ceyfer ile müzâkere edecek, onlara Peygamber'in bir mektubunu verecekti. Bu mektupta Muhammed kendilerini İslamiyet'e davet ediyordu. Muhammed'in teklifâtı mümânaata *{engellemeye}* marûz kalmazsa Amr, emir vazifesini deruhde edecekti. Zeyd ise nâzil olan âyât-ı Kur'aniyyeyi daha Muhammed'in hayatında toplayanlardan biri (Cemu'l-Kur'an) olmak ve bundan dolayı ahkâm-ı diniyyeye pek vâkıf bulunmak itibarıyla namazlarda imâmet edecek, herkesi Müslüman yapacak, Kur'an'ı ve sünneti talim eyleyecekti. İki sefîr kolayca Umân'a vâsıl oldular. İki hükümdar Abd ile Ceyfer'i Basra Körfezi sahilinde Suhâr'da buldular, Peygamber'in mektubunu verdiler. İki hükümdar Muhammed'in teklifâtını kabul ile Müslüman oldular. Sonra Arabları toplayarak onlara İslamiyet'i teklif ettiler. İki sefîre gayet iyi muamelede bulundular. Amr b. Âs, Peygamber'in vefâtına kadar Umân'da kaldı. Ebû Zeyd ise, rivâyete nazaran Peygamber'in vefâtından evvel Medine'ye dönmüştür.[151] [VI/127] [VI/129]

vâyetince şehir ahalisi Mecûsî İranilerdi. Amr b. el-Âs bunlardan cizye tahsil etti. Arablar şehrin etrafındaki sahrada yaşıyorlardı. Mamafih, bir rivâyete göre Amr'ın memuriyetinin 7. sene-i hicriyyede vukû'a gelmiş olduğunu beyân ediyor. Diğer bir fıkrada, Esîr, ikinci cild, 268, satır 2-3, Amr'ın Umân'a i'zâmının Peygamber'in haccetü'l-vedâ'ından avdetinde, 10. sene-i hicriyyede vukû'a geldiği söylenmektedir.

151 Belâzurî, 76.

[VI/129] **Not:** Yine Belâzurî'nin diğer bir fıkrasında vakâyı', Halife Reşîd [vefâtı: 193] zamanında Umân'da hikâye edildiği şekilde kaydolunmuştur. Umân'da câr î olan kanaate göre Muhammed, 6. sene-i hicriyyede Ebû Zeyd el-Ensârî'yi iki Ezdî hükümdarına hitaben bernâme ile Umân'a göndermiş, iki sene sonrada, 8. sene-i hicriyyede, Amr b. el-Âs ihtidâsından biraz sonra Umân'a i'zâm eylemiştir.[152]

§192. Yukarıdaki hadislerin, ehemmiyetsiz bazı tafsilatın-
[VI/130] dan sarf u nazarla bir takım vakâyı-'ı tarihiyyeyi ihtivâ etmekte olduklarında hiç şübhe yoktur. Hikâyenin esası doğrudur. Yalnız renklerde bazı tashîhât yapmak mecbûriyetindeyiz. Amr b. el-Âs'ın Âs'ın Umân'a i'zâmı Muhammed tarafından Cülendâ ailesinin iki reisi tarafından vukû' bulan gizli bir taleb üzerine karar-gîr olmak iktizâ eder *{gerekir}.* Malûm olduğu üzere Amr, zamanının en kurnaz adamlarından biri diye marûf idi. Uzak bir memlekette, Müslüman sefîrine yapılacak bir sû-i muamelenin cezasını vermek kâbil olmayacak bir yerde böyle nazik bir vazifeye Amr'ın gönderilmiş olması bu sûretle kâbil-i izâhtır. Hadislerin muhteviyâtından anlaşıldığına göre Umân'da hükümdar olan iki kardeş, kuvvetli bir halk fırkasına karşı sağlam bir müzâheret temin etmek isteyerek, muâvenet *{yardım}* talebi için Muhammed'e müracaat etmişlerdir. Teşebbüsün ibtidâ Muhammed'ten gelmeyip Umân Hükümdarlarından geldiği Bahreyn hakkında dermeyan edilen aynı esbabaan dolayı âşikâr bulunuyor. Filhakika Medine'den gayet uzakta, Arabistan'ın bir köşesinde kâin *{mevcûd}* Umân ülkesine gitmeden evvel, daha Arabistan'ın İslamiyet'e celb ve taht-ı itaate idhâl edilecek birçok yeri varken, o kadar uzak ve tamamen ayrı bir vaziyyette bulunan bir ülkeyi İslamiyet'e celb etmek teşebbüsü akıl erecek birşey değildir. İki Cülendâ hükümdarının Medine'de Peygamber'e müracaat ederken Muhammed'in kendisinden müzâheret isteyenlere
[VI/131] karşı vaz'ettiği şerâitten bî-haber bulunmaları muhtemeldir. Muhammed, nüfuz ve itibarını tevsî' edebilmekten *{genişlete-*

152 Belâzurî, 77, satır 12.

bilmekten} memnun olduğu, böyle kendi kendiliğinden vukû' bulan müracaatları reddetmemek istediği cihetle Peygamber'in muâvenetine ne gibi şerâit dairesinde intizâr edebileceğini, yani Müslüman olmak lazım geleceğini izâh ederek bu şartları kabul ettirmek vazifesini kurnaz Amr b. el-Âs'a tevdî etti. Bu şerâit müteaddid müşkilâta sebeb oldu. Fakat nihayet kabul edildi. Çünkü görünüşe nazaran, iki Umân hükümdarının mevkisi pek mütezelzil *{sarsılmış}* idi. Peygamber ile aralarında mün'akid *{kararlaştırılmış}* olan itilâf *{anlaşma}* pek az bir fâide verdi. Çünkü hânedân aleyhindeki halk hareketi Umân'da gittikçe kuvvet buldu ve az vakit içinde her şeyi alt üst etti. Muhammed vefât ettiği sıralarda halkın hareketi iki hükümdara karşı umûmî bir isyan şeklini aldı. Menşei muzlim, meçhul bir Arab harekete rehber oluyordu. Muhaddisînin buna bir takım âmâl-i nübüvvetperverâne isnâd etmeleri ihtimal ki pek doğru değildir.[153] Fırtına koptuğu zaman iki Cülendâ Hükümdarı'nın kolayca herşeyi kaybederek bin zahmetle firar etmeleri ve ancak bu sûretle kendilerini kurtarabilmeleri ve Müslüman ordusunun muâvenetini istemeleri Umân'da vukû'u iddia edilen ihtidâ keyfiyetinin gayet ehemmiyetsiz bir daireye inhisar ettiği hakkında insana bir [VI/132] kanaat verir. Bu, ihtidâdan ziyâde Peygamber tarafından oraya İslamiyet'i idhâl ve fikirlerinin muzafferiyetini temin için kabileler arasında şikâk *{nifak}* vücûda getirmek ümidiyle yapılan siyasî entrikalardır. Filhakika Medine'ye Umân'dan vergi gönderilmesine dair hiçbir kayıt yoktur. Umân'da tahsil olunan rüsûm *{vergi}*, muhaddisînin kavlince mahalinde kalmak icâb eder. Peygamber'in vefâtına kadar Amr b. el-Âs'ın orada ikâmeti ve Peygamber ölür ölmez hemen avdeti, Amr b. el-Âs'ın orada bir Müslüman cemaati nezdinde Peygamber'in mümessili olmaktan ziyade entrikacı bir sefîr vaziyetinde bulunduğunu gösteriyor.

Filhakika, Muhammed vefât edince Amr'ın vazifesi bitiyordu. Artık yapacak bir şey kalmadığı için Medine'ye dönmüştü.

153 Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1977-1980.

Başka türlü olsaydı, Amr, isyan çıkmadan Umân'ı terk etmiş olduğu için azîmeti ve vazîfe-i memuriyetini terk etmek manasını tazammun ederdi. Diğer taraftan şâyân-ı dikkattir ki, Belâzurî'nin bahsettiği Ebû Zeyd (§ 191) o havâlîdeki Arabları İslamiyet'e celb ve kendilerine talim-i din vazifesiyle mükellef olmak icâb ettiği halde Medine'ye Amr b. el-Âs'tan evvel avdet etmiştir. Demek oluyor ki Umân'da yapacak pek az iş bulmuştur. Umân'ı fetih için Müslüman ordusu oraya gittiği zaman, İslamiyet'e müsait olan fırkanın İslamiyet aleyhtarlarıyla müsel-
[VI/133] lah *{silahlı}* bir münazaaya *{çatışmaya}* kıyâm etmeyi göze bile alamayacak kadar zayıf bulunduğunu haber aluyoruz. Bundan dolayı Umân vilayeti hakkındada şu hükmü veriyoruz ki İslamiyet'in burada intişârı iddiası gayet hafif bir nisbete ircâ' edilmelidir. Muhaddisînin gurur ve nahvetleri *{böbürlenmeleri}* ve hiss-i takvâ-perverâneleri yüzünden yapılmış türlü türlü tezyînattan ârî bırakılmalıdır. İleride bahsi geçen Ezdî Umânların ihtidâsı (§10. sene-i hicriyye §5), muhteviyatı hiç de mevsûk olmayan bir hadise istinâd eder. Olsa olsa bu hadis ancak münferid bazı kimselerin ihtidâsından bâhis olabilir.

[VI/133] **Not:** Sprenger,[154] hadisi harfi harfine kabul ederek birtakım müşkilâta düşer, bunların içinden nasıl çıkacağını bilemez. Peygamber'in tercüme-i hâline dair yazdığı meşhûr eserin üçüncü cildinde Sprenger (ihtimal ki eserini çabuk bitirmek arzusuyla), bir fikr-i tenkid noksanı îrâz eder, hoş ve mütemâdî bir hikâye yazabilmekten başka birşey düşünmemiş gibi görünür. Tercüme-i hâlin ilk iki cildi daha müdekkikâne *{inceden inceye tetkik ederek}*, mûşikâfâne *{kılı kırk yararak}* ve dâhiyânedir.

Muhammed'in Melîke ile İzdivâcı

§193. O sene, Mekke'nin Fethi'nden sonra Peygamber Melike bint Davûd el-Leysiyye ile izdivac etti. Bunun üzerine Peygamber'in diğer zevcelerinden biri, ihtimal ki pek genç, güzel, taravet-nâk *{taze, körpe}* olan yeni rakîbeyi kıskandığından,
[VI/134] kendisine gidip dedi ki: "Babanı öldüren bir adam ile evlenme-

154 3. cilt, 381 not.

ye utanmıyor musun?" Filhakika Melike'nin babası Mekke Fethi'ndeki müsâdemelerde *{çarpışmalarda}* ölmüştü. Bu muâheze genç kıza o kadar tesir etti ki Peygamber'e el sürdürmek istemedi. Bunun üzerine Peygamber kendisinden ayrıldı.[155]

§194. (§ 176. fıkraya bakınız) Bu izdivac hakkında Taberî, Vâkıdî'den naklen[156] başka bir rivâyet kaydeder. Peygamber Ci'râne'den Medine'ye avdetinde Fâtıma bint ed-Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbiyye ile evlendi. Fâtıma, Peygamber tarafından böyle intihâb edildiğini görünce dünya nimetlerini tercîh etti ve Peygamber'in teklifini reddettiğini bildirdi. Bundan dolayı Peygamber kendisini tatlîk etti *{boşadı}*. Bu Zilkâde'de vukû'a geliyordu.[157] (Binaenaleyh ağleb *{genel}* ihtimale göre Medine'ye avdetten sonra değil, evveldi).

Not: Taberî, *Kilâbiyye* ile karıştırıyor. Sa'd[158] ise bu kadını [VI/135] Melîke'den sarahaten tefrîk eder. Binaenaleyh, muhaddisînin hataları veya karıştırmaları dolayısıyla bir vakanın iki vaka gibi görünmesi ve yukarıdaki fıkradaki Melîke ile § 176. fıkradaki Kilâbiyye'nin aynı kadın olması ihtimal dâhilindedir. Bâ-husus talâk hakkındaki tafsilat da birbirine benziyor.

Senevî Hac

§195. Zilhicce ayında ber-mutâd büyük hac vukû'a geldi. Peygamber, şehrin zabtına ve bütün (?) esnâmın tahrîb edilmiş olmasına rağmen bu haccın müşrikler tarafından kadîm müşriklik âdâtı dairesinde ifâ edilmesine müsaade gösterdi. Onun için Müslümanlarla müşrikler aynı zamanda şenliklere iştirâk ettiler. Müslümanlar Attâb'ın idaresi altındaydılar. Mekke Fethi'nden sonra hac merasimini ifâ eden ilk Müslüman odur. Bu

155 Taberî, birinci cild, 1647; Sa'd, sekizinci cild, 106, buna bint Ka'b der ve bir hadis zikreder ki bu hadise göre izdivac 8. sene-i hicriyye Ramazân'ında vukû'a gelmiştir; Esîr, ikinci cild, 198; Hamîs, ikinci cild, 130, Melike'ye "Kindiye" diyorlar.

156 Birinci cild, 1676, satır 6.

157 Taberî, birinci cild, 1686; Sa'd, sekizinci cild, 158, satır 9-12, 159, satır 15 ve müte'âkib satırlar; Esîr, ikinci cild, 208, daha fazla izâhat vermeden Taberî'nin rivâyetini takib eder.

158 Sekizinci cild, 100, satır 24 ve müte'âkib.

vazifeyi Mekke valisi olmak münasebetiyle mi yoksa Peygamber'in husûsî bir mezuniyeti üzerine mi ifâ ettiği malûm değildir. Şerâit değişmiş olmak, aynı bir mabed etrafında iki hasım din ahz-ı mevki' etmekle beraber bu senevî *{senelik}* büyük hac merasimi bilâ-hâdise *{olaysız}* cereyan etti. Vâkıdî'ye itimâd etmek icâb ederse, Muhammed bu münasebetle, valisi vasıtasıyla, hukuk-u ticârete ait dört ahkâm vaz' etti. Yani âtîdeki dört muameleyi gayr-ı meşrû' ilan eyledi:

[VI/136] (1) Mukâvelâta muhtelif iki şart koymak (yani birbirini nakz eden ve bundan dolayı bâis-i ihtilaf olabilen şerâit dercetmek); (2) Malı teslim etmeden bedelini ber-vech-i peşin vermek; (3) Hakkı olmadığı bir şeyi satmak; (4) Mâlik olmadığı bir şeyden istifade çaresi aramak.[159]

İbrahim

Muhammed'in Oğlu İbrahim'in Tevellüdü

§196. O sene, Kıbtî cariyesi Mâriye, Zilhicce ayında bir erkek evlad doğurdu. Muhammed buna İbrahim ismini verdi. Peygamber çocuğu irzâ *{emzirme}* edilmek üzere Berâ b. Evs b. Hâlid b. Ca'd en-Neccârî'nin zevcesi Ümmü Bürde bint Münzir b. Zeyd b. Lebîd b. Hıdâş en-Neccâriyye'ye gönderdi. Vaz-ı haml *{doğum}* esnasında da Mâriye'ye Peygamber'in âzâdlısı Selmâ yardım etti. Selmâ, çocuk doğar doğmaz hemen kocası Ebû Râfi'e koşarak ona müjde verdi. Ebû Râfi' derhal Peygamber'e giderek çocuğun tevellüdünü müjdeledi. Peygamber'den bir esir, memlûk *{köle}*, bahşiş aldı. Peygamber meserretini iz-
[VI/137] hâr etmek ve getirdiği müjdeden dolayı kendisin/e teşekkür eylemek istemişti. Muhammed'in sair zevceleri Mâriye'nin bir erkek çocuk doğurduğunu duyunca son derece hiddetlendiler. Onların erkek evlatları olmamıştı.[160]

159 Hişâm, 887; Vâkıdî Wellhausen, 380-381, not 3.
Not-1 [VI/136] Bundan anlıyoruz ki, senevî hac Cahiliye devrindeki gibi kalmıştır. Yani yalnız dînî maksatla vukû'a gelen bir ictima' değil aynı zamanda büyük bir senevî panayırdır.

160 Taberî, birinci cild, 1688; Sa'd, sekizinci cild, 153, satır 16; Hacer, birinci cild, 186, numara 394, Esîr, ikinci cild, 208-209; Ebu'l-Fidâ, birinci

Kabilelerin Heyet-i Sefâretleri

§197. Bu senenin son günlerinde, Mekke'den avdetten sonra arz-ı tazîm etmek ve Peygamber ile müzâkerâta girişmek üzere Arab kabilelerinden heyet-i sefâretler gelmeye başladı.[161]

Sevde'yi Tatlîk *{Boşama}*

§198. Peygamber o sene zevcesi Sevde'yi boşadı. Fakat birkaç gün sonra, Muhammed Âişe'nin ikâmetgâhına giderken Sevde kendisini sokakta tuttu, tekrar almasını ricâ etti: "Benimle yatmanı istemiyorum. Nöbetimi Âişe'ye bırakıyorum. Fakat mahşer günü senin zevcen olarak dirilmek isterim." Muhammed bu şart ile Sevde'yi haremleri arasında kabul etmeye razı oldu.[162]

Benî Sudâ'ların İhtidâsı [VI/138]

§199. (Vâkıdî) Mekke Fethi'nden sonra Peygamber 8. sene-i hicriyyede Medine'ye avdet eder etmez, muvaffakiyetin verdiği bir cesaretle, şimâli Yemen'de Sa'd Uşeyrelerin (Mezhic) bir şa'bı *{kolu}* bulunan Benî Sudâ'lara karşı bir heyet-i seferiyye hazırlamaya başladı. Bu maksatla, Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin kumandası altında yedi yüz kişiyi cem etti. Bu kuvvet Medine kurbunda, Vadi-yi Kanât'ta toplanmakta oldukları sırada tesadüfen oradan Ziyâd b. Hâris es-Sudâî nâmında bir Sudâî geçti. Heyet-i seferiyyenin sebep ve maksadından haberdâr olunca alelacele Peygamber'in nezdine gitti, bunu tehir etmesini heyet-i sefâretin muvâsaletini beklemesini ricâ etti. Kabilenin ihtidâsını haber vermek üzere Medine'ye bir heyet-i sefâret gelmek üzere olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Muhammed seferi tehir etti. Ziyâd b. Hâris alelacele kabilesi nezdine avdetle on beş kişilik bir heyet-i sefâret teşkîl eyledi ve onlarla tekrar Peygamber'in huzuruna gelerek bütün (?) kabilenin arz-ı inkıyâd ettiğini bildirdi. Bu sûretle

cild, 168; Hamîs, ikinci cild, 130-131; İbrahim'in vefâtı hakkında 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §1.

161 Hamîs, ikinci cild, 131.

162 Sa'd, sekizinci cild, 38, satır 5 ve müte'âkib satırlar; Hamîs, ikinci cild, 130.

kabile arasında İslamiyet intişâr etti. İki sene sonra, Hacce-
[VI/139] tü'l-Vedâ'da Mekke'de Sudâ' kabilesinden yüz kişi merasime iştirâk etmek üzere hazır bulunuyorlardı.[163]

Benî Sa'lebelerin İhtidâsı (Gatafân)

§200 Sekizinci sene-i hicriyye henüz nihayet bulmadan, Peygamber'in Ci'râne'den avdetinde Medine'ye Gatafânların bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Sa'lebe b. Sa'd b. Zibyânların dört sefîri vâsıl oldu. Bunlar kabilelerinin bir kısmının (men halfena min kavmina) ihtidâlarını ve inkıyâdlarını tebliğ ettiler. Sefîrler Medine'de birkaç gün kaldılar. Huneyn azîmetlerinde Peygamber bunların her birine ber-mu'tâd beş uvak (ukiyye) gümüş verilmesini emretti.[164]

Peygamber'in Kerîmesi Zeyneb'in Vefâtı

§201. Vâkıdî'nin rivâyetine nazaran o sene Peygamber'in
[VI/140] (birinci zevcesi Hatice'den) kerîmesi Ebu'l-Âs b. Rebî'nin zevcesi Zeyneb'in vefât ettiği zannolunuyor.[165]

Sair menbalar Zeyneb'in vefâtını 7. sene-i hicriyyede, Peygamber'in Medine'ye muvâsaletinden yedi sene iki ay sonra vukû'a gelmiş gibi gösteriyorlar.[166]

163 Sa'd, 54-55, § 107; Hamîs, ikinci cild, 130; Sprenger, üçüncü cild, 336-337.

Not-1 [VI/139] Bahsi geçen ihtidânın kısmen vukû'a gelmiş olduğu görülüyor. Filhakika, 10. sene-i hicriyye nihayetinde Sudâ'ların mensûb bulundukları Mezhicler müşrik sıfatıyla nümâyân *{aşikâr}* oluyorlar ve kâzib Peygamber Esved'in taraftarları arasında ahz-ı mevki' ediyorlar.

164 Sa'd, 33, § 82.

165 Taberî, birinci cild, 1597; Esîr, ikinci cild, 174.

166 Kuteybe, 69, satır 18; Hamîs'e bakınız, ikinci cild, 131, vefâtın 8. sene-i hicriyyenin ilk günlerinde vukû' bulduğunu söyler; Taberî, üçüncü cild, 2296, Peygamber'in kerîmelerinin en büyüğü olan Zeyneb'in pederine mülâkî olmak üzere Mekke'yi terk ettikten sonra Habbâr b. Esved'e ve diğer birine rast geldiğini söyler. Bunlardan biri geçerken Zeyneb'e o kadar şiddetle çarptı ki, onu bir taşın üstüne düşürdü (deveden mi?). Bu sukût *{düşüş}* tesiriyle Zeyneb çocuk düşürdü (eskatat). Bunun üzerine şiddetli bir kan geldi. Kimse dindiremedi. Zeyneb kan kaybetmekten terk-i hayat eyledi.

Sa'd, sekizinci cild, 22, satır 7, Zeyneb'in 8. sene-i hicriyyede vefât ettiğini (Vâkıdî'den naklen) söylüyor. § 81. fıkraya bakınız. Çocuk düşürmenin pek eski, ikinci sene-i hicriyyeye ait bi vaka olduğu anlaşılıyor.

Minber İnşâsı

(7. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 74)

§202. Bazılarına nazaran Peygamber o sene Medine Camii'ne Gâbe vadisinden alınmış İsl ağacından bir minber inşâ [VI/141] ettirdi. Mamafih, malûm olduğu üzere başkaları minber isti'mâlinin *{kullanımının}* 7. veya 9. sene-i hicriyyede vukû'a geldiğini iddia etmektedirler. Muhammed, minbere çıkmadan evvel müminlere îrâd-ı nutuk ettiği vakit yere kakılmış bir hurma kütüğünün üstüne çıkardı. Sonra bir kürsü yapmak fikri çıktı. Rivâyete nazaran minber Bâkûm yahut Bâkûl nâmında bir Rum tarafından inşâ edilmiştir. Hâlbuki bazıları bu Rumun, Kureyşîler zamanında Kâbe müceddeden *{yeni baştan}* tamir ve inşâ edildiği zaman Kâbe'nin çatısını yapan kimse olduğunu söylüyorlar.[167] Diğer bir rivâyete göre minberin, Abbâs'ın kölelerinden bir Arab yahut marangozluk eden Medineli bir köle tarafından inşâ edildiği fikrindedirler. Minber, üç basamaklı kaba bir kürsüden ibaretti. Üçüncü ve sonuncu basamak bir iskemle hizmetini görürdü, Peygamber buraya oturur, ayaklarını ikinci basamağa dayardı. Rivâyete göre, Peygamber vefât ettiği zaman Halife Ebû Bekir ikinci basamağa oturarak ayaklarını birinciye dayamış; sonra Ömer halife olunca en aşağı basamağa oturmuş, ayaklarını yere basmıştır.[168]

167 Medhale bakınız, § 167.

168 Hamîs, ikinci cild, 75. Not [VI/141] Rivâyet olunduğuna göre halife Osman altı sene Ömer'in misalini takib etmiş, sonra tebdîl-i fikr ederek en yüksek basamağa, [VI/142] Peygamber'in oturduğu yere çıkmış, öleceği güne kadar vaazlarını oradan îrâd etmiştir. Ali'nin halife olunca ne yaptığı hakkında birşey söylenmiyor. Muâviye daha yüksek yani altı basamaklı bir minber yaptırdı. Peygamber'in tarihi minberini Medine'den Şam'a naklettirmek istedi. Fakat 50. sene-i hicriyyede vukû'a gelen bir küsûf *{güneş tutulması}* üzerine bundan vazgeçti. Gerek Emevî gerek Abbâsî halifelerinden birçoğu bu kıymetdâr yâdigârı Medine'den naklettirmek fikrine düştülerse de sâhib-i salâhiyet zevât-ı muttakiyyenin *{takva sahibi kimselerin}* tavsiyesi üzerine sarf-u nazar ettiler. Hamîs, ikinci cild, 75-76.

Hâtim et-Tâî'nin Vefâtı

§203. Bütün Arabistan'da cömertliği ile marûf olan şâir Hâtim et-Tâî'nin vefâtını Ebu'l-Fidâ hataen bu sene vukû'a gelmiş gibi gösteriyor. Tam ismi Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd b. Haşrec idi. Benî Tay b. Ubâd kabilesine mensûbdu. Oğlu Seffâne sonra Peygamber'in nezdine gelerek pederinin sehâvet-i müsrifânesinden *{müsriflikteki aşırılığından}* dolayı düçar olduğu fakr u zarûretten tazallüm etti *{yakındı}*. Mamafih, daha ihtimal dairesinde görünen başka malûmâta nazaran Hâtim, Peygamber'in hicretinden değil tevellüdünden sekiz sene sonra vefât etmiştir.[169]

[VI/143] **Abdullah Ebî'l-Lahm**

§204. (§ 138. fıkraya bakınız) - Abdullah b. Abdilmâlik b. Abdillâh el-Gıfâr Ebi'l-Lahm el-Gıfârî, Peygamber'in meşhûr ashâbından, muktedir bir şairdir. Muhtelif hadisler nakletmiştir. Bunları sonra Müslim [vefâtı: 261], Tirmizî [vefâtı: 279], Nesâî [vefâtı: 303] toplamışlardır: Âzâdlısı Umeyr ile birlikte Huneyn Muharebesi'nde bulundu. Et yemek istemediğinden dolayı kendisine "Ebu'l-Lahm" lakabı verilmişti. Safrâ'da ikâmet ederdi. Bazılarına nazaran ismi Halef b. Abdilmâlik yahut Abdullah b. Abdillâh b. Mâlik yahut Huveyris b. Abdillâh b. Halef b. Mâlik yahut Abdullah b. Mâlik'ti. Cahiliye zamanında doğmuştur. Peygamber'in eski ashâbından biridir. Bazılarına göre sekizinci sene-i hicriyyede Huneyn Muharebesi'nde maktûl düşmüştür. Fakat bu malûmât pek muhakkak değildir.[170] Hadis nakletmişse Peygamber'in vefâtından sonra memur olmuş demektir. Yahut hadisler mevzûdur.

169 Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 168; aynı cildin *Asnotationes Historicae*'sinin 33-35 sayfalarında, 68. nota bakınız. Hâtim'e isnâd olunan bir şiirin metni ve tercümesi [VI/143] münderictir. Egânî'ye bakınız, on altıncı cild, 96-110.

170 Hacer, birinci cild, 17, numara 1; Esîr, Esed, üçüncü cild, 200.

IX. YIL [VI/145]

20 Nisan 630-8 Nisan 631 [VI/146]

9. Sene-i Hicriyye

1	Muharrem	20	Nisan	630	Cuma
30	Muharrem	19	Mayıs	630	Cumartesi
1	Safer	20	Mayıs	630	Pazar
29	Safer	17	Haziran	630	Pazar
1	Rebîülevvel	18	Haziran	630	Pazartesi
30	Rebîülevvel	17	Temmuz	630	Salı
1	Rebîülâhir	18	Temmuz	630	Çarşamba
29	Rebîülâhir	15	Ağustos	630	Çarşamba
1	Cemâziyelevvel	16	Ağustos	630	Perşembe
30	Cemâziyelevvel	4	Eylül	630	Cuma
1	Cemâziyelâhir	15	Eylül	630	Cumartesi
29	Cemâziyelâhir	13	Teşrînevvel	630	Cumartesi
1	Receb	14	Teşrînevvel	630	Pazar
30	Receb	12	Teşrînsânî	630	Pazartesi
1	Şa'bân	13	Teşrînsânî	630	Salı
29	Şa'bân	11	Kânûnievvel	630	Salı
1	Ramazân	12	Kânûnievvel	630	Çarşamba
21	Ramazân	1	Kânûnisâni	631	Salı
30	Ramazân	10	Kânûnisâni	631	Perşembe
1	Şevvâl	11	Kânûnisâni	631	Cuma
29	Şevvâl	8	Şubat	631	Cuma
1	Zilkâde	9	Şubat	631	Cumartesi
20	Zilkâde	28	Şubat	631	Perşembe
21	Zilkâde	1	Mart	631	Cuma
30	Zilkâde	10	Mart	631	Pazar
1	Zilhicce	11	Mart	631	Pazartesi
29	Zilhicce	8	Nisan	631	Pazartesi

[VI/147]

9. Sene-i Hicriyye

Vergi Toplama

Vergi Tahsili için Mümessiller İ'zâmı

§1. Yeni senenin Muharreminin birinci günü Peygamber bütün Müslümanların medyûn *{borçlu}* oldukları tekâlîfi *{vergileri}*[1] tahsil etmek üzere kabilelere mümessiller gönderdi. Bunlara hayr-hâhâne hareket etmeleri, verginin hoşa gitmeyen halinden dolayı bedevîleri kızdırmamaları, gayet hürmetkarâne davranmaları, öşür alırken iyi hayvanları seçmemeleri için emirler verdi. Büreyde b. Husayb (diğer bir rivâyete göre Ka'b b. Mâlik), Benî Eslemlere[2] ve Benî Gıfârlara;[3] Abbâd b. Bişr, Süleymlere[4] ve Müzeynelere (5. sene-i hicriyye, §16 ve 17); Râfi' b. Mekîs, Cüheynelere;[5] Amr b. el-Âs,[6]

1 Not-1 [VI/148] Bu cedvelin oldukça bir ehemmiyeti vardır. Çünkü sahîh ise (aşağıdaki nota bakınız) İslamiyet-i kabul etmiş ve vergi te'diyesi *{borcunu ödeme}* hususunda Muhammed ile mukâvele-i akd *{sözleşme}* eylemiş olan kabâilin kimler olduğunu gösterir. Mamafih ben bu cedvelin mevsûkiyeti hakkında şübheliyim. Geçen sene nihayetlerinde İslamiyet'i kabûl etmiş olan bütün kabilelerin yani Kureyşîlerin ve Hevâzinlerin müttefiklerinin isimlerinin unutulmuş olduğu görülüyor. Kezalik, Damreler (5. sene-i hicriyye, §84) Eşca'lar (5. sene-i hicriyye, §94) de noksandır. Cedvele Zübyânlar idhâl ediliyor ki bunların ihtidâları hakkında bir hadis bile mevcûd değildir. Çünkü Muhammed'in vefâtında henüz müşrik idiler. Bu listedeki isimlerden bazıları ancak 9. sene-i hicriyye esnasında ihtidâ etmiş olan kabilelere aittir. Fakat herhalde bu cedvel, Muhammed'in fiili nüfuz ve iktidarının Arabistan'da henüz pek azîm bir sahaya şâmil olmadığını gösterir. Muhammed Cezîretü'l-Arab'ın belki de ancak onda bir kısmı üzerinde hakîkî bir kudreti hâizdi. İslam hazinesine vergi veren kabileler arasında Arabistan'ın merkez, şark ve cenûb taraflarında sâkin hiçbir isim görülemediği gibi şimâl kabilelerinin isimlerine de hemen hemen hiç tesadüf edilmiyor. Buna rağmen, Peygamber'in etrafında toplanan zümre Arabistan'ın en kuvvetlisiydi.

2 6. sene-i hicriyye, §23.

3 5. sene-i hicriyye, §91.

4 8. sene-i hicriyye, §23 ve müte'âkib fıkralar.

5 5. sene-i hicriyye, §85 ve müte'âkib fıkralar.

6 Not-2 [VI/148] Geçen seneye ait ehâdîsden biliyoruz ki (sekizinci sene-i hicriyye, [VI/149] § 190) Amr b. el-Âs, Umân'dadır! - Bu listenin mevsûkiyetine ne kadar az itimâd edebileceğimizi bu da gösteriyor. Kabilelerin cedvelinin doğru olmaması muhtemel bulunduğu gibi tahsîldârlardan bazılarının isimlerinin de yanlış olması ihtimal dairesindedir, § 6. fıkraya bakınız.

Fezârelere; Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî, Kilâblara (9. sene-i hicriyye, §75); Büsr b. Süfyân el-Ka'bî[7] (diğer rivâyetlere göre Nu'aym b. Abdillâh en-Nehhâm el-Adevî) Ka'blara (Huzâa);[8] İbnü'l-Lütbiyye el-Ezdî, Zübyânlara (Gatafân), Sa'dîlerden [VI/148] biri de Sa'd Huzeymlere[9] gönderildi.[10]

Benî Temîmler Üzerine Sefer (Muharrem)

§2. Huzâaların bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Ka'blar nezdinde, Temîmlerin Benî Amr b. Cündeb denilen bir kümesi birleşmişlerdi. Bunlar Benî Sa'dlarla birlikte Mekke kurbunda Zatü'l-Eştât su havzasını isti'mâl ederlerdi. Peygamber'in mümessili Büsr b. Süfyân el-Ka'bî vergiyi tahsîle geldiği zaman Arabları bu havza etrafında yahut diğer bir rivâyete göre Mekke yolu üzerinde Usfân kurbunda buldu. Huzâalar öşür vermek üzere mevâşîyi topladılar. Fakat Temîmler, henüz İslamiyet'i kabûl etmemiş oldukları için silaha sarıldılar, Peygamber'in vergi tahsîldârı Büsr b. Süfyân el-Ka'bî üzerine yürüdüler, vergiyi tahsîl etmeden çekilmeye kendisini mecbûr eylediler. Bu hâdise neticesinde Temîmler ile Huzâalar arasında bir ihtilâf çıktı. Huzâalar, Temîmleri uzaklaşmaya [VI/150] mecbûr ettiler. Muhammed, bir mümessiline karşı vukû'a gelen bu tecâvüzü müsamaha ile geçiştiremedi. Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'ye Temîmleri takib ve te'dîb için emir verdi. Uyeyne, elli bedevî süvarisi ile Temîmleri Arc ve Sukyâ'nın öte tarafına, Süleymlerin arazisine kadar takib etti. Temîmler orada bir sahrada karargâh kurmuşlardı. Kabile erkeklerinin kısm-ı azamı mevâşî ile birlikte merada bulundukları için karargâh-

7 Aşağıda § 18. fıkraya bakınız.
8 8. sene-i hicriyye, § 20 ve müte'âkib fıkralar.
9 6. sene-i hicriyye, § 13. ve müte'âkib fıkralar.
10 Vâkıdî Wellhausen, 385; Taberî, birinci cild, 1722, sadakât vergisini tahsîl etmek üzere memurlar gönderildiğinden bahsederse de isim vermez.
Not-3 [VI/149] Taberî (birinci cild, 1722, satır 3), o sene Kur'an'ın (9/104) sadaka vergisinin tahsîlini âmir ayetinin nâzil olduğunu söylüyor. Bunun sebeb-i nüzûlü de Sa'lebe b. Hâtıb b. Ebî Hatıb el-Ensârî hâdisesi olmuştur. Sa'lebe, Mescid-i Dırâr'ın inşâsına iştirâk edenlerden biriydi (aşağıda §52. fıkraya bakınız; Hacer, birinci cild, 402, numara 923).

ta değildiler. Uyeyne derhal bir hücum yaparak on bir erkek, on birkadın, otuz çocuk esir aldı, bunları Medine'ye getirdi. Esirler Remle bint Hâris'in evinde (dâr) hapsedildiler.[11]

Benî Temîmler

§3. Nessabların nazariyyelerine göre Temîmler, Mûdar nesline mebsûbdurlar. Muhammed'ten evvelki zamanlarda Dicle ağızlarından, Basra Körfezi sahillerinden Mekke'nin şarkına
[VI/151] birkaç günlük mesafeye ve kendilerini Yemen'de Neccâr'dan ayıran Teymân havâlîsine kadar intişâr etmişlerdi. Mamafih Temîmlerin ortasında başka kabilelerde yaşıyorlardı. Çünkü Temîmlerin ülkesi gayet vasî'*{geniş}* idi. En şarkta bulunan Temîmlilerden bazıları köy ve kasabalarda otururlardı. Bir kısmı ise bedevî halde kalmışlar, İran Hükümdarlarından mevâşîlerini kurak mevsimde Dicle ağızlarında Seyl havâlîsinde otlatmak müsaadesini almışlardı. Vasatî Arabistan'da Nüfûd çölünün cenûb parçası onlarındı. Burada bu çöle Dehnâ nâmı verilirdi. Bu havâlî yüzünden sonra Benî Şeybânlarla aralarında mesele çıkmıştı.[12] Bu havâlînin en münbit bazı yerlerinde başka kabileler de otururlar ve ziraat ederlerdi. Temîmler meskûn-ı merâkiz *{merkez yerlerin}* etrafında bedevî bir hayat sürerler ve hayvan yetiştirme ile yaşarlardı. Temîmler, İran Hükümdarlarının Arab kuvvâ-yı muâvenelerinin en esaslı menba'ını teşkîl ederlerdi. Bir müddet İran Hükümdarları hesâbına gerek Hîre Hükümdarlarının emri altında gerek Bahreyn valisinin kumandası altında harb ettiler. Temîmlerin kısm-ı azamı müşrik idiler. Fakat Dicle ve Fırat kurbundaki köylerde sâkin olanlar arasında Hristiyanlar ve Mecûsîler de vardı. Hatta çölde bile bazılarını (Akra' b. Hâbis
[VI/152] gibi) görüyoruz ki ateşperest idiler. Aşağıdaki fıkrada kaydettiğimiz Zibrikân'ın şiirlerinde Temîmî kabileleri arasında Hristiyan kiliselerinin inşâsına imâlar vardır. Hîre taraflarına

11 Vâkıdî Wellhausen, 385-386; Sa'd, 30; §78, Büsr b. Süfyân yerine Bişr b. Süfyân diye kaydeder; Hişâm, 983, bunlara Temîmlerin bir şa'bı *{kolu}* Benî Anber der; Esîr, ikinci cild, 209; Hamîs, ikinci cild, 131; Halebî, üçüncü cild, 380; Hacer, ikinci cild, 1153.

12 Sa'd'a bakınız, 49, § 102.

doğru birçok Hristiyan bulunması, daha cenûbda Basra Körfezi sahillerinde ateşperestlerin çok olması muhtemeldir.[13]

Benî Temîmlerin Heyet-i Sefâreti

§4. Uyeyne b. Hısn'ın akını (§ 2. fıkra), Medine'ye bir Benî Temîm heyet-i sefâretinin vürûduna sebeb oldu. Bunlar üserâyı kurtarmaya ve Muhammed ile müzakereye girişmeye gelmişlerdi. Heyet on sefîrden terekküb ediyordu: **(1)** Utârid b. Hâcib b. Zürâre; **(2)** Zibrikân b. Bedir; **(3)** Kays b. Âsım, Benî Sa'dlardan; **(4)** Kays b. Hâris; **(5)** Nu'aym b. Sa'd; **(6)** Amr b. el-Ehtem; **(7)** Akra' b. Hâbis; **(8)** Rabâh b. Hâris b. Mecâşi' (İbn Sa'd'a nazaran: Rayyâh b. Hâris); **(9)** Hattât b. Yezîd[14] ve (garîbdir!) **(10)** Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe el-Fezârî.[15] Bir rivâyete göre Temîm heyet-i sefâreti seksen, doksan kişiden mürekkeb idi. Benî Temîm heyet-i sefâreti müteazzımâne *{büyüklük taslayarak}* davrandı. Peygamber'i öğle namazından evvel odasından çıkarmak için haykırıştılar, sabırsızlık alâimi *{işareti}* [VI/153] gösterdiler. Mahbus akrabalarını, kadınların gözyaşlarını görmekten galeyâna gelmişlerdi. Muhammed bu gürültülü nümâyişlerden hiç pervâ etmedi *{çekinmedi}*. Camide göründüğü vakit Temîmlerin acûlâne *{acele}* ısrarlarını mütebessimâne reddetti. Sanki Temîmler orada yoklarmış gibi kemâl-i sükûn ile namazı kıldı ve müminlere îrâd-ı mev'iza ettikten *{öğütlerde bulunduktan}* sonra hemen evine döndü, cami avlusuna girip sefîrleri kabul etmeden evvel iki rekât namaz daha kıldı. Nihayet, heyet-i sefâretten Utârid söz aldı. Hakîkî bir Arab ve müşrik üslubuyla, mutantan *{gösterişli}* sözlerle şark kabilelerinin (ehlü'l-meşrik) en necîbi, en müreffehi ve en galebeliği *{en üstün geleni}* olan Temîmlerin kudret ve satvetini *{güçlülüğünü}* meziyyât ve fezâilini medhetti. Muhammed'in emri üzerine Müslümanlardan Sâbit b. Kays, Temîmî'nin müfterihâne *{övgü dolu}* sözlerine mukabelede bulundu, Rasulullah'ın ve taraftarlarının sitâyişini zikretti. Bunun üzerine başka bir Temîmî, şair

13 Sprenger, üçüncü cild, 364, 365.
14 Taberî, birinci cild, 1711, satır 2 ve müştebih, 139, satır 3.
15 § 2. fıkraya bakınız.

Zibrikân ayağa kalktı. Temîmlerin medhine girişerek Müslümanları küçük düşürmek istedi. Ez-cümle dedi ki: "Biz en asil kabileyiz. Bu hususta başka hiçbir kabile bize erişemez. Bizim içimizde hükümdarlar bulunur, bizim memleketimizde kiliseler yapılır." Bu müteazzım *{büyüklük taslayan}* Temîmî'ye mukabele etmek üzere, şimdi Peygamber'in sevgili şairi Hassân b. Sâbit söz aldı. Muhâcirîn ile Ensârın sitayişlerini hâvî *{içeren}* uzun bir kasîde okudu. Bunu sûret-i mahsûsada kendisi için
[VI/154] ihzâr edilmiş bir kürsüden inşâd etmişti. Kadîm Arabistan'ın geçmiş kahramanlık devirlerini hatırlatan bu şâirâne ve edîbâne mübâreze neticesinde Temîmler müsabakayı kaybettiklerini itiraf ettiler ve bu itiraf üzerine, İbn İshâk'ın saf-dilâne itirafı vechile (demek ki dinî bir kanaat mevcûd olmaksızın!) Temîmler Müslüman oldular.[16] Muhammed kendilerine birçok hediye verdi. İbn Sa'd, buna ilaveten Muhammed'in üserâyı tahliye ettiğini, ihtidâ edenlerden her birine on iki buçuk ukiyye gümüş i'tâsı için Bilâl'e emir verdiğini ilave eyliyor. Karargâhta eşyaları muhafaza için kalmış genç Amr b. Ehtem'e Muhammed beş ukiyye gümüş verdirdi.[17]

§5. Taberî,[18] esir edilerek Medine'ye getirilen Temîm kadınları arasında şunların) bulunduğunu söylüyor: **(1)** Esmâ bint Mâlik; **(2)** Kâes bint Arî; **(3)** Necve bint Nehd; **(4)** Cemî'a bint Kays; **(5)** Amra bint Matar. Taberî, Temîm sefîrlerinin isimlerini başka türlü kaydediyor: Rebî'a b. Refî'; **(2)** Sebre b. Amr; **(3)** Ka'kâ' b. Ma'bed; **(4)** Verdân b. Muhriz; **(5)** Kays b. Âsım; **(6)** Mâlik b. Amr; **(7)** Akra' b. Hâbis; **(8)** Hanzala b.

16 Not-1 [VI/154] 11. sene-i hicriyyedeki isyan vakâyı'ı gösteriyor ki Temîmlerin ihtidâsı pek sathî olmuştur. Hatta denilebilir ki Temîmler arasında cidden ifâ edilen yegâne vazîfe-i İslamiyye sadaka vergisinin tesviyesine inhisar etmiştir. Bu böyle gayr-ı muntazam sûrette yapılıyordu. Filhakika, [VI/155] sair birçok kabile hakkında mevcûd husûsî bir muâhedenâmeden Temîmler münasebetiyle bahsedildiğini işitmiyoruz. 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §123.

17 Hişâm, 933-939; Vâkıdî Wellhausen, 386-387; Sa'd 30-31, §78; Egânî, dördüncü cild, 8, satır 5-10; satır 7; Sprenger, üçüncü cild, 365-369; Taberî, birinci cild, 1710-1717; Esîr, ikinci cild, 209, 219-221; Hamîs, ikinci cild, 131-132; Halebî, üçüncü cild, 380-384; Hacer, ikinci cild, 1153.

18 Birinci cild, 1762.

Dârim ; **(9)** Firas b. Hâbis. Taberî en meşhûrlardan Zibrikân b. Bedir'i unutuyor.

Benî Mustalikler

Benî Mustaliklerde Vergi Tahsîli Hâdisâtı

§6. Muhammed nâmına vergi tahsildârı Velîd b. Ukbe (Huzâaların bir şa'bı *{kolu}* olup Mekke civarında ikâmet eden), Benî Mustalikler nezdine gittiği zaman Arablar yirmi kişilik heyet ile kendisini istikbale çıktılar. Bu Arablar vergi tahsîli için gelen Peygamber'in bir mümessilini ilk defa olarak görüyorlardı. Bu ziyaretten pek memnun oldular (!). Mamafih Velîd kendilerinden korktu. Bir pusu kurduklarına zâhib oldu *{sanıya kapıldı}*. Alelacele Medine'ye dönerek vak'âyı hikâye [VI/156] etti. Arabların vergi tahsîlatında kendisine mümânaat ettiklerini, silah ile tehdîdâta kalktıklarını söyledi. Muhammed, bu itaatsizliklerinden dolayı Benî Mustalikleri te'dîb etmeyi düşündüğü sırada onların bir heyet-i murahhasası tam vaktinde yetişerek Velîd'in zâhib olduğu hatayı tashîh etti. Arabların vukû' bulan ricâsı üzerine Abbâd b. Bişr kendilerinin arazisine gidip vergiyi tahsîl etmeye memur oldu. Abbâd dürüst ve âdilâne hareket etti. Arablara İslamiyet'i ve ayât-ı Kur'aniyye'yi öğretti.[19] Abbâd, on günlük bir gaybûbetten *{göz önünde bulunmamadan}* sonra Medine'ye döndü.[20] Velîd b. Ukbe'nin korkusu, câhiliyyet zamanında yani İslamiyet'ten evvel Velîd ile Benî Mustalikler arasında husûmet mevcûd olmasından ileri gelmişti. Velîd, Arabların, şimdi kendisini öldürmek tasavvurunda bulunduklarına hükmetmişti. Bundan başka, rivâyet edildiğine göre, Peygamber derhal Mustaliklere karşı bir heyet-i seferiyye göndermiş, kumandasını Hâlid b. Velîd'e tevdî' ederek Arabların hakîkî emel ve hislerini anlamak vazi- [VI/157] fesini ona havâle eylemişti. Hâlid aldığı emirleri noktası nok-

19 Demek oluyor ki hepsi ihtidâ etmemişlerdi. 8. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §20-21.

20 Vâkıdî Wellhausen, 387; Hişâm, 730-731; Egânî, dördüncü cild, 185, satır 3-10; Hamîs, ikinci cild, 132, satır 20, Benî Mustaliklerin iyi bir Müslüman olduklarını, sadaka vergisini vaktinde te'diye ettiklerini, memleketlerinde muhtelif mescidler yaptıklarını söylüyor.

tasına icrâ etti. İyi birer Müslüman olan Arabların her günkü namazları muntazaman kıldıklarını gördü. Bundan dolayı Hâlid, Benî Mustaliklerin sefîrlerini icâb eden izâhâtı Peygamber'e bizzat itâ etmeleri *{vermeleri}* için Medine'ye getirdi.

Bâhileler

Bâhilelerin Heyet-i Sefâreti[21]

§7. Mekke'nin Fethi'nden sonra Mutarrif b. Kâhin el-Bâhilî, kabilesinin sefîri (vefd) sıfatıyla (Medine'ye) geldi. İslamiyet'i kabûl etti. Gerek kendisi gerek kabilesi için masûniyet (emân) temin etti. Bunun üzerine Peygamber kendisine âtîdeki vesikayı verdi:

"Muhammed Rasulullah'tan Mutarrif b. Kâhin el-Bâhilî'ye Bîşe'de ikâmet eden Bâhilelere. Karargâh bulunun ve develer durağı olan mahalde beyaz ulu toprağı kim ihyâ ederse (yani gayr-ı mezrû' *{ekilmeyen}* yerleri mezrû' *{ekili}* hale getirirse) orası kendisine aittir. Bâhileler, her otuz inek başına bir yetişmiş inek (fârid), her kırk koyun başına bir keçi, her elli deve başına bir koyun vermekle mükelleftirler. Vergi tahsildârı bunları ancak meralarda taleb edebilmek hakkına mâliktir. Bu
[VI/158] sûretle Bâhileler Allah'ın taht-ı emânında bulunacaklardır."[22]

21 Not-1 [VI/158] Benî Bâhileler şehirleri pek bozuk bedevîlerdi. Nerede ikâmet ettikleri pek malûm değildir. Fakat Basra'dan dört mil mesafede Hufeyr kuyusuna sahip oldukları marûf bulunduğu için, Fırat'ın aşağı taraflarında nehir boyunca İran Hükümdarlığına hem-hudûd havâlîde dolaşmaları muhtemeldir (Wüstenfeld, *Register*, 104) Mamafih, kısm-ı azamı Temîmlerin ve Hanîflerin cenûbunda, hâiz-i karâbet oldukları Mezhiclerle hem-hudûd olarak yaşıyorlardı. Bâhileler Sa'd b. Aşîrelerin (Mezhic) bir şa'bı *{kolu}* idiler, Yemânî kabilelerine mensûb bulunuyorlardı. Muhammed ile münasebetleri Temîmlerle Peygamber arasında tesis eden münâsebet münâsebât üzerine ibtidâr *{süratle başlama}* etmiş olması muhtemeldir. Peygamber'in her gün tezâyüd eden *{artan}* nüfuz ve satveti karşısında yalnız ve metrûk kalmak korkusu, bu kabileleri birbiri arkası sıra İslamiyet hareket-i câmi'asına atılmaya sevk eden bir sebeb teşkîl etmiştir. Medine'den neşredilen yeni fikirlerin Arab kavminin kesîf kitlesi arasına nasıl nüfuz ettiğini ve artık uzak kısımlara da yayılarak 11. sene-i hicriyye'nin azîm inkılâbını hazırladığını görmek pek şâyân-ı meraktır. Mamafih şâyân-ı dikkattir ki bu vesikada yalnız vergiden bahsolunuyor, hiç bir dinî ve ayinî mecbûriyetin bahsi geçmiyor!

22 Sa'd, 22-23, § 61; 39, § 93.

§8. Bâhileler kabilesinden Nehşel b. Mâlik el-Vâilî de, kabilesi nâmına sefâretle (Medine'ye) geldi, İslamiyet'i kabul etti, gerek kendisi gerek kabilesi için Peygamber'den âtîdeki vesikayı aldı:

"Bismikallahümme![23] Bu, Muhammed Rasulullah'ın Nehşel b. Mâlik'e ve Benî Vâillerden kendisiyle beraber olanlara (yani) İslamiyet'i kabûl ederek namaz kılanlara, fukara vergisini (zekât) te'diye edenlere, Allah'a ve Rasulüne itaat edenlere, ganâimin humsunu, sehmü'n-Nebî'yi *{Peygamber'in hissesini}* verenlere, ihtidâlarını şâhid ile ispat ederek müşriklerden uzak duranlara (demek ki bütün kabileye değil) kitâbîdir. Bunlar Allah'ın taht-ı emânetinde bulunmaktadırlar. Muhammed kendilerine karşı muamele-i şedîdede bulunmaktan vazgeçiyor (?). Bunlar öşür vermemek hakkına mâliktirler. (La yahşuru la ya'şuru)[24] Reisleri, âmilleri kendi aralarından intihâb edilecektir. Vesika Osman b. Affân tarafından yazılmıştır."[25] [VI/159]

23 Not-1 [VI/159] "Senin nâmına, ey Allah'ım!" Bu kadîm tabir pek şâyân-ı dikkattir. Çünkü Muhammed'in bi'setten sonrada bunu isti'mâl ettiğini görüyoruz (Hişâm'a bakınız, 474; Sa'd, 6, §10, 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 45, birinci madde).

24 Not-2 [VI/159] Bu şart pek hâiz-i ehemmiyet bir haber teşkîl eder. Demek bir zaman öyle Müslüman kabileler vardı ki öşür vermiyorlardı. Bu sonraki iddialara (2. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 12) yani İslamiyet'in beş şart-ı esâsîsinden biri zekât olduğu esâsı vaz' edildiği zamanki nokta-i nazara açıktan açığa mugâyirdir *{aykırıdır}*. Öşür, zekât gibi mezrû' araziye mevzû' bir vergidir (Hughes'e bakınız, 700). Zikrettiğimiz Arapça tabirin harfi harfine manası şudur: [VI/160] (Tahsildâr için) "Onların hayvanları bir araya toplanmayacak ve öşür alınmayacaktır." Görüyoruz ki bu vesikada Benî Vâiller ne mevâşî ne arazi için vergi vermiyorlardı (9. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız, §18, not 2). Bu, vesikanın başında söylenen şey ile bir tezât teşkîl eder. Mamafih, bidâyette vezâifin miktarı, sonradan İslamiyet'in ilk zamanlarına ait ahvâl ve şerâitin mahiyeti hakkındaki cehâlet yüzünden son cümlenin manası iyi anlaşılamadığı vakit, yapılmış bir ilave olmak ihtimali vardır. Bu muahhar zamanlarda, Peygamber'in zamana uymacılık yolunda ittihâz ettiği siyasetin hâtırası zihinlerden silinmişti. Peygamber, ahvâlin icâbatına göre usul ve kâidelerini değiştirirdi (12. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 78).

25 Sa'd, 23, § 61; 39, § 93; Sprenger, 3. cilt, 322.

Ka'b b. Züheyr'in İhtidâsı

§9. Tâif Seferi'nden sonra Muhammed Mekke'yi terk ile Medine'ye döndüğü zaman Büceyr b. Züheyr b. Ebî Sülmâ Rebîatü'l-Müzenî, kardeşi meşhûr şair Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ Rebî'a b. Riyâh el-Müzenî'ye mektup yazarak Mekke'de cereyan eden vakâyı'ı hikâye eyledi ve bilhassa, Muhammed'in mazide kendisiyle istihzâ etmiş olan şair ve muganniîleri *{şarkıcıları}* öldürttüğünü, şimdi henüz uzakta kalan yegâne Kureyşî şairlerinin İbnü'z-Ziba'râ ile Hubeyre b. Vehb olduklarını, Muhammed artık tecziyeden vazgeçmiş olduğu cihetle, içinden gelme bir ihtidâ ile vukû'a gelecek bir İslamiyet'e duhûl teklifine muvafık bir cevap vermesi muhtemel bulunduğunu bildirdi. Filhakika Ka'b b. Züheyr, vaktiyle kardeşini
[VI/161] İslamiyet'i kabûl ettiğinden dolayı tezyîf etmiş *{alaya almış}*, ecdâdının âyin ve ibadetini terk ettiğinden dolayı muâhezette bulunmuştu. Bir rivâyete nazaran Ka'b'ın bu şiirlerini Muhammed'e okumuşlardı. Muhammed de kızmış, şaire kim rast gelirse katletmesi için emir vermişti.[26] Muhammed'in ihrâz-ı galebe etmesi üzerine Ka'b b. Züheyr Mekke'den ve Peygamber'in taht-ı nüfuzunda bulunan yerlerden uzak durarak hayatını kurtarmaya çalışmıştı. Fakat kardeşinin mektubunu alınca ve affedileceğine, emân verileceğine dair kardeşinin şiirini okuyunca, günün birinde Muhammed'in taraftarlarından birinin kendisini öldürmesinden korkarak Peygamber'e teslim olmaya ve İslamiyet'i kabûl etmeye karar verdi. Arz-ı inkıyâddan başka bir çâre-i necât *{kurtuluş çaresi}* kalmadığını takdîr etti. Bunun üzerine Muhammed'in sitâyişini hâvî bir kasîde tertîb ederek gizlice Medine'ye geldi. Cüheyne kabilesinden bir dostunun evine gitti. Muhammed'in huzuruna nasıl çıkıp istihsâl-i affetmek icâb edeceğini onunla konuştu. Ka'b b. Züheyr yanında dostu olduğu halde ertesi günü cami kapısına gitti. Peygamber'in kim olduğunu anladıktan sonra oturduğu suffaya kadar ilerledi, elini tuttu, nâdim bir Müslüman olan Ka'b b. Züheyr'in affını ricâ etti. Ka'b'ı şahsen tanımayan

26 Hacer'e bakınız, 3 cilt, 593, satır 3.

Muhammed, bu ricâcının kim olduğunu bilmiyordu. Ka'b ne-
dâmet etmişse ve Müslüman olmuşsa affettiğini beyân etti. Bu [VI/162]
sözlerden müsterih olan Ka'b kendisini bildirdi: "Ya Rasulal-
lah, Ka'b benim!" dedi. Muhammed onu taht-ı himâyesine aldı.
Hazır bulunan bazı kimselerin kendisine tecâvüz etmelerine
meydan vermedi. Filhakika, Muhammed'in sitâyişine dair yaz-
dığı şiirde Ka'b, Muhâcirîn-i Mekke tarafından İslamiyet dava-
sına ifâ edilen hidemâtı *{hizmetler}* tasvîr ve medhetmişse de
Ensârdan istihfâfkârane *{küçümseyici}* bahsetmiş, onları kaçı-
şan küçük siyahlar diye tarif eylemişti. Ensâr, bu tezyîften pek
müteessir oldu. Hâzirûndan biri küstah ve müstehzî şâire bir
kılıç indirmek istiyordu. Muhammed müdahale ederek: "bı-
rak", dedi "Müslüman oldu ve nedâmet getirdi." Sonra Ka'b b.
Züheyr, Ensârı medh için bir şiir yazdı. Onları ecdâdın kahra-
manlıklarının vârisi, büyük adamların büyük vârisi diye tavsîf
etti. Çünkü iyi adamlardan iyi evlat yetişebilirdi.[27]

27 "Bânet Sü'âd" [Yazar bunu Not-1 olarak açıklayacaktır] nâmıyla yade-
dilen Peygamber hakkındaki meşhûr kasîdede mündericdir; Hacer,
birinci cild, 280-281, numara 587 ve üçüncü cild, 592-595, numara
1524, burada Muhammed'in Ka'b'a ez-cümle bir hırka, bürde vermiş
olduğu söyleniyor. Sonra Halife Muâviye bu bürdeyi Ka'b'ın oğlundan
satın aldı. Bütün Halifeler [VI/163] (Emevîler ve hatta Abbâsîler ?) bü-
yük bayram (fi'l-iyâd) günlerinde bunu giymeyi itiyâd edindiler; Egânî,
on beşinci cild, 147-151, Ka'b hakkında uzun bir fasıl yazar. İhtidası
149. sahifenin birinci satırında hikâye edilir. Fakat bunda bürdeden
bahis yoktur; Esîr, ikinci cild, 209-211, Peygamber'in bürdesini Halife
Muâviye'nin Ka'b b. Züheyr'in oğlundan yirmi bin dirheme satın aldığı
ve kendi zamanına kadar (600. sene-i hicriyye) halifelerin elinde kal-
dığını söylüyor; Hamîs, ikinci cild, 134; Ebü'l-Fidâ, birinci cild, 170,
Ka'b'ın meşhur Bürde'sinin bütün Emevî ve Abbâsî halifelerinin elinde
bulunduktan sonra Tatarların eline geçtiğini yazıyor. İmparator Hülâ-
gu, bunu birçok maşlahlarla *{bir çeşit elbise}* beraber yaktırdı, 656.
sene-i hicriyyede külünü Dicle'ye attırdı. 1258 tarih-i mîlâdîsinde. Le
Strange'e bakınız, *JRAS*, 980, sahife 299-300.
Not-1 [VI/163] İbn Hişâm tarafından aynen kaydedilen meşhur Bânet
Sü'âd kasidesi, Cemâleddin ibn Hişam'ın Sarf ve Nahv'e ait tahşiye-
leriyle birlikte en büyük müsteşriklerimizden Profesör Ignazio Guidi
tarafından Leipzig'de 1871-1874 tarihinde ayrıca tab' ettirilmiştir.
Doktor Gabrieli'nin el-Bürdetân nâmındaki eser-i kıymetdârı (Floran-
sa, 1901) da şâyân-ı tetkîktir. Burada, sahife 5-29, Ka'b'ın Bânet Sü'âd
kasidesi hakkında pek mükemmel mütâlaât mevcuttur.

[VI/164] **Tâif'te Urve b. Mes'ûd'un Katli**

§10. Tâif Muhâsarası esnasında iki Sakifî, Urve b. Mes'ûd ile Gaylân b. Seleme, yukarıda hikâye edildiği vecihle[28] muhâsara makinelerinin (arravât ve mancınık ve debâbât *{tanklar}*) tarz-ı isti'mâlini tedkîk etmek üzere çarşıda bulunuyorlardı. Tâif'e, Muhammed'in azîmetinden sonra avdet ettiler. Peygamber'in yeni bir hücumu korkusuyla, iki Sakifî derhal çarşıda bulundukları sırada inşâ ve isti'mâlini öğrendikleri makineleri şehrin müdafaasına tatbîk etmeye kıyâm eylediler. Mamafih o günlerde Urve, İslamiyet'i kabûl için içinde nâ-kâbil-i mukâvemet bir arzu duydu. Bunun üzerine birdenbire Tâif'i terk ile Medine'ye gitti. Orada bizzat Peygamber'in huzurunda Müslüman oldu. İtimâda pek şâyân bazı haberlere göre Urve, Peygamber'e Mekke'den avdetinde, daha Medine'ye vâsıl olmadan evvel yetişmiş ve binaenaleyh 8. sene-i hicriyye hitâm bulmadan evvel İslamiyet'i kabûl etmiştir. Urve çarçabuk İslamiyet'i öğrenince, müşrik vatandaşlarına yeni dini neşretmek üzere, Tâif'e dönmek arzusunu izhâr etti. Fakat Muhammed, Tâiflilerin bir fenalık yapacaklarını tahmin ederek yahut fena bir hareketlerinden korkarak onu bu tehlikeli tasarruftan iki
[VI/165] defa vazgeçirdi. Mamafih, Urve bir kere daha ısrar etti. Bunun üzerine Muhammed, ölümünü haber vermekle beraber azîmet müsaadesini esirgemedi. Urve Medine'den Tâif'e beş günde gitti. Şehre geceleyin vâsıl oldu. Doğruca kendi evine koştu. Sakîfler, Müslüman olduğunu bilmemekle beraber Urve'nin artık eski adam olmadığını derhal anladılar. Bilhassa, âdet olduğu vecihle, Rabbe (Ma'bûde Lât) mabedine gidip ma'bûdeyi ziyaret etmediğine, mabedin yanında memleketin kadîm âdeti vechile, başını eylemediğine dikkat ettiler. Mamafih bu kusurları mazûr gördüler, bunu uzun seyahatin yorgunluğuna verdiler. Müşrik dostları kendisini selamlamak ve haber almak üzere evine koştular. Urve'nin müşrik selamını reddettiğini, kendilerini din-i İslam'a davet ettiğini görünce hayretlere düştüler. Sakîfler kızdılar, bir Sâbî olduğunu[29] söyleyerek şiddetli

28 8. sene-i hicriyye, § 141.
29 Wellhausen'a bakınız, *Reste*, 242-236.

muâhezâtta bulundular. Birçok şetm ettiler. Vatandaşlarının hatt-ı hareketi hakkında müzâkerede bulunmak üzere çıktılar. Geceleyin hiç bir yeni vaka zuhûr etmedi. Fakat ertesi sabah Urve, evinin damına çıkarak kemâl-i cesaretle ezân okuyunca ve İslam âyini dairesinde ibadet edince gürültü koptu. Kim olduğu bilinmeyen biri Urve'ye bir ok attı. Ok bileğinin damarına isabet ederek mühlik *{öldürücü}* bir yara açtı. Akan kanı kim- [VI/166]
se durduramadı. Bazıları Urve'yi yaralayan adamın ahlâftan (yani Sakîflerin müttefikleri olan kabilelerden) Vehb b. Cerîr nâmında biri olduğunu söylüyorlardı. Urve de bunlara mensûb idi. Fakat daha emin diğer menbalar katilin, Benî Mâlikler kabilesinden Evs b. Avf olduğunu beyân etmektedirler. Bu son rivâyet, aradaki din farkına rağmen bütün ahlâfın derhal silaha sarılarak Urve'yi himâyeye ve intikamını almaya kalkışmış olmalarıyla sâbittir. İlk ortaya atılanlar Gaylân b. Seleme, Kinâne b. Abdiyâleyl, Hakem b. Amr b. Vehb idiler. Diğer taraftan Benî Mâliklerden bazıları da kabilelerinden olan katili müdafaaya koştular. Tâif içinde kanlı bir muharebe-i dâhiliyye başlamak üzereydi. Bunun üzerine hâlet-i nez'de *{can çekişme halinde}* bulunan Urve müdahale etti, ahlâfa silahlarını bırakmalarını ve ahz-ı intikamdan vazgeçmeleri için ricada bulundu. Din uğrunda bir şehîd olarak terk-i hayat etmeyi, gerek kendisi gerek kabilesi için şeref addettiğini söyledi.[30] Mamafih Tâif Muhâsarası esnasında terk-i hayat etmiş olan Müslümanların yanında hâb-ı ebedîye terk edilmesini ricâ etti. Bu arzusu yerine getirildi. Haber-i vefâtı Medine'ye vâsıl olunca Muhammed'in Urve'yi sahîb-i yâsin'e[31] benzettiği söyleniyor. O da kavmini hak dine idhâl etmeye teşebbüs ettiği zaman aynı sûretle öldürülmüştü. [VI/167]

30 Not-1 [VI/167] Urve b. Mes'ûd'un katli bir vaka-i tarihiyye gibi telakki edilebilir. Fakat vefât hakkındaki tafsîlâtı ve bilhassa hâlet-i nez'deki *{can çekişmede}* Urve'nin kendi yüzünden kabile arasında harb çıkmaması için ricâ etmesi keyfiyetini işin içinden çıkarmak lazımdır. Bu ricâda, kabileler arasındaki rekâbeti men'etmeye çalışan ve muhtelif Arab kabileleri arasındaki rekâbeti teşdîd ve teşcî' eden sarîh bir müşriklik ruhundan bilhassa nefret eyleyen Müslüman kelâmiyyûnunun tesirâtı pek bârizdir (Goldziher'e bakınız, *Muh. Stud*, birinci cild, 13, 18, 40, 53 ve müte'âkib sahifeler).

31 Kur'an'da zikri geçer, 37/130.

Maktûlün oğlu Ebû'l-Melîh b. Urve b. Mes'ûd, amcazâdesi Kârib b. Esved b. Mes'ud bu vak'a neticesinde Tâif'ten uzaklaştılar. Medine'ye gelince İslamiyet'i kabul eylediler. Allah'ın ve Resûlü'nün himâyesi altına girdiler. Dayıları Ebû Süfyân bir harbin maktulleri (hulefâsı) sıfatıyla Müslüman cemâatine dâhil oldular. Muğire b. Şûbe'nin nezdinde oturdular. 9. sene-i hicriyye'de Sakîflerin murahhasları *{delegeleri}* gelinceye kadar orada kaldılar.[32]

[VI/168] §11. Bu sırada Muhammed, Tâif'te Ebû'l Ebu'l-Müleyh ve Kârib b. Esved vasıtasıyla gizlice entrikalar yapmakta devam etti. Huneyn Muharebesi'nde Hevâzinlerin reisi Mâlik b. Urve, şayet Medine'ye gelir de Müslüman olursa (Huneyn'de elinden alınan) bütün emvâlinin iade edileceğini, fazla olarak yüz deve de ihsân vereceğini haber yolladı. Malûm olduğu üzere, başka menbalar (8. sene-i hicriyye, §172) bu ihtidâyı daha evvel vukû'a gelmiş gibi gösterirler. Herhalde Mâlik b. Avf, Sakîflerin mukâvemetini kırmak üzere arz-ı hizmet etmiş olduğu için, Muhammed bu teklifi kabul ile Mâlik b. Avf'ı, kabileden İslam'ı kabûl etmiş olanlar üzerinde kumandan tayin etti ve onu Sakîflere karşı harbe gönderdi. Mâlik, Tâif civarında otlayan hayvanatı iğtinâm ederek çok geçmeden Sakîfleri pek iz'âc *{rahatsız}* etti ve onlara çok zarar verdi.[33]

Benî Esed

Benî Esed b. Huzeymelerin Bir Kısmının İnkıyâdı *{Boyun Eğişi}* (Muharrem)

§12. (Vâkıdî) 9. sene-i hicriyyenin ilk günlerinde Benî Esed b. Huzeymelerden[34] on kişi Medine'ye geldiler ve Peygam-

32 Vâkıdî Wellhausen, 381; Sa'd, 43, § 98; Hişâm, 914-918; Taberî, birinci cild, 1687-1688. Taberî'nin diğer bir fıkrasından, birinci cild, 1689, satır 8, anlaşıldığına göre Urve b. Mes'ûd, Medine'ye Sakîflerin sefîri sıfatıyla gitmiştir. Sakîfler onun kabilesinin menâfi'ni temîn edecek yerde Müslüman olduğunu anlayınca yaptığını reddetmişler ve kendisini öldürmüşlerdir; Esîr, ikinci cild, 216; Hacer, ikinci cild, 1638.

33 Sa'd, 44, § 98.

34 Not-1 [VI/170] Esed b. Huzeymeler kalabalık ve cengâver bir kabile idiler. Arabistan'ın merkezinde, Medine ile Basra arasında vâsî' bir ülkede

ber'in huzuruna çıktılar.[35] Bu Esedîler arasında şunlar bulunuyordu:

(1) Hadramî b. Amr;[36] (2) Dırâr b. Ezver; (3) Vâbisa b. [VI/169] Ma'bed; (4) Katâde b. Kâîf, (5) Seleme b. Habeş; (6) Talha b. Huveylid (yahut Talha, Nebiyy-i kâzib); (7) Nekâde b. Abdillâh b. Ḫalef[37] ve sairleri ki bunların isimleri zikredilmiyor.

ikâmet ediyorlardı. Abslar, Gatafânlar, Dabbeler, Taylar ve Temîmler ile komşu idiler. Ancak bir kısımları İslamiyet'i kabûl etti. Muhammed'in vefâtından sonra Medine Hükümeti'ne karşı en şiddetli silaha sarılanlardan biri bunlardı. Onların "ihtidâları" müteżâyid bir süratle, merkezi Arabistan'da teâkub eden müteaddid ihtidâların bir neticesiydi. Hepsi Huneyn'de Hevâzinlerin uğradığı âkıbete düşmekten korkuyorlardı. Esedlerin sâkin oldukları ülkede bulunan dağların, kuyuların ve mevkilerin bir listesi Wüstenfeld'de vardır, *Register*, 86-87. [VI/171] Şâyân-ı dikkattir ki bu hâdisede, ihtidâdan bahsedilmediği gibi sefîrlerin bütün kabileyi mi yoksa yalnız kendi aile ve taraftarlarını mı temsil ettikleri söylenmiyor.

35 Not-2 [VI/171] Sprenger (üçüncü cild, 397), menbalarını göstermeksizin İbn Sa'd'ın zikrettiklerinden başka ve kalabalık bir Esed heyetinin Medine'ye geldiğini, kadın, çocuk, mevâşî neleri varsa hepsini beraber getirdiklerini söylüyor. İslamiyet'i kabûl ettikten sonra hergün Peygamber'in ikâmetgâhında isbât-ı vücûd etmek *{hazır bulunmak}*, sabah akşam yiyecek almak itiyâdını iktisâb ettiler. O kadar oburca yiyorlardı ki Medine'de me'kûlât bahâya *{değeri}* çıktı. Bundan başka meydanları o kadar telvîs ettiler ki *{kirlettiler}* kokuya tahammül kâbil olmuyordu. Bu rivâyet 11. sene-i hicriyyede ridde esnasında Esedlerin harekâtına karşı iyi Müslümanların ruhunda uyanan infiâl ve husûmetin sevkiyle kasten mübalağa edilmişe benzer.

36 Not-3 [VI/171] Hacer'de (birinci cild, 700-702, numara 1751) Hadramî'nin tercüme-i hâline ait kısımda bu Esedî'nin Medine'de ikâmeti esnasındaki ahvâline dair başka tafsîlât da görüyoruz. Fakat bunlar, pek şâyân-ı itimâd olmayan Ebû Hureyre'ye istinâden yazıldığı için pek emniyet edilemez. Peygamber, Hadramî için husûsî bir vesika (kitâb) yazdı ve Kur'an'ın bütün bir sûresini ona okutmaya uğraştı (Abese denilen 80. sûre). Hadramî, Peygamber'in bu itinâsına hüsn-ü mukabele etti. Metnin içine Allah'a dair başka lakırdılar karıştırdı: "Hâmile kadınlara karşı lütufkâr olan Allah" dedi ve metn-i münezzildeki iki kelimeyi unuttu. Bundan dolayı Muhammed kendisini muâhezeye mecbur oldu. Âyetlere ilave ve tadilât yapmamasını emretti (Hacer, birinci cild, 701, satır 8 ve müte'âkib satırlar). Bu rivâyette ileride Esedîlerin birçoğunun, Muhammed'e [VI/172] rakîb olarak zuhûr eden sahte Peygamberlere tâbi' olmalarından ve 11. sene-i hicriyyedeki büyük isyana faâl bir sûrette iştirâk etmelerinden tevellüd etmiştir.

37 Not-4 [VI/172] İbn Sa'd, İbnü'l-Kelbî'ye (ki ber-mu'tâd, Vâkıdî'ye nisbetle daha az mevsûktur ve havârik *{harikalar}* ile muhât şeylere pek

Hadramî söz aldı ve Peygamber'e tevcih-i hitâb ederek dedi ki: "Sen bizi çağırmaya kimseyi göndermeden biz sana geldik. Gecenin karanlığında, hiçbirşey görülmezken, kül renginde bir kıtlık senesinde geldik." Bu tantanalı sözlerle Esedîler âdeta ihtidâ-yı ihtiyârîlerinden dolayı iftihâr ediyorlar, Muhammed'e sanki bir hizmette bulunmuş gibi davranıyorlardı. Bu münasebetle bazı ayetler nâzil olmuştur (49/14-17). Bunlarda deniliyor ki: "Onlar ihtidâlarını bildirerek sana tahmîl-i minnet edecekler. Cevap ver: İslamiyet'i kabûl ettiğinizden dolayı bana tahmîl-i minnet etmeyiniz: Bilakis tarîk-i iman ve hidâyette size rehber olduğundan dolayı Allah size tahmîl-i minnet edecektir, ilâ âhir." Bu Esedîlerle beraber Benî ez-Zinye yani Benî Mâlik b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed b. Huzeymelerden bazı kimseler vardı. Peygamber bunların isimlerini değiştirmek, kendilerine Benî Reşde demek istedi. Fakat kabûl etmediler, "Benî Muhavvelelere müsâvî olmak istemeyiz." dediler[38] (Sa'd, 29-30, § 77; Hacer, birinci cild, 700-
[VI/170] 702, numara 1751; aynı eser, ikinci cild, 228, numara 6060; aynı eser, ikinci cild, 541-543, numara 8664. Burada ez-cümle nakledildiğine göre Dırâr b. Ezver ayyaşlığından dolayı Halife Ömer zamanında sopa ile darb edilmiştir; aynı eser 446, numara 1187; aynı eser, 449, numara 1194, aynı eser, üçüncü cild, 1179, numara 8305; aynı eser, üçüncü cild, 1289, numara 8595; Taberî, birinci cild, 1687, Esedlerin Peygamber'den kendilerine bir mümessil göndermesini istediklerini ve bu münasebetle Kur'an'ın 49/14-17. ayetlerinin nâzil olduğunu

meftûndur) istinâd ederek, Esedî heyet-i sefâretine mensûb Nekâde b. Abdillâh'ın sağmal bir devesi hakkında bir fıkra naklediyor. Muhammed, bu devenin memesine dokunduktan sonra, deve Peygamber'i ve hazır bulunan bütün sahâbeleri doyurup da yine birçok artacak miktarda süt verdi (Sa'd, 30, §77; Hacer, ikinci cild, 541, numara 8664, bu sağmal devenin Dırâr b. Ezver'e ait olduğunu söylüyor.

38 Not-5 [VI/172] Benî Abdüluzzâlara (Gatafân) imâda bulunuyorlar. Peygamber onların müşriklik nâmını Abdullah'a tahvîl etmişti. Bundan dolayı hem-civârları olan kabileler kendilerine istihfâf ve tezyîf ile Benî Muhavvele demişlerdi (Hamâse, 191, satır 28; Egânî, on altıncı cild, 93, satır 29; Wellhausen, *Reste*, 9; Wellhauesen, *Sk.u. Vorar.*, dördüncü cild, 149, 182).

hikâye ediyor; Esîr, ikinci cild, 219;[39] Hacer, üçüncü cild, 596-598. Burada 597. sahife 5. ve müte'âkib satırlarda denildiğine göre, Esed sefîrlerinden hiçbiri ihtidâ etmemiştir.

§13. O senenin Safer ayında Muhammed, Kutbe b. Âmir'i [VI/173] yirmi kişi ve on deve ile Tebâle civarında Has'am kabilelerinden[40] birine karşı sevk etti. Müslümanlar Futuk'tan çıkarak Batn-ı Meshab'a (yahut Meshâ) vâsıl oldukları vakit bir adam yakaladılar, ağzından bazı şeyler almaya çalıştılar. Esir hiçbirşey anlamıyor gibi göründü. Kendisine sorulan suallere cevap verecek yerde o sûrette haykırmaya başladı ki Kutbe b. Âmir, Batn-ı Meshab kuyusu kurbunda karargâh kurmuş Arabları ürkütmekten korkarak esirin derhal başının kesilmesini emretti. Gece olunca Müslümanlar karargâh üzerine ani bir hücum yaptılar. Fakat şiddetli bir mukâvemete müsâdif oldular. Güneş tulû' ettiği zaman birçok Has'amî imdâda geldiği için Müslümanlar ric'at mecbûriyetinde kaldılar. Mamafih ganâimi mahfûz bir mahale nakledebildiler. Fakat Medine'ye, başka bir hâdise olmaksızın avdete muvaffak olmaları zuhûr eden bir fırtına sayesindedir. Yağmurdan coşkun seller hâsıl oldu, Müslümanları takib eden Has'amîlerin yolu kesildi. Ganâimin beşte biri Muhammed'e teslim olunduktan sonra heyet-i seferiyye azâlarının her birine dört deve, kırk koyun isabet etti.[41]

39 Not-6 [VI/172] Hüseyin b. Nadle el-Esedî nâmında bir Esedî için Muhammed husûsî bir vesika yazdırmış, onun Ârâm ile kesenin sahib-i meşrû'u olduğunu beyân etmiştir. Vesikayı Mugîre b. Şu'be yazdı (Sa'd, 15, § 38; Hacer, birinci cild, 696, numara 1737, Peygamber tarafından vesikada zikredilen bu yerlerin Mirbed ile Kuneyf olduğunu söylüyor).

40 Not-1 [VI/174] Has'amlar Mekke'nin cenûbunda, Yemen'e giden yol üzerinde, Tihâme'de Vadi-yi Bîşe ile Türabe civarına kadar imtidâd eden arazide ikâmet ediyorlardı. Arazilerinin bir kısmı Hicaz'daydı. Necrân'da da bir köyleri vardı (Wüstenfeld, *Register*, 130-131).

41 Vâkıdî Wellhausen, 387; Halebî, üçüncü cild, 384-385; Hamîs, ikinci cild, 123, satır 3, heyet-i seferiyyenin Mekke vilâyetinde, Türbe kurbunda, [VI/174] Bîşe havâlîsinde Benî Has'amların ülkesine sevkedilmiş olduğunu söylüyor.

[VI/174] **Uzreler**

Uzrelerden Bazı Kabilelerin Sefâretleri[42]

§14. (Vâkıdî). Uzrelerin sefîrleri, 9. sene-i hicriyye Saferinde, Peygamber'i görmek üzere Medine'ye geldiler. 12 kişiden terekküb ediyorlardı. İçlerinde şunların isimleri zikrediliyor: **(1)** Cemre b. Nu'mân el-Uzrî, **(2)** Süleym b. Mâlik, **(3)** Sa'd b. Mâlik, **(4)** Mâlik b. Ebî Riyâh. Sefîrler, Dâr-ı Remle bint Hâris'e nâzil oldular. Sonra Peygamber'in huzuruna çıkarak kendisini müşrikler tarzında selamladılar. Kureyşîlerin vâlide tarafından kardeşlerinin neslinden geldiklerini Muhammed'e hatırlattılar.[43] Huzâaları ve Bekirleri Mekke'den çıkarmak ve orada Kusay'ın hüküm ve nüfuzunu tesis etmek için ona yardım etmiş olduklarını söylediler. Peygamber tarafından riayet ve ikrâm gören sefîrler iki gün Medine'de kaldılar. Dinî
[VI/175] mesâil hakkında Muhammed'e müteaddid sualler sordular. Fakat kabilelerine herşeyi anlatıp onlarla müzâkere etmeden Müslüman olamayacaklarını bildirdiler. Gidecekleri sırada Muhammed kendilerine mu'tâd olan hediyeyi verdirdi. Bundan başka sefîrlerin her birine 5 maşlah (bürde) ihsân etti.[44]

Not 1: Uzreler, Sa'd-ı Huzeymlerin en kuvvetli şa'bı *{kolu}* idiler. Arabistan'ın şimâlinde, Vâdilkurâ ile Suriye hudûdları arasında sâkin bulunuyorlardı.[45] Uzrelerle ilk müzâkerât Peygamber'in ilk zamanlarında başlamıştı.[46] Muhammed'in esnâ-yı hayatında Uzrelerden hiç kimsenin Müslüman olmadığını bu hadisden anlıyoruz.

42 2. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız. § 105.
43 Medhale bakınız, § 76.
44 Sa'd, 58, § 116, burada Zeml b. Amr el-Uzrî'den de bahsediliyor. Bu, Medine'ye kendi hesabına gelmiş, Müslüman olmuş, Muhammed tarafından Uzreler arasında mümessil tayin edilmiş, Sıffîn'de 37. sene-i hicriyyede Muâviye tarafında harb etmiş, Merc (Râhit? 64 sene-i hicriyye) muharebesinde ölmüştür; Hişâm, 75; Sprenger, üçüncü cild, 426.
45 Wüstenfeld, Register, 349.
46 2. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 105.

Kuratâlar

Dahhâk b. Süfyân'ın Kuratâlar üzerine Seferi (Rebîülevvel)

§15. 9. sene-i hicriyye Rebîülevvelinde Muhammed, Dahhâk b. Süfyân b. Avf b. Ka'b b. Ebî Bekr b. Kilâb el-Kilâbî kumandasında bir heyet-i seferiyye tertîb ederek Kurtâ kabilelerine[47] karşı sevk eyledi. Bu kabileler, Abd b. Ebî Bekir b. Kilâb'ın [VI/176] oğulları Kurt, Karît, Kurayt nâmındaki üç reisin neslinden geldikleri için kendilerine bu isim verilmişti. Henüz müşriktiler, Muhammed onların İslamiyet'e girmelerini istiyordu. Dahhâk, Peygamber nâmına onları İslamiyet'e davet etti. Bunlar cevab-ı red verince kanlı bir müsâdeme vukû'a geldi. Müşrikler mağlub oldular. Müslümanlar arasında Asyad b. Seleme b. Kurt b. Abd da vardı. Müşrik kan kardeşleriyle vukû'a gelen müsâdeme esnasında babası Seleme ile karşı karşıya geldi. Müsâdeme, Necid'de, Dariyye *{Medine'nin şarkında}* civarında, Züc Gadîri yanında vukû' bulmuştur. Asyad, babasının üzerine atılarak onu attan gadîre *{çukur, su birikintisine}* düşürdü. İmdadına

47 Not-1 [VI/176] Vâkıdî'de aynı kabilelerin bir şa'bı *{kolu}* hakkında diğer malûmata da tesadüf ediyoruz. Yine o senenin Rebîülevvelinin ilk [VI/177] günlerinde, yani heyet-i seferiyyenin i'zâmı ile aynı zamanda Muhammed, sahâbeden Abdullah b. Avsece el-Urenî vasıtasıyla Benî Hârise b. Amr b. Kuraytlara bir kitap gönderdi, bunda kendilerini İslamiyet'e davet etti. Arablar (bir meşin parçasından yapılmış olan) yaprağı aldılar, onu yıkadılar, bir kovanın dibini onunla tamir ettiler. Rivâyete nazaran Peygamber bu adamların hamâkatine *{ahmaklığına}* hayretler etmiştir (Vâkıdî Wellhausen, 388; Hamîs, ikinci cild, 133, satır 12; Sa'd, 19-20, §52, Peygamber'in mektubu Sem'ân b. Amr b. Kurayt b. Abd b. Ebî Bekir b. Kilâb'a hitâb edildiğini, Muhammed'in mektubu yazdığı meşin ile Sem'ân'ın bir kovayı tamir (ruk'a *{yama}*) ettiğini söylüyor. Bundan dolayı kendisinin zürriyetine Benî Ruk'a denilmiştir. Sonra Sem'ân İslamiyet'i kabul etmiştir; Hacer, ikinci cild, 264-265, numara 7073, Zeyd b. Hârise'nin Vâdilkurâ Seferi'nde (6. sene-i hicriyye, §15) maktûl düştüğünü söylüyorsa da bu, bir hata olmak icâb eder. Wellhausen'e bakınız, *Sk.u. Vor.* 123, not 3, Sem'ân ismi hakkında izâhât verir). Kurtâların bir şa'bını *{kolunu}* teşkîl eden Kilâblar, Âmir b. Sa'sa'alara (bir Hevâzin kabilesi) mensûbdular. Necd'in merkezinde ikâmet ediyorlardı (Wüstenfeld, *Register*, 267). Huneyn muzafferiyeti demek oluyor ki Hevâzinlerin yalnız bir kısmını taht-ı itaate idhâl etmişti.

başka bir Müslüman yetişinceye kadar onu orada tuttu. Bu gelen Müslüman, Seleme'yi öldürdü. (Hadisin bilhassa teminâtına nazaran) Asyad babasını bizzat öldürmüş değildir.[48]

Esmâ el-Kindiyye ile Evlilik

Muhammed'in Esmâ el-Kindiyye ile İzdivâcı (Rebîülevvel)

§15 A. Rivâyet olunduğuna göre 9. sene-i hicriyye Rebîülevvelinde Muhammed, Esmâ bint en-Nu'mân (b. Ebî Cevn) b. Esved b. Hâris el-Kindî nâmında gayet güzel bir kadın ile evlenmiştir. Bunun kabilesi Necid'de Şerabbe kurbunda ikâmet ediyordu. Kadının babası bizzat Muhammed'e gelerek kızını zevceliğe teklif etti. Muhammed, Medineli Ebû Üseyd es-Sâ'idî'yi amcazâdelerinden birinden dul kalmış kadını, gidip almak üzere tevkîl etti. Peygamber'in vekili, Esmâ'nın güzel olduğunu görünce onu Medine'ye kadar getirdi. Kadın Benî Sâ'idelerin evine misafir edildi. Kabilenin kadınları kendisini ziyâret ettiler, güzelliğine hayran kaldılar. Esmâ'nın şöhreti bütün Medine'ye yayıldı. Ebû Üseyd avdet eder etmez gidip Muhammed'e haber verdi. Muhammed, kendisine teklif edilen zevceyi görmek için derhal Benî Sa'idelerin ikametgâ-
[VI/179] hına yayan olarak gitti. Kadını hoş ve latîf buldu. Fakat kadın,

48 Vâkıdî Wellhausen, 388, Züc Lâve diye kaydediyor; Yâkût, ikinci cild, 918-919, diğer bir Züc Lüvâse'den bahs eyliyor; Hamîs, ikinci cild, 133, satır 7, Kurtâ kabileleri Benî Kilâblara mensûbdular; Halebî, üçüncü cild, 385.
Not-2 [VI/177] Kadîm akvâm-ı sâmiyyede baba nüfuz ve kuvvetinden eser yoktur. Robertson'a bakınız, 142 ve müte'âkib sahifeler. İslamiyet'ten evvelki Arablar arasında babaya karşı pek az hürmet gösterilirdi. Bu da ihtimal ki Muhammed zamanında Arab heyet-i ictimâ'iyyesinin ana üzerine müesses neseb safha-i ibtidâiyyesinden ve kadınların müteaddid kocalara varması usulünden henüz tamamıyla çıkmamış olmasından neş'et etmektedir. Bugün bile [VI/178] Doughty (ikinci cild, 411), Arablarda babaya karşı pek az muhabbet eserine müsadif olmuştur. Bundan dolayı, Arabların teker teker ihtidâları hakkındaki hadislerde, müşrik kalmış babalarını bilâ-merhamet öldürmüş Müslüman evlatlara tesadüf edilmektedir (Hacer'e bakınız, ikinci cild, 627, satır 1-4-767, satır 13). İslamiyet, kendisini tesis edenlerin şiddet ve huşunet-i tab'ları dolayısıyla, bu baba katili evlatlar hakkında bir kelime-i muâheze bile sarf etmemiştir (aşağıda, 26. fıkraya bakınız).

ihtiyâr-ı Peygamber'e karşı nâ-kâbil-i mukâvemet bir istikrah *{beğenmeme}* duyduğundan, evlenmek istemediği kadınlara karşı Peygamber'in ber-mu'tâd yaptığı vecihle, kendisini öpmesine bile müsaade etmedi. Muhammed kızdı, kadını kabilesine geri gönderdi. Mamafih bazı hadisler, bu reddin güzel Kindî'yi kıskanan diğer kadınların entrikaları neticesi olduğunu söylüyorlar. Peygamber ile görüşmeden evvel bu kadınlar ona, Peygamber'in hoşuna gitmek için, nevâz şeylerini kemâl-i huşûnetle reddetmek ve hiç yüz vermemek lazım geldiğini söylemişlerdi. O da böyle yaptı, Muhammed de kızdı, kendisine ailesine geri gönderdi.[49]

Benî Belîler

Benî Belîlerin İhtidâsı (Rebîülevvel)

§16. O senenin Rebîülevvelinde Benî Belî kabilelerinin ihtidâsı vukû'a geldi. Bu bedevîler bugün el'ân *{şimdi}* Medine'nin civarında sâkin oldukları yerde, büyük harre (volkanik havâlî) Uveyrid ile Bahr-i Ahmer sahili arasındaki havâlîde otururlardı. Gayet çorak ve gayr-ı kâbil-i iskân bir yerdir. Cenûb tarafında Cüheynelerin, şimâl tarafında Cüzâmeler arazisiyle hem hudûd idi. Sprenger[50] bugün Belîlerin silah [VI/180] taşımaya kabiliyetli 37 bin kişileri olduğunu söylüyor, fakat bu malûmâtı hangi menbadan aldığını göstermiyor. Bu kadar mübalağalı bir hesabı kabûl etmek kâbil değildir. Sprenger bile bunu pek büyük bulur. Doughty'nin sözlerine bakılırsa (birinci cild) Benî Belîlerin miktarı daha az olmak icâb eder. Sprenger, Peygamber zamanında vadilerin dibindeki mezrû' *{ekili}* arazinin şimdikine nisbetle pek geniş olduğunu, fakat bütün bu mezrû' arazinin Yahudilerde bulunduğunu ilave ediyor. Bu kabilenin İslamiyet'i kabûlü büyük bir ehemmiyeti hâizdi. Çünkü Muhammed'in ta Suriye hudûdlarına kadar ilerlemesini temin ediyordu.[51]

49 Sa'd, sekizinci cild, 102-105.
50 Üçüncü cild, 431.
51 Sprenger, birinci cild; Doughty, birinci cild, 125.

§17. (Vâkıdî) 9. sene-i hicriyye Rebîülevvelinde Medine'ye Benî Belîlerin sefîrleri geldiler ve kendi kabilelerinden Ruveyfi' b. Sâbit el-Cühenî'nin evine indiler. Ruveyfi', uzun müddetten beri Medine'de ikâmet ediyordu. Benî Cedîlelerin mahallesinde ev tedarik etmişti. Ruveyfi', kabilesine mensûb bu kimseleri Peygamber'in huzuruna getirdiği zaman heyet-i sefâretin reisi olan Ebu'd-Dıbâb el-Belevî ileriye doğru yürüyerek Muhammed'in yanına oturdu. Peygamber o sırada (sabah vaktiydi) el'ân sahâbeleri arasında oturuyordu. Muham-
[VI/181] med, Ebu'd-Dıbâb ile uzun uzun görüştü. Bu mülâkât neticesinde Belîler İslamiyet'i kabul ettiler. Kabilenin diğer fertleri Muhammed'e, yeni din hakkında mihmânnüvazlık vezâif ve hukuku hakkında birtakım sualler sordular. Muhammed hepsine memnuniyet-bahş cevaplar verdi. Ruveyfi', kabilesinin efrâdını eve götürdüğü zaman birden bire Muhammed bir hurma yüküyle kapıda göründü. Sefîrleri i'zâz etmek *{ağırlama}* vazife-i müşkilesinde Ruveyfi'ye yardım etmek istiyordu. Sefîrler Medine'de üç gün kaldıktan sonra Muhammed'e veda ettiler. Peygamber'in âdeti olduğu vecihle kendisinden hediyeler aldılar, nihayet memleketlerine döndüler.[52]

[VI/182] **Benî Cu'ayl (Belî)'lere Mektûb**

§18. Muhammed, Belîlerin bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Cu'aylere mektup yazarak, Cu'ayllerin Kureyşîlerden bir kısım olduklarını (raht min Kureyş) ve Abdülmenâflara[53] mensûb

52 Sa'd, 57, §114; Hacer, birinci cild, 1068, numara 2683; aynı eser, dördüncü cild, 202-203, numara 655 ve 657, burada Ebu'd-Dıbâb yerine Ebu'd-Dubeys ve Ebu'd-Dıbâb el-Belevî'yi görüyoruz; Sprenger, üçüncü cild, 431, Muhammed ile sefîrler arasındaki mülâkâta dair daha çok tafsîlât verir. Fakat bunları nereden aldığını söylemiyor: İhtimal ki onun rivâyeti İbn Sa'd'ın sözlerinin başka bir şekle konulmasından, tevsî' edilmesinden ibarettir. Bu da, Ruveyfi'nin bir hayli sene sonra Trablus valisi olduğunu söylüyor ki yanlıştır. İbn Hacer'e nazaran, birinci cild, 1068-1069, numara 2684, bu başka bir Ruveyfi' idi, yani Benî Mâlik b. Neccârlara mensûb Ensârdan biriydi: Taberî, birinci cild, 1687; Esîr, ikinci cild, 219.

53 Not-1 [VI/182] Bu beyânatın oldukça bir ehemmiyeti vardır. Çünkü Benî Cu'ayller ile Kureyşîler arasında Abdimenâfların ailesi efradından olmaları gibi karâbet-i vücudînin teslim edilmesi başka hiçbir menbada

bulunduklarını, binaenaleyh Abd-i Menâflarla aynı hukuk ve vezâife iştirâk ettiklerini, yani vergi te'diyesi için mevâşîlerini toplamaya mecbûr bulunmadıkları gibi öşür de vermeyeceklerini bildirdi (Lâ yahşurûne ve lâ ya'şurûn)[54]: Benî Cu'ayl-

teyîd olunmuyor. Eğer bu vesika mevsûk gibi telakki olunabiliyorsa Benî Cu'ayllerin Benî Abdimenâf arasına kabûlünün Muhammed tarafından bir müsaade-i mahsûsa-i siyasiyye gibi bahşedilmiş bir şey olduğuna hükmeyleyeceğim. Bu hakîkî bir şecere karâbeti değildi, iki kabilenin bir ittifâkı, birbirine mezc olması kâbilinden bir karâbet idi. Sonra bu imtizâc hakîkî bir karâbet gibi telakki olundu. Birçok kabilenin menşei zaten bu tarzdadır (Birçok kabilenin, muhtelif vahdetlerin karışması ve ittifâk etmesi (tahallüf) yüzünden vücûda geldikleri malûmdur. Goldziher'e bakınız, *Muh. Stud.*, birinci cild, 64. ve müte'âkib sahifeler; Nallino: *Nuova Antologia*, sene 1893, yirminci cüz, 15 teşrîn-i evvel, sahife 628). Fıkranın nihayetinde İbn Sa'd'ın yazdığı haşiye bu şübheyi teyîd eder. Çünkü Peygamber, Benî Cuayllerin Abdimenâflar arasına kabûl ettiğini yani kendi ailesinin efrâdı sıfatıyla tanıdığı vakit Abdimenâfların müttefikleri (halfâ) olduklarını söyler. Abdimenâf, Peygamber'in ecdâdından gibi telakki ediliyordu. Bu vesika sahîh ise Abdimenâf'ın hakîkaten ber-hayat olmuş bir adam olduğunu isbât hususunda bir kıymeti hâizdir (medhale bakınız, § 82 ve müte'âkib fıkralar). [VI/183]

Muhammed'in, Kureyşîleri mümtâz bir sınıf gibi telakki ettiğini ve bir Kureyşî olmak sıfatıyla kendisinde, kimi isterse o Cu'ayller meyana kabûl etmek hakkını gördüğünü farz etmek acaba pek yanlış bir şey mi olur? Acaba Kureyş bidâyette hakîkî bir aile olmaktan ziyâde siyasî bir federasyon muydu? İlk zamanlarda Kureyş'ten olmak Muhâcirûn meyânına idhâl edilmek gibi bir hareket değil miydi? Muhammed'in bu mektubunda buna dair müteaddid imâlar vardır. Filhakika, Kusay tarafından Mekke şehri tesis edilirken cem' edilen ailelerin (medhale bakınız, §76) hep ayrıı asıldan çıkmış oldukları muhakkak değildir.

54 Not-2 Bu noktada, evvelce bir fıkrada söylediğimiz şeyleri hatırlamak fâideden hâlî olamaz (9. sene-i hicriyye, § 8). İbn Sa'd'ın bu fıkrasında (12, § 28) lâ yahşurûne ve lâ ya'şurûn ifadesini izâh eden bir haşiyeye tesadüf ediyoruz. İbn Sa'd'a nazaran bunun manası şudur: Benî Cu'ayller vergi (öşür) vermek için sürülerini kuyu başlarında toplamaya mecbûr değildiler. Başka yerde de söylediğim vecihle, İbn Sa'd'ın bu izâhâtı beni ikna etmiyor. Cümlenin sadece mana-yı manevîsini kabûl ile iktifâ ediyorum. Yani daha az mazhar-ı müsaade olan sair kabilelerin mükellef oldukları vergiden Benî Cu'ayllerin bir lütf-u mahsûsa olarak istisna edildiklerine ihtimal veriyorum. Sprenger'in hata-âlûd zan ve tahmîni (üçüncü cild, 362, not) red ve cerh edilmeye bile değmez. Sprenger, lâ yahşurûn kelimesini Benî Cu'ayllerin hizmet-i askeriyyeden muaf tutulmaları manasında anlar. Mevâşînin ve deve sürülerinin toplanması, bugün olduğu gibi o zaman da hayvanatı ta'dâd etmek, eksik olup olmadığını anlamak hayvanatın mecmû' yekûnuna nisbetle [VI/184]

lar, İslamiyet'e girdikleri dakikada mâlik oldukları emvâllerini muhafaza edecekler ve Nasrlardan, Sa'd b. Bekirlerden, Sümâlelerden, Hüzeyllerden vergi almak (si'âye)[55] hakkını iktisâb edeceklerdi. Bu müsaade neticesinde Peygamber'in nübüvvetini tasdik etmek ve kendisine sadâkat yemini ifâ eylemek üzere Cu'ayllerden şu zatlar Medine'ye geldiler: **(1)** Âsım b. Ebî Sayfî, **(2)** Amr b. Ebî Sayfî, **(3)** A'cem b. Süfyân, **(4)** Ali b. Sa'd. Bunun şahitleri şunlardır: Abbâs b. Abdilmuttalib, Ali b. Ebî Tâlib, Osman b. Affân ve Ebû Süfyân b. Harb.[56]

Şuaybe Seferi

Alkame b. Mücezziz'in Şuaybe Seferi (Rebîülâhir)

§19. Rebîülâhir ayında Alkame b. Mücezziz el-Müdlicî'nin
[VI/185] seferi vukû'a geldi. Muhammed, bir Habeş kuvvetinin hasmâne bir maksatla, birkaç sefîneye râkiben Şuaybe ülkesine[57] gelmiş olduğunu haberler almıştı. İbn İshâk'a nazaran Alkame kumandasında bulunan üç yüz Müslüman hiç kimseye rast gelmediler, düşmanın yüzünü bile görmeden Medine'ye döndüler. Vâkıdî ise Müslümanların harb ede ede denize girdiklerini, sahile karîb bir adaya kadar gittiklerini, oradan Habeşlileri tard ettiklerini *{kovduklarını}* yazıyor.[58]

vergi vermek için vukû'a gelirdi (onuncu sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 7 ve 9).

55 Not-3 [VI/184] İbn Sa'd bu fıkraya yazdığı haşiyede si'âye kelimesinin burada sadaka vergisinin tahsîli manasına geldiğini izâh eder (Lâne'ye de bakınız, *Arabic. engl Lex*, sahife 1366 ve Tâcü'l-Arûs, onuncu cild, satır 26).

56 Sa'd, 11-12, § 28; Sprenger, üçüncü cild, 361.

57 Mekke'den Habeşistan'a gitmek isteyenlerin iskelesi. Medhale bakınız, § 274.

58 Hişâm, 998; Vâkıdî Wellhausen, 388; Hamîs, ikinci cild, 133, satır 16; Halebî, üçüncü cild, 385-386.
Not-1 [VI/185] Bu sefer hikâyesine merbût *{bitişik}* olarak bir vaka zikrediliyor ki bence muahharan ilave edilmişe benzer. Bu bir maksad-ı mahsûsla yapılmıştır zannediyorum. Yolda giderken Alkame, arkada Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî kumandasında bir kuvvet bıraktı. Rivâyete nazaran Alkame herkesle istihzâyı sever bir adamdı. Askerin derece-i itaatini tecrübe için bir ateş yaktırdı, maiyetindekilere ateşe atlamaları için emir verdi. Bazıları bu emri icrâya hazırlandıkları sırada Abdullah kendilerini durdurdu, bu emri yalnız latife maksadıyla ver-

Fels Putu [VI/186]

Fels Sanemi'ni Tahrîb İçin Ali'nin Seferi (Rebîülâhir)

§20. Yine o ay içinde Muhammed hep Medinelilerden mürekkeb yüz elli nefer ile yüz develi ve elli bâr-gîrli bir süvari kuvvetini, Ali b. Ebî Tâlib kumandasında oldukları halde Hâtim et-Tâî kabilesi üzerine sevk etti. Bunlar el'ân müşriktiler. Onların taptıkları (?) Fels[59] sanemi tahrîb edilecekti. Sehl b. Hanîfe siyah bayrak (râye), Cebbâr b. Sahr'a beyaz bayrak (livâ) tevdî' olundu. Hâris el-Esedî nâmında biri de kılavuzluk edecekti. Feyd yolunu tuttular. Hâtim et-Tâî kabilesinin ve ailesinin karargâhı kurbuna vâsıl oldukları vakit düşman çadırlarına geceleyin hücum için beklemeye karar verdiler. Gündüz karargâha varırlarsa, mevâşîyi ve muhafızları civardaki sahraya dağılmış bir halde bulacaklardı. Taylarda daha Müslümanların tecavüzünden evvel tehlikeden habedâr olabileceklerdi. Hâlbuki hücumu gece yaparlarsa Arabları, bütün mevâşîleri toplu olduğu halde basmak ümidi vardı. Bu nasihati kılavuz Hâris el-Esedî verdi, Ali de kabul etti. Müslümanlar hareket ettikleri vakit, Tayla'rın bir şa'bı *{kolu}* olan Nebhân kabilesine mensûb zenci bir köleye rast geldiler. Bu, Hâtim et-Tâî kabilesinin karargâhının nerde olduğunu biliyordu. Eslem ismindeki köle ölüm tehdidine marûz kalınca ve diğer ta- [VI/187]
raftan Tâîler karargâhına götürdüğü takdirde âzâd edileceği vaadini işitince kılavuzluk yapmaktan ictinâb etmedi. Karargâha hücumu erkeklerin, kadınların, çocukların ve hayvanların iğtinâmını Müslümanlara tahsil etti. Baskın pek ansızın vukû'a geldi. Üserâ arasında müteveffâ Hâtim et-Tâî'nin bir kerîmesi Sinâne bint Hâtim de vardı. Üserâ Ebû Katâde'nin muhafazasına verildi. Sair ganâim Abdullah b. Atîk'e tevdî' olundu. Zenci Eslem, Ali ile yaptığı şart mûcibince âzâd edilmek talebinde bulundu. Fakat Ali, Müslüman olmadıkça ken-

miş olduğunu söyledi. Muhammed vakadan haberdar olduğu zaman, adem-i memnûniyet eseri ibrâz etti. Mücrimâne şeyler emreden kimselere itaat icâb etmediğini söyledi (Hişâm, 998; Vâkıdî Wellhausen, 388-389).

59 Füls ya da Fils şeklinde de geçiyor.

disini âzâd etmeyeceğini söyledi. Zenci buna razı olmadı, sair üserânın mukadderâtına iştirâk etmeyi tercih eyledi. Bunun üzerine Ali bütün üserâyı topladı, ayrı ayrı İslamiyet'i kabûl edip etmeyeceklerini sordu. Müslüman olanlar derhal serbest bırakılıyordu. Ali diğerlerinin derhal kafalarını kestiriyordu. Zenci Eslem'in sırası geldiği vakit, Eslem ibtidâ cevâb-ı red verdi. Fakat esir arkadaşlarından biri kendisine tevcîh-i hitâb ederek, yaşamak arzu etmiyorsa neden dolayı biraz evvel ölüm korkusuyla hâinlik ettiğine, Müslümanları Tâîler karargâhına idhâl için kılavuzluk yaptığına akıl ermeyeceğini söyledi. Bu muâheze köleye pek dokundu, tebdîl-i fikir
[VI/188] etti. Müslüman oldu. Sonra, Yemâme Muharebesi'nde Hâlid b. Velîd kumandasında pek şeca'atle harb etti. Bu muamele-i şedîdeden sonra Ali, Fels sanemini tahrîb etti. Necd'de Acâ dağının siyah yamaçları üzerinde kırmızı renkte bir kayaydı. Sanemin beytinde (Mabed mi? Ziyaretgâh mı?) Ali adak olarak asılmış üç kılıç ile üç zırh buldu. Tay Arabları'nın sanemi giydirmeleri mu'tâd olan esvâblar da buldu. Avdette Rakik'te ganâim taksîm olundu. Taksimden Hâtim et-Tâî ailesi istisna edilmişti. Muhammed'e humustan başka Fels beytinde bulunmuş üç kılıç takdîm edildi. Müslümanlar Medine'ye avdet ettikleri zaman Hâtim et-Tâî'nin kerîmesi Dar-ı Remle bint Hâris'e kapandı. Mükerrer ısrarlar neticesinde Peygamber onu serbest bırakmaya razı oldu. Suriye'ye kaçmış ve Hristiyanlığı kabûl etmiş olan birâderi Adî b. Hâtim'i Medine'ye gelmeye ve Müslüman olmaya onun vasıtasıyla ikna etti.[60] Buna mükâfeten Adî b. Hâtim Muhammed'ten Benî Tay kabilesinde tahsîldârlık vazifesine nâil oldu.[61]

60 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §16.

61 Hişâm, 947-950; Vâkıdî Wellhausen, 389-390, burada saneme "Fâ"nın dammı ve "Lâm"ın sükûnu ile Füls deniliyor; Sa'd, 51-52, § 103; Yâkût, üçüncü cild, 911-913; Wellhausen, *Reste*, 51-53; Fels sanemine dair birçok malûmât vardır; Taberî, birinci cild, 1706-1710; Fels ziyaretâhından iki kılıç alındığını, isimlerinin Resûb ve Mihzem olduklarını söylüyor; Esîr, ikinci cild, 217-219, hataen Kalas sanemi diye kaydeder; Hamîs, ikinci cild, 133, son satır ve müte'âkib satırlar; Halebî, üçüncü cild, 382-387.

Ukkâşe'nin Hubâbe Seferi [VI/189]

§21. Hamîs'te[62] Ukkâşe b. Mihsân'ın Peygamber tarafından verilen emir üzerine Hicaz'da Hubâb üzerine bir sefer yapmış olduğunu görüyoruz. Bazı rivayetlere göre bu mevki, Uzrelerin ve Belîlerin arazisinde bazı rivayetlere göre Fezârelerin ve Kelblerin arazisinde kâindi. Fakat Uzrelerinde burada hayvanlarını otlatmak hakkı vardı. Mamafih bu seferin sebebi ve neticesi hakkında hiçbirşey söylenmiyor.

Habeş Necâşîsi'nin Vefâtı

§22. Rivâyete nazaran, o sene Receb ayında Necâşî vefât etmiştir. Muhammed onun vefâtını müminlere bildirirken izhâr-ı esef eylemiştir.[63]

Eşler Arasında Kavga [VI/190]

Medine Ḥayatında Ehemmiyetsiz Hâdisât: Peygamber'in Zevceleri Arasındaki Nizâ *{Çekişme}*

§23. Rivâyet olunduğuna göre o sene Muhammed bâr-gîrden düşmüş ve bir tarafı o kadar berelenmişti ki yürümek kâbil olmuyordu. Bundan dolayı birkaç gün, hurma kütüklerinden yapılmış meşrebesine müntehî basamaklar üzerinde oturmaya mecbûr kaldı. O vaziyette cemaate imâmet ediyordu.[64]

Daha hâiz-i ehemmiyet diğer bir hâdise, Muhammed'in zevceleriyle arasında çıkan nazik bir meseledir. Malûm olduğu üzere, Muhammed zevcelerinin kıskançlıklarını tahrik etmemek için onların etraflarında muntazam münâvebelerle *{nöbetleşe}* ikâmet ederdi. Bir defa, Muhammed Hafsa'nın

62 İkinci cild, 134, satır 7.

63 Taberî, birinci cild, 1720. Bu haberden tahmîn edildiğine göre Necâşî, Mekke'den kaçan Müslümanları kabûl ve himâye eden hatta Müslüman hadisi tarafından gizlice İslamiyet'i kabul etmiş gibi gösterilen Necâşî olacaktır; Esîr'e bakınız, ikinci cild, 223; Hacer, birinci cild, [VI/190] 218-220, numara 469, Necâşî'nin isminin Ashame b. Ebher olduğunu söylüyor; Hamîs, ikinci cild, 155, satır 1.

64 Hamîs, ikinci cild, 135, satır 12; 5. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 58.

odasında bulunduğu sıra Hafsa, babasını görmeye gitmek müsaadesini Peygamber'den ricâ-i istihsâl etti. Muhammed yalnız kalınca Mısırlı müsteşrefe *{câriye}* Mâriye'yi çağırdı, Hafsa'nın esna-yı gaybûbetinde Hafsa'nın odasında onunla yattı. Mâriye daha gitmeden evvel Hafsa eve gelince câriye-yi kocasıyla buldu. Mâriye çıkmadıkça içeri girmek istemedi.
[VI/191] Kıptî câriyesi gittikten sonra Hafsa odaya girdi, Peygamber'le bir kıskançlık kavgası yaptı, muâhezâtta bulundu, hüngür hüngür ağladı. Peygamber kendisini teskin için bir daha Mâriye ile münasebette bulunmayacağını vadetti. Fakat bu hâdiseden kimseye bahsetmemesini şart koydu. Hafsa dilini tutacak yerde derhal gidip işi pek dostu olan Âişe'ye anlattı. O da Mâriye'nin mazhâr olduğu iltifatı kendi hesâbına kıskandığı için cereyan eden ahvâlden pek memnûn oldu: "Artık ondan kurtulacağız!" diye sevindi. İki kadın bu sırrı saklayamadılar. Vak'âyı rastgeldiklerine hikâye ettiler. Bütün harem dairesi işten haberdâr oldu. Muhammed kendi aleyhinde birleşen kadınların bu münasebetsiz hareketlerine pek kızdı. Hepsinden ayrılarak yirmi dokuz gün münhasıran müstefreşe Mâriye ile yaşadı. Sair zevcelerini ve ailelerini bu muamele pek korkuttu. Mesele nihayet öyle bir şekil aldı ki Muhammed bunu Kur'an'da bir vahy-i mahsûsa zemîn ittihâz etmek mecbûriyetinde kaldı.[65] Bu ayetlerde kadınlara karşı hareketinin sebeblerini izâh etti. Zevcelerinin kendisine karşı kabahatli olduğu noktaları saydı, onlara şiddetli muâhezâtta bulundu, hatta hepsini boşamak tehdîdini bile ileri sürdü. Bidâyette sırf ailevi bir şekilde bulunan hâdise, vâhim netice arz etmek
[VI/292] isti'dâdını gösterdi. Çünkü Peygamber'in, meselede en çok alakadar olan iki zevcesinin pederleri olan Ömer ile Ebû Bekir, kızlarına karşı yapılan hakâretten memnûn kalamazlardı. Bu aile münasebetsizliklerinin fena tesirlerini izâle için hadîs, Muhammed tarafından Hafsa'ya, başkalarına tebliğ etmemesi şartıyla tevdî' ettiği sır gerek Ebû Bekir gerek Ömer'in Müslümanlar üzerinde hâkimiyet-i kusvâ hususunda kendi-

65 66/1-5, 10-12.

sine halef olacaklarına bir işaret teşkîl ettiğini temîn eyliyor. Bu haber hiç şübhe yoktur ki uydurmadır. Harem dairesinde geçen hacâlet-âver *{utanç verici}* ve adi ihtilâfları bir devlet meselesi haline yükseltmek gayesine mebnî icâd edilmiştir. Nihayet mesele sulh-perverâne halledildi. Rivâyete nazaran Muhammed, Cebrâil'in telkini üzerine bütün zevcelerini affetti ve aile dâhilinde sulh ve sükûnu tesis eyledi.[66]

Mâriye Meselesi

Müstefreşe Mâriye Aleyhinde Entrikalar

§23 A. Mısırlı Mâriye'nin güzelliği, daha ilk geldiği günden [VI/193] beri Peygamber üzerinde büyük bir tesîr husûle getirmişti. Hadisin bildirmediği bazı sebeblerden dolayı Peygamber, Mâriye'nin diğer kadınlarla birlikte yaşamasını istemedi. Bidâyette onu camiye bitişik olan Hârise b. Nu'mân'ın evinde oturttu. Muhammed, efrâd-ı ailesi için defaatle orada mihmânnüvazlık *{misafirperverlik}* taleb etmişti.[67] Sonra Muhammed, Mâriye'yi âliye'ye yani Medine'nin yukarı kısmına, kendisine ait bir yere nakletti. Muahharan burası meşrebe Ümmü İbrahim nâmıyla marûf olmuştur. Mâriye, İbrahim'i orada doğurmuştur.[68] Birçok kişi bu hareketi muâheze ediyordu. Kıskanç zevceler, hepsinin en güzeli ve talihlisi *{kısmetlisi}* olan bu rakîbeye bir fenalık yapmayı düşünüyorlardı. Peygamber, (Mâriye ile beraber Mısır'dan gelmiş olan) bir Kıbtî'nin kendisine kölelik etmesini kararlaştırmıştı. Bu köle hergün müstefreşeye su ve matbahta yakacak odun götürüyordu. Kıskanç zevceler, ibtidâ her gün bir gayr-ı Arab'ın (ılc) gayr-ı Arab bir kadını (ılce) görmeye gittiğini söyleyerek

66 Sa'd, sekizinci cild, 154, satır 11 ve müte'âkib satırlar; Hamîs, ikinci cild, 135; Hâlebî, üçüncü cild, 538 ve müte'âkib satırlar; Nöldeke, Kur'an; 162. Bu vakanın 7. sene-i hicriyyede cereyan ettiğini söyler. Coussin de Perceval'e de bakınız, üçüncü cild, 268; Muir, 157 ve müte'âkib sahifeler.

67 Sa'd'a bakınız, üçüncü cild, ikinci kısım, 52, satır 17 ve müte'âkib satırlar; sekizinci cild, 14, satır 5-11.

68 Sa'd, sekizinci cild, 153, satır 11 ve müte'âkib satırlar ve satır 20 ve müte'âkib satırlar; 8. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız, § 196.

[VI/194] dedikodu çıkarmaya ve tenkîdâtta bulunmaya başladılar, bu sûretle ortalığa bir gayr-ı meşrû' münasebet şâyiâsını neşre muvaffak oldular. Bu şâyiâ Peygamber'in kulağına gitti, derhal bu sözlerin kendi müstefreşesi ile onu hizmetini verdiği Kıbtî köleye taalluk ettiğini anladı. İşin içinde doğru bir nokta olup olmadığını anlamak maksadıyla Ali'ye tahkîkât icrâsı için emir verdi. Ali birden bire Mâriye'nin bahçesine girdi. Kıbtî'yi bir hurma ağacına tırmanmış bir halde buldu. Ali'nin kılıç ile müsellah *{silahlı}* ve tehditkâr bir vaz'da *{durumda}* geldiğini görünce o kadar şaşırdı ki korkusundan yere düştü, üstündeki maşlah çıktı. Ali yaklaştı, düşerken çıplak bir halde kalmış olan köleye bakınca hadım edilmiş olduğunu gördü. Doğruca Peygamber'e giderek kemâl-i memnûniyetle: "Uzakta bulunanın görmediğini hazır bulunan görür." dedi.[69]

Tebük Seferi

(Receb ve Ramazân)

§24. 9. sene-i hicriyye Recebinde,[70] Suriye hudûdları üzerinde, Tebük Seferi vukû'a geldi. Artık ihtiyarlamış olan Pey-

69 Sa'd, sekizinci cild, 154-155.

70 Not-1 [VI/198] Wellhausen (19-20) bu sefere hadisde gösterilen tarihin sıhhati hakkında büyük bir şübhe izhâr ediyor. Wellhausen'ın iddiasına nazaran, Wüstenfeld'in cedvellerine göre Receb-Ramazân devresi 630 sene-i mîlâdîsi teşrîn-i evvel ve teşrin-i sâni aylarına tekâbül eder. Bu, o zaman hurmaların kemâle erme mevsimi olduğuna dâir sair hadislerin verdiği malûmâta tevafuk etmez. Wellhausen, hadislerin büyük sıcaklardan ve hurmaların kemâle ermesi mevsiminden bahsettikleri devrenin tam yaz olması lazım geleceğini, Temmuz ve Ağustos aylarına isâbet edeceğini, uzun uzun izâh eylemektedir. Bu sûretle menbalarda üç ay kadar bir tarih hatası bulunmak icâb eder. Wellhausen'a nazaran, Muhammed, Tebük'e Rebîülâhir ayında hareket etmiştir. Hiç müşkilât mevcûd olmayan bu noktada Wellhausen'ın müşkilât icâd etmiş olmasından korkuyorum. Wellhausen, Temmuz-Ağustos [VI/199] devresinin, hurma idrâkine tekaddüm eden mevsim olduğu fikrinden hareket eder. Fakat bu malûmâtı nereden aldığını göstermez. Tebük ile Mekke arasındaki havâlîde iki sene kalmış olan Doughty'nin eserine müracaat edersek Wellhausen'ın hataya düşmüş olduğunu görürüz. Hurmaların toplanmaya başlaması son baharın nihayetlerine doğru vukû'a gelmektedir (Doughty'e bakınız, birinci cild, 276, 511, 518, 520, 522, 525 ve bilhassa 557-558, burada denildiğine göre Teymâ hurmaları teşrîn-i evvelin ilk on beş gününde toplanmaya

gamber'in iştirâk ettiği son sefer budur. Bir maksad-ı mahsûsa tebaiyyetle karmakarışık edilmiş birçok ehâdîs arasında bu sefere ait vakâyı-'ı hakîkiyyenin hangileri olduğunu, sefe- [VI/195]
rin maksad ve neticelerini bulup çıkarmak kolay bir iş değildir. Anlaşılabildiğine nazaran, Tebük Seferi'ne ehemmiyetsiz ve boş bir takım sebeblerden dolayı karar verilmiştir. Çekilen zahmet pek azîm oldu. Birçok mesârif ihtiyâr edildi ve hiçbir netice alınmadı. Hatta Medine'de bu sefer aleyhinde şiddetli bir muhâlefet nümâyan *{aşikâr}* olmuş, birçok kişi seferden kaçmış, Medinelilerin muhtelif sunûfu *{şınıfları}* arasında bu yüzden münasebet bozulmuş, ardı arkası gelmeyen muâhezât ve şikâyâta meydan açılmış gibi görünüyordu. Muhammed, yanlış ve pek ziyâde mübalağalı malûmât üzerine bu heyet-i seferiyyenin teşkîli emrini vermişti. Yapılan büyük hazırlıklara ve silah altına çağrılan kimselerin çokluğuna bakılırsa Muhammed'in bizzat İmparator Heraklius aleyhine bir hareket yapacağı fikrine düşmüş olduğuna hükmedilebilir. Muhammed'in satvet-i askerîyyesinin büyük bir süratle ortaya çıkması, birçok kabilenin tek bir kumanda altında toplanması, sefil ve anarşiye mübtela Arabistan'da işitilmemiş birşeydi. Bu büyük vaka Cezîretûl-Arab'ın her tarafında zemin-i mübâhase *{konuşma zemini}* teşkîl ediyor, kendi mevcûdiyetlerinin bekâsından korkuya düşmüş ve henüz müstakil bulunan kabilelerde şübhesiz türlü türlü rivâyetlere zemin hazırlıyordu. Hicaz'dan neb'ân eden *{fişkıran}* yeni hayatın darabânı *{vu-*

başlar). Wellhausen'ın zannına rağmen ya Vâkıdî'nin gösterdiği tarih yanlış değildir yahut o derecede büyük bir hata yoktur. Muhammed Medine'yi, Receb'in birinci günü terk etmiştir (14 teşrîn-i evvel 630 mîlâdi). O sırada işçiler kemâle ermiş meyveleri toplamak üzere hurma bahçelerine girmişlerdi. Burada metinler açıktan açığa yaz mevsiminden bahsetmiyorlar. Yalnız şiddetli ve müz'ic *{bunaltan}* bir sıcak olduğunu söylüyorlar. Filhakika, Arabistan'da yaz mevsiminin sonunda böyle bir harâret vardır. Birde şurası tahattur edilmek lazım gelir ki, hadislerin bütün tafsîlât ve teferrüâtı harfi harfine kabul edilemez. Oldukça bir ihtiyât lazımdır. Mesela şu vakada, heyet-i seferiyyeye iştirâk etmek istemeyen iyi Müslümanları mazûr göstermek ve sefere pek çok kişinin iştirâk etmesini örtmek için muhaddisîn, ihtimal ki mevsimin harâretini ifrât ve mübaḷağa ile tasvîr etmeyi münasib görmüştür.

ruşu} hiç görülmemiş bir süratle artıyordu. Herkes adeta ha-
[VI/196] vada, garîbu'l-vukû' bir takım vakâyı-'ı azîmenin yaklaştığını hissediyorlardı. Telaş ve korku bütün Cezîretü'l-Arab'a yayılmıştı. Arabistan'ın en hücrâ *{ücra}* köşelerinden Medine'ye akmaya başlayan heyet-i sefâretlerin miktarı, fikirlerdeki gerginliğin en kanaat-bahş bir delildir. Peygamber vefât ettiği ve 11. sene-i hicriyyede kabilelerin büyük isyanı koptuğu vakit bu gerginlik son derece-i şiddetine vâsıl olmuştur. Bu kadar derin sûrette galeyâna gelmiş bir heyet-i ictimâ'iyyede, mübalağa ve şübheye bu kadar meyyâl insan arasında Mekke'nin Fethi, Huneyn Seferi ve Muhammed'in büyük galebesi birçok kişiyi, Cezîretü'l-Arab'ın hâricine gözlerini çevirmeye ve Arabistan'ın yeni hükümdarı ile İranilere karşı ihrâz ettiği galebe çelenkleri üzerinde sükûna dalmış olan meşhûr müthiş İmparator Heraklius arasında yakında bir muharebe çıkacağını zannetmeye sevk etmiş olması şâyân-ı hayret birşey değildir. Arabların gurur ve nahvetleri *{kibirleri}*, Peygamber'in şöhretinin Arabistan hudûdlarını aşarak Bizans Hükümdârının uykusunu kaçırdığı kanaatini kendilerinde husûle getirebilmesine pek kolay akıl erer. Hâlbuki İmparator Heraklius'un, Halife Ebû Bekir orduları, 12 ve 13. sene-i hicriyyelerde Filistin hudûdlarını geçmeden ve kendisine karşı gönderilen Bizans ordularını birbiri arkası sıra mağlûb etmeden, İslamiyet
[VI/197] hakkında vâzıh ve kati hiçbir malûmâta mâlik olmadığı pek muhtemeldir. Vâkıdî'den öğrendiğimize göre[71] Arabistan ile Filistin arasında vaktiyle Nebatîler tarafından (Edom, Mevâb, ilâ âhir) idare edilen, tabir-i câizse, bî-taraf havâlîde Arablaşmış akvâm-ı sâmiyyeden biri (Arâmîler) sâkin bulunuyordu. Bunlar, cenûbdan gelen kuvvetli Arab Muhâcirlerinin taht-ı tesîrinde kalmışlardı. Bu kavim bütün faaliyetini ticarete hasretmiş, Suriye ile Arabistan arasındaki bütün ticareti kendi eline almıştı. Arabistan'da (ihtimal ki tezyifkârâne bir mana ile) Sâkıta nâmıyla marûf olan bu tüccarlar, şimâl-i Arabistan'ı başlıca ticaretgâhlarına, Dûmetü'l-Cendel'e, Teymâ'ya,

71 Vâkıdî Wellhausen, 175, 391.

Medine'ye giderler; başlıca erzâktan, zeytinyağından ve has undan başka Suriye'nin mühim havâdislerini, Rumlarla İranîler arasındaki muhârebât haberlerini, İmparatorluk hazırlıklarını, şarkın bütün ticaretgâhlarında işsiz güçsüz kimseleri alâkadar eden bütün o türlü türlü dedikoduları da nakliyorlardı. İran ile muharebe hitâm bulduktan sonra İmparator Heraklius'un hilâf-ı mu'tâd olarak Humus'ta bulunması, tacirlerin ve serserilerin hayret ve merakını tahrîk ediyordu. İşte bu sûretle birtakım tacirler, Humus'ta bulunan İmparatorun Arabistan'a karşı azîm bir kuvve-i seferiyye hazırlamakta olduğunu, bir sene için erzâk cem' ettiğini, İmparatorluğa tâbi' Arab kabileleri efrâdını, Lahmları, Cüzâmları, Gassânîleri, Âmileleri topladığına dair Medine'ye haber getirdiler. Rivâyet olunduğuna göre bütün bu kuvvetler Belkâ havâlîsinde yani Maverâ-yı Ürdün'de, Arab çölü hudûdunda kâin sahrada ictimâ ediyorlardı.[72] Bu haberleri duyanlar Heraklius'un Muhammed'i ezmek fikrinde olduğuna hükmediyorlardı. Muhammed bu sözlere inandı. Keyfiyeti tahkîk zahmetini ihtiyâr etmedi. Tecâvüzün vukû'unu beklemeden, düşman daha hazırlanmadığı bir sırada kendisi bir hücum hareketi yapmaya, her iyi Müslümanın halen ruhunu rencide eden Mûte felâketinin intikamını almaya karar verdi.[73] [VI/198]

§25. İranîlere karşı ihrâz ettiği *{kazandığı}* galebeden sonra Heraklius'un şöhreti Arabistan'da pek büyüktü. Müslümanlar, hiçbir düşmandan ondan (daha) çok korkmuyorlardı.[74] Müslümanlar Suriye'ye yaptıkları seyahatlerden dolayı Heraklius'un satvet-i askeriyyesini pekiyi biliyorlardı. Muhammed, sefere karar verince yalnız düşman kuvveti mülahazasıyla değil, Rumlarla temasa girmeden evvel kat' etmeye mecbûr olduğu mesafenin çokluğundan dolayı da büyük hazırlık görmek zarûretini hissetti. Arab kabilelerine karşı vukû'a gelen akınlarda, seferin gayesini herkesten saklamak usûlünü takîb [VI/200]

72 Vâkıdî Wellhausen, 391.
73 Belâzurî'ye bakınız, 59.
74 Vâkıdî Wellhausen, satır 13.

ederdi. Çünkü çölde bile havâdislerin bacağı uzundu. Baskının muvaffakiyetle neticelenebilmesi için azamî sûrette ketûmiyyete ihtiyaç vardır. Bu defa ise Muhammed seferin gayesinin ne olduğunu açıkca söylemeye ve bütün Müslümanları yalnız bedenen değil mâlen de buna iştirâke davet etmeye mecbûrdu. Bu haber, müminînin bir kısmı tarafından büyük bir adem-i memnûniyetle karşılandı. Muhammed'in tasavvurâtına karşı tezâhür eden muhâlefet seferin en şâyân-ı dikkat safhasını teşkîl eder. En mühim ciheti budur. Çünkü askerî nokta-i nazardan seferin ne bir tesîri ne bir ehemmiyeti olmuştur. Bundan dolayı hazırlıkların ve sefer davetine adem-i icâbetlerin tafsîlâtına girişmek lazımdır. Tebük Seferi bu yüzden şöhret kesb etmiştir.

§26. Muhammed, sefere iştirâk davetini yalnız Medinelilere değil Mekkelilere, İslamiyet'i ve müessesenin hüküm ve nüfuz-u siyasiyyesini kabûl etmiş olan bütün kabilelere teşmîl
[VI/201] etti. O sırada fer'de bulunan isimleri çağırmak üzere berîdeyi *{haberci}* gönderdi. Ebû Rühm, Gıfârlara; Ebû Vâkıd, Leyslere; Ebû Sa'd ed-Dâmrî, Bahr-i Ahmer sahilinde bulunan Damrelere; Mekîs'in oğlu Râfi' ile Cündeb, Cüheynelere; Nu'aym b. Mes'ûd, Eşca'lara, Bedîl ile Amr b. Sâlim ve Büsr b. Süfyân, Ka'blara; Abbâd b. Bişr, Süleymlere ve daha başkaları da sair kabilelere gittiler. Aynı zamanda Muhammed, hazırlıkları tesrî' ve itmâm etmek için müminleri masârıf-ı seferiyyeye iâne *{yardım}* vermeye davet etti. En ibtidâ Ebû Bekir'in muâvenette bulunduğunu, bütün mâ-melekini *{sahip olduklarını}* verdiğini öğreniyoruz. Ömer b. Hattâb ise emvâlinin nısfını verdi. Abdurrahmân b. Avf iki yüz ukiyye gümüş, Âsım b. Adî doksan vesk hurma verdiler. Abbâs, Talha, Sa'd b. Ubâde ile Muhammed b. Mesleme aynı sûretle iânede bulundular. Menbalar, en çok iânenin Osman tarafından verildiğini teminde müttehiddirler. İbn Hişâm'a nazaran[75] Osman bin dinar, Vâkıdî'ye nazaran (mu'tâd olan mübalağa ile!) askere lâzım olan mebâliğin sülüsünü (yani on bin kişinin masrafını!) iâne etmiştir.

75 995, satır 5.

Müslümanlar arasında en fakirleri bile para topladılar, heyet-i seferiyyeyi takib için binecek bir hayvanları olmayan ashâba deve satın aldılar. Kadınlar da muâvenetten geri kalmak istemediler. Rivâyet olunduğuna göre Âişe'nin oturduğu evde, Peygamber'in bir maşlahının üstünde kadınların verdikleri iâ- [VI/202]
neler toplandı. Bunların kısm-ı azamı mücevherât ve huliyyât *{pırlanta, altın gibi süs eşyası}* idiler. Bunların bedeliyle erzâk ve levâzım alınacaktı. O sırada meyvelerin (hurmalar) kemâle ermek vaktiydi (yaz sonu yahut sonbahar başlangıcı). Mevsimin harâret-i şedîdesi, hurma ağaçlarının gölgesinde oturup mahsûlâta nezâret etmeyi daha müreccah gösteriyordu. Onun için, kibâr-ı ashâb tarafından gösterilen hüsn-ü misâle rağmen birçok kişi heyet-i seferiyyeye iştirâk külfetinden âzâde kalmak talebinde bulundular. Muhammed, ashâbından kadınlara karşı büyük bir ibtilâsı olmakla marûf olan Ebû Vehb el-Ced b. Kays'ı azîmete ikna için Benî Asfarlarla (yani Rumlarla) harb edilirse güzel bir Rum kadını ele geçirmek ihtimali olduğundan bahsetti.[76] El-Ced, âteşin rüzgârın *{sıcak, yakıcı rüzgâr}*, mevsimin hararet-i şedîdesinin muhakkakiyeti karşısında meşkûk ihtimali kâfî derecede câzib bulmadı. Ebû Vehb el-Ced ısrarda devam etti. Peygamber nihayet kalmak müsaadesini vermeye mecbûr oldu. El-Ced'in oğlu Abdullah b. Ced, pederini şiddetle muâheze ediyordu. Hatta rivâyete nazaran yüzüne bir ayakkabı bile atmıştır.[77] Ebû Vehb el-Ced, bu mecbûriyet-i azîmeden âzâde kalmakla iktifâ etmeyerek, hadisin münâfikûn

76 Not-1 [VI/204] Benü'l-Asfar tabiri hakkında İbn Hişâm'ın metnine yazılmış olan haşiyelerde (Hişâm'a bakınız, ikinci cild, 240) hiçbir kıymeti hâiz olmayan bazı iştikâk tafsîlâtına tesadüf ediyoruz. Benü'l-Asfarlar Rumlar imiş, Iys b. İshâk neslinden geldikleri için bu nâm ile yâd edilmişler. Iys'in yüzü de soluk imiş (lehu safra). Demek oluyor ki Arab lisanlarına göre Rumlar da akvâm-ı sâmiyye'den idiler! Von Erdmann mantıkî bir izâhât vermek istedi (ZDMG, 1848, ikinci cild, 237-241). Yukarıda söylediğimiz vecihle (medhal, § 343, not 2) Von Erdmann, bu tabirin Flavî aile-i hükümdârîsinden kalma bir hâtıra olduğunu zannetmektedir. Bu hânedâna mensûb hükümdarlardan Titus, Kudüs'ü tahrîb etmiş, Yahudilerle bi'l-umûm Sâmiler arasında ve bilhassa Cezîretü'l-Arab'ın Yahudilerle dâimi sûrette hâl-i temasta bulunan kabileleri beyninde bir şöhret kazanmıştı.

77 9. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 15, not 2.

nâmıyla yâd edildiği sair Medinelileri yani Muhammed'e karşı
[VI/203] muhâlefet fırkasını da sefere iştirâkten imtinâ' göstermeye ve ısrar etmeye teşvîke başladı ve Muhammed'in canını sıktı. El-Ced, bilhassa Selemeleri teşvîk ediyor, Cebbâr b. Sahr ile sairlerini teslîhât için iâne vermekten vazgeçirmek üzere elinden geleni yapıyordu. Kendisi de masârıfa hiç iştirâk etmedi. Muhammed bu kadar tahrîkâttan fena halde kızarak bu münasebetle, rivâyete nazaran iki ayet tebliğ etmiştir.[78] Bunlardan birinde sefere iştirâk etmek istemeyenleri nâr-ı cehennem ile (yazın harâretinden pek çok fazla sıcak olduğunu da ilâve ediyordu) tehdîd etti.[79] İbn Hişâm'ın metninde bir hâdiseden bahsedildiğini görüyoruz. Gerek İbn İshâk'ın gerek Vâkıdî'nin bunu meskût geçişlerine bakılırsa ihtimal ki doğru değildir. Fakat herhalde burada zikredilmeye değer. Rivâyet olunduğuna göre, Tebük hazırlıkları esnasında bazı münâfıklar, Câsum kurbunda Yahudi Süveylim'in evinde toplanıyorlar, Muhammed'in aleyhinde ve seferin aleyhinde propaganda yapmak tarzlarını müzâkere ediyorlardı. Muhammed bu entrikalardan haberdâr olunca Talha b. Abdillâh ile ashâbdan bazılarını gönderdi. Münâfıklar içeride müzâkere ile meşgul iken eve ateş vermelerini emretti. Dediği gibi yapıldı. Toplanmış bulunan münâfıklar evden dışarı rastgele atlamaya mecbûr oldular. İçlerinden Dahhâk b. Halîfe b. Sa'lebe b. Adî el-Ensârî el-Eşhelî
[VI/204] bir duvardan atlarken bacağı kırıldı.[80]

78 9/49; 82.

79 Not-2 [VI/204] Burada aynen kayda lüzûm görmediğim uzun bir hadisden anlaşıldığına göre gerek Muhâcirûn gerek Ensâr arasında sefere iştirâk etmeyenler pek çoktu. Bedevî kabileler arasında en çok firarî Gıfârlarla Eslemlerde görülmüştür. Diğerlerinden bahsolunmuyor (Hişâm, 905, satır, 18 ve müte'âkib satırlar; Vâkıdî Wellhausen, 395, satır 20 ve müte'âkib satırlar). Diğer bir fıkrada (Vâkıdî Wellhausen, [VI/205] 393, satır 2) sarâhaten söylendiğine göre Gıfârlar, seferden istisna edilmelerini taleb etmişlerdi. Peygamber müsaade vermemiştir. Binaenaleyh bu Arablardan birçoğunun, Muhammed'in mümânaatına rağmen emre itaatsizlik etmeye cüret gösterdiklerine ve yerlerinde kaldıklarına hükmetmek mecbûriyetindeyiz.

80 Hişâm, 894-895; Vâkıdî Wellhausen, 391-392; Hacer, ikinci cild, 535, satır 1, yangını İbn İshâk'ın rivâyetine istinâd ettirir (?), evin Şuveykir el-Yahûdî'ye ait olduğunu söyler; Taberî, birinci cild, 1692-1694.

§27. Bu münâfıkların adedi ve yorgunluktan, uzun ve tehlikeli seferin mahrûmiyetlerinden korkarak sefere iştirâk etmeyen iyi Müslümanların çokluğu (ihtimal ki bir amel tesiriyle) sair müminlerin şevk ve gayretini tahrîk etti. Hadis, sefere iştirâk edemeyecek kadar fakir olan ve buna rağmen Tebük'e Muhammed'e refâkat etmek isteyen yedi Müslümanın hâtırasını muhafaza etmiştir. Muhammed, bunların ricâlarına cevâben kendilerine deve ve erzâk almak için icâb eden vesâite mâlik olmadığını söylediği zaman hüngür hüngür ağladılar. Filhakika, Muhammed ancak iyi binek hayvanları olanların sefere iştirâk edebileceklerini kararlaştırmıştı. Çünkü kat'edecekleri mesafe gayet azîm olduğundan lâgar *{cılız}* hayvanlarla yürüyüşü müşkilâta uğratmakta mana yoktu. Bu ağlayan yedi kişiye sonra tarihte "Bekkâûn" denilmiştir. O kadar şöhret kesb ettiler ki hadis isimlerini bile muhafaza etti: **(1)** Sâlim b. Umeyr, Benî Amr b. Avflardan;[81] **(2)** Ulbe b. Zeyd, Benî Hâriselerden;[82] [VI/206] **(3)** Ebû Leylâ Abdurrahmân b. Ka'b, Benî Mâzin b. Neccârlardan;[83] **(4)** Amr b. Hümân b. Cemûh, Benî Selemelerden;[84] **(5)** Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî yahut diğer bir rivâyete göre: Abdullah b. Amr el-Müzenî;[85] **(6)** Haremî (yahut Harem) b. Abdillâh, Benî Vâkıflardan;[86] **(7)** İrbâz b. Sâriye el-Fezârî.[87] Bu, İbn İshâk'ın cedvelidir. Vâkıdî'nin listesi ise ber-vech-i âtîdir: **(1)** Sâlim b. Avf, Benî Amr b. Avflardan (Ḥacer'de yoktur); **(2)** Herîr b. Amr, Benî Vâkıflardan (Hacer'de mezkûr değildir. İhtimal ki yukarıdaki listenin 6. numarasıdır: Heremî); **(3), (4), (5).** numaralar, İbn İshâk'ın **(3), (4).** numaralarının aynıdır; **(6)** Seleme b. Sahr, Benî Züreyklerden (Hacer'de zikri geçmez); **(7)** İbn İshâk'ın listesinin 7. numarasının aynıdır.[88] Bu yedi kişinin

81 Hacer'e bakınız, ikinci cild, 105, numara 3043.
82 Hacer, ikinci cild, 1189, numara 10023.
83 Hacer, ikinci cild, 1007, numara 9557.
84 Hacer, ikinci cild, 1265, numara 10217.
85 Hacer, ikinci cild, 898-899, numara 9340.
86 Hacer, üçüncü cild, 1239, numara 8460.
87 Hacer, ikinci cild, 1128, numara 9867.
88 Not-1 [VI/208] Terâcim-i ahval kitaplarında Bekkâûn meyânında şu isimlerin de idhâl edildiğini görüyoruz: (8) Sahr b. Selmân (Hacer, ikinci

ağlamaları nihayet bir mühtedî Yahudiyi, İbn Yâmîn b. Umeyr en-Nadarî'yi müteessir etti. Onlara bir bâr-gîr ile birçok erzâk verdi. Bunun üzerine, İbn Yâmîn'in misâli Abbâs ile Osman
[VI/207] için medâr-ı teşvîk oldu. Yedi ağlayıcının eksiklerini de onlar tamamladırlar; bu sûretle orduya iltihâk edebildiler. Bedevîler arasında pek çok firarî vardı.[89] Fakat Muhammed müsaade ve müsâmaha göstermek istemedi. Bütün bedevîlerin gelmesi için ısrar etti. Rivâyete nazaran, firarîlerin kesretinden dolayı Gıfârîlerin adedi seksen iki kişiye düşmüştü. Bunların arasında Eymâ b. Rahasa da vardı. Vâkıdî'ye göre vâhî *{ehemmiyetsiz}* bahanelerle ve Muhammed'in müsaadesiyle Medine'de kalan münâfıkların miktarı takrîben seksen kişiye bâliğ olmaktadır (bu fıkranın ikinci notuna bakınız). Bunlara bir takım iyi ve hakîkî Müslümanları da ilave etmek iktizâ eder. Bunlar pek malûm olmayan esbâbdan dolayı, ihtimal ki cesâretsizlikten ve tembellikten, Muhammed'in müsaadesi olmaksızın Medine'de kaldılar. Bu Müslümanların miktarı çoktu. Fakat hadis, adetlerinin neye bâliğ olduğunu tasrîh etmez. Yalnız içlerinden dördünün ismini biliyoruz: **(1)** Ka'b b. Mâlik, Benî Selemelerden; **(2)** Mürâre b. Rebî'; Benî Amr b. Avflardan; **(3)** Hilâl b. Ümeyye, Benî Vâkıflardan; **(4)** Ebû Hayseme, Benî Sâlim b. Avflardan: Hepsi hakîkî ve cesur Müslümanlardı. Mamafih sefere gidenlerin miktarının yoklama icrâsını imkânsız hale çıkaracak derecede azîm olduğunu görünce göze çarpmamak ümidiyle gizli-
[VI/208] lice bir tarafa çekildiler. Ebû Hayseme bu hareketinden sonra nedâmet ederek yolda Peygamber'e iltihâk etti. Yolda Umeyr b. Vehb el-Cumahî isminde diğer bir sahâbe ile birleşti. O da sonradan gelen bir nedâmet tesiriyle Peygamber'e, Tebük'ten evvel iltihâk için isti'câl gösteriyordu.[90]

cild, 380, numara 8520), (9) Sayfî b. Amr b. Zeyd b. Cuşem b. Hârise el-Ensârî ki Ulbe b. Zeyd'in amcasıdır (Hacer, ikinci cild, 519, numara 7607).

89 § 26. fıkra, not 2.

90 Hişâm, 895-896, 897-898, 907-909; Vâkıdî Wellhausen, 392-393, 394, 311-312; Taberî, birinci cild, 1691-1695, 1696-1697; Yakûbî, ikinci cild, 69, Bekkâûn arasına (8) Abdurrahmân b. Ka'b ve (9) Sahr b. Selmân'ı da idhâl eder.

§28. Medine'de kalmış olan kimselerin miktarı yukarıdaki fıkrada zikredilen isimlerle tamamen gösterilmiş olmaz. Ez-cümle, Medine'de kalanlardan biri de Ali b. Ebî Tâlib idi. Bilmediğimiz bir takım esbâb-ı husûsiyyeden dolayı Ali bu sefere iştirâk etmemiştir. Hadis, bu âtılâne ve zâhiren bî-sebeb hareketi izâh için Medine'de kalması Muhammed tarafından [VI/210] esnâ-yı azîmette verilen bir emre mübteni olduğunu söyler. Rivâyete nazaran Peygamber, ailesini muhafaza için Medine'de birini bırakmak istemiştir. İbn İshâk tarafından irâe edilen sebeb pek makûl görünmüyor. Çünkü Tebük Seferi gibi müşkil bir teşebbüste Peygamber hiç şübhe yok ailenin muhafazası için ihtiyarları ve pek işe yaramayanları bırakmayı, damadı gibi genç, kuvvetli ve cüretkâr olanları Müslüman âleminde müstakbel kahraman-ı meşhûrîni birlikte götürmeyi tercîh ederdi.

Not-2 [VI/208] Ber-mu'tâd hadis tezâtlar ve meşkûkiyetlerle mâlîdir. Bundan dolayı ihtivâ ettiği malûmâtın kıymet-i tarihiyyesine halel gelmektedir. Bir taraftan Muhammed'in birçok müsaade talebini reddettiği ve herkesin kendisiyle birlikte gelmesi için ısrarda bulunduğu söylendiği halde diğer taraftan yalnız iyi binek hayvanları olanların gelmesini istediği iddia olunuyor. Bu kâbil vesâit-i nakliyeyi bittab' *{doğal olarak}* ancak zenginler tedârik edebilirlerdi. Ekseriyet, sefere iştirâk edebilmek için Peygamber'in muâvenetine muhtâc idiler. Kâfî derecede zengin olmadıklarından yahut Muhammed [VI/209] kendilerine binek hayvanı tedârik edemediğinden dolayı ağleb ihtimale *{büyük olasılığa}* göre Medine'de kalanların kimler olduğunu hiç bilemiyoruz. Yedi Bekkâûn hikâyesi Medine'de bırakılan müminînin miktarının pek azîm olduğu, Bekkâûnun kesb-i şöhret etmesi ise sefere iştirâke mecbûr olmadıkları halde gözleri yaşaracak derecede bir şiddetle iştirâki arzu edenlerin yalnız onlara münhasır kaldığı zannını veriyor. Hadisdeki diğer bir garâbeti de göstermek isteriz: Bu fıkrada, Vâkıdî'nin verdiği malûmâta istinâden, Medine'de Muhammed'in müsaadesiyle kalmış olan münâfıkların miktarının takrîben seksen kişiden ibaret olduğunu söyledik. Aşağıdaki fıkrada ise, esnâ-yı azîmette Abdullah b. Übey'in taht-ı riyâsetinde bulunan münâfıkların ayrı bir karargâh teşkil ettiklerini, Peygamber ile yola çıkmadıklarını göreceğiz. Aynı zamanda münâfikîn karargâhı için *leyse bâkil el-askerîn* deniliyor. Yani Muhammed'in karargâhından az olmadığı söyleniyor. Hâlbuki aynı hadis Muhammed'in otuz bin kişi (?) ile yola çıkmış olduğunu bildirmektedir. Demek ki Abdullah b. Übey'in karargâhında da bu miktarda gayr-ı memnûn ve muhâlif Medineli vardı. Bu adetlerin manasızlığı o kadar âşikârdır ki bunları münâkaşaya bile lüzûm görmüyoruz. O tarihte Medine'nin bütün nüfusu beş on bin kişiye bâliğ oluyordu (ihtimal ki 20000; 5. sene-i hicriyye, § 61).

Hadis aileyi muhafaza özrünün kâfî derecede kanaat-i bahş ve Ali için şerefli birşey olmadığını hissetmiş, ayrıca bir hikâye icâd eylemiştir: Muhammed'in azîmetinden sonra Medine'de kalmış olan Ali, kendisinin şehirde oturmasını münâfıkların bazı tahrîkât ve ifsâdât için bahane addettiklerini, metâib-i *{meşakkatli}* seferiyyeden kurtulmak için evde kalmak üzere ihmal ile ithâm edildiğini gördü. Hadise nazaran, bu dedikodulara kızan Ali silahlarına sarılarak Muhammed'in arkasından koştu ve Curf'ta ona yetişti. Bunun üzerine Peygamber Ali'ye (Şiîlerin pek hoşlanacakları bir lisan ile) bazı şeyler söyledi. Ali, Medine'deki dedikodulara ehemmiyet vermemeye kâni' oldu, kendisinin ve Peygamber'in ailesini muhafaza etmek üzere Medine'ye döndü.[91] Bu vaka üzerinde tevakkuf etmeye
[VI/211] ve (onun) hakîkatten uzak olduğunu göstermeye ihtiyaç hissetmiyorum. Çünkü uydurma olduğu pek âşikârdır.

Muahharan nedâmet ederek Peygamber'e iltihâk eden ve mazeret olarak devesini tedavi maksadıyla iki gün Medine'de kalmaya mecbûriyet hissettiğini söyleyen firarîlerden biri de sonradan meşhûr olan Ebû Zer el-Gıfârî'dir. Sonraları Emevîler aleyhinde tahrîkatta bulunduğu ve birtakım hayâli takibât ve tazyikâta *{baskılara}* marûz kaldığı cihetle İslam Tarihinde pek kesb-i şöhret etmiştir.[92] Onun hakkında uzun bir hadis vardır. Yolu nasıl kat'etmiş, Müslüman karargâhına muvâsaletinde Peygamber kendisine nasıl samimi bir hüsn-ü kabûl göstermiş, bütün bunlar tafsîl ediliyor. Kezâlik, rivâyet edildiğine göre Ebû Zer yolda giderken deve Peygamber'e yetişecek kadar kuvvetli olmadığından muttasıl arkada kalmış, nihayet hayvanını bırakarak bütün eşyasını omuzlarına yüklenip yayan yürümeye mecbûr olmuştur. Bütün bu müşkilâta rağmen Ebû Zer'in Muhammed'e yetiştiği, Peygamber'den takdir ve sitâyişe mazhar olduğu da söyleniyor.[93] Bu hikâyede ber-mu'tâd birçok inanılmayacak nokta vardır. Ez-cümle

91 Hişâm, 897; Taberî, birinci cild, 1696.
92 30. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız.
93 Hişâm, 900-901; Vâkıdî Wellhausen; 394-395; Taberî, birinci cild, 1700-1701.

sırtı yüklü yayan bir adamın, deve üzerinde kemâl-i süratle çorak, sudan ve yiyecekten mahrûm bir ülkeden geçen kafile- [VI/212]
ye yetişebilmesi. Bütün bu hikâyenin Peygamber tarafından söylendiği iddia edilen ve masnû' *{yapmacık}* olduğu âşikâr bulunan bir söze mukaddime teşkîl etmek maksadıyla uydurulmuş olması pek muhtemeldir. Güya Peygamber şu sözleri söylemiştir: "Allah Ebû Zer'e mağfiret etsin. Yalnız yürüdü, yalnız ölecek ve yalnız haşredilecek!"

§29. Nihayet uzun tedarikât *{hazırlıklar}* bitti. Artık meşhûr olan vedâ tepesinde, Sâniyetü'l-Vedâ'da büyük Müslüman ordusu toplandı. Vâkıdî'ye itimâd etmek lazım gelirse (393, 395) ordu otuz bin nefere ve on bin bâr-gîre bâliğ oluyordu. Bu karargâh civârında Medine münâfıklarının reisi Abdullah b. Übey'in kumandası altında bir karargâh da tesis olundu. Gerek İbn İshâk'ın gerek Vâkıdî'nin teminâtına inanılabilirse, bu münâfikîn ordusu da hakîkî ve iyi Müslümanların ordusundan adetçe dûn *{aşağı}* değildi.[94] Münâfikûn ile Ehlü'l-Rayb tarafından teşkîl edilen bu ordu Müslüman karargâhının çadırları yanında, zübâb *{kötülük}* sath-ı mâili üzerinde toplandı. Fakat Muhammed azîmet emrini verir vermez arkada kaldı. (bedevî kabilelerden) yardımcı kuvvâ-yı muâvene ittihâk ettiği zaman Muhammed azîmet işaretini verdi. Hükümeti ve imâmeti Sibâ' b. Urfuta'ya mı yoksa Muhammed b. Mesleme'ye mi bıraktığı [VI/213]
malûm değildir. Azîmet gününe kadar karargâhta askere imâmet etmiş olan Ebû Bekir'e, Peygamber ordunun büyük bayrağını (Livâ) tevdî' etti. Râye, Zübeyr b. Avvâm'a verildi. Gerek Medineliler gerek bedevîler muhtelif kabilelere göre ayrılmış bir halde yürüdüler. Her kabilenin kendisine mahsûs bayrağı vardı. Evslerin en büyük bayrağını Üseyd b. Hudayr, Hazreclerin bayrağını da Ebû Dücâne yahut Habbâb b. Münzir taşıyordu. Zeyd b. Sâbit'in, Mâlik b. Neccârların; Ebû Zeyd'in, Amr b. Avfların; Muâz b. Cebel'in, Selemelerin bayrağını taşıdıklarını da biliyoruz. Büyük ordu cenûba doğru hareket etti. Fakat sefere iştirâk edenlerin miktarı pek azîm olduğundan hepsinin is-

94 Hişâm, 897; Vâkıdî Wellhausen, 393.

mini deftere kaydetmek kâbil olmadı. Biraz karışıklık da oldu. Bu sırada bazıları arkada kaldılar. Yalnız akşama doğru, son kâfilede Sâniyetü'l-Vedâ'yı terk ediyordu.

İleride hikâye edilen bazı vakalardan anlaşılıyor ki münâfıklardan bir haylisi de orduya refâkât etmiştir. Fakat muhaddisîn, pek sâf-dilâne bir gayretle bunların yalnız ganimet hırsına kapılarak Peygamber'in arkası sıra yürümüş olduklarını izâha kalkarlar.[95]

[VI/214] §30. İbn İshâk ile Vâkıdî, Muhammed'in namaz kılmak üzere tevakkuf ettiği yerlerin esâmîsini de muhafaza etmişlerdir. Burada bu esâmîyi mufassalen kaydediyoruz. Çünkü gerek azîmet gerek avdet seyahatinin merhaleleri gibi telakki olunabilirler: **(1)** Zû-Huşub, Medine'den hareketin ferdâsı sabahı buraya muvâsalet edildi. Peygamber burada dûme cinsinden bir hurma ağacı altında tevakkuf etti. Kılavuzu Alkame b. Süvâ' idi. Gündüzün sıcakta oradan kımıldamadı. Yalnız gurûb-u şemse doğru hareket etti. Sair mescidler (namaz kılınan yerler) şunlardır: **(2)** Feyfâ; **(3)** Zu'l-Merve (Vâkıdî buraya sadece Merve der); **(4)** Ruk'a, Şikka benî Uzre'de (Vâkıdî buraya sadece Şikka der); **(5)** Vâdilkurâ, kadîmen sadece el-Vadi denilirdi; **(6)** Sa'îd; **(7)** Hicr; **(8)** Zenb Havzâ (Vâkıdî böyle yazıyor. İbn İshâk'ta zikri geçmez); **(9)** Sadr Havzâ; **(10)** Zü'l-Cîfa; **(11)** Şakk Târâ, Cevber kurbunda (?); **(12)** Zenb Kevâkib, Betrâ cihetinde (Vâkıdî'de mezkûr değildir); **(13)** Alâî (Vâkıdî'de yoktur); **(14)**
[VI/215] Zâtü'l-Hıtmî; **(15)** Semâne (? İbn İshâk'ta zikri geçmez); **(16)** Ahdar; **(17)** Zâtü'z-Zirâb; **(18)** Sâniyetü'l-Madrân, (Vâkıdî'de sadece: Madrân); **(19)** Tebük.[96]

95 Hişâm, 896-897, 924-925, Münâfikinden Abdullah b. Übey ile el-Ced b. Kays'ın neden dolayı Medine'de kaldıkları izâh olunur; Vâkıdî Wellhausen, 391-392, 393, 395-396; Taberî, birinci cild, [VI/214] 1695, Medine'de kalan marûf münâfıklar arasında Benî Amr b. Avflardan Abdullah b. Nebtel ve Benî Kaynukalardan Rifâ'a b. Zeyd b. Tâbût'un da dâhil olduğunu söylüyor, aynı eser, 1696.

96 Hişâm, 907; Vâkıdî Wellhausen, 394; Merâsid, üçüncü cild, 94; Semhûdî'ye bakınız, 232, satır 1; Wüstenfeld, *Med. Hauptstr.*, sahife 5 ve müte'âkib sahifeler, burada namaz merhaleleri yani mescidler hakkında daha mufassal izâhât verilmiştir.

§31. Seyahat esnasında şâyân-ı dikkat bir vaka olmadı. Çünkü hiçbir tarafta bir mukâvemete tesadüf edilmedi. Müslümanları iz'âc *{rahatsız}* eden şey, hayvanlar ve insanlar için yiyecek ve içecek bulunmayan bir memlekette o sıcaklarda [VI/216] uzun uzun gitmenin bâis olduğu yorgunluk ve mahrûmiyetten ibaret değildi. Orduda birçok münâfık da vardı. Bunların birtakımı, Rumlara karşı açılan bu seferin çılgınlığı aleyhinde açıktan açığa söylenmeye başlamışlardı. En şiddetli muhâlifler arasında Vedî'a b. Sâbit, Cülâs b. Süveyd, Mahşa b. Humeyr, Sa'lebe b. Hâtıb bulunuyorlardı. Bunların muhâlefeti o kadar şedîd idi ki hiç itidâl-i lisan eseri göstermiyorlardı. Rivâyete göre Vedîa şu sözleri söylemiştir: "İçimizdeki Kur'an âlimleri mideye taalluk eden işlerde en harîs *{hırslı}* olanlardır. Dile taalluk eden işlerde en yalancı onlardır. Harpte de en cebîn *{korkak}* olanlar yine onlardır." Cülâs da bu sözlere şunları ilâve etmiştir. "Bu adamlar şimdi bizim âmirlerimiz bulunuyorlar! Hakîkatte Muhammed'in hakkı var: Biz eşeklerden de daha fenayız!"[97] Muhammed bu müfsidâne sözlerden haberdâr olunca Ammar b. Yâsir'i icrâ-yı tahkîkâta gönderdi. Münâ-

Not-1 [VI/215] Medine ile Muhammed'in yedinci merhalesi olan Hecer arasındaki mesafe takrîben yüz otuz İngiliz milidir. Doughty'nin haritasında Medine ile Tebük arasındaki mecmû' mesafede iki yüz altmış İngiliz mili yani takrîben dört yüz kilometre hesâb edilebilir. Muhammed bu mesâfeyi 19 merhalede, her defasında yirmi kilometreden biraz fazla yürümek sûretiyle kat'etmiştir. Gerek Hecer gerek Tebük el-yevm kervanların merhaleleri sıfatıyla mevcûddurlar. Hecer'e şimdi Medâin-i Sâlih deniliyor. Tebük yine kadîm nâmını muhafaza etmiştir. Doughty, bu mevkilerin ikisini de ziyâret etmiştir. Buralara ilk ayak basan Avrupalı odur. Kıymetdâr eserinin birinci cildine bakınız, *Travels in Arabia Deserta*. Hazırlayanın Notu: *Not 1* olarak geçen bu kısmın metin içerisinde yeri bulunmamaktadır.

97 Not-1 [VI/216] İbn İshâk'ın rivâyeti bu kadar okunaklı bir şekilde olmadığı için Vâkıdî'nin metnine istinâden kaydettiğimiz bu iki münâfığın sözleri, Emevîler devrinin bazı müstehzî zevâtı tarafından vukû' bul- [VI/217] muş ilâvât olduğunda şübhe yoktur. Bunlar, münâfikîn hakkındaki hadislerin verdiği fırsattan istifâde ederek, Emevî halifeleri davasına daima muhâlefet etmiş olan sünnî fırka-i diniyye aleyhinde müessir bir söz sarfetmek imkânını kaçırmamışlardır. Bu hücûm Medine devresinde kâbil-i tasavvur değildi. Çünkü Kur'an ulemâsı pek azdı. İmparatorluğun ilk zamanlarında olduğu gibi müminler içinde ayrı ve mütecâviz bir sınıf teşkîl etmiyorlardı.

fıklar söyledikleri sözlerden telaşa düştüler. Muhammed'in itâbına uğramaktan korktular. Beyân-ı mazeret ettiler, izâhât verdiler. Muhammed bunları âlî-cenâbâne kabul eyledi.[98]

§32. Peygamber Tebük üzerine yürürken Vâdilkurâ'da tevakkuf ettiği zaman Yahudi Arîz'in oğulları gelerek Peygamber'e herîs takdîm ettiler. Bu kavrulmuş ve kıyma ile karıştırılmış hepsi güzelce bir hamur haline getirilmiş buğdaydır. Muhammed, bu hediyeye karşı memnûniyetini izhâr etmek isteyerek Arîz'in zürriyetine senevî *{senelik}* kırk vesk hurma tahsîs etti. Vâkıdî'nin rivâyetince kendi devresine kadar (ikinci asr-ı hicrî nihayeti) bu tahsîsât verilmiştir.[99]

§33. Yine Vâdilkurâ'daki tevakkuf esnasında Peygamber'e müminînden Amr b. Hasan nâmında biri gelerek, Senber el-İrâşi nâmındaki halîfini takdîm etti ve ona bir arazi verilmesini ricâ eyledi. Muhammed razı oldu, bir vesika yazdı. Bu sûretle Senber el-İrâşi Urcûn'a mâlik oldu.[100]

[VI/218] §34. Medine ile Tebük arasında, takrîben yarı yolda Müslüman ordusu meşhûr Hecer[101] mevkisinde tevakkufa mecbûr oldu. Bundan Kur'an'da da büyük Semûd fâciasının mahall-i cereyanı olmak üzere bahsedilir.[102] Semûd kavmi fesâd-ı ahlakta pek musir *{ısrarcı}* olduklarından, Peygamber Sâlih'in nübüvvetini tanımadıklarından ve dîn-i hakkı kabûlden imtinâ gösterdiklerinden dolayı Allah'ın emriyle mahvedilmişlerdir.[103] Doughty'nin ilk defa olarak buraya gittiği güne ka-

98 Hişâm, 901-902; Vakıdî Wellhausen, 396.

99 Vâkıdî Wellhausen, 397. Aşağıda § 50. fıkra, birinci nota bakınız.

100 Hacer, ikinci cild, 272, numara 9005.

101 Not-1 [VI/220] Tolomeo (Batlamyus) bu şehri meşhur coğrafyasında Îrâ ismiyle yâdeder. Sprenger bu ülkenin Vâdilkurâ'da kâin olduğunu söyledikten sonra yanlış olarak şu sözleri ilâve ediyor: Şimdiye kadar taşlar içinde oyulmuş olarak keşfedilen şehirlerin en büyüğüdür. "Taş içinde oyulmuş evler (!) bütün Şam sekenesini yani 160 bin kişiyi istî'ab edebilir!" Bu, Sprenger'ın gayet sathî olduğunun diğer bir misâlidir, beyânâtını evvela tahkîk etmeden kabûl etmekte ne kadar muhteriz davranmak icâb edeceğinin diğer bir delilidir.

102 15/80.

103 Kur'an, 7/71-77; 11/64-71; 26/141-157; 54/23-31; 91/1-14, ilâ ahir.

dar (1876 Kânun-i Evvel *{Aralık}*-1877 Şubat) Avrupa'da hiç kimse, Muhammed tarafından Kur'an'da nakledilen Semûd menkıbesinin hangi sebebden tevellüd etmiş olduğunu bilmiyordu. Doughty ilk defa olarak Hecer'de kable'l-İslam büyük bir medeniyet izleri mevcûd olduğunu müşâhede etmiştir. Dağların yüksek kayalarında, mağara şeklinde oyulmuş büyük mezarlar vardır. Üzerlerinde Nebatî, Mîne yahut Lihyenî mahkûkat görülür. İbtidâi bazı heykeller de yapılmıştır. Bu mahkûkatın ve oyma resimlerin Îsâ'dan evvelki asır ile ikinci asr-ı mîladî arasındaki devre esnasında Nebatî kavmine ait olduklarını salâhiyetdâr âsâr-ı atîka ulemâsı beyân etmektedirler.[104] Topografya'ya dâir fazla ma'lûmât için kârilerimize Doughty'nin seyahatlarinin birinci cildine müracaatı tavsiye ederiz.[105] Hüber'in[106] eserleriyle Bulletin, [VI/219] *de la société de Geog. de Paris*, 1884, sahife 516 ve müte'âkib sahifelerde de tafsîlât vardır. (Petra'daki meşhûr mezarlara benzeyen) büyük mezarların[107] eski zamanlarda gayet kalabalık olması icâb eden bir şehrin kabristanları bakiyyesi olduğunu bilmek bizim için kâfîdir. Muhammed zamanında artık bu şehrin hiç hatırası kalmamıştı. Zamanımıza gelin-

104 Not-2 [VI/224] İhtimal ki beşinci asrı mîladîye kadar da devam [VI/221] etmiştir. Çünkü Benî Lihyân kabilesinin son Semûdî İmparatorluğu Ulâ'da ve Hecer'de o vakte kadar payidâr olduğu zannolunabilir. İlk Semûdlar Hicaz'da sâkin olmuşlardı. Milâd-ı Îsâ'dan 715 sene evvel Sargun'da bir Âsurî mahkûkâtında te-mu-dü şekli altında isimleri yazılır (Delitzsch'in *Wo lagt der Paradies* eserine bakınız, 304); daha kadîm zamanlarda, asıl menşeileri olan cenûbî Arabistan'ı da işgal etmişlerdi (Müller'in *Epigraphische denkmäler aus Arabien*'e bakınız ve Viyana akademisinin Denks chriften mecmuasında intişâr etmiştir 1889). Semûdların tarihi hakkında, meraklı olanlara Glazer'in mütebahhirâne *{derinlemesine}* eserini tavsiye ederiz (*Sk. der Geschi. un.Geogr. Arab. bis zum Proph.Muhammed*, Berlin, 1890, ikinci cild [yalnız bu tab'edilmiştir] 98-127. J. Euting'in *Nabataïsche Jnsc. aus Arab,* Berlin, 1885 eserine ve Homme'un *Aufsätzeune Abhand*, eserine bakınız, Münih, 1892, 1-51).

105 Bilhassa dördüncü bâb. Renan'ın 120. sahifedeki ve Marquis de Voque'nin 260. sahifedeki yazıları.

106 *Journal d'un voyage en Arabie*, 1883-1884, Paris, 1891, sahife 407-451.

107 Brünnow ile Domaszewski'nin *Die Provincia Arabia*, Strazburg, 1904, birinci cild, 125-428 eserine bakınız.

ceye kadar bu mağaralarda birçok insan kemiklerinin, kefen ve meşîn parçalarının kalması isbât ediyor ki Muhammed zamanında bu kabîl metrukât *{miraslar}* pek mebzûl *{bol}* olmak iktizâ ederdi. Hecer,[108] cenûbî Arabistan'ı Suriye'ye rabt eden büyük ticaret yolu üzerinde bulunduğu için bu mezarların şöhreti, bütün Cezîretü'l-Arab'a, hiç değilse Suriye'den gelen tüccâr kervanlarının geçtikleri Medine ve Mekke gibi şehirlere intişâr etmiş olmak icâb ederdi. Muhammed'in muâsırlarında kadîm Hecer şehrinin hâtırası kalmamış olduğu gibi barbar Arablar da orada vaktiyle orada mühim bir medeniyet tezehhür etmiş olduğunu, bu
[VI/220] mezarların kayalarda insan eliyle açılmış mezarlar olacağını düşünemezlerdi. Binaenaleyh muhayyileleri rastgele icrâ-yı faaliyet etti. Onların tabîi mağaralar olduklarını tahayyül ettiler. Eski zamanlarda oralarda muazzam bir hâile *{trajedi}* cereyan ettiği ve kalan kemiklerin de o facianın âsâr-ı bakiyyesi olduğu zannına düştüler. İşte bu anâsır üzerinde Sâlih Peygamber ve Semûd kavminin imhâsı menkıbesi vücûd buldu (Bunun ne kadarının esâsen halkın dilinde deveran ettiğini ne kadarını Peygamber'in icâd ettiğini tayîn edebilmek kâbil değildir). Mamafih hadislerin muhteviyatından ve Kur'an'ın ifadesinden, Muhammed'in muhtemel bir seyahat tarihi esnasında hatırında kalmış olan şeylere istinâd ederek mi yoksa yalnız tâcirlerin ve seyyahların rivâyetine binâ-yı hayal eyleyerek mi Semûdlar menkıbesini Mekke'de bildirmiş olduğunu tayîn bile imkân hâricindedir.

§35. Müslüman ordusunun Hecer mevkisinden mürûru *{geçip gidişi}* hakkında muhtelif ehâdîse bakınız. Bunlar Muhammed'in izhâr ettiği hissiyât ve nefreti tasvîr ederler. İhtimal ki Muhammed, Müslümanlarda Allah'ın azîmet ve gazabına karşı korku hissini muttasıl takviye etmek istediği için böyle yapmıştır. Müslüman ordusu Hecer'e gurûb-u şemse doğru vâsıl oldu. Muhammed develerin meraya salıverilmesini, sıkı sıkı bağlanarak çadırlar arasında hıfzedilmelerini

108 26 derece 31 dakika arz-ı şimâli.

emretti. Karargâhtan kimsenin yalnız olarak çıkmaması için-
de emir verdi. Çünkü geceleyin bir fırtına kopacağını temin [VI/222]
ediyordu. Bu emre itaat etmeyerek kendi hesaplarına karar-
gâhtan çıkan Benî Sâ'idelerden iki kişi hareketlerinin cezâ-
sını pek şiddetli sûrette çektiler. İhtiyac-ı tabîisini izâle için
karargâhtan çıkmış olan bu adamlardan biri boğulmuş gibi
kaldı. Muhammed bir dua ile onu mucize-âmiz *{mucizeyle ka-*
rışmış} bir sûrette şifâyâb etmeden *{iyileşmeden}* kendisine
gelemedi. Kaybolmuş bir deveyi aramak için karargâhtan çı-
kan diğer adam fırtınaya tutularak rüzgârın şiddetinden Tay
dağlarına fırlatıldı.[109] Hadisin beyânâtına göre Taylar sonra
onu Medine'ye gönderdiler. Ertesi sabah Müslümanlar içmek,
yıkanmak, hamur yoğurmak, yemek pişirmek için Hecer ku-
yusundan su almaya teşebbüs ettiler. Muhammed, kuyudan
alınan suların kâmilen dökülmesi için birdenbire bir emir ıs-
dâr etti. Kimse bu suyu içmeyecek, onunla yıkanmayacaktı.
Yoğurulan hamurlar develere verilecekti. Karargâh için lüzu-
mu olan su, Muhammed'in emriyle Müslüman karargâhından
uzakta bulunan ve Nebî-i Sâlih kuyusu denilen kuyudan alın-
dı. Bu münâsebetle Peygamber'in, Semûd kavminin âkıbet-i
sefîlânesini yeni yeni tafsilat ile taraftarlarına hikâye ettiği,
mağaralara girmekten onları men eylediği söyleniyor. Oralara
yalnız hüzün ve keder içinde, ağlayarak girilebilirdi.

Bir adam Hecer mezarlarından birinde bulduğu bir halka- [VI/223]
yı Muhammed'e getirdi. Muhammed ona el sürmek istemedi,
görmemek için elini gözlerine kapadı, derhal halkanın atılma-
sını emretti. Sonra Semûdların miskinlerinin (aynen) önün-
den geçerken Peygamber meşlahıyle yüzünü örttü, devesini
süratle sürdü. Bazı ehâdîs ber-mûtad mübalağaya kapılarak,
Allah'ın lanetine uğramış zannettiğini yahut öyle zannettir-
mek istediği bu yerlerin civârında mümkün olduğu kadar az
kalmak emeliyle Muhammed'in, develeri dörtnala koşturmuş
olduğunu söylerler.

109 Ecâ ile Selmâ. Hecer'in iki yüz elli kilometre şarkındadır.

Manafih Nebî-i Sâlih kuyusu, büyük ordunun ihtiyâcâtına kâfi gelmiyordu.[110] Müslümanlar susuzluktan muzdariptiler. Tesadüfen o gün bir yağmur fırtınası koptu (ihtimal ki evvelce bahsi geçen fırtınadır), vadinin alçak taraflarını doldurdu. Müslümanlar muhtaç oldukları suyu tamamen bulabildiler. Müminîn bunu bir eser-i mucize addettiler. Yağmurun Muhammed tarafından edilen duâ neticesinde yağdığını iddia eylediler. Fakat karargâhtaki birçok münâfık[111] bu tarz tefsire karşı itirâz ederek, tesadüfen geçen büyük bir bulutun eseri olduğunu söylediler. Aklî bir muhâkeme yürüten bu münâfıklar, Evs b. Kayzî, Zeyd b. Lusayt, Sa'd b. Zürâre ve Kays b. Fihr idiler.[112]

[VI/225] §36. Muhammed, Hecer'den şimâle doğru Tebük'e kadar ilerledi. Orada, İmparator Heraklius'un asker topladığı rivâyetinin yanlış olduğunu anlayınca on gün kaldı. Daha ileriye

[VI/224] 110 Not-1 Doughty'nin neşrettiği Hecer planından (birinci cild, 112), asıl Hecer kuyusu denilen kuyu ile Nebî-i Sâlih kuyusunun hangisi olduğunu anlamak kâbil değildir.

111 Not-2 [VI/224] Müreysi' Seferi hakkındaki hadislerde evvelce görmüş olduğumuz şeyler, yeni bir vaka gibi bu sefer münasebetiyle de münâfıklara isnâd olunuyor (beşinci sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 12). Yani, hikâye edildiğine nazaran Muhammed bir devesini kaybetti. Münâfıklar (Zeyd b. Lusayt) bunu vesile ittihâz ederek Peygamber'i, semâvatta cereyan eden şeyleri hikâye ettiği halde kendi devesinin nerede olduğunu bilmeyen bir adam şeklinde tasvîr ve tezyîf eyledil *{alaya almak}*. Mamafih kaybolan devenin nerede bulunduğunu haber verip de aramak üzere gönderilen adamlar, tam Peygamber'in târif ettiği yerde hayvanı tutunca bu münâfıklar mahcub oldular (Hişâm, 899-900; Vâkıdî Wellhausen, 398; Taberî, birinci cild, 1699). Muhammed'in tercüme-i hâlinin iki yerinde bu hâdisenin tekrarı, bana tarihî bir esâsı bulunduğu zannını veriyor. Gayr-ı mutekid ve maddiyetperest Arabların bir Peygamberin ne olduğunu takdir edemedikleri şübhesizdir. Muhammed'in Allah'tan öğrendiğini söylediği şeylere karşı tamamıyla kayt kaldıkları için ilhâm-ı Rabbanî'nin ancak müfîd ve amelî kısımlarına akıl erdirebilirlerdi. Bedevî Arab nazarında bir Nebî gizli şeyleri bilen, çölde kaybolan develerin nerede olduklarını ve gebe develerin karnında ne sakladığını Allah'tan öğrenen bir nevi kâhin gibi bir şey olmak iktizâ ederdi (Hişâm, 433; Goldziher'e bakınız, *Muh. St.*, birinci cild, 5).

112 Hişâm, 898-899; Vâkıdî Wellhausen, 397-398; Taberî, birinci cild, [VI/224] 1697-1699, Zeyd b. Lusayt yerine Zeyd b. Lusayb el-Kaynukâî diye kaydediyor.

gitmedi. Bilakis Dûmetü'l-Cendel üzerine göndermek üzere bir heyet-i seferiyye hazırladı, ordunun kısm-ı mütebâkîsiyle Medine'ye dönmeye karar verdi. Tebük'te ikâmet esnasında şâyân-ı dikkat muhtelif vakâyı' zuhur etti. Tebük kuyusu o kadar az su verdi ki, asker içecek su hususunda sıkıntı çekmeye başladı. Muhammed müdâhaleye mecbûr oldu ve bir mucize eseri olarak suyun noksanını telafi etti.[113] Sonra, Müslüman muhaddisîni Tebük'te ashâbtan Abdüluzzâ b. Abdinühm el-Müzenî'nin (İbn Hişâm'da bu isim Abdullah diye tashîh edilmiştir) vefât ettiğini uzun tafsîlât ile hikâye eder. Bu zat Müslüman hadisinde Zü'l-Bicâdeyn lakabıyla marûftur. İki örtülü adam demektir. Çünkü Peygamber'e iltihâk etmek üzere kabilesinden kaçabilmek için bütün emvâlini amcasının ve kabilenin elinde bırakmaya, Medine'ye yalnız validesi tarafından verilen bir örtüyle mülebbes olduğu halde gelmeye mecbûr olmuştu. Bunu da ikiye parçalamıştı. Bir kısmı ile setr-i avret ediyordu, diğer kısmı ile de omuzlarını örtmüştü. Bu bedevî, bütün seferlerde Peygamber'e sâdıkâne refâkat etmişti. Muhammed kendisini o kadar sevmişti ki öldüğü vakit [VI/226] Tebük karargâhı kurbunda kazılan çukura kendi eliyle Ömer ve Ebû Bekir'in yardımıyla naaşı indirmek istedi.[114] Vâkıdî, Peygamber'in Tebük'te yirmi gün kaldığını söyler ve daha birçok vakâyı' hikâye eder. Bunları Ebû Hişâm'ın kitabında görmüyoruz. Vâkıdî'nin rivâyetine nazaran Muhammed, Tebük'e muvâsaletinin ertesi sabahı müminlere uzun bir nutuk îrâd etti. Sonra Tebük Camisinin binâ edilmiş olduğu yerde[115] ayakta durarak nazarını aynı istikamette cenûba çevirdi. İki elini kaldırarak "İmân, Yemânîdir![116] dedi. Sonra şarka doğru

113 Hişâm, 902-904; Vâkıdî Wellhausen, 399.

114 Hişâm, 904-905; Vâkıdî Wellhausen, 399-400; Hacer, ikinci cild, 821-823, numara 9172.

115 Takrîben 200. sene-i hicriyyede Vâkıdî zamanında bu cami mevcûddu.

116 Not-1 [VI/226] Bu fıkrada muhaddisîn Muhammed'e İmân ve Yemân kelimeleri üzerinde bir cinâs-ı lafzî isnâd ediyorlar ki o günlerde Peygamber'in aklına böyle birşey gelemezdi. Çünkü Yemen'de henüz bir Müslüman bile yoktu. Bu hadis sûret-i katiyyede mevzûdur. Büyük Arab kabileleri arasında şiddetli bir rekâbet zuhur ettiği devrenin hissiyatına tercüman olur. O devrede Yemenîler ve Mudarîler kanlı

döndü: "Diyeti müzâkerede mülâhazât-ı vicdaniyye fıkdânı *{yokluğu}* ve kalp huşuneti, şarkta[117] devetüyünden yapılmış çadırlarda olan kimselerin (Ehlü'l-Veber *{bedevî Araplar}*) dinidir." dedi, "Orada şeytan iki boynuzunu da gösterir![118]

§37. O günlerde Humus'ta bulunan İmparator Heraklius'un Gassânlardan bir Arabî Muhammed'i tedkîk etmeye ve vazife-i risâlete delâlet edecek rüyalar görüp görmediğini anlamaya gönderdiği temin ediliyor. Gassânî, Tebük karargâhına geldi. Dikkatle Peygamber'i tedkîk etti. Sonra, Heraklius'un ta'dâd ettiği bütün işaretleri Muhammed'te bulunca bu haberi İmparatora îsâl eyledi *{ulaştırdı}*. Muhaddisîn, İmparator Heraklius'u, Muhammed'i, hak Peygamber tanımaktan men'eden şeyin kavmine karşı hissettiği korku olduğunu söylüyorlar. Peygamber'e karşı harbe girişmek Heraklius'un
[VI/228] aklına hiç gelmedi.[119] Muhaddisîn, şimâl-i Arabistan'da Muhammed'in intizâr ettiği vecihle bir Rum ordusuna tesadüf etmemesinin, Heraklius'un gizlice İslamiyet'i kabûl etmiş olmasından ileri geldiğini bile işrâb etmek *{kapalı olarak anlatmak}* isterler. Muhammed'in fikrinde Suriye hududlarına kadar gitmek tasavvuru mevcûddu. Fakat düşmanın adem-i mevcûdiyeti anlaşılınca Ömer, daha ileri gitmenin lüzumsuzluğunu izâh ile avdet teklifinde bulundu.[120]

muhârebât-ı dâhiliyye ile birbirlerini parçalıyorlardı (64. sene-i hic-
[VI/227] riyye vakâyı'ına bakınız). Bu hadis muharriri, Yemen fırkası taraftarı olacaktır ki Muhammed'in ağzından bu kadar büyük bir hata-yı tarihî irtikâb etmiştir.

117 Not-2 [VI/227] Şüphesiz Temîm kabilesi Arablarına bir imâda bulunuluyor. Bunlar Tebük'ün şarkında İran İmparatorluğu hudûdlarında yaşıyorlardı ve neseblere göre Yemânî kabilelerinin rakîb ve düşmanı Mudarî nesline mensûb bulunuyorlardı (Yukarıdaki nota bakınız).

118 Vâkıdî Wellhausen, 401.
Not-3 [VI/227] "Şeytan'ın boynuzu" sözleri hakkında Goldziher'in dermeyan ettiği mütalaayı okuyunuz (*Phil.*, birinci cild, 113 ve müte'âkib sahifeler). Âlim-i Arabiyyât-şinâs *{tanınmış Arap edebiyatçıları}* bu garîb tabirde kadîm güneş ibâdetinin ananevî bir bakiyyesini görüyor. Muahharan Müslümanlar bunu, bütün şarkta münteşir güneş ibadet-i kadîmesini setr ve ihfâ *{saklamak}* için şeytana tebdîl etmişlerdir.

119 6. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 50.

120 Vâkıdî, Wellhausen, 401-402.

Kudâ'alardan bir adam Tebük'te Peygamber'in huzuruna çıkarak kendisine güzel bir at hediye etti. Peygamber bunu ashâbdan birine vermekle beraber bu Medineli sahâbenin atını kendi çadırı kurbunda bağlamasını emreyledi. Çünkü bâr-gîrin kişnemesini sevdiğini söylüyordu. Sonra Muhammed atın kişnemesini artık işit meyince canı sıkılarak sebebini sordu. Sahibinin atı iğdiş[121] ettiğini söylediler. Rivâyete nazaran Muhammed atları o kadar severdi ki kendisinin taraf-ı nâmını taşıyan hayvanına son derece itina ile bakardı. Hatta kendi meşlahıyla onu silerdi. Atlara kemâl-i muhabbetle bakmalarını müminlere tenbîh etmiş olduğu da rivâyet ediliyor. Çünkü bu iyi hayvanlara karşı yapılacak bir iyiliğe Cenâb-ı Hak bir gün mükâfât verecektir: "Bir Müslümanın harb bâr-gîrine vereceği her yulaf tanesine mukabil bir günahı affedilecektir!"[122]

Yine rivâyet edildiğine göre Peygamber bizzat büyük bir [VI/229] taş alarak uzak bir mahale nakletmiş ve bunu Tebûk'te ibâdet mahalinde kıble makâmında koyarak, öğle namazından sonra: "Bu taş Suriye ile Yemen arasındaki hudûdu gösterir." demiştir.[123]

121 Hayvanlarda erkeklik bezlerini çıkarmak veya körletmek.

122 Vâkıdî Wellhausen, 402.

Not-1 [VI/229] Muhammed'in bu sûretle idâre-i kelâm etmemiş olması pek muhtemeldir. Fakat hakîkaten böyle söylemişse kendisi için şâyân-ı iftihârdır. Hadisde, muhaddisînin Peygamber tarafından söylenmesini arzu etmiş oldukları şeyler mevcûddur. Bedevî Arablar ve İraniler atı pek çok sevdikleri için onların hissiyatlarını okşamak üzere bu sözler ortaya çıkarılmıştır. Şehirlerde oturan Arapların atları yoktu. Çünkü onları beslemek vesâitine mâlik değildiler. Bugün bile bedevîler atlarına gayet ihtimamla bakarlar, onlara deve sütü verirler (Doughty'e bakınız, birinci cild, 261). Çölde bâr-gîrleri besleyecek birşey yoktur. Bazı kabilelerde şeyhin bâr-gîrleri için bilhassa sağmal bazı develer bulunur (Doughty). Hadisde zikri geçen yulaf tabiri hadisin (ya Suriye'ye ya Irak'a ait) menşeini bize haber verir. Çünkü bir adam Arabistan'da hayvanını yulaf ile beslemeye kalkacak olsa mahvolurdu. Cezîretü'l-Arab'ın bazı yerlerinde, cenûb taraflarında atları güneşte kurumuş balıklarla, pirinç, et hatta koyun beyni ile beslerler! (Yule'ye bakınız, ikinci cild, 340, 345, 348-349, 351, 450).

123 Vâkıdî Wellhausen, 402.

Eyle Hükümdarı Yuhanna

Eyle Hükümdarı Yuhanna ile Müzâkerât

§38. Muhammed, Tebük karargâhından Dûmetü'l-Cendel
[VI/230] üzerine bir heyet-i seferiyye gönderdi[124] ve Peygamber'in harekât-ı tecâvüziyyesinden korkmuş olan şimâl-i Arabistan memleketleri ile müzâkerâta girişti. Bunların biri de Eyle Hükümdarı Yuhanna b. Ru'be idi. Dûmetü'l-Cendel üzerine olan sevkiyattan korkarak Muhammed ile müzâkerâtta bulunmak üzere bizzat Tebük'e geldi. (Gayrı müslim) adam başına bir dinar hesâbıyla senede üç yüz dinar cizye vermeye razı oldu. Bu itilaf neticesinde bir sulh muâhedesi yapıldı. Menbalarımızda buna dair iki rivâyet görüyoruz. Bu rivâyetler ya aynı vesikaya aittiler yahut iki muhtelif vesikaya taalluk edebilirler.[125] Yuhanna, Muhammed'e göğsünde altın bir salîb *{haç}*

124 § 45. fıkraya bakınız.

125 Not-1 [VI/231] İbn İshâk'a nazaran muâhedenâmenin metni ber-vech-i âtîdir: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Allah ve Muhammedü'n-Nebî Rasulullah tarafından Yuhanna b. Ru'be'ye, Eyle kavmine, onların kimilerine ve arz ve bahr üzerindeki gölleri ve nehirlerine (seyyâre) bahşolunan emanettir: Onlar Allah'ın ve Muhammedü'n-Nebî'nin zımmesine (himâyesine) nâil olmak hakkına mâliktirler. (Bu himâye) Suriye-Yemen ve mâverâ-yı ebhâr ahalisinden (ehlü'l-bahr. Weil bunu "sahil sekenesi" diye tercüme ediyorsa da ihtimal ki yanlıştır) onların arasında bulunanlarda şâmildir. Mamafih biri bir cürüm irtikâb *{suç işleme}* edecek olursa (ahdese hadesân) emvâlini feda ile hayatını kurtaramayacaktır. Emvâlleri, kim alırsa onlarındır. Arzu ettikleri zaman [VI/232] kuyulardan su almalarına gerek karada gerek denizde istedikleri tarîki takib etmelerine mümânaat olunmayacaktır." İbn Sa'd'ın rivâyeti bu sözlere şunları da ilave ediyor: "Bu, Rasulullah tarafından verilen salâhiyet (izin) üzerine Cüheym b. Salt ve Şurahbîl b. Hasene tarafından yazılmış kitâbedir". Ma'mâfih şimdi derc edeceğimiz diğer vesikada bu Cüheym'in ismi mezkûr değildir (Hişâm, 902; Sa'd, 27, § 74).

Binnisbe *{nispeten}* pek uzun olan diğer vesikayı yalnız İbn Sa'd muhafaza etmiştir. Eğer mevsûk ise yukarıdakinden daha kadîm olması muhtemeldir. Yukarıdaki vesika bizzat Peygamber tarafından kararlaştırıldığı halde bu vesika onun mümessilleri tarafından tanzim edilmiştir. Fakat İbn İshâk yalnız birini zikredip diğerini meskût geçtiği için yukarıdakinin mevsûkiyetinin daha muhtemel olması mülâhazasıyla evvela onu derc ettim. "Rasulullah, Yuhanna b. Ru'be'ye ve Eyle kavmi rüesâsına (servât) yazdı: Sizinle sulh ve sükûn olsun (silm entüm)!" (Belâzurî'ye bakınız. *Gloss*, 53; Esîr, ikinci cild, 299, 11; üçüncü cild, 123, 17; 241, 15; 305, 1; Egânî, yedinci cild. 12, 17; Wellhausen.

Sk.u.Vor., dördüncü cild, 120). "Size Cenâb-ı Hakkı medh ve senâ ederim. Ondan başka bir Allah yoktur. Size birşey yazmadan hücum etmeye hazırlanmıyordum. Onun için İslamiyet'i kabûl ediniz yahut cizye veriniz, Allah'a ve Rasulüne ve Rasulünün murahhaslarına itaat eyleyiniz. Bu murahhaslara hürmet eyleyerek onlara adi esvâblar değil güzel maşlahlar iksâ ediniz *{giydiriniz}* (Welhausen'a bakınız. Doughty, birinci cild, 131; ikinci cild, 134), Zeyd'e güzel bir maşlah giydiriniz. Murahhasalarımızın kabûl ettikleri bir şeyi, ben de tasvîb ederim. Cizye vergisi verilecektir. Arz ile bahrin emin olmasını isterseniz Allah'a ve Rasulüne itaat ediniz. O zaman Arab ile gayr-ı Arabın (Acem) [VI/233] hukuku sizden uzak tutulacaktır. Yalnız Allah'ın Rasulünün hukuku bundan müstesnadır. Murahhaslarımı reddederseniz, onları memnûn etmezseniz sizi, mağlub etmedikçe, çocukları esir almadıkça, büyükleri öldürmedikçe cezâ-yı nakdî olarak sizden birşey almayacağım. Çünkü ben Rasulullah'ım, Allah'ın kitaplarına, enbiyâsına ve Mesîh b. Meryem'e itikâd ederim, onun Kelimetullah olduğuna iman ederim, onun bir Rasulullah olduğunu tasdik eylerim. Başına felaket gelmeden evvel sen bana gel. Murahhaslarımı sizin üzerinize âmir yaptım. Hermele'ye üç vesk arpa ver. Çünkü sizin için şefaatte bulundu. Bunu yapmamış olsaydı, Allah olmasaydı, benim ordumu görünceye kadar size hiç bir heyet göndermezdim. Murahhaslarıma itaat edecek olursanız Allah, Muhammed ve ashabı sizin hâminiz (câr) olacaklardır. Murahhaslarım şunlardır: Şurahbîl, Übey, Hermele, Hureys b. Zeyd et-Tâî. Onların seninle kararlaştıracakları şeyleri şimdiden ben kabûl ettim. Siz Allah'ın ve Muhammed Rasulullah'ın himâyesine (zımme) nâil olacaksınız. İtaat ederseniz size sulh ve selâm! Maknâ ahalisine, memleketlerine avdet edebilmeleri için erzâk veriniz (Sa'd, 17-18, § 45).

Eğer bu vesika doğru ise Yuhanna'nın, hadis tarafından vukû' bulan teminâta rağmen Tebük'e gelmemiş olduğu, sulh müzâkerâtının Tebük'ten Eyle'ye müzâkere için giden Muhammed'in sefîrleri tarafından kararlaştırıldığı anlaşılır. Son cümle ise heyet-i sefâretin i'zâmının Tebük'teki tevakkuftan sonra vukû'a geldiğini muhakkak sûrette isbât eder. Çünkü Maknâ ahalisinin Muhammed ile Tebük'te müzâkereye geldiklerini biliyoruz. (§ 40. maddeye bakınız). Eyle Hükümdarının gelmesi hakkındaki hadisin Dûme Hristiyan Hükümdarının huzur-u Peygamber'e gelmesi hakkındaki rivâyetin başka bir şekilde tekrarından ibaret olması muhtemeldir (45. fıkraya bakınız). Vesikada, mevsûkiyete delâlet edecek birçok evsâf vardır [VI/234] (Hamîs'e bakınız, ikinci cild, 141, satır 25). Bu muâhedenâmenin bir tedkîk-i tenkîdîsini görmek için Miednikoff'un *Palestina* eserine bakınız, Petersburg, 1902, cild 1, 321-324.

Eyle, Bahr-i Ahmer'in müntehâ-yı şimâlinde, Akabe Körfezi'nin nihayetinde kâindi. Zengin ve zî-kudret bir şehir, büyük bir merkez-i ticaret idi. Romalılar zamanında ismi Ailath yahut Elath idi. Onuncu lejyonun merkezi orasıydı (J. A.'ya bakınız, ikinci takım, on beşinci cild, 44 ve müte'âkib sahifeler; on altıncı cild, 57; Makrîzî Hıtat, birinci cild, 184-186; Yâkût, birinci cild, 422).

ile geldi (demek Hristiyan'dı), Muhammed'in huzuruna çıktığı vakit alnındaki saçlar bir top halinde bağlanmıştı (ma'kûdü'n-nâsiye): Eyle Hükümdarı (nişâne-i hürmet olarak) başını eğdi. Muhammed kendisine dostâne îrâd-ı kelâm ettikten sonra Bilâl nezdinde onu misafir etti.[126]

[VI/231] **Cerbâ, Ezruh, Maknâ**

Cerbâ, Ezruh, Maknâ Ahalisiyle Müzâkerât[127]

§39. Yuhanna ile aynı zamanda Tebük'e, Peygamber ile müzâkeratta bulunmak üzere Cerbâ, Ezruh, Maknâ ahalisi de geldi. Bunlar da Muhammed ile müzâkerâtta bulunmaya tâlib oldular, fakat dinlerini muhafaza etmek istedikleri için muhtelif yerlerdeki nüfus ile mütenâsib olmak üzere senevî bir vergi te'diyesi mecbûriyetinde kaldılar. Bu müzâkerât hak-

126 Hişâm, 902; Vâkıdî Wellhausen, 405; Taberî, birinci cild, 1702; Sa'd, 27, §74, alnındaki saçların [sanki bir köle imiş gibi. Goldziher'e bakınız, *Muh. St.*, birinci cild, 250] bir top halinde bağlı olduğunu ilave ediyor. Göğsünde altın bir salîb vardı. Peygamber'i görünce ellerini göğsünde kavuşturdu. Eğilmek vaziyetinde başını salladı. Peygamber, başını kaldırması için işaret etti. (Ona) çizgili ve renkli yemânî kumaştan bir maşlah hediye etti, Sa'd, 28, § 75; Belâzurî, 59, Vâkıdî'ye istinâden sonraları, Halife Ömer b. Abdilazîz'in [vefâtı: 101] zaman-ı hükümetinde Ömer'in Eyle şehrine üç yüz dinardan fazla vergi konulmasına müsaade etmediğini ilave ediyor. Bu haber, Wellhausen'ın fikrini teyid ediyor [*Das Arab. Reich.*, 173]. Wellhausen'ın fikrince cizye denilen vergi gayr-ı müslimlerden lafzen adam başına tahsîl olunmak icâb ettiği halde hakîkatte sâbit bir senevî vergi idi, gayr-ı müslim sekenenin tezâyüd veya tenâkusu ile değişmiyordu; Becker'e bakınız, ikinci cild, 82 ve müte'âkib sahifeler; 9. sene-i hicriyye, § 40, not 2.

127 Not-1 [VI/234] Cerbâ, Suriye'de Belkâ'da Umân kurbunda ve Hicaz tarafında Şerât dağları civârında bir yerdi. Ezruh'a tâbi' bulunuyordu (Yâkût, ikinci cild, 46, satır 14-15). Ezruh [VI/235] Cerbâ'dan biraz mesafede, Suriye hudûdları kurbunda kâindi. Şerât hşvâlîsine dâhil bulunuyordu. Belkâ vilâyeti içindeydi (Yâkût, birinci cild, 174). Ezruh bir zaman Roma lejyonunun *{askerî birliğinin}* merkezi olmuştu. İmparatorluğun hudûd boyunda müstahkem bir mevki idi, el-ân Roma karargâhından kalma kaleler ve kalın duvarlar mevcûddur. Brünnow ile Domaszewski'nin *Die Provincia Arabia* eserine bakınız, birinci cild, 431 ve müte'âkib sahifeler. Burada harabelerin müteaddid fotoğrafları da vardır. Ezruh, Şerât havâlîsinin merkez-i idaresiydi; İstahrî, 58; Makdîsî, 54; Le Strange, *Palestine*, 39, 384). Maknâ, Eyle kurbunda Yahudilerle meskûn bir yerdi (Yâkût, dördüncü cild, 610).

kındamenbalar, mevsûkiyetleri muhtemel muhtelif vesâik muhafaza etmişlerdir.[128] (Vâkıdî Wellhausen, 405;[129] Hişâm, 902; Belâzurî, 59; Taberî, birinci cild, 1702).

128 Not-2 [VI/235] Cerbâ ve Ezruh sekenesi için yazılan kitabın muhteviyâtı ber-vech-âtî idi: "Bu, Muhammedü'n-Nebî'nin Cerbâ ve Ezruh sekenesine kitabıdır: Onlar Muhammed'in sulh ve sükûnu dairesinde emin bulunuyorlar. Fakat (buna mukabil) her Receb ayında hâlis sikke ile (vâfiye tayyibe) yüz dinar te'diyesine mecbûrdurlar. Allah onların kefilidir." (Sa'd, 28, § 70). Bu vesikada Rasullullah tabirinin unutulması şâyân-ı dikkattir. Senevî verginin tesviye zamanı olarak Receb ayının zikredilmesi şâyân-ı dikkattir. Demek ki bazı ahvâlde bu ay bir sene başı gibi telakki edilebiliyordu (Vâkıdî Wellhausen'a bakınız, 20 ve 405, not 2).
Yalnız Ezruh sekenesi içinde bir kitap zikrediliyor: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu Muhammedü'n-Nebî'nin Ezruh ahalisine bir kitabıdır: "Onlar Allah'ın ve Muhammed'in sulh ve sükûnu dairesinde emin bulunuyorlar. (Buna mukabil) her Receb ayında sikke-i hâlise ile yüz dinar vermeye mecbûrdurlar: Allah kendilerinin kefilidir. Hüsn-ü niyet izhâr etmeye, [VI/236] Müslümanlara hüsn-ü muamele etmeye ve bilhassa Müslümanlar tecâvüz korkusuyla veya kendilerine kurulmuş pusu sevkiyle nezdlerine ilticâ ettikleri ve kendileri de Müslümanlar tarafından bir tecâvüz vukû'undan korktukları zaman hüsn-ü muamele eseri göstermeye mecbûrdurlar. Muhammed kendilerine karşı çıkmadan evvel bir yenilik ihdâs edinceye kadar taht-ı emniyettedirler (Burada mana biraz muğlaktır. Fakat "bir yeniliği size cebren kabul ettirmeden evvel size haber vereceğim" manasını ifâde eder)" (Sa'd, 28, § 75). Bu vesikaların ikisi de pek âşikâr evsâf-ı mevsûkiyeti hâizdirler. Yahudi dinine mensûb Maknâ ahalisi için yazılmış olan kitap da şudur: "Bunlar Allah'ın ve Muhammed'in sulh ve sükûnu dairesinde emin bulunuyorlar. Buna mukabil meyvelerinin ve mensûcâtlarının (guzûl) dörtte birini vermek mecbûriyetindedirler" (Sa'd, 28, §75). Tabir-i diğerle Maknâ Yahudileri her sene tarlalarından alacakları şeylerin -ki kısmı azamı hurmadan ibaretti- dörtte birini aynı zamanda sanâyilerinin mahsûlâtının -ki kısmı azamı mensûcât idi- rub'unu vereceklerdi (aşağıdaki fıkraya bakınız, Belâzurî, 59; Sprenger, üçüncü cild, 422 ve müte'âkib sahifeler).

129 Not-3 [VI/236] Vâkıdî (Vâkıdî Welhausen, 405-406) mahsûlât-ı bahriyeden, hurmadan, mensûcâttan ibaret olan bütün Maknâ varidâtını Muhammed'in, Sa'dullahlardan Ubeyd b. Yâsir b. Nümeyr'e bağışlamış olduğunu söylüyor. Ubeyd, Benî Vâillerden bir Cüzzâmî ile Tebük'e gelerek Müslüman olmuştu. Muhammed, Ubeyd'in bâr-gîrine de yüz demet ot (zafîre) tahsis etti. Sonra bu, Vâkıdî zamanına kadar Benî Sa'dlar ile Benî Vâillerin hakkı olarak devam etti. Rivâyet olunduğuna göre bu Ubeyd, Muhammed'e Murâdih nâmında bir at hediye etmiş, Muhammed de onu Sebhâ nâmında oldukça yaşlı bir kısrak ile çiftleştirmesi için ashâbından Mikdâd'a vermiştir. Bunlardan doğan yavruya Ziyâl nâmı verildi. Bu at gayet hızlı koşması hasebiyle Ömer ve Osman zamanında pek meşhûr olmuştur. Osman onu sahibinden otuz bin dirheme satın almıştır.

[VI/237] **Benî Cenbe**

Benî Cenbelerle Muâhede *{Anlaşma}*

§40. Muhammed'in Benî Cenbe Yahudi kabilesiyle ve Eyle kurbunda bir ülke olan[130] Maknâ ahalisiyle akdettiği muâhede ile yukarıdaki muâhedât, birbirlerine pek sıkı sûrette merbûtturlar. İbn Sa'd bu muâhedenâme hakkında bize âtîdeki rivâyeti naklediyor: "Muhammed Benî Cenbelere... ve Maknâ ahalisine yazdı...ve aşağıda: Sefîrleriniz (Âye) memleketinize (Karye) dönerken bana nâzil olmuştur (bende misafir edilir). Bu kitabım size vâsıl olunca siz taht-ı emniyettesiniz. (Çünkü) Allah'ın ve Rasulünün himâyesine (zımme) müstahak bulunacaksınız. Rasulullah sizin sû-i harekâtınızı ve bütün kabahatlerinizi affetmiştir. Bundan dolayı Allah'ın ve Rasulünün himâyesine hak kazanıyorsunuz. Size karşı haksızlık ve düşmanlık yapılmayacaktır. Rasulullah sizin hâminizdir (câr). Kendisini kimlere karşı müdafaa ederse onlara karşı sizi de himâye edecektir. İnce kumaşlarınız (bez), aranızdaki bütün köleler, bâr-gîrler ve silahlar, Rasulullah'ın ve murahhasının size terk ettikleri müstesna olmak üzere, hepsi Rasulullah'a aittir. Bundan başka, hurmalarınızın mahsûlatının ve gemici sefînelerinizin (urûk) tuttukları şeylerin, kadınların dokuyacakları ku-
[VI/238] maşların dörtte birini de i'tâya borçlusunuz. Buna mukabil her türlü vergiden (cizyeden)[131] ve her türlü müzahimden *{sıkıntı*

130 Not-1 [VI/238] Vâkıdî Wellhausen'da (405) Maknâ ahalisinin Yahudi olduğu söyleniyor. Bundan dolayı Benî Cenbelerle Maknâ ahalisinin aynı kimseler hakkında müsta'mel iki muhtelif tabir olması ve Maknâ ahalisinin Benî Cenbelerden ibaret bulunması pek muhtemeldir. Bu vesika, ihtimal ki yukarıda İbn Sa'd tarafından muhtasaran kaydedilen ve birinci notta münderic bulunan vesikanın mufassal şeklidir. Çünkü orada Cerbâ ve Cenbe kelimelerinin karıştırılmış olmaları ihtimali vardır.

131 Not-2 [VI/239] Bu vesikada şâyân-ı dikkattir ki Müslümanlara arz-ı inkıyâd eden bir gayr-ı müslim ahali cizyeden yani Allah'ın emriyle gayr-ı müminlere tahmil edilen bir vergiden istisna ediliyor (Kur'an'a bakınız, 9/29). Binaenaleyh Wellhausen'ın söylediklerini hatırlamak faydadan hâlî olmaz (*Das Arab. Reich*, 177). Wellhausen'ın beyânâtına nazaran İslamiyet hakkındaki en kadîm malûmâtta haraç (arazi vergisi) ile cizye kelimelerinin manası arasında hiçbir fark görülmez. Bunlar gayr-ı müslimlerin adam başına verdikleri bir vergiden ibaret-

verenden} [sühre] muaf bulunacaksınız. Bu sözleri dinler ve itaat ederseniz Rasulullah, aranızda âli-cenâb olanlara karşı âlicenâb olmaya ve içinizde günah işlemiş bulunanları affetmeye deruhde eder. Ve daha aşağıda: Mümin ve Müslümana (şunu diyoruz ki): Kim Maknâ sekenesine iyi muamele ederse ona da iyi muamele edilecektir. Kim onlara fena muamele ederse ona da fena muamele edilecektir. Sizin üstünüzde ancak içinizden biri yahut Rasulullah'ın adamlarından biri (min ehl-i Rasulillah) kumandan (emir) olacaktır.[132] es-Selâm!"[133]

Tebük'te İkamet

Tebük'te İkâmet Esnâsında Bazı Vakâyı'

§41. Tebük'te ikâmet esnasında Peygamber, ashâbına oranın ahalisiyle ve Müslüman karargâhına koşup gelmiş olan

tir denilebilir. Bidâyette cizye tabiriyle harb vergisi kastedilmiştir. Bu, aynı zamanda hem arazi vergisiydi hem vergi-yi şahsîydi. Sonra, Arab idaresi gerek Roma gerek İran kaidelerini takib ederek vergi-yi şahsî ile arazi vergisi arasında bir fark gözetti. Birincisine cizye, ikincisine haraç dedi. Şu misalde gördüğümüze göre bir yer ahalisi başlıca vâridâtlarının kâffesinin dörtte birini veriyor ve bundan dolayı cizyeden muaf bulunuyor. Onun için bu misalde cizyenin Peygamber'in fikrinde adeta tazminât-ı harbiyyeden ibaret umûmî bir teklif ve vergiye müsâvî olduğunu görüyoruz. Muhammed, zikrolunan bu tekâliften başka cizye de taleb etmiyorsa bu, aynı menâbi' varidâtı ikinci defa bir teklife tâbi tutmamak lüzumundan ileri gelmiştir. Hâsılı bu vesikada arazi vergisi ile gayr-ı müminler vergisinin o devirde aynı şeye delâlet eder iki lafz-ı müterâdif olduğunun bir delilini müşâhede ediyoruz.

132 Not-3 Wellhausen (*Sk.u.Vor.*, 120, not), "min ehl-i Rasulillah" ifâdesini yanlış olarak "Peygamber'in ailesinden" diye tercüme ediyor. Peygamber hakîkaten kendi ailesini kastetmek istemiş olsaydı âl-i Rasulullah tabirini kullanırdı. Burada ehl kelimesi umûmî manada kabûl edilmek iktizâ eder. Olsa olsa Kureyş manasına gelebilir. Bence Muhammed'in maiyetinde bulunan Kureyşîlerle Medinelilere şâmil bir tabirdir. Hânedan fikri bütün çöl sekenesi için olduğu gibi Peygamber için de tamamıyla uzak ve bî-gâne *{alakasız}* bir düşüncedir. Binaenaleyh Wellhausen'ın, bu metinden yanlış olarak çıkardığı bu mana karşısında hayrete düşmekte hakkı vardır. [VI/239] [VI/240]

133 Sa'd, 16-17, §44; Vâkıdî Wellhausen, 405; Belâzurî, 60, vesikanın Benî Hubeybeler ile Maknâ ahalisi için yazıldığını ve 9. sene-i hicriyyede Ali b. Ebî Tâlib tarafından kaleme alındığını söylüyor; Sprenger, üçüncü cild, 419, bunun yukarıdaki muâhedenin müdekkikâne bir tenkidi için Miednikoff'un Filistin hakkında yazdığı esere bakınız, birinci cild, 307-320.

kimselerle muamelât-ı ticariyyede bulunmak müsaadesini verdi. Râfi' b. Hadîc gibi bazı ashâb, Muhammed'den bâr-gîriyle ava gitmek müsaadesini istihsâl ettiler. On kişiden mürekkeb süvari kafilesi teşekkül etti. Aralarında Ebû Katâde de vardı. Avcılar on yaban eşeği ile bir devekuşu ve takriben on gazâl *{ceylan}* getirdiler. Etleri Müslüman karargâhında taksîm eylediler. Muhammed'in hissesine bir gazâl düştü. Fakat ertesi gün Peygamber bir tecâvüz vukû'undan korkarak avı men'etti.[134]

Medine'ye Avdet

[VI/241] §42. Birçok bî-lüzûm tafsîlâtı hâvî müteaddid ehâdîsden[135] anlaşılıyor ki Tebük'te ikâmet hiç de hoşa gider birşey değildi. Müslümanlar açlıktan ve susuzluktan muzdarib bulunuyorlardı. Muhammed, avdet için lazım gelen develerin kesilmesini temin hususunda bütün nüfuz ve kudretini sarfa mecbûr oldu. Hadis burada ber-mûtad, ashâbın açlığını teskîn için yiyecek şeylerin çoğalması hakkında birçok mucizâttan bahseder (İncil'deki hikâyelerin sonradan tekrarı). Hadise nazaran Peygamber Sa'd-ü Huzeym kuyusunda suyu çoğaltmak için de mucize göstermiştir. Bu hikâyelerin isnâdları için de Ebû Hureyre, Ebû Humeyd es-Sâ'idî, Ebû Zer'a el-Cühenî ve emsâli gibi şübheli zatlar vardır.

Avdet karâr-gîr olduktan *{karara bağlandıktan}* sonra (Dûmetü'l-Cendel'e giden heyet-i seferiyyenin avdeti beklenmedi mi?) Müslüman ordusu esnâ-yı avdette de defaat ile susuzluktan ızdırab çekmiştir. Metinlerden anlaşıldığına göre bu ızdırâbât bazı kimseleri Peygamber'in emrine itaatsizliğe sevk eylemiştir (bundan dolayı kendilerine münâfikîn denilmiştir). Bunlar önden koşarak ordu muvâsalat etmeden evvel kuyulardaki suları alıyorlardı. Bu sebebden, Müslümanlar kuyuya vâsıl olunca kâffi derecede su bulamıyorlardı. Muattib b.
[VI/242] Kuşeyr, Hâris b. Yezîd et-Tâi, Vedî'a b. Sâbit ve Zeyd b. Lusayt nâmında dört münâfık Peygamber'in bilhassa dûçâr-ı tel'îni

134 Vâkıdî Wellhausen, 406.
135 Vâkıdî Wellhausen, 401, satır 21, 406-407.

{lânetine uğramış} olmuşlardır. Fakat bu tel'înâtın Münâfikîn üzerinde tatbîk edilmiş bir cezâyı tazammun edip etmediğini onların harekâtına mâni olup olmadığını tasrîh etmemektedir. Vâkıdî'nin sükûtu hiçbirşey vukû'a gelmediğini gösterir. Diğer taraftan, şübhesiz Yahudilerin hicretine ve Mûsâ'nın Sînâ'daki mucizâtına dair Tevrat menkıbelerinden mülhem olan hadis, Müslüman ordusu üç kere susuz kaldığı zaman Muhammed'in dağların yamacından su fışkırtarak ihtiyacı temin ettiğini ve mucizeler gösterdiğini beyân etmektedir. Rivâyete nazaran bu mucizeler Vadi-yi Nâka'da, Vadi-yi Muşakkak'ta yalnız Tebük ile Hecer arasında diye mübhem sûrette gösterilen bir mevkide vukû'a gelmiştir.[136]

§43. Muhammed'in gâileleri yalnız bunlara inhisar etmedi. Vâkıdî'de[137] miktarları on iki, on üçe bâliğ olan ve mamafih aralarında hiçbir Kureyşî bulunmayan bir takım münâfikînin Peygamber'e bir tuzak kurduklarına ve kendisini Medine'ye avdet ederken ordunun geceleyin geçeceği müşkil bir mevkide, Akabe'de deveden düşürmek üzere tertîbât yaptıklarına [VI/243] dâir bir malûmât görüyoruz. Muhammed keyfiyetten haberdâr oldu, icâb eden tedâbir-i ihtiyâtiyyeyi ittihâz etti. Bu meyanda daha uzun bir yol takib etmek ve o tehlikeli geçitten geçmemek üzere orduya verdiği emir de dâhildir. Mamafih bu suikastı hazırlayanların kimler olduğunu anlamak için geceleyin yanında yalnız Ammâr b. Yâsir ile Huzeyfe b. Yemânî olduğu halde o tehlikeli noktaya gitti. Filhakika, bu gece hareketi esnasında, kendilerini takib eden bazı adamların fısıltılarını işittiler. Fakat Muhammed, endişeye düşerek Ammâr b. Yâsîr'e geri dönmesi ve bunların kim olduklarını anlaması emrini verdiği zaman arkadan takib edenler kaçtılar ve kayboldular. Ammâr develeri tanır gibi oldu. Fakat emin değildi. Çünkü deve üstündekilerin yüzleri örtülüydü, gecenin kesîf zulmeti sair teferrûatı görmeye mâniydi. Esnâ-yı râhda *{yol*

136 Vâkıdî Wellhausen, 408-409; Hişâm 904; Taberî, birinci cild, 1703-1704.

137 İbn İshâk'ta yoktur. Binaenaleyh, hadisin sıhhati hakkında şübhe hâizdir.

esnasında} Muhammed'e Hamza b. Amr el-Eslemî nâmında bir Eslemî de iltihâk etti. Geceleyin süratle giderken deveden düşmüş olan bazı şeyleri bulmak hususunda Peygamber'e yardım etti. Suikastı tertîb edenlerin tasviri, rivâyete nazaran Peygamber'in devesinin semerinin bağlarını dağın tehlikeli noktasından geçerken kesmek ve bu sûretle onu çukura düşürmekti. Bu tertîb boşa çıktı. Mücrimler kemâl-i ihtiyât ile
[VI/244] kendilerini gizli tuttular. On üç kişinin kimler olduğu sarîh sûrette malûm olamadı. Mamafih Muhammed'in, bir mucize ile onların isimlerini bildiği ve gayet mahrem sûrette Ammâr b. Yâsir ile Huzeyfe'ye haber verdiği söyleniyor. Başka hiç kimse onların kim olduklarını öğrenememiştir. Rivâyet olunduğuna göre onlar öldükleri zaman tabutlarının başında dua etmemesi için Muhammed'e emr-i ilâhî gelmiştir. Muahharan, şübhe ettikleri biri öldüğü zaman Halife Ömer, Huzeyfe'yi çağırır, müteveffânın tabutu başında dua etmeden evvel ona sorar, Huzeyfe istemezse Ömer cenaze namazını kıldırmazdı.[138]

§44. Tebük Seferi hakkında âtîdeki menbalara da müracaat ediniz: Esîr, ikinci cild, 211-214, 215; Hamîs, ikinci cild, 135-149; Buhârî, üçüncü cild, 176-183; Halebî, üçüncü cild, 282-307; Yakûbî, ikinci cild, 69-70; Haldûn, ikinci cild, zeyl, 49-50; Sprenger, üçüncü cild, 407 ve müte'âkibsahifeler; Muir, dördüncü cild, 182 ve müte'âkib sahifeler; Müller, birinci cild, 163 ve müte'âkib; Grimme, birinci cild, 149 ve müte'âkib; Taberî Zotenberg, üçüncü cild, 163-170; Coussin de Perceval, üçüncü cild, 282-287.

[VI/245] **Dûmetü'l-Cendel Seferi**

(Receb)

§45. Muhammed, Tebük karargâhından 420 kişilik bir süvari kuvvetini Dûmetü'l-Cendel üzerine sevk etti. Orada, rivâyete nazaran Hristiyan meliki Ükeydir b. Abdilmelik el-Kindî[139] hü-

138 Vâkıdî Wellhausen, 409-410.

139 Not-1 [VI/246] Mes'ûdî (Tenbîh, 248, satır 17; Doughty'ye de bakınız, Mém., 12), Ükeydir'in İmparator Heraklius'a tâbi olduğunu, Müslümanların karavanlarına tecâvüz ettiğini söyler. Kardeşi Bişr, Mekke'ye

kümrân oluyordu. Bu sefer birçok tehlikeyle muhât idi. Çünkü katedilecek uzun mesafede, henüz müşrik bulunan bütün Benî Kelb ülkesinden geçmek lâzımdı. Fakat Peygamber, Hâlid b. Velîd'in meşhûr olan iktidarına itimâd ederek heyet-i seferiyyenin kumandasını ona tevdî' etti. Düşmanı gafil avlamak için azamî sürat ile gitmesini emreyledi. Muhammed'in planı tamamen tatbîk olundu. Çünkü Hâlid b. Velîd çölden o kadar süratle geçti ki kendisinin hareketi duyulmadan evvel Dûmetü'l-Cendel surlarına vardı ve Melik Ükeydir'i civarda yabanî inek ve boğa avlarken bastı (Bu hayvanlara bakr deniliyor. İhtimal ki Doughty'nin keşfettiği Arab *Antilope*'ları olacaktır).[140] Vukû'a gelen müsâdemede Ükeydir'in birâderi Hasan ile iki kölesi maktûl düştü. Ükeydir esir edildi. Bunun üzerine Hâlid, Dûme hısnı pîş-gâhına giderek ahaliden bir tazminat-ı harbiyye aldı. Bu tazminat iki bin deve ile sekiz yüz köleye, dört yüz zırha ve dört yüz mızrağa bâliğ oluyordu. Ükeydir ile diğer birâderi Mudâd'a husûsî bir muâhede aktet- [VI/246]
mek üzere Medine'ye nezd-i Peygamberiyye'ye gelmeleri için emir verdi. Müslümanlar Ükeydir'i serbest bıraktılar. Ükeydir ve birâderi, Mudâd ile birlikte Medine'ye döndüler. Diğer bir rivâyete göre Ükeydir, Hâlid'in elinde esir kalmış ve esir olarak Peygamber'e getirilmiştir. Hristiyan meliki Peygamber'in huzuruna çıktığı vakit sırma işlemeli bir ipek maşlahı (kabâ)

Arab yazısını idhâl edenler meyanında zikredilmektedir (Belâzurî, 451; Düreyd, 223; De Goeje, Mém., 12)

140 Not-2 [VI/247] Doughty'nin seyahatine gelinceye kadar Arabistan'da bu hayvanın mevcûdiyeti malûm değildi. Ona Arablar şimdi vazîha diyorlar. İhtimal ki Tevrat'ta zikri geçen tek boynuzlu hayvan budur. Bu, bir nevi-*Antilope*'dur. Şeklen eşeğe müşâbihtir. Tüyleri kısa ve beyazdır. Kulakları kısadır. Gayet uzun ve adeta dosdoğru iki boynuzu vardır. İhtimal ki *Oryx beisa* ile aynı hayvan olacaktır (Oryx leucoryx ile değil. Berem'e bakınız. *Sàugethiere*, üçüncü cild, 368). Doughty zamanında hâil sahibinin bahçelerinde bu hayvanın bir canlısı vardı. Arablar bunu çöldeki hayvanların en serîu's-seyri diyè telakkiî ederler. Sair tafsîlât için Lady Blunt'un *A Pilgrimage to Nejd* eserine bakınız, Londra, 1881, birinci cild, 224 ve bilhassa Doughty'nin birinci cildinin 327. sahifesi. Burada boynuzlardan birinin resmi vardır, 562, 592. Bu hayvanların saydı hakkında kadîm Arab şairlerinin Kramer (Kulturg) eserinde zikredilen manzûmelerine bakınız, ikinci cild, 347, 348, 364. Nöldeke'de daha tafsîlât vardır.

vardı. Böyle debdebelere alışmamış olan Medineli fakir Müslümanlar hayretler içinde kaldılar. Peygamber müdahaleye mecbûr oldu ve Sa'd b. Muâz'ın cennette giyeceği[141] maşlahın daha çok güzel olacağını beyân ederek münâkaşaya nihayet verdi. Ükeydir maşlahın üstünde bir de altın salîb takmıştı. Ükeydir ile Peygamber arasında bir muâhede akdedildi. Ükeydir cizye te'diyesini kabûl etti.[142]

141 5. sene-i hicriyyeye bakınız, § 53.

142 Hişâm, 903; Vâkıdî Wellhausen, 403-404; Taberî, birinci cild, 1702-1703; Esîr, ikinci cild, 214-215; Hamîs, ikinci cild; 141-142; Halebî, üçüncü cild, 388-389.

[VI/247] Not-3 İbn Sa'd da bu muâhedenin metnini buluyoruz. Wellhausen (*Sk. and Vor.*; dördüncü cild, 133, not 3; Vâkıdî Wellhausen, 404, not 1), vesikanın büyük bir kısmının mevsûk olduğunu pek doğru olarak söyler. Gayr-ı müsta'mel birçok kelime ve pek kadîm ifadeler bunu isbât ederler. Fakat kısmen tağşîş edilmiş ve ilaveler yapılmış olduğu da âşikârdır. Çünkü Ükeydir ile Dûmetü'l-Cendel sekenesinin İslamiyet'i kabûl etmiş oldukları zannı verilmek istenir. Hâlbuki İbn İshâk ve Vâkıdî tarafından cizye te'diye edildiği hakkındaki haberler Ükeydir ile tebaa-
[VI/248] sının Hristiyan kaldıklarını isbât eder. Çünkü bu vergi-yi şahsîyi yalnız gayr-ı müslimler te'diyeye mecbûr edilir. Vesikanın metni ber-vech-i âtîdir: ["Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Muhammed Rasulullah'ın Dûmetü'l-Cendel ve civârında seyf-i ilahî Hâlid b. Velîd muvâcehesinde İslamiyet'i kabûl ettiği ve Kâzibullah ile esnâmdan vazgeçtiği zaman Ükeydir'e yazdığı kitaptır]. En uzaktaki su kuyuları, gayr-ı mezrû' ve etrafı çit ile çevrilmemiş, kimse tarafından tasarruf edilmemiş bütün arazi, [erzâk, esliha *{silahlar}*, bâr-gîrler ve hisarlar] hep ona (Muhammed'e) aittir. Mesâkin kurbundaki hurmalar, mezrû' ve sulanmış arazi size "Dûme sekenesine" aittir. Mamafih bunların humsu"ganimet-i harbiyye" olarak alınacaktır. Otlamayan develeriniz meralardan tard *{kovma}* edilmeyecektir. Dağılmış hayvanlarınız ta'dâd edilmek üzere toplanmayacaktır. Sizi hariçte bırakmak maksadıyla hiçbir otun etrafı çit ile çevrilmeyecektir. Öşür yalnız eski hurma ağaçlarından alınacaktır. Emrolunan zamanlarda namaz kılınız. Fukara vergisini "zekât" nâmuskârâne te'diye ediniz. Buna ahden ve sarîh şerâit icâbâtından olarak mecbûrsunuz. Buna mukabil siz de "bizim tarafımızdan" şerâite riâyet gösterilmesini ve doğruca ifâ edilmesini talebe haklısınız. Allah hazır bulunan Müslümanlarla berbaber şahittir" (Sa'd, 26-27, § 73; Belâzurî, 61 ve müte'âkib; Hişâm, ikinci cild, 205, haşiye 903, satır 15; Sprenger, üçüncü cild, 418, Akd, birinci cild, 138).

[ ] İçindeki cümleler sonradan ilavedir "Aşağıdaki fıkralara bakınız." Kelbîlerden birine verilmiş buna müşâbih bir vesika için § 49. maddede Kelblerin heyet-i sefâreti bahsine bakınız.

[VI/249] De Goeje (Mém, 73, not) Leiden'deki el yazıları arasında, Uyûn-u Ahbâr'ın 158. yaprağında Musâ b. Ukbe'nin [vefâtı: 141] bir hadisinin

Dûmetü'l-Cendel Hakkındaki Hadise Dair Tenkîdât

§46. Dûme nâmını taşıyan muhtelif mahallerin mevcûdiyeti şark müverrihlerinden içinden çıkılmaz derecede karışık malûmâta sebebiyet vermiştir. Tarih sıraları, topografya malûmâtı, Arab fütûhâtı tarihi alt üst olmuştur. Onun için, son derecede ehemmiyet-i tarihiyyeyi hâiz vakâyı' aşağıda tedkîk için işimize yarayacak bazı muhtasar malûmâtı burada kaydetmek faydadan hâlî görülemez. Bu mühim vakâyı' kısmen Dûme'de veya civarlarında cereyan etti, kısmen de müverrihlerin hatası eseri olarak oraya rabtedildi. Dûme nâmını taşıyan üç yer vardır. Birisi Şam kurbundadır. İkincisi Irak'ta Hîre kurbundadır. Üçüncüsü de şimâl-i Arabistan'ın merkezinde olup diğer ikisinden tefrîk edilmek için Dûmetü'l-Cendel nâmını taşımaktadır. Müverrihler bu üç ismi birbirine karıştırarak birçok ahvâlde hep aynı Dûme'den bahsedildiğine zâhib oldular ve Dûmeler arasında da en meşhûrunu yani Dûmetü'l-Cendel'i intihâb ettiler. Sair üç mevki arasında taksîm edilmesi icâb eden birçok vakâyı-'ı tarihiyyeyi hep Dûmetü'l-Cendel üzerinde topladılar. Müverrihlerin hataları,muk- [VI/250]
tedir garb muharrirlerini daha vahîm tarihî ve topografyâî hatalara sevk ettiler. Meşhûr müsteşrik De Goeje "Suriye'nin Fethi Hakkında Muhtıra" eserinde, ikinci tab', 1900, sekizinci ve müte'âkib sahifeler, bu karmakarışık haberler arasında takrîbî bir intizâm temîni için usûl dairesinde bir gayret-i münekkidâne sarfetmiştir.

Burada bilhassa iştigâl edeceğimiz Dûmetü'l-Cendel şehri vaktiyle, çölde Şam'ın cenûbunda takriben yedi günlük[143] ve Medine'den on beş, on altı günlük mesafede şimâl-i Arabistan yaylasının ortasında bir münhatt mahalde *{aşağı bölgede}* (Habt) kâin idi. Arabistan'dan ziyâde Sûriye'ye merbût idi.[144]

mevcûd olduğunu söylüyor. Buna nazaran Ükeydir, Muhammed ile muâhede akdi hususunda Eyle meliki ile birleşmiştir. Bu haberin doğru olamayacağı hakkında meşhûr müsteşrik ile hem-fikirdir.

143 Yâkût, ikinci cild, 625, satır 20; De Goeje, 10, beş gün diyor.

144 Hamîs'e bakınız, ikinci cid, 141, sondan evvelki satır.

Bugün Arabistan yaylasında Cûf[145] nâmı altında en mühim bir merkez-i meskûn olan ve takriben beş fersah genişliği bulunan[146] bu vâsî' ve münbit ovada kable't-tarih pek eski zamanlardan beri insanlar bulunmuştur. Daha Muhammed zamanından evvel burada meşhûr bir hisar harabesi vardı ki sonradan Mârid ismini taşımıştır. Etrafında kuvvetli bir de suru görülüyordu. Bunlar husûsî şekilde Cendel, büyük taşlardan yapılmıştı. O havâlîdeki bedevî Arablar bunları görünce hay-
[VI/251] retlere düşüyorlardı.[147] Görünüşe nazaran, Muhammed'in zamanından evvel burası metrûk bir haldeydi.[148] Bu haberi sair ehâdîs de bilvasıta teyîd ediyor. Yani müşriklik zamanında Kelb, muhtelif şa'bları *{kolları}* arasında muhârebât-ı dâhiliyye zuhûr ettiği zaman bu kabilenin bir kümesi Dûme habitine çekilerek burada sâkin oldular, Dûme'den cenûba doğru Benî Tayların Ecâ ve Selmâ dağlara kadar olan yerleri işgâl ettiler.[149] 20. sene-i hicriyye vakâyı'ında §16. fıkrada zikrettiğimiz bir hadise göre, ikinci Dûmetü'l-Cendel Seferi esnasında buraya Asbağ (yahut Asya') el-Kelbî nâmında biri hâkimdi. Rivâyet olunduğuna göre Asbağ, Müslümanların tecâvüzü üzerine İslamiyet'i kabûle muvâfakat etmiş yahut mecbûr kalmıştı. Hâlbuki üçüncü Dûmetü'l-Cendel Seferi hakkındaki haberlere gelince[150] hadis, bu havâlînin hâkiminin değişmiş olduğunu

145 Not-1 [VI/256] Cûf havâlîsinin zamanımızdaki halinin tasvîrâtı için Euting'in *Tagbuch ein. Reis in Inner-Ara* eserine bakmalıdır (Leiden, birinci cild, 123-140). Euting burasını 1883 sonbaharında ziyaret etmiştir. 125. sahifede meşhûr Mârid hisarı'nın bir planı vardır. 121. sahifede bütün vahanın manzara-i umûmiyyesi görülür. Wallin'in 1841 de Medine'ye ve Mekke'ye bir seyahatin hikâyesi, coğrafya cem'iyyet-ikraliyyesi mecmuasında, 1846 senesinde 24. cildde sahife 115- 206, burada 138. ve müte'âkib sahifelerde Cûf hakkında ve 152-158. sahifelerde Muhammed'in seferi hakkında malûmât vardır. Yine Wallin'in şimâl-i Arabistan'ın bir kısmında seyahati esnasında alınmış notlar, yazdığı yazı Londra'da coğrafya cem'iyyet-i kraliyyesinin mecmuasında yirminci cildde, 293. sahifededir. Zeyl, 339: Zikri geçen Arab muharrirlerinin ve üserâlarının listesi, 342, Nimburg'un Arabien'i, 344.

146 Yâkût, ikinci cild, 625 satır 21.

147 Yâkût, ikinci cild, 265-266.

148 Yâkût, ikinci cild, 626, satır 15.

149 Bekrî, 33, satır 15 ve müte'âkib; 34, satır 1.

150 9. sene-i hicriyye, 45.

temin ediyor. Yani nüfuz ve kudret, Kelbîlerden çıkarak Ükeydir b. Abdilmelik es-Sekûnî el-Kindî nâmında birine geçmişti. Bu tebdîlin sebebi meçhuldür. Yâkût'un bir fıkrasından[151] öğrendiğimize göre bu Ükeydir, o zamana kadar Aynü't-Temr kurbunda, Babilonya'ya civâr-ı havâlîde Dûmetü'l-Hîre'de yaşamıştı. Fakat dayıları Kelblerle Dûmetü'l-Cendel kurbunda [VI/252] ava gelmek mu'tâdı olduğu cihetle kadîm mebânî *{yapılar}*, mevkinin letâfeti ve kuvve-i înbâtiyyesi kendisini cezbetti. Orada ihtiyâr-ı ikâmet eyledi. Burasını zeytin vesaire gibi birçok ağaçla süsledi. Dûmetü'l-Hîre'den tefrîk için oraya Dûmetü'l-Cendel ismini verdi. Belâzurî'de aynı şeyi tekrar ediyor.[152] Sonra, Belâzurî (satır 14), Zührî'nin [vefâtı: 124] rivâyetine istinâden, Dûmetü'l-Cendel sekenesinin 9. sene-i hicriyyede Hâlid b. Velîd tarafından taht-ı inkıyâda aldıkları vakit hep İbâdü'l-Kûfe (Metinde böyledir. Fakat De Goeje, İbâdü'l-Hîre diye okunması lâzım geleceğini tahmîn eder. Çünkü İbâdlar Hîre'nin sahipleriydiler. Kûfe, Muhammed'in vefâtından birkaç sene sonra tesis edilmiştir.) olduklarını ilave ediyor. De Goeje, bu muhtelif rivâyetlere bakarak Ükeydir'in Dûmetü'l-Cendel vahasını 6. ve 9. sene-i hicriyyeler arasında kuvve-i askeriyye ile işgâl ettiğine, oraya Babilonya'dan hicret etmiş ahali yerleştirdiğine ve bunların başlıca Hîre hükümeti sekenesinden terekküb eylediklerine hükmediyor. Yine De Goeje'nin rivâyetince Ükeydir, Mârid hisarını tekrar inşâ ettirmiştir. Mamafih De Goeje, kolayca ber-taraf edilemeyecek mühim bir müşkilâtı ihmal ediyor. Yâkût ile Belâzurî'nin zikredilen metinleri, kendisinin yazdığı gibi harfiyen kabûl edilecek olursa bundan gayr-ı kâbil-i ictinâb bir netice çıkar. Bu [VI/253] da Dûmetü'l-Cendel isminin, Ükeydir tarafından kendi menşei olan Dûmetü'l-Hîre'nin hâtırası olarak verilmiş olması ve binaenaleyh Ükeydir'in vürûdundan evvel mevcûd bulunmamasıdır. O halde Dûmetü'l-Cendel'in kadîm ismi ne idi? Başka bir isim olsaydı hadis, hiç şübhe yok o ismi muhafaza edecek-

151 İkinci cild, 627, satır 22.
152 63, satır 8.

ti. Çünkü Müslümanların, 6. ve 9. sene-i hicriyyeler esnasında bir Hristiyanın iki evvelki seferde tanınmış olan kadîm ismini değiştirerek yerine koyduğu yeni ismi kabul etmeleri hiç de muhtemel değildir. Müslümanlar mağlub ve gayr-ı mümin bir düşmana böyle gayr-ı kâbil-i izâh bir müsaade eseri göstermiş olsalar bile ilk ismi nasıl olurlar da bütün bütün unutabilirlerdi? En ibtidâi bir mantık, Dûmetü'l-Cendel isminin Muhammed'denten ve Ükeydir'den çok eski bir zamandan beri mevcûd olduğu ve hiç kimsenin o havâlîyi başka bir nâm altında tanımadığı hükmünü vermeye bizi sevk etti. Zaten gayet zayıf temele istinâd eden hadis[153] ya bütün bütün mevzû' yahut yanlış gibi görünüyor. Bundan dolayı, Ükeydir'in oraya Dûmetü'l-Cendel ismini vermiş olduğu sözlerini kemâl-i tereddüd ve şübhe ile telakki etmek icâb edeceğini söyleyerek De Goeje'nin beyânâtını itmâm etmek isteriz. Bence Dûme ismi gayet eskidir. Filhakika *Genese*'de 25/14, *'I'Croniche* 30
[VI/254] ve *Isaia*; 21/11'de buna İsmâîlî kabilelerinden birinin ismi olmak üzere tesadüf ediyoruz. Tevrat'ın zikrettiğimiz fıkralarının ilk ikisine nazaran, Dûme isminin Arabiyyü'l-münşi olmayıp Arâmî olduğuna ve o havâlîye, gayr-ı Arab olan ilk sekene tarafından verildiğine, memleketin isminin onlardan kaldığına ve sonra Arabların gelip o havâlîyi zabt ettiklerine hükmolunabilir.[154] Dûme isminin kadîmliği ve gayr-ı Arab bir menşe'e mâlikiyeti Yâkût[155] ve Hacer[156] tarafından bu kelimenin aslına dair kaydedilen bütün hadislerle teyid eder gibidir. Onlar bu ismin İbrâniyyü'l-asl olduğunu teslim ediyorlar, Ükeydir'in iddia edilen teessüsünden çok kadîm bir zamanda oraya Dûme isminin verilmiş olacağını muhtemel görüyorlar.

153 Belâzurî'ye bakınız, 63, satır 8.

154 Not-2 [VI/256] Dozy (Mekke'de İsrâîliler, 60-65), Dûme'nin kadîm sekenesinin Simeon kabilesinden İbrânîler olduklarını, Kral Saul zamanında Arabistan'a hicret ettiklerini iddia ediyor. Dozy'nin nazariyyesi ve faraziyyeleri pek muhakkak değilse de bunlardan sarîh sûrette anlaşılıyor ki Dûme pek kadîm bir isimdi ve belki de Arabiyyü'l-münşi değildi.

155 İkinci cild, 625, satır 16 ve müte'âkib.

156 Birinci cild, 256, satır 10.

Bir de şâyân-ı dikkattir ki *Isaia*'dan zikrettiğimiz fıkra Dûme'yi Arabistan dâhilinde irâe etmez.

Dûmetü'l-Hîre ve Dûmetü'l-Cendel isimleri arasındaki müvâzâtı, isimler arasındaki müşâbehetten dolayı şaşıran Arab müverrihleri ortaya çıkarmışlardır zannediyorum. İhtimal ki buraların ikisi de gayet kadîm zamandan beri Dûme ismini taşıyorlardı. Ükeydir'in çöl dâhilindeki Dûme'yi fethettiği sahîh ise bu gibi tesadüflerden pek hoşlanan müverrihlerin tahayyül ettikleri gibi Dûmetü'l-Hîre'den gelmiş olmayıp başka bir taraftan, ihtimal ki Babilonya'ya hem-hudûd havâlîden [VI/255]
vürûd etmesi muhtemeldir. Coğrafya ulemâsı ve müverrihler, Hîre Hükümeti dâhilinde ikinci bir Dûme mevcûd olduğunu anlayınca bütün bu masalı tertîb ettiler, Dûmetü'l-Hîre ile Dûmetü'l-Cendel Ükeydir vasıtasıyla birbirlerine rabt edildiler. Bu kabîl hareketlere şark müverrihlerinde dâimîsûrette tesadüf olunur. Yâkût'un masalından şübhe etmek için başka sebebler de vardır. Dûmetü'l-Cendel ismini Ükeydir'in verdiğini temin eden hadis kadar zayıf diğer bir hadise göre Ömer[157] tarafından Dûmetü'l-Cendel'den tard edilen Ükeydir, Hîre Hükümeti'ne gitmiş ve orada yeni bir Dûme tesis etmiştir (kaybettiği Dûme'nin hatırası olarak).[158] Tabir-i diğerle bu da ilk hadisin aynıdır, yalnız vaka ber-akis *{tersine}* edilmiştir. Bu iki müsâvî ve zıd hadisin mevcûdiyeti beni, ikisinin de mevzû olması hükmünü vermeye sevk ediyor. Filhakika bu gibi ahvâlde, birbirini böyle sarîh sûrette nakzeden iki haberin bir kıymet-i tarihiyyeyi hâiz olamamaları, yalnız muhaddisînin birbirine zıt mütalaalarını ihtivâ etmeleri bir kâide-i umûmiyyedir. İki mevki', Dûme lafzının herhangi bir delâleti dolayısıyla yekdiğerinin aynı isimlerine mâlik idiler. İhtimal ki bu isim her iki mevkiye de has bir vaziyetten, bir müşkilât-ı [VI/256]
arziyye-i husûsiyyeden ileri geliyordu, birine diğerinin hatırası olarak verilmişti. İki isim arasındaki irtibatı, iki müşâbih

157 Yahut Hacer'de İbn Kelbî'ye nazaran, birinci cild, 253, satır 17, Ebû Bekir.

158 Yâkût, ikinci cild, 626, satır 12-15; Belâzurî, 62, satır 6-7.

ismin şahsî ve tek bir menbadan çıkmış olmalarının neticesi bulunacağına kâni' Müslüman müverrihleri ve coğrafyacıları tahayyül etmişlerdir.

[VI/257] §47. Bu mevzûyu bırakmadan evvel bazı muhtasar mütalaat daha ilave etmek münâsib olur. İhtimal ki De Goeje daha vâsi' tahrîbat ile meşgul olduğu için bunları izâhda ihmal göstermiştir. Fakat ben onları buraya derc etmeyi münâsib görüyorum. Ükeydir'in hadisde tasvîr edilen simasını biraz tedkîk etmek faydadan hâlî olmaz. Ükeydir bize muammâ-alûd bir şekilde manzûr olur *{görülür}*. Muhaddisînin başka hataları var diye korkuyorum. Onların böyle bir kasd-ı mahsûs ile yazdıkları tahrîflere karşı İslam Tarihi müverrihleri dâimîsûrette müteyakkız *{gözü açık}* bulunmalıdırlar. Bu Ükeydir'in, bir "Kindî"nin yani (Kindîlerin sâkin oldukları) Yemen'den gelme birinin şimâl-i Arabistan'da, Dûmetü'l-Cendel Hükümdarı sıfatıyla Kelbler arasında mevcudiyeti, muhaddisînin öyle bir iddiasıdır ki gayet zayıf temellere istinâd edildiği için meşrû' bir şübhe izhâr edilmeden kabul olunamaz. Mesele daha yakından tedkîk edilmeye layıktır. Filhakika, sadece bu mülâhaza bizi ilk müşkilât ile karşılaştırmaya kâfîdir. 6. sene-i hicriyyede Dûme'de Kelbîlerden Asbağ hükümran olduğu halde hiç izâhât verilmeksizin 9. sene-i hicriyyede bunun ortadan kalkması, yerine Ükeydirin gelmesi, sonra 11. sene-i
[VI/258] hicriyyede kabilelerin isyanı esnasında Asbağ'ın oğlu İmruülkays b. Asbağ'ın Kelbler reisi sıfatıyla tekrar ortaya çıkması nasıl kâbil-i izâhdır?[159] Doughty de (14) bu müşkilâta bilvasıta imâda bulunur, 11. sene-i hicriyyedeki isyan esnasında Dûme'de Ükeydir için bir yer olmadığını söyler. De Goeje bu müşkilin içinden çıkabilmek için, yukarıda zikredilen ikinci hadisi daha doğru diye kabûl eder. Buna nazaran Ükeydir 9. sene-i hicriyyedeki teb'îdinden *{sürgün edilmesinden}* sonra Dûme'yi terk etmiş, Hîre hükümetine çekilmiş, orada Arabistan'da terk ettiği Dûme'nin hâtırası olarak yeni bir Dûme te-

159 1. sene-i hicriyye, § 76; Taberî, birinci cild, 1872, satır 5 ve 8; 6083, satır 13; Esîr, Esed, birinci cild, 115.

sis eylemiştir. Hâlbuki yukarıdaki fıkrada Dûmelerden birini, diğerinin daha evvel mevcûdiyetini kabûl etmek sûretiyle tesis etmiş diye gösteren ve ikisini keyfî sûrette birleştiren bütün hadislerden şübhe edilmesini icâb edecek bazı sebebler göstermiştik. Onun için De Goeje'nin vermeye kalktığı izâhât müşkilâtı izale etmiyor. Bu müşkilât hadd-i zâtında mevcûddur, bundan dolayı başka yerde de tahaddüs ediyor. Filhakika, biraz evvel[160] Muhammed ile Ükeydir arasında in'ikad ettiği iddia olunan bir muâhedenâmenin metnini dercetmiştik. Daha aşağıda (§ 48. fıkra) doğrudan doğruya Kelblerle akdedildiği söylenen bir muâhedeyi dercediyoruz. Bu metinlerin [VI/259] ikisinde de tarafeyn-i âkideyn *{anlaşma yapan iki taraf}* Müslüman gibi görünüyorlar, Hristiyan yahut müşrik olarak kalan Dûme ahalisinden yahut Kelblerden bahsolunmuyor. Bundan anlaşılıyor ki Dûme ahalisi ve Kelb kabilesi tamamen Müslüman olmuş gibi kabûl edilmektedir. Hâlbuki Vâkıdî'de[161] Ükeydir ile tebaasının dinlerine sâdık kaldıkları vesair edyân mensûblarından tahsîl edilen cizye vergisini te'diye ettikleri sarahaten söylenmektedir. Ükeydir ile taraftarlarının Hristiyan kaldıkları İbn İshâk tarafından te'yîd olunuyor.[162] Binaenaleyh bu noktada hiç şübhe edemeyiz. Burasını böyle tayin ettikten sonra bi'z-zarûre şu hükmü vermek icâb eder ki İbn Sa'd'ın, Belâzurî'nin, Muhammed ile Ükeydir arasında akdedildiğinden bahseyledikleri ve Wellhausen'ın pek muhik sebeblerden dolayı mevsûk addettiği[163] muâhedede pek çok ilave vardır. Buna De Goeje de emindir (13). Ükeydir'in ismini ihtivâ eden vesikanın metnini tedkîk edince bu ilavelerin hangi parçalar olduğunu sarîh sûrette görürüz. Filhakika, Muhammed'in Kelblerle aktettiği muâhedenâmenin metnini, Muhammed ile Ükeydir arasında yapıldığı iddia edilen muâhede ile tatbîk etmek bunun için kâfîdir. Bunu yapınca görürüz ki Ükeydir ile olan muâhede birincisinden mustahricdir. [VI/260]

160 9. sene-i hicriyye, § 45, not 13.
161 Vâkıdî Wellhausen, 404, satır 10-12.
162 Hişâm, 903, satır 15.
163 *Sk.u.Vor.*, dördüncü cild, 133, not 3.

Başına bir hikâye mukaddimesi konulmuştur. Bunun metin ile hiç alakası yoktur. Sonra da o sahte ilave ile metni telif için metne de ufak bir ilave yapılmıştır.[164] De Goeje, Ükeydir ile akdedildiği iddia olunan muâhedenâmeyi, Hristiyan Ükeydir ile hakîkaten yapılan muâhedenin Dûme'nin Müslüman ahalisi ile yapılan diğer bir muâhedenin bir halîtasından *{karışımından}* ibaret zannetmiştir. İşin içinde bir halîta bulunmadığını, Kelblerle yapılan bütün muâhedenâmeyi muhaddisînin Ükeydir'e uyacak sûrette ta'dîl ve icâd ettikleri iddia olunamaz mı? Filhakika bu sahte işi yapanlar Ükeydir'in İslamiyet'i kabûl etmediğini unutmuşlar, ona bir Müslüman muamelesi ederek hilelerini meydana vurmuşlardır. İşte vakaları bu sûretle oldukları gibi müşâhede edersek, Ükeydir'in vaziyyet-i tarihiyyesini ciddi sûrette sarsmış oluruz. Çünkü Dûmetü'l-Cendel ile olan son irtibat-ı mevsûkî ortadan kalkıyor. Ükeydir, kelimenin hakîkî manasıyla bir ism-i tarihî değil, bir karıştırmanın yahut hatanın mahsûlüdür, belki de bütün bütün muhaddisînin uydurdukları bir şeydir. Çünkü muhaddisîn 10.'dan 20. sene-i hicriyyeye kadar olan vakâyı'ı, içinden çıkılmaz derecede karmakarışık etmişlerdir. Belâzurî[165] ve
[VI/261] Yâkût[166] zikredilen şiirlerden hep Ükeydir'in yahut ailesi âl-i Ükeydir'in taht-ı revânından, mahfesinden bahsolunur, fakat Ükeydir isminde bir adamdan hiçbir zaman bahsedilmez. De Goeje bunu izâh için Ükeydir'i, Ükeydir'in ism-i tasğiri olarak[167] gösterir. Binaenaleyh manzûmelerdeki Ükeydir, hadisdeki Ükeydir'in aynı olmak icâb ediyormuş.[168] Şark menbaları tarafından verilen bu izâhâtın bana kanaat-bahş olmadığını itiraf ederim. Onun için, müsaade edilirse bu karmakarışık meselenin muzlim *{karanlık}* cihetini tenvîre yardım edeceğini zannettiğim bir faraziyye dermeyan edeceğim. Bence

164 9. sene-i hicriyye, § 45 not 3, orada daha fazla sarâhat veriyoruz.
165 62, satır 10.
166 İkinci cild, 626, satır 17 ve 627, satır 19.
167 Düreyd böyle söyler, 223, satır 5.
168 Not-1 [VI/266] Filhakika Arabların isimlerle ism-i tasgîrlerini rastgele kullanmadıkları malûmdur. Ömer ile Umeyr, Hasan ile Hüseyn birbirlerinden tamamen ayrı isimlerdir, birbirlerinin hiç de muâdili değildir.

Ükeydir ismi ihtimal ki an-asl Dûmeli bir aile ismidir. Bu aile Kelblerden değildir. Ükeydir de muhaddisînin uydurdukları birşeydir. Ükeydir isminin telaffuzu itibarıyla Dûme civarında, şimâl-i Arabistan'da sâkin Arab kabilelerinin taptıkları Ukaysır mabudunun ismine müşâbeheti[169] ihtimal ki tamamen tesadüfî değildir. Aile ismi, Arabların pek hoşuna giden müşâbehet-i telaffuziyeden dolayı belki böyle bir Dûme Hükümdarı isminin icâd edilmesine hizmet etmiştir.

O halde ortaya böyle uydurma bir şahıs çıkarmanın ne hikmeti olduğunu düşünmek iktizâ eder. Hadisde böyle bir [VI/262] tağşîş *{karıştırma}* yapılmasının sebebini tamamen izâh edebilmek kâbil değildir. Fakat mevsûkiyeti hemen hemen muhakkak bir hadisde, iyi bir menbanın (İbn Şihâb ez-Zührî) zikrettiği bir vaka vardır ki buna bakarak karışıklığın yahut hatanın yahut tağşîşin nereden ileri geldiği anlaşılabilir. Zührî,[170] Dûmetü'l-Cendel ahalisinin (ehl-i Dûmetü'l-Cendel) kâffesinin hâlis Arab olmadıklarını, yani yerli ve Kelbî bulunmadıklarını, Babilonya'dan, Hîre'den geldiklerini (İbâdü'l-Hîre) söyler. İbâdlar, Hîre'nin Hristiyan sekenesi idiler. Evlerde yaşarlardı, Hîre civarında sahrada sâkin olan bedevîlerden, Tenûhlardan gayet kati sûrette farklıydılar.[171] Bu İbâdlar bir kabile teşkîl etmiyorlardı, müşterek bir asıldan geldikleri iddiasını beslemiyorlardı. Menşeleri gayet muhtelif birtakım kimselerin tecemmu'undan *{toplanmalarından}* vücûd bulmuşlardı. Aralarındaki yegâne râbıta hepsinin sâlik oldukları müşterek dinden, Hristiyanlıktan ibaretti. İşte bu Ecnebî şehirlilerin bir kolonisi Dûme'de yerleşmişlerdi. Bundan dolayı, Zührî'nin beyânâtından anlıyoruz ki Dûme'de ve civarlarında iki muhtelif sınıf ahali mevcûddu: Biri bedevîlerden (Kelblerden) mürekkebdi. Bunlar, şehir civarındaki tekmîl meralara, [VI/263] ihtimal ki vahanın hurmalıklarının ve mezrû' tarlalarının büyük bir kısmına sahiptiler. Bundan tamamen ayrı olan diğer

169 Wellhausen'a bakınız, *Reste*, 62-64; De Goeje, 7.
170 Belâzurî, 63, satır 5.
171 Taberî'ye bakınız, birinci cild, 822; Haldûn, ikinci cild, 170; Düreyd, 7, satır 13; Rothenstein, *Hîrelerde Lahmî Hânedânı*, 18-22.

sınıf Dûme'de mukîm ecnebîlerdi. Bunlar ihtimal ki tüccar idiler. Evleri vardı. Ehl-i hirfet *{meslek sahibi}* idiler. Dokumacılık, kuyumculuk, çiftçilik yapıyorlardı. Hîredeki dostları ve arkadaşları ile münâsebât-ı dâimede bulunuyorlardı. İhtimal ki Kelblerden de müstakildiler.

Burası kabul olunursa, Muhammed'in Dûme'ye üç seferini daha iyi izâh edebiliriz. Birincisinin[172] menfî bir netîce verdiği âşikârdır. Hadislerin metninden kolayca anlaşılabileceği üzere Müslümanlar, Dûme civarlarına kadar böyle vâsıl olamadılar. Mesafenin çokluğu Dûme ile Medine arasında yaşayan hasım kabilelerin fâikiyyet-iadediyyesinin *{sayıca üstünlük}* Müslümanları ihtiyâta sevk etmiş olması muhtemeldir. Münâsib bir bahane bulunca hiçbirşey yapamadan geriye dönmüşlerdir. İkinci seferde[173] Muhammed, Kelbleri sathî sûrette taht-ı inkıyâda alabildi. Fakat Vâkıdî'nin bazı meşkûk ifâdâtından[174] anlıyoruz ki Müslüman heyet-i seferiyyesi şehrin zabtına teşebbüs etmemiş, şehirden hâricte durmuş, bedevîlerin bir reisi olan Asbağ'ın İslamiyet'i kabûl ettiğine dair
[VI/264] vukû' bulan beyânâtı ile iktifâ eylemiştir. Binaenaleyh halkın bir kısmı yalnız Hristiyan ve müşrik değil Muhammed'ten müstakil bir halde de kaldılar. Ondan dolayı Peygamber, 9. sene-i hicriyyede bütün halkın hakîkî sûrette inkıyâdlarını temin için üçüncü seferi açmaya mecbûr oldu. Bu defa Müslümanlar Dûme şehrine girmişler, an-asl yerli Arab olmayan, Hîre'den hicret eden yabancı sekene ile yani İbâdlarla temâs etmişler gibi görünüyor. Bunların servetleri, debdebeleri Medine'nin ibtidâî muhâriblerini hayretler içinde bıraktı. Böyle bir hal karşısında Müslüman kumandanının Dûme'deki bu Arablaşmış Arâmîlerden birini kendisiyle beraber Medine'ye götürmüş olması pek muhtemeldir. Bu adam, kıyafetinin servet ve ihtişamıyla Müslümanları hayrete düşürdü, Dûme Hükümdarı olduğu şâyiası da bundan çıktı. İhtimal ki alelade

172 5. sene-i hicriyye, § 4.
173 6. sene-i hicriyyede, § 16.
174 Vâkıdî Wellhausen, 237, satır 5 ve müte'âkib.

zengin bir tacirden başka birşey değildi. Muhaddisîn için bu adama bir isim uydurmak, Ükeydir demek kolay bir iş olmuştur. Bu ismi de onlara, yukarıda bahsettiğimiz manzûmeler ilhâm etmiş olacaktır. Yerlilerin Ukaysır ismine göre ona bir şekil vermişlerdir. Başka bir vakada bu faraz *{varsayım}* ve tahmîni teyid ediyor zannederim. Muhaddisîn, Ükeydir'in bir Kindî olduğunu söylüyorlar. Cenûbî Arabistan kabileleri ve bilhassa (Ükeydir'in mensûb olduğu söylenen) Kindîler arasında gayet ihtişam ile giyinmek âdeti cârîydi. Dûme sahibi olarak Kindî kabilesinden birini irâe etmek fikri böyle bir te- [VI/265]
sadüften ileri gelmiş olabilir. Filhakika, Muhammed'in huzuruna gelen Kinde sefîrlerinin altın pul işlemeli esvâblar lâbis oldukları *{giydikleri}* ve Peygamber'in açıktan açığa muâhezesini *{azarlamasını}* davet edecek derecede bir zinet ve ihtişam eseri gösterdikleri malûmdur.[175] Hadisin, Ükeydir'in buraya gelirken pek fazla bir zinet ve debdebe irâe ettiğini de tarif ettiği cihetle bütün hatanın bu tesadüften tevellüd etmiş olması muhtemeldir. Muhaddisîn, Dûme'nin zengin bir tacirini şehrin hükümdarı mertebesine çıkarmışlar, Kindeler kabilesinin ihtişam-perver bir kralı addetmişlerdir. Hâlbuki bu adam ne hükümdar idi ne Kindelere mensûptu.

Dûme'nin zengin ve ileri gelen sekenesinin Hristiyan olmak ve sahib-i servet bulunmak, daha iyi bir terbiye almak itibarıyla Dûme'de kendilerini yabancı bir ülkede gibi hissetmelerini, Medine'nin meçhul macerâperesti tarafından neşredilen barbar dini kabûl etmekten ise Arabistan'ı terk ile daha medenî bir ülkeye çekilmek istemiş olmalarını işte anlıyoruz. Çekildikleri yerde iz'âcâttan *{rahatsızlıklardan}* masûn *{korunmuş}* bulunuyorlardı. Barbar muhâriblerden mürekkeb bir cemaate hacâlet-âver *{utanç verici}* bir vergi vermek mecbûriyetinde kalmıyorlardı. Ukeydir'in Dûme'den hicreti ve Irak'ta yeni Dûme'nin (Hîre) tesisi hakkındaki masal bu hicretten tevellüd etmiş olabilir. Bu izâhât Ükeydir'in şahsı hakkındaki müşkilâtı ihtimal ki en iyi sûrette bertaraf [VI/266]

175 Sa'd'a bakınız, 56, §110.

eder. İlk seferde neden dolayı hiç isminin geçmediği, 11. sene-i hicriyyede, Dûme'de hüküm ve nüfuzu Kelbler arasında Asbağ ailesinden kalmış gördüğümüz zaman Ükeydir'in neden dolayı ortadan kaybolduğu artık izâh edilmiş oluyor. Dûmetü'l-Cendel'e ait sair tafsîlât için 12. sene-i hicriyye vakâyı'ına, vahanın Hâlid b. Velîd tarafından tekrar fethedildiği iddiasına bakınız.

Benî Kelb

Bazı Kelb Ailelerinin Heyet-i Sefâretleri

§48. Ağleb *{çoğunluk}* ihtimale göre, Dûmetü-l Cendel Seferi'nden sonra büyük Kelb kabilesinin muhtelif fertleri Medine'de Muhammed'in huzuruna geldiler. Malûm olduğu üzere Kelbler, Dûmetü'l-Cendel etrafında, şimâlî Arabistan havâlîsinde sâkin idiler. İbn Sa'd'ın İbnü'l-Kelbî'den naklen rivâyet ettiğine göre Medine'ye ez-cümle Abduamr b. Cebele b. Vâil b. Cülâh el-Kelbî ile Benî Âmirlerin bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Rakkâş kabilesinden Âsım gelmiştir. Bunlar Muhammed ile vukû'a gelen bir mübâhese-i diniyye neticesinde İslamiyet'i kabûl ettiler (?). Hârise b. Katan b. Zâir b. Hısn b.
[VI/267] Ka'b b. Uleym el-Kelbî ile Hamel b. Sa'dâne b. Hârise b. Muğaffil b. Ka'b b. Uleym el-Kelbî de geldiler. Bunların birincisine Muhammed'in bir bayrak hediye ettiği ve sonra onun o bayrağı Huneyn Muharebesi'nde (37. sene-i hicriyyede) Muâviye tarafında harb ederken kullandığı rivâyet olunuyor. Peygamber, Hârise b. Katan'a da âtîdeki kitabı vermiştir: "Bu, Muhammed Rasulullah'ın Dûmetü'l-Cendel ahalisine ve kendileriyle hem-civâr Kelblere, Hârise b. Katan vasıtasıyla (gönderilmiş) bir kitaptır. Arzu'l-ba'l'in (senevî bir yağmur gören ve bundan dolayı sunî sûrette iskâya *{sulamaya}* ihtiyaç göstermeyen)[176] haricî kısmı bize, meskûn yerler kurbun-

176 Not-1 [VI/268] Bu kadîm ba'l lafz-ı sâmîsi hakkında Robertson Smith'in: *The Religion of the Semies*, Londra, 1901, 93 ve müte'âkib sahifelere bakınız. Orada nasıl kadîm ba'l, sahib ve mabûd tabirinden mürur-ı zaman ile sûret-i tabîiyyede iskâ olunan arazi fikrinin tevellüd ettiği görülüyor. Kadîm akvâm-ı sâmiyyenin ibtidâî fikirlerine göre tabî sûrette iskâ bulunan bu arazi, bir nimet-i ilahî eseri olarak iskâ edilirdi. İlk

da kâin hurmalar size aittir. Mâ-ı câri *{akarsu}* ile irvâ edilen *{sulanan}* arazi için öşür ve tahte'l-arz sularla (kuyu sularıyla) iskâ olunan arazi için nısf-ı öşür (vergi) te'diye edilecektir. (Vergi vermek için) mevâşînizi toplamaya mecbûr değilsiniz. Meraya dağılmış mevâşînizi de cem'e mecbûriyetiniz yoktur. [Muayyen olan mabedlerde namazınızı kılacak ve ahkâmı dairesinde fukara vergisini (zekât) vereceksiniz]. Çitle muhât *{sınırlı}* yerlerinizdeki otlar elinizden alınmayacaktır. Ve âlât ve edevâtınızdan öşür alınmayacaktır. Siz bunun için husûsî bir şart ve kayda mâliksiniz. Biz size doğru nasihat vermeyi, şerâite riâyet etmeyi, Allah'ın Rasulünün himâyesini (zımme) temin eylemeyi taahhüt eyliyoruz. Allah ve hazır bulunan [VI/268] Müslümanlar şahittirler."[177]

Not-2 (Kısmen mevsûk olan fakat içine ilaveler yapıldığı muhakkak bulunan) bu muâhede Kelblerin yalnız küçük bir kısmına, ihtimal ki ancak Dûme civarlarında bulunanlara taalluk ederdi. Kabilenin kısm-ı azamı müşrik ve müstakil kaldı. Bu hadisde zikredilen isimlerden hiçbirinin Ridde esnasında İslamiyet'e sâdık kaldıkları söylenenler arasında göze çarpmaması şâyân-ı dikkattir.[178] Farazâ *{mesela},* Kelbler arasında en ileri gelen ailelerden biri olan Asbağların zikrinin geçmemesi pek garîbdir. Bu muâhedenâmenin en kadîm [VI/269] ve ilavattan masûn şeklinden bizim § 45. fıkranın 3. notunda kaydettiğimiz muâhede meydana çıkarıldı. Muhaddisîn onu Ükeydir'e mâletti. Gayet açık ilavelerden birini [ ] işareti içinde gösterdik. Çünkü daha evvelki devre ile daha bâhir bir tezât teşkîl ederler.[179] Şimdi mevzû-'i bahs olunan Kelbî ai-

akvâm-ı sâmiyyenin tekâmül-i diniyyesi hakkındaki vukûflarını ta'mîk *{derinleşmek}* etmek isteyenlere bu âlim-i müsteşriğin eserine müracaat etmeyi tavsiye ederiz.

177 Sa'd, 60, § 119; Sprenger, üçüncü cild, 234; Akd, birinci cild, 134-135; Doughty bu muâhedenin diğer bir rivâyeti hakkında (*Mem.*, 13, not 3) Leiden'de bir el yazmasını (Ebû Ubeyd: *Gâribû'l-Hadis*, 114) zikreder ve Zemahşerî, Fâik, ikinci cild, 53 ve 185.

178 Taberî'ye bakınız, birinci cild, 1872, satır 5 ve müte'âkib; 2083, satır 13; 11. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız, § 76.

179 § 18. fıkra, 2. notta söylenen şeylere bakınız.

leleri belki yalnız bir arazi vergisi veriyorlar, mevâşî üzerine birşey teyîd etmiyorlardı. İhtimal ki zirâi idiler. Aşağıdaki fıkradaki Kelbler ise bilakis bedevîydiler. Bundan dolayı mevâşî vergisi veriyorlardı. [ ] Mu'terize işâretleri arasındaki cümlenin sonradan yapılma bir ilave olduğu kabûl edilirse, bu muâhedede ihtidâ etmiş bir kabilenin mevzû-'i bahs olması bile meşkûk görülebilir. Muâhedenin taalluk ettiği kabile müşrik olmak da kâbildir. Vaz'edilen vergilerin cizyeden muâfiyeti tazammun etmesi kâbildir. Çünkü o devirde vergi-yi şahsî ile arazi vergisi birbirine karıştırılıyordu.

Benî Cenâblarla Muâhede (Kelb)

§49. Muhammed, Kelblerin bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Cenâblara da ber-vech-i âtî yazdı: "Bu, Muhammedü'n-Nebî Rasulullah'ın Benî Cenâblara, müttefiklerine ve hâricî müttefiklerine (zâhiruhum) yazdığı bir kitaptır. Onlar namaz kılacaklar, fukara vergisini (zekât) verecekler, ahkâm-ı diniyyeye ve şerâit-i muâhedeye sâdık kalacaklardır. Serbestçe otlayan beş deveye mukabil kusursuz bir koyun vereceklerdir. Erzâk taşıyan develer vergiden muâftırlar (lâ ğayye, [VI/270] muzlim *{karanlık}* bir tabirdir. Rivâyet meşkûktur. Hakîkî manası kusursuz demek olacaktır). Şâyân-ı itimâd bir adam irvâ ve iskâ ameliyyesine lazım olacak suyu ve yağmurların sûret-i tabîiyyede irvâ ettikleri araziyi tahmîn edecektir. Arazinin ücreti (vazîf) tezyîd edilmeyecektir *{arttırılmayacaktır}*. Şahitler Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Üneys, Dihye b. Halîfe el-Kelbî'dirler."[180]

Benî Gâdiyâ ve Urâyzlarla Muâhede

§50. Gâdiyâ ile Urayz iki İbrani kabilenin isimdir. Muhammed bunlarla iki muâhede akdetti. Fakat bu kabileler hakkında hiçbirşey bilmiyoruz. Hatta nerde sâkin oldukları bile meçhulümüzdür. Elimdeki menâbi'in hiçbirinde onların hiç birinin bahsinin geçtiğini görmüyorum. Yalnız bu Urayzların § 31. fıkrada zikri geçen, Ayn'ın fetha ve Yâ'nın kesra ile

180 Sa'd, 24, § 66.

Arîzler olduğunu biliyorum. Onun için ihtimaldir ki, bunları şimâlî Arabistan'da sâkin İbrani kabileleri arasında aramak lazımdır. Muhammed'in o havâlîdeki sair Yahudi kabileleri ile akdettiği muâhedelerin yanına buraya bu muâhedeleri de ilave ediyoruz. Metinlerin ikisinde de mevsûkiyet evsâfı vardır. Şekillerinde değilse bile muhteviyâtları o hissi veriyor.

Benî Gâdiyâlarla olan muâhede ber-vech-i âtîdir:

"Kîrâ![181] Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Muhammed Rasulullah'ın Benî Gadiyâlara kitabıdır: Onlar himâye (zımme) [VI/271] hakkına mâliktirler. Fakat cizye te'diye etmek mecbûriyetindedirler. Kendilerine karşı hasmâne muamele edilmeyecek, (yerlerinden) tard edilmeyeceklerdir. (Bu muâhedeyi) her gece uzatıyor, her gün takviye ediyor." Vesika, Hâlid b. Sa'îd tarafından yazılmıştır.[182]

§51. Benî Urayz (yahut Ayn'ın fetha ve Yâ'nın sükûnu ile Arîz) ile olan muâhedenin muhteviyâtı ber-vech-i âtîdir: "Bismillâhirrahmânirrahîm: Bu, Muhammed Rasulullah'ın Benî Urayzlara kitabıdır: Rasulullah tarafından verilecek er- [VI/272] zâk tahsîsâtı (tu'me) her mahsûl zamanında on vesk buğday (kamh), on vesk arpadır. Her sene mahsûl zamanında cem'an elli vesk hurma verilecektir. Kendilerine hiçbir sûretle hak-

181 Not-1 [VI/271] Wellhausen (*Sk.u.Vor.*, dördüncü cild, 122, not 1), gayr-ı müsta'mel "Kîrâ" kelimesini Rumca Kyrie, "Efendi" kelimesinin muharrefi diye izâh eder. Bu pek muhtemel bir tahmîndir. Vesikanın sıhhatini isbâta hizmet edebilir. Bu Yahudilerin Bizans İmparatorluğu civarında sâkin olduklarını, kısmen Rum lisân ve âdâtını isti'mâl ettiklerini gösterir. Sprenger (üçüncü cild, 421) muâhedeyi zikrederken "Kîrâ!" kelimesini tamamen kaldırmıştır. Bundan bahis bile etmiyor, ehemmiyeti az olmayan bu noktayı ihmal ediyor. Mamafih, muâhedenin bir fıkrası bazı şübheler uyandırdı. Bu da Muhammed'in Yahudileri yerlerinden tard etmemeyi taahhüd eden fıkrasıdır. Muhammed, Mekke civarındaki kabileleri filhakika tard etti. Fakat uzaktakileri, arazilerinde rahat bıraktı. Onun için bu tard imâsı halifeler tarafından emredilen tard keyfiyetinin bir hâtırası olabilir (13. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız). Üslûb da o kısalığı ile pek sunî görünür.

182 Sa'd, 18, § 47.

sızlık yapılmayacaktır."[183] Vesika, Hâlid b. Sa îd tarafından yazılmıştır.[184]

Mescid-i Dırâr'ın Tahrîbi

§52. Tebük Seferi'nden sonra Muhammed'in Medine'ye avdeti Ramazân ayında vukû'a geldi.[185] Peygamber şehre muvâsaletinde bazı muhâlif münâfıklara karşı tedâbir-i şedîde ittihazı mecbûriyetinde kaldı. Muhammed, Tebük Seferi'ne azîmet etmeden evvel Benî Sâlim (b. Ganm b. Avf, Medine'nin dış mahallesi Kubâ'da sâkin Benî Amrların akrabasından bir Hazrecî kabilesi) kabilesinden bazı Medineliler Peygamber'e gelerek duafânın *{zayıfların},* hastaların, yerinden kımıldayamayacak olanların namaza kılacak bir yere mâlik olabilmeleri için husûsî bir cami bina ettiklerini anlattılar. Kış günlerinde yağmur zamanında, sıhhati yerinde olanların bile Kubâ Camii'ne[186] gitmekten ise orada namaz kılmayı tercih eylediklerini söylediler. Bunlar Muhammed'e bir gün orada namaz kılması ve o mahale bir kudsiyyet vermesi için ricâda

183 Not-1 [VI/272] Bu muâhedenin muhteviyâtı pek garîbdir. Wellhausen, Hayber vakası münasebetiyle bahsettiğimiz senevî tahsîsât-ı gıdâiyeye bakılmasını söylüyor (7. sene-i hicriyye, § 42). Fakat bu muâhedede evvelki tahsîsâttan farklı birşey görüyoruz. Bu, Yahudilerden alınıp Müslümanlar arasında tevzî' edilen bir vâridât değildir. Müslümanların parasından Peygamber'in Yahudilere temîn ve te'diye ettiği bir şeydir. İşte böyle ber-akis olmasının başka bir misaline tesadüf edilmez. Sprenger, bu müşkilât karşısında Arapça metnin sarîh manasını evirip çevirerek ona tamamıyla zıddı bir delâlet vermiştir. Sprenger'a nazaran, Peygamber'e hurma, arpa ve buğdayı vermeye Yahudiler mecbûrdular. Hâlbuki metinde sarâhaten "Tu'me min Rasulillah" deniliyor. Bu muâhedenâmede bazı husûsî ahvâl ve şerâitin bir hâtırası kalmış olacağı şübhesizdir. Bu vakaya ait sair bütün hâtırât kaybolmuştur. Onun için vergi te'diyesinde neden dolayı işin böyle ber-akis olduğunu izâh edebilmek kâbil değildir. İbn Sa'd tarafından derc edilen bu vesikanın Tebük münasebetiyle yukarıda imâda bulunulan (§32) muâhede olması muhtemeldir. Vâkıdî tarafından zikredilen Benî Arîzler, İbn Sa'd'ın (damm-ı ayn ve sükûn-ı yâ ile) Benî Arîzler iseler [VI/273] Benî Gâdiyâlarla Benî Arîzlerin Vâdilkurâ'nın iki Yahudi kabilesi oldukları-na hükmedilebilir.

184 Sa'd, 18, § 47; Sprenger, üçüncü cild, 421.

185 Vâkıdî Wellhausen, 414.

186 1. sene-i hicriyye, § 29.

bulundular. Muhammed, meşkûk bir cevap verdi, kat'i kararı seferden avdete ta'lîk etti *{erteledi}*. Sefer hazırlığının bütün vaktini aldığını bildirdi. Gerek Vâkıdî gerek İbn İshâk, Peygamber'in Benî Sâlimlere verdiği cevap hakkında tafsîlâtı i'ta etmiyorlar. Fakat Vâkıdî'den anlaşıldığına göre Muhammed, [VI/274] Medine'ye avdet eder etmez yeni camide namaz kılmaya gideceğini vadetmiştir. İbn İshâk'a nazaran caminin inşâsına 12, Vâkıdî'ye göre 15 kişi iştirâk eylemiştir. İbn İshâk bunların isimlerini zikrediyor: **(1)** Hizâm b. Hâlid, Benî Ubeyd b. Zeydlerden, Benî Amr b. Avf neslinden. Mescidü'ş-Şikâk yahut Ayrılık Camisi onun evinde (dâr) binâ edilmiştir; **(2)** Sa'lebe b. Hâtıb, Benî Ümeyye b. Zeydlerden; **(3)** Muattib b. Kuşeyr, Benî Dubey'a b. Zeydlerden; **(4)** Ebû Habîbe b. Ez'ar, Benî Dubey'a b. Zeydlerden; **(5)** Abbâd b. Huneyf, Sehl b. Huneyf'in kardeşidir, Benî Amr b. Avflardan; **(6)** Câriye b. Âmir; **(7)** Mücemmi' b. Câriye b. Âmir ve **(8)** Zeyd b. Câriye b. Âmir, yukarıdakilerin oğludur; **(9)** Nebtel b. Hâris, Benî Dubey'alardan; **(10)** Bahzec, Benî Dubey'alardan; **(11)** Bicâd (Taberî, kesre-i bâ ile kaydediyor) b. Osman, Benî Dubey'alardan; Vedî'a b. Sâbit, Benî Umeyye b. Zeydlerden, Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir ile aynı aileden (raht).[187] Ebû Lübâbe gibi sair bazı kimseler de bundan alâkadâr idiler, inşaat için malzeme vermişlerdi. Ebû Lübâbe'nin direkleri verdiği söyleniyor; fakat bânilerin *{yapanların}* maksad-ı hakîkîlerini bilmediği, bundan dolayı Muhammed'i sonra caminin hizmete sevk eden kabahatte medhali olmadığı temin olunmaktadır. Peygamber, Tebük'ten avdetinde Medine'ye bir saat mesafede Zû-Evân'a vâsıl olduğu zaman bu husûsî camide neler cereyan ettiği- [VI/275] ni haber aldı, tahrîbine derhal karar verdi. Ne İbn İshâk ne

187 Not-1 Vâkıdî, Mescid-i Dırâr bânilerinin *{binâ edenlerin}* on beş kişi ol- [VI/276] duğunu söylüyorsa da yalnız on bir muhtelif isim zikrediyor. Hatta Muhammed'in camiyi tahrîbe memur ettiği iki kişiyi de pek sarîh bir ifade ile (411, satır 5) bâniler arasına idhâl eyliyor. İbn İshâk onları kendi listesine sokmaz. Fakat Vâkıdî'nin haberi doğru ise cereyan eden ahvâli daha iyi anlayabiliyoruz. Vâkıdî'nin listesinde (10). numara yoktur. (9). numara Abdullah b. Nebtel b. Hâris şeklinde kaydedilmiştir. (11). numara ise Bicâd b. Osman diye gösterilmiştir.

Vâkıdî bu kararın sebeblerinin ne olduğunu tasrîh ve tayin etmiyorlar. Yalnız, Muhammed'in camiyi inşâ eden kabileye mensûb olmakla beraber kendilerine itimâd edebilecek iki sahâbeye yani Benî Sâlimlerden Mâlik b. Duhşüm ile Benî Aclânlardan Âsım b. Adî'ye yahut biraderi Ma'n b. Adî'ye derhal oraya (Kubâ'ya) giderek Mescid-i Dırâr'a yahut Muhalefet Camii'ni ateşe vermeleri emrini i'ta ettiğini söylüyorlar.[188] Mâlik b. Duhşüm, kabilesinin ikâmetgâhından aldığı alevli bir hurma dalıyla camiye koştu, içinde toplanmış adamlar varken ateşe verdi. Hiç kimse Peygamber'in emrine muhalefet göstermedi. Cami hâk ile yeksân *{yerle bir}* edildi. Ebû Lübâbe direkleri geri aldı. Onlarla civarda bir ev yaptı. Fakat rivâyet olunduğuna göre bu evde hiçbir çocuğu dünyaya gelmemiş, bu evde hiçbir güvercin yumurta yapmamış, hiçbir tavuk kuluçkaya yatmamıştır. Mescid-i Dırâr, Kur'an'da bir vahyin sebeb-i nüzûlü bile olmuştur (9/101-117, burada caminin müminler arasında nifâk saçmak fikriyle inşâ edildiği "evvelce Allah'a ve Rasulüne karşı harb etmiş olanlara bir kemingâh *{pusu yeri}* teşkîl ettiği" söylenmektedir. [Weil, hayat-ı Mu-

[VI/277] 188 Not-2 Mescid-i Dırâr'ın yapılmasının sebebleri hakkında menbaların sükûtu, bunların hakîkatinin ne olduğunu ihfâya *{saklamaya}* kifâyet edememiştir. Filhakika gerek Kur'an'daki fıkralardan gerek Vâkıdî'de münâfikînin mescidi inşâ etmelerinin sebeblerine dair hikâye edilen şeylerden (411, satır 22 ve müte'âkib) anlaşıldığına göre Kubâ'da sâkin kabileler arasında, ihtimal ki İslamiyet sebebiyle münâferât *{nefretler}* ve rekâbetler vücûd bulmuştu. Haricî Mahallat sekenesinin bir kısmının diğer kısma karşı hissettiği husûmetten dolayı kendisine mahsûs bir cami binâ ederek nefret ettikleri kimselerle beraber namaz kılmak mecbûriyetinden kurtulmak istemişlerdi. Muhammed, Tebük'e azîmet edeceği sırada işin mahiyetini takdîr etmemişti. Fakat yolda caminin bânilerinden ikisi, ihtimal ki kendisini meselenin hakîkatine dair tenvîr *{bilgi verme}* imkânını buldular ve dâhilî nifâk ve şikâkın başladığını haber verdiler. Muhammed, cemaatin içinde bu ayrılık hareketi intişâr etmeden evvel onu ezmek icâb ettiğini anladı. Binaenaleyh, sebebler bilhassa hatta münhasıran siyasî idiler, dinî değildiler. Muhammed yalnız asayiş-i umûmiyyenin muhafazası ve Müslüman cemaatinin iştirâk-ı mesâîsini ihlâl edebilecek tehlikeli yeniliğin izalesi için şedîd bir tedbîr ittihâz etti. Her kabilenin kendisine has bir camisinin olması prensibini kabûl edecek olsaydı müşriklik zamanı felaketlerinin en meş'ûm *{kötü}* sebebi olan Arablardaki o ayrılık ruhunu tekrar uyandırmış olacaktı.

hammed'e dair yazdığı eserde burada terk-i dünya Ebû Âmir er-Râhib'e[189] imâ edildiğini tahmîn ediyor. Ebû Âmir bazı münâfikîn ile Suriye'den münâsebât-ı hafiyyede bulunuyordu. Rodwell'in *The Koran* eserine bakınız, 534, not 3]. [190] [VI/276]

Ümmü Gülsüm'ün Vefâtı

(Şa'bân)

§53. O sene Peygamber'in kerîmesi Ümmü Gülsüm,[191] Şa'bân ayında, yani Peygamber Tebük Seferi'nde uzakta iken vefât etti. Naaşını Esmâ bt. Umeys ve Peygamber'in halalarından Safiye bint Abdilmuttalib yıkadılar. Diğer bir rivâyete göre naaş Ensâr kadınları tarafından yıkanmıştır. Bunların arasında Atiyye isminde bir kadın vardı. Naaşı mezara Ebû Talha indirmiştir.[192] [VI/278]

Kinânelerden Bazı Arabların İhtidâları (6. sene-i hicriyyeye bakınız, § 35).

§54. Muhammed, Tebük Seferi için Medine'den ayrılmadan evvel, Mekke civarlarında ikâmet eden büyük Kinâne kabile- [VI/279]

189 1. sene-i hicriyye, § 66; 3. sene, §18 ve 31.

190 Hişâm, 906-907; Vâkıdî Wellhausen, 410-411; Taberî, birinci cild, 1704-1705; Esîr, ikinci cild, 215; Hamîs, ikinci cild, 144, satır 11 ve müte'âkib. Mescid-i Dırâr hakkında Belâzurî'deki hadislere de bakınız, 2-3. Bu hadislerin birinden anlaşıldığına göre camiyi binâ edenler, Ebû Âmir er-Râhib ile müttefik idiler. Diğer bir hadis ise bu hareketin sadece Benî Ganm b. Avflar tarafından amcazâdeleri Benî Âmir b. Avflara karşı hissedilen bir kıskançlık eseri olduğunu söylüyor. Çünkü Benî Âmir b. Avfların Kubâ'da mahallelerinde kendilerine mahsûs bir camileri vardı.

191 Not-1 [VI/278] Bazı hadislere nazaran Ümmü Külsûm, ibtidâ amcazâdesi Uteybe b. Ebî Leheb'in zevcesiydi. Muhammed o zaman neşr-i dine başlamamıştı. Sonra Peygamber'in meşhûr tel'îni üzerine (medhal, § 290) Ebû Leheb'in elleri donduğu zaman Uteybe, babasının sebeb-i felâketi olan adamın kızını boşadı. Ümmü Külsûm, hicrete kadar Muhammed ile Mekke'de kaldı, Medine'ye kadar pederine refâkat etti. Hemşîresi Rukiyye vefât ettiği zaman (2. sene-i hicriyye, § 86, numara 1) Peygamber, damadı Osman b. Affân'ı tesliye için Ümmü Külsûm'u ona tezvîc eyledi. Ümmü Külsûm ölünceye kadar yeni zevciyle oturdu (Sa'd, sekizinci cild, 25; Hamîs, ikinci cild, 155. satır 11-14).

192 Ebû Talha, Tebük Seferi'ne iştirâk etmeyenlerden biri demek oluyor (Taberî, birinci cild, 1722), Vâkıdî'nin rivâyetine istinâd eder; Sa'd, sekizinci cild, 25, satır 17; Esîr, ikinci cild, 222; Hamîs, ikinci cild, 155, satır 11.

si azâsından Vâsile b. Aska' el-Leysî geldi. Müslüman oldu. Peygamber'den icâb eden talimâtı aldıktan sonra kabilesini yeni dine idhâl etmek niyetiyle memleketine döndü. Mamafih orada o kadar şiddetli bir muhalefete marûz oldu ki[193] yalnız hemşîresinin ihtidâsını temin edebildi. Babası kendisiyle artık hiç görüşmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Vâsile Medine'ye tekrar geldi, Muhammed'in Tebük'e gitmiş olduğunu gördü. Ka'b b. Ucre nâmında bir Müslümanın ulüvv-i cenâbı sayesinde Vâsile bir deve tedârik ederek cebrî yürüyüşle Peygamber'e yetişti, Tebük Seferi'ni birlikte yaptı. Sonra Hâlid b. Velîd'in kumandası altında Dûmetü'l-Cendel Seferi'ne iştirâk etti. Hissesine düşen ganîmetten Ka'b b. Ucre'ye bir mukabelede bulunmak istiyordu. Fakat Ka'b her türlü karşılığı reddetti.[194]

Heyetler

Arab Kabilelerinin Heyet-i Sefâretleri

[VI/280] §55. "İbn İshâk diyor ki: Muhammed Mekke'yi fetih ve Tebük'ten avdet eyledikten sonra, Sakîfler İslamiyet'i kabûl ettiği ve sadakât yemini eyledikleri zaman Arabistan'ın her tarafından heyet-i sefâretler (vüfûd) geldiler. İbn Hişâm diyor ki: Ebû Ubeyde'nin bana naklettiğine göre bu vaka 9. sene-i hicriyyede cereyan etmiştir. Bundan dolayı o seneye "Senetü'l-Vüfûd" nâmı verilmiştir. İbn İshâk diyor ki: Bedevî Arablar, Müslüman olmadan evvel Kureyşîler kabilesi (Hayy) ile Rasulullah arasındaki münâza'anın sonunun ne olacağını beklemişlerdi. Çünkü Kureyşîler bütün nâsın reisi ve müdîri idiler. Kâbe'nin ve arzu'l-harem'in sahibiydiler, İsmail b. İbrahim'in hâlis (sarîh) zürriyeti idiler. Arab rüesâsı bunu inkâr etmiyordu. Kureyşîler, Rasulullah'a karşı ilk harb edenler ve muhalefet gösterenlerdi. Bundan dolayı, Mekke fethedilince

193 Not-1 [VI/279] Kureyşîlerle aralarında o kadar çok siyâsî ve karâbet râbıtaları mevcûd olan ve Mekke arazisi civarında ikâmet eden bu kabilenin Mekke'nin Fethi'ne ve Kureyşîlerin arz-ı inkıyâd etmesine rağmen hâlâ müşrik kalmaları şayân-ı dikkattir.

194 Sa'd, 38-39, § 91; Vâkıdî Wellhausen, 404, buna Vâsile b. Aşka' der; Sprenger, üçüncü cild, 414-415.

ve Kureyşîler Muhammed'e tâbi olunca, İslamiyet onları tezlîl edince Arablar, Rasulullah'ı mağlub etmek ve ona husûmet göstermek çâresine mâlik olmadıklarını anladılar. Bunun üzerine, Kur'an'da (110)[195] söylendiği vecihle hak dine girdiler."[196]

Sakîf

Sakîflerin Heyet-i Sefâreti ve Sakîflerin İhtidâsı (Ramazân)

§56. Tâif etrafında yaşayan ve şimdi Muhammed tarafından İslamiyet'e idhâl edilen kabilelerle dâimî muhâsamât *{düşmanlık},* Tâif ahalisini pek sıkıntıya düşürmüştü. Onlar artık mevâşîlerini otlatacak emin bir mera bulamıyorlardı. Surlardan hârice çıkınca tecâvüze uğruyorlardı. Ticaret ve refahları için gayet elzem olan Mekke ile sıkı münâsebât artık mevcûd değildi. Civardaki birçok kabilenin ihtidâsı, Arabistan'ın sair taraflarında Muhammed'in mütemâdî muvaffakiyetleri Sakîfleri telaş ve endişeye düşürdü. Mukâvemet politikasında sebât edecek olurlarsa pek vahîm tehlikelere marûz kalacaklarını, gerek insan gerek mal hususunda büyük zâyiâta uğrayacaklarını anladılar. Onun için Benî İlâc kabile- [VI/282]
si azâsından ve zamanının en kurnazlarından Amr b. Ümeyye'nin ve sahib-i salâhiyyet Abdiyâleyl b. Amr'ın delâletiyle Sakîfler, ne yapılmak lazım geleceğini kararlaştırmak üzere

195 Not-1 [VI/280] Bunlar aynen İbn İshâk'ın sözleridir. Mamafih bu ifadede [VI/280]
muhtelif yanlışlar vardır. Ez-cümle Arabların Kureyşîleri, İsmail zürriyetinden olarak tanıdıkları herkesin rüesâsı (imâmü'n-nâs ve hâdiyehüm) addettikleri yolundaki iddia doğru değildir. Bunu sonradan
Müslüman muhaddisleri İslamiyet'in, Muhammed'in ve birinci asr-ı [VI/281]
hicriyyede İslam âleminde hükümrân olan Mekke asilzâdelerinin ve sonraki asırlarda Bağdat'ta hükümet süren Abbâsîlerin şan ve şerefini arttırmak fikriyle ortaya çıkarmışlardır. Mamafih Medine'ye heyet-i murahhasaların, heyet-i sefâretlerin kesriyle (efvâcen, Kur'an, 110/2) gelmeye başlamaları Tebük Seferi'nden sonradır. Muhammed'in Medine'de bir buçuk sene dâimî sûrette ikâmete mecbûr olması tesviye edilecek birçok diplomasi işinin mevcûdiyetinden ileri gelmiştir. Şâyân-ı dikkattir ki "Senetü'l-Vüfûd" tabirini İbn İshâk kullanmıyor. Bu, daha muahhar bir zamanda isti'mâl edilmeye başlanmış demektir.

196 Hişâm, 933.

bir meclis-i meşveret akdettiler. Artık mukâvemetin faydasızlığına kanaat getirerek Muhammed ile kati bir itilaf müzâkere etmek ve münasebetlerini kararlaştırmak üzere Medine'ye bir heyet göndermeye karar verdiler.

İbn Sa'd'a nazaran Sakîfler, Abdiyâleyl'in kumandası altında hakîkî bir heyet-i seferiyye hazırladılar. Rivâyete nazaran Abdiyâleyl iki oğlu Kinâne ve Rebî'a'dan başka Şurahbîl b. Seleme, Hakem b. Amr b. Vehb, Amr b. Ebi'l-Âs, Evs b. Avf, Numeyr b. Hareşe b. Rebî'a ile 700 müsellah *{silahlı}* adam daha birlikte götürmüştür. Daha kadîm ve daha şâyân-ı itimâd rivâyetler heyet-i sefâretin adedini ona, hatta bazı rivâyetler altıya indiriyorlar. İbn İshâk'a göre sefîrlerin isimleri şunlardır: Üç halîf: **(1)** Abdiyâleyl b. Amr, heyet-i sefâretin reisi ve hatîbi, **(2)** Hakem b. Amr b. Vehb b. Muattib es-Sekafî ve **(3)** Şurahbîl b. Gaylân b. Seleme b. Muattib es-Sekafî. Benî Mâlik kabilesinden üç kişi: **(4)** Osman b. Ebi'l-Âs b. Bişr b. Abdiduhmân, Benî Yesârlar kabilesinden, **(5)** Evs b. Avf, Benî Sâlim b. Avflardan, **(6)** Nümeyr b. Hareşe b. Rebî'a, Benî Hârislerden. Diğer rivâyetlere göre bunlara **(7)** Süfyân b. Abdillâh da ilave
[VI/283] edilmek lazım gelir. Sefîrler, Tâif'i Ramazân'da terk ettiler ve aynı ayda Medine'ye vâsıl oldular. Muhammed o zaman Tebük Seferi'nden avdet etmişti.[197]

§57. Rivâyet olunduğuna göre Medine'de, Sakîflerin Peygamber ile uzlaşmaya gelmeye karar vermiş olduklarından hiç kimsenin haberi yoktu. Sefîrler birden bire Vadi-i Kanât'ta (Vâkıdî Zû-Huraz diyor) Dâr-u Garz kurbuna vâsıl oldular. Orada kendi kavimlerinden Mugîre b. Şû'be'yi buldular. Ashâbın otlayan hayvanlarına nezâret nöbeti o günlerde Mugîre'nindi. Hadise nazaran bu sırf bir tesadüf eseridir. Fakat haberi Medine'ye en ibtidâ bir Sakifî'nin götürmüş olması biraz şübheyi davet ediyor. İhtimal ki heyet-i sefâretin i'zâmın-

197 Hişâm, 914-915; Vâkıdî Wellhausen, 382; Sa'd, 44, § 97; Taberî, birinci cild, 1688-1689, bazılarına nazaran heyet-i sefâretin Urve'nin katlinden birkaç ay sonra binaenaleyh Tebük Seferi'nden evvel geldiklerini anlatır; Esîr, ikinci cild, 216-217; Hamîs, ikinci cild, 149.

dan evvel gizli bir takım entrikalar dönmüştür. Pek kurnaz bir adam Mugîre belki de ilk müzâkerâta tavassut *{aracılık}* etmiştir. Şimdi koşa koşa Ebû Bekir'e vak'ayı haber verdi. O da Muhammed'e bildirmeye müsâraat gösterdi. Muhammed pek mahzûz oldu. Şerâitte âli-cenâb davranmak niyetini izhâr eyledi. Mugîre vatandaşlarını Bakî'de Peygamber'in he- [VI/284]
diye etmiş olduğu evinde misafir etti. Mamafih Muhammed sefîrlerin bir kısmı için caminin avlusunda üç deri çadır (bazı rivâyetler üç küçük kulübe diyorlar) hazırlanmasını emretti. Bu da Müslümanların usûl ve âdâtına alışmalarını ve ihtidâya daha ziyâde meyletmelerini temin maksadına mebnî idi. Mugîre, Muhammed ile sefîrler arasında ilk mülâkâtı kararlaştırmıştı. Mülâkât camide vukû'a gelecekti. Mugîre, Sakîfleri Müslüman âdeti vechile selam vermeye, es-Selâmü aleyküm, demeye kandırmak istedi. Fakat sefîrler mukâvemet ettiler. Kadîm müşrik selâmını vermek, "İn'am sabâhen" demek hususunda ısrar gösterdiler. Muhammed camide kendilerini kabûl ettiği vakit buna ehemmiyet vermedi. İlk merasimden sonra müzâkere başladı. Sefîrlerin üçü, Benî Mâlik kabilesine mensûb olanlar camide kurulan çadırlarda yahut yapılan barakalarda oturdular. Fakat müzâkerât uzun sürdüğü için sefîrler Mugîre'nin evinde yemek yemeyi ve yıkanmayı itiyâd edindiler. Sakîfler gayet emniyetsizlik göstererek Muhammed'in gönderdiği yiyeceklere el sürmeden evvel, müzâkerât esnasında Muhammed'in emriyle mütavassıt *{aracılık}* vazifesini ifâ eden Hâlid b. Sa'îd b. el-Âs'ın yemesine intizâr ederlerdi. Masârıf-ı iâşe Peygamber tarafından verilyordu. Sefîrler her gün camide Muhammed ile konuşmaya geliyorlardı. Muhammed kemâl-i maharetle işi uzatmaya muvaffak oldu. [VI/285]
İtilâfın şerâiti hakkında hakîkî ve muntazam müzâkerâta girişmeden evvel birkaç gün geçirdi. Bu mağrur Arab kabilesinin izzet-i nefsini rencide etmek istemediği için onların önünde îrâd ettiği ilk hutbede kendisinin Rasulullah olduğu noktasında ısrar etmedi. Fakat Sakîfler bu nisyâna dikkat etmekten hâlî kalmadılar. Bundan başkalarına bahsettikleri için ikinci defa îrâd ettiği hutbede Muhammed, hukuk ve

vezâifinin neler olduğunu sarîh sûrette beyân ve ilan etmekten geri kalmadı. Heyet-i sefâretin hatîbi Abdiyâleyl idi. Hepsinin nâmına o idare-i kelâm ediyordu. Fakat müzâkerât hep Hâlid b. Sa'îd vasıtasıyla cereyan etti. Hiçbir zaman doğrudan doğruya Muhammed ile Sakîfler arasında birşey konuşulmadı. Müzâkerât esnasında heyet-i seferiyyeyi terkîb edenlerin en genci bulunan Osman b. Ebi'l-Âs, develerin muhafazasına memur edilmişti. O da gizlice gidip Peygamber'i görmeyi itiyâd edinmişti. Peygamber uykuda ise İslamiyet'i ve Kur'an'ı talim etmek üzere ihtiyar Ebû Bekir'i ziyaret ederdi. Onun için arkadaşlarından çok evvel ve onların hiç haberi olmadan İslamiyet'i kabul etmişti.[198]

[VI/286] §58. Müzâkerât uzun ve müşkil oldu. Çünkü Sakîfler pek büyük mutâlebâtta *{taleplerde}* bulundular. İslamiyet'i kabûle hazırdılar. Fakat her türlü muamele-i şedîdeden masûn *{korunmuş}* kalacaklarına, şahısların ve menkûlün ve gayr-ı menkûl emvallerin taarruza uğramayacağına dair Peygamber'den teminât, bir kitap istiyorlardı. Muhammed bunu kabûle müheyya *{hazır}* idi. Fakat Sakîfler daha başka şeyler istiyorlardı ki Muhammed buna hiçbir zaman razı olamazdı: Zina için müsaade talep ediyorlardı.[199] Çünkü memleketle-

198 Hişâm, 915-916; Vâkıdî Wellhausen, 382-383; Sa'd, 44, § 97; Taberî, birinci cild, 1689-1691, Esîr, ikinci cild, 217; Hamîs, ikinci cild, 149-150.

199 Not-1 [VI/288] Zina tabiriyle, son zamanların ticarî fuhuşunu anlamamak icâb eder. Bu, gayet eski zamanlardan kalma taaddüd-i ezvâc usûlüdür. Kable't-tarih devirlerden intikâl etmiştir. Arabistan'ın bazı yerlerinde el-ân câri idi. Müşrik bir Arab için hiç bâis-i hacâlet *{utanma sebebi}* birşey değildi. Ne kadınlar ne erkekler ne böyle bir tesadüfi birleşmeden doğan çocuklar bundan utanmazlardı (Robertson, dördüncü ve beşinci bâblar ve bilhassa 151. ve 268. sahifeler). Kadîm Arabistan'da aile ahlâkı, ibtidâî zamanlarda taaddüd-i ezvâc ve ana nesebi nâmı altında marûf usûllerin mevcûdiyeti dolayısıyla pek mübhem idi. Hatta erkek ve kadın arasındaki münâsebât-ı cinsiyyede bir ahlâk mefhûmu bile mevcûd değildi denilebilir. Yalnız Muhammed'den az evvelki zamanlarda nihayet erkek tarîkiyle nesebin tayin etmesi usûlü eski kadın nesebine galebe çalmıştı. Robertson Smith'in son derecede şâyân-ı ehemmiyet tedkîkâtı isbât etti ki Muhammed zamanında Arabistan'da kadîm taaddüd-i izdivâc muhtelif bekâyâsı mevcûdtu. Muhammed'in vaz'ettiği izdivâc usûlü talâkın suhûlet-i *{kolaylık}* azîmesine bir sed çekerek kadîm usûle karşı büyük bir terakki vücûda getirdi. Çünkü

rinden uzun müddet uzak kalmak mecbûriyetindeydiler. Fâiz ile para ikrâzı hakkındaki memnûiyyetin ref'i taraftarıydılar. Büyük ve zengin bağlarında yetişen üzümlerin şaraplarını içmek istiyorlardı. En büyük müşkîlât ise Rabbe yani el-Lât mabûdesi ibadetinin devamına müsaade gösterilmesi talebinden ileri geliyordu. Bu dört noktada Muhammed zerre kadar eser-i müsaade göstermedi. Müzâkerât uzun ve yorucu oldu. Sakîfler ilk üç taleplerinden vazgeçtiler. Fakat dördüncüsünden sarf-ı nazar etmekte hayli teehhür gösterdiler. Hiç olmazsa üç sene Lât ibadetine devam etmelerine müsaade verilmesini istediler. Sonra bunu iki seneye, nihayet bir seneye indirdiler. Hatta bir aylık müsaade koparmaya bile çalıştılar. Fakat Muhammed bu nokta hakkında hiç müsamaha etmedi. Nihayet istediğini istihsâl eyledi. Hadise nazaran [VI/5]
Muhammed'in gösterdiği yegâne müsaade Sakîfleri mabûdları tahrîb etmek vazifesinden affetmesidir. Sanemin tahrîbine Ebû Süfyân b. Harb ile Mugîre b. Şu'be'yi memur etti. Tâif sekenesini günde beş vakit namaz gibi ağır bir külfetten vâreste *{uzak}* tutması yolundaki talep de Muhammed tarafından reddolundu. Muhammed, namazsız bir dinin hiçbir kıymeti olmayacağını beyân etti. Hadis bize Sakîflerin hangi noktalarda ısrardan vazgeçtiklerini kemâl-i itina ile hikâye eder. Fakat üzerlerinde müzâkere cereyan eden ve ağleb ihtimale göre Muhammed tarafından müsaadeye zemin teşkîl eyleyen sair noktalar hakkında kati bir sükût-u muhafaza etmektedir. Bu sükût pek şâyân-ı dikkattir. Çünkü hiç ehemmiyeti olmayan bir takım küçük kabile aksâmı ile akdedilen birçok muâhedât elimizde olduğu halde Muhammed ile Sakîfler arasında akde-

eski Arab usûlü bugünkü bizim telakkiyâtımıza göre bütün kadınların kanûnî bir fuhşunu tazammun ederdi. Peygamber'in en çoḳ ısrar etmek istediği noktalardan biri taaddüd-i ezvâcın son izlerinin de ortadan kalkması idi. Buna Peygamber zina adını verdi. Sonraki nesiller kadîm Arabistan'ın ahvâl ve şerâitini pekiyi bilmedikleri cihetle bu tabiri bizim bildiğimiz fuhuş manasında telakki ettiler (Robertson'a bakınız, 165, not 1; Egânî'nin birçok fıkrasına da bakınız. Sair menbalar bunları hemen hemen ḥiç tenkîd [VI/289] ve tedkîk etmeden toplamışlardır. Perron'un *Femmes arabes avant et aprés l'slamisme* eserinde bunlar mevcûddur).

dilen muâhededen, ehemmiyet-i azîmesine rağmen bir cümle bile muhafaza olunmamıştır. Mamafih, hadis muâhedenin usûlünde yapıldığını söyler. İbn Sa'd, muâhedenin in'ikâdına *{akdine}* tekaddüm eden ahvâli mufassalan hikâye ettiği halde metni dercetmeyi unutur.[200] Sakîflere karşı yapıldığına hükmedilebilecek yegâne müsaadât ihtimal·ki Ramazân orucuna dairdir.[201] Bir de Vec'deki müşrik ziyaretgâhının kudsî ruhunu muhafaza etmesine müsaade gösterilmiş olmak icâb eder.[202]

200 Not-2 [VI/289] İbn Sa'd âtîdeki kısa cümle ile iktifâ eder: "Muhammed, Sakîflere bir kitap yazdı. Allah'ın ve Muhammed b. Abdillâh'ın (Rasulullah sıfatı tasrîh edilmeyerek!) himâyesine (zımme) nâil olduklarını bildirdi." Vesikayı Hâlid b. Sa'îd kaleme aldı. Hasan ile Hüseyin şahit oldular. Vesika Nümeyr b. Hareşe'ye tevdî' olundu (Sa'd, 23, § 62). İbn Sa'd'ın muâhedeyi bu kadar muhtasar geçişi Müslüman muhaddisînin herhangi bir sebebden dolayı muâhede metnini ortadan kaldırmaya münasib gördükleri şübhesini tevlîd ediyor. İhtimal ki Muhammed bu muâhedede bazı müsaadât göstermişti ki sonraki zamanların kelâmiyyûnunun mezhebine pek uymuyordu. Sakîflerin arz-ı inkıyâdı, Muhammed için büyük bir zafer teşkîl ediyordu. Bunu temin için, ikinci derecedeki bazı noktalarda müsaadekâr davranmış olması muhtemeldir. Tâif sekenesi sonra hakîkî bir Müslüman olunca eski usulleri terk ederek yeni mezhebi takip etmenin fevâidini anlayınca, bunlar ihmal ve bertaraf edilmiş olacaktır. Hasan ve Hüseyin nâmları (Hasan o zaman altı yaşındaydı. Hacer, birinci cild, son satır; Hüseyin'de ancak beş yaşındaydı. Hacer, birinci cild, 682, ilk satır) sonradan ilavedir.

[VI/289] 201 Not-3 [VI/289] Gerek İbn Hişâm gerek Vâkıdî Wellhausen tarafından zikredilen vakanın pek az vâzıh olan ifadesine imâdır. Bundan anlaşıldığına göre Muhammed, Sakîf sefîrlerine güneş ufkun altına çekilmeden evvel oruçlarını bozmak ve güneş doğduktan bir müddet sonra da birşey yiyebilmek müsaadesini vermiştir.

202 Sa'd, 44-45, § 97; Vâkıdî Wellhausen, 383; Hişâm, 916-917; Taberî, birinci cild, 1690-1691; Hamîs, ikinci cild, 150-151.

[VI/290] Not-4 Bu müsaade hakkında âtîdeki malûmâta mâlikiz: Sefîrler Vec havâlîsi'ni mukaddes ilan etmesini Muhammed'ten istediler. Muhammed âtîdeki kitap ile buna muvâfakat gösterdi: (Bu, Muhammed Rasulullah'ın nüminlere bir kitabıdır). Vec'deki İzâh ağaçları kesilmesin, hayvanât sayd edilmesin *{avlanmasın}*. Böyle bir harekette bulunanlar derdest edilerek huzur-u Nebî'ye getirilecektir. Bu, Nebî Muhammed b. Abdillâh Rasulullah'ın emridir. Bunu Hâlid b. Sa'îd, Nebî Muhammed b. Abdillâh'ın emriyle yazmıştır. Kimse Muhammed Rasulullah'ın emrettiği şeye muhâlif harekette bulunmasın. Çünkü cezasını kendi çekecektir (Sa'd, 23, §62).

§59. Bütün müzâkerât nihayet hitâm bulunca sefîrler av- [VI/288]
dete hazırlandırlar. Muhammed, aralarında en genci Osman b. Ebi'l-Âs olmakla beraber onun imâmet etmesini söyledi. Çünkü süferâ içinde İslamiyet'e karşı en büyük muhabbet ve merbûtiyet *{bağlılık}* eseri gösteren oydu. Azîmet sırasında Muhammed, Osman'a imâmet ederken hemşerilerini pek yormamasını, en zayıfların (yani pek isteye isteye namaz kılmayanların) halini göz önünde tutmasını tenbîh etti. Ücretli bir müezzin tutulması emrini de verdi. İbn İshâk'a nazaran sefîrlerle beraber Mugîre b. Şu'be ve Ebû Süfyân b. Harb de Lât sanemini tahrîb etmek üzere Peygamber'in emriyle azîmet ettiler. Vâkıdî ise başka bir rivâyet naklediyor: Bu iki murahhas, sefîrlerden sonra yola çıktı. Sakîfler muâhede mün- [VI/292]
derîcâtına *{içeriğine}* vukûf-ı peydâ ederek sefîrlerinin akdet-

Vâkıdî'nin rivâyeti biraz farklıdır: "Husûsî ve mukaddes Vec arazisi (Himâ) hakkında Muhammed âtîdeki kitabı ısdâr etti *{çıkardı}*: İzâh ağaçları ve Vec'deki av hayvanâtı tecâvüzden masûn kalmalıdır. Kim aksi hareket ederse darb edilecek, üzerinden esvâbları alınacaktır. Bu emre muhalefet edenler tevkîf olunarak huzûr-u Peygamberî'ye götürülecektir, ilâ âhir." Aşağısı yukarıdaki gibidir. Vec Himâsının muhafızlığına Sa'd b. Ebî Vakkâs tayin olundu (Vâkıdî Wellhausen, 385, Wellhausen'ın *Sk.u. Vor.* eserine de bakınız, dördüncü cild, 129, not 1. Burada bildirildiğine göre esvâblarından mahrum kalmak keyfiyeti ziyâretgâhlara tecâvüz eden kimselere karşı müşriklik zamanında mevcûd bir cezaydı; Hişâm, 918-919, hemen hemen tamamen aynı bir rivâyet kaydeder. Esîr'e de bakınız, dördüncü cild, 381 ve müte'âkib; üçüncü cild, 212, satır 14; Seprenger, üçüncü cild, 486; Yâkût, dördüncü cild, 904. Vec, İslamiyet devrinde bir mevki ismi oldu. Fakat müşriklik zamanında bir mabûdun nâmıydı. Sakîflerin medâr-ı iftihârı, şefi'leri ve zahîrleriydi. Yâkût'a bakınız (Ebu's-Salt'ın şiirleri).

Daha sonra, Tâif şehrinin kâin olduğu bütün vadiye Batn-ı Vec denildi [VI/291]
(Wellhausen, *Reste*, 30). Demek oluyor ki Muhammed'in vesikası Tâif'e, Mekke'nin harem yahut Arz-ı Mukaddesi ile hâiz olduğu imtiyâza muâdil bir imtiyâz bahşetmişti. Fakat tarihî devirlerde malûm vakâyı' böyle bir şeyi teyîd etmiyor. Vec Himâsı hakkında birçok meşkûkiyet hüküm-fermâdır *{hüküm sürmektedir}*. Ağleb ihtimale göre, Muhammed tarafından Tâif'in pek muhafazakâr müşriklerine eser-i nezâket olmak üzere gösterilen müsaade, İslamiyet oraya yerleşince isti'mâlden sâkıt oldu ve unutuldu. Artık orada Vec'in Himâsından memnun olabilecek bir müşrik kalmadı. Yâkût, Muhammed'in bu müsaadesinden bahsetmez (Egânî, dördüncü cild, satır 18, vâdî fî Vec tabirini kullanır. Robertson Smith'in şâyân-ı dikkat mütalaatına da bakınız, *The Relig. of the Sem.*, 142 ve not).

miş oldukları şerâiti reddetmek ihtimali bertaraf olduktan sonra Tâif'e muvâsalet eylediler. Sekafî heyet-i murahhasanın avdeti hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti bir masala benziyor. Sefîrler Tâif civarına vâsıl oldukları zaman, Abdiyâleyl arkadaşlarına muâhede akd eylememiş gibi davranmalarını, hakîkaten tekrar eden mevâdı *{maddeleri}*, Sakîfler nevmîd *{ümitsiz}* ve me'yûs *{umutsuz}* olarak artık Muhammed'e karşı uğraşmaktan vazgeçmiş gözüktükleri zaman bildirmelerini tenbîh etti. Abdiyâleyl Sakîflerin şerâit-i muâhedeye vâkıf olur olmaz Muhammed aleyhinde son derece hiddetleneceklerini tahmîn ediyor, bundan dolayı galeyân geçinceye kadar vakâyı'ı tamamen kendilerine haber vermekte te'ennî *{dikkat}* gösteriyordu. İşte bu kararı verdikten sonra Tâif'e girdiler. Yüzleri örtülüydü. İyi bir haber getirmeyen bir adam vaziyetinde idiler. Şehrin içinden sâkinâne geçerek (Müslüman olmuşlar gibi!) Rabbe'ye (Lât) ber-mû'tad arz-ı ta'zîm ettiler. Sonra birbirlerinden ayrıldılar. Herkes ailesi nezdine gitti. Muâhedenâmenin şerâitini kendilerince şâyân-ı kabûl görülmemiş gibi haber verdiler. Bunları pek ağır bulurlar, herkesi lâ-ekal *{hiç olmazsa}* iki senelik bir muhasaraya hazırlanmaya teşvîk ediyorlardı. Çünkü Muhammed'in Tâif'i daha uzun müddetle muhâsara edemeyeceğine emin olduklarını söylü-
[VI/293] yorlardı. Sakîfler bidâyette buna karar verdiler. Silahlanmaya, surlar etrafında hendek kazmaya hazır olduklarını beyân ettiler. Fakat birkaç gün sonra ilk hiddet geçince ne yapacaklarını şaşırdılar. Bu yeis Abdiyâleyl'i artık muhafaza-i hayat endişesinden âzâde bırakınca o, müzâkerâtın ne sûretle cereyan ettiğini anlattı. Tâiflilerin muâhede şerâitini kabûl etmelerini temin eyledi. Hatta Ebû Süfyân ve Mugîre tarafından Lât'ın tahrîb edilmesine bile razı oldular. İşte bütün müşkilât tesviye edildikten sonra sanemi tahrîb etmek üzere Peygamber'in iki murahhası Tâif'e geldi. Ebû Süfyân şehre girmeye cesaret edemedi. Civarda kendisinin malı olan Zü'l-Hedm arazisinde kaldı.[203] Mugîre'yi ileri gönderdi. Mugîre'nin Tâif'te birçok

203 Taberî, birinci cild, 1692, satır 1, Zü'l-Harm diye kaydediyor.

akrabası vardı. Kabilelerden birinin himâyesine bin-nisbe daha çok güvenebilirdi. Mugîre yanında Ebû Müleyh b. Urve, Kârib b. Esved nâmında iki Sekafî ile daha sekiz kişi olduğu halde kemâl-i cesaretle ilerledi. Geceyi Tâif'te akrabaları nezdinde geçirdi. Etrafına kendisini herhangi bir tecâvüze karşı himâyeye kâfî gelecek derecede akrabalarını topladıktan sonra sanemin tahrîbi ameliyyesine teşebbüs etti. Sabahleyin erkenden mabede girdi. Sanemin başına çıktı. İlk darbeyi indireceği sırada bayılıyormuş gibi davrandı. Orada kendisini [VI/294] himâye için ahz-ı mevki' eden *{yer almış}* Benî Muattiblerin etrafında seyir için toplanmış birçok kadın, erkek, çocuk vardı. Mugîre bayılıp düşüyormuş gibi davranınca saneme karşı muhabbetleri olan bu halk sevinçlerinden haykırdılar. Fakat derhal sukût-u hayâle uğradılar. Çünkü Mugîre birden bire tekrar doğrularak kendileriyle eğlenmek istemiş olduğunu söyledi. Kezâlik hemşerileriyle de eğlendi. Onların, iddia ettikleri gibi, Arabların en akıllıları olmadıklarını, bilakis en ahmakları olduklarını bildirdi. Bu kısa mudhike *{gülünç şey}* bittikten sonra Mugîre elindeki alet ile vura vura sanemi parçaladı, saneme ait hazâini *{hazineleri}* aldı.[204] Bunlar petek etrafına asılan müzeyyenâttan, yer altında saklanan altın ve zî-kıymet taşlardan, kıymettâr esvâblardan, buhûrât ve gümüşten ibaretydi. Bunlar sonra Peygamber'e teslim edildi.[205] O da bir kısmını iki Sekafî Ebu'l-Müleyh ile Kârib'e, kısmen

204 Not-1 [VI/294] Lât sanemi ve buna karşı yapılan ibadet hakkında Wellhausen'a bakınız, *Reste*, 29-34, Kramer *Stud*, üçüncü cild, 3. ve müte'âkib sahifeler. Bunun Tâif'te Müslümanların yabancılara kadîm Lât mabûdu diye ihtimal ki doğru olarak, gösterdikleri kayanın [VI/295] şimdiki hali hakkında Dougthy'e bakınız, ikinci cild, 516. Eğer mahallî an'ane yanlış değilse Lât öyle azîm bir kaya parçası idi ki Mugîre bunu ne parçalayabilir, ne yakabilirdi. İhtimal ki Zü'l-Halasa saneminde olduğu gibi Lât'ın üstünde ahşap çatı vardı (Kramer'e bakınız, *Stud*, üçüncü cild, 6).

205 Not-2 Şâyân-ı dikkattir ki İbn İshâk, Sekafî heyet-i sefâretinin Tâif'e [VI/295] avdeti ve hayatını tehlikeye düşürmeksizin muâhede şerâitini kabûle vatandaşlarını sevk için Abdiyâleyl'in düşündüğü tedbirler hakkında hiçbirşey söylemiyor. Onun için, Vâkıdî'nin bütün bu hikâyesinin, vakanın ne sûretle cereyan etmiş olacağına dair muhaddisînin zihninde vücûd bulmuş bir hayalden ibaret olması muhtemeldir.

de başkalarına verdi. Mütebâkîsini de umûr-u hayriyyeye ve silah iştirâsına tahsîs etti.[206]

Himyer

Himyer (Yemen'de) Meliklerinin[207] Heyet-i Sefâreti (Ramazân)

§60. (Vâkıdî) 9. sene-i hicriyye Ramazân'ında Muhammed'e Medine'de Himyer Hükümdarlarının sefîri (Rasul-i Mülûk-i Himyer) sıfatıyla Mâlik b. Mürâre nâmında biri gelerek onlardan bir mektup takdîm etti. Bu mektupta İslamiyet'i kabûl ettikleri bildiriliyordu (Bu Himyer hükümdarları, aşağıdaki malûmâttan anlaşılacağı üzere üç Himyerî melikleriydiler: Hâris b. Abdikülâl, Nuaym b. Abdikülâl ve Nu'mân ki Zû Ra'n, Muâfir, Hemedân kabilelerinin melikleri (kîl) idiler).

Muhammed sefîrleri misafir etmesi, kendilerine lâzım ge-
[VI/296] len hürmet ve ikrâmı göstermesi, ihtiyaçları olan şeyleri tedarik eylemesi için Bilâl'e emir verdi. Peygamber o günlerde Arz-ı Rum'da Rumlara karşı olan seferden avdet etmişti. Üç Melik'e cevap vermekte müsâraat gösterdi *{acele etti}*. İhtidâlarından dolayı beyân-ı memnûniyet etti. Yeni dine başlıca vezâifin şunlar olduğunu söyledi: Allah'a ve Rasulüne itaat, namaz, zekât, ganâimin humsunun Allah'a ve Rasulüne i'tâsı, ganâimin taksîminden evvel Peygamber'in kendisi için birşey ayırmaya imtiyâzı olduğunun safîy taksimi bütün müminîn tarafından sadaka vergisinin te'diyesi.[208]

§61. Hişâm, 950 ve müte'âkib sahifeler, Yemen sefîrinin isminin Mâlik b. Mürre er-Rehâvî olduğunu, Zur'a Zû-Yezenî

206 Vâkıdî Wellhausen, 384-385; Hişâm, 917-918; Taberî, birinci cild, 1691-1692; Hamîs, 151-152.

207 Not-1 [VI/296] Himyerî mahkûkâttan Himyer kıtasının kable'l-İslam siyâsi ve ictimâi nokta-i nazardan ne halde bulunduğuna dair çıkan malûmât hakkında Müller'in *Südarab. Stud.* ve *Die Bürg. und schlöss*ve *Südarab. nach dem Iklil des Hamdani* eserlerine bakınız. *Lettre à M. Jos. Halévy sur l'inscrip himyarit. du temple du dien tata à Abian prés. Aden* (Lettre assyrolog., ikinci cilde bakınız).

208 Sa'd, 85-86; § 142; Hişâm, 955; Taberî, birinci cild, 1717; Esîr, ikinci cild, 221.

tarafından kendisinin vesair Himyer meliklerinin ez-cümle Zû-Ru'ayn, Meâfir, Hemedân kabilelerini (yahut melikleri) [VI/297] Hâris b. Abdikülâl, Nuaym b. Abdikülâl ve Nu'mân'ın İslamiyet'i kabûl ettiklerini, müşriklerden ayrıldıklarını bildirmek üzere gönderildiğini söylüyor. Muhammed onlara âtîdeki kitap ile cevap verdi:

"(Bismillâhirrahmânirrahîm). Muhammed Rasulü'n-Nebî'den Zû-Ru'ayn, Muâfir ve Hemedân kabileleri Hâris b. Abdikülâl, Nuaym b. Abdikülâl ve Nu'mân'a. Aşağıda: Kendisinden başka bir Allah mevcûd olmayan Allah'a sizin için hamd ü senâ ederim. Daha aşağıda: Sefîriniz, Rumların memleketine seferimizden avdette (yani Tebük Seferi'nden avdette) bize geldi. Kendisiyle burada görüştük. Sebeb-i i'zâmını bize hikâye etti. Sizin ahvâlinize dair malûmât verdi, İslamiyet'i kabûl ettiğinizi, müşriklere karşı harb açtığınızı bildirdi. Hak yolunda hareket ederseniz (yani) Allah'a ve Rasulüne itaat eyler, namaz kılar, fukara vergisini (zekât) verir, Rasulünün hissesi (sehm) ile imtiyazlı hissesinden (safiyye) başka ganâimin beşte birini terk eder, müminîne emredilen sadaka vergisini (yani) kuyu sularıyla sulanan şeylerin onda birini, yağmur sularıyla sulanan şeylerin onda birini, kezalik mebzûl ırmaklarla (garb: Weil bunu yanlış tercüme ediyor) sulanan şeylerin nısfını verir, her kırk deve için (ibil) iki üç senelik genç bir deve (ibnehû lebûn), [VI/298] her otuz deve için iki üç senelik erkek bir genç deve (ibn lebûn), her beş deve için bir koyun, her on deve için iki koyun, her kırk inek için bir inek, her otuz inek için sütten kesilmiş bir tane (tebî'u cüz'), her kırk koyun için yalnız otlayan dişi bir koyun (sâime) terk ederseniz, Allah sizi irâe ettiği tarîk-i müstakîme idhâl etmiş demektir. Bu, Allah tarafından sadaka vergisiyle müminlere tahmîl edilen mükellefiyettir (farîza). Daha fazlasını veren kendi hayrına hizmet etmiş olur. Bu ahkâma harfi harfine itaat edenler, İslamiyet'i kabûl ettiğine dair şâhit gösterebilenler, hakîkî müminlere, müşriklere karşı yardım edenler hakîkî Müslümanlardır. Bütün müminînin hukûkûna nâil olurlar. Aynı zamanda onların vezâifini ifâ etmek mecbûriyetinde

bulunurlar. Onlar Allah'ın ve Rasulünün himâyesine (zımme) mazhâr olmak hakkını hâizdirler. İslamiyet'i kabûl eden Hristiyan ve Yahudiler de hakîkî mümin olacaklar, hukûk ve vezâife mâlik bulunacaklardır. Fakat Hristiyan yahut Yahudi dinine sâlik olanlar dinlerini terk etmek istemezlerse her reşit erkek yahut kadın yahut köle başına muâfir kıymetine göre tam bir dinar yahut aynı kıymette kumaş cizye vergisi te'diye edeceklerdir. Bunu Rasulullah'a muntazaman te'diye edenler Allah'ın
[VI/299] ve Rasulünün himâyesine (zımme) nâil olmak hakkına sahip olacaklardır. Bunu reddedenler Allah'ın ve Rasulünün düşmanlarıdırlar. Daha aşağıda: Rasulullah Muhammedü'n-Nebî, Zur'a Zû-Yezen'e âtîdeki nâmeyi gönderiyor: "Benim sefîrlerim size vâsıl oldular. Onlara karşı hüsn-ü muamele gösterilmesini tavsiye eylerim: (Sefîrlerim şunlardır) Muâz b. Cebel, Abdullah b. Zeyd, Mâlik b. Ubâde, Ukbe b. Nemr, Mâlik b. Mürre ve rufekâsı. Sefîrlerim oradan memnûnen avdet edebilmesi için size tâbi' bulunan havâlîden (muhâlîf) sadaka ve cizye vergilerini tahsîl ederek kendilerine teslim ediniz. Onların reisleri (emir) Muâz b. Cebel'dir. Daha aşağıda: Muhammed size şehâdet eder ki Allah'tan başka Allah yoktur. Muhammed onun kulu ve Rasulüdür. Sonra (diyor ki) Mâlik b. Mürre er-Rehâvî'nin bana hikâye ettiğine göre sen Himyerler arasında ilk defa İslamiyet'i kabûl etmişsin ve müşriklere karşı harb açmışsın. Bundan dolayı hakkında hayr tebşîr ederim. Himyerlere iyi muamele et! İğfâl ve hıyânet irtikâb etmeyiniz. Rasulullah, zenginlerinizin ve fakirlerinizin hâmîsidir. Sadaka vergisi ne Muhammed için ne ailesi için mecbûrî değildir. Bu hakîkatte fakirler için, fakir Müslümanlarla siyahlar arasında taksîm edilmek için bir vergidir. Mâlik haber getirdi ve sırrı muhafaza etti. Ona hüsn-ü muamele et. Size kendi adamlarımdan iyi kimseler gönderdim. Dinde ve âlemde (ilm-i dinde) birinci derecededirler. Kendile-
[VI/300] rine lâyık olduğu vecihle hüsn-ü muamele gösteriniz. Allah'ın lütuf ve gufrânına, sulh ve selâma nâil olunuz."[209]

209 Hişâm, 955-957, Yakûbî, ikinci cild, 87-89; Taberî, birinci cild, 1718, satır 4; 1760, satır 6.

Bu vesikayı tamamen derc ettim *{aldım}*. Çünkü sıhhati hakkında birçok şübhe câiz olmakla beraber İslamiyet'in en ilk zamanlarında verginin ne sûretle ve ne nisbet dâhilinde talep edildiğine dair faydalı anâsırı ihtiva ediyor. Belâzurî, 70, Peygamber'in Zur'a Zû-Yezen'e kısa bir mektubunu derc eder (yukarıdakinin ihtisâr edilmiş bir şeklidir). Bunda Muâz b. Cebel'in ve rufekâsının i'zâmından kendisini haberdâr eyleyerek Himyerî Hükümdarına bütün vergilerin tahsîlâtının Muâz'a teslim edilmesi emrini verir. Çünkü kendisinin gönderdiği sefîr, Mâlik b. Mürâre er-Rehâvî'den öğrendiğine göre Zur'a ve rüfekâsı Müslüman olmuşlar ve şirkten her türlü alakalarını kesmişlerdi. Belâzurî, 71, Himyer meliklerinin isimlerine Şerh b. Abdikülâl'i de ilave eder.

§62. Himyer meliklerine Muhammed'in verdiği cevap hakkında başka bir rivâyet de vardır. Bunu İbn Sa'd, Vâkıdî'nin değil Medâinî Yezîd b. İyâz'dan o da İbn Şihâb ez-Zührî'nin rivâyetine istinâden kaydeder. Peygamber tarafından yazılan mektubun metni başka türlüdür, yalnız Kur'an'dan bazı [VI/301] ayetleri zikretmektedir. Yeni Müslümanların vezâifi hakkında hiçbir sarîh ahkâmı hâvî değildir. Himyer meliklerinin isimleri bile başka türlüdür: Hâris, Mesrûh ve Nuaym b. Abdikülâl. Sonra, Peygamber'in mektubunun Ayyâş b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî nâmında bir sefîr tarafından Himyer melikine götürülüşüne dair efsane kabilinden bir takım tafsîlât da veriliyor. Bunu hikâye etmiyoruz. Çünkü menkıbe kabîlinde bir şeydir. Yalnız Wellhausen'ın pek haklı olarak ehemmiyet atfettiği bir noktayı işaret edeceğiz. Bu da üç bastona taalluk eden fıkradır. Bu asâların biri sarı ve beyaz renkteydi. Diğeri pek budaklıydı. Üçüncüsü de abnûs *{abanoz}* gibi siyahtı. Himyerler bunların etrafında toplanarak o asâlara ibadet ederlerdi. Bunların üçü de çarşıda umûmun muvâcehesinde mahv ve ihrâk *{yakılma}* edildi. Bu haber, putperestliğin pek nâdir bi şekli hakkında bize malûmât verir. Ağaç dallarına karşı bu perestiş, sihirbazların asâlarından tevellüd etmiş olabilir. Bu münasebetle Wellhausen Tevrat'ın bir fıkrasını

zikrediyor: Osea, 4, 12, bundan kendisinden re'y danışılan ve cevap veren bir asâdan bahsedilir. Ayyâş vazifesini bilâ-hâdise ifâ etti.[210]

§63. İbn Sa'd daha diğer bir fıkrada Muhammed tarafın-
[VI/302] dan Himyer meliklerine yazılan mektuba imâda bulunuyorsa da, mu'tâd olan intizamsızlıkla, bunun Yemen halkına (Ehlü'l-Yemen) hitâb edildiğini, mektubu Mâlik b. Mürâre'nin (er-Rehâvî) ve Muâz b. Cebel'in götürdüklerini söyler. Mektup yeni Müslümanların vezâif-i diniyyeleri ve tesviye ile mükellef oldukları vergilerin tabiat ve mahiyetleriyle sûret-i te'diyeleri hakkında talimâtı ihtivâ ediyordu. Sonra deniliyor ki: "Muhammed, Yemen'de birçok kişiye isimlerini tahsîs ederek mektup yazdı. Yani, ez-cümle Zû-Ru'ayn, Meâfir ve Hemedân kabileleri (hükümdarları) Hâris b. Abdikülâl, Şerye b. Abdikülâl, Nuaym b. Abdikülâl ve Nu'mân'a yazdı.[211] (Bunlardan başka âtîdeki kimselere de yazdı): Zür'a Zû-Ru'ayn, İslamiyet'i ilk kabûl edenlerden biriydi. Bütün bunlara sadaka ve cizye vergilerini tahsîl ederek iki sefîre, Muâz b. Cebel ile Mâlik b. Mürâre'ye teslim etmelerini emretti. Her ikisi hakkında da hüsn-imuamele göstermesini tavsiye eyledi." Mâlik b. Mürâre, Yemenlilerin Muhammed nezdindeki sefîrleri idi. Bundan dolayı Muhammed onu sefîr-i husûsîsi nasb etmişti. Muhammed bu münasebetle Kindelerin bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Muâviyelere de, Himyerlere olduğu tarzda mektup yazdı. Kezâlik, Himyerlerin
[VI/303] bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Amrlara da yazarak onları İslamiyet'e davet etti. Mektubu Hâlid b. Sa'îd b. Âs kaleme aldı.[212]

[VI/303] **Not 1:** Yukarıdaki üç fıkrada münderic bulunan ehâdîsin kıymet-i tarihiyyesi hakkında da ka'i bir karar vermek müşkildir. Çünkü 11. ve 12. sene-i hicriyyelerde Ridde'ye dair olan hadisler, bunların hakîkatini tahkîk hususunda bize yardım etmiyorlar. Vesikaların kâffesi meşkûktur. Üzerlerinde

210 Sa'd, 21, § 56.

211 Sa'd, sahife 121, Muâz'ın Yemen'e i'zâmının 9. sene-i hicriyye Rebîülâhir'inde vukû'a geldiğini söyler.

212 Sa'd, 6-7, §11; Yakûbî, ikinci cild, 84; Spenger, üçüncü cild, 449; Esîr, ikinci cild, 221; Hamîs'e de bakınız, 153-154.

kuvvetli bir eser-i icâd kokusu vardır. Muahhar zamanlarda kaleme alınmışa benziyorlar. Herhalde Himyerlerin 11. ve 12. seneler vakâyı'ına faâl bir sûrette iştirâk etmedikleri muhakkaktır. En iyi menbaların sükûtuna bakarak 12. sene-i hicriyyede, Muhammed'in vefâtından sonra İslamiyet'i sâkinâne kabûl ederek yeni ahvâle ciddi bir mukâvemet göstermeyen, fakat Medine Hükümetine yardım için de hiçbir gayret sarfetmeyen kabileler arasında olduklarına hükmedilebilir. Malûm olduğu üzere Himyerler Yemen ahalisinden Suriye'nin fethine ilk iştirâk edenler meyânındadırlar. Herhalde muhtelif menbalar bunu böyle iddia ediyorlar. Fakat bu iddia en iyi menbalarda görülmez. Onun için bu haberin, bir kayd-ı ihtiyâtı ile kabûl edilmesi lazımdır. Filhakika, Suriye'nin fethinden sonra Yemenî birçok Arab, Suriye'ye hicret etmişti.[213] Suriye muhaddisîni bu Yemenlilere fetih şerefini de vermek arzusunu hissetmişlerdir. Sonra yine aynı histen Yemenlilerin daha Muhammed ber-hayat iken ihtidâ etmiş olduklarını isbât emeli doğmuştur. Şâyân-ı dikkattir ki Holloway[214] Yemenlilerin ilk Suriye fethine iştirâk etmediklerini iddia eder. Mamafih yukarıdaki üç fıkradaki ehâdîs, tamamen mevzû' olmasalar da [VI/304] Himyerler arasında bazı ileri gelen rüesânın, ihtimal ki evvelce Bahreyn hakkında bahsettiğimiz sebeplere müşâbih avâmilden dolayı Peygamber'le müzâkerâta girişmiş olmalarını kabûl edebiliriz. Buhârî'in beyânâtı,[215] bütün bu fıkraların muhteviyâtının kısm-ı azâmının fütûhât kahramanlarına bir asâlet-i İslamiyye vermek için muhaddisîn tarafından uydurulmuş şeyler olduğu şübhesini tevlîd ediyor.

§64. (Ağleb ihtimale göre yukarıdaki mektuptan bir hayli zaman sonra) Muhammed, Zü'l-Kilâ' b. Nâkur b. Mâlik b. Hasan b. Tab' ile Zû-Amr'a (ikisi de Himyerî) mektup yazarak onları İslamiyet'e davet etti. Peygamber'in mektubunu, Becîle kabilesinden Cerîr b. Abdillâh b. Becelî götürdü. Peygam-

213 Fütûh'a bakınız, Lees, 12, satır 5-7.
214 *Z.D.M.G.*, sahife 175.
215 § 65. fıkraya bakınız, not 2.

ber'in istediklerini istihsâl ederek iki Yemenlinin ihtidâlarını temin etti. Hatta Zü'l-Kilâ'nın zevcesi Düreybe bint Ebrehe b. Sabbah (yani yüz sene evvel Fil Seferi esnasında mağlûb ve maktûl olan Yemen Habeş valisinin kızı!) de Müslüman yaptı.[216] Müslüman sefîri Cerîr b. Abdillâh, Peygamber'in vefâtına kadar (11. sene-i hicriyye) Yemen Hükümdarlarının nezdinde kaldı. Zû-Amr'dan, Muhammed'in haber-i vefâtını alınca hemen Medine'ye döndü.[217]

[VI/305] §65. İbn Hacer'in verdiği malûmâta göre[218] Zü'l-Kilâ'[219] İslamiyet'e girdiği vakit dört bin köle âzâd etmiştir. Sonra, yine aynı menbada temîn edildiğine nazaran Zü'l-Kilâ'[220] (Ömer zamanında) diğer dört bin köle Medine'ye gelmiş, bunları da halifenin ısrarı üzerine âzâd eylemiştir. İbn Hacer'in metninde kendisinin ismi hakkında büyük bir meşkûkiyet hüküm sürer. İsminin Esmeyfa' yahut Semeyfa' yahut Eyfa' b. Bâkûra olduğu söylenir. Havşeb b. Amr b. Ya'fer b. Yezîd b. Nu'mân el-Himyerî'nin oğlu olduğu, kendisine Şurahbîl yâhut Ebû Şurâhîl denildiği rivâyet olunmaktadır. Bu haberlerin menbaları pek şübhelidir.

216 Sprenger'e bakınız, üçüncü cild, 450, not. Sprenger'a nazaran bu Yemenlilerin ihtidâsı cebren vukû'a gelmiştir. Çünkü Peygamber'in talebine cevâb-ı red veremezlerdi. Mamafih Sprenger, bu malûmâtı nereden aldığını göstermiyor.

217 Sa'd, 7-8, § 13; Yakûbî, ikinci cild, 84.
Not-1 Mamafih Cerîr nâmı bu hadisi kıymetten düşürür. Çünkü kendisinin ihtidâsı 10. sene-i hicriyyede, Peygamber'in vefâtından biraz evvel vukû'a gelmiştir. 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 27.

218 Birinci cild, 1007, numara 2493.

219 Not-1 [VI/305] Pek az mevsûk olan bazı menbalara nazaran bu Zü'l-Kilâ', fütûhât muhârebâtı esnasında Müslümanlarla beraber mücadeleye iştirâk etmiş ve Yermük Muharebesi'nde bulunmuştur. 37. sene-i hicriyyede Sıffîn'de Muâviye tarafından Humus kuvvetlerine kumanda ederken maktûl düştüğü muhakkaktır (Hacer, Zû Amr el-Himyerî hakkında yine aynı muharririn eserine bakınız, birinci cild, 1006, numara 2491).

[VI/306] 220 Not-2 Zü'l-Kilâ'nın oğullarından biri olan Şurahbîl, Hâzir Muharebesi'nde maktûl düştü. Yemenli Suriyelilerin kumandanıydı. Ailesi Âl-i Zü'l-Kilâ' yahut Kilâiyyûn Humus civarında ikâmet ediyordu (Taberî, ikinci cild, 480, satır 9; Wellhausen, *Sk.u.Vor.*, 106, not 2); Buhârî'ye nazaran (üçüncü cild, 63) Zû Amr ve Zü'l-Kilâ', Muhammed'in esnâ-yı vefâtında henüz Müslüman değildiler.

Hemdân

Hemdânların Heyet-i Sefâreti

§66. İbn İshâk'ın rivâyetine nazaran Hemdânların heyet-i sefâreti Medine'ye Tebük Seferi'nden sonra vâsıl olmuştur. Fakat İbn İshâk'ın, pek emin olmayan İbnü'l-Kelbî'nin [vefâtı: 204] rivâyetine istinâd ederek kaydettiği bazı meşḳûk hadisler, hicretten evvel Muhammed senevî hac merasimi esnasında Minâ'da toplanan müşrikler cemaatine îrâd-ı mev'iza eylediği zamanlardan birinde Hemdânlarla Peygamber arasında münâsebât mevcûd olduğunu söylüyorlar. Bu münasebetle rivâyet edildiğine göre Kays b. Mâlik b. Sa'd b. Mâlik b. Lâî el-Erhabî el-Hemdânî nâmında bir Hemdânî İslamiyet'i kabûl etmiş, sonra kendi kabilesi nezdine dönmüş, orada birçoklarını İslamiyet'e idhâl eylemiştir. Bunlar Mahûre Vadisi'nde kıldıkları namazlardan evvel abdest almayı ve kıble istikâmetinde namaz kılmayı[221] itiyâd edinmişlerdi. Muaharan (mamafih yine hicretten evvel) Kays, Peygamber'in nezdine avdetle cereyan eden vakâyı'ı hikâye etti, Peygamber'den bir vesika aldı. Hemdânların yani Ahmer ve Garb isimlerini taşıyan bu kabilenin muhtelif şa'blarıyla *{kollarıyla}* melezlerin (Halâit) ve âzâdlıların riyâset-i maneviyyesi kendisine tevcih ediliyordu. Aynı zamanda bütün Hemdânlara Muhammed'e itaat gösterilmesi emrediliyor ve namaz kıldıkları, fukara vergisini (zekât) te'diye ettikleri müddetçe Allah'ın ve Rasulün himâyesine nâil olacakları temin olunuyordu. Nihayet Peygamber Kays'a üç yüz "farak" (Yemen'de müsta'mel bir hacm-i vâhid-i kıyâsîsi) vâridât tahsîs etti. Bunun iki yüz farakı yarısı rebîb (?) *{ahırda beslenen koyun}* yarısı zerre olmak üzere hayvan arazisinden alınacaktı. Yüz farakı da hep hubûbât (ber *{meyva}*) olmak üzere Umrân el-Cevf'ten gelecekti. İbnü'l-Kelbî bu malûmâtı verirken Ahmer kabilesinin kadîm, Âl-i Zû-Mürrân, Âl-i Zû-La' ve ve Ezvâ Hemdân'dan (yani sair Hemdânî kabileler) mürekkeb oldu- [VI/307]

221 Kâbe'ye mi yoksa Kudüs'e mi teveccüh ettikleri söylenmiyor; 2. sene-i hicriyyeye bakınız, § 24-27.

ğunu ilave ediyor. Garb kabilesi yine aynı zâta nazaran şu kabilelerden terekküb ediyordu: Erhab, Nihm, Şâkir, Vad'a, Yâm, Murhibe, Dâlân, Hârif, Uzar, Hacûr. Diğer bir Hemdânî Abdullah b. Kays b. Ümmü Gazâl el-Erhabî hakkında da İbü'l-Kelbî buna müşâbih birşey nakleder. O da Minâ'da
[VI/308] toplanan kabilelere hicretten evvel Peygamber'in îrâd ettiği mev'izalar neticesinde İslamiyet'e girmiş ve memleketine avdetinde kendisini bir Zebîdî katletmiştir.[222]

§67. Mamafih Hemdânların asıl heyet-i sefâreti, Medine'ye Tebük Seferi'nden sonra gelmiştir. Bu heyete şu zâtlar dâhil edilir: **(1)** Mâlik b. Nemet; **(2)** Ebû Sevr Zü'l-Miş'ar (yahut Zû-Miş'ar), (mamafih âtîdeki metinden **(1).** ve **(2).** numaraların aynı şahıs olduğu manası çıkıyor); **(3)** Mâlik b. Eyfa'; **(4)** Dımâm b. Mâlik b. Selmânî; **(5)** Umeyre b. Mâlik el-Hârifî (yahut Umeyre b. Mâlik); **(6)** Hamza b. Mâlik, Zû-Miş'arlardan. Sefîrler Medine'ye kısa mintanlar (hibarât) giymiş ve Aden sarıkları sarmış bir halde geldiler. İbn Sa'd esvâbların kumaşları üstünde işlemeler (dîbâc *{ipekli bez}*) bulunduğunu ilave ediyor. Meys *{ceviz}* ağacından yapılmış semerleri vardı. Meşhûr Mehre ve Erhab develerine râkib bulunuyorlardı. Mâlik b. Nemet, heyet-i murahhasa reisi sıfatıyla Peygamber'e hitâb etti, kabilenin ihtidâsını haber vererek mutantan *{tantanalı}* tabîrât ile kabileyi medhetti. Muhammed Mâlik b. Nemet'e
[VI/309] ber-vech-i âtî bir kitap verdi: "(Bismillâhirrahmânirrahîm). Muhammed Rasulullah'ın Hârif (havâlîsi) ve Cenâbü'l-Hezb (Hezb dağı yamaçları) ve Hikâku'r-Reml (kum dağları) mihlâflarına, sefîrleri Zü'l-Miş'ar Mâlik b. Nemet ve içlerinden Müslüman olmuş sair kimseler vasıtasıyla (gönderdiği) kitaptır. Şerâit şunlardır: Namaz kıldıkları ve fukara vergisini (zekât) te'diye ettikleri müddetçe yüksek ve alçakça mahallere (Hemdân ülkesi dağlıktı) mâlik olmak hakkını hâizdirler. Hiçbir taarruza marûz kalmaksızın otlarını istihlâk edebilir-

222 Sa'd, 64-65, § 124.
Not- Hemdânlar cenûbî Yemen'de, San'a havâlîsine hem-hudûd, San'a'nın şarkında ve dağlık bir arazide ikâmet ediyorlardı.

ler *{harcayabilirler}*, mevâşîlerini meralara götürebilirler. Bu hususta Allah'ın ahdine ve Rasulünün himâyesine (zımme) nâildirler. Muhâcirûn ve Ensâr buna şâhittirler."[223]

Ma'dikerib'e Mektup [VI/310]

§68. Muhammed (Yemen'de) Ma'dikerib b. Ebrehe'ye de mektup yazarak İslamiyet'i kabûl ederse arz-ı Havlân'daki bütün yerlerini muhafaza edebileceğini temin etti.[224]

Lahm

Benî Dâr Kabilesiyle (Lahm) Münâsebât

§69. (Nuaym b. Evs ed-Dârî'ye Mektup). Muhammed, Temîm b.Evs ed-Dârî'nin birâderi Nuaym b. Evs ed-Dârî lehinde şu vesikayı yazdı: Suriye'de Hibrâ *{iki dağ arasında düz yer}* ile Aynûn yani dağ, vadi, menba-ı mezrû' tarlalar, arazide çalışan üserâ (enbâtiha yahut o havâlîdeki Nebtîler)[225] ve

223 Hişâm, 963-964; Sa'd, 65, §124, vesikanın metnini derc etmez, hulâsasını yapar; Hârif, Yâm, Şâkir mihlâflarına, Hezb sekenesine, Hemdânların Hikâku'r-Remllerine taalluk ettiğini söyler. Sprenger'a da bakınız, üçüncü cild, 456 ve müte'âkib. Hemdânların ihtidâsının Tâifteki Sakîflerin ihtidâsından evvel vukû'a geldiğini, Sakîflerin şehirden uzaklaşacak mevâşîsine taarruz etmek hakkını Hemdânların istihsâl ettiklerini ilave eyler. Taberî, birinci cild, 1732, satır 5 ve müte'âkib, Hemdânların ihtidâsının 10. sene-i hicriyye'de Ali'nin Yemen'e muvâsaleti üzerine vukû'a geldiğini söyler. Fakat bu hadisin istinâdgâhları zayıftır. Metinde bir [VI/310] kasd-ı mahsûsa eseri âşikârdır; Akd, birinci cild, 134, vesikanın metnini hafîf bir fark ile kaydeder; Yakûbî, ikinci cild, 89.

224 Sa'd, 8, §13.

225 Not-1 Dârlar kabilesi Lahmlar sülalesine mensûb idiler. Bunlar evvelden [VI/311] beri Hristiyan bulunuyorlardı. Fakat buna rağmen, iddia edildiğine göre Dârlar Tebük Seferi'nden sonra Peygamber'i tanımak maksadıyla Medine'ye ilk heyet-i sefâreti gönderenlerdir (Sprenger, üçüncü cild, 432; Wellhausen, *Sk.u.Vor.*, dördüncü cild, 108). Nevevî'ye nazaran (179) Dâr unvânı Deyr'den ileri gelmiştir. Kabile oraya giderek ibadet ederdi. Bu iştikâkı teyîd için Temîmlere, Temîmü'd-Deyrî de denildiği ilave olunuyor. Bazıları ise bu unvânın ihtidâları arasında Dâr nâmında birinden geldiğini iddia etmektedirler. Fakat en muhtemel (Wellhausen'ın pek doğru olarak zannettiği vecihle, *Sk.u.Vor.*, dördüncü cild, 108, numara 4) bidâyette Abdü'd-Dâr şeklini hâiz bir sanemin isminden gelmiş olmasıdır.
Benî Dârlar, ağleb ihtimale göre Lahmlarla aynı havâlîde yani Suriye hudûdundaki yüksek Arab yaylasında Uzrelerle ve Kelblerle temas ederek yaşıyorlardı.

hayvanlar Nuaym'ın ve evlâd ve ahfâdınındır *{torunlarınındır}*. Kimse onların hakkına itirâz etmeyecek, kimse onların melikine bilâ-hak duhûl edemeyecektir. Onlara karşı bir haksızlık irtikâb eden yahut onların birşeyini ele geçiren adam Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetine dûçâr olacaktır. Vesika Ali (b. Ebî Tâlib) tarafından yazılmıştır.[226]

§70. Diğer bir fıkrada İbn Sa'd yukarıdaki fıkra muhteviyâtını tekzîb ve farkına varmadan o fıkranın hemen hemen hiçbir kıymeti olmadığını isbât eyler.[227] Muhammed Tebük'ten Medine'ye avdetinde Benî Dârların cem'an on kişiye bâliğ olan
[VI/313] sefîrleri geldiler: **(1)** Temîm b. Evs b. Hârice b. Sevâd ed-Dârî; **(2)** Nuaym b. Evs el-Hârice, birâderi; **(3)** Yezîd b. Kays b. Hâ-

[VI/312] 226 Not-2 Bu vesikada Hibrâ ve Aynûn isimlerinin bulunması bence vesikanın sahte olduğuna bir delildir. Wellhausen, Hibrâ'nın Filistin'de Kudüs'ün cenûbunda Hebron olduğunu pek doğru bir sûrette meydana koymuştur. Aynûn ise Jean İncil'inde de zikri geçen, 3, 23 Aynûn olmak icâb eder. O halde bu vesikada Peygamber'in bahşetmek hakkını hâiz olmadığı araziyi ve hukuku bahşettiğini görüyoruz. Çünkü gerek Hibrâ gerek Aynûn henüz Rum İmparatorluğu hudûdu dâhilinde, Heraklius'un idaresi altında bulunuyorlardı. Hiç kimsenin, hatta Peygamber'in bile birkaç sene sonra ne cereyan ettiğini tahmîn etmediği bir vakitte Peygamber'in böyle bir müsaade vermeye kalkmayacağı pek muhtemeldir. Benim fikrimce, Benî Dâr kabilesine mensûb bazı kimselerin madiyyâtlarını teyîd fikriyle tasnî' etmiş olmaları *{uydurmaları}* daha akla yakındır. Evlâd u ahfâddan bahsedilişi dâ'î-i şübhedir, çünkü mevsûkiyet vasfını hâiz sair vesâikte böyle birşeye tesadüf edilmez. Muhammed'in müsaadâtının kısm-ı azamı şahsî idi. Kuyûd-ı *{kayıtlar}* tahdîdiyyeye, şerâite tâbi'idiler. Hatta meleklerin, ilâ âhir. Tel'îni *{lanetleme}* hakkındaki cümle de bana sahtelik eserini hâmil gibi görünür. Meleklerin tel'în ettiklerini işitmemiştik. Müslüman muharrirlerinde buna dair birşey göremiyoruz. Vesikanın muharririnin Ali olduğu sözü de pek muhik şüpheler tevlîd edebilir. Aşağıdaki fıkranın birinci notuna bakınız. Sa'd, 8, § 19. Hişâm'a da bakınız, [VI/311] 777, burada Nuaym ile birâderi Temîm, Hayber ganâiminden hissedâr olan Dâr kabilesi azâları arasında zikredilirler. Bundan dolayı, ihtidâları daha evvel, 7. sene-i hicriyyede vukû'a gelmiş olmak iktizâ eder, Vâkıdî Wellhausen, 287, 5, Hayber ganâimine iştirâk edenler arasında umûmiyetle Benî Dâr'lar zikredilir; Yâkût, ikinci cild, 195; Hacer, üçüncü cild, 1166-1167, numara 8278; Sprenger, üçüncü cild, 432; Wüstenfeld, *Register*, 441, burada Temîm'in tercüme-i hâli vardır.

227 Vâkıdî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî.

rice b. Sevâd ed-Dârî (Wellhausen bunu unutmuştur); **(4)** Fakîh b. Nu'mân b. Cebele b. Seffâre; **(5)** Cebele b. Mâlik b. Seffâre; **(6)** Ebû Hind b. Zer (Abdullah) b. Rezîn b. Ammît ed-Dârî; **(7)** Tayyib (Abdullah) b. Zer b. Rezîn b. Ammît; **(8)** Hânî b. Habîb; **(9)** Azîz (Abdurrahmân) b. Mâlik b. Sevâd b. Cezîme; **(10)** Mürre b. Mâlik b. Sevâd b. Cezîme. Bunların hepsi Müslüman oldular. Muhammed, Tayyib nâmını Abdullah'a, Azîz nâmını Abdurrahmân'a çevirdi. Hânî b. Habîb, Peygamber'e bir tulum şarab, sırma işlemeli bir esvâb ile birkaç at hediye etti. Bu esvâb sonra Abbâs tarafından sekiz bin dirheme satılmıştır. Temîm kendi kabilelerinin civarlarında bazı Rumlar bulunduğunu, bunların Hibrâ ve Beyt-i Aynûn nâmında iki köyleri olduğunu söyleyerek Cenâb-ı Hakkın Suriye üzerinde hâkimiyet bahşettiği zaman bu yerleri kendisine vermesini ricâ etti. Muhammed şu cevabı verdi: "Oraları senindir." Filhakika Halife Ebû Bekir bu yerleri ona verdi ve tasarrufları hakkında bir kitap yazdı (ketebe lehû Rabbehû kitâben). Dârların heyet-i sefâreti Medine'de, Peygamber'in vefâtına kadar kaldı. Rivâyete nazaran Peygamber onlara senevî yüz vesk hurma vasiyet etmiştir (Hâlbuki Muhammed'in vasiyetnâmesiz vefât ettiği muhakkaktır!).[228]

228 Sa'd, 66-67, §126; Wüstenfeld, *Register*, 441, numara 178-180, Temîm b. Evslerin ihtidâsının 7. sene-i hicriyyede vukû'a gelmiş olduğunu, ancak Osman'ın vefâtından sonra yani 35. sene-i hicriyyede gidip Kudüs'te yerleştiğini söyler. Nevevî bu ihsân keyfiyetinden bahsetmez. Bu iki vak'a ma'hûd vesikanın sahteliğini isbâta kâfîdir; Hacer, birinci cild, 372, numara 832, Aynûn'un Temîm'e verilmesinden bahsolunur, birinci cild, 457, numara 1078; üçüncü cild, 1166-1167, numara 8278, üçüncü cild, 1363, numara 8806, Muhammed'in senevî yüz vesk bıraktığı söylenir; dördüncü cild, 401, numara 1180. İbn Hacer vesikadan bahseder. Bu bâbda *el-Binâü'l-celîl bi-ahkâmi beledi'l-Halîl* nâmında bir risâlede beyân-ı fikr etmiş olduğunu söyler; üçüncü cild, 393, numara 1070; üçüncü cild, 1226, numara 8428; ikinci cild, 1009, numara 9562, ikinci cild, 1136, numara 9889. İbn Hacer'in pek doğru olmayan metninde Dârî sefîrlerinin isimlerine dair mevcûd küçük farklardan bahsetmiyorum; Taberî, birinci cild, 1687, burada Dâriyyûnun sefîrleri Tebük Seferi'nden evvel zikredilmiştir, mamafih tarih tahsîs olunmamıştır. [VI/314]

Not-1 [VI/314] İbn Sa'd tarafından muhafaza edilen bu iki rivâyeti yekdiğeriyle mukâyese edersek Peygamber tarafından vukû' bulan hedi-

[VI/315] yenin mevsûkiyeti hakkında izhâr ettiğimiz şübheler teyîd etmiş olur. Wüstenfeld'in *Register*, 441, kaydettiği malûmât da şübhelerimizi bilvasıta takviye etmektedir. Belâzurî'ye de bakınız, 128, satır 9-14.

Wüstenfeld, Benî Dârlar sefîrlerinin vürûdunu yukarıda verdiğimiz tafsîlât dairesinde hikâye ettikten sonra: Temîm b. Evs ed-Dârî şu sözleri söyledi: "Biz Rumların hudûdları üzerinde sâkiniz, Rumlar orada Hibrâ ve Beyt-i Aynûn isminde iki köye mâliktirler. Cenâb-ı Hak senin vasıtanla Suriye fethini ihsân ettiği vakit bu iki mevkiyi bize hediye et!" Muhammed, bu talebe muvâfakat gösterdi. Ali b. Ebî Tâlib'in ayakkabısından bir meşîn parçası alarak hibenâmeyi onun üzerine yazdırdı: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Muhammed Rasulullah'ın Temîm ed-Dârî'ye ve birâderlerine verdiği şeydir: Hibrâ, Mertûm, Beyt-i Aynûn ve Beyt-i İbrahim ve o mevkiler arasında ḳâin yerler. Ben onları taht-ı himâyeme alıyorum. Bu yerleri arzumla onlara ve ahfâd ve evlâdlarına veriyorum. Kim kendilerine yardım ederse Allah da ona yardım edecektir. Kim kendilerine zarar verirse Allah da ona lanet edecektir. Şâhidler Atîk b. Ebî Kuhâfe, Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Kâtib ve şâhid: Ali b. Ebî Tâlib.

Suriye fethedildiği zaman Ebû Bekir, Temîm b. Evs ed-Dârî'ye bu arazinin temellükünü *{mülk edinmesini}* temîn etti. Temîm'in zürriyeti sonra Dâriyyûn unvânı altında Hebron'da pek çoğaldılar, 490 sene-i hicriyyesine kadar o araziye rahat rahat sahip oldular. O tarihte, Suriye valisi onların hak-ı tasarrufuna itirâz etti, meseleyi Hanefî ulemâsından Kudüs kadısı Ebû Hâmid el-Heredî'ye arz eyledi. Dârîlerin başlıca istinâdgâhları Peygamber'in hibenâmesiydi. Fakat hâkim bunu gayr-ı muteber addetti. Çünkü Muhammed kendisine ait olmayan birşeyi başkasına hibe etmişti. Vâlî bunun üzerine sair fukahâyı da topladı.

[VI/316] Kudüste bulunan Ebû Hâmid el-Gazâlî başka fikir dermeyan eyledi: "Bu kadı hata etmiştir. Peygamber şöyle dedi: Bütün dünya Allah tarafından bana verilmiştir. Peygamber cennette yer bahşetmiştir, falan veya falan veya falan köşkü vermiştir. Peygamber'in vadettiği herşey muteberdir, verdiği herşey doğrudur." Vali ile kadı mahcûb olarak çekildiler. Temîm b. Evs ed-Dârî ailesi, arâzilerine mâlik olmakta devam ettiler. Halife Müstencid (555-556 seṇe-i hicriyye) sonra bu kıymetdâr hibenâmeyi iştirâ etti. Bağdat'taki kütüphanesine koydu. Wüstenfeld, istinâd ettiği menbalar arasında bizim zikrettiklerimizden başka âtîdekileri de ta'dâd ediyor. Makrîzî, *Codice Lugd. Batav*, numara 1855 (560, 5) Uleymî, Kudüs Tarihi, *Codice Lugd. Batav*, numara 552 (82) ve numara 553 (b, a, 339). Fakat bu numaralar Dozy'nin kataloğunun numaralarına hiç uymazlar. Bir yanlışlık vardır.

Benî Dârların sahte vesikası kadîm bir devreye ait telakki edilmiş olmak lazım gelir. Çünkü bundan İbn Sa'd'da bahsedildiğini görüyoruz. Malûm olduğu üzere İbn Sa'd, Gazâlî'den takrîben üç yüz sene evvel ber-hayat idi. Meseleyi daha derin sûrette tedkîk etmek isteyenler, Miednikoff'un bu hadislere ait olan uzun ve mûşikâfâne tenkîdâtını okumalıdırlar (birinci cild, 328-363) Miednikoff, meseleye dair matbû' ve gayr-ı matbû' sair birçok metin daha zikreder.

Fezâre ve Mürre

Fezârelerin ve Mürrelerin Heyet-i Sefâretleri

§71. Muhammed Tebük Seferi'nden avdet ettiği zaman gayet kuvvetli Fezâre ve Mürre kabileleri[229] ayrı ayrı birer heyet-i murahhasa göndererek Muhammed ile müzâkerâta giriştiler. Fezârîlerin heyet-i sefâreti dört kişiden terekküb [VI/317] ediyordu. Bunlar zayıf ve aç develere binmişlerdi. Otladıkları yerlerin kuraklığından develer pek muzdarib olmuşlardı. Sefîrler arasında şunların isimleri zikrediliyor: Hârice b. Hısn ve Hürr b. Kays b. Hısn. Bunların ikincisi heyet-i murahhasanın *{elçiler heyetinin}* en genciydi. Hadise nazaran sefîrler Peygamber'e kabilelerinin İslamiyet'i kabul ettiği haberini getirdikten başka kuraklığın nihayet bulması zımnında Allah nezdinde tavassutta bulunmasını da ricâ ettiler. Çünkü kuraklık kabilenin mevâşîsini öldürüyor, hurma mahsûlâtını da tehdit ediyordu. Mürrelerin heyet-i sefâreti de aynı talebi Peygamber'e tevcih etti. Bu heyet on üç kişiden mürekkebdi. Reisleri Hâris b. Avf idi.[230] Rivâyet olunduğuna göre Muhammed bu heyet-i sefâretlerin ricâsını isâf eylemiş *{yerine getirmiş}* ve vukû' bulan duası üzerine o kadar mebzûl yağmur yağmıştır ki bunu durdurmak içinde yine Peygamber'in tavassutuna lüzûm görülmüştür. Bu hayr-kâr yağmurlar yalnız Fezâre ve Mürrelerin ülkelerine değil Medine'ye de yağdı. Peygamber,

229 Necid'in merkezinde, Medine'nin şimâlinde, Hayber havâlîsinde sâkin idiler.

230 Not-1 [VI/318] Bu Hâris b. Avf, Medine Muhâsarası'nda ifâ ettiği rolden dolayı bizce malûmdur. Hayber Seferi esnasında ismi birkaç defa geçer (Vâkıdî Wellhausen'a bakınız, 204, 209, 270, 299). Bu hadislerde Peygamber'in meşhûr düşmanı Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'den hiç bahsedilmemesi şâyân-ı dikkattir. Mekke ve Huneyn Seferleri esnasında yanında kimse bulunmadığı halde (ihtimal ki ihtidâ da etmeden) Muhammed'e refâkat etmişti. İsminin müellefetü'l-kulûb arasında zikredilmesi ihtidâ etmemiş olduğunun bir delilidir (8. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, §52, 164, numara 14, 165; numara 28). 11. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakarak bu mucizelerden bâhis hadislerin sıhhatinin meşkûk olduğuna, bu kabilelerle Peygamber arasındaki münâsebâtın (yalnız siyasî olan) mahiyet-i hakîkiyyesini gizlemek için icâd edildiğine hükmedebiliriz.

Mürrelerin sefîrlerine adam başına on uvak (ukiyye) gümüş hediye etti. Reisleri Hâris b. Avf'a daha lütufkârâne davranarak iki ukiyye fazla verdi.[231]

[VI/318] Buhârî'nin hıfzettiği bazı ehâdîs bu vakalara aittir.[232] Fakat bunlar sıhhati meşkûk Enes b. Mâlik'in rivâyetine istinâd ediyorlar.[233]

Abdullah b. Übey'in Vefâtı

[VI/319] §72. Zilkâde ayında mühim bir vaka oldu. Bu da münâfikîn reisi Abdullah b. Übey'in yirmi gün devam eden bir hastalıktan sonra vefâtıdır. Münafikîn, Medine'de Muhammed'e karşı muhalefet fırkasını teşkîl ediyordu. İbn İshâk'a nazaran Muhammed, Abdullah'ın tabutu karşısında uzun bir duada bulunmakla iktifâ etmiş, bütün merâsim-i tedfiniyyede bulunarak cenaze alayını takîb eylemiş, hatta naaşın mezara indirilmesine bizzat yardımda bulunmuştur. Vâkıdî daha birtakım tafsilattan bahsediyor ki eğer bunlar sahîh iseler gayet mühimdirler. İddia edildiğine göre Muhammed, hastalığı esnasında her gün Abdullah b. Übey'i ziyarete gitmiş, hasta ise cenaze alayında bulunması için Muhammed'e ricâlarda bulunmuştur. Bundan başka Vâkıdî'nin hikâyesine göre defin esnasında sâdık Müslümanlarla Abdullah b. Übey'in dostları münafıklar arasında kavga olmuştur.[234] Hatta rivâyet olunduğuna göre iş mudârebeye dökülmüş, Dâ'is isminde bir münâfikînin burnu bir darbe tesiriyle kanamıştır. Müslümanlar Ubâde b. Sâmit'in himmetiyle gâlib geldiler. Abdullah, kibâr-ı

231 Sa'd, 32-33, § 80-81; Taberî, birinci cild, 1720; Esîr, ikinci cild, 221.

232 Birinci cild, 258-259.

233 Medhale bakınız, § 26, not 1; Sprenger'a da bakınız, üçüncü cild, 425-426, iddia olunan mucizelere rağmen İslamiyet'in bu iki kabile nezdinde derin kök salmamış olduğunu söyler. Çünkü vuku-'ı ihtidâlarından iki sene sonra, 11. sene-i hicriyyedeki isyana onlar da iştirâk etmişlerdir.

234 Not-1 [VI/320] Ez-cümle bunların içinde Benî Kaynukalardan (Yahudi) ve Medinelilerden birçok kişi bulunduğunu Vâkıdî söylüyor. Bu Medineliler arasında şunların ismini ta'dâd ediyor: Sa'd b. Huneyf; Zeyd b. Nusayt; Sellâme b. Humân; Nu'mân b. Ebî Âmir, Râfi' b. Hermele, Mâlik b. Ebî Nevfel; Dâ'is ve Süveyd.

Ensârdan üç zât yani gayet iyi Müslümanlardan müteveffânın oğlu ile Sa'd bin Ubâde ve Evs b. Havlî tarafından defnedilmişdir. Müteveffâ şişman ve uzun boylu bir adamdı. Ayakları tabuttan dışarı çıkıyordu. Bütün Evs ve Hazreç kadınları müteveffânın kerîmesi Cemîle ile birlikte cenazede hazır idiler. Kadîm müşriklik âdâtına teb'an *{eski müşriklik âdeti olarak}* [VI/320] avaz avaz "vâ cebelâh ve ruknâk" diye haykırdılar. Bundan dolayı kendilerine hiçbir şey söyleyen olmadı.[235] İbn İshâk'ta gayet şâyân-ı dikkat bir habere tesadüf ediyoruz. Ömer b. Hattâb, İslamiyet ile Peygamber aleyhinde bu kadar açıktan açığa uğraşmış olan bu adamın tabutu önünde Muhammed'in uzun müddet dua ile meşgul olmasını münasib görmemiş, Yahudilerin ve bütün İslamiyet düşmanlarının dostu olan Abdullah b. Übey yüzünden Müslümanların çektikleri sıkıntıları Peygamber'e hatırlatmak istemiştir. Muhammed müteveffâ için duada devam etti, fakat sonra (burada Ömer'in tesîri yine görülüyor) bir vahiy tebliğ edildi.[236] Bundan artık bir münâfığın tabutu önünde dua etmek ve mezarı kurbunda tevakkuf eylemek men' olunuyordu.[237]

235 Not-2 [VI/320] Müşriklerin muharebelerde, cenaze alaylarında izhâr etmeleri mu'tâd evlâd-ı feryatların kâffesini Muhammed men'etmişti (Goldziher'e bakınız, [VI/321] *Muh. Stud.*, birinci cild, 60-63). Hâlbuki bu vakada görüyoruz ki Müslüman kadınları müşriklik devrine hâs tesir nidâlarını izhâr ediyorlar. Bir müşriklik manası çıkıyor. Hâlbuki Müslüman olduğuna hükmedilebilecek bir adamın cenaze alayı yapılmakta idi. Müslüman hadisi böyle gizli müşrikliklerle doludur. Bu münasebetle, Halife Ömer ile meşhûr Müslüman şairesi Hansâ arasındaki tezat pek şâyân-ı dikkattir. Hansâ, İslamiyet'i kabûl etmiş olmakla beraber câhiliyet zamanında vefât etmiş olan birâderleri için müşrikler usûlünde alenî matemler yaptırırdı. *Dîvânü'l-Hansâ*'ya bakınız, Beyrût, 1895. Medhal. İbnü'l-Arabî: *Muhâdarâtü'l-Ebrâr*, birinci cild, 332.

236 Kur'an, 9/85.

237 Hişâm, 927, Vâkıdî Wellhausen, 414-415; Taberî, birinci cild, 1717; Esîr, ikinci cild, 222-223; Hamîs, ikinci cild, 155-156.
Not-3 [VI/321] Hepsi az çok bir maksad-ı mahsusa müstenid bulunan bu malûmât arasında başlıca iki vaka göze çarpar. Birincisi Müslümanların Abdullah b. Übey'i hâlis bir mümin sıfatıyla terk-i hayat ettirmek üzere sarfettikleri gayrettir. Bu da ihtimal ki iyi bir Müslüman olan oğlunun tesîri iledir. İhtimal ki bütün Ensârın zürriyeti Medine'de Muhammed'e karşı müşriklik muhâlefetinin bütün hâtıralarını silmek istememişlerdir. Bu sûretle ecdâdlarının İslamiyet uğrundaki hizmetle-

9. Senenin Haccı

§73. Tebük Seferi'nden sonra Peygamber Medine'den kımıldamadan senevî büyük hac mevsimi yaklaşınca yani Zilkâ-
[VI/323] de ayı nihayetlerine doğru bir hac kervanı i'zâmı için hazırlık gördürdü. Hac kumandanlığını Ebû Bekir'e verdi. Medine hacıları cem'an üç yüz kişiden terekküb ediyorlardı. Muhammed kurban için tefrîk edilen yirmi deveyi Ebû Bekir'e tevdî' ederken mu'tâd olan işaretleri kendi eliyle hayvanların sağ omuzlarına yapmak istedi. Sair zengin Müslümanlar da kurbanlık develer gönderdiler. Peygamber'in develerinin muhafazası Nâciye b. Cündeb el-Eslemî'ye tevdî' olundu. Zu'l-Huleyfe'de

rini yükseltmek fikrini takib etmiş olabilirler. Peygamber'in Medine'de ikâmeti esnasında kuvvetli bir muhâlefet fırkasının mevcûdiyeti, sonra Emevîler hükümetine karşı şiddetle mübâreze eden ve başlıca merkezi Medine olan siyasî ve dinî fırkanın aleyhtarları elinde büyük bir silah teşkîl etmişti. Goldziher'in isbât ettiği vecihle (*Muh. Stud.*, birinci cild, 78-100). Şimâl Arablarıyla Cenûb Arabları arasındaki münâferet-i azîme *{büyük huzursuzluk},* Medine'de Muhâcirûn (Şimâl Arabları yahut İsmâiliyyeler) ile Ensâr (Cenûb Arabları yahut Yemânîler) arasındaki rekâbet-i muhâsede mahsûlüdür. Onun için Abdullah'ın vefâtı hakkındaki haberler mütalaa edilirken, Goldziher'in [VI/322] sözleri hâtıra getirilmek Peygamber'in vefâtından takrîben elli sene sonra feverân eden ihtirasât-ı siyasiyyeyi unutmamak iktizâ eder. Muhammed'in, kendisine has gayet ince bir dirâyet-i siyasîyye ile münafikînin reisi vefât etmeden evvel samîmî sûrette Müslüman olduğu zannını vererek Medine'deki muhalefeti zayıflatmak, sahîh ise yahut sahîh diye kabul olunursa (ki aynı şey demekti) Medine'de muhalefet fırkasını ebediyyen ortadan kaldırabilecek bir muvaffakiyet ile iftihâr etmek istemiş olması da kâbildir. Diğer taraftan Abdullah b. Übey'in dostları olan münâfıklar Peygamber'in bu mâhirâne hareketindeki maksadı anladılar, aksi bir tesîr husûle getirmeye çalıştılar. Söz mantığı kâfî gelmediği için (Vâkıdî doğru söylüyorsa) mezarlıkta kavgaya tutuştular. Ömer'in müdahalesi de bilhassa mühimdir. Çünkü Muhammed'den daha sert ve haşîn bir adam olan Ömer, çarpışan bu ihtirasât-ı mütezâda arasında Muhammed'in o kadar maharetle isti'mâl ettiği dirâyet-i siyasîyyenin lüzumunu anlayamıyordu. Mamafih Ömer'in itirazâtı Peygamber'in üzerinde matlûb olan tesîrâtı husûle getirdi. Muhammed, Abdullah b. Übey ortadan kalktıktan sonra münafikîn fırkasının artık zarar verebilmek ihtimali kalmadığını teslim etti, bir vahiy ile kendisine münafık tabutları muvâcehesinde dua edilmemesini emrettirdi. Muhammed maksadına nâil olmuştu. Abdullah, Peygamber'in kullanmış olduğu bir gömleğe sarılmış, bütün dualar edilmiş, namaz kılınmış bir halde gayet muhterem ve iyi bir Müslüman sıfatıyla defnedilmişti.

(yani Medine'den ilk uzun merhalede) Ebû Bekir ihrâma girdi. Hac ifâ etmek için lazım gelen merasime riâyet gösterdi.[238] Ebû Bekir Arc mevkisine vâsıl olduğu zaman Kusva (yahut İbn İshâk'a nazaran Adbâ) nâmındaki deveye râkib olan Ali b. Ebî Tâlib kendisine iltihâk etti. Bu deve Peygamberindi. Ali, Minâ'da toplanan huccâca mühim bir yenilik tebliğ etmek üzere Peygamber tarafından geliverdi. Filhakika rivâyet edildiğine göre Ebû Bekir'in Medine'den hareketinden sonra Peygamber Berâ'e denilen sûreyi tebliğ etmiştir.[239] Bunda Cenâb-ı Hak Muhammed'e, kendisiyle husûsî muâhedât aktetmezlerse müşriklerle her türlü münasebeti kat'etmesini emreyliyordu. O seneden sonra artık hiçbir müşrik Kâbe haccında hazır bulunmak hakkına mâlik değildi. Artık hiç kimse o vakte kadar âdet olduğu vecihle Kâbe etrafında çıplak koşmayacaktı.[240] Aynı zamanda Muhammed ile müşrikler arasında mevcûd olan bütün müşriklerin mukaddes aylarda kemâl-i emniyetle Kâbe'yi ziyaret edebilmelerine müsait bulunan umûmî muâhedenâme ilgâ edilmişti. Ancak Muhammed ile gayr-ı müslim kabileler arasında mün'akid husûsî muâhedenin ahkâmı cârî idi. Müşrikler, husûsî bir muâhede akdetmişlerse bunun nihayetine kadar emin yaşayabilirlerdi. Müddeti bitip de tecdîd etmezlerse her türlü mehâlike marûz idiler. Gayr-ı müslim olmaları haysiyetiyle *{itibarıyla}* düşman kabileleri telakki olunacaklardı. Gayr-ı müslimler, Peygamber ile yeni muâhedât akdedebilirlerdi. Mamafih, cizye te'diyesini kabûl etmek mecbûriyetinde idiler. Hacda hazır bulunan ve Muhammed ile husûsî muâhedeleri mevcûd olmayan müşrikler, dört ay mütarekeden istifâde edebileceklerdi. Bu esnada yerlerine avdet edecekler, Muhammed'in bütün Arabistan müşriklerine bildirdiği şeyleri kabilelerine haber vereceklerdi. Hac bilâ-hâdise ifâ edildi. Vâkıdî'nin kitabında, Ebû Bekîr'in Peygamber'den aldığı talîmâta tevfîken kemâl-i tantana ile ifâ ettiği vazifenin tafsîlâtı mevcûddur. Cemre kur- [VI/324]

238 Burckhardt'ın "Seyahatler"ine bakınız, 88-90.
239 9. sure ve 1-12, 28 ve 36.
240 Medhale bakınız, § 122.

bunda Minâ'da[241] Ali b. Ebî Tâlib hacdaki yeniliği Muhammed ile müşrikler arasındaki umûmî muâhedenin mefsûhiyetini *{hükümsüzlüğünü}* alenen herkese tebliğ etti. Sonra, İbn İshâk'ın rivâyetince Allah Muhammed'e, kendileriyle akdedilen
[VI/325] muâhedâta riâyet etmemiş olan müşriklere karşı harb etmek emrini verdi.[242]

Âmir b. Sa'saa İhtidâsı

Benî Ukayl

Benî Ukayl b. Ka'bların (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§74. İslamiyet'i kabul etmek üzere Medine'ye, Benî Ukayl b. Ka'bların muhtelif kümeleri de geldiler (bunlar Benî Âmir b. Sa'saaların [Hevâzin] müteaddid şa'blarından *{kollarından}*
[VI/326] biridir. Yemâme'nin cenûb-i garbî havâlîsinde sâkindirler). Fakat bunlar ayrı ayrı kümeler halinde muvâsalet etmişlerdi. Hep bir arada değildiler. Ebû Râzin Lukayt b. Âmir el-Müntefik b. Âmir b. Ukayl geldi, İslamiyet'e girdi ve Nâzım denilen kuyuyu Peygamber'den aldı. Râzin bütün kabilesi nâmına da Peygamber'e sadâkat yemini etti.

Medine'ye Husayn b. Muallâ b. Rebî'a b. Ukayl ile Zü'l-Gavşen ed-Debâbî de geldiler. Bunların ikisi de Müslüman oldular. Arkalarından Ebû Harb b. Hüveylid b. Âmir b. Ukayl gelerek bizzat Peygamber'den Kur'an'ı dinledi. Fakat tamamen imân getirmeyerek, mukadderâtını tayîn etmeden evvel, ka-

241 Ezrakî'ye bakınız, 33-35.

242 Hişâm, 919-929, burada 9. sure hakkında izâhâta da tesadüf olunur; Vâkıdî Wellhausen, 416-417; Taberî, birinci cild, 1720-1721, Sa'dî'nin pek şâyân-ı itimâd olmayan rivâyetine istinâden verdiği izâhâta Berâ'e Suresi'nin müminîn ve müşrikîne tebliğ vazifesini Muhammed'in Ali'ye havâle etmesinden müteessir olan Ebû Bekir'in Medine'ye avdet ettiğini ve Muhammed'ten Ali'ye tevdî' edilen vahye mümâsil *{benzer}* diğer bir vahy-i mahsûs istediğini söylüyor. Muhammed buna cevab-ı red verdi, Sevr dağındaki mağarada ve hicrette kendisinin arkadaşı olduğunu hatırlatarak Ebû Bekir'i teselli etti. Ebû Bekir sükûnet buldu, tekrar kervana iltihâk etmek üzere yola çıktı. İbn İshâk'ın ve Vâkıdî'nin meçhulleri kalan ve Şi'î menbaından çıktığı pek âşikâr bulunan bu hikâye, bana tamamıyla uydurma gibi görünüyor; Esîr, ikinci cild, 222; Buhârî, üçüncü cild, 162, son satır; Hamîs, ikinci cild, 156-157; Yakûbî, ikinci cild, 82.

dîm Arab âdeti mûcibince ok ile niyet tutmak istedi. İki ok aldı. Birisinin üstüne "İslam" diğerinin üstüne "Kadîm dîn" diye yazdı. Üç defa niyet tuttu, üçünde de kadîm dîn yazılı ok çıktı. Kadîm müşrik Arab âdetince son derecede mühim bir ihtâra delâlet eden bu tesadüfün taht-ı tesirinde kalarak İslamiyet'e girmedi, birâderi Ukayl b. Hüveylid'in yanına, memleketine dönmeyi tercih etti. Onunla da bir kere müzâkere etmek istiyordu. Ebû Harb cereyan eden ahvâli kardeşine anlattı. İslamiyet'i kabûl etmiş olsaydı Muhammed'in kendilerine Necrân'da, suları ve hurmalıkları mebzûl ve münbit *{verimli}* Akîk vahasını vermeyi vadetmiş olduğunu ilave etti. Kardeşinden daha seri karar alan Ukayl, alelacele Akîk Vadisine gitti. Vadinin aşağı kısmında mızrakla bir hat çizdi. Yu- [VI/327]
karı parçaya şeklen tesâhub ettikten *{sahiplendikten}* sonra orasını kendisine bahş ettirmek üzere Peygamber'in nezdine koştu. İbn Sa'd'ın rivâyetince işte Ebû Harb bu sûretle Akîk'in yalnız aşağı nısfına sahip olabilmiştir. Fakat hadisin muhteviyâtı pek sarîh değildir. Âtîdeki hadisden müstebân *{âşikâr}* olacağı üzere, başka ehâdîs bunu nakzetmektedir.

Filhakika, verilen malûmâta göre Muhammed'e Medine'de Benî Ukayllerden bir heyet gelmiştir. Bu meyanda şunların isimleri zikredilir: (1) Rebî' b. Muâviye b. Hafâce b. Amr b. Ukayl; (2) Mutarrif b. Abdillâh b. A'lem b. Amr b. Rebî'a b. Ukayl; (3) Enes b. Kays b. Müntefik b. Âmir b. Ukayl. Bunlar İslamiyet'e girdiler. Mukâfâten Muhammed kendilerine Akîk'i yani Benî Ukayllerin Akîk'ini, su ve hurma cihetiyle zengin bir ülke parçasını verdi. Aynı zamanda kırmızı bir deri üzerine şu kitabı yazdı: "(Bismillâhirrahmânirrahîm). Bu, Muhammed Rasuullah'ın Rebî'ye, Mutarrif'e, Enes'e verdiği şeydir. Onlara, namaz kıldıkları, fukaraya vergi (zekât) verdikleri, söz dinledikleri ve itaat ettikleri müddetçe Akîk'i vermiştir. Mamafih Muhammed onlara, bir Müslümanın hakkına taalluk etmiş hiçbir şey bahşetmemiştir. Vesîka Mutarrif'in elinde kaldı.[243]

243 Sa'd, 36-37, §87, burada Akîk'in tasarrufuna dair birbirini nâkız iki haberin nasıl telif edilebileceği söylenmiyor. Sprenger, üçüncü cild, [VI/328]

Benî Kilâb

Benî Kilâbların (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§75. 9. sene-i hicriyyede Medine'ye Benî Kilâbların bir heyet-i sefâreti geldi.[244] Bunlar Benî Âmir b. Sa'saaların bir şa'bı *{kolu}* olup Necid'de vâsi' bir ülkede sâkin idiler.[245] Heyet cem'an on kişiden mürekkeb idi. İçlerinde Lebîd b. Rebî'a ile Cebbâr b. Selmâ da vardı. Dâr-ı Remle bint Hâris'te misafir edildiler. Cebbâr'ı evvelce tanıyan sahâbeden Ka'b b. Mâlik, onu taht-ı himâyesine aldı ve Peygamber'e takdîm etti. Sefîrler, Dahhâk b. Süfyân'ın kabilelerine geldiğini, İslamiyet'i talîm, Kur'an'ı tilâvet ettiğini, bu propagandanın kabileyi Müslüman olmaya sevk ettiğini Peygamber'e anlattılar. Dahhâk, kabilenin zenginlerinden sadaka vergisini bile almış, hâsılatı aynı kabilede fakirler arasında dağıtmıştı.[246]

[VI/329]

Benî Ruâs

Benî Ruâs b. Kilâbların (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§76. Benî Ruâs b. Kilâbların (yukarıdaki fıkrada zikri geçen kabilenin bir şa'bı *{kolu}*) da Amr b. Mâlik b. Kays b. Necîd b. Ruâs b. Kilâb b. Rebî'a b. Âmir b. Sa'saa'nın nüfuz ve tesiri sayesinde Müslüman oldular (ağleb ihtimale göre aynı senede). Amr daha evvelce Medine'ye gelmiş ve ihtidâ etmişti. Mamafih kabile sûret-i katiyyede arz-ı inkıyâd etmeden ve İslamiyet'e girmeden evvel hem-civar Benî Ukayl kabilesi (ki evvelce Müslüman olmuşlardı) tarafından yapılmış olan bir tecâvüzün intikâmını almak husûsunda ısrar gösterdi. Bu sûretle bir akın hazırlandı. Bu akında Benî Ruâs b. Kilâblar, Benî Ukayllerin

512-513, İki rivâyeti telif için indî bir tarz bulur. Fakat bunu metinlerde münderic tafsîlâttan nasıl istihrâc edebildiğini anlayamıyorum. Ukayl'in Medine'ye pek geç avdet ettiğini, Akîk'e tasarruf teşebbüsüne imkân kalmadığını gördüğünü, çünkü Ebû Harb'in gaybûbeti esnasında Peygamber'in bütün Akîk'i Mutarrif'e ve refiklerine verdiğini söylüyor. İbn Sa'd'ın metninde hadislerin bu tevâfukuna dair hiçbir malûmât yoktur. İhtimal ki bu, Sprenger'in kendi tahmînidir, onu menbalardan alınmış bir vaka-i tarihiyye gibi gösterir.

244 9. sene-i hicriyye, §1. fıkra.

245 Wüstenfeld, *Register*, 267.

246 Sa'd, 34-35, §85, başka izâhât vermez.

mevâşîsinin bir kısmını ellerine geçirebildiler. Fakat takîb esnasında Ruâs b. Kilâblardan biri, hem de Müslüman Amr b. Mâlik, Ukayllerden Rebî'a b. Müntefik b. Âmir b. Ukayl'ı öldürdü (o da Müslüman idi), bu sûretle Peygamber'in gazabına uğradı. Bu haberi aldığımız menbaın hikâyesine göre Amr b. Mâlik [VI/330] sonra tekrar Medine'ye gitmiş (ihtimal ki kabilesinin arz-ı inkıyâd ettiği ve Müslüman olduğu haberini Muhammed'e götürmek içindir), fakat irtikâb ettiği cürümden dolayı Peygamber tarafından pek fena kabûl olunmuştur. Muhammed, kendisinin yüzüne bile bakmak istememiştir. Hadisin muhteviyatından, Muhammed'in mücrimlere karşı bir ceza tertîb ettiği anlaşılmıyor. İhtimal ki, bütün kabilenin ihtidâsı haberinden hissettiği memnûniyet buna mahal bırakmamıştır.[247]

Benî Ca'de

Benî Ca'delerin İhtidâsı (Âmir b. Sa'saa)

§77. Benî Ca'deler (Benî Âmir b. Sa'saa'ların diğer şa'bı *{kolu}*) da İslamiyet'e dâhil oldular ve Medine'ye (sefirleri) Rakkâd b. Amr b. Rebi'a b. Ca'de b. Ka'b'ı gönderdiler. Muhammed buna bir kitap ile Felc arâzîsini verdi. Bu haberi bize veren İbn Kelbî zamanında [vefâtı: 204] bu arâzi el-ân Benî Ca'delerin elinde bulunuyordu.[248]

Benî Kuşeyr

Benî Kuşeyr b. Ka 'bların (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§78. Huneyn Muharebesi'nden sonra, fakat Haccetü'l-Vedâ'dan evvel yani 8. sene-i hicriyye nihayetiyle 10. sene-i hicriyye sonları arasında Medine'ye, Benî Âmir b. Sa'saaların diğer bir şa'bı *{kolu}* olan Kuşeyr b. Ka'b kabilesinden müte- [VI/331] addid mümessiller geldiler. Bu meyanda Sevr b. Urve b. Abdillâh b. Seleme b. Kuşeyr'in ismi zikredilir. İhtidâ ettiği zaman Muhammed buna bir arazi verdi ve husûsî bir kitap ile bu tasarrufu teyîd etti. Kezâlik Medine'ye Hayde b. Muâviye b. Kuşeyr, yanında Kurre b. Hübeyre b. Selemetü'l-Hayr b. Ku-

247 Sa'd, 35, § 86.
248 Sa'd, 37, § 88.

şeyr olduğu halde geldi. Muhammed buna renkli ve çizgili bir maşlah ile nezdinde vergi tahsîldârlığı vazifesini verdi.[249]

Benî Bekkâ

Benî Bekkâların (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§79. 9. sene-i hicriyyede Medine'ye Benî Âmir b. Sa'saaların diğer bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Bekkâlar kabilesinden muhtelif mümessiller geldiler ve İslamiyet'e girdiler. Bunların arasında bilhassa şu isimler zikrediliyor: (1) Muâviye b. [VI/332] Sevr b. Ubâde b. Bekkâ, o zaman yüz yaşındaydı (heyet-i murahhasanın reisi); (2) Bişr b. Muâviye, yukarıkinin oğludur. Pederinin ısrarı üzerine Peygamber bunun yüzünü okşadı, beyaz ve kırmızı tüylü birkaç keçi hediye etti; (3) Fücey' b. Abdillâh b. Cündâ b. Bekkâ, İbnü'l-Kelbî'ye [vefâtı: 204] nazaran Muhammed buna âtîdeki kitabı vermiştir:

"Muhammü'n-Nebî'den Fücey'e, onu takib edenlere, İslamiyet'i kabul ederek namaz kılanlara, fukara vergisini (zekât) verenlere, Allah'a ve Rasulüne itaat edenlere, Allah'ın hissesi olmak üzere ganâimin beşte birini verenlere, Nebî'ye ve ashâbına yardım edenlere, İslamiyet'i kabûl ettiklerine dair şahit gösterenlere, müşriklikten ayrılanlara: Bunların kâffesi Allah'ın ve Muhammed'in taht-ı emânındadırlar."; (4) Abdiamr el-Assam el-Bekkâî, Muhammed bunun ismini Abdurrahmân'a tebdîl etti, Müslüman olduğu sırada mâlik olduğu Zû'l-Kassa kuyusunun kendisinin taht-ı tasarrufunda (olduğunu) teyîd etmek üzere (ona) bir kitap verdi. Abdurrahmân sonra Ashâbü'z-Zılle yahut Ashâbü's-Suffe denilen ashâbdan biri olmuştur. Bunlar, Peygamber hesâbına ve halifeler nezdinde Medine Câmisinde yaşayan fakir Müslümanlar idi.[250]

249 Sa'd, 37, § 89; Sprenger, üçüncü cild, 515, Hayde'nin muahharan Medine müteassıb Müslümanlarının gözüne girdiğini, fütûhât devrinde Horasan'a gittiğini, orada gayet zengin bir halde yaşadığını, rivâyete nazaran yüz evlat ve ahfâd *{torunlar}* bıraktığını, hîn-i vefâtında hepsinin ber-hayat bulunduğunu söylüyor. Bu malûmât Hacer'den alınmıştır, birinci cild, 751-752, numara 1886.

250 1. sene-i hicriyyeye bakınız, § 32; Sa'd, 37-38, § 90; Sprenger, üçüncü cild, 405-406, Taberî, birinci cild, 1720; Esîr, ikinci cild, 228.

Benî Hilâl [VI/333]

Benî Hilâl b. Âmirlerin (Âmir b. Sa'saa) İhtidâsı

§80. Medine'ye (Âmîr b. Sa'saaların ve Hevâzinlerin büyük şa'blarından *{kollarından}* biri olan) Benî Hilâl b. Âmirler kabilesinden bazı kimseler geldi. Sefîrlerden biri Abdiavf b. Esrem b. Şuayse b. Hizm b. Rueybe idi. İhtidâ ettiği zaman Muhammed bunun ismini Abdullah'a çevirdi. Kabîsa b. Muhârik'in ismi de zikrediliyor. Muhammed bunun bu ricâlarını, Hilâl b. Âmirlerden, ihtidâlarından sonra tahsîl edilen verginin bir kısmıyla te'diye eylemiştir. Yine aynı kabileden Ziyâd b. Abdillâh b. Mâlik b. Büceyr b. Hizm b. Rueybe b. Abdillâh b. Hilâl b. Âmir de Medine'ye geldi. Vâlidesi Gurre bint Hâris, Peygamber'in zevcesi Meymûne bint Hârise'nin hemşiresi olduğu için Peygamber'i tanımadan evvel ve Müslüman olmadan evvel teyzesinin evine gitti. Peygamber birdenbire zevcesinin odasına girip de bir yabancı erkek ile teklifsizce konuştuğunu görünce son derece hayrete düştü, gayet hiddetli bir halde odadan çıktı. Zevcesi arkasından koştu, delikanlının yeğeni olduğunu anlattı. Bu izâhâttan mutmain olan Muhammed geri döndü ve delikanlının yüzünü okşadı. Eğer bu son hareket sahîh ise Hilâl b. Âmir b. Sa'saaların ihtidâsının 9. sene-i hicriyyede, olsa olsa 8. sene-i hicriyye nihâyetle- [VI/334]
rinde vukû'a gelmiş olduğunu isbât eder.[251]

Tağlibler

Tağliblerin Heyet-i Sefâreti

§81. Fırat'ın aşağı kısmının sağ ve solunda imtidâd eden sahralarda, Bekr b. Vâillerin akrabalarından bedevî Tağlib kabilesi yaşıyordu. Cenûb taraflarında Bekr b. Vâiller ile hem-hudûd idiler. Garba doğru da Taylar ile temas ediyorlardı. Bu kabilenin efrâdından birçoğu Hristiyan olmuştu.[252]

251 Sa'd, 41-42, §95.

252 Not-1 [VI/335] Wellhausen (*Sk. u. Vor.*, dördüncü cild, 156, not 1) Arabların Irak'taki fütûhâtlarından hayli müddet sonraya kadar Tağliblerin Hristiyan kalmış olduklarını isbât için âtîdeki menbaları ta'dâd ediyor: Barhebraeus'un *Chron.Eccles.*, birinci cild, 295, burada bir Tağlib pis-

Peygamber'in vefâtından sonra da bir hayli müddet Hristiyan kaldılar. Bu isbât ediyor ki, kabilenin ancak küçük bir kısmı, ihtimal ki Arabistan'ın daha iç taraflarında, Taylar hudûdunda yaşayan kısmı kendilerini taht-ı emniyette bulundurmak için Medine Peygamber'i ile münâsebete girmeyi muvâfık görmüş olacaklardır.[253]

Rivâyete nazaran on altı kişiden mürekkeb bir heyet-i sefâret Medine'ye gelmiş, murahhasların içinde Hristiyan olanlar, göğüslerinde altın salîblerle *{haçlarla}* Peygamber'in huzuruna çıkmıştır. Bunlar Dâr-ı Remle'de misafir edildiler. Heyet-i murahhasanın müşrik efrâdı Müslüman oldu. Hristiyanlar ise Muhammed ile bir muâhede yaptılar. Bu muâhede mûcibince kendileri dinlerini muhafaza ediyorlar, fakat doğa-
[VI/335] cak çocuklarını vaftiz ettirmemeyi taahhüt ediyorlardı.[254] He-

koposu zikredilmektedir. Egânî, birinci cild, 183, satır 9-12; sekizinci cild, 181, satır 25; 182, satır 6 (?) ve Esîr, dördüncü cild, 256, satır 3, burada bir şiirde salîbden harbde taşınan bir bayrak sıfatıyla bahsediliyor. Lammens'in *Revue de l'Orient chrétien* risâlesinin 1903-1904, 26. ve müte'âkib sahifelerdeki Şam Emevîleri sarayında bir şair-i hükümdarî unvânlı makalesi, Tağliblerin Hristiyanlığı hakkında daha sarîh malûmâtı ihtivâ eder.

253 Sprenger, üçüncü cild, 433-434.

254 Not-2 [VI/335] Bu şart muzlimdir *{karanlıktır}*. Muhammed hiçbir zaman Hristiyanları Müslüman olmaya zorlamamıştır. İslamiyet ve Peygamberine arz-ı inkıyâd eden muhtelif halk ile müzâkerâtında herkesi daimâ ihtidâ ile cizye te'diyesi arasında muhayyer bırakırdı. Cizye, gayr-ı Müslümanlardan adam başına alınan bir vergiydi. Binaenaleyh, pek muhtemeldir ki bu vakada, Tağliblerin Hristiyan aileleri muahharan tasarruf ve iktisâd mulâhazasıyla, daha yüksek bir vergi vermemek için çocuklarını vaftiz ettirmekten vazgeçmiş olacaklardır. Bu sûretle, çocuklarının İslamiyet'i kabul etmelerine imkân bırakarak [VI/336] Müslüman olmuşlardır. Onun için burada, Peygamber'e isnâd olunmuş müteaddid icrâatın bir numûnesini görüyoruz. Hâlbuki bunlar sonraki nesillerin yaptıkları şeylerdir. Tağliblerin hey'et-i sefâreti hikâyesinin muhaddisler tarafından uydurulmuş bir şey olması da kâbildir. Halîfe Ömer zamanında Mezopotamya'nın fütûhâtından bahsedeceğimiz sırada hikâye edilecek vakayı'dan iş anlaşılacaktır. Çünkü burada Peygamber'e atfolunan hareket, o zamanda Ömer'e atfolunacaktır. Tağlibler, halife ile yaptıkları mukâvelede cizye te'diyesi gibi hacâlet-âver *{utanç verici}* bir vaziyette kalmamak için iki misil sadaka vergisi (zekât) vermeyi taahhüt etmişlerdir. Yahya'ya bakınız, 10, satır 9 ve müte'âkib; 11, son satır.

yet-i murahhasanın Müslüman âzâlarına Muhammed mu'tâd olan hediyeleri verdi.[255]

Kinde

Benî Tucîblerin (Kinde) İhtidâsı

§82. Kinde kabilelerinden biri olan ve yukarı Hadremevt'te (Cenûbî Arabistan) sâkin bulunan Beni Tucîbler,[256] 9. sene-i hicriyyede Medine'ye on üç kişiden mürekkeb bir heyet-i sefâret gönderdiler. Bunlar, Peygamber'in nazar-ı teveccühünü celbetmek emeliyle kabilenin ihtidâsı haberini tebliğinden başka Müslüman sıfatıyla te'diyeye mecbûr oldukları verginin tahsîlâtını da takdîm ettiler. Bundan cidden memnûn olan Muhammed, sefîrlere mu'tâdın fevkinde i'zâz ve ikrâm edilmesi için emir verdi. Gidecekleri zaman kendilerini hediyeye gark etti, yine aynı kabileye mensûb bir heyet-i murahhasa ertesi senenin haccına, haccetü'l-vedâya iştirâk etti. Sonra, [VI/337] 11. sene-i hicriyyenin büyük isyanı esnasında kabile İslamiyet'e sâdık kaldı.[257]

Benî Behrâ

Benî Behrâların İhtidâsı

§83. Medine'ye Behrâların on üç kişiden mürekkeb bir heyet-i murahhasası da geldi. Bunlar Benî Cedîlelerin mahallesinde, Mikdâd b. Amr'a misafir oldular. Bunlara dair hadis şayân-ı ehemmiyet hiçbir şey hikâye etmez. Müslüman oldular, namaz kılmayı öğrendiler, birkaç gün sonra Peygamber'den mu'tâd olan hediyeleri alarak memleketlerine döndüler.[258]

255 Sa'd, 46, § 100.
256 Sprenger, üçüncü cild, 464.
257 Sa'd, 52-53, §104.
258 Sa'd, 57, §115; Taberî, birinci cild, 1720; Sprenger, üçüncü cild, 433, Behrâların Sûriye'de Humus dâhilinde sâkin olduklarını söyler. Hâlbuki İbn Sa'd'ın metni Behrâ kabilesinin ikametgâhı olmak üzere sarâhaten Yemen'den bahseder. Mamafih, Behrâların aksâ-yı şimâlde Tenûh ve Tağliblere pek civar yerlerde oturdukları muhakkaktır. Bunlar Tenûhlar, Tağlibler gibi Hristiyandılar. Hallikân, birinci cild, 48, satır 19; Hallikân, Wüstenfeld, numara 46, sahife 60.

Benî Hades

Benî Hadeslere (Lahm) Mektup

§84. Muhammed, Benî Lahm kabilesinin bir şa'bı *{kolu}*
[VI/338] olan Benî Hadesler[259] arasında İslamiyet'e girmek isteyenlere bir mektup yazarak Müslüman olup da namaz, sadaka ve ganâim ahkâmına riâyet ederlerse, müşriklerden ayrılırlarsa (kendi kabilelerinin müşriklerinden mi?) Allah'ın ve Rasulünün himâyesine (zımme) nâil olacaklarını bildirdi. İslamiyet'i reddeden, Allah'ın ve Rasulünün her türlü himâyesinden mahrum kalacaktı. İhtidâsına şahit olarak bir Müslüman irâe edebilen kimse, Muhammed'in himâyesinden emin olabilirdi. Çünkü kendisi de Müslümanlardan biri demek olacaktı. Vesikayı Abdullah b. Zeyd yazdı.[260]

Benî Şeybân

Benî Şeybânların (Bekir b. Vâil) Heyet-i Murahhasası[261]

§85. Vukû'u iddia olunan bu sefâret hakkında kabilelerin Muhammed'e gönderdikleri heyet-i murahhasalardan bâhis
[VI/339] olan Ebû Sa'd'ın metninde birçok karışıklık ve karanlık hüküm-fermâdır. Şeybânların heyet-i sefâreti unvânı altında Benî Cenâblardan (Temîm) Habîb b. Ezher nâmında birinin dul zevcesi Kayle nâmında bir kadının verdiği mufassal bir hikâyeye tesadüf ediyoruz.[262] Bu kadın Peygamber'i görmeye gitmiş ve bu münâsebetle Bekir b. Vâillerin (Şeybânlar bunların bir şa'bıdır *{koludur}*) sefîri Hâris b. Hasan eş-Şeybânî'yi Benî Temîm kabilesi İranlılardan kaçmaya mecbûr olduğu zamandan beri kendilerine ikâmetgâh teşkil eden büyük Dehnâ çölünü temellükten *{mülk edinmekten}* men'etmişti.

259 Not-1 [VI/338] Lahmî Benî Hadesler Arabistan'ın şimâlinde sâkin idiler, Sûriye Lahmîlerine mensûb bulunuyorlardı. Hades ismi oturdukları yerden neş'et etmiş gibi görünüyor (Wellhausen, *Sk. u. Vor.*, dördüncü cild, 107, not 1). Vesikanın Tebük Seferi'nden sonra cereyan eden vakâyı'dan bâhis bulunması muhtemeldir.

260 Sa'd, 8, §16; Hişâm, 797; Yâkût, ikinci cild, 221; Sprenger, üçüncü cild, 425.

261 10. sene-i hicriyye vakâyı'ına bakınız, § 43. ve müte'âkib fıkralar.

262 § 49. fıkraya bakınız.

Muhammed, kabilenin müddeayâtını hüsn-ü telakki ederek Benî Bekir b. Vâillerin Dehnâ'ya tasarruflarını teslim eylememiştir. Bütün bu uzun fıkranın manası vâzıh değildir.[263] Bu gayr-ı vâzıh mufassal hadisin menkıbevî vasfı, Şeybânların Muhammed'in vefâtından evvel ihtidâ etmemiş olduğunu, ihtidâlarının 12. sene-i hicriyyede Arabistan'ın Müslümanlar tarafından fethinden ibtidâ ettiğini isbât eyler. Filhakika, ihtidâ etmiş olsalardı sarîh ve şayân-ı itimâd malûmâta mâlik olurduk. Şeybânlar, Yemâme'ye ve Bahreyn'e pek karîb bir yerde, İran İmparatorluğu hudûdları civârında sâkin idiler. 12. sene-i hicriyyede Hâlid b. Velîd'i İran İmparatorluğunu istilâya teşvîk edenler onlardı.

Benî Kurreler [VI/340]

Benî Kurrelere (Tay) Mektup[264]

§86. Muhammed, Benî Kurre b. Abdillâh b. Ebî Necîh en-Nebhânîlere[265] bir mektup gönderdi. Onlara mevâşîlerine münhasır yerler olmak üzere (Himâ) arazisi, suyu, dağları ve vadileriyle bütün mazalleyi *{göl gelik yer}* bırakıyordu.Vesika, Muâviye (b. Ebî Süfyân) tarafından yazılmıştır.[266]

263 Sa'd, 47-50; §102.
264 10. sene-i hicriyyeye bakınız, § 35 ve müte'âkib fıkralar.
265 Tayların bir şa'bı *{kolu}* Lubb'a bakınız, 260.
266 Sa'd, 9, §11.

Not-1 [VI/340] Bu vesika da Sprenger tarafından zikr ve tercüme edilmiştir (üçüncü cild, 371, not 2). Fakat nâ-tamamdır. Pek müsta'mel olmayan "Himâ" tabirinin isti'mâline dikkat edilmemiştir. Hâlbuki malûm olduğu üzere bu tabir kadîmen Arabistan'da bazı sanemlerin etrafındaki mukaddes araziyi ifade için kullanılıyordu. Arazi dâhiline kimse mevâşîsini otlatmaya götüremezdi. "Himâ" hakkında Wellhausen birçok malûmât ve müşâhedât toplamıştır. (*Reste*, 105) Robertson Smith'in *Sâmilerin Dini*, 112, 142, 144, 156, 157 ve Lagrangian'ın *Edyân-ı Sâmiyye Hakkında Tedkîkât*, Paris, 1905, sahife 180-187 eserinde de izâhât vardır. İbn Sa'd tarafından zikredilen vesikada bu tabir daha muahhar bir mana ile kullanılmıştır. Çünkü Muhammed esnâma tahsîs edilen yerleri kaldırmıştı. Şimdiki Arabistan'da bu usûl pâyidâr olduğu gibi "Himâ" tabiri de mevcûddur. Dougty (ikinci cild, 245) diyor ki: "Çöl köyleri etrafında bazı arazi [VI/341] parçaları var ki hiçbir bedevî, emir tarafından cezâya ma'rûz kalmak tehlikesini göze almadan buraya mevâşî sokmaz. Bu hukuka "Himâ" tabir olunuyor.

Sümâle ve Huddân

Sümâlelerin ve Huddânların (Ezd) İhtidâları ve Heyet-i Sefâretleri

§87. Mekke'nin Fethi'nden sonra Medine'ye Abdullah b. Ales es-Sümâlî ile Müsliye b. Hizzân el-Huddânî, iki kabilenin müteaddid efrâdı ile birlikte geldiler. Müslüman olduktan sonra bütün kabile nâmına sadâkat yemini ettiler. Muhammed kendilerine şu kitabı verdi: "Bu, Muhammed Rasulullah'ın Suhâr etrafında bulunan hâlî çöller (Esyâf: sahil mi?) bedevîleri ve vahalar (Ecdâf: Cedif'in cem'i, mebzûl suya mâlik vadi) sekenesi için bir kitaptır. Bunlar henüz ağaç üzerinde bulunan meyveler hakkında vukû' bulan bir tahmîne yahut sahîh bir ölçüye (?) göre vergi vermekle mükellef değildirler. Meyveler yerde toplanacak ve her on ölçü için bir ölçü alınacaktır. Vesikayı Sâbit b. Kays b. Şemmâs yazmıştır. Şâhidler Sa'd b. Ubâde ile Muhammed b. Mesleme'dir."[267] Sprenger, üçüncü cild, 323, Sümâlelerin ağleb ihtimale göre Ezd-i Şenûelerin bir şa'bı *{kolu}* olduğunu, Mekke cenûbunda bahr-u ahmer sahillerinde
[VI/342] belkide Bayş kurbunda ikâmet ettiklerini söylüyor, mamafih vesikanın son kısmını tercüme etmiyor. Burada Suhâr şehrinin ismi ve verginin sûret-i te'diyesi zikrolunmaktadır. Uzaktaki Umân'ın merkezi olan Suhâr nâmı Sprenger'in hata ettiğini, bu iki kabilenin Yemen'de sâkin bulunan Ezdî Şenûelere değil Ezdî Umânlara mensûb olmaları lazım geldiğini meydana koyar. Filhakika, Ebû Mûsâ'da[268] İbn Habîb'e göre Hemdânlar (Yemen) arasında Huddânlar bulunduğu fakat İbnü'l-Kelbî'nin Huddânları Esedler (Ezd) arasına idhâl ettiği söylenmektedir. Lubb'da 76, Huddânların Basra'da bir mahalleleri olduğu yazılıyor. Mamafih hangi nesle mensûb oldukları tasrîh edilmemektedir. 57. sahifede ise Sümâlelerin Ezdlere mensûb olduklarını görüyoruz. Binaenaleyh bunlara bakarak bu iki kabilenin şarkî Arabistan'da bulunduklarına ve ağleb ihtimale göre Ezd-i Umânların iki şa'bı *{kolu}* olduklarına hükmedebiliriz.

267 Sa'd, 24-25; §69, 74, §138.
268 187, 11. ve müte'âkib satırlar.

Âl-i Zî Merhab Ailesine Mektup

§88. Muhammed, Rebî'a b. Zî Merhab el-Hadramî'ye, birâderlerine ve amcalarına bir mektup yazdı. Bundan bütün mallarına hatta Âl-i Kaysların arazisi istikâmetinde cereyan eden Zâfir Hâit el-Mâlik nehri üzerindekiler de dâhil olmak üzere bütün emvâl-i menkûle ve gayr-ı menkûlelerine rahat rahat mâlik olabileceklerini temin etti. Muâhededeki şartla- [VI/343]
rın icrâsına Allah ile Rasulü şâhid idiler. Vesika, Muâviye (b. Ebî Süfyân) tarafından kaleme alınmıştır.[269]

Bu aile hakkında başka malûmâta dest-res olamadım *{ulaşamadım}*. İbn Sa'd'ın bu tasarruf iddiasını teyîd için uydurulmuş bir vesikayı kopya etmiş olması ihtimali mevcûddur.[270]

Zübeyr b. Avvâm'a İhsân

§89. Muhammed yazdı: "Bismillâhirrahâmnirrahîm. Bu, Muhammed Rasulullah'ın Zübeyr b. Avvâm'a kitabıdır. Ben ona şu Şevâk'ın yukarı ve aşağı kısımlarını verdim. Hiç kimse onun bu hakkına itiraz etmesin." Vesikayı Ali b. Ebî Tâlib kaleme almıştır.[271]

Cümeyl b. Rizâm el-Adevî'ye İhsân [VI/344]

§90. Muhammed, Ali (b. Ebî Tâlib) vasıtasıyla Cümeyl b. Rizâm el-Adevî'ye bir kitap yazarak Remdâ'yı ona bahşetti, bu hakka itirâz edilmesini men'eyledi.[272]

Benât-ı Kayle'ye İhsân

§91. Sefâretler hakkında İbn Sa'd'ın eserinde en uzun fıkra, yukarıda ismi geçen ve Şeybânların sefâreti unvânını taşıyan fıkradır. Hâlbuki Şeybânlardan ancak bilvasıta bahso-

269 Sa'd, 8, § 15; tercümesine de bakınız, 108 ve not.

270 Benî Dârlar meselesine bakınız, § 69 ve müte'âkib fıkralar.
Not-1 [VI/343] Vesika sahih olsa da İbn Sa'd'da gördüğümüz metin herhalde aslından yapılmış serbest bir hülâsadır: "Bütün Müslümanlar, Âl-i Zî-Merhâb ailesine muâvenete mecbûrdurlar." ibaresine bakılırsa bu ailenin müşrik kalmak sûretiyle Peygamber'le müzâkerâta giriştiğine, zâhiren bile İslamiyet'i kabûl etmediğine hükmolunabilir.

271 Sa'd, 14, § 36.

272 Sa'd, 14, §37.

lunur.[273] Bütün fıkra Kayle bt. Mahreme et-Temîmî denilen Benî Cenâblardan Hubeyb b. Ezher'in dul zevcesi olmak itibarıyla Temîmlere mensûb bulunan bir kadın ağzından vukû' bulmuş uzun ve garib bir hikâyeden ibarettir. Kayle, yeğenlerinden birinden marûz kaldığı bir haksızlıktan dolayı Medine'de Peygamber'i görmeye kalktı, Benî Bekir b. Vâillerin bir heyet-i sefâretine refâkatle oraya gitti. Neticede Muhammed kırmızı bir deri parçası üzerine Benât-ı Kayle'den kadınlar lehinde (Nisve benât-ı Kayle) bir kitap yazdırdı, onlara tecâvüzü, hukuklarının paymâl edilmesini, arzuları hilâfında izdivâca icbâr olunmasını men'eyledi. Her Müslüman, kendilerini hüsn-ü ahlaklarını muhafaza ettikleri müddetçe, bir hemşîre gibi telakki etmeye mecbûrdu.[274]

[VI/345] **Not:**[275] Wellhausen[276] bu fıkrayı o tarihte el-ân valide nesebi üzerine istinâd eden bir Arab kabilesinden kalmış mühim bir hatıra diye telakk eder. Metindeki tafsîlâtı kaydetmedim. Çünkü uzun ve can sıkıcıdırlar, hiçbir ehemmiyet-i tarihiyyeleri yoktur. Kısm-ı azamı anlaşılmaz bir haldedir.

Benî Züheyr b. Ukayşlere Mektup

§92. "Bismillâhirrahmânirrahîm. Muhammed'ün-Nebî'den Ukayşlerin bir fer'i (hayy yani küçük kabile) olan Benî Züheyr b. Ukayşlere: Bunlar Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Rasulullah derlerse, müşriklerden uzak dururlar, Peygamber'in hissesinden (sehm) başka ganâim üzerinde hums-ı hisseyi kabûl ve Peygamber'in imtiyâz-ı husûsîsini (safiyye yani daha fazla bir hisse alabilmek hakkı) teslim eylerlerse Allah'ın ve Rasulünün taht-ı emânında bulunacaklardır."

Rivâyete nazaran bu vesika bir deri parçası üzerine yazılmıştı. Peygamber'in vefâtından bir hayli sene sonra Ebû'l-Alâ

273 § 85. fıkraya bakınız.

274 Sa'd, 47-50, § 102; Akd'deki uzun fıkraya da bakınız, Akd, birinci cild, 137-138.

275 Hazırlayanın Notu: Not olarak verilen bu kısmın metin içerisinde yeri bulunmamaktadır.

276 *Sk. u. Vor.*, dördüncü cild, 161, not 4.

ile bir Mutarrif tarafından Basra çarşısında bir bedevînin elinde bulunmuştur.[277]

Not:[278] Bu vesikada bilhassa şayân-ı dikkat olan nokta ibadet vezâifinde hiçbirinin zikredilmemesidir. Muhteviyâtı tamamıyla askerî ve mâlîdir. Hâlbuki kabile açıktan açığa ilan-ı İslamiyet etmişti. Onun için, vesika sahîh ise Peygamberler'in bedevîlere vezâif-i âyineye-i tahminde ne kadar müsaadekâr olduğu, bidâyette yalnız mâlî ve siyasî vezâif ile iktifâ ettiği anlaşılır. Bu vesîkanın mevsûkiyet-i katiyyesi kâbil-i isbât olsaydı ehemmiyet-i tarihiyyesi pek azîm olurdu. [VI/346]

Şehrberâz'ın Vefâtı

§93. Rivâyete nazaran o sene İranlılar, hükümdarları Şehriyâr Ebû Şîreveyh'i (aynen) öldürdükleri ve Prenses Borân bint Kisrâ'yı hükümdar ilân ettiler.[279]

Not: Bu haber yanlıştır. Şehriyâr değil, Şehrberâz olacaktır. Bu da Heraklius'a karşı harb eden kumandandır. 628. sene-i milâdîde Hükümdar Şîreveyh vefat edip de 629 tarihinde küçük Erdeşîr tahta çıkınca İmparator Heraklius ile itilâf ederek kendisini İran Hükümdarı ilan ettirmişti. Şehrberâz ancak iki ay saltanattan sonra katledildi, yerine Prenses Boran tahta çıktı. Bu vaka 630 sene-i milâdîsinin ilk günlerinde yani 8. sene-i hicriyye ortalarına doğru cereyan ediyordu.[280] Sâsânî İmparatorluğunun son devresi yani 628 senesi Şubat'ının 29. günü Hüsrev'in vefâtından 632 senesi Haziran'ının 16'sında 3. Yezdicerd'in tahta çıktığı zamana kadar olan müddet en muzlim bir kısımdır. Çünkü bu esnada on iki kişi tahta çıktı ve katledildi. İran tarihinde bu, mevte takaddüm eden hezeyân-ı nihâî devresini teşkîl eder.[281] [VI/346] [VI/347]

277 Sa'd, 18-19, § 48; Egânî, 19. Cilt, 158; Sprenger, 3. cilt, 238, not. Burada Ukallerin Yemen'de Çerş'in şimâlinde dağlarda yaşadıkları söyleniyor; Wellhausen'e bakınız, *Sk.u.Vor.*, dördüncü cild, 122.

278 Hazırlayanın Notu: Not olarak verilen bu kısmın metin içerisinde yeri bulunmamaktadır.

279 Hamîs, ikinci cild, 157, satır 18.

280 Justi'ye bakınız, 238; Nöldeke, *Aufsätze*, 129; J. A.'Palkanian, altıncı takım, yedinci cild, 220-222.

281 Geiger'e bakınız, *Grundriss*, ikinci cild, 545.

Bir Zânînin Recmedilmesi

§94. Rivâyet olunduğuna göre Gâmidlerden bir kadın, o sene Medine'ye gelerek Peygamber'e zinâ cürmünü irtikâb ettiğini itiraf eyledi.[282] Fakat bu günahtan nâdim olduğunu, ondan temizlenmek istediğini söyledi. Rivâyete nazaran Muhammed hiçbirşey söylemeden kadını üç defa yanından savmıştır. Nihayet ısrarına mukâvemet edemeyerek karnındaki çocuğu doğurması ve sütten kesinceye kadar emzirmesi için emir vermiştir. Ondan sonra bir karar ittihâz edeceğini beyan etti. Kadın itaat ederek sütten kesilmiş çocuğuyla avdet ile irtikâb etmiş olduğu günahtan temizlenmek arzusunu izhâr edince Muhammed bir çukur kazdırdı, kadını göğsüne kadar çukura gömdürdü. Recmedilmesi için emir verdi. Bu zâlimâne emir derhal icrâ edildi. Rivâyete nazaran Hâlid b. Velîd zorla kadına taş atmakta o kadar hunzîrâne bir hareket göstermiştir ki kadının kanı üstünü lekelemiştir. Hâlid b. Velîd bununla da iktifâ edemeyerek
[VI/348] kadını recmederken sebb *{sövme}* ve tahkîr etmektende geri duramamıştır. Fakat rivâyete nazaran Muhammed buna mânî olmuş, tahkîre müsaade edememiştir. Çünkü kadın irtikâb ettiği fenalığa nedâmet getirmişti *{pişmanlık duymuştu}*.[283]

[VI/348] **Not:** Bu hadisin mevzû olduğu şüphesizdir. Kur'an'da iki yerde fuhuş ve zinânın tarz-ı tecziyesi *{cezalandırma şekli}* mezkûrdur. Bu da ya kadını canlı canlı bir yere kapayarak açlıktan öldürmek sûretiyle (4/19 ve müte'âkib) yahut bir miktar müminîn muvâcehesinde mücrimlerin her ikisine de yüz değnek vurmak sûretiyle (24/2) vukû'a gelecektir. Binaenaleyh Muhammed'in, zâniyeyi recm için Kur'an'da bir emir vermediği âşikârdır.[284] Bir hadise tesadüf ediyoruz ki buna nazaran Ömer, halifeliği esnasında "Zinâya karşı recm ayetini" ihmal ederek günaha girmemelerini (ayetü'r-recm) Medinelilere tavsiye etmiştir. Ömer'e şu sözler söyletiliyor: "Ben Pey-

282 § 58. fıkranın 1. notuna bakınız.
283 Hamîs, ikinci cild, 154.
284 Ma'mâfih, Sa'd'da 3. cilt, 1. kısım, 242, satır 6-9. Nöldeke'ye bakınız, Kur'an, 165-166.

gamber'in recm emrini verdiğini, onun emri üzerine recmettiğimizi bilirim. Çünkü kitapta şöyle okuduk: "Reşid bir erkek ile kadın irtikâb-ı zinâ ederlerse onları recmediniz!" (Yezîd b. Hârun, Yahyâ b. Sa'îd'den, onun da Sa'îd b. Müseyyeb'e müntehî olan) bu garîb hadis, recm cezâsının vaktiyle Kur'an'da dâhil bulunduğunu, sonra bunu âmir bulunan ayetin nesh edildiğini, mamafih kanunun mer'i'l-icrâ kaldığını *{yürürlükte olduğunu}* bize inandırmak ister. Muhaddisînin bu iddiaları doğru olamaz. Muir[285] pek haklı olarak "heyet-i ictimaiyye için bu kadar mühim olan bir kanun, bir kere Kur'ân'a girerse oradan pek zor [VI/349] çıkarılırdı" diyor. Öyle olsaydı başka menbalardan da elimizde bazı malûmât bulunacaktı, hâlbuki bütün menâbi'in sükûtu yukarıdaki hadisin mevzû olması zannını veriyor. Ağleb ihtimale göre Yahudiler tarafından mücrimleri idam vasıtası olarak kullanılan[286] ve bilhassa zinâya karşı emredilen[287] Recm cezâsı, Ömer tarafından zinâ hakkında kabul edilmiş olacaktır. Bu, bir bid'at gibi telakki edilebileceği için,[288] bir ayet-i Kur'aniyye icâd edilmiş, bunun sonradan mensûh olduğu iddia olunmuştur.[289] Kadîm Arablarda zinâ için hiçbir cezâ yoktu. Cürmün büyüklüğü ancak Müslümanlar tarafından fütûhâttan sonra takdîr edildi. Sair kavimlerin ahlâkına nisbetle kendi kavaid-i ahlâkiyyelerinin mâdunluğunu his ve takdîr ettiklerinden buna çâre-saz *{çare bulan}* olmaya kalktılar, bir İbrânî âdetini kabul ettiler. İşte bundan dolayıdır ki, zinâya karşı recm yapılması meselesi Müslüman fukahâsı arasında o kadar dikenli ve muhtelifün fih bir mevzu teşkîl eder.[290]

Ümeyye b. Ebi's-Salt

§95. Sekafî kabilesinden meşhûr Nâzım Ebû Osman Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdullah b. Rebî'a b. Avn b. Abde (Akde) b.

285 1. cilt, sahîfe 25, not.
286 Ezud'a bakınız, 17, 3; Levitin, 20, 10; Lukâ 20, 6, Jean, 10, 31.
287 Deuter 22, 21-24.
288 Sa'd'a bakınız, 3. cilt, 1. kısım, 242, satır 7-8.
289 Arablarda zinâ hakkında Freitag'a bakınız, *Einleitung*, 205-206, 355-356. Yahudilerde zinâ için: *Jewish Encyc.*'ye bakınız, birinci cild, 216, 218.
290 4. sene-i hicriyyeye bakınız, §19.

Garbe b. Avf b. Sakîf b. es-Sekafî kabilesinin en büyük şairi
[VI/350] gibi telakki ediliyordu. Okuyup yazma bilirdi. Pek okumuş bir adamdı. Peygamber'in ilan-ı risâletinden evvel doğmuştu. Rukiyye bint Abdişems bin Abbâd b. Abdimenâf idi. Rivâyete nazaran İbrahim'in, İsmail'in ve rivâyete nazaran din-i İbrahim'e sâlik olduklarını söyleyen Yahudi ve Hristiyan vahdet-i ulûhiyyeti taraftarı Hanîflerin[291] hatıratını tebcîl ederek *{yüceltterek}* züht ve takva içinde yaşıyordu. Hiçbir zaman şArab kullanmamış, mesûh *{bir çeşit elbise}* giymemiş, esnâma perestiştен *{tapınmadan}* uzak durmuştu. Kendisinin hem babası hem oğlu Kârim b. Ümeyye şair idiler. Müslüman hadisine nazaran Ebû Osman, Ümeyye yakında bir Peygamber geleceğini okumuş olduğu için bu vazifenin kendisine tevdî' edilmesi arzusuna düşmüştü. Ondan dolayı Muhammed, nübüvvetini ilan ettiği zaman Ümeyye ümitlerinin boşa çıktığını gördü, İslamiyet'i kabul etmek istemedi, Muhammed'ten nefret etti. Ölünceye kadar ona muhalefette bulundu. İşte menâkıb sahasına giren tahsîlattan tecrîd edilince Müslüman hadislerinde gördüğümüz rivâyet bundan ibarettir. Ümeyye'nin hayatı ve vefâtı hakkında birçok hadise tesadüf edilir. Ümeyye'nin zeki ve münevver bir adam sıfatıyla Muhammed'in iddialarına körü körüne itimâd etmemiş olması, Peygamber'in mezhebini tetkîk ve muhâkeme ile meşgul raybî bir müşâhid, Kureyşî Peygamberinin hayat ve risâletine karşı muâhezekâr
[VI/351] bir seyirci kalmış olması muhtemeldir. Ümeyye, Sekafî olduğu için Peygamber'e karşı hiçbir muhabbet besleyemezdi. İkinci sene-i hicriyyede meşhûr Bedir Muharebesi'nden sonra, o münasebetle vefât eden müşrikler şerefine bir mersiye tertîb etti. Bu mersiye, İslamiyet'in bir düşmanı tarafından din düşmanları lehinde yazılmış olmak ve Peygamber tarafından da bu şiirin okunması men'edilmekle beraber her devirde Müslümanlar buna karşı büyük bir takdîr göstermişlerdir. Mersiye, Arab edebiyatında meşhûr olmuştur.[292] Ümeyye,

291 Medhale bakınız, §178 ve müte'âkib (fıkralar).

292 Not-1 [VI/353] Asma'î'nin işaret ettiği vecihle, sair şiirlerinin kısm-ı azamı hayat-ı ukbânın tasvîrine tahsîs edilmişti. Sarfiyyûndan Muhammed b.

Muhammed'in mezhebini kabul etmek istememekle beraber bir Müslüman gibi hissediyor ve düşünüyordu. Yani Allah ve iman hakkında yüksek bir mefhûma mâlikti. Bu mevzûlar hakkında o kadar necib ve doğru tabirât ile ifade-i merâm ediyordu ki, rivâyete nazaran Muhammed şu sözleri söylemiştir. "Onun kalbi münkir ise şiirleri mümindir!"[293]

Ümeyye, müşriklerle Müslümanlar arasındaki kavgaya iştirâkten müctenib bulundu. Maskat-ı re'si olan Tâif'e çekildi. Bazı ehâdîse itimâd etmek icâb eylerse Muhammed de onun şiirlerine hayran kalmış ve onlardan bazılarını arada zikretmiştir. Bu da zamanın insanlarından ve medeniyetinden yüksek bulunan, ihtimal ki milletinin ahlâkî ve dinî teâlîsini düşünen, fakat kabileler arasındaki vakâyı'dan yahut sair meçhul sebeblerden dolayı Mekke'nin büyük müceddidiyle birleşmek istemeyen bu şairin garîb vaziyetini irâeye kâffîdir. 9. sene-i [VI/352] hicriyyede Tâif'te vefât etti. Bazıları Huneyn Muharebesi'nden sonra Tâif Muhâsarası esnasında öldüğünü söylüyorlar. Son dakikaya kadar kendi müslik-i dinîsine sâdık kalmıştır. Müslümanlar bunun Hanefiyye denilen din olduğunu söylüyorlar.[294]

Habîb [vefâtı:248] onları bir dîvânda toplamıştır. Abdülkadir el-Bağdâdî on birinci asr-ı milâdîde bunları hazânesinde zikreder. Fakat bize ancak bazı parçaları erişmiştir. 135 mısrası Kitabü'l-Bed ve't-Tarih'te muhafaza olunmuştur (Belhî'ye bakınız, birinci cild, 55, 153, 156, 160, 190-191, 195; ikinci cild, 7, 22, 133; üçüncü cild, 26, 42, 60, 66, 67, 84, 127, 195). Şeyho daha kadîm menba'lardan da toplayarak bunları taalluk ettikleri muhtelif Tevrat menkıbelerine göre yahut Ahd-i Atîk'e ve Ahd-i Cedîd'e imâlarına göre tasnîf etmiştir. Huart, bu şiirleri tetkîk ederek Ümeyye'nin Ebyûnî mezhebinden mülhem olduğunu, o mezheb ile İslamiyet arasında bir hadd-i mutevâsıt vücûda getirdiğini Kur'an için doğrudan doğruya bir menba teşkîl ettiğini söylüyorsa da bu iddiası pek kanaat-bahş değildir (J. A.'ya bakınız, 1904, onuncu takım, dördüncü cild, 125-129).
Goldziher tarafından bulunmuş olan bir haber (Philol, birinci cild, 213) pek hâiz-i ehemmiyettir. Buna nazaran Ümeyye b. Ebi's-Salt uykuda iken bir cin kendisinin karnını yardı, içinde birşey sakladı, sonra karnını yine eski haline getirdi (Sprenger'a da bakınız, birinci cild, 116). Bu, Muhammed'e dair nakledilen menkıbenin aynıdır (medhale bakınız, §128;Winkler'e de bakınız, *M.V.AG.*, 1901, beşinci cild, 136 ve müte'âkib sahifeler).

293 Hacer, birinci cild, 263, satır 10.

294 Hacer, birinci cild, 261-264, numara 548. Ümeyye b. Ebî Ebi's-Salt hakkında 3. sene-i hicriyye vakâyı'ına da bakınız, § 56; Brockelmann,

Altıncı Cildin Sonu

[VI/354] **Kronoloji**

Tahlîl-i Fihrist

§113. Huneyn Muharebesi (Urve'nin Rivâyeti).- Huneyn Muharebesi'nin Urve b. Zübeyr tarafından hikâyesi.

§114. Huneyn Seferi (daha muahhar rivâyet).- Hevâzinler ve Sakîfler Mâlik b. Avf, Kârib ve Zü'l-Hımâr Sebî' kumandasında Evtâs'ta toplanıyorlar. Düreyd b. Sımme'nin itirazı.

§115. Muhammed, Evtâs'ta toplanan Arabların miktarını ve niyetlerini anlamak için casuslar gönderir.

§116. Muhammed, Hevâzinlere ve müttefiklerine hücûma hazırlanır, silah tedârik eder.

§117. Bu seferde Muhammed'e refâkat eden müşrikler ve Kureyşîler.

§118. Muhammed'in tarih-i azîmeti; birlikte götürdüğü askerlerin miktarı (12000).

§119. Müşriklerin taptığı Zatü'l-Envât ağacı hâdisesi.

§120. Muhammed ile bir Müşriklik ziyaretgâhının arasındaki hâdise.

§121. Müslüman askeri Arablara tesadüf etmeksizin düşman mevzilerine yaklaşır.

§122. Müslümanlar Vâdi-yi Huneyn üzerine yürürler; Sevkü'l-Ceyş tertibleri; Muhammed'in ordusundaki kabilelerin isimleri, her birine mensûb ferdlerin miktarı.
[VI/355]

birinci cild, 27-28; Egânî, üçüncü cild, 186-192 ve on altıncı cild, 71-81; Müberred, 43, 239; Hamâse, 282, 354, 776; Kuteybe Tabakât, 279-281; Şu'arâ; 219-237; Hizâne (Guidi tarafından tertîb edilen cedvele nazaran) birinci cild, 118-122, 274, 358, 442, 484; ikinci cild, 43, 76, 187, 346; üçüncü cild, 183, 276; dördüncü cild, 4, 70, 243, 377, 380, 412, 433; Nevevî, 164; Düreyd, 184, satır 14 ve müte'âkib satırlar; Kuteybe, 29, 44; Yâkût, birinci cild, 394; ikinci cild, 587; üçüncü cild, 59, 118, 669; dördüncü cild, 53, 130, 583, 621; Ebu'l-Fidâ, birinci cild, 89; Mes'ûdî, birinci cild, 136-142; üçüncü cild, 101, 160; Sprenger, birinci cild, 76, 84, 110, 169, 193; ikinci cild, 112, 311, 367, 404, 406, 413; Hammer, Arab Edebiyatı, birinci cild, 428-431.

§123. Hevâzinler Muhammed'e bir pusu kurdular; Onları vadinin en dar noktasında basarak pîş-dârları firara mecbûr ediyorlar; Peygamber'in etrafında küçük bir zümre-i sâdıka firarı durduruyor, orduyu bi felaketten kurtarıyor.

§124. Müslümanların muzafferiyetleri; Hevâzinlerin ve müttefiklerinin katli ve firarları.

§125. Düşman karargâhında çocukların katli.

§126. Bazı düşman kadınlarının katli.

§127. Harbin neticesinin henüz meşkûk olduğu zamanda Kureyşîlerin hissiyâtı.

§128. İhtiyar Düreyd b. Sımme'nin vefâtı.

§129. Muharebeye ait ehemmiyetsiz hâdisât. Süleymlerin meşkûk vaziyeti.

§130. Firarîlerin takibi; Evtâs'ta düşman karargâhının zaptı.

§131. Maktullerden alınan silahların temellükü *{mülk edinmek}* meselesi.

§132. Muharebe meydanında maktûl bulunan sünnetsiz Hristiyan köle meselesi.

§133. Mağlublardan alınan ganâim; bütün emvâlin ileride taksîm edilmesine intizâren bir araya toplanması hakkında Muhammed tarafından verilen emir.

§134. Katil Mülehham hakkında Muhammed'in verdiği hüküm.

§135. Bütün ganâimin Ci'râne'ye gönderilmesi.

§136. Tufeyl b. Amr, Peygamber'in emriyle Zülkeffeyn sanemini tahrîb eder.

§137. Huneyn Muharebesi hakkında sair menâbi'.

§138. Huneyn'de maktûl düşen Müslümanlar. 5 isim.

§139. Tâif Seferi ve Muharebesi (Urve'nin rivâyeti). - Urve [VI/356]
b. Zübeyr'e nazaran Tâif Seferi ve Muhâsarası.

§140. Tâif Seferi ve Muhâsarası (daha muâhhar rivâyet). -Huneyn'den Tâif'e giderken Peygamber'in takib ettiği tarîk.

§141. Müslümanlara mukâvemet için Sakîflerin hazırlıkları.

§142. Tâif surlarına karşı Müslümanların muvaffakiyetsiz ilk hücumları.

§143. Tâif Muhâsarası'nın devamı; Muhammed tarafından kullanılan hücum makinelerine rağmen mahsûrînin cesûrâne müdaafası.

§144. Sakîfler, Muhammed'in gönderdiği adamları tard ediyorlar, müzâkerât-ı sulhiyyeye girişmiyorlar; Müslümanların intikamı.

§145. Uyeyne b. Hısn, Muhammed tarafından aldığı emir üzerine Tâif'e giriyor, fakat Sakîfleri mukâvemete teşvik ediyor.

§146. Tâif bağlarının bir kısmının tahrîbi, semereşiz kalan yeni müzâkerât.

§147. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Müslümanlara şetm eden bir Sekafî'yi öldürür.

§148. Sakîflerin birden bire attıkları oklar yüzünden Müslümanların zâyiâtı.

§149. Mugîre b. Şû'be vakası. Bir Müslümanın vefâtı.

§150. Muhammed, mahsûr şehirden kaçacak bütün kölelerin âzâd edileceğini ilan eder

§151. Muhammed'in Hansâ kölesinin vak'ası, münasebetsizce söylediği sözlerden dolayı uğradığı ceza.

§152. Şair Ebû Mihcen'in küstahlığı; Peygamber me'yûs olarak muhâsarayı ref'etmeyi düşünür.

[VI/357] §153. Muhammed, Tâif Muhâsarası'ndan vazgeçer.

§154. Müslümanlar muhâsarayı ref'etmek emrini alırlar; ashâbın adem-i memnuniyeti.

§ 155. Azîmet esnasında hâdiseler; adem-i memnûniyetler.

§156. Tâif Muhâsarası hakkında sair menbalar.

§157. Tâif önünde ölen Müslümanların listesi. - İbn İshâk'ın cedveli.

§158. Vâkıdî'nin cedveli.

§159. Ci'râne İctimâ'ı. - Tâif ile Ci'râne arasında yol vakâyı'ı.

§160. Sair yol hâdisâtı.

§161. Ci'râne'ye muvâsalet. Ganâimin taksîminde müşkilât; bedevîlerin harekâtı.

§162. Taksîm esnasındaki kargaşalığa dâir Vâkıdî'nin rivâyeti.

§163. Huneyn'de esir edilen kadınların taksîmi.

§164. Sair ganâimin taksîmi. Peygamber'in kendilerini ihtidâya sevk etmek üzere husûsî ihsânlar verdiği kimselerin isimleri.

§165. Peygamber'den ihsân alan sair kimselerin esâmîsi.

§166. Muhammed'in hareketi hakkında itirâzât. Onun izâhâtı.

§167. Muhammed, Kureyşîlere verdiği hediyeleri nereden bulmuştu.

§168. Bu verilen hediyeler münasebetiyle Muhammed aleyhinde sair sözler.

§169. Zü'l-Huveysıra vak'ası.

§170. Her muharibin ganâiminden hissesi.

§171. Hevâzin sefîrlerinin muvâsaleti, esir kadınların iadesi.

§172. Hevâzinlerin reisi Mâlik en-Nasr'ın ihtidâsı; bütün Hevâzinlerin arz-ı inkıyâdı. [VI/358]

§173. Kureyşîlere ve düşmanlara karşı Muhammed'in ulüvv-i cenâbından dolayı Ensâr arasında adem-i hoşnûdî. Peygamber'in gayr-ı memnûnlara sözleri.

§174. Ci'râne vakâyı'ı hakkında sair menâbi'.

§175. Mekke'ye hac (Zilkâde). -Muhammed, küçük haccı ifâ ediyor ve Mekke'ye bir vekil tayin eyliyor; Medine'ye avdet.

§175A. Mekke'ye tayin edilen vekil hakkında menâbi'deki ihtilâf.

§176. Kilâbî kadın ile izdivâc (Zilkâde). - Kilâbî Arablarından bir kadın ile teehhülünde *{evlenmesinde}* Muhammed'in marûz kaldığı nâ-hoş ahvâl; kadını tatlîki.

§177. Şarkî Arabistan'da İslamiyet'in intişârı: 1. Bahreyn-Muhammed ile Bahreyn kabileleri arasındaki münâsebât. Tarihî malûmâtın noksânı.

§178. Eşca' menkîbesi ve Muhammed ile Bahreyn kabilesi arasında ilk münâsebât.

§179. Bahreyn'de Arab kabilelerinin ihtidâları. - Bahreyn'de yaşayan kabilelerin şerâit-i siyasiyyeleri ve Sâsâni İmparatorluğu ile münasebetleri.

§180. Alâ b. el-Hadrâmî'nin Bahreyn'deki vazifesi (Vâkıdî'nin rivâyeti). - Alâ'nın Bahreyn'e i'zâmı, melik Münzir el-Abdî ile muhâberât; Muhammed'in mektuplarının metinleri.

[VI/359] §181. Bahreyn rüesâsından biri olan Hilâl'e ve Hecer merzubânı Esbîbhût'a yazılan mektupların metinleri.

§182. İslamiyet'in Bahreyn'de marûz kaldığı müşkilât; ihtidâların kısmen vukû'a gelmesi.

§183. Abdülkaysların heyet-i sefâreti. - Abdülkaysların sefîrleri Medine'ye geliyorlar: Peygamberle müzâkereleri.

§184. Peygamber tarafından bu heyet-i sefâret üzerine Bahreyn Arablarına yazılan sair vesikalar.

§185. Peygamber'in diğer mektuplarının metinleri.

§186. Peygamber'in Abdülkayslardan Ekber'e mektubu.

§187. Bahreyn vakâyı'ı hakkında Yâkût'un rivâyeti.

§188. Peygamber tarafından Bahreyn kavmine yazılan diğer bir mektup hakkında rivâyet (İbnü'l-Kelbî tarafından).

§189. Bahreyn'de iddia edilen ihtidânın tetkîk-i tenkîdiyyesi. - Muhammed ile Bahreyn arasındaki münâsebâtın mahiyet-i hakîkiyyesini anlamaktaki müşkilât; bu münâsebâtın siyasî mahiyeti; Ridde vakâyı'ının tetkîkinden bu keyfiyetin meydana çıkması.

§190. 2. Umân - Amr b. Âs'ın Umân'a i'zâmı (Zilkâde). -Amr b. Âs'ın Umân sahipleri iki birader nezdine i'zâmı. Onlarla müzâkerât.

§ 191. Bu vakâyı' hakkında Belâzurî'nin rivâyeti.

§ 192. Yukarıdaki hadislerin tenkîdi, Peygamber ile Umân kabileleri arasındaki münâsebâtın mahiyeti. Bu, dinî olmaktan ziyâde siyasî idi.

§193. Muhammed'in Melike ile izdivâcı. - Peygamber'in izdivâca ait diğer bir muvaffakiyetsizliği. [VI/360]

§194. Akîm *{sonuçsuz}* kalan bir izdivâc hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti.

§195. Senevî hac (Zilhicce). - Mekke'de Peygamber'in vekilinin idaresi altında hac merasimi. Bu münasebetle vaz'edilen ahkâm-ı ticâriyye.

§196. Muhammed'in oğlu İbrahim'in tevellüdü. - Müstefreşe Mâriye, Peygamber'e bir erkek çocuk doğurdu; Peygamber'in sevinci, diğer zevcelerinin kıskançlığı.

§197. Kabilelerin heyet-i murahhasaları. - Medine'de Peygamber'e Arab kabilelerden heyet-i sefâretler gelmeye başlaması.

§198. Sevde'nin tatlîki. - Muhammed zevcesi Sevde'yi boşar, sonra ricâsı üzerine tekrar alır.

§199. Benî Sudâların ihtidâsı. - Sudâlar (Mezhic) Medine'ye bir heyet-i sefâret gönderirler ve Müslüman olurlar.

§200. Benî Sa'lebelerin (Gatafân) ihtidâsı. - Zibyânların (Gatafân) bir şa'bı *{kolu}* olan Sa'lebelerin heyet-i sefâreti ve ihtidâları.

§201. Zeyneb'in vefâtı. - Peygamber'in kızı Zeyneb vefât eder. Tarih hakkında ehâdîsin ihtilâfı.

§202. Minberin inşâsı. - Peygamber camide müminîne îrâd-ı nutk etmek üzere minber inşâsını emreder.

[VI/361] §203. Hâtim et-Tâî'nin vefâtı.-Hâtim et-Tâî'nin vefâtı hakkındaki haberler arasında ihtilâf.

§204. Abdullah Ebi'l-Lahm. - Peygamber'in sahâbesi Abdullah Ebi'l-Lahm'ın vefâtı.

9. Sene-i Hicriyye

20 Nisan 630-8 Nisan 631

[VI/362] **Ay Cedveli**

§1. Vergi tahsil etmek üzere kabilelere mümessiller i'zâmı. -Peygamber vergileri tahsil etmek üzere kabilelere mümessiller gönderir. Memurların ve kabilelerin cedveli.

§2. Benî Temîmler üzerine sevkiyât (Muharrem). - Huzâalar arasında yaşayan bir Temîmî kabilesi, Müslüman olmadıklarından dolayı vergi vermek istemezler; Muhammed onları te'dîb için Uyeyne b. Hısn el-Fezârî kumandası altında bir heyet-i seferiyye gönderir.

§3. Benî Temîmler. - Temîmlerin yerleri ve şerâit-i hayatiyyeleri.

§4. Benî Temîmlerin heyet-i sefâreti. - Evvelki seferde esir edilmiş Benî Temîmleri tahlîs etmek üzere Medine'ye bir heyet-i sefâret geliyor.

§5. Müslümanlar tarafından esir edilen Benî Temîm kadınlarının esâmîsi ve Temîmî sefîrlerinin esâmîsi.

§6. Benî Mustaliklerde vergi tahsil edilirken tahaddüs
[VI/363] eden vakâyı'. -Peygamber'in mümessili bazı Mustalik Arablarının harekâtını sû-i tefsir ederek Medine'ye avdet eder; Muhammed bunlara karşı bir heyet-i seferiyye i'zâmını düşündüğü sırada kabilenin bir heyet-i murahhasası Medine'ye gelerek meseleyi izâh eyler.

§7. Bâhilelerin heyet-i sefâreti. - Medine'ye Mutarrif el-Bahilî gelerek Müslüman olur; Peygamber tarafından buna verilen vesika.

§8. Peygamber'in diğer bir Bahilî'ye verdiği vesikanın metni.

§9. Ka'b b. Züheyr'in ihtidâsı. - Kâbe'nin fethinden evvel şehirden kaçan şâir Ka'b b. Züheyr, biraderi Büceyr'in bulunduğu taraflara gider, Medine'ye gelir, huzûr-u Peygamberî'de Müslüman olur; meşhûr Bânet Sü'âd manzûmesini yazar.

§10. Tâif'te Urve b. Mes'ûd'un katli. - Urve b. Mes'ûd Tâif'ten Medine'ye gelir, Müslüman olur, sonra, vatandaşlarını Müslüman etmek üzere memleketine döner; katli.

§11. Mâlik b. Avf en-Nasrî'nin ihtidâsı.

§12. Benî Esed b. Huzeymelerden bir kısmının arz-ı inkıyâdı. Esedlerin heyet-i murahhasası; mağrûrâne sözleri ve ihtidâları.

§13. Kutbe b. Âmir'in Benî Has'ûmlara karşı seferi (Safer). - Kutbe, bir Has'ûmî karargâhını basarak birçok ganâim ile Medine'ye avdet eder.

§14. Uzrelerin heyet-i sefâreti. - Uzrelerden bazı kabilelerin heyet-i murahhasaları ve ihtidâları. [VI/364]

§15. Dahhâk b. Süfyân'ın Kuratâlara karşı seferi (Rebîülevvel). Dahhâk, Kuratâlara hücûm ve onları perişan eder; peder katli.

§15 A. Muhammed'in Esmâü'l-Kindiyye ile teehhülü (Rebîülevvel). Muhammed'in izdivacda talihsizliği, Esmâ'nın tatlîki.

§16. Benî Belîlerin yerleri ve şerâit-i hayatiyyeleri.

§17. Belîlerin heyet-i sefâretleri ve ihtidâları.

§18. Benî Cuayllere (Belî) Mektup. - Muhammed'in Cuayllere mektubunun metni ve onların ihtidâsı.

§19. Alkame b. Mücezziz'in Şuaybe'ye seferi (Rebî'ul-Âhir). -Arab sahiline çıkan bazı Habeşliler aleyhindeki bu sefer hakkında muhtelif rivâyetler.

§20. Fels sanemini tahrîb etmek üzere Ali'nin seferi. Ali, Tayların ülkesine girer, Nebhânların (Tay) bir karargâhı-

nı basar, ihtidâ etmek istemeyen üserâyı katleder, Fels sanemini tahrîb ettikten sonra birçok ganâim ile Medine'ye döner.

§21. Ukkâşe'nin Hubâbe Seferi.- Neticesi meçhul kalmış bir sefer.

§22. Habeş Necâşîsi'nin vefâtı. - Habeş Necâşîsi vefât eder; Peygamber'in teessürü *{kederlenmesi}*.

[VI/365] §23. Medine hayatında sair ehemmiyetsiz vakâyı'. Peygamber'in zevceleri arasında münazaa *{çekişme}*. - Hafsa kendi odasında Mâriye ile yattığından dolayı Peygamber'e darılır; zevceleri arasında hiddet. Zevcelerin Peygamber ile münazaaları; nâzil olan âyet; nihâyet barışma.

§23 A. Müstefreşe Mâriye aleyhinde entrika. - Mâriye zinâ ile ithâm olunur. Ali, Peygamber'in emriyle tahkîkât yaparak iddia olunan âşıkın hadım olduğunu anlar.

§24. Tebük Seferi (Receb-Ramazân). - Seferin sebebleri; Suriye hudûdundaki Hristiyan kabileleri tarafından tecâvüz korkusu.

§25. Muhammed'in tedârikâtındaki büyüklük.

§26. Kabilelere harbe iştirâk davetleri; Ashâbın i'ânesi; münâfikînin muhalefetleri; hazırlıktaki müşkilât.

§27. Bekkâûn: İsimleri; harb kaçağı Müslümanlar.

§28. Ali Medine'de kalır. Nedâmeti; Ebû Zer'in harbe gitmemesi, sonra Peygamber'e iltihâkı.

§29. İstihzârâtın hitâmı; Müslüman kuvvetlerinin miktarı; taksîmâtları ve hareketleri.

§30. Tebük'e giderken Peygamber'in geçtiği merhalelerin esâmîsi *{isimleri}*.

§31. Seyahat hâdisâtı; münâfikîn arasında adem-i hoşnûdî.

§32. Peygamer'in Yahudilere müsaadâtı; Vâdi'l-Kurâ'daki Benî Urayzlar.

§33. Senber el-İrâşî'ye Vâdi'l-Kurâ'da diğer müsaadât.

§34. Hecer'in ve harabelerinin tasvîrâtı. [VI/366]

§35. Hecer'de Müslümanların tevkîfi esnasında hâdisât; Mucizât

§36. Tebük'te tevkîf; Tevkîf esnâsındaki hâdisât.

§37. Tebük'te sair vakâyı'; Heraklius'un harekâtı hakkında yanlış haberler.

§38. Eyle Meliki Yuhanna ile muâhede. - Tebük karargâhına Eyle Meliki Yuhanna gelir, Peygamber ile bir muâhede akdeder; Muâhede'nin metni.

§39. Cerbâ, Ezruh ve Maknâ ahalisi ile muâhede. - Cerbâ, Ezruh ve Maknâ ahalisinin sefîrleri Tebük'e gelerek Peygamber ile muâhede yaparlar; bunların metinleri.

§40. Benî Cenbelerin (Maknâ) muâhedesi. - Benî Cenbe Yahudileriyle yapılan muâhedenin metni.

§41. Tebük'te kaldığı sırada zuhûr eden vakâyı'. - Müslümanlar Tebük civârında ava çıktılar.

§42. Tebük'ten Medine'ye avdet. - Avdet esnasında susuzluk yüzünden Müslümanların ızdırâbı; münâfıkların serkeşâne hareketleri.

§43. Münâfikînin Muhammed'e karşı suikasteleri.

§44. Tebük Seferi hakkında sair menâbi'.

§45. Dûmetü'l-Cendel Seferi (Receb). - Hâlid b. Velîd,Tebük'ten hareketle Dûmetü'l-Cendel'i basar ve zabt eder, Dûme meliki Ükeydir'i Medine'ye getirir; Ükeydir ile muâhede.

§46. Dûmetü'l-Cendel hakkındaki ehâdisin tenkîdi. - Dûme [VI/367] denilen mahallerin ta'dâdı; Dûmetü'l-Cendel'in menşeî hakkındaki ehâdîs, Dûmetü'l-Hîre ile irtibat iddiası; De Goeje'nin verdiği hükmün tenkidi: Dûmetü'l-Cendel ile Dûmetü'l-Hîre arasındaki irtibat ihtimal ki muhaddisînin uydurduğu bir şeydir.

§47. Dûme meliki olduğu iddia edilen Ükeydir hakkındaki ehâdîsin tetkiki; hadiste görülen bu şahsiyetin izâhı. Mu-

hammed'in Dûmetü'l-Cendel üzerine yaptığı üç sefer hakkındaki haberlerin tenkidi.

§48. Bazı Kelb ailelerinin sefâretleri. - Kelblere mensûb bazı ailelerin mümessillerinin Medine'ye vürûdları, Peygamber ile akdettikleri muâhedelerin metinleri.

§49. Benî Cenâblarla (Kelb) muâhede. - Kelblerin bir şa'bı *{kolu}* olan Benî Cenâblara Peygamber'in mektubu.

§50. Gâdiyâ ve Benî Arîzler ve muâhedeler. - Peygamber'in Benî Gâdiyâ kabilesi Yahudileriyle akdettiği muâhedenin metni.

§51. Benî Arîz Yahudileriyle mün'akid muâhedenin metni.

§52. Mescid-i Dırâr'ın tahrîbi. - Bazı serkeş Müslümanlar Medine'de bir cami yaparlar; Muhammed biraz tereddütten sonra bunun tahrîbini emreder.

§53. Ümmü Külsûm'ün vefâtı (Şa'bân) - Peygamber'in kerîmesi Ümmü Külsûm vefât eder.

[VI/368] §54. Kinânelerden bazı Arabların ihtidâsı. - Kinâne kabilesinden bazılarının imtinâ'ı.

§55. Arab kabilelerinin heyet-i sefâretleri. - İbn İshâk'a nazaran Arab kabilelerinin heyet-i murahhasalarının gelmeye başlamaları.

§56. Sakîflerin heyet-i murahhasaları ve İslamiyet'e girmeleri (Ramazân). - İslamiyet'in dâimî sûrette terakkîyâtından Sakîflerin telaşı; Peygamber ile müzâkerâta girişmek üzere bir heyet-i sefâretin azîmeti.

§57. Heyetin Medine'ye muvâsalatı. İkâmetleri esnâsında ilk vakâyı'.

§58. Müzâkerâtın cereyanı, Muhammed'in şerâitine Sakîflerin itirâzı; muâhedenin akdi.

§59. Sefîrlerin Tâif'e avdetleri; vatandaşlarının muvâfakatlarını istihsâl için gösterdikleri ihtiyâtkârlık; Lât saneminin tahrîbi.

§60. Yemen'de Himyer meliklerinin heyet-i sefâreti (Ramazân). - Himyer meliklerinin, ihtidâlarını bildirmek üzere gönderdikleri heyet-i murahhasa hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti.

§61. Muhammed ile Himyer melikleri arasında akdedilen muâhedenin metni.

§62. Muhammed ile Himyer melikleri arasındaki müzâkerât hakkında Medâinî'nin rivâyeti.

§63. Peygamber tarafından Himyer ve Yemen meliklerine yazıldığı iddia edilen diğer bir mektubun metni.

§64. Cerîr b. Abdillâh el-Becelî, Himyer meliklerine başka mektuplar götürür.

§65. Zü'l-Kilâ'nın ihtidâdaki uluvv-icenâbı.

§66. Hemedânların heyet-i sefâreti. - Muhammed'in Hemedânlarla ilk münasebâtı; Kays b. Mâlik'in ihtidâsı, Muhammed'in ihsânı. [VI/369]

§67. Hemedânların heyet-i sefâreti, mün'akid mukavelenin metni.

§68. Ma'dîkerib'e mektup. - Muhammed'in Ma'dîkerib'e mektubu ve müsaadâtı.

§69. Benü'd-Dâr (Lahm) kabileleriyle münasebât. Peygamber'in Filistin'de Benü'd-Dârlara gösterdiği iddia olunan müsaadât.

§70. Peygamber'in müsaadâtı hakkında Vâkıdî'nin rivâyeti; Bunun gayr-ı sahîh olması.

§71. Fezârelerin ve Mürrelerin heyet-i sefâretleri. - Fezâre ve Mürre kabilelerinin heyet-i murahhasaları; Peygamber'in ihsânları ve mucizeleri.

§72. Abdullah b. Übey'in vefâtı (Zilkâde). Medine'de münâfikînin reisi İbn Übey vefât eder: Muhammed'in âkilâne hareketi.

§73. 9. sene-i hicriyye haccı. - Hacc-ı senevîyi Ebû Bekîr idare eder, Peygamber'in Müşrikler hakkındaki ahkâm-ı cedîdesini alâumûma tebliğ eyler.

§74. Benî Akîl b. Ka'bların (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Akîl b. Kilâbların muhtelif heyetleri ve ihtidâları.

§75. Benî Kilâbların (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. Kilâbların heyet-i sefâreti ve ihtidâları.

[VI/370] §76. Benî Rüâs b. Kilâbların (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Rüâs b. Kelblerin ihtidâsı hakkında tafsilât.

§77. Benî Ca'denin (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Ca'delerin bir heyet-i sefâreti, Medine'ye kabilenin ihtidâsı haberini getirir.

§78. Benî Kuşeyr b. Ka'bların (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Kuşeyrlerin heyet-i sefâreti ve ihtidâsı, Peygamber'in müsaadâtı.

§79. Benî el-Bekkâların (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Bekkâların sefâreti ve ihtidâsı, Peygamber'in bunlarla muâhedesi.

§80. Benî Hilâllerin (Âmir b. Sa'saa) ihtidâsı. - Benî Hilâllerin heyet-i sefâreti ve kabilenin ihtidâsına ait hâdiseler.

§81. Tağliblerin heyet-i sefâreti.Tağliblerin ülkeleri; Hey'et-i murahhasaları. Kabilenin Hristiyan efrâdının istihsâl ettikleri şerâit.

§82. Benî Tucîblerin (Kinde) ihtidâsı. -Tucîblerin heyet-i murahhasası, sefîrlere Peygamber'in ihsânı.

§83. Benî Behrâlar Benî Züheyr b. Ukayşların ihtidâsı. - Behrâların heyet-i sefâreti ve ihtidâ ettikleri iddiası.

§84. Benî Hadeslere (Lahm) mektup. - Peygamber'in Benî Hadeslere mektubu. Mektubun muhtevî olduğu talimat.

[VI/371] §85. Benî Şeybânların (Bekir b. Vâil) heyet-i murahhasası. - Vukû'u iddia olunan bu heyet-i sefâret hakkındaki haberlerin meşkûkîyeti ve karışıklığı, mevzû olmaları ihtimali.

§86. Benî Kurrâlara (Tay) mektup. - Peygamber'in Kurrâlara mektubu ve müsaadâtı.

§87. Sümâlelerin ve Huddanların (Ezd) ihtidâları ve heyet-i sefâretleri. - Bu kabilelerin heyet-i sefâretleri ve Peygamber'in yazdığı vesikanın metni.

§88. Âl-i Zî Merhab'a mektup. - Peygamber'in Yemen'de bu melik ailesine mektubu ve müsaadâtı.

§89. Zübeyr b. Avvâm'a ihsânlar. - Peygamber'in Zübeyr'e verdiği arazi.

§90. Cemîl b. Rizâm el-Adevî'ye ihsân. - Bir arazi verilmesi.

§91. Benât-ı Kayle'ye müsaadât - Benât-ı Kayle'ye ait haberlerin meşkûkiyeti ve muzlimiyeti.

§92. Benî Züheyr b. Ukayşlere mektup. - Peygamber'in bu kabileye mektubunun metni.

§93. İran- Şehrberâz'ın vefatı - İran kumandanının katli ve Melik'e buranın intihâbı.

§94. Bir zâniyenin recmi. - Vukû'u iddia olunan bu hâdise hakkındaki ehâdîs ve bunların bir maksad-ı mahsûsâ hâdim mahiyetleri. [VI/372]

§95. Ümeyye b. Ebi's-Salt. -İslamiyet'ten evvel yetişmiş bu meşhûr Arab şairi hakkında tercüme-i hâl malûmâtı; menbaların esâmîsi.

Altıncı Cildin Sonu

DİZİN

A

Abbâd b. Bişr 62, 118, 243, 374, 379, 406
Abbâd b. Cülendâ 359
Abbâd b. Huneyf 451
Abbâd b. Kays 173
Abbâs 104, 114, 116, 142, 219, 220, 221, 222, 277, 292, 354
Abbâs b. Abdilmuttalib 116, 305, 306, 396
Abbâs b. Esîd 232
Abbâs b. Hişâm el-Kelbî 354
Abbâs b. Mirdâs 259, 275, 280, 291, 329, 334
Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî 185, 186, 189, 280, 328
Abbâsîler 36, 116, 211, 223, 383
Abd b. Sa'lebeler 132, 133
Abdiavf b. Esrem 487
Abdimenâflar 395
Abdissamed b. Abdilvâris 304
Abdiyâleyl b. Amr 455
Abdulkayslar 347
Abdullah 80
Abdullah b. Abdillâh b. Mâlik 370
Abdullah b. Ales es-Sümâlî 492
Abdullah b. Âmir b. Rebî'a 320
Abdullah b. Amr 216
Abdullah b. Atîk 397
Abdullah b. Avsece el-Urenî 391
Abdullah b. Ca'fer 12, 126
Abdullah b. Ced 407
Abdullah b. Ebî Bekir 131, 313, 319
Abdullah b. Ebî Hadred 59, 194, 264, 276, 286
Abdullah b. Ebî Rebî'a 229, 248, 287
Abdullah b. Ebî Talha 293
Abdullah b. Ebî Ümeyye 219, 277, 294, 315, 319
Abdullah b. Hâris b. Kays 124, 125
Abdullah b. Hatal 239, 245, 278
Abdullah b. Hubayb b. Uheyb 108
Abdullah b. Huzâfe b. Kays 124
Abdullah b. Lühey'a 350
Abdullah b. Mâlik 216, 370
Abdullah b. Muttalib 123, 126
Abdullah b. Nu'aym 61
Abdullah b. Ömer 264, 291
Abdullah b. Revâha 89, 90, 139, 162, 163, 165, 168, 173, 273
Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh 242, 278
Abdullah b. Sehl 135
Abdullah b. Süfyân 123
Abdullah b. Übey 64, 411
Abdullah b. Üneys 101, 117
Abdullah b. Üzeyhir 92
Abdullah b. Vehb 104
Abdullah b. Yezîd 291
Abdullah b. Zeyd 300, 353, 490
Abdullah Ebî'l-Lahm 370
Abdullah el-Asgar 320
Abdulmelik b. Mervân 119
Abdulmuttalib 181, 241
Abdulmuttalib b. Rebî'a b. Hâris, 105
Abdurrahmân b. Avf 251, 265, 315, 325
Abdurrahmân b. Ebî Bekir 104
Abdurrahmân b. Hasan 146
Abdurrahmân b. Hubeyb 108
Abdurrahmân b. Kârib 312
Abdü'd-Dârlar 252

Abdüleşhel 290
Abdülkays 342
Abdülmelik b. Habîb Fakîh el-Endelüs 259
Abdülmelik b. Mervân 198
Abdülmenâflar 394
Abdüluzzâ b. Abdinühm el-Müzenî 421
Abdülvâris b. Abdissamed 198, 283, 304
Abslar 387
Acem 26, 425
A'cem b. Süfyân 396
Acmâ bt. Âmir b. Fadl es-Sekûnî 172
Acz Hevâzin 128
Addâ 180, 274
Addâ b. Hâlid b. Hevze 177
Adî b. Hâtim 398
Adî b. Kays 327, 329
Adî b. Mürre b. Sürâka 79, 111
Adî b. Nadle 124, 125
Adî b. Neccâr 290
Adî b. Zâlim 187
Affân b. Ebi'l-Âs 262
Afrika 55
Afrika Berberîleri 354
Agve Mahallesi 149
Ahmed b. Hâris 285
Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî el-Kâhirî 23
Ahmed b. Yahya...ed-Dabbî 24
Ahmer Be'sân 248
Ahnes b. Şerîk 46
Ahnes b. Yezîd es-Sülemî 186
Âişe 56, 74, 104, 126, 138, 208, 213, 367
Âişe bt. Hâris 126
Akabe 112, 320, 431
Akabe Körfezi 425
Akîk 214
Akîk vahası 483
Akîl b. Ebî Tâlib 104, 230
Akk 120
Akra' b. Hâbis 301, 329, 334, 346
Akra' b. Hâbis et-Temîmî 217, 328
Alâ b. Câriye 327
Alâ b. el-Hadramî 182, 343, 346
Alâ' b. Ukbe 189
Ali 36, 55, 75, 76, 102, 116, 118, 171, 211, 214
Ali b. Ebî Tâlib 63, 116, 143, 171, 189, 227, 253, 300, 493, 396, 397, 411, 325, 429, 476, 481, 482, 493
Ali b. Nasr b. Ali el-Cahdamî 198, 304
Ali b. Sa'd 396
Âlim Rahib Lammens 17
Âl-i Utbe b. Rebî'a 122
Âliyye 146
Alkame 180
Alkame b. Mücezziz el-Müdlicî 396
Alkame b. Ulâse 177, 178, 179, 180, 329
Allah 88, 283, 289
Âmileler 405
Âmilî 35
Âmine bint Ebî Süfyân 312
Âmir 76
Âmir b. Adbat el-Eşca'î 213, 301
Âmir b. Ebî Vakkâs 122
Âmir b. Ekva' 78, 109
Âmir b. İkrimeler 177
Âmir b. Rebî'a 320
Âmir b. Sa'saa 175, 391
Âmir b. Sinân 73, 110
Âmir b. Tufeyl 176, 274
Âmîr el-Leysler 166
Âmirî 274
Âmirîler 274
Ammâr b. Yâsir 245, 432
Ammâre 272
Amr 123, 152, 190, 256, 275
Amra bint Matar 378

Amr b. Abdilkays 341
Amr b. Âs 152, 155, 188, 190, 192, 273, 275, 279, 318
Amr b. Avf 290
Amr b. Cehm b. Kays 122
Amr b. Ehtem 378
Amr b. el-Âs 361, 362
Amr b. Hâşim 239, 246
Amr b. Hümân b. Cemûh 409
Amr b. Ka'b 158
Amr b. Ka'b el-Gıfârî 158
Amr b. Osman b. Amr 123
Amr b. Sa'd b. Hâris b. Abbâd b. Sa'd b. Âmir b. Sa'lebe 173
Amr b. Sa'îd b. Âs 120, 122
Amr b. Sâlim 208, 291
Amr b. Ümeyye b. Hâris 123, 125
Amr b. Ümeyye ed-Damrî 107, 121, 126, 152
Amre bt. Sa'dî b. Vakdân 126
Antakya 165
Anz kabilesi 320
Arabî 113
Arabistan 17, 18, 91, 103, 113, 115, 121, 124, 167, 333
Arabistan Peygamberi 14, 19
Arabiyât 19, 20
Arafat Dağı 204, 206
Arâmî 358
Arab 18, 58, 61, 69, 87, 91, 93, 116, 118, 137, 147, 162, 299
Arablar 77, 149, 166, 174, 205, 241, 288
Arc 214, 217, 319
Arîzler 449
arz-ı Havlân 473
Arzü'l-Haram 235
Asâkir 22
Asbağ 440
ashâb 293
Âsım b. Adî 101, 102, 406, 452
Âsım b. Ebî Sayfî 396
Asr 61
Asya' 436
Asyad b. Seleme 391
Aşre 76
Âtike bt. Mürre 221
Atiyye 453
Attâb b. Esîd 288, 339
Avf 262
Avf b. Abdiavf b. Harîs b. Zühre 262
Avrupa 53
Aynûn 473
Aynü't-Temr 124, 437
Ayyâş b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî 467
Azâhir 227
Azîz (Abdurrahmân) b. Mâlik b. Sevâd b. Cezîme 475

B

Babilonya 18, 124, 342, 437, 439, 443
Bâbu'l-Mısrî 149
Bâbu'ş-Şamî 149
Bâbü'l-Cum'a 149
Bâdiye bint Gaylân 315, 316
Bâhileler 380
Bahreyn 340, 351
Bahr-i Ahmer 48, 193, 194, 242, 262, 275, 393, 406, 425
Bahr-i Lut 165
Bakî' Mezarlığı 149
Bâkûl 146
Bâkûm 146
Basra 124, 158, 314, 380
Basra Körfezi 356, 358, 359, 361, 376, 377
Batn-ı İdam 213, 214
Batn-ı Merr 138, 199
Batn-ı Meshab kuyusu 389
Batn-ı Nahle 132
Batn-ı Sarif 217
Batn-ı Yecîc 139, 144
bedevî 18, 59, 311, 342, 343
Bedir 173, 294

Bedir Gazası 108, 111, 112
Bedir Muharebesi 107, 109, 124, 198, 246
Begüm 241
Behrâ 164
Bekirler 2195, 26, 276, 390
Bekkâûn 409, 411
Bekr 164
Bekrî 259
Belâzurî 70, 90, 102, 117, 148, 223
Belî 189, 190
Belî Kabilesi 164
Belîler 190, 191, 399
Belkâ 158, 164, 165, 273
Belkâ Yaylaları 160
Belkaynlar 190, 191
Benâtullah 260
Benî Abd b. Sa'lebeler 131, 271
Benî Abdişşemsler 108, 353
Benî Abdullah 346
Benî Abdü'leşheller 109
Benî Abdülmuttalib 334
Benî Abdüluzzâlar 388
Benî Aclân 303, 452
Benî Adî 320
Benî Adî b. Ka'b 172
Benî Aklar 241
Benî Âmir b. Lüeyyler 48
Benî Âmir b. Rebî'a 128
Benî Âmir b. Sa'saalar 158, 175, 176, 177, 178, 184, 273, 274, 485
Benî Amirler 177
Benî Amr 450
Benî Amr b. Avf 110, 451
Benî Amr b. Avflar 109, 110, 111, 112, 409
Benî Amr b. Rebîa b. Âmir b. Sa'saalar 180
Benî Amrlar 179
Benî Behrâ 489
Benî Bekir b. Abdimenât b. Kinâneler 202
Benî Bekirler 199, 200, 203, 205, 276
Benî Bekkâlar 486
Benî Bekr b. Avf b. Neha'lar 149
Benî Belîler 393
Benî Beyâda 103
Benî Ca'deler 485
Benî Cenâblar 448
Benî Cenbe 428
Benî Cezîme 149
Benî Cezîme b. Âmir b. Abdimenât b. Kinâneler 261
Benî Cezîmeler 260, 261, 262, 265, 280
Benî Cu'ayller 394
Benî Cumahlar 239
Benî Cüşem 284, 285
Benî Cüşem b. Muâviye 129, 194
Benî Cüşem b. Muâviye b. Bekrler 129
Benî Cüşem b. Muâviyeler 195
Benî Cüzâmlar 190
Benî Dâr 473
Benî Devsler 92
Benî Dubey'a b. Zeydler 451
Benî Dubey'alar 451
Benî Düeller 202, 203
Benî Ebi'l-Hukayklar 97
Benî Erkamlar 264
Benî Esed b. Abdiluzzâ 303
Benî Esed b. Huzeyme 108
Benî Esed b. Huzeymeler 386
Benî Esedler 108
Benî Eslem 102, 291
Benî Eslemler 102, 374
Benî Eşca' 61, 291
Benî Eşca'lar 112
Benî Evs 102
Benî ez-Zinye 388
Benî Fezâreler 67, 129
Benî Ganm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme 108
Benî Gatafânlar 132
Benî Gıfâr 102, 291

Benî Gıfârlar 374
Benî Gıyâre 294
Benî Hadramîler 202
Benî Hâris b. Abdilmuttalib b. Hâşimler 188
Benî Hâris b. Abdimenâtlar 200
Benî Hâris b. Fihrler 180
Benî Hâris b. Ka'blar 240
Benî Hârise 102, 103, 188
Benî Hârise b. Amr b. Kurayt 391
Benî Hârise b. Sa'd b. Mâlik b. Neha'lar 149
Benî Hârisler 456
Benî Has'amlar 129, 389
Benî Hâşimler 258
Benî Hazrec 173
Benî Hazrecler 172
Benî Hevâzin 284
Benî Hevâzinler 129
Benî Hilâl 128, 284
Benî Hubeybeler 429
Benî Huseynler Mahallesi 149
Benî Huşeyn 121
Benî Huzâalar 178, 179, 203, 208
Benî İkrimeler 180
Benî İlâc 455
Benî Kâ'b 284
Benî Kâ'b b. Lüey 298
Benî Ka'blar 208, 228, 250
Benî Kâreler 111
Benî Kaynukalar 414
Benî Kayslar 195
Benî Kelb 433, 446
Benî Kelb b. Avf b. Leysler 131
Benî Kilâblar 129, 284
Benî Kinâneler 265
Benî Lahm 490
Benî Leheb 159
Benî Leys 321
Benî Leys b. Bekir 320
Benî Leysler 104, 156, 216
Benî Lihyân 417
Benî Lihyânlar 187
Benî Mâlik 285
Benî Mâlikler 294
Benî Mâzin 290
Benî Mâzin b. Neccâr 321
Benî Mâzin b. Neccârlar 409
Benî Mesrûhlar 188
Benî Muhâribler 200
Benî Mustalikler 379
Benî Muttalibler 105
Benî Müdlic b. Mürreler 263
Benî Müdlicler 203
Benî Mülevvah 156
Benî Mülevvahlar 156
Benî Mürre 131
Benî Mürreler 130, 131
Benî Nadirler 88, 97
Benî Nasr 283
Benî Nasr b. Muâviyeler 129
Benî Neccâr 102
Benî Neccârlar 173
Benî Neha' 148
Benî Nüfâseler 203, 204, 207, 208, 212
Benî Rakkâş kabilesi 446
Benî Riâb 304
Benî Rikâb 304
Benî Ruâs b. Kilâblar 484
Benî Ruk'a 391
Benî Sa'd 188, 283
Benî Sa'd b. Bekir 284, 332
Benî Sa'd b. Bekirler 129, 252
Benî Sa'd b. Bekr b. Hevâzin 188
Benî Sâ'de 321
Benî Sa'dlar 377
Benî Sâide 102
Benî Sakîf 284, 285
Benî Sakîfler 129, 284
Benî Sa'lebeler 368
Benî Sâlimler 452
Benî Sehm 320
Benî Sehmler 246
Benî Seleme 102, 108
Benî Seleme b. Sa'dlar 108

Benî Selemeler 112
Benî Sudâ 367
Benî Süleym 132, 158, 291
Benî Süleym b. Mansûrlar 263
Benî Süleymler 145, 184, 185, 186, 187, 200, 221, 263, 275
Benî Şeybân 490
Benî Şeybân b. Câbirler 188, 258
Benî Şeybânlar 258
Benî Şeybe 338
Benî Tay b. Ubâd 370
Benî Temîmler 175, 375
Beni Tucîbler 489
Benî Ubeyd 102
Benî Ubeyd b. Zeydler 451
Benî Ukayl 482
Benî Umeyye b. Zeydler 451
Benî Urayz 449
Benî Urve b. Avflar 110
Benî Usayyeler 189
Benî Uvâl 131, 271
Benî Uzreler 119, 167
Benî Ümeyye b. Zeydler 451
Benî Ümeyyeler 107
Benî Vâiller 381
Benî Vâkıflar 410
Benî Yesârlar kabilesi 456
Benî Züheyr b. Ukayş 494
Benî Zühre 46, 48
Benî Zühreler 46, 111
Benî Züreykler 52, 409
Benü'l-Asfar 407
Bereke bt. Yesâr 123, 126
Berlin 19
Berlin Kütübhâne-i Kraliye 22
Berlinli Doktor Josef Horovitz 20
Beşîr b. Sa'd 130, 133, 137, 138, 271
Beydâ 137
Beyrut 17, 26, 41
Beyt-i Aynûn 475, 476
Beyzâ 222
Bicâd 297
Bilâl 95, 141, 142, 231, 232, 278, 331
Bilâl b. Hâris 215, 291
Bintü'l-Hâris 104
Bi'r-i Ebî Utbe 216
Bi'r-i Maûne 109, 177, 184
Bi'r-i Zû Ervân 52
Bişküvâl 22
Bişr 178
Bişr b. Berâ 95, 97, 108
Bişr b. Hâris b. Kays 124
Bişr b. Muâviye 486
Bişr b. Süfyân 216, 291
Bizans 18, 148
Bombay 26
Bonfils 17
Borân bint Kisrâ 495
Buhârî 56, 70, 76, 90, 119, 260, 306
Buhayne bt. Eret 104
Bulak 27, 31, 41
Burckhardt 17, 481
Burckhardt Syria 23
Burmâ 118
Busrâ 159
Bustân 258
Bustân-ı Âmir 196
Büceyd b. İmrân el-Huzâî 183
Büdeyl 178, 179, 199
Büdeyl b. Ümmü Asram 210
Büdeyl b. Verkâ 199, 204, 207, 208, 216, 222, 224, 302
Bürde bint Münzir b. Zeyd 366
Büreyde 183
Büreyde b. Husayb 182, 291, 374
Bürze Muharebesi 263
Büsr b. Süfyân el-Huzâ'î 325
Büsr b. Süfyân el-Ka'bî 375

C-Ç

Câbir 124, 173
Câbir b. Abdillâh 79, 100

Ca'fer 122, 143, 163
Ca'fer b. Ebî Şa'bân 292
Ca'fer b. Ebî Tâlib 104, 122, 125, 126, 143, 153, 162, 168, 170, 171, 271, 272
Cahdem 263
Câhız 27
Cahiliye devri 366
Cami-i Kebir 149
Camiü'l-Harem 267
Câriye b. Âmir 451
Cârûd 348, 358
Caussin de Perceval 166, 303
Cebbâr b. Hakem 186
Cebbâr b. Sahr 88, 397, 408
Cebbâr b. Selma 176
Cebele 147, 148
Cebele b. Eyhem 146
Cebele b. Hanbel 296
Cebele b. Mâlik b. Seffâre 475
Cebele el-Eyhem el-Gassânî 272
Cebel-i Amr 267
Cebel-i Ebû Kubeys 267
Cebel-i Hind 267
Cebel-i Kaykaan 267
Cebr 252
Cebrail 52, 238
Cebr b. Atîk 290
Cehm b. Kays 122
Cemâzî 128
Cemâziyelâhir 45, 151, 175, 178, 274, 373
Cemâziyelevvel 56, 151, 373
Cemî'a bint Kays 378
Cemre b. Nu'mân el-Uzrî 390
Cemu'l-Kur'ân 361
Cenâb-ı Hak 289, 316
Cenbe 428
Cenûb Arabları 480
cenûbî Arabistan 418
Cerbâ 426, 428
Cevherî 27
Ceyfer b. Cülendâ 359
Cezîme 264
Cezîretü'l-Arab 177, 182, 183, 184, 341, 374, 404
Cidde 120, 124, 305
Cinâb 128, 133, 271
Cinâb Seferi 133
Ci'râne 240, 242, 302, 321, 335
cizye 119, 351
Cuâl b. Sürâka 72, 329
Cu'ayller 396
Cûf 436
Cuhfe 138, 220, 277
Culturg 139
cuma 315
Curf 120
Cübeyl b. Nüveyre el-Eşca'î 134
Cübeyr b. Mut'im 325
Cüdey b. Mürre b. Sürâka el-Belevî 112
Cüfr 189
Cüheym b. Salt 424
Cüheyneler 187, 193, 225, 275, 374, 393
Cülâh 294
Cülâs b. Süveyd 415
Cülendâ 361
Cüleyha b. Abdillâh 320
Cümâne 104, 106
Cümeyl b. Rizâm el-Adevî 493
Cünâde 124
Cündeb b. A'cem el-Eslemî 249
Cündeb b. Mükeys el-Cühenî 156
Cüneydib b. Edla' 248
Cüreyc b. Mînâ 145
Cürf 161
Cürhüm 237
Cürş 307, 309
Cüşemîler 195
Cüveyriye 315
Cüzâm 164
Cüzâmeler 393
Cüzâmlar 405
Cüzeymeler 248
Çarşı Sokağı 149

D
Dabbeler 387
Dahhâk b. Halîfe b. Sa'lebe 408
Dahlân 24
Damreler 209, 215, 225, 291, 374
Dâr-ı Huneyn 292
Dâr-ı Remle bint Hâris 390, 484
Dariyye 129
Dâr-u Garz 456
Dârü'l-Erkam 111
Dâvûd b. Urve 312
Debâbe 307
De Goeje 13, 30, 157, 166, 437, 441
Dehli 41
Dehnâ 321, 376
Dehnâ çölü 490
Demîrî 24
Derbu'l-Mua'llât 140
Derenbourg 13, 24
Desvergers 24
deve 293
Devs kabilesi 302
Devsler 92, 93, 270
Dımâm b. Mâlik b. Selmânî 472
Dımâr 259
Dımârî 259
Dımeşkî 24
Dırâr b. Ezver 387, 388
Dihye b. Halîfe el-Kelbî 86, 448
Diyarbekrî 70, 127, 147
Doktor Giuseppe Grabrielli 20
Doktor Horovitz 20, 30
Doughty 17, 53, 54, 119, 268, 392, 417
Dozy 69, 139
Dubâ'a bt. Zübeyr 106
Dûme 438, 445
Dûmetü'l-Cendel 446
Dûmetü'l-Hîre 437, 439, 509
Dübeyye b. Haremî 258
Düldül 145, 222
Düreybe bint Ebrehe b. Sabbah 470
Düreyd 149
Düreyd b. Sımme 285

E
Ebân 128, 306
Ebân b. Sa'îd 127
Ebân el-Attâr 198, 283, 304
Ebî Tâlib 227
Ebtahlar 229
Ebû Âmir el-Eş'arî 298, 303
Ebû Basîr 46, 47, 48, 49, 50, 104, 268
Ebû Basîr Useyd b. Hârise 46
Ebû Becrât 254
Ebûbekir 211
Ebû Bekir 36, 73, 76, 106, 116, 122, 133, 167, 192, 293
Ebû Berze el-Eslemî 245
Ebû Burkân 333
Ebû Bürde 289, 290
Ebû Bürde b. Niyâr 289
Ebû Cehil 241
Ebû Cehm Huzeyfe b. Gânim 329
Ebû Dayyâh 79, 109
Ebu'd-Dıbâb 394
Ebu'd-Dıbâb el-Belevî 394
Ebu'd-Dubeys 394
Ebû Dücâne 84, 118, 293, 413
Ebû Erkam 104
Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd 95
Ebû Habîbe b. Ez'ar 451
Ebû Hâtıb b. Amr 122
Ebû Hayseme 410
Ebû Hilâl er-Râsibî 232
Ebû Hind b. Zer 475
Ebû Huceyfe es-Suvâ'i 177
Ebû Hureyre 92, 137, 270, 345, 350
Ebû Huzeyfe el-Adevî 332
Ebû Huzeyfeler 264
Ebû Katâde 170, 196, 197, 298
Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î 213
Ebû Kays 229

Ebû Kays b. Hâris b. Kays 124
Ebû Kays Salt b. Mahreme b. Muttalib b. Abdimenâf 104
Ebû Kuhâfe 229
Ebû Küleyb b. Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl 173
Ebul-Âs 268
Ebu'l-Âs b. Rebî 368
Ebû Leylâ Abdurrahmân b. Ka'b 409
Ebu'l-Fazl 259
Ebu'l-Ferec 26
Ebu'l-Fidâ 21, 166, 230, 260, 300, 302, 370
Ebu'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs 259
Ebu'l-Heysem b. Teyyihân 88
Ebu'l-Hukayk 94
Ebu'l-Kâsım Halef 22
Ebu''l-Mesâkin 171
Ebû Lübâbe 290, 452
Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir 217, 451
Ebû Lübâbe Beşîr 112
Ebû'l Yüsr el-Eslemî 77
Ebû Ma'şer 111
Ebû Mihcen 310
Ebû Mûsâ el-Eş'arî 120, 122, 271, 303
Ebû Mutarrif Abdullah b. Şıhhîr 177
Ebû Müleyh b. Urve 463
Ebû Nâfi' b. Ezrak el-Hâricî 314
Ebû Nâile 290
Ebû Nebka 104
Ebû Nu'aym 187
Ebû Râfi' 144, 266, 366
Ebu'r-Rum b. Umeyr b. Hâşim 123
Ebû Rühm 137, 406
Ebû Rühm el-Gıfârî 322
Ebû Rühm Külsûm b. Husayn 215, 216
Ebû Sâbit Rukaym b. Sâbit b. Sa'lebe el-Ensârî 304
Ebû Sa'd ed-Dâmrî 406
Ebû Sa'lebe 121
Ebû Selît 290
Ebu's-Senâbil b. Ba'kik b. el-Hâris b. Ümeyle 328
Ebû Surad Züheyr b. Surad 333
Ebû Süfyân 48, 113, 199, 201, 204, 209, 210, 211, 212, 223, 276, 287, 296
Ebû Süfyân b. Harb 107, 218, 221, 277, 311, 328, 459, 461
Ebû Süfyân b. Hâris 104, 106, 218, 219, 220, 231, 277
Ebû Şüreyh 291
Ebû Talha 239, 293
Ebû Tâlib 106, 267
Ebû Ubeyde 147, 190
Ebû Ubeyde b. Cerrâh 190, 193
Ebû Uhayha Sa'îd b. el-Âs 306
Ebû Üseyd 290, 392
Ebû Üseyd es-Sâ'idî 392
Ebû Vâkıd 406
Ebû Yezîd Rebî'a b. Ektem 107
Ebû Yusuf 43
Ebû Zer 240, 291
Ebû Zer'a b. Ma'bed 291
Ebû Zer'a el-Cühenî 430
Ebû Zer el-Gıfârî 412
Ebû Zeyd el-Ensârî 361
Ebü'l-Âs 50
Ebü'l-Âs b. Rebî 50
Ebvâ 138
Eceb es-Sülemî 189
Ecnâdeyn 122, 123, 165
Efrâm 189
Egânî 148, 256, 285
Ehâbîş 200
Ehlü'l-Rayb 413
Ehlü'l-Veber 422
Ekber b. Abdilkays 351
el-Ablâ 128
el-Ensârî el-Evsî el-Hârisî 109
el-Haram 149
el-Hısn 54

el-Îs 48
el-İbşîhî 21
el-Karî 111
el-Kîkâ 49
el-Lehebî 160
el-Ukeysir 166
Eme bt. Hâlid 126
Emevîler 36, 116, 383
Emile Âmâr 26, 27
Enes b. Abbâs b. Ri'l es-Sülemî 185
Enes b. Ebî Mersed el-Ganevî 290
Enes b. Mâlik 95, 234
Enes b. Züneym ed-Düelî 203, 205, 208
Ensâbü'l-Harem 202
Ensâr 111, 112, 167, 172, 250, 259, 271, 279, 320
Ensârî 108
Ensârî ez-Zerkâ 109
Erbed 176
Erbed b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer 176
Erdeşîr 495
Erkam 149
Erneb 239, 245
Ertâh 149
Esbez 353
Esbezî 353
Esbîbuht 343
Esed 111, 259, 304
Esed b. Abdiluzzâlar 180
Esedîler 388
Esîr 49, 56, 70, 76, 87, 110, 111, 117
Eslem 111
Eslemîler 77
Eslemler 79, 103, 181, 182, 184, 200, 216, 225, 275, 322
Esmâ 215
Esmâ b. Hârise 77
Esmâ bint en-Nu'mân 392
Esmâ bint Mâlik 378
Esmâ bt. Umeys 143, 171, 453
Esmâ bt. Umeys b. Nu'mân el-Has'amiyye 126
Esodo 69
Esved b. Nevfel b. Huveylid el-Esedî 122
Esved b. Rezn ed-Düelî 202
Esved er-Râ'î 111
Eş'arî 120
Eş'arîler 120
Eşca'îler 74
Eşca'lar 215, 216, 225, 374
Eşec 341, 348
Euting 17
Evs 290
Evs b. Avf 456
Evs b. Habîb 111
Evs b. Havlî 139, 479
Evs b. Kâid 110
Evs b. Katâde 111
Evs b. Kayzî 420
Evs b. Mahreme 105
Evs b. Sâbit 246
Evsler 256
Evsullah 256
Evtâs 218, 285, 286, 287
Eyle 424
Eymâ b. Rahasa 410
Eymâ b. Ruhsa 215
Eymen b. Ubeyd 293
Eymen b. Ümmü Eymen 293
Ezârika 314
Ezdî 364
Ezher b. Abdiavf 46, 123, 125, 238
Ezrakî 227, 232, 257, 258, 314
Ezri'ât 157
Ezruh 426

F

Fadl b. Abbâs 293
Fâhite bt. Velîd 242
Fâkih 262
Fâkih b. Mugîre b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm 262

Fakîh b. Nu'mân b. Cebele b. Seffâre 475
Fâlis 189
Faradî 26
Fâri'a bint Akîl 315, 316
Fâris 354
Fâs 260
Fâtıma 104, 116, 122, 126, 211, 241
Fâtıma bint ed-Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbiyye 365
Fâtıma bint. el-Velîd b. Utbe 300
Fâtıma bt. Hâris 126
Fâtıma bt. Safvân b. Ümeyye b. Muharres el-Kinâniyye 126
Fazl b. Abbâs 105
Fedek 114, 115, 270
Fedek Seferi 130, 131, 271
Fedek Yahudileri 115, 270
Fehm 335
Fehrese 26
Felc arâzîsi 485
Fels Sanemi 397
Ferişteh 26
Ferrâr eş-Şerîdî 186
Fertenâ 239, 245
Ferve b. Amr 88, 99, 100
Ferve b. Hübeyre el-Kuşeyrî 134
Feyfâ 414
Fezâre Arabları 148
Fezâreler 134, 375
Fezârî 148
Fezârî Kabilesi 64
Fezârîler 477
Fırat nehri 343
Fihl Muhârebesi 124, 320
Fihrler 172
Filistin 164, 404
Fils 397
Firas b. Hâbis 379
Firâs b. Nadr b. Hâris b. Kelede 123
Firâsiyye bint Süveyd b. Amr b. Sa'lebe 312
Firdevsî 26
Firkad 128
Franc 21
Fudayl b. Nu'mân 108
Fulât 187
Furu' 137
Fücey' b. Abdillâh b. Cündâ 486
Fükeyhe bt. Yesâr 123, 126
Füls 397
fütûhât 348

G

Gâbe Seferi 194, 276
Gadîrü'l-Eştât 181
Gâdiyâ 448
Gâlib b. Abdillâh 131, 132, 156, 271, 273
Gâmidler 496
ganâim 298, 336
Garbî Asya 183
Gassânî 146, 147, 160, 273, 422
Gassânî Hükümdarı Cebele 146
Gassânî meliki Hâris b. Ebî Şimr 334
Gassânlar 146
Gassân Meliki 147
Gatafân 196, 356, 368
Gatafânlar 60, 62, 64, 65, 66, 67, 92, 93, 132, 133, 134, 269, 387
Gâvî b. Abdiluzzâ 186, 187
Gaylân b. Seleme 307, 385
gayr-ı Arab 401
Gazzâl 81
George Slane 52
Gıfârî 103
Gıfârlar 79, 187, 215, 216, 225, 406
Goldziher 13, 28, 140, 234, 395
Gregrovius 14
Grimme 260, 303, 338, 432
Gumeysâ 263
Gurrân Vadisi 188
Gurre bint Hâris 487

H
Habat Seferi 193, 194, 275
Habbâb b. Münzîr 290
Habbâr 239, 244
Habeş 121
Habeşî 74
Habeşistan 121, 122, 123, 125, 126, 271, 303
Habeşli Bilâl 95
Habeşliler 143
Habeş Necâşîsi 121, 126, 399, 508
Habîbe bt. Abdillâh b. Cahş 123, 125
Haccâc 113, 114
Haccâc b. İlât 291
Haccâc b. İlât en-Nevhî 216
Haccâc b. İlât es-Sülemî 113, 270
Haccetü'l-Vedâ 177, 236, 254, 368, 485
Hacer 110, 111, 153, 304
Hacer-i Esved 141, 338
hac merasimi 365
Hacûn 139, 140, 200, 228, 229, 230
Hadar 196
Hadis 294
Hadramî b. Amr 387
Hafâcî 31
Hafsa 399
Hâit el-Mâlik 493
Hakem b. Amr b. Vehb 456
Hakem b. Ebi'l-Âs 239
Hakemler 49
Hakîm b. Hizâm 199, 222, 287, 327
Haldûn 49, 71, 79
Halebî 61, 66, 71, 73, 86, 117, 302
Halef b. Abdilmâlik 370
Hâlid 18, 152, 241, 258, 263, 280
Hâlid b. Esîd b. Ebi'l-Îs 328
Hâlid b. Hevze b. Rebî'a b. Amr b. Âmir b. Rebî'a 329
Hâlid b. Hişâm 262, 328
Hâlid b. Sa'îd 122, 126, 178, 186, 189, 257, 309, 468
Hâlid b. Velîd 124, 153, 161, 166, 168, 169, 170, 174, 175, 198, 200, 218, 221, 227, 228, 257, 258, 261, 262, 274, 279, 295, 433
Hâlid el-Eşkar 228
Halife 313
Halife Abdülmelik 197, 238, 276
Halife Hâdî 117
Halife-i Abbâsî Ebu'l-Abbâs es-Seffâh 116
Halife Mansûr 116
Halife Muâviye 119, 238
Halife Ömer 122, 148, 238, 243, 246
Halife Yezîd b. Abdilmelik 116
Halîka 215
Hamîs 52, 56, 68, 70, 86, 98, 117, 119, 302
Hamîse 155
Hamne bt. Cahş 105
Hamza 143, 247, 251
Hamza b. Amr el-Eslemî 432
Hamza b. Nu'mân b. Havze el-Uzrî 119
Hând 31
Handeme Müsâdemesi 228, 239
Hândmîr 31
Hânî b. Habîb 475
Hannâzî 189
Hansâ 185
Hanzala b. Dârim 379
Harâd 258
Harâm b. Abdiavf es-Sülemî 189
Harasa 63
Harb 259
Harb b. Ümeyye 259

Hârice b. Hısn 477
Hâricîler 330
Hârif 472
Hâris 60, 75, 123
Hâris b. Abdikülâl 464
Hâris b. Avf el-Mürrî 134, 271
Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî 160
Hâris b. Hâlid b. Sahr 122
Hâris b. Hâris b. Kays 124
Hâris b. Hâtıb 79, 109, 110
Hâris b. Hişâm 204, 229, 287, 328
Hâris b. Kelede 314
Hâris b. Mâlik b. Bersâ el-Leysî 156
Hâris b. Şimr el-Gassânî 257
Hâris b. Umeyr el-Ezdî 159
Hâris b. Yezîd et-Tâi 430
Hârise 215, 290
Hârise b. Hişâm 327
Hârise b. Katan 446
Hârise b. Nu'mân 173, 401
Hâris el-Esedî 397
Hâris el-Yahudi 107
Harmele b. Hevze b. Rebî'a b. Amr 329
Hârre 69
Hâs 63
Has'amî 389
Has'am kabileleri 389
Hasan 36
Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib 116
Hasene 124, 126
Hassân b. Sâbit 146, 147, 240
Hâşim 181
Hâtıb 123
Hâtıb b. Ebî Beltea 145, 146, 299, 189, 214, 215, 272, 277
Hâtıb b. Hâris 123, 125
Hatice 104, 267
Hâtim et-Tâî 370, 397
Hattâb b. Hâris 123, 125
Hattât b. Yezîd 377
Hayâbir 53
Hayber 53, 54, 57, 59, 60, 64, 70, 81, 89, 91, 92, 94, 99, 111, 113, 114, 124, 127
Hayber Gazası 112
Hayber Muhâsarası 56
Hayber Seferi 51, 53, 56, 112, 121, 122, 268
Hayber vakası 450
Hayfâ 65
Hazrecî 290
Hazrecler 227, 256
Hazvere 228
Hebbâr b. Esved 244, 278
Hebbâr b. Süfyân b. Abdilesed 123
Hecer 343, 418
Hedbe 153
Hedde 186
Hemdân 471
Hemedân 468
Hendek 152
Hendek Gazası 185
Hendeme 228, 230, 267
Heraklius 164, 165
Herîr b. Amr 409
Hevâzin 284, 285, 287
Hevâzinler 129, 199, 201, 213, 218, 242, 283
Hevze 178, 179
Hevze b. Hâlid b. Rebîa 177
Hevze b. Nübeyse es-Sülemî 189
Hevzetü'l-Hanefî 124
heyet-i sefâret 115, 145, 147, 175, 177, 272, 326, 347, 349, 367, 454, 488, 489, 504, 505, 506, 512
Hırâş b. Ümeyye el-Kâ'bî 249
Hısn-ı Ebu'l-Hukayk 53
Hısn-ı Nâim 53
Hısnü'l-Ketîbe 53
Hısnü'l-Vatîh 53
Hısnü'n-Netâh 53
Hısnü's-Sülâlim 53

Hısnü'ş-Şık 53
Hibrâ 473
Hicaz 115, 119, 184, 220, 356
Hicr 414
hicret 320, 337
Hidm 315
Hilâl 129
Hilâl b. Ümeyye 290, 410
Hilâller 218
Himâr 80
Himâs b. Kays b. Hâlid ed-Dîlî 228
Himyer 464
Himyeri 185
Hind 104, 212, 215, 241, 254, 279
Hind bt. Ebî Tâlib 229
Hind bt. Münebbih 241
Hind bt. Utbe 237, 239, 241
Hind b. Ubeyde b. Hâris 104
Hindistan 356
Hirâş b. Ümeyye 140
Hîre 376
Hişâm 49, 56, 66, 68, 97, 119, 153, 285, 301
Hişâm b. Amr 327, 329
Hişâm b. Âs 257
Hişâm b. Hüzeyfe b. Mugîre 123
Hişâm b. Mugîre 174
Hişâm b. Muhammed el-Kelbî 187, 354
Hişâm b. Urve 198, 283, 304
Hişâm b. Velîd b. Mugîre 328
Hît 315
Hizâm b. Hâlid 228, 451
Hizâmî 259
Hizâne 31
Hristiyan 125, 147, 148, 164, 295
Hristiyan Arab 41
Hristiyanlar 121, 342
Hubâb 69, 118
Hubâb b. Münzir 69, 73, 74, 77, 79, 84
Huber 17
Hubeyre b. Şibl b. Aclânî es-Sekafî 340
Hubeyre b. Vehb 382
Hubeyş 29
Huddânlar 492
Hudeybiye 46, 127, 181
Hudeybiye Muâhedenamesi 47, 58, 130, 178
Hudeybiye Muâhedesi 202, 205
Hudeybiye Musâhalası 50, 152
Hudeybiye Seferi 51, 100
Hufâf b. Nedbe 291
Hufeyr kuyusu 380
Hughes 381
Huleyfe İbn Ebî Ahmed 215
Humus 405, 422
Huneyn 201, 218, 232, 283, 286
Huneyn Muharebesi 123, 186, 253, 283, 284
Huneyn Seferi 284
Huneys 47
Huneys b. Câbir el-Âmiri 46
Huneys b. Hâlid el-Eş'arî b. Rebî'a 228
Huneys el-Âmiri 47
Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî 332
Hurma 137
Huseyl 62, 63
Huseyl b. Hârice 61
Huşeyniler 121
Huveyle bint Hakîm b. Maz'ûn 316
Huveyris 244
Huveyris b. Abdillâh b. Halef b. Mâlik 370
Huveyris b. Nukayz 239, 244, 278
Huveytıb b. Abdiluzzâ 143, 203, 238, 240, 248, 287, 327, 329
Huzâalar 135, 178, 180, 181, 182, 183, 203, 206, 208, 224, 250, 274, 276, 375, 390
Huzâî 228

Huzâî b. Abdinühm 216
Huzeyfe b. Yemânî 431
Huzeyme b. Cehm b. Kays 122
Hübel 231
Hübeyre 240
Hübeyre b. Ebî Vehb 113, 229, 240
Hürr b. Kays b. Hısn 477
Hüseyin 104
Hüseyl b. Nüveyre el-Eşca'î 133
Hüsrev 495
Hüvayyisa 135
Hüzeyl b. Ebi's-Salt 310
Hüzeylî 228
Hüzeyller 226, 248

I-İ
Irak 36
Isma'ail Mohammed bin Abdallah al Azdi al- Baçri 27
İbâdiyyeler 359
İbâdlar 443
İbn Abbâs 258
İbn Asâkir 20
İbn Avf 102
İbn Ceyş 20
İbn Düreyd 296
İbn Ebî Dînâr 25
İbn Ebî Hadred 194, 195, 196, 197, 205, 213, 286, 322
İbn Ebî Huneys 104
İbn Ebi'l-Avcâ 145, 272
İbn Ebi'l-Berâ 284
İbn Ebi'l-Hukayk 270
İbn Ebî Rebî'a 204
İbn Ebî Serh 209, 239, 243
İbnetü'l-Muhallel 123, 126
İbn Hacer 112, 172, 173, 345
İbn Haldûn 71, 122, 178, 183
İbn Hatal 239, 245
İbn Hibbân 172
İbn Hişâm 68, 111, 175, 183, 259
İbni'l-Furât 27
İbn İlyâs 104
İbn İshâk 30, 59, 61, 66, 88, 104, 105, 109, 111, 125, 128, 140, 160, 167, 205, 208, 229, 284, 286, 307, 328
İbn Kuteybe 236
İbn Merhab 269
İbn Revâha 88
İbn Sa'd 20, 49, 147, 176, 179, 180, 182, 275, 345
İbn Şihâb ez-Zührî 88, 173, 175, 320
İbn Ubeyde el-Cerrâh 275
İbnü'd-Duğne 296
İbnüd-Düğunne 297
İbnü'l-Bersâ 157
İbnü'l-Ebbâr 21
İbnü'l-Ekva' 110
İbnü'l-Esîr 132
İbnü'l-Eş'ar 200
İbnü'l-Eşkar 228
İbnü'l-Kelbî 112, 148, 185, 188, 258, 275
İbnü'l-Lütbiyye el-Ezdî 375
İbnü't-Teâvîzî 41
İbnü'z-Ziba'râ 240, 278, 382
İbnü'z-Zübeyr 302
İbn Yâmîn 410
İbrahim 238
İkrime 154, 227, 239, 241
İkrime b. Âmir b. Hâşim b. Abdimenâf 328
İkrime b. Ebî Cehil 141, 204, 214, 226, 241, 254, 278, 296
İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân 180
İkrime b. Hasfa 177
İmparator Heraklius 404
İmruülkays b. Asbağ 440
İran 124, 127, 343
İran Hükümdarı 352
İranîler 351
İranlılar 77, 160, 165, 185
İranlı Selmân-ı Fârisî 309

İrbâd b. Sâriye 216
İrbâz b. Sâriye el-Fezârî 409
irdâ' 332
İsa 232
İsa b. Musa 70
İsâf ve Nâile 212, 231, 237
İsl 369
İslamiyet 18, 46, 78, 111, 115, 125, 200, 296, 333
İslam Tarihi 20, 329
İsmail 238
İsmâiliye 180
İsmâiliyyeler 480
İstanbul 34, 272
İtalyanca 99
İyâz b. Züheyr b. Ebî Şeddâd 124
İzdivâc 340

J
Joshua 118

K
Ka'b b. Amrlar 225
Ka'b b. Ucre 454
Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî 157, 273
Ka'b b. Züheyr 382
Kâbe 136, 140, 141, 142, 232, 284
Kabile 318
Ka'blar 200, 216, 218, 375
Kâdisiye 123
Kâdisiye Muharebesi 149
Kâes bint Arî 378
Kahire 21, 23, 27, 31, 34, 35, 36, 41, 42, 43
Ka'kâ' b. Ma'bed 379
Kalas sanemi 398
Kal'atü'z-Zübeyr 79, 81
Kale 149
Kâmûs 53, 85, 86
Kanûd 214
Kânûnievvel 45, 151, 373
Kânûnisâni 45, 151, 373
karargâh 283, 298
Kâreler 49
Kârib b. Esved 285, 294, 463
Kârim b. Ümeyye 498
Karye 259
Kasâme 136
Kasârah 53
Kasım 104
Kâsım b. Sellâm 350
Kasva 139
Katâde 234, 290
Katâde b. Di'âme es-Sedûsî 234
Kays 104, 259
Kays Aylân 284
Kays b. Abdillâh 123
Kays b. Adî 327
Kays b. Âsım 377, 379
Kays b. Fihr 420
Kays b. Hâris 377
Kays b. Huzeyfe b. Kays 124
Kays b. Musahhar el-Ya'merî 175
Kays b. Nuseybe 185
Kays b. Nüşbe es-Sülemî 185
Kays b. Rifâ'a el-Cüşemî 276
Kays b. Sa'd 275
Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Düleym 193
Kays b. Seken b. Zeyd b. Harâm 361
Kedâ 200
Kedîd 156, 273
Kerek 166
Kerkere 100
Ketîbe 57, 85, 86, 92, 96, 102, 103
Kevser 46, 47
Kıbtî 146, 402
Kıbtî cariye 366
Kıdr b. Ammâr es-Sülemî 186
Kızıldeniz 48
Kilâbî 340
Kilâblar 218, 375
Kinâne 93, 94, 96, 270
Kinâne b. Abdiyâleyl 285, 385

Kinâne b. Ebi'l-Hukayk 64, 85, 87
Kinâne b. Rebî'a b. Ebi'l-Hukayk 86, 94
Kinâne kabilesi 453
Kinâneler 49, 186, 202, 206, 258, 263
Kisra Pervîz 124, 127
Kisra Şîreveyh 127, 271
Kitâbü'l-Esnâm 187, 256
köle 314
Kramer 139, 433
Ku'aykıân 141
Kubâ 450
Kubâ Camii 450
Kudâ 226
Kudâa 189
Kudâa Arabları 170
Kudâalar 160, 166, 191, 200
Kudâme 350
Kudâme b. Sümâme 216
Kudeyd 138, 156, 185, 216, 221, 256
Kudüs 253, 279, 407
Kûfe 149, 314
Kur'an 52, 283, 331
Kurata b. Abduamr el-A'cemî 208
Kurata b. Amr 209
kurban 339
Kureybe 229, 239
Kureynâ 239
Kureyş 172, 259
Kureyşî 47, 153, 166, 207, 220, 224, 228, 287, 382
Kureyşîler 48, 50, 83, 127, 129, 134, 135, 136, 138, 139, 141, 174, 181, 199, 203, 209, 224, 276, 283, 328, 369, 429
Kurrâr 175
Kusay 238, 390, 395
Kuşeyr b. Ka'b kabilesi 485
Kutava 166
Kutbe b. Âmir 389
Kutbe b. Katâde 167, 169
Kuteybe 148, 185, 314
Kuzâa 158
Küdâ 227
Küdr Seferi 131, 132
Külsûm 202
Kürz b. Câbir 200, 228
Kütübî 32

L

Lagminez 13
Lahm 164
Lahmî 334
Lât 260, 284, 384, 459
L. Burckhardt 23
Lebîd 52, 176
Lebîd b. A'sam 51
Lebîd Rebî'a b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb 329
Lefîf 102
Lestrange 13
Levâbe 178
Leylâ bt. Ebî Hasme b. Gânim 126
Leysler 225, 406
Lincei Akademisi 20
Lît 227, 228
livâ 290, 413
Livâ-i Ahmer 185
Liyya 298
Liyya Hisarı 306
Lizâr 145
Londra 19, 23

M

Maan 164, 165, 167
Mâbûr 145
Ma'danü'l-Burm 128
Ma'dikerib b. Ebrehe 473
Mahmiyye b. Cez 106, 122, 197
Mahmûd 72, 76, 94
Mahmûd b. Mesleme 72, 73, 109
Mahmûd b. Seleme 73
Mahreme b. Nevfel 238

Mahreme b. Nevfel ez-Zührî 327
Mahreme b. Nevfel Sukyâ 219
Mahşa b. Humeyr 415
Mahzûm kabilesi 319
Ma'kıl b. Sinân 215, 291
Maknâ 425, 426
Makrîzî 425
Mâlik 34, 108, 164
Mâlik b. Amr 379
Mâlik b. Avf 218, 283, 285, 290, 298, 328
Mâlik b. Avf b. Sa'îd b. Yerbû' 329
Mâlik b. Avf en-Nasrî 284, 285, 298, 335
Mâlik b. Duhşüm 452
Mâlik b. Ebî Nevfel 478
Mâlik b. Ebî Riyâh 390
Mâlik b. Hâlid b. Sahr b. Şerîd 263
Mâlik b. Mürâre 467, 468
Mâlik b. Neccâr 290
Mâlik b. Nemet 472
Mâlik b. Râfi'a el-Belevî el-Irâşî 165
Mâlik b. Râfile 165, 169
Mâlik b. Rebî'a 122
Mâlik b. Zâhile el-Irâşî 165
Ma'mer b. Abdillâh b. Nadle 122
Ma'mer b. Hâris b. Kays 124
Mâni' 315
Marbata 53
Mârid hisarı 436
Mâriye 145, 272, 366, 400
Mavera-yı Ürdün 165
Mâverdî 34
Meâb 164, 165, 167
Meâfir 468
Me'bûr 145
Mecûsîler 342, 345, 376
Medâin 343
Medfû 189
Medine 17, 19, 46, 47, 49, 50, 53, 59, 83, 92, 108, 111, 115, 121, 124, 135, 145, 161, 210, 283, 284
Medine Camii 52, 137, 369
Medine-i Münevvere 150
Medineli 290, 291
Medineliler 75, 172, 174
Medine Muhâsarası 112, 113, 152, 303
Mekâbir 140
Mekke 17, 24, 46, 48, 113, 114, 148, 180, 183, 197, 200, 276, 284, 291
Mekkeli 47
Mekkeliler 113, 206, 221
Mekkenin Fethi 284
Mekke Seferi 186, 196
melek 294
Melkân b. Abde 104
Melkû 104
Menâha Meydanı 149
Menât 256, 260
Mercü's-Suffer 122
Merhab 64, 72, 75, 109
Merkad-ı Nebevî 149
Merrüzzahrân 138, 153, 199, 213, 218, 221, 222, 224, 225, 339
Merve 140, 141, 142, 267
Meryem 232
Merzubân 343
Mesba'a 178
Mescid-i Dırâr 375, 450, 451, 452, 453
Mescidü'l-A'zam 70
Mescidü'ş-Şikâk 451
Mes'î 267
Me'sûd 172
Mes'ûd b. Âmir b. Rebîa 111
Mes'ûd b. Amr el-Kârî 302
Mes'ûd b. Esved b. Hârise 172
Mes'ûd b. Rebîa b. Amr b. Sa'd b. Abdilkurâ 111
Mes'ûd b. Sa'd b. Kays b. Halde 109
Mes'ûdî 157, 158, 230
Meşârif 165

Meşârifü'l-Belkâ 160
Meşrefiye 160
Meyfa'a 132
Meyfa'a Seferi 131, 271
Meymûne 138, 220, 230, 253, 279
Meymûne bint Hârise 487
Meymûne bt. Hâris 142
Meysân 124
Mezhic 367
Mezhicler 148
Mısır 36, 145
Mid'am 100
Mihcen 313
Mihlât 35
Mihzam 257
Mikdâd b. Amr 104, 489
Mikrez b. Hafs 139, 203
Mikyâs b. Dubâbe 246
Mikyâs b. Habâbe 278
Mikyâs b. Subâbe el-Leysî 239, 246
Milano 99
Minâ 140, 471
Mirdâs 259
Mistah b. Üsâse b. Abbâd 104
Mommsen 14
Muâfir 464
Muammer b. Abdillâh el-Adevî 140
Muattib b. Ebî Leheb 293
Muattib b. Kuşeyr 330, 430
Muâviye 104, 290, 390
Muâviye b. Sevr b. Ubâde 486
Mu'aykîb b. Ebî Fâtıma 122
Muâz b. Cebel 102, 288, 339, 413, 466, 467, 468
mucize 294
Mûdar 376
Mudarîler 421
Mudarlar 258
Mudus 166
Mugîre b. Şu'be 299, 311, 313, 461
Muhâcir 121, 291
Muhâcirîn 183, 263, 290
Muhallim b. Cessâme 213, 301
Muhammed 14, 17, 18, 19, 22, 28, 46, 47, 49, 50, 51, 57, 68, 82, 88, 95, 97, 99, 103, 111, 113, 116, 125, 126, 134, 163, 179, 186, 276, 284, 285, 286
Muhammed b. Ebî Huzeyfe 126
Muhammed b. Mesleme 69, 76, 94, 103, 109, 137, 138, 231, 406, 413, 492
Muhannes 315
Muharemi 56
muhârib 285
Muharrem 45, 56, 151, 268, 373
Muhayyisa 115, 117, 135
Muhayyisa b. Mes'ûd 104, 115
Muhik b. Abdirrahman 40
Muhtar 36
Muir 52, 61, 141, 157, 160, 221, 244, 303, 432
Mukavkıs 145
Mukeon 167
Munakka' b. Mâlik 186
Mûs'ab b. Hâris 126
Mûsâ b. Hâris 126
Mûsa b. Hâris b. Hâlid 125
Mûsâ b. Ukbe 67, 109, 206
Muşallal 256
Mutarrif b. Kâhin el-Bâhilî 380
Mutayyebûn 179, 180
Mûte 122, 165, 166, 169, 171, 174, 190, 405
Mûte Muharebesi 172, 175
Mûte Seferi 157, 159, 160, 167, 273, 274
Mutî' b. Esved b. Hârise b. Nadle 328
mübâreze 294
Mübeşşir 112
Mücemmi' b. Câriye b. Âmir 451
Müdlâc 108
Mükeytil el-Leysî 301

Müller 175, 260, 303, 432
münâfıklar 420
Münâfikûn 413
Münebbih 204
Müneccimbaşı 35
Münkız b. Hayyân 348
Münzir b. Abdillâh 321
Münzir b. Abdillâh b. Nevfel 321
Münzir b. Sâvâ 342, 345
Mürâre b. Rebî' 410
Müreysî' 246
Müreysî' Seferi 184, 420
Mürre b. Mâlik b. Sevâd b. Cezîme 475
Mürtedâ b. Ebî Serh 252
Müslim 35, 370
Müsliye b. Hizzân el-Huddânî 492
Müslüman 16, 19, 48, 71, 73, 119, 200, 275, 283
Müslümanlar 46, 68, 81, 123, 129, 284
Müslümanlık 48
Müstekfî 36
Müstenah 61
müşrik 287
müşrikâne 288
müşriklik 143, 235, 240, 248, 285, 288, 302, 303, 351, 500
Müzenî 313
Müzeyneler 49, 147, 216, 225, 259, 374

N

Nâciye 242
Nâciye b. Cündeb 137, 291, 480
Nadr b. Hâris 327
Nahle 258, 279, 295, 322
Nahletü'l-Yemâniyye 306
Nahle Vadisi 188
Nâim 72, 73, 103
Nâim Hisarı 73, 77, 103, 110, 115
Nakmâ 61
Nakra 132
namaz 344
Nasru'n-Nebi 182
Nebhân kabilesi 397
Nebhânlar 507
Nebî-i Sâlih kuyusu 419, 420
Nebtel b. Hâris 451
Necâşî 123, 124, 143, 152, 399
Necid 127, 132, 184, 196, 392
Necrân 128, 240
Necve bint Nehd 378
Neha'lar 149
Nehrevân 332
Nehşel b. Mâlik el-Vâilî 381
Nekâde b. Abdillâh 387, 388
Nesâî 36, 370
Netâh 57, 63, 69, 72, 77, 81, 82, 86, 96, 102, 103, 107
Netâh Hisarı 69, 94, 99
Nevfel b. Hâris 293
Nevfel b. Muâviye b. Urve b. Sahr b. Rezen 329
Nevfel b. Muâviye ed-Düelî 203, 317
Nîkü'l-Ukâb 219
Nizâr 85, 269
Nizâr Hisarı 84, 85, 86, 87, 96
Nöldeke 13, 36, 72, 127, 146, 147, 160, 214, 215, 401, 433, 495, 496
Nuaym b. Abdikülâl 464
Nuaym b. Evs ed-Dârî 473
Nuaym b. Evs el-Hârice 475
Nu'aym b. Hind 105
Nu'aym b. Mes'ûd 215, 291, 406
Nu'aym b. Sa'd 377
Nufey' b. Mesrûh 314
Nu'mân 124
Nu'mân b. Beşîr 130
Nu'mân b. Ebî Âmir 478
Nu'mân b. Mukarrin 291
Nu'mân b. Münzîr 334
Nu'mân b. Zürare el-Lehebî 302
Numeyr b. Hareşe 456

Nüfûd çölü 376
Nüheyk b. Mirdâs 131
Nümeyle b. Abdillâh el-Leysî 61, 246
Nümeyle el-Kelbî 104
Nümeyr b. Hareşe b. Rebî'a 456
Nüveyrî 36

O-Ö

Osman 36, 106, 211
Osman b. Abdi Ganm b. Züheyr 124
Osman b. Abdullah 294, 299
Osman b. Affân 73, 127, 243, 325, 382, 396, 453, 476
Osman b. Âmir b. Muatteb 314
Osman b. Ebi'l-Âs 461
Osman b. Maz'ûn 316
Osman b. Rebî'a b. Ehbân 122
Osman b. Talhâ 153, 154, 231, 232, 237, 273
Osman b. Vehb 327
Osmanlı 99
Ömer 36, 55, 62, 76, 80, 88, 89, 102, 106, 116, 124, 133, 147, 211, 286
Ömer b. Abdilazîz 116, 426
Ömer b. Hattâb 75, 103, 128, 172, 193, 237, 271, 325, 406, 476, 479
Ömer b. İshâk 153
Ömer b. Mûsâ b. Vecîh 234
öşür 351, 354, 374, 375, 381, 395, 434, 447

P

Paris 19, 24
Paris Kütübhâne-i Milliyyesi 25, 27
Petra 121
Peygamber 19, 25, 46, 48, 51, 95, 98, 113, 161, 171, 221, 274, 283, 284, 289, 290
Peygamberler 68
piyade 298
Pizzi 13
Prenses Boran 495

R

Râfi' 207
Râfi' b. Ebî Râfi' et-Tâî 191
Râfi' b. Hadîc 430
Râfi' b. Hermele 478
Râfi' b. Mekîs 190, 291, 374
Rahip Lammens 20
Rakabe 90
Rakabetü'l-Arz 90
Ramazân 45, 128, 151, 202, 236, 276, 288
Rasûb 257
Rasullulah Muhammed 49
Rasulullah 178, 283
Râşid b. Abd 185, 186
Râşid b. Abdillâh 187
Râşid b. Abdirabbih 186, 187
Ravhâ 216
Rayta bt. Hâris b. Cübeyle 122, 125
Rayyâh b. Hâris 377
Rebeze 137
Rebî' 128
Rebî'a b. el-Esved 310
Rebî'a b. Hâris 104, 293
Rebî'a b. Refi' 296, 378
Rebî'a b. Zî Merhab 493
Rebîülâhir 45, 151, 373
Rebîülevvel 56, 151, 157, 373
Receb 45, 128, 151, 193, 373
Recî' 61, 70, 72, 81, 82
Remle bint Hâris 376
Remle bt. Ebî Avf b. Dubeyre 123
Remle bt. Ebî Avf b. Hubeyre 126
Revâha 103
Ridde 348
Rifâ'a b. Abdilmünzir r 112
Rifâ'a b. Kays 195

Rifâ'a b. Mesrûh 108
Rifâ'a b. Zeyd el-Cüzâmî 118
Rikâsî 259
Robertson 392
Roma 14, 20
Ruhât 186
Rukayye 125
Rum 146, 164, 165, 241
Rumlar 166, 405
Ruveyfi' 394
Rükâne b. Abdiyezîd 104
Rükbe 158
Rüveyse 138

S-Ş
Sa'b b. Bekirler 225
Sa'b b. Cessâme 216
Sa'b b. Husâme 291
Sa'b b. Muâz 77, 78, 79, 80, 81, 269
Sâbî 384
Sâbit b. el-Cüz' 320
Sâbit b. Erkam 169, 170
Sâbit b. Eslet el-Ensârî el-Evsî 110
Sa'b. Muâz Hisarı 78
Sachau 13
Sa'd 65, 146
sadaka 345
Sa'd b. Abdikays b. Lukayt 124
Sa'd b. Bekir 291
Sa'd b. Ebî Vakkâs 290, 325, 335
Sa'd b. Huneyf 478
Sa'd b. Mâlik 390
Sa'd b. Muâz 434
Sa'd b. Ubâde 64, 74, 75, 118, 144, 193, 194, 211, 225, 226, 227, 251, 290, 294, 336, 367, 406, 448, 492
Sa'd b. Zeyd 256, 279
Sa'd b. Zürâre 420
Sa'd Huzeymler 375
Sa'dî 123
Sa'dîler 375
Safâ 140, 142, 237, 250, 267, 339
Safer 45, 56, 128, 151, 153, 156, 373
safiyye 465
Safiyye 93, 96, 106, 117, 118, 126, 269
Safiyye bt. Abdilmuttalib 104, 453
Safiyye bt. Huyey b. Ahtab 86
Safvân 154, 227, 242, 287
Safvân b. Ümeyye 107, 122, 141, 203, 214, 226, 242, 248, 255, 278, 287, 326, 327, 329
Sah 149
sahâbe 289
Sahbâ 61, 117, 118
Sâib b. Hâris b. Kays 124, 320
Sâib b. Sâib b. Âiz b. Abdillâh 328
Sa'îd b. Amr 124
Sa'îd b. Hâlid b. Sa'îd 126
Sa'îd b. Hâris b. Kays 124
Sa'îd b. Hureys el-Mahzûmî 245
Sa'îd b. Müseyyeb 354, 497
Sa'îd b. Sa'îd b. el-Âs 319
Sakîf 283, 455
Sakîf b. Amr b. Şumayt 108
Sakifî 456
Sakîfler 199, 201, 213, 218, 242, 283, 294, 384
Sa'lebe 94, 375
Sa'lebe b. Aneme 112
Sa'lebe b. Ganeme 113
Sa'lebe b. Hâtıb 415, 451
Sa'lebe b. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk 66, 94
Sâlih Peygamber 418
Sâlim 264
Sâlim b. Avf 409
Sâlim b. Umeyr 409
Salît b. Amr b. Abdişems 124
Sâmiler 407
Sammâ 236

San'a 128, 472
Sana'a bt. Zübeyr b. Abdilmuttalib 104
Sanem 302
Sâniyetü'l-Kedâ 140
Sârat ilâ Dihye 86
Sâre 239, 246, 278
Sâre el-Müzeniyye 214
Sâsânî İmparatorluğu 343
Sebre b. Amr 378
Sedûs 158
Sedûs b. Amr el-Ezdî 164
Sehâvî 40
Sehl b. Amr 107
Sehl b. Hanîfe 397
Sehl b. Huneyf 118, 451
Sehle bt. Süheyl b. Amr 126
sehm 465
Sekafî 307, 462
Selâh 133
Selâsil 190
Seleme 129, 174, 230
Seleme b. Ebî Seleme 143
Seleme b. Ekva' 129, 298
Seleme b. Ezrak 314
Seleme b. Habeş 387
Seleme b. Mâlik b. Ebî Âmir es-Sülemî 188
Seleme b. Mâlik es-Sülemî 188, 189
Seleme b. Meylâ el-Cühenî 228
Seleme b. Sahr 409
Seligsohn 32
Selît b. Kays 290
Sellâm b. Mişkem 77, 97
Sellâme b. Humân 478
Selmâ 202, 366
Selmâ bt. Ümeys 143
Selsel 190
Semhûdî 61
Semrân Kalesi 84
Semûdî İmparatorluğu 417
Semûd kavmi 416
Semûdlar 418
Senetü'l-Vüfûd 454
Seniyyetü'l-Vedâ' 61, 163
Serât 128
Seravât 178
Sercis 191
Serif 144, 272
Serîr 63
Sevde 367
Sevde bt. Zem'a b. Kays 126
Sevku'l-Ceyş 54
Seyf 149
Seyf b. Hâris 149
Seyf b. Ömer 348, 356
Seyfullah 166
Seyfü'l-Bahr 275
Seyl 376
Seyl Yatağı 149
Seyyâle 138
Sıffîn 110, 390, 470
si'âye 396
Sibâ' b. Urfuta 61, 413
Sibâr 117
Sîbuht 343, 345
Sîbuht b. Abdillâh 345
Sidânetü'l-Beyt 233
sidre ağacı 307
Sidretü'l-Hadrâ 288
Sîfü'l-Bahr 193
Simâk el-Hayberî 84
Simâli 82
Sinâne bint Hâtim 397
Sinyor Ramoni 16
Sinyor Wilfrid Scawen Blunt 17
Sîrîn 145, 146, 272
Siy 273
Siy Seferi 158, 273
Sprenger 129, 175, 201, 260, 303, 492
Suhâr 492
Sukâm 258
Sukyâ 137, 214, 216, 217, 224, 319, 375
Suriye 18, 22, 48, 53, 117, 119, 124, 160, 164, 390

Suyûtî 41
Süfyân 124
Süfyân b. Abdilesed 328
Süfyân b. Abdillâh 311, 456
Süfyân b. Ma'mer b. Habîb 123
Süfyân Mugîre b. Hâris 292
Süheyl 227
Süheyl b. Amîr 48
Süheyl b. Amr 141, 143, 144, 204, 209, 214, 226, 239, 278, 287, 327
Sülâlim 71, 85, 86, 102
Sülemî 108
Sülemîler 221, 275
Süleym 113
Süleym b. Mâlik 390
Süleym b. Sâbit b. Vakş el-Ensârî 112
Süleym kabilesi 184
Süleymler 132, 216, 225, 264, 275, 280, 295, 374
Sümâle 335
Sümâleler 492
Sümeyde el-Kinânî 264
sünnet 299
Sürâka b. Amr 172
Sürâka b. Cu'şem 323
Sürâka b. el-Hâris 303
Sürâka b. Harise en-Neccârî 194
Süvâ 257
Süvâ' 187, 188
Süveyd b. Amr 172
Süveyd b. Sahr 156, 291
Şa'bân 45, 128, 151, 194, 203, 271, 373
Şam 147, 157, 435
şarkî Arabistan 492
Şehâbeddin el-İbşîhî 21
Şehbâ 222
Şehrberâz 495
Şehriyâr Ebû Şîreveyh 495
Şemmâh 87
Şerabbe 392
Şerîk b. Abde el-Aclânî 245
Şevânân 128
Şevvâl 45, 128, 132, 151, 271, 288, 319, 373
Şeybe b. Osman b. Ebî Talha 296
Şeybe b. Osman b. Ṭalha 328
Şeybe b. Osman el-Abderî 209
Şeybe bt. Umeyr b. Hâşim 113
Şeyhü'l Menînî 42
Şeymâ bint el-Hâris b. Abdiluzzâ 297
Şık 57, 63, 81, 82, 84, 103
Şık havâlisi 102
Şi'b eş-Şafiiyyîn 227
şimâl-i Arab 424
Şuarâ 41
Şuaybe 153, 242
Şuaybe Seferi 396
Şurahbîl 126, 425
Şurahbîl b. Amr el-Ezdî 164
Şurahbîl b. Amr el-Gassânî 166
Şurahbîl b. Gaylân 456
Şurahbîl b. Hasene 124, 424
Şurahbîl b. Seleme 456
Şuveykir el-Yahûdî 408
Şübeyke 158
Şücâ' b. Vehb 158, 159, 160, 273
Şürahbîl b. Amr el-Gassânî 159

T

Taberî 49, 66, 101, 117, 129, 141, 146, 158, 162, 175, 198, 223, 246, 283, 297
tahallüf 395
Tâif 124, 152, 186, 188, 199, 232, 247, 285, 302
Tâif Muhâsarası 304, 383
Tâif Seferi 304
Tâîler 397
Talha 102, 110
Talha b. Huveylid 387
Talîk b. Süfyân b. Ümeyye 328, 329
Talûb 217
Tarf 74

Tay 275
Tay Arabları 398
Tay kabilesi 191
Taylar 387
Tayyib (Abdullah) b. Zer b. Rezîn b. Ammît 475
Teâvîz 41
Tebük 157
Tebük Seferi 465
Temîm 259, 342
Temîm b. Esed el-Huzâî 238
Temîm b. Evs b. Hârice b. Sevâd ed-Dârî 474
Temyâ Yahudileri 119
Tenbîh 98, 117, 128, 165
Tenûhlar 443
Teodoro Vicario 166
Teşrînievvel 45, 151
Teşrînisânî 45, 151
Teşrînsânî 373
Tevrat 118
Teymâ 114, 119, 404
Teymân havâlîsi 376
Teym b. Gâlibler 245
Teym b. Mürreler 180
Theodoro 166
Tihâme 49, 50, 179, 262, 290
Tirmizî 41, 370
Titus 407
Tiyadukus 165
Tufeyl 109
Tufeyl b. Amr 256, 279, 302, 309
Tufeyl b. Nu'mân b. Hansâ b. Sinân 108
Tufeyl b. Ömer ed-Devsî 92
Tuleyb b. Ezher 125
Turbah 128
Turbah Seferi 128
Türebe 158
Türebe Seferi 271

U-Ü
Ubâde b. Kays 173
Ubâde b. Sâmit 478
Ubâye b. Mâlik 167
Ubey b. Ka'b 46, 50
Ubeyd b. Teyyihân 111
Ubeyd b. Yâsir b. Nümeyr 427
Ubeyde 102, 275
Ubeyde b. Cerrâh 190
Ubeyde b. Hâris 104
Ubeydullâh b. Cahş 121, 123, 125
Ubeydullâh b. Zübeyr 293
Uceyr b. Abdiyezîd 105
Uhayha b. Ümeyye b. Halef 329
Uhud 108, 109, 173, 303
Uhud Gazası 251
Uhud Muharebesi 109, 112
Ukâb 74
Ukkâşe b. Mihsân 63, 399
Ulbe b. Zeyd 130, 409
Umân 359
Umâre 143
Umâre b. Hazm 290
Umâre bt. Hamza 143
Umâre b. Ukbe b. Hâris el-Gıfârî 110
Umeyr 242
Umeyr b. Riâb b. Huzeyfe 124
Umeyr b. Vehb 242
Umeyr b. Vehb b. Halef 329
Umeyr b. Vehb el-Cumahî 328, 410
Umeyre b. Mâlik el-Hârifî 472
Umretü'l-Kazâ 136, 272
Umretü'l-Kazıyye 135, 272
Umretü'l-Kısâs 136, 272
uneyn Seferi 187
Unnah 315
Urayz 448
Urfuta b. Cennâb 319
Urfuta b. Hubâb b. Habîb 321
Urne 257
Urûş 140
Urve b. Abdiluzzâ b. Hırsân 124, 125
Urve b. Mes'ûd 307, 383, 385

Urve b. Mürre b. Sürâka 110
Urve b. Zübeyr 197, 198, 276, 283, 304, 350, 500, 502
Usfân 138, 375
Utârid b. Hâcib b. Zürâre 377
Utbe b. Âmir 169
Utbe b. Ebî Leheb 293
Utbe b. Mes'ûd 122
Uveyf b. Azbad ed-Dîl 138
Uveyrid 393
Uyeyne 66, 217, 318
Uyeyne b. Bedr 328
Uyeyne b. Hısn 64, 65, 93, 133, 134, 135, 217, 271, 277, 301, 310, 318, 329, 334, 375, 377, 477, 502, 506
Uzreler 121, 134, 190, 191, 390
Uzzâ 187, 188, 257, 258, 260, 279
Übey 84, 233, 351
Übey b. Ka'b el-Ensârî 232
Ükeydir b. Abdilmelik 432
Ümeyme el-Fukaymiyye bint en-Nesî 312
Ümeys 122
Ümeyye 213
Ümeyye b. Ebi's-Salt 310, 497
Ümeyye bt. Abdilmuttalib 106
Ümeyye bt. Kays 123
Ümeyye bt. Kays İbni's-Salt 101
Ümeyye Hanedanı 211
Ümmü Abdullah bint Ebî Ümeyye 335
Ümmü Dâvûd Meymûne bint Ebî Süfyân 312
Ümmü Gülsüm 453
Ümmü Habîbe 123, 126, 211, 271
Ümmü Habîbe bt. Cahş 104
Ümmü Habîbe bt. Ebî Süfyân 125
Ümmü Habîbe Remle 121, 123, 126
Ümmü Hakem 104
Ümmü Hakîm 241
Ümmü Hânî 106, 229, 253
Ümmü Hânî bt. Ebî Tâlib 104
Ümmü Hânî Hind 240
Ümmü Harmele bt. Abdilesved 122
Ümmü Kırfe 129
Ümmü Külsûm 244
Ümmü Külsûm bt. Süheyl b. Amr 126
Ümmü'l-Alâ el-Ensâriyye 101
Ümmü'l-Erkam 105
Ümmü'l-Fazl 142
Ümmü'l-Hakem 106
Ümmü'l-Hâris 293
Ümmü Rumeysa bt. Ömer b. Hâşim b. Muttalib 104
Ümmü Seleme 61, 174, 219, 253, 308
Ümmü Seleme bt. Ebî Ümeyye 125
Ümmü Selît 293
Ümmü Sinân 101
Ümmü Süleym 293
Ümmü Süleym bt. Milhân 95, 146
Ümmü Tâlib 106
Ümmü Umâre 101, 293
Ümmü'z-Zübeyr 105, 106
Üneyf b. Habîb 110
Üneyf b. Hubeyb 110
Üneyf b. Vâil 110
Üneyf b. Vâile 113
Ürdün 164
Üsâme 232
Üsâme b. Zeyd 293, 303
Üseyd b. Hâris 327
Üseyd b. Hudayr 78, 103, 290, 294, 295, 413
Üseyle bt. Kays 172
Üseyr 75, 76
Üseyr b. Râzim 117
Üseyr b. Rizâm 108

V
Vâbisa b. Ma'bed 387
Vâce 149
Vadi-i Kanât 456
Vâdi'l-Akîk 312
Vâdilkurâ 114, 117, 118, 390
Vâdilkurâ Muharebesi 100
Vâdilkurâ Seferi 117, 270, 391
Vadi-yi Bîşe 389
Vadi-yi Gurrân 188
Vadi-yi Huneyn 290
Vadi-yi Kanât 367
Vadi-yi Muşakkak 431
Vadi-yi Nâka 431
Vahhâbîler 305
Vahşî 247
Vâht Mâlikanesi 152
Vâil 164
Vâkıdî 42, 49, 56, 59, 61, 68, 81, 112, 113, 127, 140, 141, 172, 181, 208, 284, 285, 286, 431, 456
Vâkif 290
Vâsile b. Aska' el-Leysî 454
Vâtih 71, 85, 86, 102
Vebr b. Amr 164
Vecde 53
Vec havâlîsi 460
Vecre 158
Veddân 256
Vedî'a b. Sâbit 415, 430, 451
Vehb 294
Vehb b. Cerîr 385
Vehb b. Sa'd b. Ebî Serh 172
Velîd b. Velîd 154
Verdân b. Muhriz 379
Vetîr 203, 206, 209, 224
Vicario Kurasinos 166

W
Wellhausen 49, 56, 68, 81, 90, 102, 172, 286
Wüstenfeld 17, 53, 61, 121, 177

Y
Ya'fûr 145
Yahudi 82, 114, 295
Yahudi Âmir 74
Yahudiler 50, 51, 55, 56, 66, 67, 73, 76, 78, 82, 83, 103, 113, 118, 119, 135, 288
Yahudi Merhab 55, 72, 74, 76, 109
Yahyâ b. Sa'îd 497
Ya'kûb b. Zem'a b. Esved 310
Yakûbî 53, 60, 76, 191, 243, 293
Yâkût 53, 115, 117, 119, 137, 158, 256
Ya'lâ b. Mürre es-Sekafî 311
Yâser 76
Yelemlem 257
Yemâme Muhârebesi 124, 320
Yemâniye 180
Yemen 92, 128, 241, 307, 473
Yemenîler 421
Yemen Seferi 133, 271
Yenbu' 188
Yermûk Muhârebesi 124
Yermük 123, 147, 165
Yesâr 74, 111, 131, 132
Yesûm 128
Yezdicerd 495
Yezîd b. Ebî Süfyân 120
Yezîd b. Hârun 497
Yezîd b. Kays b. Hârice b. Sevâd ed-Dârî 475
Yezîd b. Muâviye 119, 327
Yezîd b. Zem'a 123, 303, 309, 321
Yuhanna 424
Yuhanna b. Ru'be 424
Yunanlılar 165
Yûşa' b. Nûn el-Yahudi 117

Z
Zagabe 61
Zat-i Irk 158, 258
Zâtu Atlâh 157

Zâtu Atlâh Seferi 157, 161
Zâtü'l-Envât 288, 289
Zâtü'l-Esâvid 189
Zatü'l-Eştât 375
Zâtü'l-Kurâ 158
Zâtü's-Selâsil 191
Zâtü's-Selâsil Seferi 189, 275
Zehâir 26
Zehebî 25
Zehh 178
zekât 434
Zemahşerî 447
Zenbi Evtâs 252
Zerdüşt 342
Zervân 52
Zeyd 167, 244
Zeyd b. Câriye b. Âmir 451
Zeyd b. Erkam 163
Zeyd b. Hârise 143, 161, 162, 165, 167, 171
Zeyd b. Lusayt 420, 430
Zeyd b. Nusayt 478
Zeyd b. Sâbit 101, 332
Zeyneb 50, 60, 75, 98, 125, 126, 171, 268, 308, 368
Zeyneb bt. Ebî Seleme b. Abdilesed 126
Zeyneb bt. Hâris 97, 126
zımme 425
Zibrikân 376, 377, 379
Zilhicce 45, 137, 144, 145, 151, 236, 339
Zilkâde 45, 151, 154, 373
Ziyâd b. Abdillâh 487
Ziyâd b. Hâris 367
Zotenberg 175
Zû-'Abaye 192
Zû-Amr 469
Zû-Evân 451
Zû-Huraz 456
Zû-Huşub 214, 414
Zu'l-Huleyfe 480
Zû'l-Kassa 486
Zu'l-Merve 414
Zû-Miş'ar 472
Zur'a Zû-Yezen 467
Zur'a Zû-Yezenî 464
Zû-Ru'ayn 468
Zû-Tuvâ 139, 226
Zû-Yezen 466
Zübeyr 81, 103, 118, 200, 214
Zübeyr b. Avvâm 76, 94, 130, 493
Zübeyr b. Bekkâr 125, 153
Zübyânlar 375
Züc Lüvâse 392
Züeyb 202
Züheyr b. Ebî Ümeyye b. Mugîre 328
Züheyr b. Ümeyye b. Mugîre 229
Zührî 443
Zü'l-Bicâdeyn 421
Zü'l-Halasa 463
Zülhimâr 294
Zülhimâr b. Sebî' b. Hâris 285
Zülhuleyfe 47, 137
Zü'l-Huleyfe 253
Zülhuleyfe Camii 137
Zü'l-Hüveysıra et-Temîmî 331
Zülkeffeyn 256, 302
Zü'l-Kilâ' 469, 470
Zülmecâz 283
Zü'l-Miş'ar Mâlik b. Nemet 472
Zü'r-Rukaybe 65, 67, 93
Zür-Rukaybe Dağı 270

Leone CAETANI

İslam Tarihi -3-

Safiyye'ye verdiği düğün hediyesi hürriyet idi. Muhammed'in Safiyye'ye karşı aşkı o kadar şedîd {*şiddetli*} idi ki Medine'ye avdet için karargâhı tebdîl ettikleri {*değiştirdikleri*} zaman Muhammed, zevcesinin deveye binmesine yardım için bir dizini yere koydu ve kendisine basamak yaptı. Sonra, Medine'de Muhammed'in diğer zevceleri bu yeni zevceyi kıskanarak güzel Safiyye'yi pek mağrurâne ve istihfâfkârâne {*küçümseyerek*} kabûl ettiler, kendisine Yahudi Cariye nâmını verdiler, Safiyye'yi ağlattılar. Nihayet Muhammed müdahale etmeye mecbur oldu. Sesini yükselterek zevcelerini teskîn etti {*sakinleştirdi*} ve kendilerini susturdu.

THG
0859977
TNN

ISBN: 978-625-7387-30-9

ANKARA OKULU YAYINLARI